A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEK

VALLÁSÜGYI TÁRGYALÁSAI

A REFORMÁTIÓTÓL KEZDVE.

IRTA

ZSILINSZKY MIHÁLY.

MÁSODIK KÖTET.

A BÉCSI BÉKEKÖTÉSTŐL A LINCZI BÉKEKÖTÉSIG.

1608—1647.

BUDAPEST, 1891.

HORNYÁNSZKY VIKTOR KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

Lap

Előszó XIII

ELSŐ FEJEZET.

Mátyás trónraléptétől Bethlen trónraléptéig (1609—1613.).

1. *Az 1609—10-ki pozsonyi országgyűlés.* — I. Az óhajtott béke nem jön létre. — A papság felszólal az 1608-ki törvény ellen. — Illésházy halála szükségessé teszi az országgyűlés összehívását. — Az előkészületek. — A király tanácsosai mellőzni kívánják a vallási kérdés tárgyalását; de a katholikusok sürgetik 1

II. A követi utasítások. — Az országgyűlés megnyitása. — Az austriai rendek követei felhozzák a vallás kérdését. — A nádor választásánál szintén a vallás játsza a főszerepet. — Az udvar katholikus férfiút akart; az ország rendei több felirat után az ev. vallású Thurzó Györgyöt választják meg 8

III. A nagyszombati ref. pap és tanitó elűzetése nagy zajt idéz elő. — A katholikusok Forgách bibornokban, a protestánsok Thurzó nádorban bíznak. — A rendek többsége visszahelyezi az elűzötteket 21

IV. Az ausztriai rendek folytonos összeköttetésben állanak a magyarokkal. — Starzernek előleges küldetése a pozsonyi országgyűlésen. — A négytagú küldöttség eljárása, — a királynál, a nádornál és a rendeknél. — A magyar rendek közbelépnek. — A király visszautasítja őket. — Végre Thurzó által válaszol. — A küldöttség visszatér Bécsbe 37

V. A birtokok visszaadásánál felszólalnak a jezsuiták. — A papi rend kikel a tized feletti világi biráskodás ellen. — A sérelmek tárgyalása. — A törvényczikkek szövege; a gyűlés bezárása 1610. január havában 39

2. *A bécsi országgyűlés 1610-ben* febr. 5-től márcz. 3-ig. Thurzó a bécsi országgyűlésen. — Mint közbenjáró beszédet tart. — A király német tanácsosainak csinyje. — Thurzó ha-

Lap

ragja és javaslata. — A katholikus és protestáns rendek kibékülése. — Thurzó és a zsolnai zsinat márczius 28-án..... 46

3. *Báthory Gábor erdélyi országgyűlései.* — I. A rendek 1609-ben elhalasztják a vallás kérdését. — 1610-ben a fejedelem ellen merénylet készül, mely a katholikusokra rosszul üt ki. — A beszterczei országgyűlés és annak határozatai..... 53

II. Báthory ellen mindenütt ellenszenv mutatkozik. — Az 1610-ki szebeni országgyűlés vallási törvényczikkei. — Háború a fejedelemmel; decz. 27. Tokajban fegyverszünet köttetik. — Az 1612-ki szebeni országgyűlés tavaszi és őszi határozatai a vallás ügyében..... 60

4. *Az 1613-ki pozsonyi országgyűlés.* — I. Ezen gyűlés előzményei; a nagyszombati zsinat és a klerus felirata Mátyáshoz. — A pápai nunczius intése. — A királyi propositiók és ezekre a rendek válasza. — A protestánsok és katholikusok sérelmei..... 63

II. Mátyás válasza a benyujtott sérelmekre. — Ezzel a protestánsok nem elégesznek meg. — Ujra felirnak. — A király nem enged. — Uj törvény nem hozatik. — Mátyás ujra alkudozik Báthoryval, — ez utóbbinak bukása..... 77

MÁSODIK FEJEZET.

Bethlen trónraléptétől Mátyás haláláig (1613—1619.).

1. *Erdélyi gyűlések és alkudozások.* — I. Bethlen az 1613. okt. 21-diki kolozsvári országgyűlésen fejedelemmé választatik; esküjében a vallásszabadságot biztosítja. — Politikai iránya, jelleme ellentétben áll Mátyás politikájával. — A meggyesi országgyűlés 1614. febr. 25.; — ennek vallásügyre vonatkozó végzései..... 83

II. Mátyás alkudozásba bocsátkozik Bethlennel ápril hóban. — A titkos pontokat Bethlen nem irja alá. — Mátyás titkon ellenségeket szerez neki. — A szászok a papi dézsma ügyében az országgyűléshez utasíttatnak..... 87

III. Thurzó Kristóf Szepesváralján zsinatot tart. — A klérus mozog; Homonnait erdélyi fejedelemmé akarja tenni. — A n.-szombati békeokmányok a kolozsvári országgyűlésen 1615. június 25-kén kicseréltetnek. — A titkos pontok is elfogadtatnak. — Homonnai és a papság ármányai. — Bethlen összehivja a kolozsvári országgyűlést szeptember 27-re. — Vallásügyi törvényei..... 91

IV. Homonnai elfogott leveléből kitűnik a mozgalom czélja. — Bethlen értesíti erről Thurzót. — Forgách Zsigmond

Lap

a felvidéki rendeket kétszer Kassára hívja. — A rendek kikelnek Pázmány ellen. — Homonnai folytatja a lázítást. — Thurzó halála és rövid jellemzése 97

V. Bethlen kénytelen fegyverhez nyulni. — Forgách Kassára hívja a felvidéki rendeket; ezek békekísérletet ajánlanak. — A prágai tanácskozmány országgyűlést sürgetve, kölcsönös szemrehányások után eredménytelenül eloszlik. — A nagyszombati tanácskozmány jun. 29-től aug. 2. — A N.-Károlyban tervezett összejövetel elmaradt. — A reformatió százados ünneplése.... 105

2. *Az 1618-ki pozsonyi országgyűlés.* — I. A trónöröklés kérdése és a katholicismus. — Az udvar és a protestánsok aggodalmai. — Mátyás sok habozás után 1618. márcz. 4-ére összehivja a rendeket. — A megyék utasításai. — Mátyás helyett Ferdinánd főherczeg jött a gyűlésre 111

II. A kir. diploma feletti viták. — Az «una cum templis» kifejezés indokolása — protestánsok és katholikusok részéről. — A protestánsok óvást tesznek a hozandó vallási törvény ellen. 118

III. A katholikusok ellenóvása. — A hitlevél hatodik pontja. A jezsuiták ügye újra szóba hozatik. — A királyválasztás után Forgách Zs. nádorrá választatik. — A protestánsok és katholikusok sérelmei 127

IV. Az ausztriai protestáns rendek közbenjárásért folyamodnak. — Jesseniust, a csehek küldöttét, Forgách letartóztatja. — A kedélyek mindinkább felháboríttatnak. — A vallásügyi törvényczikk. — A gyűlés vége 133

3. *Erdélyi gyűlések 1618 és 1619-ben.* — I. Az 1618-ki kolozsvári országgyűlés. — Bethlen fellép a zsidózó felekezet ellen. — A rendek hálával fogadják ezt; — és szigorú törvényeket alkotnak a bevett vallásokon kívül keletkező új felekezetek ellen 136

II. Az 1619-ki fejérvári országgyűlés. — Bethlen a vallás-erkölcsi életre nagy súlyt fektet. — A rendek templombajárást, ünnepszentelést ajánlanak, a rossz életet tilalmazzák 140

HARMADIK FEJEZET.

II. Ferdinánd trónraléptétől a nikolsburgi békéig (1619—1622.).

1. *Az 1619-ki pozsonyi országgyűlés.* — I. Mátyás a cseh háború kitörésekor elhalván, II. Ferdinánd veszi át a kormányt. — Ez máj. 26-ára összehívja a rendeket. — A megyék és városok utasításai. — A csehek, morvák és osztrákok kérelmei 144

II. A magyar rendek küldöttsége a csehekhez. — Pázmány tanácsa a királyhoz. — A szövetséges morva-osztrák rendek

Lap

közbenjárásért folyamodnak. — A magyarok felhívására adott királyi válasz rossz vért csinál 150

III. A nádor a sérelmek mellőzésére akarja birni a rendeket. — A protestánsok egy ideig küzdenek jogaik mellett; majd egy erélyes óvástétel mellett más országgyűlésre halasztják ügyüket. — A gyűlés szept. elején eredménytelenül eloszlik.... 160

2. *Az 1619-ki kassai részleges országgyűlés szept. 21—26.* Ezen gyűlés előzményei. — Bethlen fegyvert fog a magyar protestánsok mellett. — Querelae Hungariae. — A kassai gyűlés jelentősége, — határozatai 169

3. *Az 1619—20-ki pozsonyi országgyűlés.* — I. Bethlen Pozsonyt a koronával együtt elfoglalja. — A nádor által összehívja az ország rendeit. — A főpapok elmaradnak. — Bethlen visszautasítja a vádat, mintha koronáért harczolna. — De a rendek kivánják megkoronáztatását. — A cseh követség. — A templomok ügye elintéztetik 181

II. A helvét hitvallású tanítók külön adják be kivánságaikat az országgyűlésnek. — A tizenkét pont és az arra adott válaszok. — A rendek válasza a nádori előterjesztésre. — A király salvus conductust kér követei számára..... 187

III. Bethlen elhalasztja a királyválasztást. — Ferdinánd követei megérkeznek; ezek előterjesztése, a rendek válasza — és viszonválaszok. — Bethlen csak a kormányzó czímet fogadja el és megköti Ferdinánddal a fegyverszünetet. — A hozott törvények tartalma..... 193

4. *Az 1620-ki fejérvári országgyűlés.* — Ferdinánd és Bethlen között újra kitör az ellenségeskedés. — Bethlen Erdélyben ideiglenes kormányt állít. — A fejérvári országgyűlés. — Ennek végzései 205

5. *Az 1620-ki beszterczebányai országgyűlés.* — I. Ferdinánd magatartása. — A titkos tanács nézete; Bethlen meghivója. — Az országgyűlés megnyitása késik Ferdinánd követeinek elmaradása miatt. — Bethlen levele. — A szövetségesek előterjesztése... 207

II. Bethlen megnyitja a gyűlést. — Ferdinánd előleges küldöttei. — Bethlennel a magyar rendek újabb szövetséget kötnek. — Ferdinánd biztosainak megjelenése, kivánsága, tiltakozása, eltávozása 210

III. Bethlen királylyá választatik; — a koronát nem teszi fejére. — A hitlevélnek vallást illető pontjai. — Az országgyűlés vallásügyi határozatai 226

IV. Az új törvények nagy forradalmat idéznek elő. — Bethlen hívei ingadozni kezdenek. — Ferdinánd semmiseknek

Lap

nyilvánítja az illető törvényeket. — Pázmány egy röpiratban önmagát és egyházát védelmezi 240

6. *A nikolsburgi békekötés tárgyalásai.* — I. A fehérhegyi csata után sokan elpártolnak Bethlentől. — Mind Ferdinánd, mind Bethlen követeket küldenek Haimburgba béketárgyalások végett. — A tárgyalások fennakadnak. — Mind a két fél követei új utasítást nyernek; — de eredménytelenül eloszlanak.. 244

II. Bethlen Eperjesre hívja össze az ország rendeit. — Thurzó ezt ellenzi. — A csekély számban összejött rendek csüggedtek. — Ezért Bethlen uj alkudozásokba bocsátkozik Nikolsburgban. — A két fél utasítása 254

III. A papi javak és a jezsuiták feletti tanácskozás. — A vitás kérdések Ferdinánd és Bethlen elé terjesztetnek. — Ferdinánd irásbeli nyilatkozata. — A béke decz. 31-én létre jön; annak pontjai 261

7. *Az 1622-ki kolozsvári és beszterczei országgyűlések.* — A rendek örömmel veszik a fejedelem előterjesztését. — Kolozsvárott akadémia állíttatik. — Törvény az «uj keresztyének»-ről. — Az akadémia ellenzőiről 274

8. *1622-diki soproni országgyűlés.* — I. Az országgyűlés összehivása, elhalasztása és megnyitása. — A kir. propositiók nem elégítik ki a rendeket. — A nádorválasztás. — Thurzó Szaniszló. — A vallási sérelmek mellőztetnek 278

II. Bethlen követeinek fogadtatása. — A sérelmi feliratok. — A papi jószágok visszaadatnak. — Bethlen ezt rossz néven veszi. — Az országgyűlés bezáratik augusztus 6-kán 286

NEGYEDIK FEJEZET.

A nikolsburgi békétől Bethlen haláláig (1622—1629.).

1. *Az 1623. és 1624-ki tanácskozások.* I. A béke tarthatatlan. — A felvidéki rendek kassai gyűlése követeket küld ki a beszterczebányai tárgyalásokra. — A tanácskozmány eredménytelen. — Bethlen Fehérváron gyűlést tart. — A tárgyalások meghuisulása után fegyvert fog a nikolsburgi pontok meg nem tartása miatt. — Új béketárgyalások kezdetnek 291

II. Az 1624-ki bécsi békekötés. — A fejedelem és a király kivánságai. — Ez utóbbi nem fogadja el alapúl a nikolsburgi békét. — Bethlen kassai országgyűlése. — A békepontok máj. 8-án aláiratnak. — A gyulafehérvári gyűlés végzése a jobbágyfiúk iskoláztatásáról 298

2. *Az 1625-ki soproni országgyűlés.* — I. Bethlen és Ferdinánd családi czéljai megnehezítik a tárgyalásokat. — Az or-

Lap

sággyűlés összehivása. — A kir. előterjesztésekből vallási indokból kimarad a király- és nádorválasztása. — De a rendek sürgetésére előkerül. — Eszterházy nádorrá lesz. — A vallásügyi sérelmek mellőzése 303

II. A királyválasztás kérdése. — A király és tanácsosai vallási indokból kerülik a hitlevél kiállítását. — A rendek kivánják a hitlevelet. — Ennek vallást illető pontja. — A törvényczikkek szerkesztése. — Winkovics botrányos esete. — A hozott törvény ellen a klérus óvást tesz. — A pápa dicsérete..... 311

3. *Az 1626. és 1627-ki gyulafehérvári országgyűlés.* — Bethlen nőül vévén Brandenburgi Katalint, közelebbi viszonyba lép a német protestánsokkal. — Szövetségre lép velök; — nejét utódává választja a gyulafehérvári gyűlés. — Vallásügyi törvény. — Új háború s novemberben a pozsonyi béke. — A tokaji utótanácskozás pontjai. — Bethlen törekvései a protestantismus mellett; — halála; — jelleme..... 318

ÖTÖDIK FEJEZET.

Bethlen halálától III. Ferdinánd trónraléptéig (1629—1637.).

1. *Az 1630-ki országgyűlések.* I. Brandenburgi Katalin beiktatása előtt visszatér a protestáns vallásra. — Az unió feltételei és az esküforma. — A négy vallás szabadsága biztosíttatik. — Az illető articulusok. — Katalin elveszti a trónt. — Rákóczy György a segesvári gyűlésen fejedelemmé választatik; — biztosítja a szabad vallásgyakorlatot 330

II. Az 1630-ki soproni országgyűlés sok halasztás után összehívatik. — Pázmány és Eszterházy tanácsai következtében a vallás kérdése mellőztetik..... 340

2. *Erdélyi országgyűlések 1631—1638.* — III. Az 1631. és 1632-ki fehérvári országgyűlések végzései. — A szombatosok ügye 1635-ben; — az ellenük hozott törvény. — Az 1636-ki végzés a Bethlen-féle collegium ügyében..... 342

3. *Az 1634—35-ki soproni országgyűlés.* — IV. Ezen gyűlés előzményei. — Pázmány és Eszterházy közötti surlódás. — Az elnapolt gyűlés megnyitása. — Sérelmi bizottság. — A nádor nem akarja fölvétetni a vallásügyi kérdést; de a protestánsok erélyesen követelik. — Nagyszombati sérelem. — A szabadszólás tilalma. — A gyűlés berekesztése febr. 15-én. — Pázmány és Ferdinánd halála, rövid jellemzése..... 346

HATODIK FEJEZET.

II. Ferdinánd trónraléptétől a forradalom kitöréséig (1638—1648.).

Lap

1. *Az 1637—38-diki pozsonyi országgyűlés.* — I. III. Ferdinánd király és Lósy esztergomi érsek folytatják az üldözést. — A pozsonyi evangélikus templomépítés betiltása. — Ezért a rendek ingerülten jöttek Pozsonyba. — A király nov. 29-kén vonúl be a városba. — Királyi előterjesztések, sérelmek. — A nádor kifakadásai és a templomok ügyében beadni szándékolt panasz elleni törekvései. — A protestánsok ellenészrevételei..... 366

II. A nádor, a főrendek és a personális le akarják beszélni a protestánsokat sérelmeik beadásától. — A küldöttség tagjai és a katholikusok törekvései ellenök. — A megyénként elősorolt sérelmek..... 382

III. A király a protestánsok eljárását ujnak és szokatlannak jelenti ki feleletében. — A nádor ujabb kifakadásai, s erre a protestánsok válasza. — Nem ismerik el, hogy eljárásuk helytelen volna. — A király decz. 22-ki uj válaszában ismét kárhoztatja a protestánsok eljárását. — A nádor fenyegetései. — A protestánsok utasításaikra hivatkoznak..... 391

IV. Az «evangélikus rendek» elnevezése feletti vita. — Az evangélikusok indokai. — A nádor és a personális lebeszélései eredménytelenek. — A király meginti őket; de ők irásbeli biztosítékot kérnek; maradnak követeléseik mellett..... 397

V. A király ujabb tagadó válaszára az evangélikus rendek is megtagadják a további tárgyalásokban való részvételt. — A király végre enged; négy pontba foglalja nézetét. — Az ezek feletti tanácskozások miatt a nádor dühössé lesz; de az evangélikusok rendületlenül küzdenek jogaik mellett. — A kir. resolutió ismét megtagadja tőlük «az evang. rendek» czímét..... 405

VI. A királyné megkoronáztatik. — A sérelmi bizottság tárgyalásai közben a protestánsok uj határozatot kérnek a királytól. — Nemesi szabadság fölötti vita. — A kir. leiratra szóló replica, törvénykezés, erőszakoskodás. — A király bezárja a gyűlést..... 411

2. *Az erdélyi országgyűlések 1638—1642.* — I. Az 1638-diki fehérvári tavaszi országgyűlésen az unitáriusok és judaizálók ügye. — Ravius és Beke pártja. — A kolozsvári unitáriusok és reformátusok egyessége..... 417

II. A deési országgyűlés 1638. jul. 1. — Az unitárius hitvallás feletti vita. — Az egyezség szövege. — A szombatosok elitéltetése..... 425

III. A beszterczei gyűlés, — folytatja a szombatosok elleni

Lap

pert. — Paczolayné a zsinat határozata szerint elitéltetik. — Péchy Simon jótállás mellett kiszabadul; — s áttér a ref. hitre 435

IV. Az 1639-ki májusi gyűlés határozatai. — Az 1640-ki fehérvári országgyűlés. — A katholikusok sérelmei..... 438

V. Az 1641-ki fehérvári országgyűlés. — A nádor szemrehányásokat tesz a fejedelemnek a jezsuiták és a munkácsi vladika miatt. — A fejedelem elintézi az ügyet. — Az országgyűlésen törvényt hoz a paráznaság ellen. — A törvény szövege. 445

VI. Az 1642-ki gyulafehérvári országgyűlés. — Rákóczy és Eszterházy közötti viszony. — II. Rákóczy Gy. fejedelemmé lesz; — hitlevelet ad. — Vallási törvény. — A bürkösi szász gyülekezet ügye. — A fejedelem végzése. — Az 1643., 1646. és 1647-ki t.-czikkek az oláh papokról 447

VII. Az 1643-ki gyulafehérvári országgyűlés. — II. Rákóczy Györgynek Báthory Zsófiával való házassága nagy forduló pontot képez a vallási kérdésekben. — Őrsy Zsigmond küldetése az országgyűlésen..... 453

3. *Az 1642-ki pozsonyi országgyűlés.* — A bécsi kormány alkotmányellenes törekvései. — A nádor sürgeti az országos sérelmek orvoslását. — Az országgyűlés összehivatik; — de eredménytelenül szétoszlik. — A rendek nyugtalanok; a nádor memorandumot nyujt be a királynak..... 464

HETEDIK FEJEZET.

A linczi békekötés ideje alatti országgyűlések (1643—1647.).

I. A bécsi kormány és a kath. papság erőszakosságai válságot idéznek elő. — Rákóczy fegyvert fog, kiáltványt bocsát ki. — A béketárgyalások megkezdetnek. — Kassai országgyűlés, — a fejedelem propositiói. — A rendek helyeslik eddigi intézkedéseit 471

II. A tokaji októberi országgyűlés. — A császár és a nádor üzenetei. — A rendek felirata; panaszok és sérelmek. — A kiküldött követek névsora..... 477

III. Az ónodi 1645. januári országgyűlés. — A fejedelem előterjesztése a béketárgyalásokról; — ezt a rendek helyeslőleg tudomásul veszik. — A király kemény válasza 486

IV. A bártfai februári országgyűlés. — A kiküldött biztosok előterjesztései; az utasításul adott pontok. — A fejedelem kivánságai..... 493

V. A béketanácskozások folytatása és vége. — Tőrös János. — Az elfogadott békepontok, — örömöt okoznak. — Az 1646-ki pozsonyi országgyűlés kezdete és lefolyása. — A békepontok beiktatása. — A vallásügyi törvényczikkek szövege.... 501

ELŐSZÓ.

Tíz esztendeje annak, hogy «*a magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai*», című dolgozatomnak első kötete napvilágot látott.

Azóta a magyarországi protestáns egylet, mely azt közzétette, a közöny veszélyes zátonyára kerülvén, működését beszüntette, s úgy látszott, mintha vele együtt egyházi irodalmi életünk érverése is teljesen megállt volna.

A kik az ügy szentségétől áthatva, nagyobb munkálatokhoz fogtak, azok vagy végképen felhagytak vállalatukkal, vagy a kiadhatás reménye nélkül, csupa magánszenvedélyből, folytatták tanulmányaikat.

Ez utóbbiak közé tartoztam én is. Tizenkét évi országgyűlési képviselői tanulmányaimnak legkellemesebb részét fentebb említett művemnek folytatása képezte. Minél tovább haladtam a kutatásban, minél több becses anyag került kezeim közé, annál erősebb lett lelkemben a vágy, hogy e szellemi kincset prot. egyházunk számára biztosítsam. Úgy jártam, mint a bányász, a ki a föld mélyében dolgozva

véletlenül új gazdag aranyerekre talál. Egyházi történelmünk gazdag bányájába jutottam. A régi országgyűlések naplóiban, irataiban, tudósításaiban és hozott határozataiban megtaláltam a hazai prot. egyh. közéletének leghívebb fejlődési processusát; megtaláltam azokat a mértföldjelzőket, melyek legbiztosabban mutatják az utat, melyen egyházunk és nemzetünk századokon át, küzdve és remélve haladott; megtaláltam lélektani okait is azon érdekes rejtélynek, hogy miért és mely körülmények akadályozták meg a lelkiismeret és tudományos kutatás szabadságának diadalát Magyarországon.

Mindez élvezetessé tette nekem a kutatást; s azt gondoltam, hogy másoknak érdeklődését is fel fogja költeni az, a mi nekem lelki gyönyört okozott. Igy történt, hogy protestáns tudományos folyóirat hiányában, némely országgyűlésnek adalékait, mint önálló kutatásaim eredményét, olykor-olykor bemutattam a magyar tudományos akadémiának, annyival is inkább, mivel ezen tudományos intézetünk kiváló gondot fordított a régi országgyűlések emlékeinek fölkeresésére. A fogadtatás, melyben felolvasásaim részesültek, további kutatásra sarkalt; s egyszerre azon vettem magamat észre, hogy dolgozatom egész kötetekre nőtt.

Időközben jött létre a magyar protestáns irodalmi társaság. Ennek igazgató választmánya a feloszlott prot. egylet óhajtását is teljesítette akkor, midőn szerény művem kiadását elhatározta, s ez által lehetővé tette, hogy egyháztörténelmünknek

igen lényeges része, úgyszólván egész külső történelme, a nagy közönség kezébe jusson.

Teljes hálával fogadva az intézkedést, igyekeztem művemet minél teljesebbé tenni. E czélból az akadémiában felolvasott adalékoknak egyháztörténeti részét — habár más összefüggésben — tisztán a hazai protestantismus szempontjából átdolgozva, szintén felvettem e munkába. Azon hiszemben vagyok, hogy a szives olvasó, a ki fáradságot veend magának a részletek összehasonlítására, azt fogja vallani, miszerint azokat egyrészt a mű teljességének és szerves összefüggésének koczkáztatása, másrészt a protestáns olvasó nagy közönség jogos igényeinek sérelme nélkül, itt mellőznöm nem lehetett.

A mi az egész mű beosztását és az anyag kezelését illeti, az teljesen megfelel azon módszernek melyet a protestáns egylet által kiadott első kötetben követtem. Lehet, sőt valószinű, hogy a kidolgozás itt-ott hiányos lesz; de szabadjon hinnem, hogy a tartalom érdekessége és az anyag gazdagsága bő kárpótlást fog nyujtani mindazoknak, a kik a hazai protestantismus multja és jövője iránt érdeklődnek.

Mai helyzetem és állásom nem engedi az új és teljes átdolgozást. Adom a munkát úgy, a mint azt országgyűlési képviselő koromban elkészítettem, és adom úgy, mint akkori kedvencz foglalkozásomnak szerény eredményét. Vajha azt mások, különösen pedig szeretett hitrokonaim mind a két evangelikus felekezet részéről, oly lelki élvezettel *olvasnák*, mint a minővel én irtam; vajha a komoly biráló

itélete megerősíthetné abbeli szerény vélekedésemet, hogy talán nem méltatlan és nem haszontalan munkát végeztem akkor, midőn hiterős apáinknak országgyűlési küzdelmeit, szenvedéseit, aggodalmait és reményeit a feledés porától megtisztítva, igaz vonásokkal megörökíteni igyekeztem.

Szentesen, 1890. év végén.

Zsilinszky Mihály.

ELSŐ FEJEZET

MÁTYÁS TRÓNRALÉPTÉTŐL BETHLEN TRÓNRALÉPTÉIG.

1609—1613.

Az 1609—10-ki pozsonyi országgyűlés.

1609. nov. 17-től 1610. jan. 20-ig.

I.

Az óhajtott béke nem jön létre. — A papság felszólal az 1608-ki törvény ellen. — Illésházy halála szükségessé teszi az országgyűlés összehívását. — Az előkészületek. — A király tanácsosai mellőzni kívánják a vallás kérdését; de a katholikusok sürgetik.

Az 1608-ki pozsonyi országgyűlésen megkoronázott Mátyás uralkodása nem hozta meg sem a nemzetnek, sem az egyes vallásfelekezeteknek az óhajtott békességet.

Nem lehet tagadni, hogy a koronázó országgyűlésen nagyjelentőségű köz- és magánjogi kérdések lettek megoldva; sok alkotmányi, politikai és vallási pont törvénybe igtatva. Kétségtelen az is, hogy sokaknak nagy megnyugvására szolgált azon tény, miszerint a 70 év óta vándorolt korona hazakerült s a 46 év óta hiányzott nádor megválasztatott és pedig egy oly nagy tekintélyű protestáns férfiú személyében, mint Thurzó György. De az elégedettség nem volt általános. Csakhamar kitünt, hogy az események kényszerűsége alatt létrehozott béke nem nyugodott biztos alapokon. Az évtizedek óta képződött pártok kebelében nagyobb volt az elkeseredés, mint valaha. A béke voltaképen csak a papiron

volt meg; a törvény csak holt betű maradt. Sem a protestánsok, sem a katholikusok nem voltak teljesen megnyugtatva. A Bocskay-féle mozgalom idején birtokaiktól, javaiktól megfosztott egyesek és testületek csak alkalomra vártak, hogy valódi vagy vélt jogaikat érvényesíthessék.

Maga a király nagyon kényelmetlen helyzetbe jutott a pozsonyi szövetség által, mely főképen a protestáns vallás védelmére jött létre.

Mátyás, a főherczeg, olyanokat irt alá, midőn e szövetség élére állott, a miket mint király nem tarthatott meg. Olyanokat helyeselt, melyek egyéni nézetével, meggyőződésével, családi érdekeivel és fejedelmi aspiratióival homlokegyenest ellenkeztek. A népszerűség, melyet Rudolf konok uralkodása alatt szerzett, a protestáns rendek ragaszkodása, melyet a bécsi békekötés óta tapasztalt, terhessé vált nekie. A német kath. fejedelmek és a pápa nem hagytak neki békét.[1]

Innét van, hogy ő egész uralkodása alatt ingadozó volt, hogy néha úgy tünt fel, mint a protestantismusnak barátja, máskor mint annak ellensége.

[1] V. Pál pápa már máj. 8-dikáról kelt brévéjében határozottan tiltakozik a protestánsoknak tett engedmények ellen. Midőn a magyar papság kérdést tett hozzája, mitevő legyen az uj törvényekkel szemben, a pápa azt válaszolta, hogy a király által tett engedmények érvénytelenek. «*Concessiones a Rege factas nullas et invalidas esse*, nec vos ad earum observationem ullo pacto teneri, propterea, quia Articuli illi *perniciosissimi* praeferunt in Titulo et Conclusione vestrum Nomen cum detrimento vestrae Famae sicuti apud nos quaesti estis. Debetis pulchra scriptura Regi dilecto, quae damnationem Articulorum contineat, *hanc imposturam* detegere, et rei veritatem ad Fidei Catholicae Tutelam et Ecclesiastici Juris Conservationem manifestare. Nos interim orationibus Nostris nunquam cessabimus Dei Misericordiam in Vestrum Auxilium implorare, nihil unquam praetermissuri, quod in hac Causa praestare possimus, quemadmodum nec antea praetermisimus de iisdem rebus cum Rege diligenter agere; interim Benedictionem Nostram Apostolicam Vobis ex intimis nostri Cordis Visceribus impertimur. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris 8-a Calend. May 1608. Pontificatus Nostri Anno Quarto. Collecta Mommentorum Hist. Ecclesiasticae Protestantium. Nemz. Muz. lev. 2057. fol. lat.

A magyar klerus örökké zaklatta őt kérvényekkel és tiltakozásokkal — a protestáns vallás ellen.

Alig hangzottak el az 1608-ki utolsó vallási viták; alig száradtak meg a meghozott törvények elleni tiltakozások betűi, s ime 1609. tavaszán újra megindult a mozgalom minden irányban.

Már február 11-kén Pozsonyban tíz pontba foglalták össze panaszaikat és sérelmeiket a főpapok az 1608-ki megerősített törvények ellen.[1]

Márczius 28-kán pedig újra egy feliratot intéztek a királyhoz, melyben csodálkozásukat és fájdalmukat fejezik ki a felett, hogy az 1608-ban hozott törvényeket megerősítette. A főpapok, jelesül Forgách F. esztergomi érsek, Migazzi Miklós váradi, Almási Pál váczi, Telegdi János boszniai, Herovitius Mátyás csanádi püspökök, Piber János és Buber Pál prépostok, soha sem hitték volna, hogy ő felsége a katholikus vallás és az egyházi rend kárára hozott határozatokat helyben hagyja. Ugy ismerték őt, mint igazságos embert. Azért minden alkalommal protestáltak a hozott határozatok ellen s kérték őt, hogy azokat meg ne erősítse. Az összes egyházi rend és a katholikus rendek jelentékeny része elvetette azokat, mint az egyházi kánonok és a régibb hazai törvények ellen hozottakat.

Minél fogva most újonnan az istenre kérik őt, hogy tekintve az isten itélőszéke, a pápa és minden katholikus fejedelem előtti felelősségét, szolgáltasson nekik igazságot s ne engedje, hogy ők oly sok jogoktól és jövedelmektől, különösen pedig a tizedek feletti biráskodás jogától megfosztassanak. Legyen őre azon hagyománynak, melyet a régibb királyoktól örökölt; legyen patrónusa a róm. kath. egyháznak és vallásnak a hármas törvénykönyv értelmében, mi által isten előtt nagy érdemeket fog magának szerezni s nevének hire be fogja tölteni a világot.[2]

[1] Országos levéltár, Acta Diaetalia.
[2] U. o.

Látni való, hogy a főpapok a protestánsokat — mint heretikusokat — az 1608-ki törvények meghozatala után is saját jurisdictiójuk alatt akarták tartani. Különös súlyt fektetnek a jövedelmekre és a szentszékek régi jogaira. Nem birták képzelni, hogy a kath. egyház mellett más egyház is létezhessék az országban. Ezért mozgattak meg minden követ a királynál, hogy a legközelebbi országgyűlésen kiforgassák az 1608-ki határozatokat.

Voltak kétségtelenül olyan ügyek is, melyeket az 1608-ki országgyűlés befejezetlenül hagyott s melyek ennél fogva a legközelébb tartandó országgyűlésre voltak elhalasztva. De a vallás nem tartozott ezek közé. Az egész ország örült a meghozott vallási törvénynek, csak a klerus tüzelgett ellene minden alkalommal. Ehez járult azon körülmény, hogy Illésházy István nádor 1609. máj. 5-kén meghalálozott és így az ő helye betöltésének szüksége, valamint az ezzel kapcsolatba hozható más kényes természetű ügyek szintén arra kényszerítették Mátyást, hogy összehívja a rendeket.

A régi szokáshoz képest azonban mindenek előtt magyar és német tanácsosait, kamarai és katonai főembereit hallgatta meg a teendőkre nézve.

A meghivó leveleket szeptember elején bocsátotta ki, csak általánosságban jelölvén meg bennök, hogy atyai jó indulatánál fogva az ország békéjének biztosítása és a nemzet fenmaradása tekintetéből tanácskozásra hívja fel az ország rendeit. Az országgyűlés helyéül Pozsony városa, a megnyitás idejéül Mindszentek napja, vagyis november elseje jelöltetett meg.[1]

A király szept. 22-kén Bécsben kelt rendeletében mellőzve a mult évi koronázás előtti 10-dik t.-czikk azon rendeletét, mely magyar ügyekben csak magyar tanácsosok véleményét engedi meg, felhivta a bécsi udvari kamarát is, hogy a magyar országgyűlési királyi előadásokba foglalandó

[1] Lásd Sopron városához szóló meghívó levelet, mely Bécsben szept. 4-kén kelt. *Kovachich*, Vestig. Com. Suppl. III. 363. l.

ügyek iránt véleményt adjon.[1] Ugyanez ügyben kívánta a magyar tanácsosok véleményét is, a kik szept. 30-kán meg is tették felterjesztésöket. De abban a vallás ügyét — kivéve a káptalanok és konventek visszahelyezését illető pontot — gondosan elmellőzték. A tanácsosok többsége úgy volt meggyőződve, hogy e tárgynak szellőztetése ez idő szerint nem volna helyes dolog.

A római katholikus tanácsosok azonban éppen azért nem voltak megelégedve ezen javaslattal, mivel a vallás ügye abban teljesen mellőzve van. Ennél fogva a magok részéről október 7-kén az egész magyar egyház nevében külön felterjesztést tettek a királynak mindazon pontokra nézve, melyeket a többség mellőzött s melyeknek lényege a tavaszi feliratokban is olvasható.

Ezen felterjesztésben figyelmeztetik ő felségét arra, miszerint nemcsak az egyházi rend, hanem a világi katholikusok is ellentmondottak annak, a mi a közelmúlt országgyűlésen a katholikus vallás és a katholikus papság jogai és szabadságai ellen hozatott. Ezen törvények tulajdonképen semmisekül volnának tekintendők. De mivel az erőszak fentartja azokat, a katholikus egyházi rend tűri a nyomást. De ha nem képes is az egyház minden sebeit meggyógyítani, legalább némelyeken akarjon segíteni. Legnagyobb bajt okoz a vallás szabadsága! Ezen bajnak előbb-utóbb elejét kellend vennie ő felségének. Az egyházi törvénykezés romlására vezet az, hogy ha bármely vallásbeliek superintendenseket választhatnak. Ez által a katholikus espereseknek tekintélye az egyházak látogatása alkalmával csorbát szenved; az egyházi jövedelmek, jóllehet ezekről a törvény nem szól, protestáns prédikátoroknak adatnak; a prebendák és oltári adományok a prédikátoroknak és iskolamestereknek juttatnak, pedig bizonyára nem a régi katholikus egyházi jövedelmekből kellene őket ellátni, hanem az új embereknek újakat kellene alapítaniok.

Ennél fogva először is kérik ő felségét, hogy királyi

[1] Jászai okmánygyűjteményében.

propositiójába azt is befoglalni kegyeskedjék, miként a főesperesek hivatala és jövedelme el ne vétessék, hanem visszaadassék; a prebendák és oltári jövedelmek a régi alapítványok értelme szerint hagyassanak meg s ne terjesztessék ki a superintendensekről szóló törvényczikk odáig, hogy a katholikus jövedelmek felett is feljogosítva érezzék magokat rendelkezni.

Továbbá másodszor a tizedek ügye, az ország jogai ellenére, a szentszéktől elvétetett: ez oly újítás, az egyháznak oly sérelme, melynél fogva alig van mód, hogy tizedeit beszedhesse, mert az ország törvényei nem intézkednek arról, hogy ez ügyben minő eljárás követtessék a világi bíróság által. S mivel e bíróságok tudják, hogy az egyházi rend a világiaktól semmit sem vár, szabadon ragadják el tizedeit s mindenféle jogtalanságokat elkövetnek.

Kérik tehát ő felségét, hogy a tizedek ügye, mely mióta a keresztyénség fennáll, mindig az egyházi hatóság alá tartozott, ismét egyházi hatóság alá rendeltessék.

Harmadszor felhozzák, hogy a Bocskay, Illésházy, Rédei és más urak által adományozott egyházi javak annyira meggyengítették nemcsak az egyházi rendet, hanem a királynak patrónusi jogát is, mint semmi más. Azért könyörögnek, hogy ő felsége mindazokat visszaadassa s az országgyűlésen ezekről intézkedést tétessen, nehogy azokat valaha bármely alkalomból érinteni lehessen, mert a lázadások nagy tüzét az egyházi javak eladása, elidegenítése és beirása nagy mértékben éleszti. Bármely lázadó felkelhet a király ellen, ha arra az egyházi birtokokból pénzt és költséget szerezni szabad.

Ehez csatolják még a túróczi prépostságot is, kérve ő felségét, hogy azt a jezsuita társaság collegiumának visszaszerezni kegyeskedjék. Nehogy azonban a jezsuita atyák visszahelyezése az ezek ellen létező nagy gyűlölet miatt nehézségekbe ütközzék, javasolják a királynak, hogy a nevezett túróczi prépostságot a többi egyházi javak között saját neve alatt szerezze meg s vegye át királyi kezeibe; azután lesz elég módja és alkalma a jezsuita rend visszahelyezésére. Ha

ezen Collegium nem állíttatik fel, akkor az ifjúságot nem lehet oktatni a katholikus vallásban s nem lesz elegendő pap az egyházak számára. Már most is szükségét érzik a papoknak.

Végül kérik még azt is, a mit különben a tanácsosok többsége is óhajt, hogy tudniillik a szétoszlott káptalanok és konventek visszaállíttassanak, nehogy a régi kegyes királyok alapítványai veszendőbe menjenek.

Ezek azok, — úgy mondanak — melyeket Felségednek előterjesztenünk kellett, alázattal kérve Felségedet, hogy a mennyiben nemcsak másoké, de a mi királyunk is, reánk is tekintsen, hogy Felségednek uralkodása alatt régi jogainkat és szabadságainkat élvezhessük. Mi viszont nem szününk meg imádkozni Felségedért, hogy az isten hosszú életet, boldog uralkodást és ellenségein diadalt adjon.[1]

Ugy látszik azonban, hogy a király mellőzte e propositiót, mely csak arra volt alkalmas, hogy a régi harczokat felidézze. Október 9-ki rendelvényével csakis a világi magyar tanácsosok propositióját küldötte át az udvari kamarához azon utasítással, hogy a felett minél előbb véleményt mondjon.[2]

A világi magyar tanácsosok javaslata két nappal utóbb, azaz október 2-kán tétetett át véleményadás és netaláni pótlás végett az udvari kamarához.[3] A hadi tanács is ezen időtájban kapta azt meg hasonló czélból s már október 5-kén készen is volt jelentésével és javaslatával, mely azonban tisztán a hadi ügyekre és az adókra vonatkozott.

[1] Jászai okmánygyűjteményében.
[2] U. o.
[3] Orsz. levéltár. Acta Diaetalia.

II.

A követi utasítások. — Az országgyűlés megnyitása. — Az austriai rendek követei felhozzák a vallás kérdését. — A nádor választásánál szintén a vallás játsza a főszerepet. — Az udvar katholikus férfiút akart; az ország rendei több felirat után az ev. vallású Thurzó Györgyöt választják meg.

Amíg ezek a királyi udvarnál, jelesül a magyar tanács, az udvari kamara és a hadi tanács kebelében történtek; addig az ország különböző vidékein, t. i. a megyékben és városokban, szintén nagy előkészületek történtek a megnyitandó országgyűléshez.

A megválasztott követek utasításul vették, hogy mindenek előtt a vallásügyben nem régen hozott törvények szigorúan megtartassanak; hogy a nádorválasztás okvetlenül megejtessék, hogy a visszaélések az adókivetés és behajtás körül megszüntessenek. A városok többnyire saját kiváltságaikra, az iparra és kereskedelemre vonatkozó utasításokat adtak követeiknek. A lőcsei követek például utasításul kapták, hogy a vallási szabadságon kívül a rézbányászatra, a város adósságaira, kamataira, Kolonics tartozásaira, a fizetési taxákra, a Bocskay korában megkárosított kereskedőkre vonatkozó kérdésekben mind a királynál, mind a rendeknél minél többet kieszközölni igyekezzenek.[1]

E közben megérkezett az országgyűlés megnyitásának ideje. Megjelentek az egyházi rendből: Forgách Ferencz bibornok érsek, Náprághy Demeter kalocsai érsek, Erghéli Ferencz veszprémi, Migazzi Miklós váradi, Domitrovich Péter pécsi, Bartulich Simon zágrábi, Almási Pál váczi, Lépes Bálint nyitrai, Herovitz Mátyás csanádi, Majtényi László szerémi, Mathisi György tinnini és Telegdi János boszniai püspökök; továbbá a győri, pozsonyi, szepesi, ó-budai és pilisi káptalanok és prépostságok képviselői.

[1] Istructio pro Dominis Ablegatis civitatis Leutschowiensis Posonium Daetam profectis. Lőcsei levéltár.

A főurak közül: Thurzó György, Dóczy András, Czobor Mihály, Pálfy István, Osztrosich András, Szúnyog Mózes, Vizkelety Tamás és Pongrácz Dániel, Draskovich János, Homonnai Drugeth György, Széchy Tamás, Batthyányi Ferencz, Thurzó Szaniszló, Révay Péter, Thurzó Kristóf, Istvánfi Miklós és Erdődi Tamás.

A megyék közül ezek voltak képviselve: Nógrád, Hont, Bars, Zólyom, Gömör, Heves, Szathmár, Moson, Pozsony, Zemplén és Szabolcs. A követek névsorát nem ismerjük. Az ország birája, továbbá Czobor Márton és özvegy Illésházy Istvánné külön követeket küldöttek magok helyett.

Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Szeben, Nagyszombat, Szakolcza, Varasd, Pozsony, Modor, Korpona, Kaproncza, a hét bányaváros, Beszterczebánya és Kőrös (most horvát) városok szintén képviselve voltak.[1]

Szlavonia vagyis az akkori Horvátország részéről kiküldettek: Napulyi Boldizsár zágrábi kanonok, Pethő Gergely, és Patasics István varasdi alispán.[2]

Az egybegyűlt rendek nehezen várták a király megérkezését.

Ugyanis Mátyás, részint a tanácsosok hosszas tanácskozásai, részint pedig az austriai protestáns rendek követelései folytán támadt nehézségek miatt, csak november 17-kén érkezett Pozsonyba.[3] Két nappal utóbb a rendek felvonúltak a királyi várba, hogy meghallgassák a királyi propositiókat.

Mátyás szivélyesen köszönte meg a rendeknek, hogy hivására oly szép számban jelentek meg; kivánta, hogy a mindenható isten áldja meg működésöket, mely, mint reméli, az istennek dicsőségét, a királynak örömét és az egész ország üdvét fogja előmozdítani.

A rendek illő tisztelettel csendesen hallgatták meg a királyi propositiókat, melyekben a vallás ügye egy szóva

[1] Országos levéltár. Diaetalia. V. ö. a törvényk. aláiróival.
[2] Jászay okmánygyűjteménye.
[3] Lőcsei követek jelentése.

sem érintetett. De mindenki meg volt győződve, hogy a fenforgó körülmények között azt elmellőzni nem lehet.

Ha a magyarok akarták volna is mellőzni, felhozták volna azt az ausztriai rendek küldöttei, kik épen azért jelentek meg ezen az országgyűlésen, hogy vallási sérelmeik orvosolása ügyében a magyarok pártfogását kikérjék. Az ausztriai protestáns rendek ugyanis mindaddig nem akarták Mátyásnak letenni a hűségi esküt, míg a pozsonyi szövetség értelmében vallási szabadságaik városokban és falvakban nem biztosíttatnak; míg elfoglalt templomaik és iskoláik vissza nem adatnak, — szóval: míg a Miksa király idejében élvezett jogaik vissza nem állíttatnak. Sok feliratot intéztek e részben Mátyáshoz, de mindig hiába. Szóbeli igéretnél egyebet nem kaptak. Most tehát utána küldötték követeiket a pozsonyi országgyűlésre annyival is inkább, mert a legbefolyásosabb magyar államférfiak is ide utasították őket a bécsi udvarnak nem kis bosszuságára.

Mikor az ausztriai rendek küldöttei Pozsonyba érkeztek, a magyar rendek épen a nádorválasztás kérdésével voltak elfoglalva, melyben hasonlóképen a vallás ügye játszotta a főszerepet.

A király propositióiban nádor helyett királyi helytartó választását ajánlotta a rendeknek. Világos volt abbeli törekvése, hogy ezen legfelsőbb méltóságra katholikus embert állítson, annyival is inkább, mert a közelébb elhalt Illésházy nádor protestáns volt. Ezt követelte nyiltan a főpapság is, melynek hűsége és ragaszkodása nem lehetett közönyös dolog reá nézve; ezt követelte a német császári korona is, melyet csak úgy lehetett elnyernie, ha erős és határozott katholikusnak bizonyítja magát.

De a rendek ragaszkodtak a mult évi országgyűlésnek azon határozatához, mely nemcsak a nádorról, hanem annak választási módjáról is intézkedik. Ugyanis a koronázás előtti III-ik törvényczikk azt mondja, miszerint a nádorválasztás ezután úgy történjék, hogy ő felsége jelöljön ki két katholikust és két protestánst, s ezek közül az országgyűlés fog

választani. Ha a nádor meghal, ettől számítva egy év leforgása alatt hívja össze ő felsége a nádorválasztó országgyűlést, a mit ha nem tenne, tegye meg az országbiró; ha ez sem tenné, tegye meg a tárnokmester, — a kik is, ha e kötelességet elmulasztanák, hivatalukat és becsületöket veszítsék el.

Bármily határozottan volt is ez mondva, Mátyás és tanácsosai azon törekedtek, hogy ezt kijátszák, és hogy a nádorválasztást megakadályozzák. Ebből egy több hétig tartó heves vita keletkezett, mert a rendek utasításában mint legsürgősebb tárgy bent volt a nádorválasztás.

A király úgy tett, mintha e tekintetben nem is volna határozott törvény. Mellőzve a mult évi uj törvényt, a régibb törvényczikkek között keresett olyat, melyből kiolvashatni vélte, hogy a nádorválasztás joga őt illeti meg. Ilyen volt az 1439. II. t-cz. mely azt rendeli, hogy a nádort a király az ország rendeinek egyező akaratával válassza. Ebből azt szerette volna kimagyarázni, hogy tehát az ő szava legyen a döntő. Ezt a magyarázatot elfogadta nemcsak a főpapság, hanem a világi főrendek nagy része is. Nov. 21-kén Révai Péter, Dóczi András, Homonnai György és Czobor Mihály megjelentek a rendek között, hogy nézetüknek pártot szerezzenek. Előadták, hogy a főrendek e tárgy fölött sokat tanácskoztak, de mivel arról győződtek meg, hogy nagy a véleménykülönbség, azon nézetüknek adtak kifejezést, miszerint jó lenne előbb egymás között megegyezniök s azután javasolni ő felségének. Ők azt tartják, hogy most világi rendből választandó királyi helytartót kellene az ügyek élére állítani; de a rendek a törvényben gyökerező jogaikhoz s a bécsi békéhez ragaszkodván, csak nádort akartak választani.[1]

Ezt küldöttségileg adták tudtára a főrendeknek.

A főrendek, midőn a közhangulatból észrevették, hogy

[1] Sie wollten Einen Locumtenentem, der Secularis war, ehrwelen, aber die Status et Ordines nicht gewolt, sondern wollen bey den Wienerischen Artikeln verbleiben. Lőcsei követek jelentése.

a rendek nem fognak engedni, végre belenyugodtak a nádorválasztásba; de a választás módjára nézve azon kívánságukat adták elő, hogy az országgyűlés jelöljön, a kik közül aztán a király választani fog. Felvetették azt a kérdést is, hogy miből lesz a nádor fizetve? Erre a felelet az volt: majd elintézi azt ő felsége és a nádor, ha meg lesz választva. Különben kijelentették a rendek, hogy addig semmiféle más tárgyalásba nem fognak, míg a nádor nem lesz megválasztva.

Harmadizben Thurzó György vezérlete alatt jött egy új küldöttség a rendekhez, kérve őket, hogy engedjenek a királyi akaratnak és válasszanak királyi helytartót a világi rendből. De a rendek hajthatatlanok maradtak. Inkább itt hagyjuk — úgy mond — a gyűlést, sem hogy a nádorválasztástól, mely mindnyájunk utasításában áll, elálljunk. Azután arra kérte őket Thurzó, hogy jöjjenek át a főrendek közé. De ezek nem mozdultak; hanem feliratot nyujtottak át ő felségének, melyben magoktartását igazolták.

Ekkor a király nov. 27-kén összegyűjtötte titkos tanácsosait, hogy e feliratra vonatkozó véleményüket meghallgassa.

Ezek, jelesül: Kremberg, Graff, Meggau, Khuen és Lobkowicz azt javasolták, figyelmeztessenek a rendek, hogy ő felsége a hazának atyja — pater patriae — a ki mindeddig atyailag bánt velök, s javukért életét is feláldozza. Most is az ő javukat akarja előmozdítani a nádor által, csak ne ellenezzék az ő nézetét. Ha a nádor meglesz, ő felsége nem fog nehézséget csinálni a fizetés dolgában. Készítsenek utasítást a nádor számára. Végre, a régi szokáshoz képest, jelöljenek ők két katholikust és két protestánst, a kik közül ő felsége választani fog. Egyébiránt gondoskodtak a titkos tanácsosok arról is, miszerint az érsek hivja össze a katholikusokat, kik aztán folyamodjanak az iránt, hogy a nádor katholikus vallásu férfiú legyen.[1]

Másnap ugyanazon titkos tanács javaslatot tett az ausztriai protestáns rendek iránt követendő eljárásra nézve

[1] Jászay okmánygyűjtemény.

is. E szerint ő felségének oda kell törekednie, hogy a városokat elvonja tőlük. Különben is ő felsége, midőn megengedte nekik az összejövetelt, nem ilyet gondolt; azt hitte, hogy csak a Bécsben levők jönnek össze elhatározásának meghallgatására.

Azonban bármily kellemetlen volt is e kérdés, a magyar rendek magatartása mégis több gondot okozott a királynak, mint az ausztriai rendek.

A felső házban minden követ megmozdított arra nézve, hogy a befolyásosabb férfiakat a maga részére nyerje. Tudakozódott a közhangulatról, hogy azon esetben, ha engedne a rendek akaratának és a mult évi törvény rendeletének, kit akarnának tehát megválasztani? Késznek nyilatkozott azonnal bele menni a választásba, ha biztos lenne arról, hogy katholikus férfiúra esik a szavazatok többsége. Ellenkező esetben sok feltételt akart kikötni a maga részére, azon óhajtás mellett, hogy ezen egész ügynek végleges eldöntése egy más országgyűlésre halasztassék.

Semmi sem vet tisztább fényt az udvar zavarára, mint azon töredékes jegyzetek, melyek a deczember 1-jén tartott titkos gyűlésről felmaradtak.

A titkos tanácsosok előtt állott a rendeknek abbeli nyilatkozata, hogy addig, míg nádor nem választatik, a királyi propositiók tárgyalásába nem bocsátkoznak. Azt is tudta volt, hogy a magyar tanácsosok nem fognak elállani e részbeni javaslatuktól. Nincs tehát más mód, mint engedni az országgyűlés kívánságának.

De hogyan? ki legyen a nádor? Lehet-e azt eltűrni, hogy a királynak döntő szava ne legyen? Hiszen ő maga, mint király, a szavazatok felével bir. Némelyek azt tanácsolták, hogy a propositiókhoz kell ragaszkodni. Mások, hogy engedni kell. Voltak, a kik elébb az esztergomi érsek véleményét akarták kikérni, s a katholikusok nézetét bevárni; de másfelől nem hiányzott olyan tanácsos is, a ki rögtön a kijelölendő személyek felett akart határozni.

Thurzó ellen felhozatott vallása, és Illésházynak állítólag

a mult évben mondott azon állítása, hogy Thurzót nem kell nádorúl proponálni. Igen, de mivel lehetne ezt indokolni? Ha Thurzót kihagyják a jelöltek sorából azért, mert már egyszer volt jelölve, akkor másokat is ki kell törülni e czímen.[1] Becsületsértés nélkül ezt tenni nem lehet. De ha ekként Thurzót kizárni nem lehet, sőt nem is tanácsos, mégis szükséges lesz őt alkudozásra hivni fel, hogy előlegesen is le legyen kötve ő felségének.[2] Különben meg kell még hallgatni a pápai nunciust, Khleselt és Istvánfit, hogy mi nézetben vannak e kérdésben.

Ezek voltak a titkos tanácskozásnak tárgyai és határozatai.

Thurzót még az nap este a királyhoz hívták, s ott a következő pontokat olvasta fel előtte Kremberg:

«Emlékezhetik Nagyságod, miképen ő felsége a dieta előtt a magyar tanácsosok által nehány czikkelyt iratott, melyeknek elseje a nádorról szól. Ő felsége tárgyalásba vétette, vajjon mi volna előnyösebb: világi helytartót, vagy nádort választani? s maga uraságod is e pont javításául javasolja a világi egyéniségek közül való királyi helytartót. De mivel a rendek a nádorválasztást sürgetik, abban ő felsége is megegyez. Azonban nem akarná ő felsége, hogy e tisztséget a király akarata ellenére nyerné el valaki, vagy hogy a nádorválasztás régi módja által a királyi jog magának a nemzetnek kisebbségére mellőztetnék.

«Ő felségének szabadságában áll ezt vagy amazt kinevezni. Tapasztalván mindazáltal sok féle ügyekben uraságod-

[1] Da ainer soll aussgelassen werden, so vor ainem Jhar benent worden, ergo die andern alle aus zulassen. 1. sein die vertigen tauglich gewesen Ergo . . 2. daz sy ausstrücklich auff den T. gehen 3. wen man ainen ausslast khan nit wol sine infamia honoris geschehen. 4. die übrigen katholischen haben ein feindt an Ihm.

[2] Modus wie man In pinden khan: — daz ihr Mt. In fordern, wail ihr Mt. entschlossen furzuschlagen, hetten sy in vor einem Jhar in furgeschlagen, hab in bisher aufrichtig befunden ... *Jászay*, okmánygyűjteménye és Állami levéltár.

nak hűségét, s bízva őszinteségében, minden mások előtt önt akarja e tisztségre előmozdítani, feltéve, hogy ügyességével ki fogja eszközölni a rendeknél, hogy ezek önt másokkal együtt kijelöljék, s a választás, miként elődei alatt, ő felségének hagyassék. Ha ezt kieszközli, biztosítja önt ő felsége, hogy megválasztatásában kegyelmesen megegyez, feltéve, hogy a többi feltételeket is aláirja.[1] Jelesül:

1. hogy ő felségét azokban, melyek őt, méltóságát s tekintélyét illetik, meg nem rövidíti, s azokba nem is avatkozik;

2. gondja lesz reá, hogy az egyházi rend és világi katholikusok jogaikban, javaikban és szabadságaikba fentartassanak;

3. hogy a Bocskay idejében elvett javak a mult végzések szerint tényleg visszaadassanak;

4. hogy ő felsége többi országainak semmiféle ügyeibe nem avatkozik, s azokat ő felsége ellen sem pénzzel, sem tanácscsal nem támogatja; mert Starzernek — az ausztriai protestáns rendek küldöttének — utasításából tudatik, hogy az ő (Thurzó) véleménye szerint küldetett ide s akarnak még más követek is eljönni;

5. hogy ő felségének határozata Forgáchra nézve létrehozassék;

6. hogy ha a kivánt választási módozat el nem fogadtatnék, ezen előterjesztés csak ezen esetre szoríttatik, a jövőben a régi szokás tartatván meg.[2]

Thurzónak ezen pontokra adott válaszát nem ismerjük; de jelleméből következtetve, és a következményekből ítélve,

[1] E mellett ónnal irva ezen szavak is állanak: «sicut etiam Palatinus demortuus fecit» — de egyuttal keresztül is van húzva; s így valószinűleg nem is olvastatott fel.

[2] Jászay okmánygyűjt. Eredeti fogalmazványa megvan az állami levéltárban, hol a pontokra nézve Kremberg (!) ezeket jegyzi meg a margóra: «Haec . . . sunt Domino Comiti Tursoni per me in presentia S. Mtis exclusis aliis DD. intimis perlecta, die 1. decembris circa horam 5 et 6-tam.

mondhatjuk, hogy csak olyan igéretet tehetett, mely nem hozta ellentétbe sem vallási, sem alkotmányos érzületével.

A rendek természetesen semmit sem tudtak a titkos tanácsban lefolyt jelenetről. Az ugyan e napon tett sürgetésökre azon választ kapták, hogy várakozzanak. Ő felsége még nem határozta el magát, hanem más napra halasztotta el válaszát.[1] Kívánta tudni, hogy mit mondanak a katholikus rendek Thurzó jelöltetésére nézve.

E végből az esztergomi érsek által hivatta össze a legbefolyásosabb katholikus férfiakat, jelesül: a kalocsai érseket, a zágrábi és bosnyák főpapokat, a horvát bánt és Dóczi Andrást. Ezek az urak azt találták, hogy Thurzó megválasztatása ellen nagy akadályul szolgál ugyan vallása; de mégis alig lehetne őt mellőzni, mert megtörténhetnék, hogy a rendek erőszakosan is megválasztván őt, egyenesen feltolják ő felségére, hogy erősítse meg.

Mindnyájan azon nézetben voltak, hogy ő felsége nem egykönnyen mellőzheti Thurzónak kijelöltetését, már csak azon oknál fogva sem, mert az a dicsvágytól ösztönöztetve rosszra vetemedhetnék, s ebben a rendek követnék őt.

Egyébiránt a választás módjára nézve javasolják, hogy ő felsége még keményebb hangon követelje a rendektől, hogy ők jelöljenek ki és a király válaszszon. De ha ez nem sikerül s Thurzót ő felsége kijelöli, kötelezni kell őt, hogy a katholikus vallást, a papság és ő felsége érdekeit nem fogja csorbítani. Hogy csupán eretnekek jelöltessenek, nem tanácsos, mert ennek okát a katholikus világ nem értené. A katholikusokat mellőzni nem lehet. A tényt előzetes például használhatná fel az ellenfél, s megtörténhetnék, hogy jövőre katholikust választani vagy nem akarna, vagy nem merne. Ezért jobbnak látták, hogy katholikusok és protestánsok vegyesen jelöltessenek. Ha ezek közül Thurzó nyer többséget: jó — elérte, a mit keresett; ha kisebbségben marad:

[1] Lőcsei követek jelentése.

még jobb, mert ő felségének kívánsága teljesülend a katholikus nádorra nézve.[1]

A rendek, úgy látszik, észrevették, hogy a király végleges határozatát a főpapság hátráltatja, s még az nap, t. i. decz. 2-kán átüzentek a bibornokérsekhez, hogy ne tegyen nehézségeket a nádorválasztás körül; legyen azon, hogy az erre vonatkozó törvény tiszteletben tartassék. Forgách érsek diplomatice válaszolá, miként ő mindig azon törekedett, hogy hazájának szolgálatot tegyen.

Ezalatt a király, a meghallgatott vélemények alapján végre arra határozta el magát, hogy enged a rendek akaratának, és hogy a katholikusok közül Forgách Zsigmondot és Erdődi Tamást, a protestánsok közül pedig Thurzó Györgyöt és Széchy Tamást fogja jelölni.

Thurzó látta, hogy mind a rendek, mind a király őt akarják megválasztani. De nem volt titok előtte az sem, hogy ezt mind a király, mind a rendek más-más érdekből teszik. Ugy látszik, szerette volna a legfőbb méltóságot elnyerni, de érezte, hogy megválasztatása esetén nagyobb nehézségekkel kellend megküzdenie, ha most valamely párthoz csatlakozik, mint ha a két ellentétes érdek között a közvetítő szerepét fogja játszani. Egész multja arról tanuskodik, hogy ő rendíthetlen hívséggel ragaszkodik a királyi családhoz; de másfelől hazája és vallása jogait sem tévesztette szemei előtt soha, valahányszor azok a királyi udvar részéről megtámadtatásnak voltak kitéve. Már Bocskay korában is ő volt a békítő, a közvetítő és engesztelő szellem. Most is azzá lett. Deczember 3-kán azt a nehéz szerepet vállalta magára, hogy a rendeket a király akaratjának elfogadására birja. Megjelent tehát több főur kiséretében ujra a rendek ülésében; és valamint két nappal előbb a királyt a törvény tiszteletére figyelmeztette, úgy most a rendeket arra kérte, hogy méltányos-

[1] Az esztergomi érsek és némely biztosabb tanácsosok véleménye a nádorválasztás tárgyában, decz. 2-án. *Jászay* okmánygyűjteménye.

sági szempontból engedjék meg, miként a királynak némi előjoga legyen; annyival is inkább, mert a főrendiház ebben már megegyezett. De a rendek erről hallani sem akartak. Kijelentették, hogy ők a már egyszer megalkotott törvénytől elállani nem fognak. A nádorválasztás joga az országgyűlést illeti, ők ahhoz ragaszkodnak.[1]

Kétséget nem szenved, hogy a rendeknek ezen határozottságát nagy mértékben fokozta a főpapságnak tapintatlan magaviselete. A lőcsei követek naplójában olvassuk, hogy a főpapok nagy lármával követelték a rendek ülésén, hogy adassék meg ő felségének a kivánt előjog.[2] Az egész vitának az lett a vége, hogy egy bizottság választatott, mely a főrendekkel együtt irásban közölje az ország nézetét ő felségével.

Deczember 4-kén a titkos tanács ujra összeült, hogy a rendek ezen harmadik felirata felett véleményt mondjon.

A titkos tanácsosok ezuttal felhagytak a további ellenkezéssel; csak arra fordították figyelmöket, miként lehessen ő felségének jogait és tekintélyét megőrizni. Ám legyen meg a kijelölés a már említett személyekből; csakhogy ebből ő felségére és utódaira nézve semmi sérelem ne következzék.[3] Azt is kivánják hozzátenni, hogy ezután mindenkinek szavazata a régi szokáshoz képest szabadon meghagyassék[4]

[1] Wie Her Thurzo herein khomen ihn angezeigt das sie nicht weichen fon dem einmahl gemachten Artickel, sondern die Landschaft sol macht haben dem palatino zu erwhelen.

[2] Bey anderthalb Stund daraus blieben die pfaffen vnd ihr Anhang gewaldig geschrieren man sol ihr Majestät zuelassen, hernach per voces gefragt, aber die aus Oberungern den platz behalten . . . Die pfaffen und ihr Anhang wöllens gern auf das alte Wesen gern bringen. Es ist zue Erbarmen das wir so schendlich die zue alhir müssen so verliegen den der teufel ist aus der Höllen wider frei worden. *Lőcsei* követek jelentése.

[3] Sua Mtas priori propositioni personarum pro hac vice inhaeret, nihil tamen hoc modo Electionis sibi aut sui successoribus praeiudicatum posse. Titkos tanácsi jegyzék, Jászaynál.

[4] Zu inseriren zum beschluss ut imposterum cuilibet votum suum liberum relinquant, iuxta antiquum usum et consvetudinem. U. o.

Ennek alapján másnap kiadatott a királyi válasz. Ebben Mátyás csodálkozását fejezte ki a fölött, hogy némelyek nem véve figyelembe az ő kegyességét, melynél fogva több kérelmeiket teljesítette, a végzések és királyi jog ellenére oly makacsúl ragaszkodnak kivánataikhoz s oly jogot tulajdonítanak magoknak, mely a királyt illeti meg. Nehogy azonban e miatt az országgyűlési tárgyalások fennakadjanak, a kijelölt személyek mellett megegyez ugyan a rendek választásában, de azon óvással, hogy e miatt az ő és utódainak királyi joga csorbulást ne szenvedjen. Kiköti ennélfogva, hogy a nádorválasztás után, e választás módozata, ha lehet még ezen országgyűlés alatt még egyszer tárgyalás alá vétessék s a jövőre nézve pontosabban meghatároztassék. Mire nézve ő felsége igyekezni fog kellő okmányokat beszerezni.[1]

A rendek azonban úgy voltak meggyőződve, hogy a nádorválasztás módja fölött egyátalában nem szükséges ujra tanácskozni, mivel az a mult évi törvényben elég világosan van körülirva.

Ennélfogva másnap, decz. 6-kán, fájdalmukat jelentették ki a királyi leirat fölött, mely az ország jogait kétségbe vonja. Három okból sürgetik ujra a nádorválasztás ezen módjának megtartását:

1. Már a mult országgyűlésen ki lett mondva törvényileg, hogy ő felsége négy egyént jelöljön, a kik közül a rendek egyet válaszszanak. E módozatot nemcsak követte már maga ő felsége, hanem a többi törvényekkel együtt szentesítette is, mitől tehát mint törvénytől nem lehet elállaniok.

2. E törvényben még az is meg van határozva, hogy a nádor halála esetében, ha ő felsége uj nádorválasztást nem akarna eszközöltetni, az országbiró vagy ennek hijában a tárnokmester tartozzék nádorválasztó országgyűlést összehivni.

3. Valóban nem látják, mi kisebbség hárulna e módo-

[1] Acta Diaetalia, eredeti fogalmazat.

zatból a királyra, mely módozat jogot ad neki nemcsak négy személyt kijelölni, hanem még a választottat is megerősíteni.

Kérik tehát ő felségét, nyugodnék meg minden föltétel nélkül hű rendeinek törvényes kivánatában.[1]

Deczember 7-diki országos ülésen összeirták a szavazók névjegyzékét, természetesen nagy zaj között, mivel az egri káptalan és a papság kifogásokat tett némelyek ellen. Végre megkezdődött a szavazás a király által kijelölt férfiakra. A katholikus papság Erdődi mellett nagy izgatást követett el; de annak daczára is csak ötven és egynehány szavazatot birt összehozni. A nagy többség a protestánsok jelöltjére, Thurzó Györgyre szavazott, a ki hitfeleinek nagy örömére 150 szavazattal megválasztatott Magyarország nádorává.[2]

Másnap a rendek a templomba gyülekeztek, hogy hálát adjanak istennek a szerencsés választásért. Felhangzott a Te Deum laudamus hatalmas éneke, melynek elzengése után szép alkalmi beszédet mondott a lelkész Ezsaiás prófétának 49-dik fejezete alapján.

Az isteni tisztelet után a nádor, kiséretével együtt lakására vonult vissza. A rendek és főurak mind odagyülekeztek, kivéve a katholikus urakat és a főpapokat.[3] Majd elkisérték őt a várba, hol Thurzó az eskü letétele után szép beszédet mondott, melyben ő felségének és a hazának szerencsét és boldogságot kivánt. A várból ismét haza kisérték őt a rendek; a bibornok és követői akkor is tüntettek, nem csatlakoztak a menethez, hanem külön mentek.[4]

[1] *Jászay* okmánygyűjteményében.

[2] Lőcsei követek jelentése szerint Her Thurzo hat anderthalb hundert stümmen gehabt, Her Erdödi etlich und 50; got fon himmel wolle ihr gnaden glück und heil, bestendige gesundheit, langes Leben verleihen. Amen!

[3] Haben sich auch alle Magnates hier versammlet, ausgenhomen die Catholische Heren und pfafen . . .

[4] Dem Hern Thurso allesampt wider fon Schlos das geleit zue haus geben, ausgenomen der Cardinal sampt seinen Anhang sonderlich gegangen . . . Lőcsei követek jelentése.

Másnap, t. i. decz. 9-kén, midőn a rendek összegyülekeztek, tudtokra adatott a királynak azon óhajtása, hogy mivel már most a nádor megválasztva és megerősítve van, ideje volna hozzá látni a királyi propositiók tárgyalásához.

De a rendek kijelentették, hogy «elébb az isten országát kell keresni», minélfogva mindenekelőtt azon békeháborítók megbüntetését követelik, kik a nagyszombati prédikátorokat hivatalaikból és lakaikból erőszakosan kihányták. Hiába jött a főrendek részéről Révay Péter és Széchy Tamás csillapítani a kedélyeket, a felelet csak az volt, hogy mindenek előtt a protestánsok sérelmét kell orvosolni.

III.

A nagyszombati ref. pap és tanitó elűzetése nagy zajt idéz elő. — A katholikusok Forgách bibornokban, a protestánsok Thurzó nádorban bíznak. — A rendek többsége visszahelyezi az elűzötteket.

Deczember 9-kén a nagyszombati esemény képezte a tanácskozás tárgyát.

Ugyanis Forgách Ferencz bibornokérsek, nem törődve az ország törvényeivel, semmiképen nem akarta megtűrni, hogy az ő székvárosában eretnek templom és iskola legyen.

A város tanácsa, mely nagyobb részben katholikusokból állott, Forgách tanácsára tiltakozott az ellen, hogy Nagyszombatban a protestánsok befészkelhessék magokat; fenyegetőzött, hogy a kalvinfelekezetbelieket, mint idegeneket, szabad királyi városi szabadalmánál fogva, a városból ki fogja űzni, templomukat és iskolájukat pedig bezáratja és eltiltja.

Illésházy nádor, kihez a fenyegetett protestáns hitközség folyamodott, 1609. mácz. 24-kéről Bazin várából kelt parancsával meghagyta a városnak, hogy a protestánsokat ne merje háborgatni vallásuk szabad gyakorlatában. Figyelmeztette a tanácsot azon országgyűlési határozatra, mely a királyi városokban megerősíti a szabad vallásgyakorlatot, mely határozat ellenében semmiféle más királyi szabadalom nem

érvényes azon jogelv szerint, hogy a király s az ország rendei törvényt szereznek és megsemmisítenek.

De a város többet adott a bibornokra, mint a nádorra s követelte, hogy a protestáns pap az iskolatanítóval együtt hagyja el a várost.

Ezek azonban bízva a nádor tekintélyében és a törvény erejében, nem mozdultak. Erre a Forgách által felizgatott [1] tanács, felbátorittatva azon körülmény által, hogy Illésházy nádor időközben meghalálozott, erőszakhoz nyúlt. Törvényszék elé idézték Rátkai György református prédikátort és Makai Máté iskolatanítót: s midőn ezek megjelenni nem akartak, szept. 27-kén egy durva tót poroszlót küldöttek érettök.

A törvényszék mind a kettőre kimondotta az itéletet, hogy három nap alatt hagyják el a várost. Következett a végrehajtás.

Október 16-kán, irja a megtámadott protestáns pap és tanító, «hatalmasúl rákerekedtek a prédikátor házára a polgárok és feldühödve megesküdtek, hogy addig sem nem isznak, sem nem esznek, míg a prédikátort és az iskolamestert ki nem vetik a városból. Négy tanácsbéli, a fertálymesterek és darabantok jelenlétében odarendelt szekerekre rakatták portékájokat, felrakván azután feleségével, gyermekeivel a prédikátort is s azonképen az iskolamestert. A felekezet hívei megjelenvén, nem mulaszták el részvétöket tanusítani, de a nagyszámú katholikusok fenhangon kiáltozák: csak menjenek oda, a honnét jöttek; senki sem adott nekik engedelmet arra, hogy itt megtelepedjenek». A város határából ekként erőszakkal kivitt prédikátor és iskolatanító először csak hitfeleik könyörülete által karoltattak fel, de csakhamar felkaroltattak az összes protestáns rendek által is.

A nagyszombati protestáns gyülekezet ezen ügyét az

[1] Asztalos András Szenczi Molnár Alberthez irott leveleiben keservesen panaszkodik, hogy az izgatás az érsektől, a püspöktől és a káptalantól ered. V. ö. Ipolyi Veresmarti élete. 372. l.

országgyűlés elé hozta s a rajta és tanitóin ejtett durva sérelemnek orvoslását mind a királytól, mind az új nádortól Thurzó Györgytől követelte. E mellett követeket küldött Pozsonyba, kik az országgyűlés főurait, a vármegyék és városok követeit személyesen is felkérjék ügyük pártolására.[1]

A nádorválasztás után tehát mindenek előtt ezen sérelem orvoslását követelték a rendek. A katholikus párt, melynek élén az egész botrányt rendezett Forgách bibornok állott, a kath. vallás előjogaira és a király tekintélyére hivatkozott. Ugy viselte magát, mintha előtte a bécsi béke és a nem rég hozott törvény nem léteznék; mintha a király, kénye-kedve szerint adhatna ki törvényellenes rendeleteket a katholicismus előnyére és hasznára. Természetes, hogy a miatt nagy zaj támadt a rendek között. Felhozatott a jezsuiták üzelme Pete Márton testvérének erőszakoskodása s több oly eset, mely a kedélyeket a legnagyobb mértékben felizgatá.[2]

A nagyszombati reformátusok ügyének védelmére, illetőleg az erőszakos tanács elleni vád emelésére Szegedi Gáspár, Béldi Pál és Tarnóczy Miklós vállalkoztak. Ez utóbbi határozottan követelte, hogy a református prédikátor az iskolatanítóval együtt helyeztessék vissza hivatalába s ezentúl mindketten a város költségén tartassanak fel. A vádirat némely pontjai ellen Lipcsei András tiltakozván, indulatosan felkiáltott: az nem igaz!

Szegedi ezért széksértéssel vádolta Lipcseit s elégtételt

[1] *Asztalos András,* tekintélyes nagyszombati református polgár, kinek házában volt a protestáns iskola, nov. 28-káról kelt levelében ezeket irja Szenczi Molnár Albertnek: «Miután ily nagy véletlen violentiát, erőszakot cselekedtek rajtunk, most országgyűlése lévén Pozsonyban, no immár az ország előtt vagyon dolgunk. De még elő nem vétetett, míg palatinust nem választanak Illésházy helyett. Az urakat eleget solicitálluk és a vármegyéket. Felette ajánlják magukat. Jó reménységgel vagyunk, hogy ismét béhozhatjuk a prédikátort és scholát is. Isten legyen oltalmazónk, a ki Isráelnek Ura, ki nem aluszik, sem nem szunyad, szégyenítse meg az ő sz. igéinek háborgatóit... V. ö. *Ipolyi*, Veresm. XIV. fej. 376. l.

[2] Lőcsei követek jelentése.

követelt. Éktelen zaj és lárma következett, melyet csak nehezen lehetett lecsendesíteni. Voltak olyanok, a kik a papokat ki akarták dobálni.[1]

A felvidéki protestáns követek követelték, hogy Pete Márton és testvére a jezsuitákkal együtt pörbe fogassanak; különben mindaddig, míg ezek nem bűnhődnek, semmiféle más tárgyat nem vesznek elő. Az új nádor azzal nyugtatta meg őket, hogy ki fogja hallgatni a vádlottakat és azután három nap mulva ki fogja mondani az itéletet. Meg is tette. Maga elé idézte az illető követeket. Ezek, kétségtelenül Forgách bibornok tanácsára, a városhoz fordultak új utasításért s azon kívül még két vagy három képviselő küldését kérik, hogy annál hatályosabban léphessenek fel a nádor előtt. De itt nem lehetett úgy erőszakoskodni, mint otthon Nagyszombatban; azért a követeknek számbeli megerősítése egészen feleslegesnek bizonyult be.

Az országos rendek decz. 16-kán tartott ülésökben újra elővették az ügyet. Egész nap folyt felette a vita. A főpapság s ennek élén Forgách bibornok, erősen védelmezte magát és a katholikus egyház előjogait. S midőn látta, hogy a közhangulat nagyon kedvezőtlen reá nézve, felkelt és a többi főpapokkal elhagyta a termet. De a rendek kimondották, hogy az elűzött protestáns lelkészt és tanítót vissza kell helyezni hivatalukba, a város pedig birságot fizessen.

Különös, hogy a míg ezek történtek Pozsonyban s Thurzó a törvény védelmét biztosítani kivánta hitfelei számára, addig Forgách bibornok, ki különben sógora volt Thurzónak, mindent elkövetett, hogy Nagyszombatban a protestáns lelkész megtelepítését megakadályozza. A nála megjelent városi katholikus követeknek szivére kötötte, hogy ne engedjék az eretnek papokat a városba jönni s ha merészelnének bejönni, dobják ki őket a város falain keresztül. A

[1] Es geschah ein gros geschrei, man sol ihm ia alle pfaffen raus stossen, es hat gar ein wenig gefehlt, das nicht geschehen . . . Lőcsei követek jelentése.

maga részéről biztosította őket a felől, hogy kész a végletekig menni, készebb életét feláldozni, mintsem megtűrni, hogy többé valamely prédikátor bevezettessék.[1]

Thurzó, ismervén Forgách szenvedélyes természetét, nem sokat adott az ilyen fenyegetésekre. Megtartotta higgadtságát; elnyomta keblében a fájdalmat és boszút s egyedül a törvény alapjára helyezkedett. Azon volt, hogy az eléje vitt ügyet mind a két résznek a megnyugtatására intézze el. Az országgyűlés többsége ugyan azt követelte, hogy a nagyszombati városi tanács felelősségre vonassék, de ő mellőzni óhajtván a boszúállást, akként döntötte el az ügyet, hogy Nagyszombat városa tartozzék a királyi biztosok által visszahelyezendő prédikátort és iskolamestert befogadni. Ezt végrehajtani követeli nádori tekintélye, még akkor is, ha bibornok sógora a végletekig akarná is feszíteni a dolgot. De azt, hogy a város birságot fizessen s a prédikátort és iskolamestert közköltségen tartsa, nem tartotta szükségesnek megitélni.

Deczember 19-kén külön parancsot küldött a városhoz, melyben ezen higgadt és bölcs itéletét közölvén hangsúlyozta, hogy ez itélet az országgyűlés hozzájárulásával és megnyugvásával hozatott. Azt hitte, hogy ennek hangsúlyozása által minden ellenállásnak eleje fog vétetni. Azonban csalódott. Mert ámbár az itélet végrehajtásával megbízott két férfiú, Herman Márton és Bajcsics Péter decz. 28-kán Nagyszombatban megjelentek és a református papot és tanítót hivatalaikba visszahelyezték,[2] az ellenkezés még sem szűnt. Forgách bibornok kész volt a végletekig menni, kész volt szembe szállani nemcsak a nádorral, hanem az egész törvényhozással is. Futott a királyhoz és annak legfőbb hatalmára hivatkozva követelte, hogy a nádort, a ki az ő nézete szerint különben is jogtalanúl van megválasztva, most ez első alkalommal alázza meg. Ne tűrje, hogy egy eretnek ember ítélhessen igazhitű katholikusok felett és azok vallási érdekei ellen. A király

[1] Ipolyi, Veresmarti, 378. l.
[2] U. o., 399. l.

elég gyenge volt az indulatos és vakbuzgó ember szavára hallgatni. Elhitte, hogy Thurzó önkényesen és jogtalanúl bánt a nagyszombatiakkal és ezért a nádori tekintély sérelmére, sőt az országgyűlés határozatának megvetésével, felhatalmazta a bibornokot, hogy ez ügyben szabadon védelmezheti vallási érdekeit.

De a nádor, bármily békeszerető ember volt is, nem tűrte el megaláztatását. Törvényhozás elé vitte az ügyet. Deczember utolsó napján, midőn már az országgyűlés befejezendő volt, előadta Forgách bibornoknak titkos fondorlatait és a törvények kijátszására irányzott működését. A rendek emlékezetébe hozta Forgáchnak tűrhetlen magaviseletét a nagyszombati református pap és tanító ügyében, valamint a törvényhozásnak e részbeli határozatát is. Az ország határozata volt, hogy az illetők hivatalaikba visszahelyeztessenek. Ő ezt, mint nádor, tiszténél fogva végre is hajtotta. És ime Forgách bibornok őt bepanaszolta ő felségénél, hogy a nádor önkényesen és jogtalanúl itélte el a nagyszombati katholikus előljáróságot! Ennélfogva hivatkozik az egész országra, hogy az valótlan állítás; és egész erkölcsi felháborodással kiáltotta a rendek előtt, hogy az, a ki azt a király előtt mondotta, legyen az főpap, püspök, bibornok, földesúr, nemes vagy bárki más, az hazudott mint egy gazficzkó, áruló és kurvafia! Az egész ország azt kiáltotta: úgy van, úgy van; a bibornokot ki kell dobni az ablakon és megkövezni.[1]

A nádor azonban lecsillapítá a kedélyeket és miután hivatalos eljárásáért a rendek részéről teljes erkölcsi elégtételben részesült, ő maga is nyugodtabbá lett. Bibornok

[1] Ergo sag ich, das wer der ist, der das gethan hat, er saj Praelat, Bischof, Cardinal, Pfaf, Landher, Edelman, saj wer er saj, so hat er gelogen, als ein schelmen, ferreter und Huren Son — das ganze Land geschrieren Amen, Amen. Hernaher geschrieren man sol ihn zum Fenster raus werfen und mit steinen zu tod werfen den Cardinal. H. Palatinus aber geantwort die weil schon der Landtag das Meiste fierüber er wolle mit diesem Mitagsmal fier angenehm haben . . . Ezzel végződik a lőcsei követek jelentése.

sógorával azonban még ezután is véghetetlen sok kellemetlensége volt. Ez ugyanis, minél öregebbé lett, annál izgatottabban kereste lelke üdvösségét a protestántismus üldözésében. Ez minduntalan ellentétbe hozta őt a protestáns vallású nádorral. A nagyszombati ügyre vonatkozólag még 1610. jan. 5-kén kelt levelében is megtámadta Thurzót és figyelmezteté őt arra, hogy a király csak azon feltétel alatt engedte meg a prédikátor visszahelyeztetését, ha ez által a város sérelmet nem szenved s ha csak magán istenitiszteletet tart hiveivel. Ő ezt közölte a városi tanáccsal és a közönséggel is s ettől semmi esetre sem fog eltérni. Azért felkéri a nádort, igyekezzék idejekorán elejét venni a bajnak, mert ő a felelősséget el nem vállalja.

Thurzó ezen fenyegető levelére higgadtan válaszolá, hogy a Nagyszombatban felmerült viszálynak elejét akarván venni, rendeli, miszerint a protestáns felekezetnek a királyi határozat folytán is joga van prédikátort és iskolamestert tartani a számukra kijelölt helyiségekben.

IV.

Az ausztriai rendek folytonos összeköttetésben állanak a magyarokkal. — Starzernek előleges küldetése a pozsonyi országgyűlésen. — A négytagú küldöttség eljárása — a királynál, a nádornál és a rendeknél. — A magyar rendek közbelépnek. — A király visszautasítja őket. — Végre Thurzó által válaszol. — A küldöttség visszatér Bécsbe.

A míg a nádor és érsek között folyt a vallási torzsalkodás, addig az ausztriai rendek küldöttsége is nehézségeket gördített a magyar rendek országos tárgyalásai elé.

Ugyanis az ausztriai protestáns rendek, kik Mátyásnak pozsonyi szövetsége óta hű szövetséges társai voltak a magyaroknak, folytonos összeköttetésben állottak a magyar protestáns rendekkel és a protestáns vallású nádorokkal. Minden nevezetesebb lépést ezeknek tudtával és tanácsával tettek csak. Még Illésházy korában is gyakran folyamodtak

a magyar rendekhez vallásuk szabadságának érdekében;[1] annál inkább ragadták meg az alkalmat most, midőn látták, hogy a magyarok egy oly országgyűlésre hivattak össze, melyen a vallás kérdése egy igen nevezetes alkotmányos politikai kérdéssel, t. i. a nádorválasztással kapcsolatban fog eldöntetni. Ezt az alkalmat tehát nem akarták elhalasztani sem ők, sem a stiriaiak, sem a karinthiak, sem a karneoliak. Ezeknek rendei nov. 4-kén Gráczban kelt iratukban teljes bizodalmukat fejezvén ki a magyar rendek vallásos buzgalma és testvéri szeretete iránt, röviden előadák, mily nagy zaklattatásnak vannak ők kitéve régi időktől fogva vallásukhoz való ragaszkodásukért. Tudják ezt már a magyar rendek részint magán tudósításokból, részint némely honfitársaik személyes tapasztalásából. Papjaikat több helyről elűzték, szent könyveiket elégették, templomaikat és temetőiket szétrombolták; szent helyeiket, sirjaikat megszentségtelenítették; előkelőnek kiváltsággal birt testeit megháborgatták; pénztáraikat kirabolták, és midőn számtalan jogtalan adót beszednek tőlük, türelmükkel meg nem elégedvén, az aranynak telhetetlen szomjától üzetve, vallásuknak és országuknak tökéletes kiirtására törekszenek. Ily szomorú helyzetben a szükségtől kényszeríttetve folyamodnak Magyarország gyűléséhez, kérve a rendeket, hogy magokat a királynál közbevessék, kérve őt, miszerint mint uralkodóházának feje, tekintélyének hatalmával lépne fel Ferdinánd főherczeg ellen, vallásuk szabad gyakorlatának érdekében. Hivatkoznak a jó szomszédi, baráti és rokoni viszonyokra, s kérik, hogy a vallási szabadság közös áldásának elnyerésében segítsék. Figyelmeztetik azon veszélyre, mely Magyarországra is háramolnék, ha a szomszéd tartományokban elnyomatnék a protestáns vallás; ha nem védenék úgy mint a morvák, a Horvát- és Tótországban elnyomott és most velök együtt folyamodó protestáns hitsorsosokat. A keresztyén szeretet, a szomszédság, barátság és rokonság nevében kérik tehát a magyar rendeket, hogy könyö-

[1] *Katona* XXIX. 189—192., 196., 202—7. l.

rögnének érettök oly módon, mintha azt felhivás nélkül, csak önszántukból tennék a királynál, hogy ez vesse magát közbe Ferdinánd főherczegnél, miszerint vallásukra nézve ők is ugyanazon szabadságnak örvendhessenek, mint szomszédaik,[1] az ausztriai rendek.

Tiz nappal utóbb, tehát nov 14-kén Thurzó Györgyhöz hasonló tartalmú levelet intéztek; nehogy hallgatásaikkal alkalmat nyujtsanak arra, hogy az ellenök szórt rágalmaknak hitelt adjon. Elmondják, miként védekeznek a katholikusok ellen; s mi az, amit a királytól a márt. 10-iki irat értelmében várnak és kérnek. Nem akarják ők, úgy mond, ő felségét, kinek kegyessége és jósága általában ismeretes, távolról sem vádolni; sem az egész katholikus részt nem kivánják felelőssé tenni; de azt határozottan kimondják, hogy hazájuk minden szenvedésének egyedül némely királyi tanácsosok az okai. Kérik, adjon tanácsot, hogy ily körülmények között mitevők legyenek?

Három nap mulva átküldötték neki a többi protestáns főurakhoz és megyékhez küldött iratoknak tartalmát, hogy annál jobban legyen tájékozva a teendők iránt, ő, a ki az ágostai hitvallásnak, a békének és egyetértésnek oly buzgó apostola.

Mindezekre Thurzó azt a választ adta nekik nov. 18-kán, hogy semmit sem óhajt élénkebben, mint hogy kivánságuknak eleget tehessen. De, mint nem régen, midőn több magyar tanácsossal Bécsben lévén, e tárgyban megkeresték, azt felelte, hogy privatim egyikük sem tehet érettük semmit, forduljanak ügyükkel Magyarország összes rendeihez: úgy most is azon nézetének ad kifejezést. Jelenleg épen együtt vannak Pozsonyban az ország rendei; tehát követek által könnyen előadhatják nekik kivánságukat. Ő a maga részéről nem kételkedik benne, hogy a rendek megteendik azt, a mit mint szövetséges társaknak tenniök illik.[2]

[1] *Katona.* XXIX. 205—207. l.
[2] *Katona* XXIX. 211. l.

Ezen, és még egy más hasontartalmú levél következtében addig is, míg Thurzó tanácsához képest a magyar országgyűlésre menendő követeket a november utolsó napján tartandó közgyűlésükön megválaszthatnák, kiküldték Starzer Zachariás lovagot Pozsonyba, hogy nevükben a király határozatát, legujabban átadott kérvényükre kieszközölje, és a magyarokat az ausztriai állapotokról kellőleg felvilágosítsa.

Mátyást pedig Magyarország felé tartó útjában Hainburgban egy nov. 1-jén kelt külön emlékirattal keresték meg, hogy ne hagyja őket megnyugtató válasz nélkül.[1]

Mátyás Magyarországba érkezvén, azt hitte, hogy az ausztriai rendek zaklatásaitól megmenekült. De mily nagy volt csalódása, midőn megtudta, hogy azok küldöttje, Starzer Zachariás a magyar rendek között forgolódik!

A királyi tanácsosok azon voltak, hogy ezen veszélyesnek hitt embert eltávolítsák Pozsonyból, nehogy a magyar rendeket fellázítsa. Ki is eszközöltek Mátyástól egy általánosságban mozgó és semmit mondó királyi iratot[2] s azt azon felhivással adták át Starzernek, hogy azonnal távozzék haza.

Ez azonban nem távozott, hanem küldetéséhez képest Mladossevits Horváth Péter protestáns főúr házában, mintegy hetven tagból álló gyülekezetben részletesen előadván az ausztriai protestánsok siralmas állapotát, felhívta a magyarokat, hogy az ausztriai protestáns rendek sérelmeit még ezen országgyűlésen elintézni sziveskedjenek. Másnap felolvasták e sérelmeket az országos ülésben is, hol többen lelkesen felszólaltak mellettök.

Starzernek ezen merész fellépése annyira felingerelte Kremberg kanczellárt, hogy erőszakkal is el akarta őt távolítani. De Thurzó Györgynek hathatós közbenjárása, valamint Starzernek azon nyilatkozata, hogy az ő kiűzetése által az ügy nem elintézve, hanem inkább megnehezítve lenne, oly hatással volt a bécsi kormányra, hogy továbbra is szabadon

[1] *Raupach*, IV. 852. Kurzer Anhang der Relation.
[2] *Raupach*, IV. 256—257. és Kurzer Anhang 62. l.

hagyták őt Pozsonyban; de csak azon kikötés mellett, hogy a magyarokat országgyűlési teendőikben nem fogja akadályozni.[1]

Igy állottak a dolgok, midőn az ausztriai rendek Mátyás ellenzése daczára, nov. végén csakugyan összejöttek Bécsben s egy négy tagból álló küldöttséget választottak a pozsonyi országgyűlésre, hogy a magyar rendek közbenjárását kikérvén, a király márcz. 19-kén kiadott resolutiójának kihirdetését és a polgári rendnek a többi országos rendek sorába való felvételét kieszközöljék.

A küldöttség tagjai voltak: Tschernembl György Erasmus, Stahremberg János, Windischgrätz Vilmos és a fentebb említett Starzer Zachariás. Vezérszónokuk, az első helyen említett Tschernembl volt, ki alapos tudományos képzettségével, őszinte egyenes jellemével, rettenthetlen bátorságával és kétségbevonhatlan hűségével Mátyás tiszteletét is kivívta magának. Mindenkor meg tudta különböztetni a szabadságot a szabadosságtól, a törvényes ellentállást a lázadástól, a vallásos meggyőződést a rajongástól. Kiválóan neki köszönhető, hogy az ausztriai protestáns rendek, minden elkeseredésök mellett, nem fordultak idegen fejedelmekhez segélyért, hanem csak magyar protestáns hitfeleik közbenjárását keresték.[2]

A küldöttségnek utasítása volt, hogy 1) a meghódolási resolutio kihirdetését követelje a királytól; 2) hogy a polgári rend mellőzését ne tűrje s a nélkül semmiféle audientiát el ne fogadjon; 3) hogy a magyar rendeknél, mint szövetséges társaknál, jelentkezzék, a szenvedett sérelmeket nekik előadja, s ezeknek megszüntetése érdekében közbenjárásra felkérje; 4) vitatkozás esetében valamely tag csak a többi küldöttek értesítése után beszéljen.

Ezen utasítás értelmében a küldöttség mindenek előtt

[1] *Raupach*, IV. 260. l.

[2] Zur Charakteristik des Freiherrn Georg Erasmus v. Tschernembl und zur Geschichte Österreichs in den Jahren 1608—1610. von Jodok Stülz. — Archiv für. Österr. Gesch. IX. 169—226.

a királytól kért kihallgatást; azután pedig az új nádornál tisztelgett.

A király nem tagadta meg kereken a kihallgatást, de mégis kijelentette, hogy csak a két felső rendet fogadhatja, a polgári rend követei nélkül.[1] A küldöttek azonban, kapott utasításukhoz ragaszkodván, e feltételt el nem fogadták és a kitűzött órára nem is jelentek meg a király előtt, hanem megjelentek Thurzónál. Mindenek előtt örömüket és szerencsekivánatukat jelentették ki megválasztatása felett. Küldetésök czéljáról beszélve Tschernembl, mint szószóló, előadá, hogy utasításukhoz képest kihallgatást kértek ő felségénél; de eddig még nem tudják, hogy ki lesznek-e hallgatva vagy sem. Azonban félnek, hogy az udvari tanácsosok azon működnek, miszerint ügyöket elő ne terjeszthessék a rendeknek. Azért kérik a nádort, engedje meg, hogy a következő napon, decz. 10-kén, megjelenhessenek a rendek gyülekezetében és ott előadhassák küldetésök czélját.

Thurzó udvariasan fogadta a küldöttséget, de arra, hogy a következő napon megjelenhessenek a magyar országgyülésen, nem nyújtott kilátást. Egyébiránt reményét fejezte ki arra nézve, hogy ő felsége ki fogja őket hallgatni. Azon esetben, ha ez nem történnék meg, a magyar rendek előtt bizonyosan meg fognak jelenhetni. Bizalmasan tanácsolta nekik, hogy panaszaik rövid tartalmát közöljék a rendekkel is, hogy ezek ahhoz képest vethessék szavukat az eldöntés mérlegébe.

Ugy látszik, eleinte a rendek is azon nézetben voltak, hogy nem lehet a küldötteket kihallgatniok, míg a király nem fogadja őket. Ezt mutatja Mátyásnak azon levele, melyben nagy megelégedését fejezi ki a felett, hogy a magyar rendek nem hallgatták ki az ausztriai küldötteket. Előadja ott, hogy a tegnapi napon délutáni négy óra volt számukra kitűzve, de nem jelentek meg. Elvárja továbbra is a magyarok-

[1] *Rationes*, cur Sua R. Mtas Civitates suas proprias et sibi specialiter juratas in legationibus Aug. Conf. admittere non potuerit... Jászay gyűjt.

tól, hogy mindaddig nem is fogják kihallgatni, míg ő nem végez velök.[1]

Egy másik levélben előadja, hogy ő hajlandó volt elfogadni az ausztriai rendek követeit, de csak úgy, hogy a polgári rend különválva jelentkezzék. Azonban a követek nem jelentek meg.

Világos ebből, hogy a király erősen számított a magyar rendek abbeli lovagiasságára, hogy a királyi tekintélyt fel fogják tartani az ausztriai küldöttekkel szemben. Azonban ebben csalódnia kellett, mert a magyar rendek belátták, hogy a követek utasításaiknál fogva nem tehetnek eleget ő felsége kivánatának. Arra pedig, az előzményeknél fogva, erkölcsileg voltak kötelezve, hogy mint szövetséges társaikat legalább kihallgassák. Thurzó közbenjárásának végre sikerült kieszközölnie, hogy decz. 14-kén megjelenhettek a magyar rendek gyűlésén.

Tschernembl, mint a küldöttség vezetője, a rendek feszült figyelme mellett, latin nyelven elmondott hatásos beszédében festette az ausztriai protestánsok sérelmeit. Előadta, hogy a Ferdinánd és Miksa királyok által engedett szabadságaiktól megfosztatnak; hogy a mostani király által kiadott resolutiónak egyetlen pontja sem tartatik tiszteletben, sőt napról napra újabb sérelmek halmoztatnak fel. Hivatkozott arra, hogy a városi rendet, mely a többi rendekkel mindig össze volt kapcsolva, vallási tekintetben most is minden áron el akarják szakítani a két főrendtől, s nem engedik, hogy annak sérelmei ezekéivel együtt tárgyaltassanak. Ime, most is hatszor ismételt kérelem után, sem sikerült a királynál kihallgatást nyerniök, hacsak a városi rend külön nem választatik. Hogy az mennyiben ellenkezik utasításaikkal s mennyire sérti a többi rendeket, kitűnik azon iratból, melyet a protestáns rendek november 1-jén nyujtottak át a királynak. A király ugyan igéri, hogy be fogja váltani szabadságaik biztosítására adott igéreteit; de az eredmény ellenkezőt bizonyít.

[1] Jászay okmánygyűjt.

Igér orvoslást, de azért sérelmet kell szenvedniök; szabadságot hirdet, de szolgaságot tapasztalnak; békét ajánl, egyetértést, csendet és összetartást emleget, de ellenségeskedés és egyenetlenkedés magvai szóratnak el szemeik előtt. A baj nem szünik, sőt szaporodik. Ő felségét a királyt senki sem vádolja, mert ismeretes az ő atyai indulata, úgy a protestánsok, mint a katholikusok iránt; ő mindenkinek panaszát meghallgatja, de mit ér mindez? Ausztriában a fejedelmet azok veszik körül, a kiknek méltósága megrontja a hazát. Mindazáltal nem veszett még el reményök; biznak a magyarok szövetségében, melyet a közjó érdekében ők továbbra is fenn akarnak tartani; mert tudják, hogy a mint a multban üdvös volt ez Magyarországra nézve, midőn a korona visszahozatalában ők is hasznos szolgálatot tettek, úgy kétségen kívül üdvös lesz most is, ha a sokat hányt-vetett Ausztriát Magyarország rendei viszont jóakaratúlag támogatni fogják.

Ezért jelentek meg ez alkalommal, hogy a magyar rendeket kérjék, miszerint szövetségöket még ezen országgyűlés bezárása előtt a törvénykönyvbe [1] iktassák; továbbá, hogy ő felségénél, akár közbevetés által, akár más alkalmas úton kieszközöljék, hogy a protestáns rendek, nov. 1-jén benyujtott iratukra, kedvező resolutiót kapjanak; jelesül:

1. hogy ő felsége a protestáns polgárok rendjét ezentúl ne engedje tőlök elválasztatni;

2. hogy az egész bécsi békekötés Ausztriában minél előbb végrehajtassék;

3. hogy a hivatalok és méltóságok valláskülönbség nélkül oly alkalmas egyéneknek juttassanak, a kiket a tartomány rendei fognak ő felségének ajánlani;

4. hogy mindazon sérelmek, melyek eddig a bécsi békekötés ellen elkövettettek, minél hamarébb megszüntessenek, s bűnhődjenek azok, a kik vakmerően merészeltek ellene véteni;

[1] Ut confoederationem nostram albo seu regio libro inseri haud gravare iubeant.

5. végre, hogy a lovas és gyalog katonaság minél előbb szétbocsáttassék.

Ezek után kijelentették azt, hogy ha netalán kétség merülne fel e tárgyban, ők hajlandók bővebb felvilágosítást is nyujtani. Végül hangsúlyozzák, hogy ők a katholikusokkal békében és egyetértésben akarnak élni, ügyöket még egyszer a rendek figyelmébe ajánlják.[1]

A beszéd nagy hatást tett a jelenlevőkre.

A magyar rendek felkarolták szövetséges társaiknak ügyét s decz. 16-kán, a magyarok sérelmei mellett, külön feliratban terjesztették elő abbeli kérelmöket, hogy az ausztriai rendek panaszai még ezen országgyűlés bezárása előtt intéztessenek el.

Miután, úgymond, bizonyos súlyos és üdvös okoknál fogva, ő felségének akaratából Magyarország rendei és a szomszéd tartományok, jelesül pedig felső és alsó Ausztria között egy szent szövetség köttetett, s azt a többi rendekkel együtt a polgári rend is aláirta; a már egyszer megkötött szövetséget megsérteni nem tartják illőnek. Az evangyélmi vallású ausztriai rendek, kik az említett szövetség alapján némely követeiket ide küldötték, arra kérik az ország rendeit, hogy őket, az ez évi megegyezés és a bécsi béke értelmében, nemcsak mint főrendeket és nemeseket, hanem mint városi polgárokat külön rendnek ismervén el, jogaikban sértetlenül hagyni s ezt Ausztriában minél előbb kihirdettetni kegyeskedjék; hogy azon városok protestáns vallású rendei, mint negyedik rend, a két főherczegségben másoktól el ne különíttessenek; hanem, hogy szükség esetén szabadjon nekik összejönniök és másokkal együtt ő felsége előtt is meghallgattassanak, úgy a mint az Ferdinánd és Miksa királyok idejében volt; hogy továbbá valamennyi hivatal valláskülönbség

[1] A beszéd szövege az Ottensheim várában őrizett kézirat után közöltetik *Archiv für Österr. Geschichte* IX. 208—211. lapokon. Töredékesen: *Raupach*, Evang. Österr. IV. 267. és 268. l. Némely kihagyásokkal közli *Katona* is XXIX. k. 215—220. l.

nélkül osztassék az arra való személyeknek; hogy végre ő felsége minél elébb adjon választ azon feliratra, melyet a protestáns rendek Bécsben nov. 1-jén átnyujtottak nekie, s az abban felhozott sérelmek megszüntettessenek. Mely ügyekben, mivel csak azt kérik, a mi méltányos és a mi a közbéke előmozdítására és ő felsége javára látszik szolgálni: kérik, hogy ő felsége ez országgyűlés bezárása előtt méltóztassék mindezeket kegyesen teljesíteni.[1]

De a király azt válaszolta, hogy az osztrák rendek sérelmei nem tartoznak a magyar országgyűlés elé. Azokat ezután is Ausztriában kell tárgyalni, hol nemcsak az evangyélmi két rend, de mind a négy rend jelen lesz. Ennélfogva a magyar sérelmekhez csatolt ausztriai sérelmeket figyelembe nem veheti; de megigéri, hogy ez ügyek tárgyalhatása czéljából külön országgyűlést fog összehivni Ausztriában.[2]

E határozat ellen, alkotmányosság szempontjából, alig lehet valamit felhozni; de ha figyelembe veszszük azt, hogy Mátyás a pozsonyi szövetséget maga alkotta, hogy e szövetségnek főczélja volt a vallási szabadság biztosítása, hogy ezt több tartományok rendei vele együtt aláírták: akkor ez nem egyéb, mint az önmaga által alkotott kelepczéből való kiszabadulásnak kisérlete. Tagadhatatlan, hogy ő ama szövetség által olyanra kötelezte magát, a mi ellentétbe hozta őt a pápa és a német birodalom kath. fejedelmeinek véleményével és saját lelkiismeretével. Bármely irányban határozott,

[1] *Katona*, XXIX., 221—222. l.

[2] Quod denique Austriacos attinet, quorum Status et Ordines Regni Hungariae in suis gravaminibus fecere mentionem, cum horum negotium plane Austriacum sit, et hanc Hungaricam Dietam neque etiam gravamina Hungarica concernat, sed in Austria hactenus tractatum fuerit eoque spectet, et imposterum quoque ibidem tractari necessum sit, quod illud non hos solum duos August. Confessionis Status, sed omnes quatuor ex aequo respiciat, ideo etiam Sua Majestas hanc Statuum et Ordinum intercessionem, gravaminibus Hungaricis insertam, ut inter gravamina Hungarica minime acceptare potest; habitura tamen est Sua Majestas etiam huius intercessionis in reassumtione Austriacae Dietae condignam rationem. *Raupach*, IV. 268. l.

mindig elégedetlenséget támasztott vagy az egyik, vagy a másik félnél.

A Pozsonyban levő ausztriai követek, e határozat után, csak Thurzó György nádor által érintkezhettek a királylyal. Deczember 29-én arra kérték őt, tudakolná meg, mikorra gondolja ő felsége összehívni a megigért ausztriai országgyűlést? továbbá könyörögjön nevökben, hogy a harmadik rendet ne szakítsa el a többi rendektől; s végre, hogy a katonaság bocsáttassék el. Thurzó eljárt a dologban lelkiismeretesen. Az országgyűlés megnyitásának napjául 1610. február 2-ka tűzetett ki.

Erre Tschernembl deczember 30-kán hosszabb emlékiratot nyújtott be Thurzónak, melyben az országgyűlés napjába belenyugszik ugyan, de a király által felhozandó sérelmeket elébb kellene közölni, különben a propositiók tárgyalásába nem bocsátkozhatnak. A harmadik rendet semmiképen sem lehet elkülöníteni a többiektől. A katonaságra vonatkozólag az a nézetök, hogy mivel a protestánsok a magok költségén tartják fel a védelmökre kész katonaságot, illő dolog, hogy a katholikusok is a magok zsebéből fizessék katonáikat.

A nádor január 1-ső napján újra megjelent a király előtt és a titkos tanácsosok jelenlétében terjeszté elő az ügyet. Végelhatározása a királynak, melyet Thurzó és Trautson közöltek velök, ez volt:

1. hogy ő az országgyűlést febr. 3-kán okvetlenül meg fogja tartani s annak összehivását már el is rendelte;

2. hogy valamennyi sérelmet meg akar orvosolni;

3. hogy a városok rendi jogait nem vonja kétségbe, de csak bizonyos feltétel és különbség mellett, mit az összes rendek fognak eldönteni;

4. hogy a katonaság elbocsátását nem ellenzi.

Január 2-kán újra megjelentek az ausztriai rendek a magyar országgyűlés termében, hogy meghallgassák a rendek határozatát. A nádor, az ország valamennyi karainak és rendeinek nevében, előadta, hogy mit eszközöltek ki a magyarok, közbenjárásuk által, az ausztriai rendek számára. Elmondotta

a fentebb idézett pontoknak tartalmát. Azután pedig kijelentette, hogy a magyar rendek el vannak határozva az ausztriai rendekkel kötött szövetséget sértetlenül fentartani s azt a magyar törvénykönyvbe igtatni. Végül barátságos üdvözletüket jelentvén és üzenvén az összeülendő ausztriai rendeknek, a további támogatásról is biztosítja őket.

Erre felállott Tschernembl és ismételve hangsúlyozván az ő kívánságaik méltányos voltát, fájdalmát fejezte ki a fölött, hogy a király a harmadik protestáns rendet a többiekkel együtt mindeddig elfogadni nem akarta, holott Ferdinánd császár soha sem zárta ki őket. Ha a katholikus polgárok nem különíttetnek el a többiektől, méltányos, hogy a protestánsok se különíttessenek el. Mert ha ezek ügyét elhanyagoljuk, akkor az ausztriai összes városok rendjét, mely többnyire protestáns polgárokból áll, vetettük el, miből nem kis sérelem fog hárúlni Ausztriára és Magyarországra. A protestáns városok rendje, más rendekkel egyetemben, mindig résztvett a szövetségnek és a békének, valamint a magyarok jogának és szabadságának védelmében. Épen úgy, mint más rendek, készek voltak ezek a magyarokat jogaikban és szabadságaikban támogatni s jogos és törvényes ügyökért halálra is készeknek nyilatkoztak . . . Az ő kívánságaik, melyeket nov. 1-jén benyújtottak, nem méltánytalanok, mert csak azt kivánják, hogy a király teljesítse igéretét. Ehhez nem kell tanácskozás. Egyébiránt örömmel és köszönettel veszi a magyaroknak ama határozatát, hogy a szövetség a törvénykönyvbe iktattatott; viszont igéri az ausztriai három protestáns rend nevében, hogy ők is híven megtartják a szövetséget és a szomszédi jó viszonyt.

Végül hálás köszönetét fejezi ki a magyar rendek közbenjárásaért s kivánja, hogy ezen országgyűlés végzései az isten dicsőségére, a király, az ország és a szomszéd tartományok javára szolgáljanak.[1]

Ezzel a küldöttség visszatért Bécsbe.

[1] Archiv für Österr. Geschichte IX., 211—213. l. V. ö. *Katona*, XXIX. 222—225. lap.

V.

A birtokok visszaadásánál felszólalnak a jezsuiták. — A papi rend kikel a papi tized feletti világi biráskodás ellen. — A sérelmek tárgyalása. — A törvényczikkek szövege; a gyűlés bezárása 1610. január havában.

Könnyen érthető, hogy ily vallási viták mellett csak kevés idő maradt azon egyéb fontos ügyek tárgyalására, melyek a királyi propositiókban előszámláltatnak.

Egyik legbonyolódottabb, de egyszersmind legnehezebb kérdés volt a Bocskay korában elvett és eladományozott birtokok és jövedelmek visszaadása. Az ellenkező érdekeknek egész serege előtérbe nyomult. Az erdélyiek azért folyamodtak, hogy a Bocskay adományai épségben maradjanak.[1] Mások, különösen a papok, az ellenkezőt kérték.

A decz. 11-ki gyűlésen kimondatott, hogy az illetők adják elő okmányaikat, melyekből kitünjék, ki hogyan és minő jogon birja vagyonát. Az érdeklettek erre három napot kértek. Ez meg is adatott, úgy azonban, hogy még azon napon mindenkinek be kell nyujtania igazoló okmányait. A ki nem nyujtja be, az elveszti ügyét.

Ugy látszik, hogy a jezsuita atyák akkor nyujtották be folyamodványukat a királynak, melyben a túróczi prépostságra vonatkozó inscriptió megvizsgáltatását kérik.

Tudomásukra jutván — úgy mondanak — hogy az országgyűlésen az határoztatott, miszerint mindenki még ma igazolja jogát: ők pedig a sellyei javakért semmit sem tehetnek, részint mivel egy év előtt onnét kizárattak s hivatva meg nem hallgattattak, részint mivel az egyháziak közül senki sem sürgetheti, mivel azok senkinek sem adattak. Egyedül ő felségéhez folyamodnak tehát, a ki a patronátus jogán visszakövetelheti a birtokot és alázatosan kérik, parancsolja

[1] Die Legaten aus Siebenbürgen ihr schrift eingereicht ihr begeren wegen der donation, die Bocskay geben, in suis vigore zuverbleiben. Lőcsei követek jelentése decz. 9-kéről.

meg a nádornak, hogy a túróczi prépostság inscriptióját, mely prépostságnak pátronusa ő felsége, megvizsgáltassa.[1]

A sellyei jezsuiták ügyében nov. 8-kán maga a pápa is irt Mátyásnak levelet, melyben felhivja őt, hogy a jezsuitákat sellyei collegiumjaikba visszahelyezni szíveskedjék.[2]

Deczember 11-kén a nádornál folyt a tanácskozás ismét a birtokviszonyokról. Abban történt a megállapodás, hogy márczius elsején mindenki mutassa elő birtok-levelét, s igazolja ahhoz való jogát és a netáni terheket.

Két nappal utóbb a sérelmek vétettek elő. A tárgyalás siettetését és a királyi propositiók elővételét sürgette a király; de ez utóbbiakra csak 17-kén lehetett térni, mivel a sérelmek nagy halmazzá nőttek fel.

A papok erősen kikeltek azon törvényczikk ellen, mely őket a tizedek feletti biráskodástól azért tiltja el, mivel nem lehetnek ez ügyben perlők is, birók is.

Elismerik, hogy senki sem lehet a maga ügyének birája. De itt nem is ez az eset áll, mert egy pap sem itél a maga tulajdon ügyében, hanem más egyházi férfiak ügyében. Különben is, ha az egyházi biró azért nem lehet biró a papok ügyében, mivel egyházi ember, — ebből az következnék, hogy világi ember sem lehetne biró a világi személyek ügyében; polgár nem itélhetne más polgár felett; nemes nem itélhetne más nemes felett. De ha már minden vármegyének és minden városnak sőt falunak is vannak saját birái, kik peres ügyeiket elintézik, miért ne lehetnének az egyháznak is saját birái, kik vitás ügyeikben itéletet mondanak? Ha a világi biró itéletében meg lehet bizni, mért kellene kételkedni az egyházi biró itéletében, a ki szintén esküvel van kötelezve arra, hogy személyválogatás nélkül mondja ki itéletét? Vagy a világi ember esküje többet ér mint az egyházié? De tegyük fel

[1] Ad Serenissimum ac Potentissimum Regem Matthiam etc. . . humilis revocatio in Memoriam Patrum Societetis Jesu in Hungaria. Acta Diaetalia. Orsz. levéltár.

[2] Fraknói, Pázmány P. és kora. I. 78. l.

— úgymond — hogy olykor akár tudatlanságból, akár kedvezésből a törvénynek meg nem felelő ítélet hozatik; akkor is van, épen úgy mint a világiaknál, magasabb forum, hová a sértett fél ügyét felebbezheti s a rajta elkövetett igazságtalanságot megszüntetheti.

Arra nézve, hogy a tizedek ügyét a világi birák vizsgálják és intézzék el, azt felelik, hogy az sok oknál fogva lehetetlen.

Először azért, mert a szellemi dolgokat rendesen tárgyalni a világiak nem képesek. Hogy pediglen a tizedek joga szellemi és isteni dolog, az nem csak a sz. irásból, nemcsak a kánoni és polgári törvényből, hanem az ország jogaiból és alkotmányából is kitünik. Erről szól a Verbőczy-féle Tripartitum bevezetése; továbbá Kálmán király Decretumának I. könyve 24. fejezete; Zsigmond 4-ik Decr. 1411: 6. Szilágyi Mihály Decr. 1458: 9. Mátyás I. Decr. 1462: 3. és a pozsonyi országgyűlés 1596: 55-ik t.-czikkelye.

Másodszor azért, mert a tized joga szellemi ügy lévén, a kánoni jog szerint itélendő meg, miként azt az ország alkotmánya is világosan kifejezi, midőn meghagyatik, hogy a lelki ügyek a kánoni jog szerint biráltassanak meg. Miből következik, hogy a laikusok, vagyis a világi birák nem avatkozhatnak a szent szék ügyeibe, mert arra nincs is képességök.[1] Ez kitünik az 1553: 22; az 1557: 9; az 1563: 27; az 1567: 25. t.-czikkekből.

Ehhez járul az egyháznak régi szabadsága, mely annyi évszázadon át országos törvényekben mindeddig megerősíttetett, s melynél fogva a tizedek feletti biráskodás kezdettől fogva mindig az egyháziak joga volt. A szokásos jog tripartituma szerint az egyházi kánoni jog ellen hozott rendszabály nem érvényes.

Harmadszor, a világi birák azért sem biráskodhatnak

[1] Cum nec capaces de juribus Canonicis sed civilibus duntaxat, cognoscere; nulla enim est Laicis de Spiritualibus disponendi vel cognoscendi facultas.

a tizedek ügyében, mivel a Tripartitum nem rendelkezik arról, hogy mily módon hozassék itélet az egyházi forum elé tartozó ügyekben. Nem lévén törvény, hogyan lehet az itéletet kimondani?

Világos, hogy míg a Tripartitum nem rendelkezik az egyházi ügyekben való biráskodás módjáról, addig a kánoni jog részletesen szól a tizedek elhelyezéséről, haszonvételi jogáról és átirásáról; továbbá az azok feletti rendelkezésről és azoknak mikénti használatáról.

Egyébiránt arra nézve, hogy a szent szék előtt előfordulni szokott visszaélések megszüntettessenek, szükségesnek vélik, hogy azok részletesen előszámláltassanak; miből kitűnnék, hogy a visszaélésekben több része van a világiaknak, mint a papságnak.

Ugyanis sok nemes ember szolgálatába fogadja alattvalóit, a kik aztán szabadságot vesznek magoknak arra, hogy a magok földjeitől is megtagadják a tizedet; s ebben a földes urak is minden módon támogatják őket, csak hogy szolgálatukban megtarthassák.

Némelyek elfoglalják az ő alattvalóiknak földjét, azt művelik s attól nem fizetik a tizedet; pedig az ország törvénye értelmében az urak és nemesek csak a kúriákhoz és saját házaikhoz tartozó földektől nem kötelesek tizedet fizetni; a közlakosoktól kapott földektől igen, a mint az 1563 : 70. törvényczikkből világos.

Némelyek bizonyos összeg pénzt vesznek kölcsön a gazdagabb lakosoktól, adván nekik szabadságot arra, hogy míg azt vissza nem fizetik, mentek legyenek a tized fizetésétől.

Mások szabadokat csinálnak jobbágyaikból pénzért, mely vásárolt szabadság szintén nagy megrövidítésére szolgál az egyháznak; mert az ilyenek aztán nem akarják fizetni a tizedet. Szabadokká nem pénzért, hanem érdemekért ingyen kellene tenni a jobbágyokat.

Mások a 40, 50 vagy még több év óta kiirtott földet használnak a nélkül, hogy ettől tizedet fizetnének az egyháznak.

Mások az elpusztított vidék földjét más urak alattvalóinak adják hetedéből, nyolczadából vagy kilenczedéből művelni, a miből szintén elmarad az egyházi tized. A kérdőre vontak azzal védik magokat, hogy a nemeseknek szabad joguk van birtokaikat vagy saját erővel művelni, vagy másoknak átengedni; pedig nagy különbség van a nemesi és coloniális fundus között.

Mások főpapokká teszik magokat és a magok alattvalóitól szedetik a báránybeli tizedet azon ürügy alatt, hogy az nem tized, hanem a legeltetésért való díj . . .

Ezekhez járúl a molnároknak nagy száma, kik malmaikat szabadoknak, illetőleg nemesi malmoknak állítják s az ezekhez tartozó földektől fizetendő tizedet megtagadják, miben őket földes uraik is támogatják.

Nem különbek ezeknél az armalis nemesek, kik a magok földes uraitól függnek, a tized-fizetéstől mégis felmentve akarnak lenni armalis levelök ürügye alatt.

Mindezen és más végtelen sok visszaélés miatt, mely a tized ellen a világiak részéről követtetett el, ezek miatt törültettek el a szentszékek, holott épen megfordítva a visszaéléseket kellett volna megszüntetni.[1]

[1] Orsz. levéltár. Acta Diaetalia. Ez időtájban kelhetett az egyházi rendnek azon felirata is, melyben kéri ő felségét, ne vegye rossz néven, hogy kérelmeikkel megkeresik; de az egyház és vallás ügyében oly nehéz állapotba jutottak, hogy kénytelenek hozzá folyamodni. Mert a tizedek felett való biráskodás a törvények értelmében egyedül csak egyházi forum elé tartozik — mit a világi rendek a mult évi törvényczikk alapján magoknak követelni nem átallanak, úgy szintén az egyházi jövedelmek, tizedek és katedraticumok is az egyházi rend tulajdonául tartattak.

Minthogy azonban az evangelikus rendek az eddig mindig fenállott szokás ellenére, továbbá Mátyásnak 1402-ki első decr. 3. 17. t.-cz. második vagyis 1404: 2., továbbá 1471: 3. 17., ötödik decretumának 17-ik, Ulászló 3-ik decr. 60. 61. 62. és 4-ik decr. 33. 35., 5-ik decr. 25. t.-cz., sőt Szent István király t.-könyve 2: 25. Kálmán t.-k. 5. 6. 14., Zsigmond 3-ik decr. 3. 14. t.-cz. ellenére a tizedeket és negyedeket el akarják tőlünk venni.

Ezen kívül sok nemes, a maga nemesi földjét saját jobbágyainak

Decz. 17-kén vették elő a propositiókat s mindenekelőtt a végházak s katonák ügyét. Két nap alatt letárgyalták a propositióban levő tárgyakat, s fölterjesztették ő felségének.

A király megtette megjegyzéseit mind e tárgyakra, mind pedig a felhozott sérelmekre vonatkozólag.

A sérelmekre vonatkozólag kijelentette, hogy ő ragaszkodik az alkotmányhoz; senkit sem akar vallásában megháborítani. Ha valakinek e részben panasza van, azt előterjesztheti neki.

Az ausztriai protestáns rendek kérelmére vonatkozólag kijelentette, hogy a kötött szövetség ügyét szivesen előmozdítja; a mennyiben pedig az osztrákok nem voltak megelégedve, most ő felsége el van határozva, hogy arra nézve egyszermindenkorra fog nyilatkozni; de megjegyzi, hogy különben a magyar országgyűlés nem határozhat ausztriai ügyek felett.

Uj nehézségek merültek fel azonban a törvényczikkek szövegezése körül. A király tanácsosainak kifogásaik voltak a rendek szövege ellen; ezeknek viszont amazoké ellen.

A király és tanácsosai mindjárt az első, vagyis a nádorról szóló czikknél ezt a szövegezést kivánták: «istennek segélyűl hivása mellett magok részéről megválasztották és megtették, kit azután ő felsége is kegyelmesen megválasztott és megerősített.» A másik javítás szerint így: «kit ő felsége is

osztja el; és ideiglen azon jobbágyok mezei földjét magok vetik el, melyektől sem az illető földes urak sem azok alattvalói a tizedet Ferdinánd király 1563: 30. és 1548: 61. t.-cz. ellenére megfizetni nem akarják. Hasonlóképen a véghelyek katonái is Mátyás 5-ik Decr. 1. t.-czikke ellen a tizedet megtagadják. Magok a szolgák pénzzel vásárolják meg a szabadságot arra, hogy a tizedtől megszabaduljanak.

Az espereseknek census cathedratikusa, melylyel Ulászló 3. Decr. 35: 3. és 4. Decr. 4: 38., Miksa Decr. és 1609: 43. t.-cz. értelmében tartoznak, a prédikátorok által az eddigi szokás ellenére elvétetik; sőt tizedeiket is az evangelikus papok akarják eltulajdonítani.

Minél fogva az egyetemes egyházi rend alázattal kéri ő felségét, hogy királyi jogánál fogva a fentebb említett egyházi tizedeket visszaadni kegyeskedjék. — Acta Diaetalia. (Datum nélkül.)

kegyelmesen *kinevezett* (denominavit), egyező akarattal megválasztott és megerősített.»

Harmadik helyen az egri káptalan ügyében így: «míg ő felsége azoknak fentartásáról és helyéről másképen fog gondoskodni, vagy míg teljesen visszaállíttatni, gondoskodni fog ő felsége az ő tizedeikről, mint az előtt, bérlet neve alatt . . .» Más javítás szerint pedig így: «méltóztassék ő felségének megengedi, hogy bizonyos ideig Nagyszombatban lakásuk legyen és a míg azok teljesen visszaállíttatnak vagy helyökről és fennállásukról másképen lesz gondoskodva, iránt ok való kegyességből gondoskodni, hogy addig is legyen magokat miből fentartaniok.»

Ez utóbbi szöveg ment a törvénykönyvbe is.

A hadi szállítmányról, a harminczadosok zaklatásáról és a feltolt korona elhelyezéséről szóló czikkelyek után a vallás ügyében és a kincstárnok hatalmáról szóló czikkelyek adtak ismét eltérő javításokra alkalmat. Egyik szöveg szerint csak az lett volna kimondandó, hogy «ő felsége a vallást a bécsi békekötés s a mult évi megállapodások első czikkelyében körűlírt állapotban hagyja». A másik szöveg szerint: «a vallás ügyében maradjanak érvényben a bécsi határozatok és a mult évi első czikkely. És a bécsi határozatok értelmében állíttassék fel az országos kincstárnoknak és a hozzáadandó tanácsosoknak hatalma, ki jó viszonyban legyen a nádorral és az udvari kamarával, de ne függjön tőle.» Ez utóbbi foglaltatott a törvénybe; — de a vallást illető pont elhagyatott.

A püspökök fölötti határozat más országgyűlésre halasztatott.

Fontos volt még azon pont is, mely a szomszédokkal való szövetség megerősítésére, és a jezsuiták ellen mult évben hozott törvény eltörlésére vonatkozott. Ez utóbbi elmaradt.

Végre a szövegezési munkálattal teljesen elkészülvén, a 77 czikkelyből álló törvénykönyv 1610. január 23-kán iratott alá a király és a legfőbb országos méltóságok viselői által. Ezzel a gyűlés szétoszlott.

A bécsi országgyűlés 1610-ben.

Február 5-től márczius 3-ig.

Thurzó a bécsi országgyűlésen. — Mint közbenjáró beszédet tart. — A király német tanácsosainak csinyje. — Thurzó haragja és javaslata. — A katholikus és protestáns rendek kibékülése. — Thurzó és a zsolnai zsinat márcz. 28.

Jellemző az akkori politikai és vallási viszonyokra nézve, hogy a szövetséges rendek egymás gyűlésére külön követeket küldözgettek és hogy ekként közvetlenül befolyást gyakoroltak egymásnak országgyűlésére. E tekintetben Magyarország volt a központ. Onnét vártak leghathatósabb segélyt az alsó- és felsőausztriai, a morva és sziléziai protestáns rendek; mert ott látták a protestántizmusnak leghatalmasabb védőit s azok között első sorban a higgadt és bölcs Thurzó György nádort, ki iránt a király is teljes bizalommal viseltetett.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy a király az ausztriai és a magyar protestáns rendek megnyugtatása végett, leginkább Thurzó nádor fáradhatatlan közbenjárása következtében, megigérte, hogy 1610. évi febr. 3-kára okvetlenül össze fogja hívni az ausztriai rendeket.

Ez meg is történt. A gyűlés szinhelye Bécs városa volt, hol a szövetséges rendek küldöttei is megjelentek.

A magyarok részéről ott volt Thurzó György nádor, a ki 5-kén, midőn a királyi tanácsosok nála tanácskoztak, határozottan kijelentette abbeli nézetét, hogy azon esetben, ha a protestáns rendek ki nem elégíttetnek, valamennyi szövetséges tartományban általános háboru fog kiütni. A magyarok — ugy mond — különösen azért választották meg Mátyást királyokul, mivel Morvaország és Ausztria az övé volt, különben magyar embert választottak volna; s ha háborúra kerül a dolog, akkor ők kénytelenek lesznek egy főt választani, mely elég erős legyen védelmet és oltalmat nyujtani.[1]

[1] Archiv für Österr. Gesch. IX. 202. l.

Ugyanezen alkalommal határozták el a tárgyalás sorrendjét.

E szerint a király febr. 6-kán az összes rendeknek előterjeszti propositióit. Azután a protestáns és katholikus rendek elő fogják adni kívánságaikat a Magyar- és Morvaországból jött közbenjárók előtt. A protestánsok szabadságaik biztosítását követelték. Ezt Thurzó is méltányosnak találta. De a a király febr. 16-kán kelt leiratában, midőn egyfelől hajlandónak nyilatkozott az 1609. márcz. 19-kén tett igéreteinek teljesítésére a városokat és falvakat illetőleg; addig másfelől nem helyeselte, hogy a két protestáns rend azokat a királytól a maga részére akarja vonni. Az országgyűlést azért hívta össze, hogy a két vallás rendei között egyességet hozzon létre, úgy hogy mind a két félnek becsülete és lelkiismerete sértetlenül maradjon. Remélette, hogy a rendek megelégesznek ezzel és a propositiók tárgyalásához fognak; de úgy tapasztalja, hogy a protestáns rendek nem hajtván arra, «a mit ő minden katholikus hatalmak és fejedelmek sértésével» tett, nem tartják szavukat, sőt mindig több és több becsületérintő követeléssel lépnek fel. Világos ebből, hogy a békét nem akarják, hanem csak azon törekednek, hogy királyuknak szomoruságot okozzanak. Nem akar alattvalóival vitázni, de felvilágosítás végett mégis felhoz némely pontokat a városok és polgárok jogairól.[1]

De a protestáns rendek határozottan követelték jogaikat és szabadságaikat. Kétséget nem szenved, hogy mindazonáltal semmit sem tudtak volna kivinni, ha Mátyás és a katholikus rendek nem féltek volna a fondorkodó Rudolftól, a ki, hogy boszut álljon Mátyáson, titkos összeköttetésbe állott a protestánsokkal. Ezek ugyan semmit sem biztak benne; de alkalmúl illetőleg eszközül használták fel jogaik érvényesítésénél.

Senki sem nézte ezen dolgokat nagyobb aggodalommal, mint Thurzó György, Magyarország nádora. Egész nagyságában szemei előtt állott a nagy veszedelem, mely ezen czivakodásból úgy Ausztriára, mint Magyarországra háramolhatik.

[1] Lásd ezeket előszámlálva Archiv für Österr. Gesch. IX. 203. l.

Azért ujra közbenjáróúl lépett fel a két ellenséges párt közé. A katholikusokat figyelmeztette Rudolf ármányaira, ki már Passauban zászlók alá gyűjtögette a népet. Intette őket, legyenek méltányosak protestáns vallású polgártársaik iránt és egyezzenek meg barátságosan egy közösen tartott ülésben.

Kelletlenül bár, de azért mégis engedtek. Febr. 20-kán jöttek össze a katholikus és protestáns választott rendek. Thurzót és a morva követeket küldöttség által hívták a gyűlésbe s meghallgatták beszédét, melyben egyességet és békét ajánlott nekik. Elibük állította a nagy romlást és nyomort, melyet a belháború okoz az országban; hivatkozik a római birodalom bukására, mely szinte belháborúból következett; hivatkozik Magyarországra, mely belviszály és egyenetlenség következtében a legnagyobb nyomorba jutott, úgy hogy hajdani virágzásának nyomai is elvesztek már. Ha mindezt meggondolom — ugymond — fájdalom és gyász fogja el lelkemet. Ugyanez az állapot van a felső és alsó Ausztriában is, félő, hogy hasonló, vagy nagyobb baj fog következni. A katholikusok és evangelikusok között egyenetlenség van. Oly nagy a bizalmatlanság és az ellenséges indulat, mely a legnagyobb veszedelembe fogja dönteni egész Ausztriát. Figyelmezteti tehát a rendeket, hogy béküljenek ki egymással, nehogy egyetemes háború keletkezzék. Egyesek a lelkiismeret szabadságát védelmezik. A katholikusok szabadságaikhoz ragaszkodnak. Az evangelikusok vallásukat védelmezik. Ebből baj keletkezett, melyet ő felsége el akarván hárítani, a mult évi márcz. 19-kén kiadott rendeletében vallásszabadságot engedett. Ő, a nádor, mindent megtett ő felségénél arra nézve, hogy ő felségét a rendek kivánságának teljesítésére birja s ő felsége, mint reméli, teljesíteni fogja igéretét. E végből át is vette a királyi leiratot, mely most a rendeknek fel fog olvastatni s mely bizonyára ki fogja elégíteni kívánságaikat. Ő úgy a saját, valamint a morva küldöttek nevében is kéri és inti a rendeket, hogy ezentúl minden ellenségeskedéssel és bizalmatlansággal felhagyván, egyesüljenek egymással őszinte jó-

akarattal s tartsák meg a szent egyetértést, mert különben kint és bent csak baj fog származni.[1]

Midőn azonban a királyi leirat, melyre a nádor ezen beszédében hivatkozott, felolvastatott, kitűnt, hogy a király tanácsosai rút játékot űztek nemcsak az ausztriai rendekkel, hanem Thurzóval is.

Ugyanis a lepecsételt királyi leirat egészen ellenkezőjét foglalta magában annak, a mit a nádor élőszóval mondott.

A különben higgadt nádor e miatt komolyan megneheztelt. Rögtön felment a királyhoz és lelkiismeretlen tanácsosaihoz. A pápai nunczciussal heves vitába keveredett; a királyt pedig figyelmeztette azon veszedelmekre, melyek az ily meggondolatlan statuscsinyekből származni fognak. Sértett önérzettel azonnal ott akarta hagyni Bécset. De a király tanácsosai, kik csak most vették észre tettüknek veszélyes voltát, kérték őt, maradjon, míg az ügy békés kiegyenlítést nyer. Egyszersmind felhivták arra is, hogy ő maga állapítsa meg azon pontokat, melyeket megnyugtatóknak gondol; ők a magok részéről igyekezni fognak rábeszélni ő felségét, hogy azokat fogadja el.

Thurzó febr. 21-kén, a protestáns rendek tudtával, készített egy — a király által is helybenhagyott — *javaslatot*, melynek meghallgatására, illetőleg elfogadására másnapon összejöttek ismét az összes ausztriai rendek.

A nádor ismét latin beszédet mondott. Utalván az egyetértés és béke áldásaira, kiemelte, hogy mivel multkori beszédjével nem egyezett meg a királyi decretum, most tehát ujonnan tanácskozott ő felségével és tanácsosaival s oly leiratot hozott, melynek tartalma tökéletesen megfelel annak, a mit ő felsége igért; s mely leirat latin és német nyelven szerkesztve meg fogja a rendeket győzni a felől, miszerint ő felségének sincs egyéb óhajtása, mint hogy a béke és egyet-

[1] Oratio Palatini Hungariae in pleno Austriacorum statuum conventu 20. Febr. 1610. proposita. Archiv für Österr. Gesch. IX. 222—224. l. *Katona*, XXIX. 282—285.

értés a rendek között fentartassék, nehogy e dulakodásból úgy Ausztriára mint a szomszéd tartományokra veszély következzék. Ujra kéri tehát a rendeket, úgy maga mint a morva követek nevében is, hogy a király leiratát fogadják el őszinte szívvel, nehogy a király jóakaratát elveszítsék. Ő azon lesz, hogy a király megtartsa igéretét. Ha nem tartaná meg, akkor lesz elég idő és ok váddal lépni fel ellene; idő előtt nem kell kétkedni benne.

Nehogy azonban úgy járjon, mint két nap előtt, felolvasta ő maga a latin szövegű leiratot s felolvastatta annak német fordítását is.[1]

Azután pedig megkérdezte úgy a katholikus, mint az evangelikus rendeket: meg vannak-e elégedve ezen királyi leirattal, vagy nem? Külön a katholikusokhoz azt a kérdést intézte: megigérik-e a protestánsoknak, hogy őket vallásukban háborgatni nem fogják, hanem velük békében, barátságban kivánnak élni? Ugyanerre kellett felelniök viszont a protestánsoknak is. Hozzá tette még azt, hogy ezen kérdésekre adandó felelethez képest fogja ezen leiratot királyi pecséttel megerősíttetni, vagy ő felségének jelentést tenni.[2]

A katholikusok nevében gróf Trautson válaszolt olyképen, hogy ők minden politikai ügyekben a protestánsokkal együtt akarnak intézkedni és élni. A vallás a lelkiismeret dolga lévén, azt nem akarják a politikai ügyekbe keverni; a katholikusok megmaradnak vallásukban, azonban másokat sem akarnak saját vallásukban zavarni.

[1] 1. Dass der König dasjenige, was er am 19. Martii vorigen Jahrs den Evangelischen Ständen in seiner Resolution gnädigst zugesagt, getreulich halten; 2. Dass diese durch den Palatinum geschehene Vorlesung der Erklärung statt der Publication gelten; 3. Dass die Städte und Märckte für den vierten Stand geachtet auch in Religions-Sachen ihnen dasjenige, was der König ihrenthalben mündlich gesagt, gehalten und gehandhabt werden; 4. Dass die Catholischen von den Evangelischen so wenig, als die Evangelischen von den Catholischen in ihrer Religion turbiret werden sollten. *Raupach*, Ev. Östr. IV. 287. l. *Katona*, XXIX. 285. l

[2] Oratio Palatini Hungariae in pleno Austriacorum statuum conventu Viennae 22. Februarii 1610. proposita. *Archiv* für österr. Geschichte IX. 224. l. *Katona*, XXIX. 288. l.

A protestánsok a királyi leiratot a magok magyarázata szerint elfogadják; a részletek fejtegetésénél kívánják, hogy a *vallás* szó, mely a német fordításból kimaradt, betétessék s a harmadik rend jogai tiszteletben tartassanak. Egyébiránt a katholikusokat ők sem akarják háborgatni vallások gyakorlatában, sőt velük barátságos egyetértésben kívánnak élni.

Ezen kölcsönös nyilatkozatokat a nádor közölte a királylyal, ki viszont a kívánt megnyugtatást megtévén kiadta végleges decretumát, mely febr. 27-kén olvastatott fel az országgyűlésen. A városok és falvak jogai felett azonban ismét vita keletkezett, melyet Thurzónak sikerült lecsendesítenie és mind a két fél megnyugtatására oldania meg, úgy hogy márcz. 1-jén minden egyes rend külön nyilatkozott, hogy igenis a békét fel fogják tartani.

De a király másnap, midőn a protestáns rendek Thurzó által *együttes* kihallgatást kértek, megint elrontotta a dolgot azzal, hogy ezt csak különös *kegyelemből* adottnak jelentette ki. Ez új olaj volt a hamvadó tűzre. Thurzónak csak nagy nehezen sikerült eloltania a szenvedélyek kigyuladását; mert a protestáns rendek nem kegyelmet, hanem igazságot s Ferdinánd és Miksa királyok által is elismert jogot kívántak. Végre a felmutatott királyi decretumok és országgyűlési irományok meggyőzték a király tanácsosait arról, hogy a protestáns rendek kívánsága a harmadik rendre vonatkozólag nemcsak méltányos, hanem törvényes is. A kért audientia megadatott. A király ott is nyakas volt. «A nádor által — úgymond — tudtokra adtam nézetemet és elhatározásomat, e mellett vagyok most is.» A többit Kremberg kanczellár által mondatta el, ki azon szemrehányások által, mintha a protestáns rendek idegen fejedelmeknél keresnének segélyt, új feleselést idézett elő.[1]

Ezek után Thurzó György márcz. 3-kán az ausztriai protestáns rendek nagy hálálkodása között elhagyta Bécset,[2] kétségen kivül azon meggyőződéssel, hogy a király tanácsosai

[1] *Raupach*, IV. 291—293. l.

[2] Ez alkalommal házat vettek neki Bécsben.

itt is úgy, mint Magyarországon esztelen indulat és makacsság által hasonló indulatokat költenek magok ellen, mi által az ügyek vezetése megnehezíttetik. A főpapság új erőt és új reményt merített a király magatartásából. Lehetetlen volt észre nem vennie, hogy az udvar örömmel fogad minden kisérletet, mely a katholicismus kiváltságainak megerősítésére irányul. Ezért bátor sőt gyakran vakmerővé lett; a hozott törvényeket semmibe sem vette. Nem az állam törvénye volt neki irányadó, hanem a pápa akarata. Semmi sem tanusítja ezt világosabban, mint a papságnak azon eljárása, melyet a Thurzó által márcz. 28-kára összehívott zsolnai zsinat határozatai ellen követett. A nagynevű nádor ugyanis csak azt akarta, hogy a bécsi békekötésnek azon határozata, mely szerint «a gyűlölség elhárítása czéljából minden vallásnak vagy hitfelekezetnek saját előljárói, superintendensei legyenek» végrehajtassék és hogy az evangelikus gyülekezetek ne legyenek kitéve a katholikus papok zaklatásainak. A mint az összehívott tíz vármegye papjai és előkelő világi urai megállapították egyházi rendtartásukat és megválasztották az első három superintendenst: azonnal megindult a harcz. Forgách bibornok ápr. 17-kén egy epés óvást bocsátott közre a zsolnai határozatok ellen; a superintendensek választását sértő kifejezések kiséretében hallatlan vakmerőségnek nyilvánította, mely a hazai törvényekkel (!) az egyház szabadságával (!!) és a kánoni és isteni határozatokkal (?) ellenkezik. Sőt átkot mond azokra, a kik a zsinat határozatait végrehajtják. Természetesen erre a protestánsok sem maradtak adósak a felelettel. A nádor beleegyezésével a megválasztott superintendensek egyike, t. i. Lányi Illés egy alapos védiratban a történelem és a sz. irás fegyvereivel utasította vissza a bibornok érsek kifakadásait. [1]

[1] *Katona*, XXIX. 390. l. Hist. Dipl. 27—29. l.

Báthory Gábor erdélyi országgyűlései.

I.

A rendek 1609-ben elhalasztják a vallás kérdését. — 1610-ben a fejedelem ellen merénylet készül, mely a katholikusokra rosszul üt ki. — A beszterczei országgyűlés és annak határozatai.

Forgách bibornokérsek figyelme Erdélyre is kiterjedt. A katholicismusnak érdekeit ott is elő akarván mozdítani, Báthory Gáborral lépett összeköttetésbe. Ennek hallgatagsága, nagyravágyása, vakmerősége és főképpen ügyesen szinlelt katholikussága elég alkalmasnak látszott a vakbuzgó bibornok előtt arra, hogy eszközül felhasználhassa. Különösen nagyra volt vele, mikor Báthorynak azon igéretét vette, hogy ha fejedelemmé lesz, akkor visszaállítja a katholikus vallást és az egyházi javakat s örökre aláveti magát a magyar koronának és az ausztriai háznak.[1] Forgách ezt készpénz gyanánt vette.

Pedig Báthory igéreteire nem igen lehetett építeni. A mily könnyen igért, olyan könnyen feledett; a csalást meg épen nem tartotta valami megvetendő bűnnek. Vallás dolgában a legjellemtelenebb emberek közé tartozott. A katholikusok előtt szidta a protestánsokat; a protestánsok előtt erősen gyalázó kifejezéseket használt a katholikus «bálványozók» ellen. Egy ideig oly ügyesen játszotta szerepét, hogy az egymás ellen vakon küzdő két párt hitt neki és komolyan alkudozott is vele. De a gyalázatos játék nem tarthatott sokáig. Bécsben úgy, mint Magyarországon be kezdették látni, hogy Báthoryban bízni nem lehet.

Az erdélyi országgyűléseken a rendek, minthogy Erdély viszonya Magyarországhoz még az 1608-ik évi kolozsvári

[1] Offert restitutionem religionis catholicae et bonorum ecclesiasticorum, offert perpetuam submissionem et dependentiam a corona Hungariae, offert studium et fidele servitium inclytae domus Austriacae etc. Forgach levele Prága, 1607. jul. 22. Bécsi titk. levéltár.

gyűlésen rendezve volt,[1] a belügyek rendezésével voltak elfoglalva. A vallás ügyét lehetőleg félretolták. Az 1609-ki április 26-kára és okt. 9-kére Kolozsvárra összehívott országgyűléseken ugyan előfordult a vallás kérdése, a mennyiben a katholikusok szabad vallásgyakorlatuk szabályozásáért, a szilágysági református papok pedig sérelmeik orvoslásáért folyamodtak, de mindez a következő országgyűlésre halasztatott.

Azon körülmény, hogy Mátyás ez év őszén Daróczyt követségbe küldötte Báthoryhoz, azon hirre adott alkalmat, hogy Báthory segélyét akarja magának biztosítani az ausztriai protestánsok ellen.[2]

Az áprilisi gyűlésen hozott törvények 16-dik czikkelye így hangzik: «Tetszett az is, hogy egyik religión való pap is más religión való papnak jurisditiójába ne menjen, se egyik pap az másiknak dolgában.»[3]

Az októberi gyűlés határozatainak első pontja pedig ez: «Megértettük kegyelmes urunk az felséged közinkbe küldött propositióiból felséged kívánságait, melyek mind hazánk javára néznek. Az mi azért az religió dolgát nézi, minthogy felségednek is az tetszése, hogy az római religión való atyánkfiai kívánságára való resolutiót ez jövendő gyűlésre halasszuk, mindenestül fogva az religió dolgát akkora halasztottuk.[4]

(10) Az Karaszna és Közép-Szolnok vármegyebeli atyánkfiainak prédikátorok állapotjok felől, kiknek jövedelmeket elvették, úgy mint Hadadban, Zilahon, Somlyón, Karazteleken, Karasznán, sőt ezek között némely helyekre pápista papokat beszállítottanak, némely helyekről extrudálni is akarnák; — tetszett azért, hogy az jövendő gyűlésig azon állapotba maradjanak, az miben ő felsége találta tempore inaugurationis, mindazok, mind az többi minden helyeken, jövedelmek is megadassék.»[5]

[1] Lásd e mű I. kötetének 342—345. lapjait.
[2] *Szilágyi*, VI. 28. l.
[3] *Szilágyi S.*, VI. 121. l.
[4] U. o., 164. l. és Veszely Károly Erd. Egyht. Adatok I. 239. l.
[5] U. o., 165. l.

Az elhalasztott vallásügyi kérdés előfordult ugyan az 1610. márcz. 25-kére *Beszterczére* hirdetett országgyűlésen; de egészen más alakban, mint a hogy azt a katholikusok várták.

Ugyanis a fejedelem azon kétszinű eljárása, melynél fogva a katholikus főurak előtt a protestánsokat, a protestáns vallású hajdúk előtt pedig a katholikusokat gyalázta, de a mellett egyik párt iránt tett igéreteit sem tartotta meg; továbbá erőszakos kéjhajhászó és fékezhetlen szenvedélyes természete egy messze elágazott titkos összeesküvésre adott alkalmat élete ellen.

A katholikus párt türelmetlenül várta az új fejedelem vallásügyi igéreteinek teljesítését; s nagyon lehangolta az, hogy nem találta fel benne vallásának óhajtott és remélt támoszlopát, hanem azt is kellett tapasztalnia, hogy az inkább a reformált vallás felé hajlik. E csalódás mélyen sértette a két Forgáchot, Kendy Istvánt, Kornis Boldizsárt és más katholikus főurakat s elhatározták, hogy Báthoryt meg fogják buktatni.

A fejedelem vad természete siettette a terv végrehajtását. Mikor a *beszterczei* országgyűlésre utazott, útközben több főúrnál s ezek között Kornis Boldizsárnál is látogatást tett Radnóton. Egy vidám lakoma után mámoros fővel Kornis nejére gerjedett s oly botrányt idézett elő, mely után az illetők jogosultnak találták megöletését.

A terv azonban napfényre jutott, a merénylők részint kivégeztettek, részint elfogattak, részint elmenekültek. És minthogy ezek többnyire katholikusok voltak, az országgyűlésen ismét megújult az ellenszenv a katholicismus ellen. Voltak olyanok, a kik ez összeesküvésben is a jezsuiták működésének nyomait látták és ennélfogva megújítani kívánták az 1588-diki meggyesi törvényczikkelyeket, melyek a jezsuitákat kizárják az országból. Csáky Istvánné udvarában Bálint nevű jezsuita tartózkodott, a ki különösen magára vonta a rendek figyelmét. Most azt követelték, hogy ez is hagyja el az országot és mivel némely katholikus patrónusok erőszakkal

foglaltak volt el némely javadalmakat és templomokat, ezeket visszaadni rendelék. Szükségesnek tartották kimondani, hogy ezután senki se kényszeríthesse jobbágyát a misére. Ha valaki önszántából látogatja a misét, tegye szabadon. Komondották, hogy Tövisen, Fejérvárott, Monostoron, a somlyai jószágban Székely-Udvarhelytt s általában e székben nem tartózkodhatik katholikus lelkész. Az urak ugyan tarthatnak magoknak udvari papokat, de ezeknek püspökjük ne legyen.

Egyébiránt a hozott törvények szövege ekként hangzik:

(6.) Vagynak sokan az országban, kik nem tartván az religióban való innovatorok ellen emanáltatott articulushoz magokat, az innovatiótól nem szünnek, hanem zsidó hitet és zsidó ritusokat követvén, isten ellen való káromlásokat szólnak. Tetszett azért országúl, hogy efféle religión valókat az jövendő gyűlésre czitáltassa felséged, holott ha ad meliorem mentem nem redeálnak, törvény szerint büntettessenek. Interim az papok, kik káromlásokat szólottanak, tisztességes custodia alatt tartassanak.

(7.) Panaszolkodnak némely atyánkfiai, hogy az pápás patrónusok az kösségnek kedve és akaratja ellen pápás papokat vittek jószágokban, templomokat elvötték, jövedelmeket is elvötték és az kösség papjától elszakasztották. Végeztük azért, hogy azhol azféle pápás papokat az kösség kedve ellen collocáltanak, ammoveáltassanak onnan, templomokat és jövedelmeket, melyeket a kösségtől elvöttenek, restituálják. Ha pedig valamely pápista patrónus az ország végzése szerint az papok jövedelmét meg nem akarná adni, az ispánok és az vármegye azfélék jószágára reá menjenek és megvegyék rajtok az papok jövedelmét és megadják nekik. Sőt se Tövisen, se Fejérváratt, se Monostoron, se a somlyai jószágban, se Székely-Udvarhelyt, abban az székben egyébütt is pápás papnak szabad ne légyen lenni, minthogy bizonyosan comperiáltatott, hogy ez mostani ő felsége elleni practikában is ők is misceálták magokat és alattomban azt foveálták. Az hol templomokat építettek az pápista papoknak, úgy mint főképen Telegden, elrontassék. És miérthogy az előbbi templomot

elrontván, abból építették, helyire hordják és az mint akkor volt, az mikor elrontották, úgy meg is építsék. Senki pedig az alatta való kösséget az pápista pap predikatiójára, miséjére, se közönséges helyre, se házához erőszakkal ne cogálja; ha maga akaratjából reá megyen, szabad vele. Az ki pápás papot akar tartani, házánál tartsa. Az pápista papoknak pispekek ne légyen. Jezsuita papot pedig ez birodalomban se Magyarországban, sehol senkinek tartani szabad ne légyen. Csáky Istvánné asszonyom is Bálint papot a jezsuitát ne tartsa.[1] In summa, az religió dolgában az medgyesi 1588-dik esztendőbeli articulus tartassék, kinek tenora ez:

«Noha penig kegyelmes urunk az nagyságod közinkben küldött propositiói is olyak, hogy az minémű dolgok hazánk jovát nézik, in eodem potissimum cardine versantur: mindazáltal miérthogy minden üdőben az mi eleink minden gyüléseket az istennek tiszteletére nézendő dolgokon kezdették el, mi is azoknak dicséretes példájokat követvén, azt itéljük országul elsőnek lenni, kiről nagyságoddal együtt végezünk. Occurál penig elsőben az jesuita szerzet, kiért nagyságodat instantissimis nostris precibus bántottuk; mozdított praeter alias innumeras rationes, melyeket nagyságodnak proponáltunk, ez, hogy ez a szerzet hazánknak romlására és posteritásunknak veszedelmére tendálna, bőségesen megmutatták az mi eleinknek dicséretes cselekedeti, melynek általa Izabella királyné asszonynak béjövetelinek előtte ez az pontificia religió minden professorival és szerzetivel cum omnium vobis communibus mind ez mi hazánkból, mind Magyarországból kiigazíttatott volt, sőt következendő időben, királyné asszonyunk béjövetelinek utánna in generalibus regni comitiis, az mint akkori 1556. esztendőben emanáltatott articulus megmutatja, azoknak megtérésekre, vagy az országba visszahúzásokra minden útat elrekesztettek, ezzel is, hogy jószágokat confiscálták és sub gravi interdicto ezféle szerzettől in perpetuum elszakasztották. Ilyen méltó okból való könyörgésünket azért, mellyel nagy-

[1] Ez a pont csak Veszely szövegében fordúl elő; 2. m. I. 241. l.

ságodat megtaláltuk, hogy nagyságod az szerzetes jezsuitákat birodalmából kiküldené, hogy te nagyságod szemei eleiben vévén, kegyelmes hozzánk való szeretetit ezzel declarálta, hogy kedvünk szerént való választ tött, nagyságodtól nagy hálaadással vöttük.»

«Végeztük azért országúl, három nemzetűl, magyarországi atyánkfiaival egyetemben, hogy a dato praesentium computando huszonöt nap alatt ezek az szerzetes jezsuiták mindenünnen az nagyságod birodalmából mindenestől kimenjenek és soha ez a szerzet, minthogy még florente pontificia religione in regno Hungariae soha még hirrel sem hallatott, többé ez országba bé ne vétessenek, sőt még egyébféle római religión való szerzeteseknek klastromok, collegiumok és közönséges helyen templomok ne lehessen, se penig az országnak régi constitutiója ellen efféle religión valók, se egyéb ecclesiastica personák közöttünk donationis titulo aut alio quesito sub colore nemes jószágot, örökséget ne birhassanak.»

«Miérthogy penig ezek, uti praemittitur, mindenünnen removeáltattak sub amissione bonorum proprie ipsos concernentium, efféle szerzetes jezsuitákat se házánál se jószágában senki ne tarthasson; ha valaki temeritate ductus, ez ellen cselekednék, citatus per directorem causarum convincáltassék juridice és megbüntettessék.»

«Hogy penig mind az mi kegyelmes urunknak és mind egyéb az római religión való főurainknak atyánkfiainak conscientiája quietáltassék: urunk ő nagysága maga szükségire magyar nemzetből való jámbor praedicatort, papot avagy barátot tartson, kinek tárházából fizessen.»

«Hasonlóképen az több főuraink és nemes atyánkfiai is azon rendbeli tanitókat tarthassanak, ha akarnak, magoknak egyet-egyet, ne többet házoknál: de senkinek, se szegény subditusinak, se egyebeknek conscientiájoknak senki per vim ne kénszerítse, hogy ezképen in recepta religione az régi articulusok tartása szerint religionis libertas megmaradjon.»

«Végeztük továbbá ezt is, hogy ez mostani reprobáltatott jesuitarum secta ez hazában nullo unquam temporis

sucessu admittáltassék; sőt ha vocatióra is ez mi végezésünk ellen ez országba béjönni merészelne, mindeneknek szabad legyen őket persequálni és marhájokban zsákmányt tenni. Azonképpen egyéb szerzetesek is azon kívül, az mint feljül meg vagyon írva, ha bejőnek, azon büntetés alatt legyenek.»

«Az mely jószágok penig az mi szabadságunk és régi constitutiónk ellen nékik conferáltattanak volt mind Erdélyben s mind Magyarországban, azokrúl országúl deliberáltuk, hogy nagyságod azokat az feljül megirt articulusok szerint az fiscushoz foglaltassa, az jezsuitáknak azokat senkinek se pénzen se alia quacunque ratione aut quovis modo eladni vagy elidegeníteni az fiscustól szabad ne légyen. Ha penig valakik tőlök megvennék, vagy vették volna is, pénzek belé vesszen és az fiscushoz visszafoglaltassék.» [1]

Báthory ezúttal erélyes végrehajtónak bizonyult. Mihelyest az országgyűlés szinhelyét elhagyva Fehérvárra érkezett, a katholikus iskolákat bezáratta. A jezsuiták be sem várták őt; önként elhagyták az országot; fehérvári intézetök a reformátusok kezébe került. [2]

Kevéssel utóbb a Gyulafehérvárott tartott országgyűlésen oly végzés alkottatott, mely minden katholikus papot kitiltott Erdélyből. [3]

Ily események után Forgách bibornok-érsek nem lehetett barátja azon Báthorynak, a kit egykor 1603-ban mint «a katholikus vallásért buzgó férfiút» ajánlott Rudolf császár különös figyelmébe; s a ki, mint fejedelem, többet ártott a katholicismusnak, mint bárki más a világon.

[1] Articuli dominorum procerum magnatum et nobilium, caeteroque statuum et ordinum trium nationum regni Transylvaniae in generali ipsorum conventu ad 25. Martii anni praesentis 1610 in civitate nostre Bistriciensi indicto conclusi. *Szilágyi S.* VI. 167—179.

[2] *Katona,* XXXIX. 326. l.

[3] L. Sepsi Laczkó Máté Krón. Erd. tört. Ad. III. 125. gr. Mikónál. Katona XXIX. 324. l. Horváth M. V. 106. l.

II.

Báthory ellen mindenütt ellenszenv mutatkozik. — Az 1610-ki szebeni országgyűlés vallási törvényczikkelyei. — Háború a fejedelemmel; decz. 27. Tokajban fegyverszünet köttetik. — Az 1612-ki szebeni országgyűlés tavaszi és őszi határozatai a vallás ügyében.

Báthoryt lassankint utóléri a nemezis. Garázda magaviselete miatt mind a protestánsok, mind a katholikusok elpártolnak tőle. 1610-ben már ellenséges hangulat volt tapasztalható ellene Magyarországon is.

Kendy ezt felhasználta s megkezdte a mozgalmat arra, hogy Báthory helyett más ültettessék — és pedig protestáns vallású férfiú — a fejedelmi székbe.

Báthory ezt nem akarta bevárni; támadni akart. Elébb azonban decz. 17-kére *országgyűlést hívott össze* az elfoglalt *Szebenbe*, hol az ő biztonságára vonatkozó intézkedések mellett a vallásra vonatkozólag ez lett határozva:

(5.) Végeztük azt is, hogy mind jelenlétiben, mind pedig távollétiben az felséged religióján való papjai az templomban szabadon praedicálhassanak. Az szász atyánkfiainak pedig praedicatora is az ő cerimoniájokat oly módon és oly órára rendeljék alternatim mint Kassán, hogy a magyar praedicatoroknak is az ő órájok el ne múljék.[1]

Szebenből, miután benne erős magyar őrséget hagyott, Oláhországba tört. Serbán Radul oláh fejedelem Bécsbe folyamodott segélyért. Kérelmét pártolta a Báthoryt gyűlölő Thurzó nádor épen úgy mint Forgách Ferencz bibornok-érsek, kinek főczélja volt a katholikus vallás uralmát visszaállítani Erdélyben. Ezt pedig most csak Báthory megbuktatása által remélte elérhetni. A hadjárat megindult. A protestáns hajdúk Báthory zsoldjába állottak; de Weisz Mihály brassói királybiró által csakhamar megvesztegettetvén cserben hagyták s csatlakoztak

[1] A nagyszebeni országgyűlés végzései, Szilágyi S. Erd. orsz. IV. 196—199. l. Veszelyi Erd. egyht. Adatok I. 241. l.

Thurzóhoz, a kiben, mint protestáns emberben és a bécsi béke egyik főeszközlőjében biztak. Báthory azonban titkos ügynököket bocsátott a hajdúkhoz, kik a király zsoldjában lévén Forgách Zs. zászlaja alá rendeltettek. Ezek ismervén a hajdúk gyengéjét, azt hiresztelték, hogy az egész hadjárat csak azért indíttatott Báthory ellen, hogy Erdély leigáztatván, a jezsuiták oda visszahozathassanak, a protestáns vallás pedig az azt biztosító bécsi békével együtt eltörültessék. A hajdúk annál könnyebben adtak hitelt e beszédeknek, mivel Forgách lobogóin a szűz Mária képe volt látható. Ujra elváltak tehát a királytól és Báthoryhoz csatlakoztak.

Thurzó, ki augusztus végén Kassán tartott kis országgyűlésen a felsővidéki nemességet a hajdúk elleni felülésre birta, már novemberben alkudni kezdett s decz. 27-kén fegyverszünetet hozott létre Tokajban.

Azonban ismét különös hir támadt Báthoryról, t. i. az, hogy az 1612. évi febr. 3-kára összehitt *kolozsvári országgyűlésen* ki akarja végeztetni Mátyás király katholikus és nem katholikus hiveit.

De ez nem következett be; sőt Báthory a sok zavar között a *máj. 15-kére Szebenbe* hívott országgyűlésen az engedetlenek megbüntetésén kívül a vallás dolgában engedékenynek is mutatkozott, a mint azt a következő törvényczikkek is bizonyítják:

(9.) Nem kicsiny fogyatkozására lévén az országnak az fejérvári káptalanoknak helyben való nem lételek, könyörgünk felségednek, az felséged kegyelmes igéreti szerint azoknak restituálását ne halogassa, hanem mentűl hamarébb állattasa helyre.

(11.) Mivelhogy az 1608. esztendőbeli kolosvári generalis gyűlésünkben is egyenlő akarattal elvégeztük, hogy Kolosvárra az sz. háromságról való igaz orthodoxa confessio, melyet helvetiai confessiónak hínak, bévetettessék és ott az confessio publice azon confessión lévő tanítók által praedicáltassék, melyre felséged keresztyéni jó indulatából és atyai gondviseléséből bizonyos helyeket is, ugyan Kolosváratt az

Óvárban lévő puszta templomot rendelte és adta, kiben az donatariusok legitime sine omni contradictione iktattak is és fölséged donatiójokat in formam privilegii sui redegit: mi is azért országúl az fölséged erről való donatióját és privilegiomát acceptáljuk és minden részeinek consentiálván, azt az jelen való articulusunkban sensualiter inseráljuk, hogy az donatió, sőt az fölséged kegyelmes donatiója és ez mi végezésünk szerént, az megnevezett templomot in perpetuum szabadosan birhassák.[1]

Az őszi gyűlésen, hivatkozással az 1611-ki kolozsvári országgyűlésre, melyről azonban adataink nincsenek, a szász papok jövedelmeiről intézkedtek a rendek.

Az erre vonatkozó törvényczikkek ím ezek:

(4.) Az mint az elmult ezer hatszáz tizenegy esztendőben Kolosváratt celebraltatott gyűlésben, bizonyos okokért az szász nemzetség között való praedicatoroknak régi, szokott három quartajövedelmit elfoglalván, fiscus számára aplicálta volt felséged, és azolta az két esztendőben csak az egy quarta járt ő számakra, mostan ismét az felséged fejedelmi kegyelmessége accedálván, az szász pap uraimék és az ő kegyelmek egész communitásában levő minden rendeknek régi privilegiumát restituálván és confirmálván: mi is egész országul annak nemcsak consentiáltunk, hanem az felséged kegyelmes akaratjából akkori Kolosváratt lett végezést per contrariam constitutionem teljességgel abrogálván, az három quartának eleitől fogva való szokások szerént percipiálásába vigore presentis constitutionis országul ő kegyelmeket, sőt minden privilegumokba az egész universitást és annak minden részeit in ordine ecclesiastico confirmáljuk az mód szerint, az mint felséged nekik adott confirmatiója contineálja, tudniillik, hogy

[1] Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium ei subjectarum, in comitiis eorum generalibus et civitate Cibiniensi ad 15. diem Maji anno domini 1612. indictis ac celebratis conclusi. Szilágyi, Erd. orszgy. VI. 227. 228. l. V. ö. Veszely, Erd. egyht. Adatok I. 242. l.

az egy quarta, mely fiscus számára járt sok időtől fogva absque ulla solutione arendae aut taxae, ezután felséged és fiscus számára úgy collegiáltassék.[1]

A 1613-ki pozsonyi országgyűlés.

— *Február 24.* —

I.

Ezen gyűlés előzményei: a nagyszombati zsinat és a klerus felirata Mátyáshoz. — A pápai nunczius intése. — A királyi propositiók és ezekre a rendek válasza. — A protestánsok és katholikusok sérelmei.

Az alatt, míg Erdélyben a felekezeti surlódások mellett folyt a Báthory elleni harcz, Magyarországon Forgách bibornok-érsek összehívta a nagyszombati zsinatot (1611. aug. 1.), hogy tüntessen a nádor zsolnai zsinata ellen. Az a szitok és átok, melyet híres óvásában a protestánsok ellen szórt, arra volt számítva, hogy visszariassza őket. Most a klerust akarta felfegyverezni ellenök. Öt részbe foglaltatta össze azt, a mi által a zsolnai határozatokat ellensulyozni kivánta. Az elsőben a püspöki kötelességek tárgyaltatnak s egyebek közt kiemeltetik, hogy az ország több vidékein a plebánusok tudatlansága vagy épen hiánya miatt a nép protestáns lelkészeket keresett föl, kiktől a szentségeket felvette s kik aztán magokhoz térítették az árva hiveket. Ezért gondoskodjanak a püspökök az egyházi pályára készülő ifjak alapos neveltetéséről és pappá csak azt szenteljék, kit jelleme és tudománya arra méltóvá tesznek; ismerjék továbbá főfő feladatuknak, hogy személyesen is hirdessék az isten igéjét s hogy káptalanuk által ellássák az üresen álló plébániákat. A második rész a

[1] Articuli dominorum regnicolarum etc.... in comitiis generalibus et civitate Cibiniensi ad vigesimum diem mensis Novembris anno domini 1612 indictis ac celebratis conclusi. Szilágyi S. Erd. orszgy. VI. 254. 255. l. Veszely K. I. 243. l.

papság erkölcsi magaviseletét s tanulmányait tárgyalja. Az egyházi visitatió alkalmával értesíteni kell a népet, hogy papi személy nem léphet törvényes házasságra; hogy szájában a házasság igérete bujálkodásra czélzó hitegetés. Eretnek könyvet olvasnia tilos az alsó papságnak, legfeljebb a felsőbbség engedelmével lehet. A harmadik rész szól a lelkipásztorkodásról. A plébánus püspöki felhatalmazás nélkül községét rövidebb időre se hagyhassa oda; az úr vacsoráját tilos két szín alatt osztogatni a világiaknak, mert a kehely utáni esengés, mint a tapasztalás bizonyítja, csak ürügyül használtatik a katholikus egyházból való kitérésre. A negyedik rész tiltja az egyházak vagyonának elzálogosítását vagy elidegenítését, mit ha a védúr cselekszik, veszítse el patrónatusi jogát; ha pedig a pap teszi, fosztassék meg javadalmától s vétessék átok alá. A királyi felség ne hagyja a törvényes időnél tovább üresen a püspökségeket s kinevezésétől függő egyéb javadalmakat; vessen gátot a kamarai tisztviselők ragadozásának, kik a meghalálozott főpapok összes vagyonát magokhoz ragadják s még csak a temetési költségekről, adósságok és kegyes hagyományok kifizetéséről sem gondoskodnak; szerezze vissza az erdélyi püspöknek jószágait; az espereseknek *valamennyi egyház után* a census catedraticust; védje meg a papság tizedjogát s utasítsa a tizedek ügyében keletkezett pereket az egyházi törvényszékek elé. Az ötödik rész az évenkinti visitatio módját és feladatát szabja meg tüzetesebben az espereseknek...[1]

Ezen zsinati határozatok fölötte érdekes szinben tüntetik fel a római katholikus egyház akkori állapotát és a klerusnak törekvését. A papi rend értelmi és erkölcsi szinvonalának emelése; az eretnekségnek kárhoztatása; a protestantismus javára eddig alkotott törvényeknek kijátszása; e részben a gyenge királyra való erkölcsi nyomás gyakorlása — ime ezek maradtak továbbra is vezéreszméi a katholikus

[1] Péterffy, Concil. Hung. II. k. 195. l. V. ö. Szalay L. M. T. IV. 489., 490. l.

klerusnak. Forgách bíbornok-érsek tevékenyebb, buzgóbb és makacsabb volt, mint valaha. Minden eszközt felhasznált arra, hogy az országos rendeket, de különösen a királyt arra birja, hogy a katholicismus előjogait, jelesül pedig a püspöki karnak tekintélyét a zsolnai zsinaton hozott határozatokkal és az új protestáns superintensek hatáskörével szemben megvédelmezhesse. A nagyszombati zsinat negyedik részében foglalt határozatok értelméhez képest 1612. évi jan. 14-kén az összes katholikus egyházi status egy előterjesztést tett a királyhoz, melyben a katholicismus érdekében teendő intézkedések ajánltatnak.

Ebben [1] ugyanis elmondatik, hogy a főpapok hivatásuknál fogva és az isten egyházának java iránti érdeklődésből kötelességöknek ismerik előterjeszteni ő felségének azt, a mit a római katholikus egyház javára és védelmére szükségesnek tartanak. Figyelmeztetik a királyt az ősi vallás védelmének szükségességére és az egyházi rend jogainak visszaállítására vonatkozó kötelességére.

Panaszkodnak a felett, hogy a vallásszabadságról eddig hozott törvények ellenkeznek a róm. kath. vallás érdekeivel. Minélfogva kérik ő felségét, hogy azon törvényeket a jövő országgyűlésen megváltoztatni vagy legalább enyhíteni kegyeskedjék; kérik, hogy a római katholikus földesuraknak szabad legyen saját birtokaikon katholikus lelkészeket tartani s ebben őket senki ne akadályozza. Kérik az egri káptalannak visszaállítását, mint olyat, melyet régi királyok alapítottak s melynek fentartása a katholikus vallás érdekében most is felette szükséges. Hasonlóképen kérik, hogy az ifjúság vallásos és tudományos kiképeztetése szempontjából állíttassék vissza a sélyei collegium, melynek jezsuita tanárai eddig is sok protestáns ifjat vezettek vissza a katholikus egyház kebelébe; adassék vissza a turóczi prépostság is a jezsuitáknak, mit ha a más

[1] Ad Sacratissimam Caesaream Regiamque Mattem Dnum Dnum clementissimum Humillima Supplicatio Ecclesiastici Status Regni Hungariae. Orsz. lev.

vallásúak ellenéznének s nem engednék, hogy a jezsuita atyák vagyonnal birjanak Magyarországon, azon esetben ő felsége a turóczi prépostság igazgatását az esztergomi káptalanra bízza, a jezsuita atyákat pedig N.-Szombatra helyezze át, hogy az ifjuságot taníthassák. A tizedek ügyét régi szokás szerint a szent székekre kivánják bízni és megszüntetni azon visszaéléseket, melyek a tizedeknél abból származnak, hogy a földesurak jobbágyaiknak pénzért adván el a földet, ezek a tizedet megtagadják. Kivánják, hogy a nemességet nyert egyének mutassák ki adómentességi jogaikat és hogy azok, a kik jobbágyi fundussal, vagy városokban földet vagy szőlőt birnak, ne vonhassák el magokat a tized fizetésétől. Azt is neheztelik, hogy kegyuri jog czímén a protestánsok elfoglalják az egyházi javakat és azokat az ő papjaiknak adományozzák. E tekintetben a pozsonyiakat, sopronyiakat és a kassaiakat emelik ki, mint rossz példaadókat. Rossz néven veszik, hogy a Bocskay-féle mozgalom idején elvett és világiaknak adományozott egyházi javak elébbeni birtokosaiknak nem adatnak vissza és hogy ő felsége e tekintetben nem szigoruabban jár el. Az egyházi rend egyenes megrövidítésének állítják azt is, hogy az evangelikus superintendensek szedik azon census cathedraticust, mely eddig a törvény szerint egyedül a katholikus espereseket illette; továbbá, hogy a szolgabirák ott, hol a protestánsok nagyobb számmal vannak, mint a katholikusok, ezektől elveszik a templomokat és iskolákat és azokba protestáns papokat és tanítókat helyeznek.

Végül, midőn még azt is elpanaszolják, hogy a végvidéki katonák lovai lelegelik az egyháziak legelőjét, komolyan figyelmeztetik ő felségét azon kiváló hűségre, melyet a római katholikus papság az ausztriai ház iránt mindenkor tanusított; és kérik, hogy őseihez méltóan, karolja fel a katholiczismus ügyét s mint legkatholikusabb fejedelem, tartsa fenn és védje a régi fényétől már-már megfosztott katholikus anyaszentegyházat. Könyörüljön azon elnyomás felett, melyet szenvednek az ősöktől, a régi magyar királyoktól nyert adományok elvétele miatt, mely adományok fentartását azok

esküvel és átokkal bízták utódaikra, a mint azt sok hiteles okmány bizonyítja. Ők a magok részéről igérik, hogy egész erejökkel azon lesznek, miként ő felsége segítségével az istenitisztelet emeltessék, terjesztessék, ő felsége hivei gyarapodjanak és a hitben s az ausztriai ház iránti hűségben örökké megtartassanak.

Az egri káptalan külön folyamodott ő felségéhez, hogy az országgyűlésen régi jogai és javai visszaállíttassanak;[1] sőt, a mi legérdekesebb, még a pápa által is hatni akartak reája. Ugyanis Albert főherczeg, ki azelőtt bíbornoki ruhát viselt, máj. 14-kén azt írja Mátyás királynak, miként a pápai nuncius által inti őt a pápa, hogy a katholikus vallás iránt nagyobb buzgalmat tanusítson és a protestánsok iránt ne legyen oly elnéző, mert különben a császári méltóságot nehezen fogja elérni. A katholikus rendek, kivált pedig az egyházi választófejedelmek gyanuval viseltetnek iránta.[2]

Mátyás jun. 5-kén Frankfurtban kelt levelében csodálkozását fejezi ki a pápai nunczius ilyetén izenetén, minthogy a pápa maga teljes megelégedését fejezte ki e tárgyban tanusított magaviselete fölött s pártfogását a császári korona elnyerése iránt neki megigérte.[3]

Mindezen ostromok — mint látjuk — akkor voltak Mátyás ellen intézve, mikor ez a német császári koronáért Németországba készült s mikor az elmenetele előtt Magyarországon össze akarta hivni a rendeket. A nádor és a magyar

[1] Orsz. levéltár, Acta Diaet.

[2] Ire Haylichkhait begereten, das E. Mt. Ich also in brüderlichen vertrauen zeitlich zu gemüet führen, und dieselbe ferner wolmainentlich ermahnen und dahin bewegen wollte, damit sy alles bej sich selbst reifflich considerirn und erwögen, und sich in Iren actionen und Handlungen khünftig yederzeit also verhalten und erzaigen wöllen, damit alle weldt spüren und erkhennen möge, das E. Mt. nicht weniger als alle unsere in Gott rhuende geehrte Vorfahren unseres löblichen Hauses die Catholische ohne das aller end periclitirende Religion und derselben conservation und erbraitung Ire eifferig angelegen sein, und zu hertzen gehen lassen. Horváth M. Brüsseli lev. IV. 60—62. l.

[3] U. o. 63., 64. l.

kamara tanácsosai még az év elején adták elő véleményeiket ezen országgyűlésen előveendő tárgyakra nézve.[1] Ezekben a vallás ügye mellőzve volt. De Thurzó nem mulasztotta el figyelmeztetni királyát a törvények szigorú megtartására, a cseh, szileziai és luzitániai szövetség megújítására. Mindez éles ellentétben állott a klerus törekvéseivel; minélfogva a király a két ellentétes hatás befolyása alatt görnyedve a magyar országgyűlés összehívását 1613. év elejére halasztotta el.

Ekkor már nem lehetett elodázni, mert a királynét kellett megkoronázni. A magyar rendek 1613. febr. 24-kén összejöttek Pozsonyban.[2] A királyi propositiók, melyek Lépes Bálint nyitrai püspök és Ferenczfy Lőrincz kir. titkár által voltak ellenjegyezve, márcz. 9-kén adattak ki. Ezekben a király dicséri a rendeket, hogy oly nagy számban jelentek meg. Ajánlja nekik többek között, hogy a Bocskay által elfoglalt birtokok az 1609-ki 2., 3., 4., 5., 6. és 8-ik t.-cz. értelmében visszaadassanak. Egyházi tekintetben kiemeli az egri káptalan és más káptalanok és conventek helyzetét a felvidéken; felhíván a rendeket, hogy azoknak székhelyei, javai, tizedei, negyedei visszaadassanak. És ámbár a mult országgyűlés 10. t.-czikkében a rendek azt kérték, hogy azoknak Nagyszombat engedtessék át székhelyül, ellátásukról ő felsége gondoskodjék, a rendek tudják, hogy a véghelyek fentartására és az ország egyéb szükségleteire alig volt elegendő jövedelem. Innét van, hogy a káptalanok, mint számüzöttek, kénytelenek voltak a magok ellátása tekintetéből könyöradományokra szorúlni. Nehogy azonban a régi királyi adományok végrehajtatlanúl maradjanak, ő felsége felhívja a rendeket, hogy azon jövedelmek visszaállításáról valamit határozzanak. A tizedek fizetésére is rendelkezést sürget.

[1] Országos levélt. Thurzó Gy. nádor még 1610. elején tíz pontban foglalta össze azokat, miket nézete szerint ő felségének a közjó érdekében minél előbb végeznie kellene. Az utolsó pontban figyelmezteti a győri protestáns lelkész előzetésének jogtalan voltára. — Lásd *Jászay* gyűjt.

[2] *Szalay*, L. M. T. IV. 491. l.

Az előterjesztések legnagyobb része azonban katonai és adózási ügyekkel foglalkozván a *rendek válasza* is leginkább arra szorítkozott; de az egyházi birtokok visszaadását illetőleg kijelentették a rendek, hogy a bécsi békekötés e részbeni intézkedéseit tiszteletben kívánják tartani és hogy a Bocskay által adományozott világi és egyházi javak előbbeni birtokosaiknak minden késedelem nélkül visszaadassanak. A kik ezt tenni nem akarnák, azokat a nádor kényszerítse reá.

Az egri káptalan visszaállítása czéljából Jászó városa adatik át székhelyül; ellátásáról pedig ő felsége gondoskodjék. A tizedek pontos behajtására szigorú rendelkezéseket tettek. A túróczi és csornai prépostságok ügye a törvény értelmében elintézendő.

A protestáns követek minden igyekezetöket arra fordították, hogy a bécsi békekötés meghiúsítására irányzott ármány czélt ne érjen. Azért külön tanácskozásokat is tartottak Horváth Péter lakásán.

Pethe László kamarai elnök ezt igen rossz néven vette. Levelet intézett a királyhoz, melyben arra kéri: tiltaná el Mladossevich Horvát Péternek az országgyűlési követek összegyűjtését s azokkal való magántanácskozását. Nem tartja eltűrhetőnek azt, hogy a felvidéki követek összejöhessenek és ő felségének tetteit birálgassák. Szigorú megintéssel és ha kell, büntetéssel is el kell ezt tiltani. Meginteni kivánja a personalist is, hogy olyanokat, kiket ő felsége nem hívott meg, ne bocsásson az országgyűlésre, nehogy azok lármájokkal zavarják a katholikus szavazókat.[1]

Egy másik levélben, arra is felhívja a királyt, hogy az országgyűlésre a kamarai tanácsosok is meghívassanak.[2]

A tanácskozások egyébiránt igen élénkek valának. Minden a bécsi béke pontjainak magyarázata körül forgott. A protestánsok nagy súlyt helyeztek arra, hogy az oly nagy véráldozat árán létrehozott törvények fel és el ne forgattassanak, külö-

[1] Jászay gyűjtem.
[2] U. o.

nösen pedig, hogy a protestáns superintendensek hivatalos hatásköre, mely leginkább bántotta a katholikus püspököket, ne csorbíttassék. Ehhez képest kivánták, hogy az országos sérelmek között, a vallásszabadságot illető törvények mindenek felett hangsúlyozva legyenek. Ezt az országos rendek, a papi rend kivételével, méltányosnak és igazságosnak találták.

Ennél fogva benyújtott sérelmeik során elpanaszolják, hogy a szövetségesekkel és az erdélyi fejedelemmel kötött béke meg nem tartatott; hogy a rendek által hozott törvények önkényesen magyaráztatnak és alkalmaztatnak; hogy a nádornak rendes székhelye nincs és a végvidékek a nádor mellőzésével német kanczellária által kormányoztatnak; hogy a várkapitányságok nem született magyaroknak és nem vallás-különbség nélkül osztogattatnak; hogy az idegen katonaság most sem vitetett ki az országból, — és végül megemlékeznek a vallási sérelmekről is. Mert ámbár a bécsi békekötés czikkelyei értelmében a szabad vallásgyakorlat biztosíttatott, mégis mivel a rendek előtt panasz emeltetett a győri evangelikus vallású katonák által, hogy lelkészt hozzájok be nem bocsátanak, hanem a váron kívül életveszély között kényszeríttetnek a szónoklat hallgatására; azon kívül a szakolczai nemesség részéről is panasz érkezett, hogy a temetkezésben és a harangok szabad használatában akadályoztatnak: ennél fogva a protestáns karok és rendek kérik ő felségét, hogy a bécsi békekötésnek e részbeli czikkelyeit is tiszteletben tartatni szíveskedjék, nem hallgatván a katholikus papság és status ellenmondására, kik a római katholikus egyház sérelméről és a bécsi czikkelyek ellenére a protestáns papnak Szakolczára való vitele ellen panaszkodnak.

Minthogy az 1608-ki t.-czikkekből világos, hogy minden vallás birhat saját superintendensekkel, ennélfogva az evangelikus rendek állandóan elrendelendőnek tartják, hogy minden perlekedő fél a maga ügyét saját illetékes egyházi bírósága előtt és nem más idegen előtt tárgyaltathassa; és a superintendensek, a katholikusok tiltakozása daczára is, szedhessék a katedratikumot saját kerületeikben.

Ugyanitt kérik a rendek ő felségét, hogy végre valahára a túróczi prépostság ügyét is a törvény értelmében elintézni méltóztassék.

Ha pedig a katholikus rendek a magok sérelmeit külön nyujtanák be, az evangelikus rendek azoknak, a mennyiben a bécsi békekötés és az 1608-ki vallásügyi törvény ellen volnának intézve, ezennel ellentmondanak.[1]

Ennek ellenében a katholikus rendek csakugyan benyujtották ő felségének sérelmeiket, különösen azt igyekezvén kimutatni, hogy a bécsi békét a protestánsok sértették meg. Hosszas iratukban mindenek előtt tiltakoznak az ellen, mintha ők akadályoznák a haza fenmaradását illető tárgyalásokat, vagy mintha ők adnának okot gyűlöletes viták megkezdésére. Ők kényszerítve vannak arra, hogy sérelmeikkel előálljanak; és ha ebből a kereszténység ügyére valami veszély fog háramlani, annak nem ők lesznek az okai.

Emlékeztetik ő felségét, hogy a szent katholikus egyház sérelmére hozott törvények ellen a mult országgyűléseken is ünnepélyesen tiltakoztak. Ezt teszik most is, kivánván, hogy erről a jelen országgyűlés törvényei is tanubizonyságot tegyenek.

Minthogy azok, a kik más vallást követnek, sokféle vádakkal illetik őket, a többi sérelmeket most hallgatással mellőzik, de mégis tiltakoznak ellenök, nehogy hallgatásuk ügyük rövidségére szolgáljon. Csak azokat számlálják elé, melyekkel a bécsi békepontok elleni vétség miatt sujtják. Nem ők, hanem a protestánsok sértik meg a bécsi béke pontjait.

A mi a bécsi béke első pontját illeti, arra nézve felhozzák, hogy a római katholikus vallás szabad gyakorlata több helyen megakadályoztatott. Trencsénmegyében Tepliczen a jobbágyok hiába kértek földesuraiktól katholikus lelkészt; Nyitrában Nagyemőkén nem engedték meg a proczeszsziót;

[1] Gravamina Regnicolarum Anno 1613. Acta Diaetalia. Állami levéltár.

sem Váralján Szepesben, sem Sz.-Györgyön Pozsonymegyében. Barkóczon és vidékén szintén nem nyerhettek katholikus lelkészt, kit a beregszászi szuperintendens előzött.

A mi a klerus sérthetlenségét illeti, a leleszi prépost panaszkodik, hogy a Czobor Mihály ügyében eljáró conventi tag a végrehajtás alkalmával megöletett s gyakran történik, hogy a végrehajtásra kiküldött conventi tagokat szidalommal és gyalázattal illetik. Ugyszintén más káptalanok is panaszkodnak, hogy néha életveszélyben kényszeríttetnek a végrehajtásra. Jelesül panaszkodnak Nyáry Miklós ellen, a ki Detre Jánost, midőn egyházi szolgálat végzése után Jászóra visszatért, nyilvánosan az úton megverte s midőn ez Gömörben végrehajtás végett járt, méltatlan szavakkal illette. Larisius Máté lelkészt, midőn a trencsénmegyei Bisztriczen isteni tiszteletet végzett, Balassa Zsigmond jobbágyai megölték. A szkalkai lelkészt némely trencséni lakosok megverték. Hasonló sors érte a drietomai lelkészt is.

Az is a katholikus papság sérelmét képezi, hogy a census kathedraticust, mely az ország törvényei szerint kezdettől fogva a római katholikus esperesek számára volt alapítva, némelyek a zsolnai conventiculum szerint a magok szuperintendenseik számára foglalják le. A katholikus esperesek az egyházak látogatásában akadályoztatnak. Ennélfogva szükségesnek látják, hogy ő felsége szigorúan ügyeljen arra, nehogy világi személyek egyházi ügyekbe ártsák magokat.

A templomokat illetőleg határozva volt, hogy a zavarok idején elfoglalt templomok visszaadassanak. De ez a határozat nem lett végrehajtva, mert az elvett sz.-györgyi templom és jövedelmei, a soproni külváros Sz. Mihály temploma, az ahhoz régóta tartozó iskolákkal nem adattak vissza. Hasonló eset van Deákiban Nyitrában, Pozsonymegyében és másutt.

A most Horvát László alatt levő bogdáni jobbágyok, a földes úr tudtán kívül erőszakosan vittek be az abaujvármegyei Garbóczra protestáns papot s azt elhelyezték a parochiában, mely a templommal együtt a széplak-apáti apátsághoz tartozik. Zavaron, Pozsonymegyében, a kezdettől

fogva katholikusok kezében levő templom, a földesurak ellenében elvétetett; úgyszintén a szepesmegyei Tamásfalván, a a nyitramegyei Galgóczon, továbbá Modoron, Sz.-Györgyön, Bazinban, Sellyén, Váralján és Jablonczán a katholikus templomok elvétettek. Szakolcza sz. kir. városába némelyek csak nem régen protestáns lelkészt vezettek be, hol ezelőtt ilyen nem volt, és a mibe sem a város tanácsa, sem a megye beleegyezését nem adta.

A bécsi békekötésnek a vallás szabadságára vonatkozó határozmányai csak a sz. kir. városokra vonatkoznak, nem pedig más városokra, falvakra vagy egyéb birtokra. Világos, hogy a katholikus vallású urak birtokain a katholikus vallás gyakorlata azon határozmányok szerint is szabad volt, ezt a rendek a koronázás után hozott törvényczikkelyek által megsértették.

A katholikus egyházi rendnek régi királyok által adományozott és régi szokás által megszentelt azon kiváltsága és joga, mely szerint valamennyi püspök a király tanácsosaihoz számíttatik, szintén súlyosan megsértetett. A pozsonyi tanács mult évben a vallás és jog megvetésével Sz. László ünnepén nemcsak kriminális ítéletet hozott, hanem birságolt is.

A bécsi békekötés ötödik pontja, a hol az mondatik, hogy a kincstárnokok csak a korona jövedelmeiről gondoskodjanak, annyiban van megsértve, a mennyiben az egri káptalan negyed és tized jövedelmei, a királynak ismételt rendeletei ellenére, a szepesi kamarának adatnak.

A hatodik pontot illetőleg, mely szerint a prépostságok és apátságok régi alapítványaik élvezetében meghagyatnak, az egyházi rend annyiban van sértve, a mennyiben némely prépostságok birtokai elvétettek, pl. a jászói prépostsághoz tartozó Döbred, Mindszent és Perethe.

A bécsi béke hetedik pontja a szent székek tekintélyét feltartja, de a katholikus status e tekintetben is nagy sérelmet szenved, a mennyiben a nemrég megválasztott superintendensek némely egyének házassági ügyeit, melyek tulajdon-

képen a szent szék elé tartoznának, nem tudni miféle vakmerőségnél fogva, magok intézik el, s önhatalmúlag uj és eddig hallatlan törvényszéket állítnak fel az országban.

A tizedek ügye, mely a bécsi békekötésben nem vétetett el a vikariusok hatósága alól, utóbb a megyei törvényszékekre bizatott; de a vármegyék majdnem valamennyien hosszas perlekedés tárgyává teszik a tizedek ügyét; minélfogva a kathólikus rendek kérik ő felségét, hogy a tizedek fölötti itélet a régi módra vitessék vissza. Egyébiránt a tizedek körül oly sérelmek is előfordulnak, hogy például némely helyen negyedet és tizedet nem engedik részletekben szedni; másutt a földesurak a bérlet idején nem akarják megvenni a tizedet, ha pedig ez másnak adatik, akkor elveszik attól, a ki kivette. Továbbá a kikötött bért nem fizetik rendesen, mint pl. Szepesben és Abaujban, Hontban, Győrben, Mosonban, Nyitrában, Trencsénben az illető prépostságokban és káptalanokban. Az egri káptalan tizedei másra fordíttatnak; a győri várbeli katonák, nemesek és polgárok semmiféle tizedet nem fizetnek a győri káptalanbeli földek után. A nyitrai püspök panaszkodik, hogy Trencsénmegyéből nem fizetik neki a tizedet.

A bécsi béke nyolczadik pontját illetőleg is nagy sérelmet szenvednek a katholikus rendek; mert a bécsi czikkely sértetlenül hagyta a királyi jogot, s mégis utóbbi időkben a jezsuiták ügyében ezen királyi jog kétségbe vonatott. Minélfogva a katholikus status fölkéri ő felségét, hogy azon királyi jogát (melylyel mint főpatrónus bir) sértetlenül fentartsa és a jezsuitákat régi jogaikba visszahelyezze. A jezsuitákat csak azért zárták ki, hogy a katholikusoknak ne legyenek alkalmas iskoláik, hol gyermekeiket és papjaikat nevelhessék. — E részben nemcsak a katholikus vallás szabadsága, hanem méltányosság is megsértetik, a következő okoknál fogva: 1. Minden isteni és emberi joggal ellenkezik, s magok a bécsi czikkelyek is szigoruan tiltják, hogy valaki elitéltessék, mielőtt vádolva és meggyőzve lenne. Minthogy pedig a jezsuiták semmiféle bűnnel vádolva és meggyőzve nem voltak, világos,

hogy törvényes eljárás nélkül csak a katholikus vallás elleni gyűlöletből fosztattak meg jogaiktól. 2. Rossz példa az a jövőre nézve, ha bárki is a rendek sorába fölvétetvén, minden előleges ok nélkül, némelyek lármája következtében jogaiból kizavartatik és a királyok adományai megszoríttatnak. 3. Ha ő felsége azt rendelné el nyilvánosan, hogy olyan pap és tanító Magyarországban ne lehessen, ki Wittenbergből vagy Heidelbergből jött be, jóllehet egyéb tanítók és papok nem érintetnének, mégis a protestánsok nagyon sértve éreznék magokat, ha épen azon papjaik és tanítóik záratnának ki, a kiket ők legügyesebbeknek tartanak. Igy vannak a katholikusok is. Minthogy az ifjuság nevelésére a jezsuitáknál alkalmasabb és ügyesebb tanítóik nincsenek, azoknak kizárása a katholikus vallás nagy sérelmét képezi. Minélfogva ismételve kérik ő felségét, hogy királyi jogával, melyet a bécsi béke érintetlenül hagyott, élni méltóztassék és a túróczi prépostságot, mely ő felsége kezében van, a jezsuitáknak ujra adományozni sziveskedjék.

A tizennegyedik pontot illetőleg, melyben uj királyi adományozások tiltatnak, annyiban érzik magokat sértve, hogy a kassai szabadház és az egri káptalan széplaki része a kassai prédikátornak adatott zálogba; ugyancsak azon káptalan aranyosi birtoka az aradi kapitánynak, Monaki Miklósnak, iratott be. Sok birtok, mely Bocskay korában elvétetett, most is idegen kézen van; pl. Polgári, Sz.-Margit, Kisfalu, Palkonya, a hajdúknál; Uraj, Somogyi Györgynél; Boch, Bekény Andrásnál; Bogáth, Kis Imrénél és Tornyai Györgynél; Szomolya, Török Bálintnál; Várkony, Galgócz és Csiokva másoknál vannak. Kassa városa Bocskay adományaként birja a széplakapáti birtokot; hasonló jogon birja Szabó György kassai polgár a somogyi birtokot; Thurzó Kristóf a lechniczi monostor birtokait foglalta el s ma is birja azokat, ugyanazon monostornak három szőllejét mások birják. — Mladosevith Péter elfoglalta a rimaszombati Sz. Antal malmot, s azt most is birja. Csuthy Gáspár Bocskai inscriptiója alapján 500 frtban birja a sellyei házat.

Végül kiemelik, hogy a bécsi békekötésben világosan mondatik, hogy az egri káptalan biztos fentartásáról gondoskodva legyen; de sem jó hely nem jelöltetett ki számára, sem fentartása nincs biztosítva. Kérik ő felségét, hogy erről és a legrégibb püspökség betöltéséről gondoskodni szíveskedjék.

Ezek azon sérelmek, melyeket ezuttal a bécsi békekötést illetőleg ő felsége elé terjeszteni szükségesnek láttak. A többieket más alkalmasabb időre tartják fel. Alázattal esedeznek, hogy mindezeken kegyesen segíteni méltóztassék, és ne engedje, hogy az ő saját vallása, t. i. a katholikus vallás elnyomassék.[1]

Ha a két sérelmi iratot összehasonlítjuk, kitűnik, hogy az 1608-diki törvényt mindenik fél a maga érdekében magyarázta. A protestánsok a vérrel szerzett jogokat körömszakadtig védelmezték; a superintendensek hatáskörét valamennyi evangélikus lakosra kiterjesztették, s következőleg a katholikus visitatorokat el nem ismerték. Igaz, hogy még ekkor nem szervezkedtek országosan. A zsolnai zsinat csak nehány vármegyére terjesztette ki figyelmét, mely körülmény nagyon megkönnyítette a hatalmas szervezettel biró katholikus egyházak azon munkáját, mely századokon át az ellenreformátióban nyilatkozott.

A katholicismus azon elvből indult ki, hogy a protestáns nép, mely különben sem volt egyházilag szervezve, az 1608-diki törvény után is a katholikus püspökök hatósága alá tartozik. Ezért a visitatiót ezután is kiterjesztette reá s a szent székek joghatóságát fölötte továbbra is feltartotta. Ezért a sérelmek nagy részét erre alapítván, tiltakozik az evang. superintendensek látogatásai és rendelkezései ellen; tiltakozik az egykor katholikus templomok és jövedelmeknek protestáns lelkészek általi használata ellen.

[1] Gravamina, quae St. et Ord. Catholici Scrmae Caes. Regiaeque Matti complananda ac penitus tollenda humillime offerunt. Állami levéltár.

Ezen sérelmi iratokban feltünik még a földesúri és védúri jog hangsulyozása is. A katholikusok a földeúsri jogban kétségtelenül nagy támaszt nyertek, kivált oly helyeken, a hol ezzel együtt járt a kegyurság is. Ez volt a jogalap, melyen a katholikusok a legborzasztóbb erőszakosságokat követték el. Erre való hivatkozással foglaltak el templomokat, űzték el a protestáns lelkészeket és követeltek szigorú eljárást a gyenge királytól.

II.

Mátyás válasza a benyujtott sérelmekre. — Ezzel a protestánsok nem elégesznek meg. — Ujra felirnak. — A király nem enged. — Uj törvény nem hozatik. — Mátyás ujra alkudozik Báthory Gáborral, — ez utóbbinak bukása.

Mátyás az átvett iratokat márcz. 16-kán véleményadás végett áttette az udvari és hadi tanácshoz. Nem szivesen vette a rendek sérelmeit; megneheztelte, hogy oly határozott hangon sürgetik azoknak orvoslását. Válaszában ennek kifejezést is ad; s egyuttal figyelmezteti a rendeket őseik azon dicséretes szokására, melynél fogva az időt nem vesztegették hosszas sérelmi iratok és replikák szerkesztésével.

Egyébiránt pontonkint válaszol a sérelmi iratra. Az erdélyi viszonyokról és a nádori székhelyről és tekintélyről ridegen szól. A vallási ügyekre vonatkozólag pedig, jelesül arra nézve, hogy Győrött a bécsi békepontok ellenére az evangélikus lelkész be nem bocsáttatik: ő felsége nem látja át, hogy azon idézett törvényczikkek értelmében miképen lehessen a katholikusoknak megtiltani, hogy saját birtokukon saját vallásukbeli papot tarthassanak; vagy miként lehetne őket kényszeríteni, hogy saját földjeiken más vallású lelkészeket tűrjenek. A protestáns lelkésznek Szakolczára való vitele miatt az összes egyháziak és az összes katholikus rendek panaszkodnak.

A mely jog egy helyen érvényes, azt másutt is tiszteletben kell tartani, nehogy az egy helyen való egyenlőtlenség

miatt sok más helyen végtelen panaszok és zavarok keletkezzenek. És minthogy az 1608-diki törvényben végtére is semmi sincs egyéb, mint hogy minden vallásnak saját felsőbbjei vagy superintendensei legyenek; azoknak egyházi biráskodásáról semmi sem mondatik; sőt a következő törvényczikk szerint, mely a szent székről szól, a bécsi törvényczikknek erről szóló pontja éppen megerősíttetik: ennélfogva ő királyi felsége uj és az országban szokatlan biráskodást a közalkotmány ellenére és sokaknak sérelmére semmiképen nem engedhet meg; nem tartván megegyeztethetőnek, hogy ez a katholikus statusnál és a papságnál, ugy az egyházi biráskodásban, mint a kathedratikus censusban elvétessék és a superintendenseknek átadassék, mit a boldog emlékezetű királyok alapítványai folytán azok birtak és a minek birtokában emlékezet óta mindig ben voltak.[1]

Világos, hogy ezen rendelkezése, illetőleg válasza a királynak sértette a protestánsokat, a kik nem régen épen azért választottak magoknak superintendenseket, hogy a katholikus klérus látogatásaitól megszabaduljanak. Hogy ezt Mátyás semmibe sem vette, bizonyítja azon eljárása, melynél fogva február havában elrendelte, hogy Novák Miklós, a zólyomi katholikus esperes, szabadon és «régi szokás» szerint látogathassa meg az esztergomi érsekség területén lévő egyházakat; meghagyván egyuttal a hatóságoknak is, hogy őt ezen feladatának teljesítésében készségesen támogassák. Ugyancsak ő május 31-én elrendelte, hogy az ezen országgyűlésen hozott végzés értelmében az egri káptalan Jászót kapja birtokúl és lakhelyül. Következő évben pedig a turóczi prépostságot Forgách F. bibornok-primásnak adományozta, hogy annak jövedelmét a törvény kijátszásával a jezsuiták élvezhessék.

A protestánsok a papságnak és a királynak mindazon tetteit, melyek által a bécsi béke megsértetett, élesen meg-

[1] *Katona*, XXIX. 481. l. V. ö. Sacr. Caesareae Mattis Responsio ad gravamine proposita Statuum Regni Hungariae. An. 1613. Orsz. levéltár.

támadták. A fejlődő események naponkint szolgáltattak oly példákat, melyekből szomorúan kellett meggyőződniök, hogy a törvények — daczára a nádor éber őrködésének — a Forgách által vezetett klérus által minduntalan félremagyaráztatnak, legtöbb esetben tudatosan és daczosan megsértetnek. Midőn tehát a király első leiratára kellett választ adnia az országnak, a protestáns rendek ujra kifejezést kivántak adni a törvényhez való szigorú ragaszkodásuknak. Válaszukban többek között arra is kérik ő felségét, hogy a szabad vallásgyakorlatot a bécsi békekötés, valamint a koronázás előtti törvények értelmében fentartani méltóztassék, s ennélfogva Győrött és Szakolczán az evangélikus lelkészek bevitele megengedtessék; mert különben az evangélikusok tiltakozni fognak a tizedek fizetése ellen és a katholikusoknak azon állítása ellen, hogy ő felsége vagy az egyháziak, más vallású papot a magok birtokán tűrni nem tartoznak.[1]

A király azonban e tekintetben ragaszkodott előbbi nézetéhez. Ő mindenkinek — ugymond — egyforma igazságot akar szolgáltatni; és nem látja szükségét, hogy e tekintetben uj törvény hozassék: e részben semmiféle tiltakozást el nem fogad, épen azért ezen czikkely egészen elhagyandó.[2]

Midőn a német katonák föltétlen befogadását követelte a rendektől, ezek itt is figyelembe vették a régibb idevonatkozó törvényeket és a német katonák befogadását, csak bizonyos föltételek alatt akarták megengedni. Ezen föltételek között ott volt általában az, hogy ezzel a bécsi békekötésnek pontjai meg ne sértessenek; hogy csak a szövetséges németek közül és csak bizonyos meghatározott számban, magyar fővezérek alatt legyenek; és hogy a vallásszabadságot meg ne sértsék. Ellenkező esetben, ha a közjó ellen

[1] Responsum primum Statuum et Ordinum Regni Hungariae ad propositionem S. Mttis, ubi gravamine prius resoluta denuo assumpserunt et immiscuerunt. Anno 1613. — Állami levéltár.

[2] Replica S. C. Rque Mttis ad Responsum super Proposit. Diaetali. Anno. 1613. — Állami levéltár.

vétenének, a mint szabad volt őket befogadni, úgy szabad legyen őket az országból ki is utasítani,[1] stb.

Az alkotott törvényczikkek bizonyítják, hogy a rendeknek abbeli törekvése, miszerint a bécsi béke pontjai sértetlenül mindenki által valláskülönbség nélkül fentartassanak, nem vezetett eredményhez.

Vallásra vonatkozó uj törvény e gyűlésen nem hozatott; de mégis hozatott egynehány olyan törvényczikk, mely azzal szoros kapcsolatban áll. Ilyenek például a következők:

(II.) Az isteni igazság és emberi törvények azt hirdetik, hogy mindenkinek meg kell adni a magáét. És a bécsi békekötésben is nyilván foglaltatik, hogy a Bocskay és hivei által elvett és elzálogosított egyházi és világi birtokok kiszabadítassanak: minthogy különben is a Bocskay-féle adományozások egyszerűen s teljesen eltörültettek. Azonkívül ily birtokokból fölvett jövedelmek és haszon, a zálogos tőkeösszeget annyi időköz alatt többszörösen felülmulják; és kevesen vannak olyanok, kik még ily egyházi és világi birtokot birnának: megállapíttatott, hogy azokat mostani birtokosaik minden halasztás és ellenvetés nélkül visszabocsássák. A vonakodókat tartozik az ország nádora azonnal átengedésre kényszeríteni, a birtokokat kezeikből kivenni és törvényes áraiknak és birtokaiknak átadni.

(III.) Az egri káptalan helyreállítása végett Jászó városa kijelöltetik, hol lakhelye legyen s honnét a végrehajtásokat eszközölje. Fentartásáról pedig ő felsége kegyelmesen gondoskodni fog. Ez azonban ugy értendő, hogy a lakhely a prépostnak és prépostságnak sérelme nélkül engedtetett át.

(XXXII.) Méltóztassék ő felségének a turóczi prépostságot, annak alapítványa szerint, érdemes belföldi egyházi személynek még ez országgyűlés alatt adományozni, ki a conventet azonnal helyreállítani s a végrehajtáshoz szükséges személyeket tartani tartozzék (minthogy az ő Felsége által

[1] De Receptione Militum Germanorum. Anno 1613. — Állami levéltár.

megerősített bécsi czikkekben is az tartalmaztatik), hogy a prépostságok alapítványaik szerint megmaradjanak, azért ujra meg ujra könyörögnek, hogy már valahára az ez iránt kiadott törvényeknek, az országlakók óhajtásainak s könyörgéseinek elég tétessék, és a közjón segítve legyen. Hasonlóan a csornai convent visszaállítását is kérik, mely iránt ő felsége a rendek kérését méltó tekintetbe fogja venni.[1]

Ezen országgyűlés folyama alatt jelentek meg Báthory Gábor erdélyi fejedelemnek követei, Kamuthy Farkas, Erdélyi István és Kassay, hogy Mátyással ujabb szövetségre lépjenek. De ez a szövetség, illetőleg az alkudozás meghiusult, mivel Báthori nem akarta nyiltan betenni a pontok közé azt, hogy Mátyást a török ellen is kész lesz segélyezni.

De a mit a nyilvános szerződési pontokba nem mert fölvenni, azt hajlandó volt megtenni titokban; jelesül meg lett állapítva:

1. hogy Mátyás hivei, főként a jezsuiták, teljes bűnbocsánatot nyernek;

2. hogy a katholikusoknak teljes vallásszabadságuk lesz Erdélyben;

3. hogy háború esetén a magyar királyt segíteni fogja a török ellen is.[2]

Mátyás ezt április 11-én erősítette meg a többi pontokkal együtt.[3]

De Erdély már ekkor tökéletesen megunta a feslett fejedelem uralkodását. Városok, főurak, nemesek egyiránt zúgolódtak ellene; s ámbár a május 1-ére összehívott *szebeni országgyűlés*, az említett egyezség létrehozása miatt hizelgő szavakkal a «haza atyjának» és megtartójának nevezi, mégis a szívek rejtekében oly erős ellenszenv uralkodott személye ellen, hogy állása tarthatatlanná lett, kivált midőn a török megtudta a Mátyással kötött szerződés titkos pontjait.

[1] Corpus Juris Hung. i. h.

[2] Báthory Gábor tört. 234. l. Szilágyi S.

[3] Erd. orszgy. VI. 72.

Bethlen Gábor már mult év őszén (1612. okt. 13-án) irta Thurzó György nádorhoz, hogy Báthorytól szabadulni óhajt az ország. «Hiszen — ugymond — jobb omnium regnicolarum consensu oly jó erkölcsű keresztyén, megtért elméjű és józan életű urat fejedelmünknek eligálnunk, az ki mind az nagy fejedelmeknek kedvöket keresvén, az szomszéd országokkal békességben éljen, országát csendességgel gubernálja és törvény szerint való igazságnak kiszolgáltatója legyen, pacis turbator avagy totius christianitatis colluvies ne legyen, mint ez (Báthory) volt mind ez ideig, hogysem mint ilyen istentelen, vérszopó, kegyetlen, parázna életű, részeges, ország pusztító, nyughatatlan elméjű, ujabb-ujabb veszedelmekben gyönyörködő, békességben nem élő, állhatatlan fejedelmektől gubernáltatván, jussunk utolsó veszedelemre, ki bizony sem az keresztyén fejedelmeket, sem törököt tökéletesen nem akarta szolgálni és nagyságodnak valóban ellensége, kit én tudok bizonynyal . . . !)[1]

Báthory értesülvén a közhangulatról, megijedt. Az elbizott kéjencz gyáva lett; és minthogy nem bizott többé Mátyás pártfogásában, a fentebb említett szerződést, jelesül annak a vallásra vonatkozó részét végrehajtani nem akarta s azokat, a kik őt erre felhivták és megintették, méltatlansággal illette.[2] Ujra a török karjaiba vetette magát azon reményben, hogy elhomályosult szerencsecsillaga még egyszer felderülend. De ott is csalódott. Bethlen már Erdélyben volt török segítséggel, s így ő nekie, mint tartománynélküli fejedelemnek, menekülnie kellett. Halála ép oly gyalázatos volt, mint élete. — Október 27-én megölték őt a hajdúk Nagyváradon.

[1] Bethlen levele 1613. okt. 13. l. *Szilágyi* Erd. orszgy. VI. 246—251. l.

[2] Mátyás levele Albert főherczeghez 1614. febr. 5. a mellékletben, *Hatvani* IV. 67. l.

MÁSODIK FEJEZET

BETHLEN TRÓNRALÉPTÉTŐL MÁTYÁS HALÁLÁIG.

1613—1619.

Erdélyi gyűlések és alkudozások.

I.

Bethlen az 1613. okt. 21-diki kolozsvári országgyűlésen fejedelemmé választatik; esküjében a vallásszabadságot biztosítja. — Politikai iránya, jelleme ellentétben áll Mátyás politikájával. — A meggyesi országgyűlés 1614. febr. 25.; — ennek vallásügyre vonatkozó végzései.

A feslett életű és jellemtelen Báthory Gábor helyébe egy komoly, tehetséges, jellemes és tevékeny férfiú ült a fejedelmi székbe, Bethlen Gábor személyében.

Ezen férfiúnak föllépésével Erdélynek legdicsőségesebb kora következett be. Senki sem küzdött oly erős meggyőződéssel és oly fáradhatatlan buzgalommal ezen kis ország függetlenségeért, mint Bethlen Gábor. A politikai szabadság soha sem volt oly szoros összefüggésben a vallási szabadsággal, mint ezen fejedelem uralkodása alatt. Kora ifjuságától fogva a közügyek terén mozgott: mint bátor katona, mint fejedelmi tanácsos és éleseszű államférfiú. Bocskayt egykor ő ajánlotta maga helyett fejedelemnek; és most a szerencsétlen Báthory által okozott közveszély idején ismét feléje fordult a közbizodalom.

Okt. 23-án egyhangúlag fejedelemmé választották az erdélyi rendek. A fejedelmi conditiók között, melyeknek megtartását esküvel kellett fogadnia, ott volt a legelső helyen a vallás kérdése is e szavakkal:

«Hogy minden rendeket személyválogatás nélkül szabadoson megtart religiójokban és annak szokott exercitiumába az articulusok tartása szerént».[1]

A szászoknak abbeli kívánságát, hogy a próféták és apostolok tanain alapuló és az ágostai hitvallásban foglalt vallásuk szabadon gyakoroltassék, és hogy a magyar királyok által a szász egyháznak és papságnak adott s régebben is helybenhagyott javai és jogai megerősíttessenek, igazságosnak találta.[2]

Fejedelmi esküjében ujra ismételte, hogy a «nagyságos urakat, nemeseket, vitézlőket, székelységet, kerített és mezővárosokat és in genere minden nemzetségeket, rendeket, statusokat *religiókban*, fejedelemségre való libera electióban stb.» meg fogja tartani.[3]

Bölcs előrelátásra vall, hogy midőn követeket küldött Mátyás királyhoz, ugyanakkor Khlesel bibornok pártfogását is kikérte magának,[4] jóllehet politikája homlokegyenest ellenkezik annak nézetével. A Bécsből és Prágából jövő ellenséges politikai törekvésekkel szemben azon meggyőződésre jutott, hogy a magyar nemzet csak úgy lesz képes magát fentartani, politikai és vallási szabadságát csak úgy fogja megvédelmezhetni, ha Erdély a törökkel szövetségben egészen

[1] Articuli et conditiones, quibus futurus et eligendus princeps unanimi consensu trium nationum regni Transylvaniae suum benignitate inire principatum, tenere atque tueri debeant, sitque astrictus juramento. — *Szilágyi*: Erd. orszgy. VI. 358. l.

[2] Articuli totius gentis Saxonicalis veriusque ordinis ad Illustr. Dominum nostrum gratiosissimum. Anno dom. 1613.-23. Octobr. U. o. 365. l.

[3] Forma juramenti novi electi principis Gabrielis die 23 Octobris. *Hegyes*, naplója, Fundgruben 295—6. és Szilágyi S., Erd. orszgy. VI. 368. l.

[4] U. o. 379. l.

függetlenné tétetik Bécstől. Ezen meggyőződéshez képest hű szövetségese maradt a töröknek, s a török viszont mindenkor készségesen támogatta őt veszély idején, jóllehet Bécs nem egyszer kívánta megzavarni e viszonyt, hogy a maga czéljait Magyarországban és Erdélyben valósíthassa. De az ármányok okozta veszélyt Bethlen rendkívüli ügyességgel tudta elhárítani. Útjában, czéljaiban nem zavartatta meg magát. Testestül, lelkestül protestáns és magyar hazafi lévén, azon nagy missióra vállalkozott, hogy az ellenreformatió által veszélyeztetett protestáns vallás szabadságát biztosítsa és a magyar nemzet alkotmányos szabadságát megszilárdítsa. Súlyt fektetett arra, hogy Erdély legyen a magyar nemzeti és a protestáns vallási szabadságnak főbástyája — minden ellentörekvésekkel szemben.

Szemben látta magát egy megrögzött politikai áramlattal, melynek leghatalmasabb szövetségesei mindenkor a római katholikus főpapok valának. A bécsi kormánynak és a katholicismusnak érdekei solidaritásban voltak egymással. Innét van, hogy a nemzetben a kormány elleni indulat a római katholikus egyház elleni gyűlölettel együtt fejlődött; innét van, hogy Bethlen, midőn a bécsi kormány ellen föllépett, ugyanakkor önkénytelenül az európaszerte üldözött protestantismusnak is védőjévé lőn.

Ebben áll az ő hatalmas szereplésének titka. A kor eszméi benne kifejezőre találtak. Ő lett a forrongó vallási mozgalomnak és az azt mozgató szabad eszméknek főhőse. Azzal nőtt és azzal fogyott az ő hatalma. Neve, lángesze, dicsősége, koronája, becsülete mind ezen eszmékkel van összeforrva.

Mikor uralkodása kezdetén számot vetett magával és a körülményekkel, tudta, hogy feladatát csak úgy fogja megoldhatni, ha mindenekelőtt Erdélyben a belbékét megszilárdítja, a három nemzet uniójának megerősítése [1] és uj törvé-

[1] L. Replicatio illustr. principis de modalitate unionis et concordiae perpetuae trium nationum . . . *Szilágyi* S. VI. 404. l.

nyek alkotása által. E végből 1614. febr. 25-kére Meggyesre hívta össze az erdélyi rendeket. Itt a vallás ügyében csak kisebb fontosságú administrativ kérdések fordultak elő. — A szászokat sikerült engedelmességre birnia. A jövőre való tekintetből gondoskodott ez országgyűlés a jósok és kuruzslók elleni intézkedésről, valamint az egyházi fegyelemről is. — Elrendelte a püspöki visitatiókat és az iskolák felállítását.

A hozott törvények első pontjában hálával emelik ki a rendek, hogy a fejedelem propositiójában «kiváltképenvaló és főbb gondjai néznek az ur istennek szent tiszteletire» a miről természetesen Báthory korában szó sem volt.

A tárgyunkra vonatkozó többi határozatok így hangzanak:

(3.) Az ecclesiasticus ordo minthogy jobb példaadással, nemcsak tanítással oktatja jóságos cselekedetekre az hallgatókat, gyakor visitatiókkal az püspekek, seniorok, kiki mind az ő szokott vallásában recepta religióján valókat mindenütt ez országban szabadon visitálhassák, fogyatkozásokat reformálhassák, és jókat is jobbítani és az vétkeseket érdemek szerint való büntetéssel, minden erejekkel, hasznos, jóságos és dicséretes cselekedetekre indítsák.

(4.) Az tanuló scholáknak is azonképpen minden helyeken, kiknek mennyire lehet értéke, mindenütt igyekezzenek helyére állatni és fölépíteni.[1]

(20.) Mivelhogy az mostani romlásban az harangokat sok helyekről elvitték, méltónak itéltük, hogy azokat vagy székelységen vagy szászságon vagy egyéb helyeken megtalálhatják, megadassanak; az (kik) penigh pénzen váltották volna meg, azoknak pénzek megadassék, megbizonyítván, mint vötte meg; ha kik penig nem akarnák, sine contentatione tartozzanak az után megadni.[2]

[1] Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transsylvaniae . . . in comitiis eorum generalibus et civitate Megdiensis, ad diem vigesimum tertium mensis Februarii anno domini millesimo sex centesimo quarto indictis et celebratis consuli. Szilágyi S., Erd. orszgy. VI. 413. l. V. ö. *Veszely* K. i. m. I. 244. l.

[2] U. o., 319. l.

(25.) Végeztük egyenlő akaratból, hogy ennekutána semmiféle had nemes ember és pap házára, se majorjára, feje, jószága, tisztessége vesztése alatt ne merjen szállani . . . .[1]

II.

Mátyás alkudozásba bocsátkozik Bethlennel ápril hóban. — A titkos pontokat Bethlen nem irja alá. — Mátyás titkon ellenségeket szerez neki. — A szászok a papi dézsma ügyében az országgyűléshez utasíttatnak.

Mátyás nem szivesen látta, hogy Erdélyben szövetségesének, Báthory Gábornak megöletése után oly erélyes fejedelem ragadta kezébe a kormány gyeplőjét, mint Bethlen Gábor. Már az is csökkentette bizalmát, hogy ez az uj fejedelem a török segítségével jutott a trónra; de még inkább aggasztotta azon körülmény, hogy erős protestáns érzületét határozottan kijelentette. Félni lehetett tehát attól, hogy a katholikusok üldözésére fogja magát ragadtatni.

Nevezetes, hogy akkor maga Thurzó György nádor sem sokat bízott Bethlenben.[2]

Mindazáltal megkezdték vele az alkudozást, oly körülmények és előzmények után, melyek tökéletesen alkalmasak voltak arra, hogy mind a két félnek kölcsönös bizalmatlanságát neveljék. Mátyás követei, kik Báthorynak minden bűneit felhordták, többek közt azt is, hogy a bécsi békének vallást illető pontját sem tartotta meg,[3] azzal gyanusították

[1] U. o. 420. l. V. ö. Teutsch G. D. Urkundenbuch der Evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. 104. és 105. l.

[2] Thurzó Gy. levele Dóczyhoz decz. 14-én. Tört. Lapok. II. 840. l.

[3] Az ápr. 25-én előterjesztett pontok közt a 6-dik így hangzott: «In tertio articulo transactionis obligaverat se pacificationem Viennensem in omnibus suis punctis, clausulis et articulis observatorum.

Primus autem articulis Viennensis conclusionis de libero usu et exercitio religionis et restitutione ademptorum ecclesiarum, in effectum

Bethlent, hogy nem őszinte barátja a keresztyénségnek, mert a keresztyénség esküdt ellenével, a törökkel tart. Az elfoglalt várak bonyodalmas ügyén kívül ez volt a legkényesebb pont, mely sarkpontját képezte az alkudozásoknak.

Bethlen bámulatos higgadtságot és türelmet tanusított a felhordott gyanusításokkal és rágalmakkal szemközt; s midőn arra hivatott fel, hogy a Báthory által elfogadott «titkos» pontokat irja alá, őszintén figyelmeztette őket az ebből, illetőleg a titok meg nem tartásából keletkezhető bajokra. Felhozta a Zápolya, János Zsigmond és Báthory

non fuit deductus, de ciuis articuli observatione et de amnestia fidelium Suae Mtis per peculiare decretum Suae Mtis Posonii ante finalem resolutionem legatis dato, acceptoque, licet per legatum caesareum Franciscum Nagymihályi requisitus fuisset, tantum abfuit, ut eidem satisfaceret, quod ipsum etiam nom prout par fuit, quemadmodum etiam alterum legatum Suae Mtis Petrum Kohari tractaverit.

Eidem articulo Viennensi, nec in eo satisfecit, quod bona fidelium Suae Mtis ob fidelitatem Suis Mtibus praestitam, violenter a Bachkaio et demum a Rakoczio etiam adempta, et restituti in Viennensibus articulis conclusa, licet tam a Sua Mte, quam statibus et ordinibus regni Hungariae illmo quoqu Dno palatino princeps Báthori requisitus fuisset, non restituerit . . . *Szilágyi*, Erd. orszgy. VI. 455. l.

V. ö. a 478-ik lapot, hol az erd. országgyűlésnek erre vonatkozó felelete foglaltatik, a követek oldaljegyzeteivel együtt.

Az országgyűlés ugyanis azt állítja (a hatodik pontban), hogy a bécsi békekötés a pozsonyi alkudozás szerint is csak annyiban kötelező Erdélyre nézve, a mennyiben a szabadválasztásnak és a jelen egyezségnek nem prejudical. A szabad választás ereje pedig abban áll, hogy ez ország maga alkothat magának saját országgyűlésén alkalmas törvényeket, minélfogva a fejedelem a vallás és elvett templomok ügyében is intézkedhetett.

Erre a követek azt jegyezték meg: hogy a bécsi békekötés, melyet a magyar király és rendek, valamint a szövetséges országok fejedelmei is megerősítettek, egyetemes érvényű, s azt az erdélyiek külön részeiben nem forgathatják fel, annyival is inkább, mert annak megtartását esküvel fogadták. A fejedelemnek nincs jogában ezzel ellenkezőt cselekedni vagy rendelni; a vallásszabadság és az elvett templomok visszaadása nem egyes személy, hanem Erdély összes katholikusainak joga, melyet nem lehet (infringi)álni. A szabad választást illető magyarázat ezzel ellenkező nem lehet. (478. l.)

István példáit, mint a kik aláírtak ily titkos pontokat, de tettöket Bécsből elárulták s ebből tömérdek baj háromlott nemcsak az illető fejedelmekre, hanem Erdélyországra is. Hivatkozott azon tudomására is, hogy a Báthory Gábor-féle titkos pontokat neki a budai basa adta át, a ki azokat a bécsi császári udvarból kapta. Hogyan kívánhatják tehát, hogy ő kitegye magát és országát ily árulásnak? Mind a mellett, hogy meggyőzze Mátyást arról, hogy őszinte barátja a békének és a keresztyénség ügyének, hajlandónak mutatkozott arra, hogy egy megbizható ember előtt megesküdjék azon pontokra, sőt veszély idején hajlandó lesz váraiba a király őrségét is befogadni.[1]

Mindez nem volt elég arra, hogy Mátyás és tanácsosai elfogadták volna az egyezséget; a tárgyalások azonban nem szakadtak meg. A marosvásárhelyi országgyűlés, mely időközben április—május hóban tartatott, jóformán eredménytelenül oszlott el. A tanácskozás folyamában kitünt, hogy Mátyás tulajdonképen Bethlen megbuktatását czélozza. Ő ugyanis Bocskay halála óta mindig azon törte a fejét, miként kebelezhesse be Erdélyt Magyarországba. Nyilt háborúval nem birta a török hatalom miatt; politikával nem tudta Bethlen ügyessége miatt. Khlesel, a kire Mátyás Pázmány mellett legtöbbet adott, a keresztyénség érdekét azonosnak hitte Mátyás uralkodó házának érdekével; Bethlent egyszerű török kormányzónak tartotta. Ily értelemben voltak hangolva a német választó fejedelmek is. Akadtak erdélyi főurak, kik Bethlen megbuktatásán törekedtek; felbujtották a Báthory-család tagjait és a szászokat, kik a papi dézsma negyedik quartáját is követelték.

Bethlen mindezekkel szemközt a törvény és igazság

[1] *Szilágyi* S., Erd. orszgy. VI. 332. és 491., 492. l. Tandem promisit se istam assecurationem verbaliter, tactis sacris, corporali scilicet juramento, coram fideli aliquo Mtis Vrae famulo praestiturum literas dare non posse. Et fideliter etiam Mti Vrae inserviturum, significando omnia consilia et conatus adversos Turcarum, qui nulli aeque quam ipsi forent scitu facilia.

erejére támaszkodva, szerencsésen fel birta tartani országa békéjét s nyugodalmát. A szászokat az országgyűléshez utasította; s figyelmeztette őket, hogy a meg nem erősített szász papok fejedelmi megerősítése érdekében tegyék meg a kellő lépéseket, mert különben könnyen megtörténhetik, hogy a kezökben levő quartát is el fogják veszteni.[1]

A szász papok dézmája nem csekély fontosságú kérdés volt; az ez ügyben Bethlennél járt szász küldöttségnek többek között ez volt utasításul adva:

«Minthogy ő nagysága megigérte, hogy mindennemű rendeket igazságokban, törvényekben, privilegiumokban megtart: azért könyörgünk nagyságodnak, mint kegyelmes fejedelemnek, az praedicatorokat is szabadságokban megtartsa, és azoknak quartáért az árendát méltóztassék megadatni, avagy az praedicator uraimnak azt percipiálniok megengedje.»[2]

Bethlen erre következőleg válaszolt:

Az szász papok árendája felől tegnap verbotenus resolváltuk magunkat. Várják az jövendő gyűlést, az egész ország előtt láttassék törvény szerint meg. Valamit az ország végez, készek vagyunk ahhoz tartani magunkat. Mi az miben találtunk, abban tartsuk.[3]

Erre azonban a szászok még egyszer feleltek, hivatkoztak fejedelmi igéretére, mely szerint mindenkinek szabadságát megadja; adja meg tehát a szász praedikátorok árendáját is. Mire a fejedelem ingerülten utasította őket a gyűlés elé.[4]

[1] *Szilágyi* S., Erd. orszgy. VI. 337. és 540. Articulus septimus instructionis pro legatis Saxonicis ad illustrissimum principem és Resolutio illustr. principis ad praecedentem articulorum 7-mum.

[2] Articulus septimis instructionis pro legatis saxonicis ad illustrissimum principem. *Szilágyi* Erd. országgy. VI. 540. l.

[3] Resolutio illustrissimi principis ad praecedentem arcticulorum 7-um. U. o.

[4] Replicatio dominorum Saxonum ad resolutionem illustr. principis, és Resolutio illustr. principis ad articulum praecedentem. U. o. 541. l.

Péchy Simon jul. 16-kán kelt levelében a fejedelem nevében arra figyelmeztette a szászok superintendensét, hogy a fejedelem nem minden szász papoknak jövedelmét szüntette be, csak azokét, a kik parochiát változtatván, a püspöktől megerősítést nem nyertek s így jogtalanul élvezik a jövedelmeket. Ahol tehát ily esetek fordulnak elő, ott lépjen fel a püspök erélyesen s az engedetlenekről jelentést tegyen.[1]

III.

Thurzó Kristóf Szepesváraljáu zsinatot tart. — A klerus mozog; Homonnait erdélyi fejedelemmé akarja tenni. — A n.-szombati békeokmányok a kolozsvári országgyűlésen 1615. június 25-kén kicseréltetnek. — A titkos pontok is elfogadtatnak. — Homonnai és a papság ármányai. — Bethlen összehivja a kolozsvári országgyűlést szeptember 27-re. — Vallásügyi törvényei.

A míg Bethlen a szászokkal vesződött, addig Thurzó Kristóf a szepesi és sárosmegyei evangélikusokat Szepesváraljára hivta össze 1614. január 22-kére, hol a zsolnai zsinat mintájára fontos határozatok hozattak. Azzal szemben a klerus is nagyobb tevékenységet kezdett kifejteni. Sőt — úgymond a krónikás — a praktikához derékképen hozzája kezdének ismét, hogy a más confessión levőket exstirpálhassák és ugyan deleálhassák.»

A siker biztosítására abban állapodtak meg:

1. hogy a jezsuiták a világi katholikus urakkal karöltve működjenek,

2. hogy jezsuita collegiumok alapíttassanak nemes ifjak neveltetése czéljából, kik aztán a papismust újra felvirágoztassák,

3. hogy e czélból a világiak áldozatokat hozzanak,

4. hogy a dolgot nem kell oly nyilvánosan kezdeni, mint azt (Barbiano) Jakab tette, hanem titokban,

[1] U. o. Litterae Pechy ad clarissimum virum dominum Superintendentem. Datum Albae Juliae die Julii Anno 1614.

5. hogy nem a fején kell elkezdeni, mint (Barbiano) Jakab Kassán és Pethe Márton Lőcsén tették, hanem az apró egyházakat kell elébb eltántorítani, ekként észrevétlenül lehetne a szabad városokat is megtámadni,

6. hogy a katholikus urak birtokaikon protestánsokat ne tűrjenek, mihez mint patronusoknak joguk is van,[1]

7. hogy a protestáns papoktól a negyed és nyolczad elvonassék és egyedül a katholikus egyház javára fordíttassék,

8. hogy a prelátusok az ő prebendájokon bizonyos számú tanulót tartsanak,

9. hogy tisztségeknek, javaknak osztogatásával minden rendeket a katholikus vallásra térítgessenek,

10. hogy a hajdúk, mint az üldözés főakadályai, vagy szétoszlassanak vagy eltöröltessenek.

Ezen megállapodások megvalósításához azonnal hozzá is fogtak, Bethlen ellenében Homonnai Györgyöt kivánván erdélyi fejedelemmé tenni.[2] A titkos tanácsban 1615. jan. 8-kán meg is állapították azon pontokat, melyek a fellépésnek feltételeit foglalták magokban. Ezek között volt az is, hogy Homonnai a vallás ügyét abba az állapotba helyezi vissza, melyben Báthori Zsigmond alatt volt.[3]

Április elején Bethlen küldöttei követelték és várták[4]

[1] E tanács — úgymond a krónika — nagyot árta az Isten anyaszentegyházának a többivel; de előbb-előbb menvén az effectuálásban, per accidens sokat használa. Mert ez lőn mintegy próbakő, kik legyenek igaz keresztyének, hazánknak igaz fiai és hazájoknak és nemzetségöknek gonosz akarói az urak közül, az mint az idő azután megmutatja az példákból.» *Sepsi Laczkó* Máté, Krón. Mikónál. III. 143. l.

[2] «Homonnai György Homonnán a templomot elveszi és pápista papokat viszen bele. Homonnán a jezsuitáknak collegiumot épít, igen ampliálja reditusát, jószágot ad hozzája, igen elszaporodnak: «Collegium Drughetanum»-nak nevezék. Végre Homonnát kezdék kérni tőle, de azt nehezteli odaadni, mivel onnan neveztetnék. U. o. 144. l.

[3] Religionis negotium, uti tempore Sigismundi quondam Bathorei in usu fuit, in integrum restitui quontum possim conabor. . L. *Reversales* dni Homonna ratione Transylvaniae de 8. jan. A. 1615. *Szilágyi* Erd. országgy. VII. 206. l. V. ö. *Horváth* M. V. 136—138. l.

[4] Bethlen G. irja Kolozsvárról Dóczy Andrásnak 1615. április

Homonnai megfékeztetését s nem akartak titkos pontokat elfogadni. Végre azt is elfogadták s május 6-kán a békeokmányt aláírták Nagyszombatban. Ebben az erdélyi nemzetek minden jogai és szabadságai sértetlenül fenhagyatnak; a bécsi békekötés minden pontja és záradéka megerősíttetik különös kiemelésével a vallás szabad gyakorlatának.[1] Mátyás megigérte, hogy nem sokára országgyűlést fog összehívni.

Bethlen hasonlóra kötelezte magát, mihez képest május 3-kára, tehát mielőtt még követei visszaérkeztek volna, *Gyulafejérvárra országgyűlést* hirdetett, hol a n.-szombati egyezség megerősíttetett.[2] A vallásra vonatkozólag felmerült eset alkalmából, ez határoztatott:

(24). Kraszna vármegyei atyánkfiai panaszolkodnak, hogy a somlyai tiszttartó az elmult husvétban keresztet adott ki Krasznára, melylyel a krasznaiak processiót járván a mezőn, a szentegyházban, a faluban bé akarták volna azután vinni, kiket a prédikátor tiltott, hogy a cinterembe se menjenek bé, de azzal nem gondolván, a cinterembe bémentenek és ott minden cerimóniákat peragálták, annak utána lövöldöztenek s a prédikátort illetlen szókkal illették volna; kiből azért, hogy nagyobb dolog ezután ne következzék, végeztük országul, hogy ezután efféle dolgok ne történjenek.[3]

Az említett egyezség végrehajtására vonatkozó utasí-

9-kén, hogy az ő teljhatalmú biztosai felmentek már a királyhoz. Ő semmi illetlent ő Felségétől nem kiván, csak azt, a mi megilleti. «Csendesen várjuk — úgymond — ennek a tractatusnak végét az ő Felsége kegyelmes resolutiójával együtt, kivánván az úristentől, hogy ő Felsége jó eventusát engedje az sz. nevének dicséretére, hazánknak, nemzetünknek javára s megmaradására.» Panaszolja, hogy Kendy István üzenget és hittel erősíti, miszerint ő Felsége Homonnait akarja erdélyi fejedelemmé tenni s hogy ennélfogva nem kell bizni a béketárgyalásokban, mert ő Felsége fegyverrel is végbeviszi szándékát. De ő bizni akar a királyban és várja az ő resolutióját. — Szilágyi S. Bethlen G. kiadatlan politikai levelei. 24. l.

[1] *Horváth*, Brüsseli okm. IV. 117. l.

[2] *Szilágyi* S. Erd. országgy. VII. 256—259. és 259—262. l.

[3] *Veszely* K. i. m. 244. l.

tásokban többek között mondatik az is, hogy a biztosok sürgessék a katholikus vallásnak oly módon való szabad gyakorlását, hogy Erdélyben és a hozzája csatolt magyarországi megyékben a templomok, iskolák és monostorok, valamint az azokhoz tartozó javak oly állapotban állíttassanak vissza, a mint azok Báthori Zsigmond korában valának.[1] Természetes, hogy ezen utasításon kívül még Khlesel is adott külön utasításokat, melyek nem kedveztek a protestánsoknak.

Az okmányok ünnepélyes kicserélése Kolozsváron történt, hova Bethlen június 26-kára *részleges országgyűlést* hivott össze.

Mátyás követeit fényes kisérettel fogadták és midőn az okmányok kicseréltettek volna, előlépett Daróczy s átnyujtá a fejedelem kezébe Mátyásnak egy levelét, melyben ez a katholikus vallásnak régi jogaiba való visszahelyezését sürgette. Bethlen illő figyelemmel olvasta el a levelet s röviden csak annyit jegyzett meg reá, hogy e tárgy csak rendes országgyűlésen intézhető el.

A titkos pontokra kerülvén a sor, a fejedelem és a követek a külső terembe vonultak, hol a kicserélés végbement június 24-kén.

Mátyás követei június 26-kán újra szóba hozták a vallás ügyét; de Bethlen ismételve azt válaszolta, hogy ő ebben országgyűlés nélkül nem intézkedhetik;[2] de megigérte, hogy a tövisi templomot visszaadja.

A várak átadása késett és Homonnai újra «practicát indított» Bethlen megbuktatására — természetesen a bécsi udvar beleegyezésével és a főpapság segítségével. Ugyanis Khlesel és Pázmány régi terveiket megvalósítandók, mindent elkövettek, hogy daczára a n.-szombati egyezségnek, Bethlent

[1] Urgebunt instanter usum et exercitium religionis catholicae in tota provincia partibusque Hungariae ei annexis, liberum et templorum, scholarum, monasteriorum et bonorum ad eadem pertinentium quemadmodum temporibus Sig. Bathorii fuerant catholicis restitutionem. *Szilágyi* u. o. 263. l.

[2] *Szilágyi* S. VII. 26. l.

és vele együtt a protestantismust megsemmisítsék. A jobb érzelmű hazafiak elfordultak e gyalázatos üzelmektől; elfordult még a katholikussá lett Forgách Zsigmond is, kit a nevezett két főpap hiába igyekezett terveinek megnyerni. Khlesel egy rábeszélő levelében többek között azt irja neki, hogy «inkább támogatni az Isten ellenségeit, mint a katholikus egyház hiveit, annyit tesz, mint az isteni végzetekbe nyulni, saját lelke üdvösségét koczkáztatni.» [1] Pázmány a király egyenes megbizásából értekezett Forgáchchal, Dóczival és Homonnaival.

A felháborodott közvélemény lecsillapítása czéljából Mátyás szinleg letiltotta Homonnait a fegyverkezéstől, csakhogy Thurzó nádort, ki Bethlennek nem volt igen barátja, félrevezesse. Pázmány a király megbizásából bejárta a felvidéket, hogy a titkos tervet elpalástolja és Bethlent népszerűtlenné tegye. Felkereste Thurzót is, hogy bevonja a Bethlen elleni cselszövénybe.[1] De a nádor, bár nem szivelte Bethlent, még sem volt hajlandó oly vállalat támogatására, mely végtére is, ha sikerülne, a protestantismust veszedelembe döntené. Ugy látszik ezt Khlesel előre sejtette s azt irta róla Molárt hadügyi tanácselnöknek: «elébb lesz katholikussá, mint állandó hivünkké».

A míg az ármány ekként szőtte hálóját, Bethlen a n.-szombati egyezséghez hiven, azon munkálkodott, hogy a béke megszilárdíttassék s mind azon pontok, melyek a két alkudozó fél által elfogadtattak, szigorúan végrehajtassanak. E végből összehivta 1615. szept. 27-kére az erdélyi rendeket *Kolozsvárra*. Itt beszámolt eddigi eljárásáról és a vallásra vonatkozólag tett igéreteinek beváltására megtette a kellő

[1] Khlesel levele Forgáchhoz 1616. április 16. Hammer III. Urk. 620. sz. 392. l. V. ö. Fraknói, Pázmány I. 195. l.

[2] «Ha a nádor — úgymond — nem tart velünk, úgy lehetetlen a dolog sikerében biznunk, mert a tartományok többet adnak reá, mint másra; de ha ő a mienk, győztünk s azért az ő megnyerésében sem költséget sem fáradságot nem kell kimélni.» *Hammer,* Khlesel's Leben III. 103. l.

intézkedéseket, melyek a főpapságnak említett cselszövényeivel szemben fényesen bizonyítják az ő őszinte jóakaratát és türelmét.

Ő hajlandó volt a katholikusoknak minden jogos igényét kielégíteni. Hajlandó volt figyelembe venni a katholikus hivek többségét egyes községekben és ahhoz képest igyekezett igazságot szolgáltatni a perlekedő hitfeleknek. Hajlandó volt visszaadni a tövisi és kolosmonostori templomokat, természetesen úgy, hogy az illető katholikus urak ne kényszeríthessék protestáns vallású jobbágyaikat a katholikus templomba járni. Hajlandó volt más kérdéseket is tisztába hozni, de mindig úgy, hogy necsak az egyik fél, hanem lehetőleg minden felekezet megelégedjék.

Ehhez képest a rendek a következő törvényben foglalták össze megállapodásaikat:

(34). Az romána religióú uraink atyánkfiai instantiájokra, minthogy artikulusunk vagyon rólla, hogy a hol melyik fél többen vagyon, az ollyané légyen az templum, megengedtük, hogy Somlyón és Udvarhelyt is, ha többen vadnak azon az hütön valók, az templomok ő számokra légyenek; de addig bele ne szállhassanak, hanem az elsőben egyenlőképpen és egy költséggel az két religión valók építsenek Somlyón és Udvarhelyen auditoriumokat, azután restituáltassék mind az két helyen mind az két parochiához való házzal és quartával együtt az major parsnak.

(35). A kolosmonostori és tövisi templomokat is az Nagyságod kegyelmes tetszése is accedálván, megengedtük, de úgy, hogy más hütön valót senkit is fenyíték alatt, sub poena ducentorum florenorum, az dominus terrestrisek sehul praedicatiójokra menni ne cogáljanak.

(36). Vadnak ilyen panaszolkodások is, hogy valamely praedicatorok megyéjekben mennek vagy hazatérnének, igaz útjokban némelyek megverik és vagdalják őket. Hogy azért ilyen dolog ezután sehul ne történjék, végeztük: hogy ha ki ecclesiastica personákat, praedicatort, schola-mestert vagy deákot megverne és vagdalna vagy csak megkergetne is maga

vagy mások által ok nélkül és az dolog megbizonyosodnék, az olyan fenyegetődők és háborgatók és annak authori, mox de facto kétszáz forinton maradjanak, melyet az ispánok és tisztviselők az olyan emberen mindjárast exequálhassanak, melyben semminemű törvénybeli remedium ne admittáltassék, melynek fele az executoroké, fele az laesa parsé légyen. De ha az tisztviselők nem exequálnák, azok is kétszáz forinton maradjanak. Viszont ha praedicator cselekednék per se, vel per alios ilyen módon, annak megbüntetésében is az feljül megirt mód observáltassék.[1]

Miután a fejedelem okt. 3-kán megerősítette volna a törvényeket, a gyűlés szétoszlott.

IV.

Homonnai elfogott leveléből kitűnik a mozgalom czélja. — Bethlen értesíti erről Thurzót. — Forgách Zsigmond a felvidéki rendeket kétszer Kassára hívja. — A rendek kikelnek Pázmány ellen. — Homonnai folytatja a lázítást. — Thurzó halála és rövid jellemzése.

A kolozsvári gyűlés után Bethlennek egész figyelmét a Homonnai-féle mozgalom vette igénybe. Sokkal élesebben látó férfiú volt, semhogy a történtek után be nem látta volna, hogy ez a főpapoknak állandó «praktikája» ellene. De még nem volt elég hiteles bizonyság a kezében, melyre nyiltan hivatkozhatott volna s melynek alapján az egyezség felbontására határozhatta volna el magát. Figyelemmel várta a fejleményeket; várta különösen azt, hogy Magyarország nádora, kit a vármegyék még az év elején országgyűlés összehivására ösztönöztek,[2] erélyesen fog bánni az ország békéjének felzavaróival.

Várakozása nem volt haszontalan. A véletlen kezébe játszotta Homonnainak azon levelét, melyben az egész ármány

[1] A kolozsvári országgy. határozatai. *Szilágyi* Sándor: Erd. országgy. VII. 277—289. l. *Veszely*: Erd. egyházt. Ad. I. 245. l.

[2] *Bethlen:* Pol. lev. 44. l.

terve benfoglaltatik, melyből világosan kitünt, hogy e nagyravágyó férfiú csak hitvány eszköz a bécsi udvar és a klerus kezében, felizgatva azon ábrándos gondolat által, hogy fellépésével a katholikus egyháznak, sőt az egész keresztyénségnek is megmentőjévé leszen.[1] «Én ő Felsége kegyelmes requisitiója előtt — irja Homonnai elfogott levelében — sok ideig excusáltam magamat, sőt én a bajt semmiképen nem akartam magamra vennem, de ő felsége is aztán végre egyebet nem akarván benne, az közönséges jónak megmaradásáért resolváltam ő felségének aztán magamat s föl is vettem magamra az véghezvitelét. Ezt pedig nem az magam hasznomért, sem méltóságomnak öregbüléseért cselekedtem, két dologért: az catholica religiónak oltalmazásáért s propagatiójáért; másikért az egész keresztyénségnek megmaradásáért, hogy én mind istenemnek s mind az (katholikus) anyaszentegyháznak s mind pedig az egész keresztyénségnek hasznosan szolgáljak, azért vöttem fel.»[2]

Homonnai csakugyan alkalmas volt ily tervek kezdeményezésére. Korlátolt eszű és vak buzgalmú férfiú, a kinek hiúságát a legmagasabb fokra izgatta az aranygyapjas rend, melylyel a jezsuiták és a katholicismus mellett kifejtett buzgalmáért csak nem régen diszíttetett fel.

Bethlen sietve irt június 22-kén a nádornak, a vármegyéknek és a generálisoknak, hogy országgyűlés tartassék és a lázadó Homonnai, társaival együtt, «jure belli» megbüntettessék.[3] Ő maga is Alvinczen június 21-kén tábori gyűlést

[1] Hogy a római pápai udvar is be volt vonva a dologba, mutatja a római államtitkárnak 1616. márcz. 19-kéről szóló levele, melyben a Homonnai tervére vonatkozólag ez áll: «Alakítsa Isten a viszonyokat olyképen, hogy azokból mind azon előnyök származzanak, melyeket a katholikus vallás szabadsága és emelkedése érdekében reméllenek. *Fraknói* Pázmány. III. Pótl. 621. l.

[2] *Szilágyi* S. Erd. országgy. VII. 293—294. l.

[3] . . . minden ez ideig való álnok praktikájok napfényre jött, semmit immár el nem fedezhetnek, sőt hogy római császár engedelméből volt, világosan megtetszik instructiójának első articulusából. . . Azért uram, mi is ezt immár könnyen ne hagyjuk; minthogy mi okot

rögtönzött s ott felmutatta a kezeibe került Homonnai-féle iratokat, melyek nemcsak feljogosították, sőt inkább kötelezték arra, hogy önvédelemről gondoskodjék. Világos volt előtte, hogy Homonnai a király segítségével nem kisebb vállalathoz fogott, mint hogy őt a fejedelemségtől megfoszsza, Thurzót a nádorságban megbuktassa és a «haeretikusokat» megtörje.[1]

Thurzó, mihelyest a titkos fondorlatokról értesült, azonnal utasította a vármegyéket, hogy Homonnai ellen kezdjék meg «az inquisitiót.»

Forgách Zsigmond, mint a felvidék főkapitánya, *Kassára hivta össze a felvidék nemességét*, hogy vele a zavarok mi-

nekik semmire nem adtunk, igaz ügyünkben mi is méltán kívánunk igazságot. És hogy az magyar nemzet ellen ne láttassunk mi fegyvert vonni . . . azért im irattunk mind az vármegyéknek, palatinus és generális uraméknak, minthogy az országok békességének oltalmazására ő kegyelmek s ő nagysága köteles, azt kívánjuk mi is *országul*, hogy Homonnait compliceseivel együtt mindjárt jure belli megbüntesse; tessék meg azzal, hogy nem ország s nem a magistrátusok akaratjából indította ezt a háborúságot Homonnai és el sem szenvedi neki. . . Bethlen Rhédeynek június 22. Bethlen pol. lev. 60. és 64. l.

[1] Az pogánságnak — úgymond Homonnai elfogott levele — nem keveset kelletik tartani attól, az mikor Erdélyben katholikus fejedelem leszen valaki. Második dolog az, hogy mivel Magyarországban az ország palatinusa Thurzó György haeretikus, az mi országunknak legnagyobbik része, avagy talán csak tizedrésze ha katholikus, a többi mind haeretikus. 2. Erdélyben is Bethlen Gábor mind török s mind haeretikus, kitől Isten oltalmazzon bennünket, ha történet szerént az mi kegyelmes urunk s királyunk Mathias császár meg történnék halni, ez két hatalmas haeretikus úr conspirálna egymás között, az catholikusok ellen feltámadnának s mind exstirpálnák, vagy martyrommá tennék őket. . . *Homonnai* levele közli Szilágyi S. VII. 293—295. l.

. . . Hogy mindezek az felyül megirt ratiók szerént ez veszedelem praecaveáltasson úgy kellett énnekem erre magamat vennem, hogy mindezekben hasznosan s kedvesen szolgálhassak . . . s a feltett czélt effectuálhassam.

Minthogy ő nagysága istenfélő katholikus úr, szereti mind az egész keresztyénségnek s a katholica religiónak megmaradását s terjesztését, ex sua pietate et zelo és a katholicus religiónak promotiójára nézve: nincsen abban kétségem, hogy mindent ő maga kész nem volna a felyül megirt ratiókért s okokért cselekedni. U. o. 294. l.

kénti lecsillapításáról tanácskozzék. A nemesség, mely jobbára protestáns vallású volt, élesen kelt ki Homonnai és a többi békebontók ellen. Prágában az udvar boszankodott és parancs ment a felvidék kapitányához, hogy Homonnai ellen hadfelkelést ne indítson. Thurzó, kit a katholikus párt gyűlölt, kit rendesen a «rebellisek» fejének, Bethlen és a magyar rendek czinkosának neveztek, Bicséről bús szivvel nézte a dolgokat. Pázmány a király haragjával fenyegette a kassai rendeket, ha felkelést rendelnek Homonnai ellen. Másfelől meg a török is készen állott, ha Bethlen megtámadtatik Homonnai és a háta megett álló katholikus párt által.

A kassai rendek Keczer András küldötték föl Prágába a királyhoz, hogy őt a közzavarról értesítse s ennek elhárítása czéljából új országgyűlés összehivására birja.

Mátyás kedvetlenséggel fogadta a kassai rendek határozatait. Azt hazudta, hogy Homonnai az ő tudta és beleegyezése nélkül fogott vállalatához; pedig a titkos tervet jól ismerte és helyeselte is,[1] azért neheztelt az annak végrehajtását akadályozó kassai rendekre. Július 19-kén rendeletet bocsátott ki a felső-magyarországi megyékhez, eltiltván a rendeket hadak gyűjtésétől. A nádort pedig utasította, hogy a béke fentartásáról gondoskodjék.

Ily körülmények között Homonnai térítvényt adva kijelentette, hogy ő nem akar semmit tenni a «nemes ország ellen,» s egyúttal felkérte Forgáchot, eszközölne ki a rendektől oly biztosítást, hogy «lehetne ő is securus efféle violenta impetitióktól.»

Ennek kihirdetése czéljából Forgách *julius 14-ikére Kassára* új részleges országgyűlést hivott össze. A rendek összejöttek, de az ingerültség ott ült még arczaikon. Meghallgatták Homonnai térítvényét és a magok részéről is kijelentették, hogy ha Homonnai felhagy minden ellenséges

[1] Sőt pénzt is ő adott hozzá, a mivel Homonnai a hajdúk előtt dicsekedett. «Homonnai — irja Pécsi S. Dóczynak — a császár commissiójával biztatja magát, azt mutogatja az hajdú kapitányoknak, sőt kérkedett és véli, hogy a pénzt is ő felsége adta. Tört. Tár 1879. évf. 233. l.

készületeivel, ők is lemondanak támadási szándékukról. Ellenkező esetben ily zavargók ellen Magyarország felső részeinek összes rendei együtt fognak felkelni.[1]

A rendek őszintén óhajtották a békét s azért míg egyfelől megnyugtatni kivánták a szomszédokat, sőt magát Bethlent is,[2] addig másfelől sürgették a királyt, hogy minél előbb hivja össze az országgyűlést; mert lehetetlen volt nem látniok, hogy az, a mi Magyarország felső részében történik, nem egyéb, mint vallásüldözési tervkovácsolás és a bécsi udvar régi törekvéseinek újabb jelensége.[3]

E nézetben megerősítette őket Pázmány Péternek kétes magaviselete. Általában feltünt az ő felvidéki utazgatása, a katholikus nemesekkel való összesúgása.[4] Hiába állította, hogy ő a béke helyreállításán fáradozik, hogy Homonnai mozgalmát nem helyesli.[5] Mindenki beszélte, hogy az egész zavar indításában neki bő része van. A protestánsok ezt nyiltan ki

[1] Conclusiones Cassoviae in Congregatione Statuum Superioris Hungariae factae et per D. Gen. S. Forgách promulgatae. — Battyáni primás kéziratairól idézi Fraknói, Pázmány és kora I. 215. l.

[2] Bethlenhez Bogdán János és Cserny György küldetett ki, kik által a fejedelem Kolozsvárról július 18-káról kelt levelet intézett a rendekhez, melyben a béke fentartására vonatkozó nézeteit fejtegeti. Lásd Tört. Tár 1887. évf. 407—409. l.

[3] Pápa és a többi pápista nagy emberek, látni való dolog ez, hogy teljességesen az Istennek kevés választott anyaszentegyházának eltörlésére fordították minden elméjeket és abban akarnak előlmenni: de megcsúfolja Isten az ő ellenségeit az magas egekből, confundálja tanácsokat, nem hagyja elfogyni az ő kicsiny seregét. Bethlen, Pol. lev. 71. l.

[4] *Sepsi Laczkó* Máté felszámlálja mindazon «Pápista urak gyűléseit», melyekben az erdélyi fejedelem és a protestáns vallás ellen terveket koholtak. *Mikó,* III. 152. l.

[5] Megtetszik rettenetes szinmutatások és praktikájok Pázmány irásából, a holott azt irja, hogy őket ő felsége a végre bocsátotta Homonnaihoz, hogy mind ő felsége nevével, mind papi tiszte szerént megintené, sőt coerceálná ettől az szándékától. Ebből az irásból világosan kitetszik, hogy nem akarják megbüntetni, mert ha meg akarnák, nem papra biznák ez ilyen dolgot. U. o. 68. l.

is mondották és keresztül vitték, hogy a határozatok harmadik pontjában ez kifejezést nyerjen.

Ezen harmadik pont így hangzik:

«Miután Pázmány Péter jezsuitát a rendek testi lelki ellenségüknek tekintik, minél előbb hagyja el Magyarország felső részét, hova a békességnek nem helyreállítása, hanem teljes megzavarása végett jött. Lehetetlennek is tartják a rendek, hogy ő, ki ezen mozgalmaknak egyik főoka, hajlandó lenne állandó béke tárgyalásában, annál kevésbé létrehozásán fáradni.»

Július 15-kén kihirdették a végzéseket és a rendek balsejtelmek között hagyták el Kassát.

Általában el volt terjedve a hir, hogy a pápa titkon pénzt küldött Homonnainak,[1] hogy Pázmány azért járt két hétig a felvidéken, hogy az urakat a rendektől elszakítsa, hogy Homonnai terveit annál könnyebben megvalósíthassa. Zemplénmegye hivatalosan jelenté Sárosmegyének, hogy Pázmány a felvidék főkapitányát, Forgách Zsigmondot nemcsak erélyesebb fellépésre buzdította, hanem arra is fölhivta, hogy a nemességet ölje és tömlöczre vesse; hogy a rendeket is azzal fenyegette, miszerint nem sokára haddal fog visszatérni az ellenszegülők megfékezésére. A nádor felhivatott, hogy ily jelentések alapján vizsgálatot rendeljen, mi aztán a király tudtával meg is történt, természetesen oly eredménynyel, minőt ily titkos ármányok szövedékében, melyben Thurzót kivéve a főbb tisztviselők a királylyal egyetemben részesek voltak, lehetséges. Pázmány ártatlannak mondatott ki és a rajta elkövetett méltatlanság fájdalmát csakhamar

[1] *Mikó,* Erd. tört. eml. III. 160. l. Tény, hogy Rómában élénk figyelemmel kisérték e mozgalmat és hogy a Bethlen ellen irányzott terveket melegen pártolták. A pápai nuncius az erdélyi püspök felhivása következtében felhivta a lengyel királyt, hogy Homonnait Erdély elfoglalásában pénzzel és haddal segítse. Minden kis siker után jött a biztatás és bátorítás a katholikus ügy melletti kitartásra. — *Fraknói,* Pázmány I. Pótlék 621. l.

azzal gyógyította meg a király, hogy őt esztergomi érsekké tette 1616. szeptember 28-kán.

Homonnai a kassai gyűlés után újra mozogni kezdett. Radul vajdával szövetkezett Bethlen ellen; de azért ügyesen tudta magáról elhárítani a lázítás vádját. Bethlen védelmezte magát. Bizonyságul hivta fel Istent és az ő szent angyalait, hogy ő a király ellen nem fondorkodott. Csodálkozását fejezte ki a felett, hogy vallása miatt úgy üldözik. De részben örült is neki. Vetélytársának ármányait addig tűri, a míg lehet. Hazája gyilkosának nem akar tartatni. Bízik Istenben, ügyének igazságában.[1]

A hajdúk kétfelé szakadtak; egy részük Bethlen, más részük Homonnai felé hajlott, de a rablásban és fosztogatásban egyformák voltak. A háború kitörését nem lehetett megakadályozni már csak azért sem, mert az a férfiú, a ki leginkább volt képes hatni a kedélyekre, Thurzó György nádor, 1616. deczember 24-kén elköltözött az élők sorából. Mikor a hajó elveszti kormányosát, a szelek által felkorbácsolt hullámok könnyen összecsapnak felette.

Thurzó kitünően kormányozta az ország hajóját.

Két kiváló jellemvonása tette őt az ország legkitünőbb kormányzójává, t. i. lángoló hazafisága és erős hitbuzgalma. Mint magyar hazafi, rendületlen hűséggel ragaszkodott az ország törvényeihez és alkotmányos szabadságaihoz. E részben sem a királyi kegy mosolya, sem a korában oly gyakran felmerült demagógok szidalma nem tántorította meg. Békés természete mellett az engesztelő, a békítő és csitító nehéz szerepét vállalta magára, a nélkül, hogy elveiből egy hajszálnyit is lealkudott volna. Mint vezér előrelátó és rendszerető, mint családfő gyöngéd és önfeláldozó, mint nádor alkotmányőri tisztében higgadt és erélyes volt.

A protestáns vallásnak nem volt őszintébb híve, erősebb támasza és lelkesebb vezére, mint Thurzó György. De a más felekezetűek iránt türelmes volt, csakis akkor hasz-

[1] *Fraknói*, Pázmány I. 249. l.

nálta hivatalos tekintélyének hatalmát, ha valaki erőszakosságaival közbotrányt okozott. Megvesztegethetlen jelleménél fogva nemcsak e hazában, hanem ennek határain kívül is úgy tekintették őt, mint békebirót, mint az egymás ellen agyarkodó hitfelekezetek kiengesztelőjét. Felekezetének természetes jogait, vallásának szabad gyakorlatát igen súlyos körülmények között védelmezte és midőn annak lételét törvényileg biztosította, egyúttal arról is gondoskodott, hogy egyháza belszervezetének megalapítása által annak fejlődését is előmozdítsa. E tekintetben a zsolnai zsinat határozataiban örök emléket biztosított magának az utókor előtt. Nagy kiterjedésű uradalmaiban számos egyházat és iskolát alapított; gondoskodott jeles papok és tanítók kiképeztetéséről, úgy lévén meggyőződve, hogy az evangyéliom igazságának terjesztői, a hitélet ébresztői csak alapos tudomány, megbízható jellem és kitartó buzgalom mellett hathatnak igazán jótékonyan a népre.

A tudománynak és művészetnek kedvelője volt. Istvánfi Miklós történetirónkat jó tanácscsal és anyagi segélylyel támogatta s ő maga is szivesen irt, ha hivatalos teendői mellett egy kis üres ideje maradt. Természetesen az azon kor szellemehez képest, leginkább gyönyörködött a vallási irodalomban s ebben is a protestáns vallásirányú művekben. Hogy mily erős meggyőződés honolt lelkében a protestáns vallás igazsága felől, mutatja azon körülmény, hogy végrendeletében azon utódait, kik atyai tanításairól és intéseiről megfeledkezve, az igaz ágostai evangyélmi hitvallástól (ab orthodoxa Augustana confessione) eltérnének, az örökösödésből kirekesztette.

Ez ugyan kissé túlszigorú intézkedésnek tűnik fel, de indokát találja azon veszélyben, melybe a protestáns felekezet egy részről a külső előnyök általi csábítások, másfelől pedig az ellenreformátió erőszakosságai miatt jutott. Mindenre kiterjedő figyelme, fáradhatatlan munkássága számtalan oly intézménynek adott lételt, melyek halála után még nagyobb embernek tüntették őt fel, mint a minőnek tartották míg életben volt. A mily nagyra becsülték őt mint hazájának és vallásának fővédőjét, ép oly őszintén siratták is meg halála után mind-

azok, a kik a magasabb eszmék iránt lelkesedni tudtak és a kiknek lelke el nem volt homályosítva magán és hatalmi érdekek szenvedélye által.

V.

Bethlen kénytelen fegyverhez nyulni. — Forgách Kassára hívja a felvidéki rendeket; ezek békekísérletet ajánlanak. — A prágai tanácskozmány országgyűlést sürgetve, kölcsönös szemrehányások után eredménytelenül eloszlik. — A nagyszombati tanácskozmány jun. 29-től aug. 2-káig. — A N.-Károlyban tervezett összejövetel elmaradt. — A reformatió százados ünneplése.

Bethlen az ellene szőtt ármányok következtében, a Mátyás tudtával támasztott Homonnai-féle támadás visszaverésére kénytelen volt fegyvert fogni, annyival is inkább, mert a valódi tények elferdítésével a király őt vádolta békezavarással, egyenetlenség szítással.

Thurzónak közbejött halála jó alkalom volt Khlesel és Pázmány érsekeknek arra, hogy a kormány tényleges vezetése mellett szítsák az egyenetlenség tüzét, harczra tüzeljék a Prágában lakó királyt, izgassák a katholikus befolyásosabb embereket. Homonnai Györgyön kívül, szolgálatukban állottak még: Eszterházy Miklós és Kendy István, Lónyay Endre és Dóczy Endre.

Forgách Zsigmond, midőn látta, hogy a türelmét vesztett Bethlen csakugyan beütött Magyarországba és hogy seregei már Debreczen alá érkeztek: *Kassára* hívta a felsőmagyarországi rendeket jan. 2-kára, hogy a teendők felől tanácskozzanak.

Az volt a kérdés, hogy miképen lehetne Bethlent békés visszavonulásra birni, vagy ha ez nem sikerülne, az országot megvédelmezni. Forgách előterjesztéseiben felhívta a rendeket, hogy mindenek előtt követet küldjenek Bethlenhez és csak akkor, ha ez kedvezőtlen válaszszal jönne vissza, kellend közfelkelést hirdettetni.[1]

[1] Az ide vonatkozó okmányok a Nemz. Muzeumban vannak. Libraria Diplom. I. k. és Compages Diplomatum.

A király távol lévén, a nép és a rendek zavarban voltak arra nézve, hogy voltaképen ki vezesse az ország kormányát.

A hatalmat tényleg a papok ragadták kezeikbe. Pázmány volt az irányadó; az birta a király bizalmát, ahoz jártak a királyi tanácsosok, annak szava döntött a legfontosabb országos kérdésekben. Esze, tudománya, katholikus túlbuzgalma ellenállhatlanúl ösztönözték őt arra, hogy Bethlennel megbirkózzék. Érezte, hogy magához méltó ellenféllel van dolga, a ki szellemi tehetség dolgában egy hajszállal sem volt nálánál kisebb, csak azon eszközök voltak kisebbek, a melyek felett ez rendelkezhetett.

Pázmány és társai belátták, hogy Bethlen, mihelyest általok megtámadtatik, kénytelen lesz a török segítséghez folyamodni. Ezért figyelmeztették is a királyt, hogy halaszsza el Erdély ellen a támadást, míg a fejedelem béke iránti hajlamairól meggyőződhetnek.

Bethlen azzal mutatta meg békés hajlamát, hogy jan. végén két követet küldött *Prágába* a fenforgó félreértések eloszlatására. A maga részéről határozottan és nyiltan tudtára adá a királynak, hogy elfogott levelekből tudomása van róla, miszerint Homonnai mindig a királyi udvartól kapott segélyt és bátorítást. Ő a zavargók megbüntetését és nem bátorítását sürgeti, és a béke megszilárdítására legczélszerűbb eszköznek tartja a *magyar országgyűlés* összehivását. Ha ezt a király megteszi, akkor meg fog győződni arról, hogy «nem oly férfiúval van dolga, ki mint a nád, megingattatik minden szellő által, hanem olyannal, ki a becsületet és állhatatosságot mindenek fölött becsüli.»

A király maga is belátta az országgyűlés összehivásának szükségét, de azt sem merte megtenni, míg Pázmánynak e részbeni véleményét meg nem hallgatta.[1]

[1] Mátyás levele Pázmányhoz 1617. junius 27-kén, melyben felhívja őt, adjon véleményt az iránt, mikor lenne legczélszerűbb az országgyűlést összehívni. Prim. levélt. Fraknói I. 271. l.

A prágai tanácskozásban szintén Pázmány volt a király legbizalmasabb embere; ez által hívta még meg Lépes Bálintot, Hoffkircher Andrást és Révai Pétert is, a kik márczius havában Bethlen követeivel, jelesül Kemény Boldizsárral és Kassai Istvánnal megkezdték a tárgyalásokat.

Mátyás biztosai azon álláspontra helyezkedtek, mintha a királynak semmi része sem volna a Homonnai-féle mozgalomban; ők játszották az ártatlant és tizennégy pontban foglalták össze és terjesztették elő azon állítólagos sérelmeket, melyeket a király és Magyarország Bethlentől szenvedett.

Ezekben szemére hányják Bethlennek, hogy a törököt a király ellen ingerli s Magyarországban terjeszti a békétlenséget. Ezen eljárásában — úgy mondják — ürügyül a vallást használja, mintha a király őt vallása miatt üldözné. A hajdúkat nyilt levelekben fenyegeti, hogy ha hozzá nem állanak, tűzzel-vassal fogja elpusztítani lakhelyeiket. A királyt azzal *gyanusítja*, hogy Homonnai mozgalmát elősegíti. A nagyszombati szerződést megsértette; igéretét meg nem tartotta. A király leveleit elfogta; alattvalóit lázította stb.

Ezen vádpontok ellenében könnyű volt Bethlen követeinek a védelme. Kimutatták, hogy a fejedelem Homonnai felkelése előtt semmit sem tett a király ellen. Azután kénytelen volt magát védelmezni, mert tudta, hogy a király támogatta a mozgalmat. Homonnai elfogott leveleiből kiderült, hogy a király vallása miatt üldözi Bethlent. A hajdúkat nem csábítgatta a fejedelem, csak arra figyelmeztette őket, hogy ha a békét meg nem tartják, a török reájuk megy. A király levelét nem ő fogta el, hanem a hajdúk hozták hozzá felbontva stb.

Ezek után előadák a követek urok kívánságait és sérelmeit.

Kívánták, hogy a Homonnai-féle lázadásban résztvevők megbüntessenek s miután Homonnai és Dóczy azzal dicsekesznek, hogy ők e mozgalomban a király parancsát teljesítették, tehát nyujtassék erre nézve felvilágosítás. A nagyszombati szerződés, mely meg nem sértetett, erősíttessék meg újra. E végből hivassék össze mielőbb az országgyűlés.

Elpanaszolták azután az erdélyi küldöttek, hogy az ő fejedelmök sértve érzi magát azon rágalmak által, melyeket róla terjesztenek. A császári udvarból a birodalmi rendekhez intézett levelek úgy jellemzik őt, mint a keresztyénség ellenségét és tartományának zsarnokát. A királyi udvar szóval, irással és erőszakos tények által sokféleképen megsértette a fejedelmet; titkos fondorlatokat szőtt ellene, a mint az a király elfogott leveleiből világosan kitűnik stb.

A választ a király nevében Pázmány készítette, oly hangon, mely nagyon elárulta, hogy Prágában az igazságot nem szívesen tűrik. Még azon is megütközik, hogyan merészel Bethlen valamely kívánságot fejezni ki a király ellenében! Ellenben a maga részére elégtételt követelt és azt, hogy Erdélyben és a hozzákapcsolt megyékben a katholikusoknak teljes vallásszabadságuk legyen. Holott tudvalévő dolog, hogy Bethlen a legtürelmesebb fejedelem volt.

Elég az hozzá, hogy e tanácskozmány, mivel a nézetek nagyon különbözők és mivel a küldöttek nem voltak teljhatalommal felruházva, eredménytelen maradt. A vallás kérdése, mely körül forgott tulajdonképen az ügy, más kérdésekbe lett burkolva. Mind a két fél tudta ezt; minden másban, mint mellékes ügyben, szivesen engedett volna, de csak ha e mellett a maga vallásos meggyőződésének diadalt szerezhetett.

Egy újabb tanácskozás szüksége merült fel. Ennek helyéül *Nagyszombat*, idejéül pedig jun. 29-ke tűzetett ki.

A király ismét *Pázmányt* bízta meg az értekezlet vezetésével, melléje adván *Molárt* Jánost, *Pethe* Lászlót és *Révai* Pétert mint biztosokat. Bethlen a maga részéről *Pécsi* Simon kanczellárt, *Fráter* István protonotáriust, *Balássi* Mihály marosszéki kapitányt és *Dávid* deákkőhalmi királybirót küldötte ki.

Pázmánynak egy melegen irt levélben ajánlotta az ügynek őszinte felkarolását. «Kegyelmedet azért — irja — szeretettel kérjük, maga keresztyén jóindulatját, becsületes állapotját, jó hírét, nevét szeme előtt viselvén, sokszori maga

ajánlásáról megemlékezvén, mostan azokat cselekedetivel is megteljesítvén, minden erejével, tehetségével legyen azon, valamit szegény megromlott hazánknak, elfogyott nemzetségünknek és az egész keresztyénségnek javára, előmenetelére föltalálhat, igyekezzék abban, a mostani tractatus mehessen boldogúl jó végben.»[1]

Sok kényes kérdés lett megbeszélve, míg a kölcsönös szemrehányások után a vallás kérdéséhez eljutottak.

Julius közepén Bethlen fejedelmi czíméről volt a szó, melyet a király követeinek nagyobb része nem akart elismerni. E tekintetben Pázmány okosabb volt mint társai. Ő nem helyezkedett az oppositió merev álláspontjára. Kész volt engedni, de természetesen viszont engedmények mellett. Szivesen beleegyezett abba, hogy Bethlen megkapja a fejedelmi czímet; de annak fejében követelte, hogy Erdélyben a katholikus vallás jobb lábra állíttassék.

Julius 20-kán abban történt a megállapodás, hogy a király elismeri Bethlen fejedelmi czímét s ennek fejében az egyesség minden pontjának őszinte megtartását kivánja. Bethlen követei viszont a magok részéről kijelentették, hogy a katholikus vallás szabad gyakorlata úgy az egyházi személyeknek, papoknak és tanítóknak és bármely rendű és rangú katholikus embereknek Erdélyben minden akadály nélkül megengedtetik. Ennek fentartása tekintetéből a fejedelem gondoskodni fog, hogy azokról vagy a régi parochiák visszaadása által vagy más módon gondoskodva legyen.[2]

Julius következő napjaiban nem volt nyilvános ülés, csak magán értekezleteken tanácskoztak a felett, hogy mit kellene az új békeokmányba tenni s mit abból kihagyni. Pázmány erre nézve a királytól várt választ, de mivel az késett, tehát csakis jul. 26-kán vették fel ujra a tárgyalás fonalát. Itt a vallás ügyében az kivántatott, hogy a katholikus vallás érdekében biztosítékot nyújtsanak az erdélyi követek.

[1] *Fraknói*, I. 289., 290. l.

[2] *Szilágyi* Erd. orszgy. VII. 443. l.

De ezek azt felelték, hogy e tekintetben magán kérdés intézendő a fejedelemhez, ki sokkal inkább fogja megtartani az egyességet így, mintha oly valamire kötelezteték általok, mire nézve nincs semmi utasításuk.

Augusztus másodikán még tanácskoztak a külön pontok fölött; a tárgyalásokat azonban e napon bezárták s a békeokiratot egymással kicserélték. Megújíttattak az 1615-ki szerződés határozatai. Ezeknek a multban történt megsértésére mindkét fél a feledés fátyolát borítja; de jövőre a békének felzavarása hűtlenségi büntetést von maga után. Erdély megtartja azon határokat, melyekkel Báthory Zsigmond idejében birt. Végre még némely ügyek elintézése végett mindkét fél biztosai Nagy-Károlyban fognak találkozni.[1]

A Nagykárolyban tervezett összejövetel azonban elmaradt, a mennyiben a magyar biztosok a fejedelem némely követeléseinek elintézését közvetlenül a királyra bizták. Ezek közé tartozott a fejedelmi czím is, mely a katholikus vallás szabadságának biztosításával volt összekötve. E tekintetben a király részletes véleményt kért Pázmánytól. Attól félt ugyanis hogy a közvélemény Bethlennek «princeps» czímét úgy fogná fel, mint «gonosz tetteinek» jutalmát, mint tekintélyének emelését, mi veszélyes következményeket vonhatna maga után.

A részletes véleményt és a végleges királyi választ nem ismerjük; de az bizonyos, hogy Mátyás részéről a nagyszombati egyezség megerősítése elmaradt. A közvélemény ily körülmények között mindinkább hangosabban nyilatkozott az országgyűlés összehívása iránt. A nádor halála, a király beteges volta és örökösének kijelölése nem kis gondot okozott az ország élén álló férfiaknak. Féltek, hogy ha a protestánsok többségre találnak jutni, az uralkodó házra nézve még Magyarország birtoka is kérdésessé tétethetik. Már pedig az, hogy a protestánsok nem csekély számban vannak e hazában és hogy az összetartás ösztöne élénken él kebleikben, világosan kitünt abból, hogy a mindkét protestáns felekezethez

[1] *Fraknói*, Pázm. I. 293. l.

tartozó hívek ezen év nov. 10., 11. és 12-kén a reformatió évszázados emlékét országszerte megünnepelték. Az ország legelőkelőbb családai örömmel vettek részt az evangéliomnak ezen kiváló nagy ünnepén. Oda tartoztak a Thurzók, Battyániak, Perényiek, Bethlenek, Bocskayak, Illésházyak, Rákóczyak, Rhédeiek, Zrinyiek, Nádasdyak, Apponyiak, Tökölyek, Forgáchok és Sennyeiek; továbbá Széchy, Prépostváry, Liszty, Zólyomi, Máriássy, Kapy, Korláth, Pethő, Lorántfy, Török, Károlyi, Kemény, Szirmay, Zay, Ujfalussy, Szentiványi, Bártfai, Haller, Wesselényi, Balassa, Czobor, Nyáry, Révay stb. családok. Ezek ellen nyilt háborút indítani akkor, mikor Erdély trónján egy Bethlen Gábor ült, nem volt tanácsos.

Az 1618-ki pozsonyi országgyűlés.

Márcz. 4-től jul. 4-ig.

I.

A trónöröklés kérdése és a katholicismus. — Az udvar és a protestánsok aggodalmai. — Mátyás sok habozás után 1618. márcz. 4-ére összehivja a rendeket. — A megyék utasításai. — Mátyás helyett Ferdinánd főherczeg jött a gyűlésre.

Minthogy Mátyásnak késő házasságából gyermeke nem volt, nagy gondot okozott az uralkodó családban azon kérdés: ki legyen hát a magyar trón örököse? Ennek tisztábahozatala annál sürgetőbbé vált, mennél inkább hanyatlott Mátyásnak egészsége, s mennél több ok volt félni attól, hogy a trónörökség felett viszály fog kiütni a király halála után.

Nagy szerencsétlenségnek kell jeleznünk azon körülményt, hogy az illető körök katholikus vallási szempontból indultak ki s olyant kerestek a családban, a kinek lelkülete elég kezességet fogna nyujtani arra, hogy az európaszerte megindított ellenreformatiónak hive és hogy a protestantismus kiirtására és Bethlen megbuktatására elég bátor lesz vállalkozni.

A papság e részben mindenütt érvényesíteni akarta befolyását. Pázmány Péter, ki még 1614-ben Rómában járva figyelmezteté a pápát e kérdésre,[1] most kettős buzgalmat fejtett ki, hogy egykori gráczi barátjának, Ferdinánd stájer főherczegnek előkészítse az utat, melyen a magyar trón magaslatáig eljuthasson. A királyi családban azok, a kik az örökösödés rendje szerint következtek volna a trónra, t. i. Mátyásnak öcscsei: Miksa és Albert főherczegek, hajlott korúak és gyermektelenek voltak. Ezért Károly főherczeg fiában, az ifjú Ferdinánd főherczegben történt a megállapodás, mint a kinek már két gyermeke volt és a ki legalkalmasabbnak tűnt fel arra nézve, hogy a katholicismus ügyét erélyesen fogja felkarolni. Erre elég kezességet nyujtott neveltetése és eddigi élete. Mint a jezsuiták ingolstadti iskolájának méltó növendéke, a lorettói Szűz Mária előtt fogadást tett, hogy az eretnekséget mindenütt, a hol csak teheti, kiirtja. Ezen fogadalmát a pápa is megáldotta és hogy ez áldásnak volt foganatja, azt bőven igazolta azon ténynyel, hogy az apai örökségből, jelesül Stajer-Krajna és Karinthia tartományokból a protestánsokat tökéletesen ki is irtotta. Ilyen királyt óhajtottak most a magyar trónra emelni!

Lehet-e csodálkozni, hogy a magyarok között kivált a protestánsok nagy bizalmatlansággal fogadták Ferdinánd jelöltetését? Lehet-e csodálkozni, hogy rémület fogta el azoknak szivét, kik a törvényileg biztosított vallásszabadság ujabb veszélyeztetőjét, esküdt ellenségét látták a magyar trónra emeltetni, épen oly időben, midőn még a Homonnai-féle protestánsellenes mozgalom folyamatban volt!

A közhangulat a lehető legrosszabb volt. Khlesl Menyhért bíbornok és bécsi püspök — a mindenható minister — többször nyilatkozott, hogy a királyválasztásra nézve soha sem voltak oly kedvezőtlenek a viszonyok, mint most; mert szerinte a protestánsok birják az országban a döntő hatalmat. S ezek titkos összeköttetésben állanak a törökkel,

[1] *Fraknói* Pázm. I. Pótlék 618. l.

továbbá Ausztria és Morvaország protestáns rendeivel.[1] Ily körülmények között jul. 15-én kelt levelében oda utasította Khevenhiller grófot, a spanyol udvarnál levő császári követet, hogy katonai s pénzsegélyt eszközöljön ki. «Katonaság nélkül — ugymond — nem tarthatjuk meg a magyar országgyűlést. A magyarok ugyanis összeköttetésben lévén a törökkel, megakadályozni szándékoznak a királyválasztást. Azután a magyarok ismét nádort akarnak választani, mi nagy kárára válnék az ausztriai háznak, mely jogait érvényesíthetni és az országot magának biztosíthatni nem fogja, míg a nádori méltóságot meg nem szüntetik. Ez pedig fegyveres erő nélkül nem sikerülhet . . .»[2] Hasonló nézetben volt Eszterházy Miklós is, a ki 1617. okt. vége felé írta Khleselnek, hogy a magyarok semmiképen sem fogják Ferdinándot királyul elfogadni. «Összeesküvéseket koholnak — mondja — s Pozsonyban gyűléseket tartanak. A katholikusok ellenben egymás között pártokra szakadtak; sokan közülök a protestánsokhoz csatlakoztak. Több királyi tanácsos, köztük Forgách, nem szándékozik megjelenni az országgyűlésen. Több egyházi és világi úr az érsek ellen készül fölszólalni s vádat emelni a király ellen, miszerint fogadásait s esküvel erősített igéreteit meg nem tartotta . . .»[3]

S valóban nagy volt az ingerültség és az elégedetlenség akkor, midőn Mátyás 1617. okt. 10-én Prágában kelt meghivók által azon évi Lucza napjára, vagyis deczember 13-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett. S épen ezen kedvezőtlen hangulat miatt mellőzte a meghivókban a trónörökösödés ügyét, s azt csak tiz nappal utóbb a főispánokhoz menesztett királyi leiratban említé az elintézendő tárgyak sorában. Rossz előjel volt a tárgyalásokra nézve az is, hogy

[1] *Hammer*, Khlesels Leben III. Urkundenbuch. 652. sz. 449. l.

[2] U. o. 734. sz. 561. l. Érdekesek e tekintetben azon adatok, melyeket Fraknói közölt Pázm. III. k. 341—350. lapokon, hol a spanyol államtanács jelentése III. Fülöp királyhoz tiszta világításba helyezi a kir. udvar véleményét a magyarokról és azok alkotmányáról.

[3] U. o. 576. l.

e határnap meg nem tartatott és a király nov 28-án kelt leiratában 1618. évi vizkereszt ünnepét, majd ismét ennek meghiusultával deczember 27-én kibocsátott új meghivókban 1618. márcz. 4-két tűzte ki az országgyűlés megnyitásának napjául.[1]

Addig is a kormány mindent elkövetett, hogy a magyar főurakat igéretekkel és vesztegetéssel a maga részére nyervén, a közhangulatot megváltoztassa. Khlesel Forgách Zsigmondot hallgattatá el 1500 tallérral; Pázmány pedig valóságos korteskedést űzött a megyékben, mely buzgóságát maga V. Pál pápa is egy külön brevével igyekezett fokozni.[2] Maga Ferdinánd is hálás köszönetet mondott neki fáradozásaiért.[3]

A vármegyék mindjárt az első meghivó után gyűléseket kezdének tartani, a követeknek adandó utasítások elkészítése végett. Abauj még 1617. nov. 16-án, Győrmegye nov. közepén, Nyitra decz. elején[4], Zemplén szintén decz.

[1] *Kovachich*, Vestigia Comitiorum 771., 773. és Supplem. ad vest. Com. III. 370. l. Nevezetes, hogy midőn a második elhalasztó leirat kibocsáttatott, a rendeknek nagy része már Pozsonyban volt. A király Harrach Károlyt küldé hozzájuk, hogy a halasztás okait tudtokra adja. Ennek következtében «az urak mind eloszlának — irja a kassai követ — és a vármegye követei is mind haza menének; ennyi ideig nem akarnak itt hiába heverni, akkor is lészen-e meg, vagy nem, csak az Isten tudja.» Kassai levélt.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 313. s köv. «Nem kételkedik — úgymond a pápa — hogy az érsek a kath. vallás és a közjó iránti buzgóságánál fogva az örökösödési ügy előmozdítására minden erejét fölhasználni fogja. Ezért egyedül arról tudósítja, hogy ő kéri Istent, miszerint adjon erőt az érseknek, hogy szerencsésen végrehajtsa, mit vallásosságától, bölcsességétől és buzgalmától vár.»

[3] *Hammer*, IV. 22., 23. l. 823., 824. sz.

[4] A nyitrai követek utasításában 1617-ben a vallásra vonatkozó második pont így hangzott:

«Liberum Religionis Exercitium iuxta eosdem Wiennenses et Coronationis Articulos in hoc Regno Hungariae partibusque ejus subjectis, in omnibus dominiis, praesidiis, civitatibus, oppidis et villis sponte Religionem acceptantibus, consolidetur atque per neminem impediatur. Et quia hactenus plerisque in locis Augustana Confessio turbata est, templaque adempta, et incolae ad amplectendam aliam

elején választá meg követeit, s adta ki számukra az utasításokat.

Az örökösödési és más köz- és magánjogi kérdések mellett ott volt a vallás ügye is, mely különben is mindig felmerült, valahányszor nádorválasztásról és más főbb tisztviselőkről volt a szó, kiket valláskülönbség nélkül kellett választani.

Zemplénmegye utasításainak 22. és 23-dik pontjaiban az foglaltatott, hogy a megválasztandó új király még trónra lépte előtt biztosítsa mindenkinek a vallás szabad gyakorlatát úgy Magyarországban, mint annak kapcsolt részeiben az 1608-ki pozsonyi vallástörvény értelmében. A követek utasítva voltak oda hatni, hogy az ágostai és helvéthitvallású lelkészek ne állíttassanak a kath. szent székek elé, hanem superitendenseik előtt döntessék el ügyük, a mint azt az 1608-iki első törvényczikk épen az egyenetlenség kikerülése végett rendeli. Mind a római katholikus, mind az ágostai és helvét hitvallású hivek és lelkészek ápolják a kölcsönös szeretetet s egymást sem vagyonában, sem jövedelmében, sem templomaikban, sem személyeikben meg ne sértsék. Az elvett templomokat előbbi birtokosaiknak visszaadják, mások jogainak sérelme nélkül.[1] Alig szükség mondanunk, hogy az ily utasítások adása nem ment zaj és keserű kifakadások nélkül.

Azokat, kik különösen az örökösödést illetőleg szabadabban nyilatkoztak s kiktől tartani lehetett, hogy Ferdinánd megválasztatásában nehézségeket fognak csinálni, a legbefolyásosabb emberek által komolyan megintették, nem egyszer

confessionem, diversis et illicitis atque constitutionibus Regni contrariis modis etiam per vim adigebantur, curabunt domini Ablegati nostri, imo apud reliquos quoque Status et Ordines elaborabunt, ut imposterum quisque reliquatur in suo libero Religionis exercitio, exturbatique in integrum restituantur.» — Orsz. levélt. Acta Diaet. V. ö. Kovachich Gyűjt. U. o.

[1] Zemplénmegyei utasítás 1617-ben, közli *Nagy Gyula*, Tört. Tár 1881. évf. 80—86. l.

megfenyegették.[1] Több vármegyében hatott Pázmány működése; másokban, azt adták utasításul, hogy «több vármegyékkel és regnicolákkal egyetértvén, a dologból a mi legjobb, azt kövessék, szóval meghagyják, hogy ne is contrarioskodjanak.» [2]

Ily előkészületek után márczius első felében összegyülekeztek a rendek, kiknek Mátyás márcz. 15-én tudtul adá, hogy betegsége következtében személyesen meg nem jelenhetvén a gyűlésen, *helyetteséül* a megválasztandó Ferdinánd főherczeget fogja leküldeni; melléje pedig biztosokul Khleselt, Molard Jánost és Ulm Lajost küldi ki, hogy a tárgyalásokat teljhatalommal vezessék.

Ferdinánd márcz. 19-én érkezett Pozsonyba. A főpapoktól környezetten lóháton vonult be a városba. Négy nappal utóbb személyesen nyitotta meg a gyűlést. Latin beszédében kiemelé, hogy miután Mátyás gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg, tehát őt nevezé ki helyettesévé. Felhivta a rendeket, hogy engedelmeskedjenek a császár akaratának, ki viszont mindenben eleget kiván tenni kivánságaiknak. A királyi propositiókat Pázmány vette át és miután azokat a kanczellár magyar nyelven is megmagyarázta volna, a rendek nevében az esztergomi érsek mondá el sajnálatát a király távolléte fölött, de egyúttal reményét is kifejezte a felett, hogy Ferdinánd vezetése alatt minden bajok orvosoltatni fognak.

[1] *Forgách* Zs. azt irja Rákóczy Jánosnak Kassáról 1618. febr. 12-éről: «Odafent nagy hire vagyon, hogy a prédikátorokkal gyakorta Conventiculumokat tart, a kiből seditiók következhetnek; ki ha úgy volna, kegyelmed nagy veszedelembe hozhatná magát. Intem azért Klgdet tisztem szerint, hogy Kgld csendességben legyen és semmi zürzavarra okot ne adjon, hanem az ő fölségéhez való jó hűséget igazán megtartsa és nemzetségének jó hirnevét utoljára meg ne gyalázza és eszébe jusson ama deák versecske: «an nescis longas Regibus esse manus». Annak is nagy hire vagyon, hogy Kgld szólott a vármegyékben, nagy illetlen instructiók adására izgatja az embereket, ha úgy volna, az sem illenék Kgldhez.» *Fraknói* Pázm. I. Pótlék. 622. l.

[2] U. o. *Dóczy* A. levele febr. 20-áról Forgáchhoz.

De a rendeknek nagy része nem táplálta e reményeket. Már a tanácskozások első napjaiban is kitünt a két egymással szemben álló pártnak vallási szinezete. A protestánsok nem ok nélkül bizalmatlanul nézték az udvar intézkedéseit. A vármegyék óvásképen kijelentették, hogy Ferdinándot a király helyetteséül és országgyűlési biztosúl elismerik ugyan, de csak úgy, ha ő és a vele jött királyi biztosok «magukat mindenben az ország szabadságaihoz, törvényeihez és szokásaihoz, valamint saját utasításaikhoz alkalmazandják s azoktól eltérni egy hajszálnyira sem fognak.»

A királyi propositió tárgyalásánál a protestáns rendek kijelentették, hogy a királyválasztásba mindaddig nem akarnek bocsátkozni, míg kivánataik nem teljesíttetnek. Ilyen kivánatok voltak például, hogy a czímzetes püspökök és apátok az országgyűlésen helyet ne foglaljanak; hogy az egri káptalan, miután az egri püspök nem székel megyéjében, szüntettessék meg. Ezzel szemben a katholikusok szavazataik számát gyarapítani óhajtván, mindezt ellenezték, sőt a bécsi békének azon pontját eltörölni kivánták, mely a jezsuitákat fekvő jószágok birhatásától eltiltotta. [1]

Khlesel bíbornok ármányai és kétszinűsége csak növelte az ingerültséget. Kétséget nem szenved, hogy ha ő nem avatkozik a dologba, könnyebben lehetett volna keresztűl menni a királyválasztás kérdésén. Voltak, a kik határozottan kijelentették, hogy vele tárgyalni nem fognak.

Abban, hogy általában választassék-e király, könnyen megegyeztek, de nagy nehézséget okozott azon kérdés, vajjon a király elébb választassék-e, mint a nádor? A királyi biztosok ugyanis a nádorválasztást szerették volna egészen mellőzni, de a többség a nádori méltóságot az alkotmány főbiztosítékául tekintvén, hivatkozással az 1485-ki I. t.-cz.-re, azt kivánta, hogy a királyválasztás megelőzze a nádorválasztást;[2]

[1] *Fraknói*, Pázm. I. 624. l.

[2] A főrendeknek márcz. 26-iki üléséről szóló jegyzéket l. Jászay gyűjt. . . . Kassai követek jelentése.

különben a jelöltre nézve hajlandóknak nyilatkoztak a király akaratát teljesíteni «szabadságaik sérelme nelkül».

Az alsó tábla április elsején állapodott meg, hogy ugyanazon egy napon eszközöltessék elébb a nádor, utána pedig a király választása. A főrendek azonban ebbe nem akartak megegyezni, minek következtében a rendek között éles kifakadások történtek. Némelyek ingerülten mondák: «királyunk van, de nincs nádorunk . . . készek vagyunk inkább eredmény nélkül szétmenni, ha azonnal nem választatik nádor». Ha valamely főpap e kérdéssel kapcsolatban a kath. vallás érdekeit kezdte emlegetni, azonnal fenyegető hangok emelkedtek, hogy az nem tartozik ide, s a ki azt e kérdéssel összekeveri, azt ki kell dobni az ablakon. A papok erre még daczosabbak lettek és indítványozták, hogy Ferdinándot az alsó ház hozzájárulása nélkül kiáltsák ki királyul. Ettől azonban elállottak és a világiak — bár voltak közöttük, kik a dynastia érdekeit féltették — odavitték a dolgot, hogy miután a király április 9-ki leiratában megigérte a szabad királyválasztási jognak külön okmány általi biztosítását, továbbá a nádorjelöltek neveinek a királyválasztás előtti kézbesítését és a sérelmeknek a koronázás előtti orvoslását — végre a rendek beleegyeztek Ferdinánd megválasztatásába. [1]

II.

A kir. diploma feletti viták. — Az «una cum templis» kifejezés indokolása — protestánsok és katholikusok részéről. — A protestánsok óvást tesznek a hozandó vallási törvény ellen.

Most az új király által elfogadandó *hitlevél* szerkesztése foglalta el a rendek figyelmét. Mindenki tudta, hogy itt a sérelmek fel fognak soroltatni, s azoknak orvoslása felett hosszas viták fognak keletkezni. A ravasz Khlesel — ki egy-

[1] Az e tárgyban váltott iratok és okmányok olvashatók Acta Diaetae Posonii 1618. czím alatt Sepsi Laczkó Máté Krónikájában 172—178. l., úgyszintén Katonánál XXIX. 680. s köv. lapokon.

szerre nyolcz főurat biztosított arról, hogy nádorrá fogja segíteni — most is fondorkodott; és a hangulatot látva, Trautson grófnak április 20-káról azt irta, hogy a magyarok a sérelmek és feltételek fölött veszekednek és hogy a vallásbeli sérelmekkel gorombán fognak bánni. [1]

Khlesel jól sejtette a nehézségeket. A diploma készítése körül csakugyan a vallás kérdése tett legtöbb bajt; a körül érdeklődtek legtöbben, ugy a gyűlés termeiben, mint azokon kívül.

Hogy a viták oly elkeseredettekké lettek, annak okát abban lehet találni, hogy maga Ferdinánd elég vigyázatlanúl bele ártotta magát a vallási harczba. A pápai követ jelentéseiből tudjuk, hogy ő buzdította a főpapokat a kath. vallási elvek védelmére; ő erőszakolta a királyválasztás feltétlen keresztülvitelét és a katholikusok ezen biztatásokra kijelentették, miszerint a királyt maguk készek megválasztani a prot. rendek hozzájárulása nélkül is.[2]

A követek, mint láttuk, olynemű utasításokkal voltak ellátva, hogy a szabad vallásgyakorlatot a bécsi békekötés értelmében a koronázási hitlevélbe is betétetni kivánják; hogy az elszedett templomok és iskolák adassanak a protestánsoknak vissza; hogy a nép vallása miatt ne zaklattassék, hanem mindenki saját vallása mellett békén hagyassék. Ehhez képest a hitlevél hatodik pontjában azon biztosítékot követelték, «hogy a megválasztandó magyar király a két protestáns vallásfelekezet kiküzdött jogait tiszteletben tartsa. A jobbágyokról és a földesúri hatóság alatt álló mezővárosok és falukról nem volt ugyan említés a bécsi béke pontjai közt, de volt az 1608-ki koronázás előtti törvényekben. E szerint a törvény megsértése nélkül azokat nem is lehetett

[1] Jetzund schmieden sie an den gravaminibus und conditionibus, das wird eine neue Wäsch geben. . . Die Ungarn machten es grob; viel gröber, trage ich Sorge, werden Sie es mit der Religion und andern gravaminibus machen.» — *Hammer*, IV. Urkund. 48. l. 845. sz.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 627. l.

akadályozni vallásuk szabad gyakorlatában; de minthogy *a templomokról* külön intézkedés nem történt, a katholikusok tehát ezt használták fel ürügyül a protestánsok háborgatására. Ugy okoskodtak, hogy a törvény értelmében ugyan szabadon gyakorolhatják vallásukat, de nem szabad nekik katholikus földesúr által épített templomokat elfoglalniok. A földesurak, ha protestánssá lesznek, nem tulajdoníthatják magoknak a templomot mindaddig, míg csak egy katholikus lakos van a helységben. Természetes, hogy ebből igen sok surlódás keletkezett: mert a protestánsok úgy értelmezték a törvényt, hogy templomok nélkül nem gyakorolhatják vallásukat. A hitlevél hatodik pontját tehát így kivánták fogalmazni:

«A vallás ügye a karok és rendek részére, ezeknek és a fiskus jószágain, valamint a magyar véghelyekben is, az ország nyugalma és fönmaradása tekintetéből a bécsi békekötés és a koronázás előtti törvény értelmében maradjon szabad és sértetlen; úgy tudniillik, hogy a vallás gyakorlata mind a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, mind a szab. kir. városoknak saját és a fiskus jószágain, továbbá az ország véghelyeiben, valamint a mezővárosok és falvakban is mindazoknak, kik azt önként elfogadni kivánják, a *templomokkal együtt* — una cum templis — mindenhol szabad legyen; a jelenleg uralkodó felségnek, okmányilag tett őszinte és jóakaró magyarázatja értelmében. És senki bármely osztályhoz s állapothoz tartozzék, a vallás szabad gyakorlatában és a templomokban sem ő felsége, sem bármely földesúr által semmiképen és semmi ürügy alatt ne zavartassék.»

E méltányos javaslat ellen azonban a kath. papság erélyesen felszólalt s azt jogosulatlannak nyilvánította. Soha sem fogadta el a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó törvényeknek azon értelmét, melyet azoknak a protestánsok tulajdonítottak. A törvényben tett minden engedményt kétségbe vontak és csak a záradékot a kath vallás sérelmét hangoztatták.

A protestánsok «*Rationes Evangelicorum*» [1] című iratban indokolták kívánataikat. Elmondják ebben, hogy az 1608. törvényczikkben, melyben a szabad vallásgyakorlat biztosíttatik, a templomok szabad használatának joga is értetik, miután a vallás nyilvánosan leginkább templomokban gyakoroltatik. Hivatkoznak azon szokásra és gyakorlatra, hogy a bécsi béke előtt és után a templomoknak is használatában voltak, — különben a katholikusok értelmezése szerint egy templomuk sem lehetne. Elmondják, hogy Mátyás okmánya a bécsi békekötésnek vallási czikkét ugy magyarázza, hogy a szabad vallás gyakorlatában a templomoknak használata benfoglaltatik; s ugyanezen értelemben szól a csehek és osztrákok által, a bécsi okmány kiállítása után adott biztosítás. De nemcsak azt törekedtek ezen iratban kimutatni, hogy kívánatuk jogosult, hanem azt is, hogy ezen kívánatuk nem sérti a földes urak kegyúri jogait sem. A jogot épen nem semmisíti meg, csak korlátozza; valamint azon törvények, melyek a jobbágyoknak földesuraik iránti tartozását szabályozzák, a földesúri jogokat nem semmisítik meg, hanem csak korlátozzák. Tekintetbe kell venni továbbá, hogy a jobbágyok között sem hiányzanak olyanok, kik inkább szenvednének vértanui halált, mielőtt elpártolnának hitüktől. A protestánsok nem kívánnak semmi ujat, csak biztosítani iparkodnak jogaikat, miket a katholikusok kétségbe vonnak. Azon három föltétel között, melytől a rendek Ferdinánd megválasztatását függővé tették, legfontosabb az, melyben biztosíttatni kívánnak, hogy senki vallásában és templomaiban zavartatni nem fog. Fölemlegetik a vallás ügye miatt nemrég támadt zavarokat, melyeknek megujulását ki kellene kerülni; hivatkoznak a követek utasításaira, melyek azt követelik, hogy a hitlevélben a templomok szabad használhatása biztosíttassék; végre kiemelik, «hogy minden rendbeli Statusoknak egy fejedelem alatt és egy országban lakván, s mind kicsiny és nagy egy szabadság elvén, nem volna illendő, hogy egyiknek avagy másik-

[1] Egykorú másolata megvan Zemplénmegye levéltárában.

nak circa Religionem nagyobb avagy kisebb szabadsága volna. Mi azért, úgy mint Evangélikus Status, nem kívánunk többet magunknak vindicalni, csak annyit, a mennyit a római katholikusoknak; azért ők sem kívánhatják azt, hogy ő nekik több praerogativájuk legyen.»

Ezen méltányos és igazságos kívánatok ellen a katholikus rendek keményen kikeltek; s Pázmány vezetése és sugalmazása folytán rögtön megkisérlették a protestánsok indokolását hamis következtetésekkel és egyoldalú törvénymagyarázatokkal kiforgatni. Tagadják, hogy a vallás szabad gyakorlata templomok birását föltételezi. Mátyás magyarázó oklevelét — melyre a protestánsok hivatkoznak — a katholikusok mindig érvénytelennek tartották; mert országos törvények értelmében csak azon rendeletek birnak jogérvénynyel, melyek koronás királytól származnak. De különben is ezen okmány a katholikusok felfogásának kedvez, a mennyiben a bécsi békekötés első czikkét magyarázza s *csak* azokra vonatkozhatik, kiket a bécsi első czikk illet. Már pedig — mondák ők — ez utóbbi *egyedül* a főuraknak, nemeseknek, sz. k. városoknak, véghelyek őrhadainak és kiváltságos mezővárosoknak engedé a vallás szabad gyakorlatát, nem pedig a jobbágyoknak. Elismerik ugyan, hogy az 1608-ki I. törvényczikk a vallás szabad gyakorlatának jogát kiterjeszti a jobbágyokra is, de a *templomok használatáról* nem tesz említést, s így azoknak a templomokra jogot nem ad. A földesúr felette áll a jobbágynak, méltányosabb tehát a templomokat inkább az uraknak, mint a jobbágyoknak engedni; a jobbágyok azon földön, melyet művelnek, semmiféle joggal nem birnak; semmi másra nem tarthatnak igényt, mint munkájok bérére. A föld a földesúr tulajdona. Ha tehát a földdarab sem a jobbágyé, melyen háza áll, mikép követelhetni részükre a templomokat? A régibb törvények a jobbágyoknak sohasem engedtek jogot a templomokra. Ezt a protestánsok eljárása is bizonyítja. Ha ugyanis a régibb törvények a jobbágyoknak ily jogot biztosítanak, miért nincsennek megelégedve azokkal, miért kívánnak ujakat? Végül kijelentik, hogy az a legnagyobb

igazságtalanság, midőn a protestánsok a katholikusokat, akaratjuk ellenére, a kegyúri joguktól megfosztani igyekeznek.[1]

Látnivaló, hogy a katholikus rendek czáfolata mindig az ő vallásuk *előjogait* biztosító törvényekre való hivatkozásból áll s hogy a protestánsok jogait kereken kétségbe vonják s még Mátyás biztosító okmányát is érvénytelennek nyilvánítják. Fősúlyt fektetnek a patronátusi jogra, melyre nézve eleinte Ferdinánd is azon nézetben volt, hogy nem tartható fenn a vallás szabadságát biztosító törvényekkel szemben. De Pázmány csakhamar megnyugtatta lelkiismeretét s oly elméletet állított fel a patronus földesurak jogáról, mely hazánkban már a XIII. században lett hevesen megtámadva és megsemmisítve, mely szerint t. i. a patronus földesúr szabadon rendelkezhetik a tulajdonában álló egyházak javai és jövedelmei felett, szabadon nevezi ki és teszi le a papi személyeket.[2] Ferdinánd és az akkori kath. párt

[1] Falsae motuum originis refutatio. *Katona* XXIX. 744. l.

[2] Pázmány azt irta Ferdinándnak, «hogy a protestánsoknak törvényileg biztosított szabad vallásgyakorlat a patronus földesúr jogait érintetlenül hagyja. Az idevágó törvényekből és engedményekből korántsem lehet következtetésképen levezetni, annál kevésbé határozottan megállapítottnak tekinteni, hogy patronus földesuraknak nem lenne szabad községeik templomait a haeretikusok elől elzárni, a predikátorokat azokból kizárni és helyettök a kath. parochusokat behelyezni. Sőt ellenkezőleg a patronus-földesurak jogosítvák a protestáns predikátorok kizárásával a kath. papokat behelyezni és az egyház összes jövedelmeit, még azt is, a mit a jobbágyok a parochusnak fizetni szoktak, a kath. pap javára biztosítani; és pedig azon okból, mert a jobbágyok hazai törvényeink szerint, uruk földjén munkájok jutalmán kívül semmi más joggal nem birnak. (Verbőczy H. K. III. 30. §. 7.) Annál kevésbé birhatnak patronusi joggal az egyházak felett. Mivel pedig a patronusi jog a földesurakat illeti és nem a jobbágyokat, a predikátorok kiűzésére való jogosítvány is a földesurat illeti. V. ö. Timon Ákos, A párbér Magyarországon 101—103. lapokon. Pázmány irata ezen czím alatt: Considerationes quid juris competit Dnis terrestribus Catholicis patronis non obstante eo, quod acatholicis publicum exercitium sit permissum? Eszterg. primatialis levéltárban. Ugy látszik, hogy csakugyan az 1618-ki év van helyesen ráirva az

elfogadták ezen veszedelmes és az ország átkává lett elméletet, mely századokon át lehetetlenné tette az egymással küzdő felek kibékítését.

Most is ezen veszélyes elmélet ellen harczoltak a protestáns rendek. A katholikusok és protestánsok nyakasan ragaszkodtak nézeteikhez s öt napon át elkeseredetten harczoltak egymás ellen. [1]

A katholikusok többségben voltak s így könnyen elbántak ellenfeleikkel; s mivel a politikai láthatáron sem mutatkoztak még a 30 éves háború vészeit magában hordozó fekete felhők, ismételten a legkeményebb és elbizottabb szavakban tiltakoztak a protestánsok követelései ellen. «Inkább hagyják el jobbágyaim falvaikat — mondá Pázmány — s pusztuljanak el ezek; de megengedni nem fogom, hogy azok, kegyúri jogainak sérelmével elfoglalják a templomokat.» Tudván, hogy szavait a többség helyeselni fogja, még tovább ment s avval fenyegetőzött, hogy a katholikusok által épített prot. templomokat el kell szedni azoktól; különösen a kassai templomra nézve megjegyzé, miszerint azt nem lehet tűrni, hogy azon templom, melyet katholikus királyok építettek, a katholikusok századokon át birtak, de melyet a zavarok alatt protestánsok foglaltak el, azok kezei közt maradjon. Annál inkább, mivel a sz. k. városokban a legfőbb kegyúri jog a királyt illeti.

Ily körülmények között a protestánsok belátták, hogy ez idő szerint ügyük diadalát el nem érhetik, magánértekezletekben tanakodtak a teendők felett. Elhatározták, hogy

okmányra, mert e kérdés ezen évben tárgyaltatott érdemileg az országgyűlésen.

[1] Mely dologról való disputatiónak öt napja vagyon, melyből mi következzék, csak Istenünk tudja . . . . . ? A katholikusok és evangélikusok között fölötte nagy differentia és discussió vagyon és erre nézve minekünk szabad városok követének a kath. papi és úri rendnél semmi gratiánk nincsen, és náluk nem kedves személyünk; de azzal semmit nem gondolván, követjük ama mondást: «melius est obedire Deo, quam hominibus». A kassai követek máj. 5. A városi levéltárban.

tovább küzdeni nem fognak, mert a Pázmány által vezetett s Ferdinándtól támogatott kath. többség által mindenben leszavaztatnak, hanem ünnepélyes *óvást* tesznek a hozandó törvény ellen s azzal haza térnek eredménytelenül.

A királyi biztosok erre megdöbbentek. Lehetetlen volt be nem látniok, hogy a prot. rendek ily eljárása által a királyválasztás, melyet annyira sürgettek, elhalasztatnék, mi ismét károsan hatna vissza az ország egyéb ügyeire is. Ezért kérték őket, hogy álljanak el szándékuktól, inkább a katholikus rendek is szelídebben fognak velök beszélni s elfogadják a Mátyás alatt alkotott czikkeket valódi értelmökben; csak azt kivánják, hogy ebből a katholikus vallás sérelme ne következzék. A katholikus főurak közül is sokan békítő hangon beszéltek velök s kérték, hogy jogos és méltányos kivánataikat azon alkalommal adják elő, midőn az országos sérelmek fognak tárgyaltatni. De voltak olyanok is, a kik minden áron botrányt akartak előidézni. Ilyen volt Frangepán horvát bán, ki oly sértő kifejezéseket használt a protestánsok ellen, hogy azért ki akarták dobni a teremből. Csakis a higgadtabb evangélikusok akadályozták meg a botrányt, midőn a bán felugorva helyéről, harsányan kiáltá, hogy lépjenek elő, a kik őt kidobni akarják. A főpapok más úton kivánták a protestáns rendeket engedékenységre birni. Szakadást akartak előidézni az ágostai és helvét hitvallású rendek között. De ezek ezúttal összetartottak. Ösztönszerűleg érezték, hogy szakadás esetében még nagyobb veszélybe döntenék ügyüket. [1]

[1] Undt geheń zwar die Pontificii darauff, dass sie gerne zwischen Uns Evangelischen, d. i. Lutherischen eines, undt calvinischen andern theils eis schisma undt Scission oder trennung machen wollen, damit Ihre vota dessto grösser, undt was sie begeren, wirklich erlangen mögen. Aber zue den Zeytt die Lutherischen der calvinischen treyen beystand bedürftig, ein Theil das Andere in keinen Weg nit lassen kan, sonsten mentschlich davon zue reden, wir die Kirchen undt endtlich das Exercitium Religionis selbst in toto verlieren möchten. Das Gott gnediglich verhietten wolle. — Lőcsei követek jelentése máj. 4-éről. Városi lev.

Az alatt a király is türelmetlenül várta a vita befejezését. Tanácsosai által megizente a rendeknek, hogy ne disputáljanak. Ha vannak sérelmeik, adják elő akkor, ha a gravamináknak kerül a sor. Most siessenek az új király megválasztásával. [1]

A protestánsok végre csakugyan engedtek. Nem lévén kilátásuk arra, hogy kívánságaikat érvényesíthessék, ügyüket jobb időkre halasztották el. Most pediglen Forgách Zsigmond előtt letették ünnepélyes óvásukat. Kijelentik ebben, hogy habár a hitlevélnek a vallásról szóló pontjából az «*una cum templis*» kifejezés kihagyásában, a királyi tekintély iránti hódolatból és a kiküldött biztosok azon intése következtében, nehogy a további viták miatt a királyválasztás és más közügyek elodáztassanak, megegyeztek: mindazonáltal nem akarnak eltérni sem a bécsi békekötésnek, sem az 1806-ki országgyűlésnek a vallás szabad gyakorlatát biztosító czikkeitől; hanem azon magyarázat szerint kívánják azokat érteni, melyet II. Mátyás király, mint főherczeg 1606. szept. 25-én kelt oklevelében adott. És ha őket bárki azon törvények által biztosított jogaikban sérteni fogná, önvédelműkről kellőképen fognak gondoskodni.[2]

[1] *Lászay* okmgyűjt. Máj. 5-kéről szóló feljegyzés. Nemz. Muz.

[2] Protestatio Haereticorum contra Catholicos Anno 1618. máj. 5. Acta Diaet. Orsz. lev. A nádornak erről szóló bizonyságlevele szerint: «Solenniter protestantur, quod ab Articulis super libero Exerticio Relligionis tam tempore pacificatione Viennensi, quam et post ante coronationem modernae Majestati Caesar. atque Reg. emanatis, quos reali continuoque usu confirmassent, et in quo perstitissent ac etiam de presenti persisterent, nullatenus recedere vel eosdem in dubium vocare, sed iuxta genuinam sinceramque et benignam praetitulatae Suae Majestatis Caes. et Reg. explicationem Dipplomate suo Vienna die vigesima quinta Sept. Anno Millesimo Sexcentesimo Sexto emanato confirmatam, eodem quo Sua Mtas atque Regia sensu, utpote author et plenipotentiarius praenominatae pacificationis Viennensi accepit eosdem intelligere, iisque etiam modis omnibus inherere vollent. Ac si per quempiam contra tenorem praescriptorum Articulorum turbarentur, suis ipsos non de futuros juribus uti hoc nomine palam protestati essent ac manifeste. Qua quidem solenni prostestatione per prasensitos Status et

A következés — fájdalom — nagyon is keményen éreztette az «una cum templis» kimaradásának káros voltát; mert e miatt igen sok honfinak vére áztatta a különben is sokat ázott magyar hantokat.

III.

A katholikusok ellenóvása. — A hitlevél hatodik pontja. — A jezsuiták ügye újra szóba hozatik. — A királyválasztás után Forgách Zs. nádorrá választatik. — A protestánsok és katholikusok sérelmei.

A protestáns rendek határozott hangú óvástétele megtette hatását.

A katholikus rendek, mintha csak előre sejtették volna, hogy a jövő országgyűléseken ez ügy bizonyosan a protestánsok javára fog eldőlni, ellensúlyozásul rögtön siettek ellenóvásukat megtenni, nehogy az utókor előtt legyőzetteknek tünjenek fel. Azon régi elvükhöz, hogy más felekezetek javára semmiben sem kell megegyezni, a legnagyobb szivóssággal ragaszkodtak. Méltányosság ellenében elsőbbséget, igazság ellenében előjogokat, törvény ellenében a katholicismus régiségét állították s a protestantismust, mint újat, mint eretnekséget, jogosulatlannak, a papi rendre nézve sérelmesnek hirdették. A békekötésekről azt szerették mondogatni, hogy azok érvénytelenek, mert a főpapság nem adta beleegyezését. Régibb ellenmondásaihoz most is ragaszkodik.

Ellenóvásukban kijelentették ugyanis, hogy mivel az ágostai és helvét hitvallású összes rendek sokáig azon működtek, hogy a vallásügyben a bécsi békekötésben és az 1608. évben hozott törvényekhez új záradékok, jelesül pedig ezen kifejezés «ac Templis» adassék, miből úgy a kegyúri jogra, valamint a főpapok és főurakra nézve sérelem támadna, a

Ordines Evangelicos modo praemisso facta, iisdem literas sibi protestatorias a nobis authentice Jurium Status Evangelici futuram ad cautelam necessarios dari postularunt. Supra qua protestatione iisdem presentes literas nostras protestationales extradandas duximus atque concedendas.

parasztoknak pedig, kiknek az ország törvénye értelmében földjük nem, csak munkabérök lehet, oly jogot nyernének, melylyel eddig nem birtak: ennélfogva a kath. főpapok, főurak és az összes rendek ezt semmiképen el nem fogadhatják. Minthogy a protestánsok az e felett folytatott tanácskozások alkalmával azon kifejezést «ac Templis» a törvénybe iktatni nem birván, e miatt protestatiót nyujtottak be; ennélfogva a katholikusok is hasonlót cselekesznek; és pedig ekképen: Ámbár a bécsi békekötés és az 1608. országgyűlés alkalmával a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvények nem a katholikus, hanem a protestáns rendek kivánatára hozattak; mégis épen ezek *semmisítik meg* azokat új hozzáadások, változások által.

Hogy a kath. rendek a templomok ügyében sem kegyúri, sem egyéb földesúri jogaiknak sérelmét szenvedni nem akarják; daczára bármily szőrszálhasogatásoknak, a szokás s gyakorlatra való hivatkozásnak, titkos okleveleknek, vagy a törvényczikkek erőltetett magyarázásának. Soha a kath. rendek oly nyilatkozatokat vagy ajánlatokat nem tettek, melyek alapján a jogaik ellen intézett sérelmek igazolhatók lennének.

A kath. rendek mindazon a vállásügyre vonatkozó rendelkezésekben, melyek eddig hozattak vagy hozatni fognak, *alattomban* értetni kivánják a záradékot, miszerint azokhoz csak a kath. vallás s következőleg az *egyházi rend sérelme nélkül* adják megegyezésüket. Az oly rendelkezések ellen, melyek ily sérelmet foglalnak magukban, a katholikusok tiltakoztak, s azokat mint érvényteleneket, el nem fogadták.

Az egyházi rend mindazon óvásokat és ellenmondásokat, melyek a Bocskay-mozgalmak idejétől kezdve tétettek, a jelen és jövő időkre nézve is érvényeseknek nyilatkoztatja. *És ha valaha elmult időkben történt, vagy jövőben megtörténnék, hogy nyilvános tárgyalások határozatai közé a vallás dolgában valami igtattatnék a más felekezetűek javára, azt ugy kellene tekinteni, mint mi az egyházi rend akaratja nélkül s ellenére történt.*

Végre valahányszor egyháziak a nyilvános politikai ügyek tárgyalásában részt vettek, vagy részt venni fognak, *nem volt és nem is lesz szándékuk soha a más felekezetekre vonatkozó javaslatok előterjesztését megengedni* vagy követelni; részvételük egyedül politikai ügyekre szorítkozik.[1]

Evvel a viták egyelőre megszüntek s a hitlevél hatodik pontja ily szerkezetben lőn elfogadva: «A vallás ügye, a rendek s a korona javain és a véghelyeken, az ország békességének föntartása kedvéért, a bécsi békekötés s a koronázás előtti törvénykönyv rendeletei értelmében maradjon szabad és sértetlen. Ugy tudniillik, hogy vallásuk szabad gyakorlatának jogával birjanak a zászlósok, főurak, nemesek és összes rendek saját és a korona jószágain, a véghelyek őrhadai és azon mezővárosok meg helységek, melyek azt szabadon elfogadják. És senki vallásának szabad gyakorlatában sem ő felsége, sem a földesurak által ne háborgattassék.»[2] Az «una cum templis» kifejezés tehát kimaradt.

A hitlevél többi pontjain nehézség nélkül haladtak át, mindenben egyetértettek a rendek, csak a *jezsuiták* kérdése került ismét roppant küzdelembe.

Tudni való, hogy a jezsuiták az 1608-ki országos törvény által el voltak tiltva fekvő jószágok birhatásától. Ők azonban e törvényt kijátszották azáltal, hogy az elszedett birtokok jövedelmeit titokban élvezték, sőt oly jövedelemmel rendelkeztek, hogy a nagyszombati collegium felállításán kívül vesztegetésekre is jutott pénz. Pázmány még 1610-ben mindent elkövetett, hogy a törvény ellenére megtartsa a rend birtokait titokban. Igy például Kolcsvát, Tamásfalvát, Arnótfalvát, a liszkai három szőlőt, a lőcsei házat, melyek a jezsuiták birtokában voltak, a jezsuita lelkű Pethe Lászlóra, kamarai elnökre ruházta,[3] hogy addig annak neve alatt élvezhessék, míg ujra kiküzdhetik a jogot, hogy nyiltan is birhassák. Azon-

[1] Katona XXIX. 737. l.
[2] Katona XXIX. 722. és 737. l.
[3] *Fraknói.* Pázmány P. 78. l.

kívül több erőszakosságot követtek el s titokban annál nagyobb buzgalmat fejtettek ki a protestánsok üldözésében.

Épen nem lehet csodálkozni, hogy a protestánsok, kik a jezsuiták törvénytelen üzelmeit jól ismerték, azt kívánták, hogy necsak a javaktól fosztassanak meg *igazán*, hanem, hogy az országból is örökre száműzessenek, mint a honpolgárok nyugalmának felzavarói. De bármily fontos okokkal támogatták a protestánsok kivánatukat, a jezsuiták oly férfiaktól pártfogoltatva, minő volt Pázmány, Khlesl s maga a leendő király Ferdinánd, e kérdésben is diadalmaskodtak. Midőn a törvényre hivatkoztak, feleletül azt nyerték: «mi is mutathatunk föl törvényt, mely Luther és Kálvin követőit máglyára ítéli.» Ily okoskodás ellen nem tartották érdemesnek a további küzdelmet. Várták a jobb jövőt, melyben több ereje lesz az igazság szavának, mint most.

A király nem volt megelégedve az országgyűlés lassú működésével; rossz néven vette, hogy a rendek az új királytól a sérelmek orvoslását sürgetik, miáltal még az uralkodó király jogkörébe való avatkozásra kényszerítik. Aggodalmai azonban szétoszlottak. Végre valahára a hitlevél,[2] s miután Ferdinánd az országgyűlés által elébe terjesztett feltételeket elfogadta s különösen a sérelmeket, kormánya kezdetén minden más előtt orvosolni igérte volna, május 15-én megerősíttetett,[2] a választás megtörtént, az ünnepélyes királyválasztás után következett a nádor választása. Forgách Zsigmond, Erdődy Tamás, Battyány Ferencz és Török István közül az első lett a nádor.

Ferdinánd máj. 17-én előterjesztette a királyi másodelőadásokat; de a rendek, hivatkozván királyi igéretére, mindenek előtt a sérelmek orvoslását sürgették. Két napon át, u. m. máj. 18. és 19-én a sérelmek összeirásával foglalkoztak a rendek s azokat 46 pontban terjesztették elő a

[1] Katona XXIX. 727—734.

[2] Diploma Assecuratorium Regiae Majestatis super Articulis sibi propositio observandis... Posonii 15. May. Anno Domini 1618. Orsz. levéltár.

királynak.[1] Legtöbb vitára ezúttal is a vallási sérelmek adtak alkalmat, miket a megyék követei — utasításaikhoz képest — első helyen kívánták tárgyalni. Mind a protestánsoknak, mind a katholikusoknak voltak sérelmeik.

A protestáns követek panaszt emeltek, hogy a törvénybiztosította szabad vallásgyakorlatukban akadályoztatnak, a mennyiben a győri erősségben a protestáns katonák akadályoztatnak hitök szerinti isteni tiszteletükben s a várfalakon kívül csak szabad ég alatt szabad imádniok az istent: hogy az 1608. VII. t.-cz. daczára sem szüntek meg a szentszékek visszaélései. Felhozták, hogy míg a superintendensek hatásköre és tekintélye csorbíttatik és aláásatik, addig másfelől a kath. főpapok közül sokan túlterjesztik hatalmukat s olyanok is részt vesznek az országgyűlésben, kik az országban sem székhelylyel, sem javakkal nem birnak. Követi utasításaiknál fogva tehát azt kívánják, hogy az ily főpapok a káptalanoktól elváltan külön ne szavazhassanak. Sérelemnek említik végre azt is, hogy a jezsuiták az 1608. VIII. t.-cz. ellenére, bár fekvő javak birásától eltiltattak, mégis mások közvetítése által alattomban élvezik a turóczi prépostságot s annak jövedelmeit veszélyes czélokra fordítják. Nehogy tehát az ország világos törvényei továbbra tán más irányban kijátszassanak, kívánták, hogy a jezsuita rend — mint legtöbb bajnak okozója — az országból kizárassék.[2]

A katholikusok viszont sérelemnek mondák azt, hogy joghatóságuk, javaik és kegyúri jogaik megszoríttattak. A két fél közt oly nagy volt a véleménykülönbség, hogy a viták egész máj. 23-ig elhúzódtak. Ekkor — mint Fraknói mondja — engedtek mind a két részről s a vallási sérelmeket foglaló

[1] Acta Diaetae 65. 95—138 könyv. Dallos naplója. — Jászay okm. gy.

[2] Dallos naplója 21. május Sunt perlecta gravamina primo Ultradanubiorum partium, secundo Cisdanubiorum et Superiorum partium simul inter quorum gravamina primum locum habuerunt, qui de religione erant, erectione tribunalis Superintendentum, de ablationibus templorum, de jesuitis etc.

iratokat a gyűlés szine előtt széttépték, s határozatba ment, hogy ezúttal egyedül a politikai sérelmek tárgyaltassanak. De a protestánsok ennek daczára is szilárdul ragaszkodtak azon követelésükhöz, hogy a kath. szentszékek protestánsok felett ne biráskodhassanak és hogy a jezsuiták számüzessenek. Május 27-én az elsőre nézve oly módositást tettek, hogy a szentszékek, a házassági ügyek kivételével, minden ügyeket kénytelenek legyenek a protestánsokhoz áttenni; aratás idején szüneteljenek; csekélyebb jelentőségű ügyekben ne idézzék meg a feleket; protestáns lelkészek ne kötelezessenek előttök megjelenni. A másodikra nézve felhozták, hogy a jezsuitáknak nem lett volna szabad Nagyszombatban collegiumot állítaniok, hogy azok az ország békéjét folyvást felzavarják, hogy az ő behozataluk előtt a rendek közt mindig egyetértés volt, azóta pedig csak meghasonlás tapasztalható.

Ez ellen a katholikus szónokok azt hozták fel, hogy *épen a «prédikátorok» bejövetele óta van visszavonás*; hivatkoztak Németországra, Angliára és Erdélyre, mintha itt is nem épenügy jezsuiták garázdálkodtak volna, mint mínálunk. Mivel titkon nagy jövedelmekkel rendelkeztek s ennek következtében ingyen oktathatták a gyermekeket, azért volt meglehetős sok tanítványuk. E tekintetben gúnyosan azt válaszolták a protestánsoknak: «kövessék a jezsuiták példáját a ti tanáraitok is, mondjanak le ők is minden jutalomról, talán reábirhatjátok a katholikusokat, hogy gyermekeiket a jezsuita iskolából kivezetvén, a ti tanáraitokhoz küldjék». Igen természetes, hogy ily okoskodások ellen az anyagi forrásokban szükölködő protestánsoknak sikerrel harczolniok nem lehetett. Kénytelenek voltak követelésüktől ezúttal elállani; s mikor a kath. rendek a szentszékre vonatkozó törvény módosítására hajlandóknak mutatkoztak, [1] máj. 25-én

[1] A szentszékről való gravament a nemes vármegyékkel együtt a gravaminák közé irván, mivelhogy a nemességnek is erről volt queremoniájuk; de a papi rend ezeknek magukat opponálván és ezek-

a sérelmek — a vallásiak kivételével — fölterjesztettek. Azonban a királynak sok kifogása volt a fölirat ellen s így csak június végén egyezett meg tökéletesen a rendekkel.

IV.

Az ausztriai protestáns rendek közbenjárásért folyamodnak. — Jesseniust, a csehek küldöttét, Forgách letartóztatja. — A kedélyek mindinkább felháboríttatnak. — A vallásügyi törvényczikk. — A gyűlés vége.

A fentebb vázolt országgyűlési tárgyalások alatt kiütvén a cseh háború, a szomszéd szövetséges tartományok rendei részint levelekben, részint követek által kerestek segélyt a magyaroknál.

Május végén Pozsonyba érkeztek az ausztriai protestáns rendek követei, a kik Bécsben még febr. 13-án nyert audientia alkalmával hiába nyujtották be a császárnak sérelmeik megszüntetése iránti kérelmüket. Most a magyarok közbenjárásához folyamodtak. Természetes, hogy sem a király, sem a nádor, sem Khlesel bíbornok nem szivesen látták őket Pozsonyban. Úgy tekintették őket, mint nyugtalan ellenfeleket, a kik a kormány régi terveit meghiusítani akarják; a kik, ha a magyar rendek többségét megnyerhetik, veszélyeztetik vagy legalább is elodázhatják Ferdinánd megkoronáztatását. Ezért mindent elkövettek arra nézve, hogy fellépésöket mind a rendeknél, mind az udvarnál lehetőleg ellensúlyozzák. Sok akadálygördítés után azonban a követek jún. 11-én mégis meghallgattattak. Szóbeli előadás után átnyujtották azon terjedelmes emlékiratukat, melyben az 1609. óta szenvedett sérelmeik és az 1610-ben Thurzó György nádor által kieszközölt s vallásszabadságot biztosító

kel együtt a kath. status, semmiképen nem engedték, hogy a több gravaminák közül legyen, hanem ezt is nagynehezen, két egész nap erről azokkal contendálván, az articulusok irására halasztották, és hogy erről is articulus legyen azt végezte az ország. Kassa város követei máj. 25-kéről.

császári leirat ellen elkövetett erőszakosságok felsoroltatnak. Kimutatják ebben, hogy a császár aláirásával és pecsétével ellátott vallási decretumnak egyetlen egy pontja sem tartatik meg a katholikusok által; hogy annak tartalma nem közöltetett kellő ünnepélyességgel az illető hatóságokkal, minélfogva azt a törvényszékek nem is tartják kötelező erejűnek. Kérik tehát a császárt, hogy mindenekelőtt azon decretum ünnepélyesen kihirdettessék. Áttérve a részletekre, egyes példák felhozásával kimutatják, hogy az 1610-ki határozatok figyelembe se vétetnek. Kérelmüket tehát abban foglalják össze, hogy sérelmeiket ő felsége, adott szavához képest, minél elébb megorvosolni kegyeskedjék. [1]

A magyar rendek még élénken emlékeztek azon bécsi 1610-ki országgyűlésre, melyen Thurzó György, Magyarország nádora, mint meghivott közbenjáró, a bécsi udvar ármányaival szemben kieszközölte, úgyszólván kierőszakolta a vallásszabadságot biztosító határozatot. Ezért készséggel vetették magokat közbe az osztrák protestánsok sérelmeinek orvoslásáért. Június 18-kára elkészítették közbenjáró kérelmüket a királyhoz, melyet aztán egy küldöttség vitt át Bécsbe Mátyásnak. Ez június 24-én történt.

Mátyás röviden csak azt válaszolta, hogy ámbár ő már az ausztriai rendeknek kiadta határozatát, de minthogy a benyujtott sérelmi iratban vizsgálatot igénylő magánügyek is előfordulnak, méltányossági tekintetből elfogadja a magyarok közbenjárását és annak idején közölni fogja velök is határozatát.

Ugyanezen időtájban jött Pozsonyba Jessenius, a csehországi protestáns rendek küldötte. Ennek is az volt a feladata, hogy a csehek és magyarok közt létezett szövetség megujítását szorgalmazza és a felmerült erőszakos esetekkel szemben a közös védelem módját megállapítsa. Ugyanis nem volt titok, hogy a magyar király seregét kiván küldeni a csehek ellen. Ezt kivánta Jessenius mindenekelőtt megakadá-

[1] Raupach, Evang. Oesterr. IV. 344. l.

lyozni azáltal, hogy a magyar rendeket e sereg visszatartására és egy küldöttségnek Prágába való menesztésére akarta birni.

A nádor ezt lázításnak vette s Jesseniust letartóztatta azon ürügy alatt, hogy a nádorhoz szóló megbizó levelét nem tudta előmutatni. Jessenius hiába hivatkozott arra, hogy azon időben, mikor a cseh rendek őt Pozsonyba küldötték, Magyarországnak nádora nem volt; azt meg épen nem sejtette, hogy Forgách fog megválasztatni s ekként hozzá czímzett levelet nem is hozhatott. A nádor jelentést tett erről a királynak, addig is szigorú őrizet alá helyezvén a csehek küldöttét. Ez természetesen a legnagyobb mértékben felizgatta kedélyét azoknak, a kik a csehek szövetségét épségben tartani kivánták. A nádor eljárását erőszakosnak mondották és midőn a törvények szerkesztésére került a sor, a vallásügyi pontnál ujra kitört a szenvedélyek vihara. Éles kifakadások történtek különösen a jezsuiták ellen, kik, mintha a reájok vonatkozó törvény nem is léteznék, széltiben garázdálkodtak, dús jövedelmeket húzván a törvény által tiltott birtokokról. Természetes, hogy ezeknek védelmezői hasonló szemrehányásokat tettek a protestánsoknak; sőt — a mint Fraknói mondja — olyanok is találtattak, kik a jezsuitákat fegyverrel is készek voltak megvédelmezni.

Végre a vallásról szóló törvényczikk, mely elég jellemzően a törvénykönyv utolsó (77-dik) czikkét képezi, röviden a következő szavakban nyert kifejezést:

«Vallás ügyére nézve az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. czikkely megújíttatik.»

Ekként ezen országgyülés — miután Ferdinánd július első napján Pázmány által Magyarország királyául megkoronáztatott volna — a protestánsokra nézve egészen eredménytelen maradt és midőn július 4-én szétoszlott, a jezsuiták kivételével mindenki aggodalommal nézett a jövő felé.

Erdélyi gyűlések 1618- és 1619-ben.

I.

Az 1618-ki kolozsvári országgyűlés.

(Okt. 4—21.)

Bethlen fellép a zsidózó felekezet ellen. — A rendek hálával fogadják ezt; — és szigorú törvényeket alkotnak a bevett vallásokon kívül keletkező új felekezetek ellen.

A magyarországi legújabb események, az országgyűléseken nyilatkozó közhangulat, a mindinkább ingerültebbé váló kifakadások egy perczig sem engedtek kétkedni a felett, hogy bekövetkezett az igazhitűség igényeinek harcza és az erőssé, nagygyá növekedett protestantismusra Európaszerte újra a megpróbáltatás nehéz napjai következtek be.

Semmi sem árthatott neki annyira, mint a belső meghasonlás. Semmi sem használtatott fel ellene oly eredményesen, mint a katholikusok részéről gyakran hangoztatott azon állítás, hogy szabadosságra és féktelenségre vezet. Bethlen Gábor ezt a gyanúsítást nem akarta eltűrni és az októberi kolozsvári országgyűlésen határozottan az orthodox protestáns egyház jövőjét kivánta biztosítani, midőn az úgynevezett zsidózó felekezet ellen föllépett.

A mivel hajdan Dávid Ferencz idejében az unitáriusokat gyanusítgatták, hogy a Krisztus istenségének tagadásával visszamennek a zsidó vallásra, azt kezdették szemére hányni újra a protestantismusnak. Látszólag volt is ennek némi alapja, a mennyiben a meggyőződés szabadságának örve alatt sokan túlmentek a kellő határon és a reformatió igaz szellemétől eltérve a zsidóság eszmekörébe csaptak át. Ezek között legkiválóbb alak volt Péchy Simon, a fejedelem hű embere, korlátnoka, a ki tudományos képzettségével, hivatalos tekintélyével és kellemes modorával nagy hatással volt környezetére. Családi viszonyainál fogva — férje lévén Kornis

Farkas leányának, Judithnak — összeköttetésben állott Erdély legelőkelőbb családaival.

Szemlélődő természeténél fogva sokat foglalkozott a vallás kérdéseivel, a dogmák különbségeivel és a külső szertartásoknak mérlegeléseivel. A saját hitfelekezete számára vallásos énekeket irt, mi kétségtelenül nagy befolyással volt a zsidózó felekezet «eretnek» tanainak terjedésére.

Bethlen, a türelmes és szabadelvű fejedelem, nem sokat látszott törődni hiveinek vallásos meggyőződésével. Soha Péchynek szemrehányásokat nem tett. De midőn egyfelől tapasztalta, hogy sokan már a kereszténységnek lényegét kezdik megtámadni; midőn tapasztalta, hogy II. Ferdinánd és katholikus hivei ebből fegyvert kovácsolnak a reformatió és általában a protestantismus ellen; midőn nem lehetett többé kétség a felett, hogy a sokféle vallás miatt a külföldön valóságos veszély fenyegeti országát és fejedelmi tekintélyét: akkor fellépett és az összejött országos rendek előtt «a hamis isteni tiszteletnek és sectának exstirpálását» ajánlotta.

A rendek nagy hálával fogadták a fejedelemnek előterjesztéseit. Istentől áldást kivánnak fejére azon fáradhatatlan tevékenységeért, melyet a béke fentartása és a vallás érdekében kifejtett. Ez utóbbi ügyben tett előterjesztését szóról szóra elfogadván, az első törvényczikkben ekképen foglalták össze:

1. «Mivelhogy penig kegyelmes urunk Nagyságod minden üdőben lévő dicséretes fejedelmeknek nyomdokát követvén, minden külső felette szükséges és súlyos, reánk való szorgalmatos vigyázása és gondviselése között legelsőben az úristennek szent tiszteletit akarta véghez vinni, abban való abususokat corrigálni és istennek boszuságára s ellenünk méltán felgerjedett haragjára találtatott innovatiókat szegény hazánkban tollálni: tetszett elsőben, hogy Nagyságod arról közinkben külön és kiváltképen küldött propositióját ez mostani articulusainknak seriesében de verbo ad verbum inseráltatnók, melyből nemkülönben mint egy tükörből az Nagyságod istenhez való tiszteletinek zelusa minden keresz-

tyén országoknál kitetszenék. Mely Nagyságod propositiója így következik:

Propositio illustrissimo domini principis contra Judaizantes sive Sabbatarios et alios extra receptas confessiones novam in Transylvania sectam profitentes.

Az mindenható úristen lévén minden birodalmoknak főauthora, a kiket ő felsége jó voltából fejedelmi méltóságra emel, és egyéb emberek közzül maga nevezetit is nekik adja, istennek nevezvén őket, mindazok valamennyivel méltóságosbakká tétetnek egyéb embereknél, annyival nagyobb zelussal, háladatossággal tartoznak istennek szolgálni az ő nagy áldásáért. Nem mutathatják penig semmi nagyobb dologban háladatosságokat és istenhez való engedelmes voltokat inkább meg, mint ha az istennek szentséges nevét, igaz tiszteletit, ki őket ily nagy méltósággal koronázta meg minden emberek felett, ők is teljes erejek szerint oltalmazzák és terjesztik. Az kik az istennek kedves népének szent fejedelmi közűl erről az ő kötelességekről hálaadó szívvel megemlékezvén, az istennek szent igaz tiszteletit és törvényit oltalmazták, az hamis istenitiszteleteket birodalmokból kitisztították, azoknak birodalmokat ő felsége is boldoggá és békességessé tötte: ellenben penig a kik háladatlanok lévén ebbeli tisztekben el nem jártak, birodalmok is csak zűrzavar volt, életeknek is gyakrabban tragicus exitussa következett.

Mi is azért fejedelmi állapotunkat isten nagy áldásának ismervén és vallván lenni, minden gondjaink közt főbb, elsőbb és legszükségesebbnek tartjuk birodalmunkban az isten tiszteletinek igazán való oltalmazását és az recepta religiókon kívül való hamis isteni tiszteletnek és sectáknak exstirpálását. Támadtanak és igen kezdettenek szaporodni bizonyos részeiben birodalmunknak az recepta religiókon kívül való secták, úgymint az Judeismus, és ahhoz hasonló káromkodások, kiknek ily könnyen való elhallgatásáért istennek rettenetes büntetését várhatjuk fejünkre mindnyájan, az mint ennek jeleit szemeinkkel látjuk. Mi azért efféle istenkáromló sectáknak birodalmunkból való kitisztitásában fejedelmi tisz-

tünk szerint procedálni akarván, mindazáltal Kegyelmeteknek elsőben akartuk hirré adni, intvén szeretettel, velünk együtt istenhez való zelusát megmutatván, ezen gyűlésünkben szorgalmatosan keresse ki afféle sectáknak autorit, promotorit, fautorival együtt, és büntetlen ne szenvedjük, sőt a régi királyok decretumai szerint Kegyelmetek is végezzen oly móddal erővel, hogy ha kik publice avagy privatim, akár tanitók, akár egyéb rendek, az recepta religiókon kívül való sectákban találtatnak, most és ennekutána is minden kedvezés nélkül büntetődjenek mind személyekben, mind javakban. És az Kegyelmetek végezése legyen perpetuum decretum, hogy az felséges Istennek így méltán felgerjedett haragját mitigálhassuk; külső országokban is felőlünk az sokféle vallások miatt költ gyalázatos hirünk nevünk abolealtassék. Az istenét elsőben így megadván, annak utánna Kegyelmetek is boldogúl fordíthatja elméjét egyéb előtte álló szükséges dolgok felől való végezésre.

Mely Nagyságod kegyelmes propositióját minden részében egész országul oly igaznak és méltónak itéltük, hogy annak véghezviteléből az úristennek szegény megromlott hazánkhoz nagy jóvoltát és kegyelmét, elhalgatásából penig és véghez nem viteléből nem egyebet, hanem méltó boszúállását és tovább való romlásunkat bizonyosan várhatjuk.

Végeztük azért országul, communibus votis et suffragiis, pro perpetuo et nunquam tollendo decreto, hogy valakik ez országban akár tanító, akár minémű renden való emberek legyenek, kik az recepta religiókon kívül való haeresiseket követnének, hogyha azok ez jövendő karácson napjáig a die promulgationis presentium articulorum arra az religióra, az melyből exorbitáltatnak, avagy akármelyikre az recepta religiók közül nem convertálnak, az olyanokat urunk ő Nagysága directora által citáltatván, és legitime unico tantum termino convincáltatván, iuxta contenta decreti minden kedvezés nélkül megbüntesse ő Nagysága mind

magokat, mind peniglen azoknak patronusit, promotorit és fautorit.»[1]

Ezen törvény, bármily szigorú volt, úgy látszik, nem hajtatott végre. Czélja tulajdonképen az volt, hogy a külföld előtt a féktelen szabadosság vádját elhárítsa magától. Péchy Simon ezután is korlátnok, s mint ilyen, a fejedelem bizalmas embere maradt.

II.

Az 1619-iki fejérvári országgyűlés.

(Máj. 5.)

Bethlen a valláserkölcsi életre nagy súlyt fektet.—A rendek templombajárást, ünnepszentelést ajánlanak, a rossz életet tilalmazzák.

Bethlen nemcsak a vallási, hanem az erkölcsi szabadosságnak is ellensége volt. Úgy volt meggyőződve, hogy a vallás jóságának és tisztaságának legerősebb bizonyítékát az erkölcs tisztasága képezi. Ezért a vallást érintő társadalmi bűnöket, jelesül a paráznaságot és káromkodást, mely különösen az előkelő körökben elharapódzott, kívánta megszüntetni. Ezt pedig leginkább az által vélte elérhetni, ha a nép a templomjárásra buzdíttatik, ha az ünnepek megszenteltetnek s vasárnapokon minden zajos mulatság elkerültetik és az előljárók e részben kellő szigort fejtenek ki.

Mihez képest fejedelmi propositiója szerint a rendek három pontban foglalták össze azon határozatokat, melyek törvény erejére emelve hivatva voltak a sülyedt erkölcsöket megjavítani. A törvény szavai ekképen hangzanak:

1. Minden egyéb világi külső állapotoknak igazgatása előtt penig, mivel az úristennek sok rendbeli ostorát és fenyegető csapásit látjuk és halljuk mind itt magunk között, s mind a szomszéd országokon, Felséged kegyelmes inté-

[1] A kolozsvári országgyűlés törvényei, *Szilágyi* S. VII. 487—489. l. *Veszely* K. I. 246—248. l.

séből is igen javaljuk, hogy az egyházi rendeknek jó intéseket a poenitentiatartásról mindenütt szorgalmatosan megfogadják, és mentől nagyobb buzgósággal az isteni szolgálatban, könyörgések és imádságoknak templomokban celebrálásában, józan és ártatlan élet mellett, minden rendek előljárjanak, és életeknek, erkölcsöknek jobbításával az isten felhuzott haragját engesztelni igyekezzenek. E mellett az innepek megszentelése kivántatik úgy, hogy az nevezetes főünnepek és az vasárnapok megillettessenek (azaz megtartassanak); se maga, se szolgája, se jobbágya azokon a napokon az dologra ne kényszerítessenek. Menyegzők se egyéb lakodalmok akkor ne celebráltassanak, utra is senki ne induljon, hanem ha bizonyos elmulhatatlan ok kényszerítené; sőt ekkor sehun praedikatió végéig a vásárok meg ne szabadítassanak, se bort sehun délesti predikatió végéig ne áruljanak. Valakik penig ez ellen cselekesznek, nemes emberen hat forintot, paraszt emberen két forintot dúljanak az ispánok a vármegyéken, a székelységen az királybirák. Mely pénznek harmadrészét magoknak tartván, a két részét pedig számán hagyják és adják azon városokon, falukon lévő egyházfiaknak kezekbe, mely jövedelmecskéből tartozzék azon város és falu az templomokat és scholákat megépítteni. Semmi külső profánus ususra sub amissione capitis et omnium bonorum ne merészeljenek abból az atyafiak se semmi rend költeni. Egyházfiakat pedig minden városokon és falukon igen hiteles jó lelkiismeretű zálogos embereket constituáljanak, az kik miatt kárt abból az faluk, városok ne valljanak.

2. Az lélekkel való éktelen szitkozódás is mivel ilyen szörnyen eláradott, noha elég constitutió vagyon eddig is felőlle, mindazonáltal látván, hogy az emberek attól meg nem szűnnek, végeztük, hogy mindenütt igen megtiltassanak, minden rendek között. És hogy inkább elszokhassanak rólla, nemes ember valamennyiszer elmondja, egy-egy forintot vegyenek tőlle, szolgát és paraszt embert az kézi kalodába tegyenek, és délig ott tartassék; ha pedig meg akarja magát

váltani, huszonöt-öt pénzzel válthassa ki toties quoties elmondja. Mely dolgokra minden városokon, falukon a bírák esküdt polgárival együtt viseljenek szorgalmatos gondot, és személyválogatás kedvezés nélkül minden rendeken exigálják. Az nemes embereken viceispánok és királybirák exequálják, de tartozzanak a falus bírák hitek szerént erre számot tartani és az ispánoknak megmondani. Urak, főemberek, magok becsületiért tartozzanak lelkek kötelessége alatt minden alatta valókkal ezt a végezést megtartani, és az feljül megírt büntetést exequáltatni, és oda, az hova rendeletett, convertálni.

3. Noha minden cégéres vétkekben szántszándékkal élő emberek felől végeztünk egynehányszor, hogy megbüntettessenek: de hallatlan panaszkodások sok helyeken, hogy meg nem büntettetnek, vagy ha büntettetnek is, nem az istennek törvénye sem az ország végezése szerint lenne büntetések, hanem csak birsággal, fizetéssel, menekednének meg. Végeztük azért most is ujabban, hogy minden afféle vétkekben élő emberek, úgy mint: gyilkos, házasságtörő, isten nevét szidalmazó, tolvaj, orv, bűbájos, és több effélékhez hasonló, az tisztviselőktől személyválogatás és kedvezés nélkül, az bűnöknek szörnyű volta szerént, valamit érdemelnek, megbüntettessenek, és birsággal sehun tisztek vesztése alatt vétkeseket meg ne szabadíthassanak. Az nőtelen személyek [1] is pedig ne birsággal, hanem vesszőzéssel büntettessenek, és annak utánna az ecclesiát tartozzanak megkövetni. Ha pediglen az olyanok egymást elvészik, meg ne vesstőztessenek, hanem az ecclesiát tartozzanak megkövetni.» [2]

Ezen szigorú erkölcsi törvények által Bethlen az erdélyi egész társadalmat meg akarta javítani. Elődjének, a feslett életű Báthori Gábornak példája iszonyú rombolásokat tett;

[1] Azaz vadházasságban élők.

[2] *Szilágyi* S. Erdélyi orszgy. VII. 512—513. lap. *Veszely*, I. 248—250. l.

[3] *Szilágyi* S. VI

a házasságról igen laza fogalmai lettek az embereknek. Az 1614-iki medgyesi országgyűlés Imreffinének szigorú büntetése által [3] segíteni akart a bajon, de nem sikerült. Most ismét Báthory Anna, elébb Bánfy Dénesné majd Jósika Zsigmondné okozott országos botrányt szeretőivel, kiket «elbűvölt». Bethlen az ilyenek iránt szigorú volt; a kicsapongó uri nőket erővel is férjeikhez vitette vissza, és hogy e baj tovább ne terjedhessen, hogy az erkölcsök sülyedésének elejét vegye, hozatta a fent idézett törvényt.

HARMADIK FEJEZET.

II. FERDINAND TRÓNRALÉPTÉTŐL A NIKOLSBURGI BÉKÉIG.

1619—1622.

Az 1619-ki pozsonyi országgyűlés.

Máj. 26-tól aug. 13-ig.

I.

Mátyás a cseh háború kitörésekor elhalván, II. Ferdinánd veszi át a kormányt. — Ez máj. 26-ára összehívja a rendeket. — A megyék és városok utasításai. — A csehek, morvák és osztrákok kérelmei.

A míg Magyarországon a protestáns vallás szabadsága ellen elkövetett sérelmek miatt viharos országgyűlés folyt; a míg Erdély fejedelme a vallási és erkölcsi szabadosság meggátlásán fáradozott: addig Csehországban vallási üldözés miatt oly háború támadt, mely a szenvedélyek felzaklatása következtében harmincz évig pusztította egész Németországot. A jezsuiták ott is ugyanazt a politikát követték, melyet hazánkban. Szövetkeztek a világi hatalommal, hogy a lelki üdvöt rákényszerítsék az evangyéliomhoz ragaszkodó cseh atyafiakra. A császári tanácsosok rendelkezésökre állottak. Megtiltották a protestáns jobbágyoknak katholikus földesurak jószágain templomokat építeni, — épen úgy, mint Magyarországon. Az épülőfélben levő braunai protestáns templomot lerombolták, a készen álló klostergrabit pedig becsukták. Sőt az is megtörtént, hogy némely katholikus urak, hivatkozással földesúri jogaikra, protestáns alattvalóikat kutyákkal kergették

a katholikus misére. A vérháborító jelenetek fegyvert adtak gr. Thurn Henrik kezébe. A hozzácsatlakozott protestánsok megtámadták az üldözés főokozóit Prágában; felkeresték a császár tanácsosait a várpalotában és a tanácsterem ablakain keresztül kidobálták őket a sánczokba máj. 23-án. Az ország ügyeinek vezetésére 30 tagból álló bizottmányt neveztek ki, mely sereget gyűjtött s a jezsuitákat az országból kiűzte.

Ezen forradalmi események ideje alatt a beteges Mátyás meghalt, máj. 20-án s utódja II. Ferdinánd, átvette a kormány gyeplőjét akkor, midőn a szenvedély megfékezésére a legnagyobb szükség lett volna. De ő épen nem volt alkalmas arra, hogy a háborgó kedélyeket lecsillapítsa. Ismeretes elvei, összeköttetései, makacs és vakbuzgó természete, már eddig is rémülettel töltötte be a protestáns lakosság kebelét. Kétszeresen nagy volt a rémület most, midőn a végletekre kész ezen vakbuzgóság a császári és királyi teljhatalommal egyesült. Ő egy oly tervet vitt a trónra — mondja Horváth Mihály katholikus püspök —, mely miatt egész uralkodásának idejét vérengző háborúk töltötték be. E terv, melynek végrehajtását 1600-ban, midőn Stájerország kormányát átvette, Lorettóban ünnepélyes esküvel fogadta [1] s melyet azon tartományban idő folytával minden nehézségek daczára végre is hajtott, nem vala más, mint: ***hogy a római katholikus vallást az evangelikus felekezetek romjain hajdani uralmára emelje fel.*** Ferdinánd lelke ezen eszmétől annyira át volt hatva, hogy nem kételkedett annak mindent alávetni, érette szintúgy a maga nyugalmát, mint népei boldogságát, jólétét feláldozni. Többször hallák tőle bizodalmasabb emberei ama nyilatkozatot, «hogy kész volna pallos alatt végezni életét, ha vérével az eretnekséget eltörülhetné s a katholikus egyház kebelébe minden alattvalóit visszaterelhetné». Ugyanily szellemű ember volt — mint fentebb láttuk — Pázmány is,

[1] Hasonló fogadalmat tett 1621-ben Csehországra, 1629-ben pedig Magyarországra nézve Mária-Czellben. Guil. Lamormain: Ferdinand II. Virtutes. Vienn 1638. Sporner: Univers. Lustra I. 60. Horváth M. Magyarország tört. III. k. 517 l.

kiről az egykorú Sepsi Laczkó Máté azt irja, miszerint «a püspökökkel és prépostokkal tartott tanácsban azt svadeálja vala, hogy immár nem kell tovább halasztani az eretnekek kigyomlálását, *mert jobb, ha az országot a farkasok és a rókák lakják, hogy nem mint az eretnekek*».[1] Ezt helyeselték a többi püspökök is. S midőn szavazáskor Pethő Ferenczre, a jászai prépostra jutott a sor, ezt mondá: «Ime jó uraim! mind azt mondja kegyelmetek, hogy jobb, ha az eretnekek lakóhelyeit farkasok és rókák lakják, de bizony igen félek azon, hogy valamiképen a mi lakóhelyeink ne legyenek farkasoknak és rókáknak barlangivá». Ezt hallván az érsek, Pázmány Péter, mondá: «La a gyermek la! Pethő Ferencz mivel álmodozik!» És mindnyájan csúfolják és nevetik vala.[2]

Ily körülmények között, mit lehetett egyebet várni annál, a mi bekövetkezett? A szivek rejtekében ellenséges indulat honolt; az eddig legalább színleg visszatartott fanatikus szenvedély egész valójában kitört és a jövőnek láthatárán a kitörendő vihar sötét felhői emelkedtek, mely pusztulással fenyegették Európa összes keresztyén tartományait.

A múlt 1618-ki pozsonyi országgyülésről hazatért katholikus főurak, bízva az uj király támogatásában, megkezdték az üldözést. Homonnai György elvette a terebesi protestáns parochia földjét. Allagi Menyhért a pácini és karcsai templomokat foglalta el. Dóczy András a nyirbátoriakat üldözé.

[1] Ezen nyilatkozata Pázmánynak — habár más szavakkal — több azon kori okmányokban is olvasható. Borsos Tamás az erdélyi fejedelem konstantinápolyi ügynöke 1619. szept. 4-én tudósítá urát, hogy Szokoly György hadnagy, mint fültanú beszélé neki Pázmány ezen nyilatkozatát: «No magyarok! Láttam minden szándéktokat, intentumotokat, de meglátjátok, hogy a mit elkezdtünk, véghez is viszszük; *mert inkább akarom azt, hogy Magyarországnak a helyét farkasok, vadak, madarak lakják s erdő nőjje fel, hogy nem a mi elkezdett dolgunk véghez nem menne.*» Frankl megkisérlette e vádat elhárítani a hatalmas érsek fejéről, de sikertelenül. L. Pázmány I. 379. s. k. l. *Dudik* Forschungen in Schweden 304. l.

[2] Sepsi Laczkó Máté Krón. Erd. T. A. III. 193. l.

Kendy István Boldogkőben dühöngött, a kálvinistákat ebhitűeknek nevezvén.

Igy folyt az üldözés munkája, midőn Ferdinánd nem szivesen ugyan, de mégis összehívta a magyar rendeket máj. 26-ára Pozsonyba, hogy az ügyek vezetését tényleg a kezébe vegye.

Ezen országgyűlés összehívása annál nagyobb jelentőséggel birt, mert a «lázadó» csehek s velök a morva és ausztriai protestáns rendek a magyar elégületlenekkel összeköttetésben állottak s félni lehetett, hogy az általános ingerültség közepette a magyarok is hajlandók lesznek fegyverrel üdvözölni az uj királyt. Gróf Thurn már Bécs felé vonult; a pozsonyi út veszélyessé vált; senki sem tudta, hogy mit hoz a következő nap. Ezen bizonytalanság kényelmetlen hatása alatt Ferdinánd nagyon szerette volna a már kijelölt országgyűlést elnapolni s ezen szándékát közölte is a nádorral.

De a régi magyar törvények és saját koronázási esküje arra kötelezték őt, hogy trónralépése után hat hónap alatt tartozik összehívni az országgyűlést s orvosolni a sérelmeket. Eleinte a nádor maga is habozott. De mivel az ország hangulata igen ingerült volt s valóban attól lehetett tartani, hogy lázadás tör ki, mégis azt tanácsolta a királynak, hogy az országgyűlést ne halaszsza későbbre, sőt mihamarébb személyesen nyissa meg azt; mert félő, hogy a rendek, támaszkodva a legujabb 1618-ki 56-ik czikkre őt — a nádort — fogják fölhívni az országgyűlés megtartására. Egyszersmind kérdést tett a királynál, hogy mi tevő legyen, ha az említett eset bekövetkeznék, «*mert az ország törvényeitől el nem térhet*». A nádor ezen fölterjesztése elkésett, mert a király *elhalasztó* irata már le volt küldve. Igy még egy előterjesztést kellett tennie a király előtt,[1] melyben komolyan figyelmezteti őt azon veszélyekre, melyek a hazát mind a törökök, mind a csehek részéről fenyegeti. Végre a király engedett, elhalasztó rendeletét visszavette és mivel ő az ellenséges hadak miatt

[1] Forgách a királynak, máj. 5. Prot. Palat.

Pozsonyba nem jöhetett, a nádorra bízta a gyűlés megnyitását.

* * *

Most a megyékben élénk viták fejlődtek ki a felett, hogy mily utasításokat adjanak a követeknek. Mindenütt volt panasz, mindenütt a sérelmek orvoslását követelték, tudván, hogy az ország boldogsága és hatalma másképen nem érhető el. Minthogy pedig legtöbb sérelem a vallási törvények nyilt megszegéséből eredett, ezért különösen a felvidéki megyék, utasításaikban a vallás szabad gyakorlatának biztosítását követelték.

Az előbbi országgyűlés történelménél láttuk, hogy a leghevesebb viták a törvény félremagyarázása, a templomok használata felett a védúri jognak hamis felfogása, a jezsuiták garázdálkodása és száműzetése fölött folytak. A protestánsok akkor semmit nem vihettek ki. Most tehát ujra megujították követeléseiket. Barsmegye utasítá követeit, hogy igyekezzenek az ország javát előmozdítani, «tartsák magokat szorosan az uj király diplomájához és a bécsi békekötés pontjainak teljesítését, különösen a jezsuiták száműzésére nézve, szorgalmazzák». Minthogy pedig különösen az érseki jószágokon, bizonyos Bélavári nevü érseki tisztviselő sok sérelmet követett el, azok összeszedésére egy választmány küldetett ki, mely aztán azokból készítse az utasítást. — Trencsénmegye hasonlóképen komoly figyelembe kivánja vétetni az ország helyzetét s követeit oda utasítá, hogy azon legyenek, miszerint a király Csehországot és a hozzátartozó tartományokat a zavarok lecsillapítása után vegye birtokba. Biztosítani kell a vallás szabad gyakorlatát; ki kell mondani, hogy minden felekezet szabadon használhatja templomát és alkalmazhatja lelkészeit. A bécsi békekötés azon záradéka, mely annyi bajnak lett okozója s mely a protestáns felekezeteknek «a katholikus vallás sérelme nélkül» enged szabadságot, módosíttassék. A katholikusoknak jövőben ne legyen szabad egyházi javadalmakat és templomokat visszakövetelni vagy elfoglalni kegyúri vagy földesúri jogok alapján. Sürgetik, hogy II. Mátyás-

nak a templomok használatáról kiadott rendeletét igtassák a törvénykönyvbe. Ha pedig a király kivánná, hogy magyar hadak küldessenek a csehek vagy más szövetséges tartományok ellen, azt semmiképen meg ne engedjék. Hasonló szellemű volt Zólyom [1] és más megyék, valamit a szabad kir. városok utasítása is.

Lőcse város követeinek, jelesül Graff Lőrinczneк és Wolff Jánosnak, utasításul volt adva többek között az is, hogy a cseh szövetséget pártolván, arra törekedjenek, miszerint a kitört háború lecsillapíttassék, nehogy annak szikrái a szomszéd tartományokban is tüzet támaszszanak. Különösen meghagyatik pedig a követeknek, hogy a csehek ellen semmiképen hadat ne engedjenek kivinni, nehogy ez által okot szolgáltassanak a töröknek beavatkozásra. Emlékezzenek meg a rendek arról: mily nagy veszedelem és kár háramlott ez országra a hussiták korában is, midőn vallásuk elnyomása és üldözése által fegyverfogásra kényszerítették a cseheket. Most is hasonló történik és hasonló veszedelem származhatik, ha ellenök hadat engedünk.

A szövetséges osztrák protestáns rendek kivánságát a magyarok segítsége iránt illő figyelembe kell venni. A törökkel és az erdélyiekkel jó barátságot kell tartani s annak megsértésére semmi okot nem szolgáltatni. A fegyveres népet bent kell tartani az országban. A bécsi békekötést erősítse meg ő felsége s annak pontjai a törvénybe iktattassanak. Hasonlót kivánnak a koronázás előtt elfogadott hitlevélre nézve is.

Ezen utasításokból látni, hogy az ország közhangulata ingerült és hogy a megyék és városok teljesen felfogták a veszélyt, mely a hazát a vallásüldözés miatt támadt cseh háború miatt fenyegeti.

Ferdinánd kedvetlenül fogadta a megyékből érkező híreket s azon törte a fejét, hogy miként lehetne a zajosnak igérkező magyar országgyűlést elnapolni.

[1] Eszterházy M. nádor élete I. 53. l.

II.

A magyar rendek küldöttsége a csehekhez. — Pázmány tanácsa a királyhoz. — A szövetséges morva-osztrák rendek közbenjárásért folyamodnak. — A magyarok felhívására adott királyi válasz rossz vért csinál.

Az alatt, míg a szövetséges tartományok rendei a magyar rendeket és a nádort megnyerni iparkodtak, a csehek győzelmesen nyomultak elő Magyarország felé, mi ismét zavarba hozta a királyt; de azért az országgyűlés megtartását junius első napjaiban elrendelte és a csehekhez küldöttséget menesztett.

A jun. 7-én tartott ülésben a király által ajánlott közfelkelés eszméje megbukott; mert a rendek nem akartak szövetségeseik ellen fegyvert fogni. De a küldöttség menesztésébe annál szivesebben beleegyeztek a rendek, mivel a béke fentartására magok a csehek is felhívták őket. A küldöttség feje Thurzó Szaniszló szepesi főispán volt; tagjai pedig: Balázsfy Tamás bosniai püspök, Chernel István, Amade István, Keresy János, Székely Balázs és Szeleczky Jakab. E küldöttségnek előbb a királyhoz kellett mennie.

Pázmány még az nap értesíté Ferdinándot, hogy a rendek követséget küldenek hozzája végett, hogy a csehekkel való békét helyreállítani kegyeskedjék. De ez — ugymond — csak ürügy arra, hogy a csehekkel és morvákkal kötött szövetséget megerősíthessék és azokkal együtt a királyt a sérelmek orvoslására kényszerítsék. És ha e sérelmek igazak lennének, ám hagyján; de olyanok, mint a vallási sérelmek, melyek szerint a szentirásban találják azt, a mi nekik tetszik és mindabban sértve érzik magokat, a mi nem az ő nézetük szerint történik.

Ezért azt tanácsolja a királynak, adja válaszul a rendeknek, hogy a békétől nem idegen; de a béke feltételeiről addig nem tanácskozhatik, míg a cseh katonaság Ausztria határaiból ki nem vonul. Ezt eszközöljék ki a magyar küldöttek. Ha a csehek ezt meg nem teszik, akkor intse meg

a rendeket és a nádort, hogy közfelkelést hirdessenek ellenök. Ekként ő felsége nem lesz felelős a bajokért.

E tanácsot a király elfogadta s jun. 15-éről szóló leiratában közölte elhatározását az országgyűléssel; de a rendek mégis elküldötték követeiket a csehekhez, mire az ausztriai rendek által is felhivattak, különösen a vallásegyenlőség behozatalának szempontjából. [1]

Ugyanezen időtájban — jun. 13-án — jött Pozsonyba Tiffenbach Frigyes báró, a morvaországi rendek követe; úgyszintén Stahrenberg János felső-ausztriai, Thonrädel András, Starzer Zacharias és Fleischmann Máté alsó-ausztriaia evangélikus rendek követei is, hogy a magyar rendek közbenjárását, régibb szövetségük megújítását s a magyar hadak visszahívását kieszközölhessék.

Tudják ők, hogy nem a magyarok, hanem ő felsége a király küldött ellenök hadat; mindazonáltal szükségesnek látják kijelenteni, hogy ők sem a király tekintélyét sérteni, sem a rendek akaratát korlátozni nem akarják, de mivel a megkötött szövetséget szentnek és sérthetlennek tartják s

[1] Es wirdt auch durch diese Confoederation — mondják az ausztriai rendek — nichts anders gesucht, alss das die Catholischen nicht mehr undt nicht weniger sein sollen als die Ewangelischen, und hergegen die Ewangelischen nitt mehr unnd nitt weniger sein sollen, als die Catholischen, sondern beede Religions verwandte, ieder inn seinem Standt inn gleichen vernehmben, zue gleichen politischen hohen unndt niedrigen Officien, digniteten Ehren unnd Würden ahngenomben, befürdert, gewürdigt, und erhebt werden, welche Confoederation inn allen göttlichen geistlichen unnd weltlichen Rechten fundiret, unnd hoffentlichen ein solche heilige gemeine Confoederation, die Löbliche hungarischen Landts Stände ausszuschlagen kein ursach haben, unnd wo das wieder verhoffen geschah der schaden ratione der hülffen, so sie bishero ausz denen Confoederirten Ländern wieder den Erbfeindt Christlichen nahmbens gehabt haben, noch haben unnd inns künftig vielmehr hierausz haben khönnen am maisten zue entgelten unnd zu empfinden hetten, welches sie Ihnen billich zue herzen nehmben sollen, weil das Königreich Hungern, ausser dieses Königreich unnd Länder hülff unnd assistenz gegen den Türkischen macht beharrlich nicht sufficirent sein khönnen. — *Jászay* okm. gy.

annak érvényét a király halála sem semmisíti meg; mivel továbbá Ferdinánd király a múlt 1618-ki országgyűlésen máj. 15-én ezen czikket: «Csehországgal és más tartományokkal, valamint Erdélylyel megkötött szövetség a bécsi békekötés és az 1609-ki 42. t.-cz. értelmében érvényben marad» aláirta és elfogadta: mindenki láthatja, hogy a határaikon megjelent katonaság embertelen pusztításai megsértik nemcsak a jó szomszédságot, hanem a szent szövetséget is. Ki ne látná, hogy ő velük, kik a békét mindenkor elébe tették a háborúnak, kik okot a harczra nem adtak, azok, a kiket a szövetség vallása kötelez, igen rosszul bánnak el?

Ha tehát a magyar rendek fentartják a szövetséget, ne tűrjék, hogy azt a béke megzavarói megrontsák; hívják vissza a magyar vezérek alatt levő hadsereget és ne engedjék, hogy bárki is büntetlenül megháborithassa a kölcsönös barátságot és az uniót. Erre nézve a királyhoz is folyamodni fognak.[1]

Folyamodtak is; de mihelyest folyamodásuk felérkezett, azonnal ott volt ellensúlyozóul Pázmánynak jun. 20-ról kelt levele, melyben tanácsolja a királynak, ne engedje a szövetséget, hanem a magyarokat, osztrákokat, cseheket és morvákat követküldésre hívja fel a Bécsben tárgyalandó békekötésre s ezáltal mutassa ki a béke iránti jó hajlamát. Tanácsolja azt is, hogy ő felsége a török és cseh mozgalmak miatt minél elébb oszlassa el a magyar országgyűlést.[2]

Ez azonban nem történt meg. Ferdinánd nem tartotta tanácsosnak az országgyűlés eloszlatását, minek kétségen kívül azon színezete lett volna, hogy a magyarok panaszait sem akarja meghallgatni. De különben is a magyar rendek éppen jun. 20-ról kérték meg őt külön feliratban, hogy jöjjön le személyesen az ország gyűlésére, vagy ha nem jöhet, lássa el a nádort teljhatalommal a gyűlés vezetésére, küldjön követet a portára.[3]

[1] Jászay gyűjt. 1619. orszgy. 23. l.

[2] Jászay gyűjt.

[3] U. o. — Bethlen, ki ekkor Fogarasban volt, jun. 13-án felvilágositást kért Rhedey Ferencztől arra nézve, hogy a király megjött-e

A király jun. 22-én és 24-én három leiratot küldött az országgyűléshez, melyekben megengedi, hogy a rendek a csehekkel megkezdhessék a békealkudozásokat s igéri, hogy a csehek békefeltételei után közölni fogja határozatát. A török fenyegető mozgalmaira nézve tudatja az országgyűléssel, hogy követet küld a portához, kihez a rendek is adhatnak egyet. Végül, az egész országgyűlés, de különösen a nádor sértésével, jelenti, hogy pár nap múlva leküldi a királyi biztosokat, kik az országgyűlést a király nevében vezetni fogják.

A király ily eljárása igen rosz hatást gyakorolt a rendekre, kik a gyűlés vezetését nem akarták a királyi biztosokra bízni, és kiknek nagy része hajlandó volt a szomszéd tartományok kérésének engedve, megújítani a szövetséget. De a főpapi rend mindent elkövetett, hogy ezt meggátolja s csupán az ellenségeskedések megszüntetését követelték, úgy formulázván a morva és ausztriai rendeknek adandó választ, hogy: «fölkent uruk, törvényesen választott s megkoronázott királyuk ellen senki mellett sem fognak pártot ütni». [1]

Ekként a szomszéd tartományok elutasításával a protestánsok jogai melletti felszólalás egyértelműnek lőn mondva a pártütéssel.

Nem is maradtak el a keserű kifakadások, daczára annak, hogy időközben Molard meghozta a nádor számára a királyi felhatalmazást az országgyűlés vezetésére. Mihelyt a koronázási hitlevél hatodik pontja került a szőnyegre, mely a protestáns felekezetek szabadságairól szól, azonnal lehetett látni, hogy két egyiránt edzett és határozott párt áll egymással szemben. A protestánsok összeirták tömérdek sérelmeiket s julius 15-én benyújtották az országgyűlésnek. A nádor, előre tartván a bekövetkezendő vihartól, azon törekedett, hogy e tárgy ne kerüljön elő az országgyűlésen, hanem csak

Pozsonyba? mert «így — úgymond — bizonytalan dologra a követeket nem tudom expediálni, noha én tőlem régen expeditusok». Pol. lev. 116. l.

[1] A magyar országgyűlés válasza jul. 30. Acta Diaet. 407. A magyar rendek levelei az ausztriai és morva rendekhez jun. 27-ről, lásd Jászay gyűjteményében 1619. orszggy. 123—130. l.

a nádori törvényszék előtt döntessék el. Igérte, hogy ő igazságos és méltányos akar lenni a protestánsok iránt.[1] De azok nem hallgattak reá; tudták, hogy ha a katholikus főpapság az ország világos törvényeit is ily nyiltan meri megszegni, akkor a nádori törvényszék által hozandó netán kedvező rendszabályokat még kevésbé fogja tiszteletben tartani.

Általában keveset bíztak a nádorban; ujra követelő hangok emelkedtek arra nézve, hogy a király tartsa kötelességének személyesen megjelenni az országgyűlésen, mikor veszedelem mutatkozik. A nádor kijelentette, hogy ő felsége a király semmiképen nem jelenhet meg személyesen a gyűlésen, «mert — úgymond — ő felségének az imperium gyűlésében kell Frankfurtumba menni ... hanem engemet hagyott personalisnak, hogy presideáljak».[2]

Ezt hallván, az ország a palatinusnak azt mondá: «Ámbátor úgy legyen, ha ő felségének oly nagy szüksége vagyon; de azt kérdjük nagyságodtól: ha plenipotentiával hagyta-e nagyságodat ő felsége.»

Erre a nádor «igen»-nel válaszolván, a rendek megnyugodtak benne és ő hozzá járultak kérelmeikkel és panaszaikkal.

Panaszaik közt ugyanis felsorolják mindenekelőtt azon eseteket, melyekből önkényt kiderül, hogy a papság a törvény

[1] Az ország az Assecuratoriájában való conditiót erősen állatja és azt kivánja, hogy personaliter compareáljon a király és a gravaminákat fogadása szerint tollálja és törvény szerint complanálja. A palatinus mind azt svadeálja vala, hogy más időre kelljen negotium Religionis halasztani, de az evangélikus statusok nem assentiálnak ... Sepsi Laczkó Máté Erd. T. A. III. 198. l.

[2] Lásd Plenipotentiales Suae Mtis super Continuatione Dietae, Domino Comiti Palatino datae 6. julii dictatae ... Jászay gyűjt. 1619. országy. 132. l. — «Kivánja ő felsége — irja Rimai János jun. 29-ről gr. Thurzó Imréhez — hogy palatinus uramat abban az néki engedtetett hatalomban megbecsüljék és minden dolgokat úgy tractáljanak, concludáljanak is ő nagyságával, mintha önnön maga ő felsége praesideálna az gyűlésben.» Nagy Gy. Az 1619-ki országy. történetéhez, Tört. Tár 1880. évf. 427. l.

minden védelme ellenére üldözi őket. Előadják, hogy a főhivataloknál a protestánsok mellőztetnek; sok helyt a temetkezés, a harangok használata eltiltatik nemcsak a népnek, hanem a földesuraknak is. Allaghi Menyhért a pácini és kárcsai, a pálosrendű szerzetesek főnöke a laádi, Eszterházy Mihályné a zsolnai, Vesselényi Ferencz a tepliczi templomokat, továbbá Móricz Márton a tornai és vizsolyi, a széplaki tiszttartó a peszteri, a szentmártoni plébános a szentmártoni és szuchányi, az esztergomi érsek a szochocsi és kaproniczai (Barsmegyében) templomok, Echiapi (?) Ferencz a pásztóhói kápolna jövedelmeit és birtokait. Ugyanez és Kendy István az evangélika vallást gyalázó szavakkal illették, azt «kutya hitnek» nevezvén. A hontmegyei Lesseńye helységben György plébános a földesurat azért idézte törvényszék elé, mivel az bizonyos asszonyt, kit a plébános három napon át vonakodott a temetőben eltemetni, maga temettette el. Ifjabb Révai Ferencz a blatnicai és mosovi templomokat kirabolta. Szent-Márton mezőváros plébánosa a protestáns iskolamestert és ennek tanulóit az utczán szolgák által megverette; jobbágyaira fogság és birságok által erőszakolta a katholika vallást. Révai Péter s a holicsi nemesség a községgel együtt kizárattak a holicsi templomból, a temetkezéstől és harangok használatától eltiltattak. Az elhunyt bíbornok Sellyéről, Nagy-Salló, Farnad, Ölved, Kural, Udvard, Martos, Bálvány, Szakállos és Mocsról kiűzte a protestáns lelkészeket. Ugyanez Ölveden több protestáns polgárt elfogott, 180 frtnyi birságot zsarolt ki tőlök s az iskolamestert kényszeríté, hogy az iskolát zárja el. Szt.-György helységben (a Garam mellett) a protestáns lelkésznek saját plébániai földein termő gabonája és pinczében levő bora is megtizedeltetik. Pálfi István, mint somorjai kegyúr, ismételve kiűzte a protestáns lelkészt s a piacz közepén akasztófát állított fel, avval fenyegetőzvén, hogy ha még egyszer visszatér, egyenesen az akasztófára fogja felhúzatni. Balassa Péter összes birtokaiból kiűzte a protestáns lelkészeket s mintegy tizenkét templomot foglalt el tőlök. Himmelreich György szt.-mártoni apát Deákiból; az

óvári kapitány Óvárból és Rajkáról; Vörös Mátyás soproni keresztes lovag Bű helységéből kiűzték a protestáns lelkészeket. Wolfgang érsekujvári lelkész útközben a martosi protestáns lelkészt és tanítót gorombán megtámadta, öklével és botjával verte. A győri őrségnek eltiltatott protestáns lelkészt tartani, holott a zsidóknak, ráczoknak, anabaptistáknak és más vallásbelieknek megengedtetik. Ekként a gyermekek keresztség nélkül, az öregek és betegek pedig gyakran vigasz nélkül halnak el. A lébenyiek fogság s pénzbirság által kényszeríttettek eltávolítani protestáns lelkészüket. A komáromi protestáns egyház újraépítése a király nevében eltiltatott. A bazini és szentgyörgyi protestánsok megfosztattak templomaiktól stb.

Mindezen sérelmek elősorolása után kérik a rendeket, hogy a jogtalanul elvett templomok, temetők és harangok előbbi birtokosaiknak visszaadassanak; a nép földesurai által ne kényszeríttessék a katholikus vallás elfogadására; hozzanak új törvényt, mely a templomok, harangok és temetők szabad használatát biztosítsa; a bécsi béke és az annak alapján keletkezett törvények megsértői büntettessenek. A protestáns lelkészek, kiknek a koronázás előtti törvény szerint saját superintendenseik vannak, ne tartozzanak megjelenni a katholikus szent székek előtt, a netáni keresetek saját superintendenseik elé hozassanak. Azonkívül az ország nyugalmának érdekében kérik nemcsak az 1608-ki VIII. t.-cz. megújítását, mely a jezsuitákat eltiltja a fekvő javak birtoklásától, hanem azt is, hogy a jezsuiták az országból száműzessenek. Ezek terjesztik a protestánsok elleni gyűlöletet; ő miattok bomlott fel azon egyetértés, mely az előtt — míg ők idegen országokból be nem hozattak — a katholikus és protestáns rendek között létezett. Az egyezség és szeretet, melyre mindenekfölött szükség van, csakis úgy állhat helyre, ha e kivánatuk teljesül. [1]

[1] Gravamina Statuum et Ord. Inclyti Regni Hungariae 15. julii dictata ac per Sacr. Regiae Mattis Plenipotentiarium Illustrissimum

A katholikus rendek s élükön a főpapság, következetesen tagadták a protestánsok jogait, bármily világos szavakkal szólott is mellettök a törvény. Az uralkodó és egyedül idvezítő egyház tanaival semmiképen sem tudták megegyeztetni az ellenfélnek azon felfogását, hogy más felekezetnek is hasonló joga és érvénye legyen. A patronátusi jognak oly értelmezése, hogy a katholikus egyház még akkor sem engedheti át templomát a protestáns egyháznak, ha az illető helységben egy katholikus lakos sincs, általános volt. A földesúri jognak ily értelmű létezése adott alkalmat legtöbb kicsapongásra. Ezt a felfogást érvényesítette a klerus mindenütt; s azt lehet mondani, hogy a királyi felsőbb akarat mellett, ez tette oly gyakoriakká és általánosakká a sérelmeket.

Természetes, hogy a katholikusok, kik a papi rend ellenmondásaival ostromlott törvények érvényességét kétségbe vonták, a protestánsok panaszait alaptalanoknak tartották. Ellenben, a magok felfogásához képest, sérelemnek tekintették magának a protestáns felekezetnek puszta létezését is.

Ezt illustrálja azon sérelmi iratuk, melyet a protestáns panaszok ellensúlyozására rögtön összeállítottak.

Ebben azon egyházi javaknak, melyek Bocskay óta világi kezekben voltak, visszaadását sürgették. Panaszképen említék, hogy a protestánsok a «census cathedratikust» nem a katholikus espereseknek, hanem a saját szuperintendenseiknek fizetik. Ugyanezt fájlalják a negyedekre és tizedekre nézve.

Kivánják, hogy a katholikus esperesek és azok helyettesei, midőn az egyházakat látogatják, ne akadályoztassanak. A némely főurak és nemesek által alapított új törvényszékeket, melyek a házasságokat legkisebb okból felbontják, el kell törülni. A katholikusok körmeneteit, zarándoklásait s bucsújárásait a protestánsok több megyében és városban megzavarják.

Dnum Comitem Palatinum Regni Hungariae ante omnes alios Diaetales tractatus tollenda et effectuanda. Acta Diaet. 332—337. l. Jászay gyűjt. 136. l.

Pozsonymegye Zavar nevű községében a többségben levő birtokosok akaratja ellenében a templom elvétetett. Hasonlóképen a Rákócziak birtokán: Moszticzkán, Hazlinon, Hrabóczon; úgyszintén Esztergomban is. Szakolczára és Sz.-Mártonba a csekély számú protestánsok lelkészt hoztak be, — amott a község beleegyezése nélkül, emitt a főapát tiltakozása daczára. Számos fiókegyház elszakíttatott a katholikus egyháztól. A superintendensek számos katholikus földesúr birtokain a földesurak s lakosok tudta nélkül protestáns lelkészeket rendelnek A holicsi jószágokban az urak a katholikus lelkészeket megfosztották a tizedtől s ezt a protestáns lelkészeknek adták.

A pálosoknak az elmúlt zavarok alatt elfoglalt kolostorai vissza nem adattak. Galgóczon a sz.-ferenczrendűeket megfosztották zárdájoktól. A soproni polgárok a Sz. Dorottya javadalmakat, Sz. Mihály és Sz. György templomait iskoláikkal együtt, a modoriak a templomot és iskolát, a pozsonyiak több egyházi javadalmat visszaadni vonakodnak. Garbócz, Bester és Olcsvár, a széplaki apátsághoz tartozó helységekben a protestánsok Bocskay fölkelése alkalmával elfoglalták a templomokat; a nádor elrendelte, hogy ezek jogos birtokosaiknak visszaadassanak, de Abaujmegye visszaadta a protestánsoknak.

Lengyel János saját és testvére birtokán Hegymagyason (?) lutheránus lelkészt tart s katholikus jobbágyait annak hallgatására kényszeríti. Széchy Tamás a petróczi templomba lutheránus lelkészt hozott. A Zrinyi grófok, Thurzó Imre és Illésházy Gáspár jobbágyaikat; Bártfa és Eperjes városa a katholikus polgárokat; Pérecze helységben a kálvinisták a katholikus lakosokat birság mellett eltiltják a katholikus isteni tiszteleten való részvéttől. Pásztón 150 katholikus között csak 12 kálvinista tartózkodott. Ezek megrohanták a katholikus templomot, az egyházi öltönyöket szétragadták és felgyújtották. A katholikus papot a töröknél hamisan bevádolván, életveszélynek tették ki.

Széchy Tamás Petróczról, Thurzó Imre árvai birtokai-

ról, Széchy György Deresről és más helyekről; az esztergomi őrség Esztergomból, Barczai falujából kiűzték a katholikus lelkészeket. Tornamegye Rákóczy Pált és Móricz Mártont kényszeríteni igyekezett, hogy protestáns lelkészt fizessenek. Számos katholikus templomban protestáns isteni tisztelet tartatik és a földesurak a katholikus isteni tisztelet gyakorlásában gátoltatnak. A protestánsok Vecsén, Galanthán és Teczén akadályozták a katholikus halottak eltemettetését.

A protestánsok számos kath. egyházi és világi urakat személyes bántalmakkal illettek. Mikáczi váradi püspököt Battyáni Ferencz hajdúi megtámadták s bántalmazták. Csemetei István vasvári prépostot éjnek idején mintegy 25 lovas megtámadta s megölte. Tömördy György vasvári kanonokot szintén Battyáni Ferencz hajdúi súlyosan megsebesítették. Maurovich Mihály ungvári főesperes, a lébényi, az aisgrubi és a körtvélyesi lelkészek, valamint a szepesi káptalan tagjai tényleges bántalmakban részesültek.

Tolnay Istvánt, az egri káptalan országgyűlési követét és kanonoktársát Zsolnán ily gyalázó szavakkal illették: «ó pápisták, mindnyájatokat rövid idő mulva kiirtunk». A patai házi protestáns lelkész a győri kanonokokat «ökrök»-nek nevezé. A káptalanok és konventek tagjainak, ha végrehajtásra küldetnek ki, rendesen sokat kell szenvedniök. Egy liptómegyei plébánost Rosenberg utczáin, a senkviczi plébánost Bazinban kigúnyolták. Ugyancsak Bazinban a jelen országgyűlés alatt a plébániát ágyúgolyókkal lövették. Maróton a templom falára a pápára vonatkozó gúnyrajzot illesztettek. Bornemisza Miklós «kutya vallásnak» nevezé a katholikus hitet. A veszprémi apáczák Körmenden meg nem maradhattak a prédikátorok és protestáns katonák erőszakos tettei miatt.

A protestánsok méltatlan módon sürgetik, hogy a jezsuita rend az országból kizárassék, mert az országos törvények az országban való maradását megengedik. A vallás szabad gyakorlata kívánja, hogy mindenki tetszése szerint választhassa és fogadhassa házába vallásának tanítóit . . . A protestáns rendek, midőn a vallásgyakorlat szabadságának jótéte-

ményeit mind templomaik, mind lelkészeikre nézve igénybe veszik, ezektől a katholikusokat megfosztani igyekeznek.[1]

Látni való a vallási sérelmeknek ezen két ellenkező sorozatából, hogy az álláspontok ellentétessége szerint a két fél sérelmei nem birnak egyenlő jelentőséggel. Mert eltekintve azon egyes erőszakosságoktól, melyek minden háborús időben előfordulnak, a protestánsok az állam törvényeinek alapján védelmezték álláspontjukat, míg ellenben a katholikusok előjogaik és a hatalom szempontjából beszélnek. A protestánsok, midőn a jezsuiták ellen kikelnek, nem a katholicismust támadják meg, hanem egy idegen rendet, mely veszélyes erkölcstannal egyenesen a protestantismus kiirtására hozatott be. Az önfentartási ösztön és a szenvedett üldözés kényszerítette őket az önvédelemre; de nem birta őket soha arra, hogy hasonló társulatokat szervezzenek a katholicismus ellen.

De megvolt a kölcsönös bizalmatlanság és ellenséges indulat. Előre lehetett látni, hogy a két ellenséges fél kölcsönösen hamisnak és alaptalannak fogja nyilvánítani egymásnak sérelmeit és hogy a keserű vitáknak és szemrehányásoknak vége-hossza nem lesz, ha részletezni kezdik a panaszt.

III.

A nádor a sérelmek mellőzésére akarja birni a rendeket. — A protestánsok egy ideig küzdenek jogaik mellett; majd egy erélyes óvástétel mellett más országgyűlésre halasztják ügyüket. — A gyűlés szept. elején eredménytelenül eloszlik.

A nádor nem ok nélkül félt a sérelmek tárgyalásától. Tudta, hogy az egymással küzködő felek sem őt, sem senkit mást e világon nem fognak elismerni illetékes bíróúl oly dologban, mely a lelkiismeret jogát és titkát képezi. Azért

[1] *Gravamina,* quae Status Cath. S. R. Mtis Plenipotentiario Illmo D. Palatino complananda et effectuanda proponit. Acta Diaetae 367. l. — Továbbá *Jászay*: Gyűjt. 1619. orszgy. 168—183. l.

minden befolyását csak arra használta fel, hogy a rendeket a sérelmek tárgyalásának mellőzésére birja.[1]

Tiz pontban foglalta össze érveit, melyekkel szépen indokolá azt, hogy a vallási viszály minden áron lecsillapítandó, mert használni semmit sem szokott, ártani ellenben sokat. Nemcsak a régi irók, hanem Magyarország történelme is hirdeti, hogy a vallási villongások mindenkor nagy veszélyt szoktak előidézni az országban, a mennyiben elidegenítik egymástól az ország rendeit s lehetővé teszik, hogy a török, felhasználva a pártokra szakadt helyzetet, végromlást hozhat a hazára. Figyelmezteti a rendeket a szomszéd cseh- és morvaországi belviszályokra s kéri, hogy azokat minden áron távol kell tartani az ország határaitól. Ajánlja a vérrel szerzett béke fentartását, a nyári idő okos felhasználását, a király támogatását, mert attól függ az ország jóléte és fenmaradása. Emlékezteti őket a magyar nemzetnek ama dicső régi erényére, melynélfogva az királyához minden viszontagságok között híven ragaszkodott. Fel kell tehát tartani az ősi erényt, különösen most, midőn a király teljhatalommal ruházta fel a nádort a sérelmek orvoslására; mert ha ez országgyűlés szerencsétlenül végződnék, ki tudja, fog-e a nádor valaha ily hatalommal rendelkezhetni. Mindezeknél fogva fölkéri: tartózkodjanak a vallási viszálykodásoktól, hogy kölcsönös egyetértés által Magyarország hajdani virágzása magas fokára emelkedjék.[2]

[1] *Rimay János* erre vonatkozólag ezeket irja Pozsonyból Thurzó Imrének jul. 19-kéről: «Palatinus uram üzent ma fel, az egész országot is maga szállására hivatván, sok szép szóval kért bennünket, hogy a sok panaszolkodásnak, kiváltképen a religió dolgában békét hannánk, lenne a szép egyesség közöttünk és kiki maradna abba az állapotba, a kibe most vagyon; — véljük azért aztot, remélni, hogy meg nem alkhatunk az religió dolgában, azért akarna előzni, kérleléssel bennünket. Mi pedig gondolkodásra vettük ezt a dolgot s hét órára végeztünk egybegyűlni, hogy választot adjunk ő nagyságának; ha meg nem szakadunk mi az egyszer beadott gravamenek mellől semmi uttal el nem akarunk távoznunk . . . *Nagy* Gy. Tört. Tár. 1880. 702. l.

[2] Graves ac justae rationes, quibus Illustr. Dom. Comes Palatinus

A protestánsok átlátták a visszavonásból eredhető veszélyeket s hajlandók lettek volna sérelmeik orvoslását a nádortól várni, ha a nádor gondolkodásmódját s Pázmánynyali viszonyát jól nem ismerték volna Ügyüket reábízni annyi lett volna, mint minden eddigi jogokról önként lemondani. Azért vonakodtak a tárgyalásokba bocsátkozni, míg sérelmeik nem orvosoltatnak.

«Legelsőben — mondja Sepsi Laczkó Máté — azt kiváná az ország, hogy a mely templomokat és egyházi jövedelmeket violenter occupálták, azokat restituálja. Erre a palatinus azt mondá: «hogy nincsen őneki arra plenipotentiája». Az ország replicálá és azt mondá: «lám nagyságod az előtt azt mondotta, hogy cum plenipotentia hagyta nagyságodat ő felsége». Erre azt felelte: «Ne kívánjon tőlem az ország lelkiismeretem ellen való dolgot». Az ország ezt hallván, azt mondá: «Egyátalában az ország semmire nem megyen, valamíg a templomok nem restituáltatnak és a regiment ő felsége kezébe semmiképen nem adják». Igy állt a dolog más kérdésekkel is. Hiába kivánták a protestánsok, hogy a katholikus földesurak el ne űzhessék birtokaikról a protestáns lelkészeket s hogy a jezsuiták kizárassanak az országból, minden pontban heves ellenzékre találtak a Pázmány által fegyelmezett papságban és katholikus rendekben.

Jul. 23-káról irják a lőcsei követek: Mi itten harczolunk egymás ellen, mint az oroszlánok, a vallás szabad gyakorlatáért. A nádor nem intézi el a sérelmeket azért, mert kivánja, hogy e tárgyban a törvényalkotást más csendesebb időkre halaszszuk, míg ő felsége is jelen lehet. Hogy a többi sérelmek és a propositiók feletti tanácskozás minél könnyebben menjen, a protestánsok saját sérelmeiket irásba foglalták, hogy annak idején az országgyűlés elé terjeszszék. Ha ez el

Sigm. Forgách Statibus et OO. Regni svadet, seponendas esse controversias de Religione motas, quippe quae nocere plurimum, commodare vix posse videantur. Acta Diaet. 411—422. és Jászay Gyűjt. 1619. orszgy. 184—192. l.

nem fogadtatik, akkor ünnepélyes protestatió benyujtása mellet elhagyják a gyűlést.[1]

Julius 25-kéről is hasonlót ir a nagyszombati követ. «Ekkoráig — úgymond — e mostani gyűlésben, csak a religio avagy hit dolgában és a Pátereken disputáltanak, most is csak azon vagyunk úgyannyira, hogy ők sem akarják külömben, hanem hogy valahonnan kiküldték a Prédikátorokat, ismét visszavigyék és valahol a község minémű vallásban vagyon, a templomokkal együtt olyan Predikátor legyen és hogy a Páterek kimenjenek az országból. A katholikusok is megmondták, hogy arra nem mennek. Igy azért csak isten tudja mi lészen a vége. Az más hitben valók el akarnak menni és fenyegetnek bennünket. Elég búslakodása vagyon Palatinus urnak. Mindazon által, ha elmennek is ugyan, végeznek a többi, kik itt maradnak. De talán ők is még meggondolják magokat és megmaradván, az egyességre mennek.»[2]

De bizony, fájdalom, nem lett meg a remélt egyesség. A viták, melyek egy hónapnál tovább tartottak, napról-napra hevesebbekké váltak; és a terrorismus minden neme felhasználtatott arra, hogy a protestánsok követeléseik sürgetésétől visszariasztassanak.[3] Ily körülmények között, nehogy az úgy is eredménytelen veszekedések által más fontos kér-

[1] Sollte in disem nicht gewilliget oder concedirett werden, ohn welchem uns sehr zweiwelt wissen mihr nicht ob mihr nicht unverrichter sachen werden unsern abscheid nehmen, doch Bonis Modis cum Protestatione . . . sehen sie sich für was sie anfangen werden . . . Lőcsei levéltár.

[2] Nagyszombat városi levéltár.

[3] Aug. 4-kéről irják a lőcsei követek: «wir haben bis dato nichts richtiges geschlossen, — Sindt so weit kommen, das mihr Artikell gemacht haben de exertitio Religionis wie mihr sie E. N. W. alhier beiliegendt mitschiken, — werden sie darinne zu ersehen haben, wider dieses practicirett... Wie man uns möchte mit arglist beykommen das man uns hiervon abbringen möchte das mihr dieses fahren liessen. Man fordertt bald ettliche Personen von den Spanschaften privatim, man singt ihn so sies, wen das nicht hilftt, so bereit man daneben scharffe Straffe an. Desgleichen thuet man auch mit der Freystett abgesandten . . . Lőcsei levéltár.

dések tárgyalásától elvonassanak, ügyüket egy erélyes óvástétel mellett más országgyűlésre halasztották el. És mivel a háború mindinkább valószínűvé lett, egyenkint haza oszladoztak, hogy önvédelmükről gondoskodjanak.[1]

Óvásukban panaszképen elmondották, hogy sérelmeiket az országgyűlésen előterjesztették s azoknak orvosoltatását, jogaiknak új törvények általi biztosítását és a jezsuitáknak az országból való számüzetését erélyesen kivánták. De a katholikus rendek, különösen az egyházi férfiak, mindazon törvényeket és okmányokat, melyek az evangelikus vallás szabadságait biztosítják, rosszakaratból félremagyarázzák, sőt a boldog emlékezetü Mátyás király által kiadott diplomát is érvényétől megfosztani kivánják. Templomaikat, melyek jogtalanúl szedettek el tőlök, visszaadni nem akarják; oly törvényczikkek alkotását, melyek a vallás szabad gyakorlatát mezővárosoknak és helységeknek a templomok használatával együtt biztosítanák, ellenzik. «Sérelmeikben» a közszabadság ellen tett merényletükkel az evangelikus rendek becsületét, jó hirét és javait veszélybe dönteni igyekeztek. Mindezekhez pedig ők — az evangelikusok — beleegyezésöket nem adhatják; de, mivel szavaik félremagyaráztattak, szándékuk tisztasága kétségbe vonatott, szükségesnek itélték ünnepélyes óvástételük által elhárítani a súlyos vádat, mintha ők ő felsége királyi tekintélye iránt hűtlenek lennének, vagy az ország óhajtott

[1] Julius 26 tájban derékképen tractál az ország de libertate religionis, de a prelatusok semmit nem engednek. Elvégre mikor a foglalt templomoknak restituálását sine relaxatione urgeálná az ország, Pázmány Péter az ország instantiájára azt feleli a gyűlésben: hogy semmiképen ők meg nem adják a templomokat és senki — úgymond — abban nem piszkál... Igen meg is háborodék az érsek mód nélkül való szaván az ország. V. ö. *Csuty Gáspár* és *Rimay János* levelét 1619. jul. 25-kéről Thurzó Imréhez. Tört. Tár 1880. évf. 704., 705. l.

Ez utóbbiak keservesen panaszkodnak jul. 29-kén kelt levelökben, hogy: «a pápisták napról napra mind többülnek, az horvátországi bánnal bejöttek az horvát és tótországiak, támogatják vallásokat, mi pediglen akkor oszlottunk el, mikor vallásunkon kellett volna szorgalmatoskodnunk... Tört. Tár 1881. 90. l.

békéjét és nyugalmát megzavarni czélozták volna; mintha a király koronázási feltételei és az ország összes sérelmei hat hónapi időköz alatt miattuk maradtak volna teljesíttetlenek és orvosolatlanok. Végül hazafias őszinteséggel és határozottsággal kinyilatkoztatták, hogy ők és küldőik a király iránti hűségben rendületlenül kívánnak maradni, hogy viszályok és egyenetlenségek előidézésétől óvakodni fognak s a közbéke és a rendek közti egyetértés előmozdításán, valamint eddig, úgy ezután őszintén törekedni fognak.[1]

A katholikusok ennek ellenében aug. 7-kén szintén nyilvános protestatiót nyujtottak be a nádornak, melyben a protestánsoknak mult évi óvásának különösen az «una cum templis» kifejezése és a jezsuiták elleni kifakadásai ellen tesznek kifogásokat.

Ugyanis ők sohasem fogadták el a vallás szabad gyakorlatára vonatkozó törvényeknek és Mátyás főherczeg magyarázó diplomájának azon értelmét, melyet azoknak a protestánsok tulajdonítottak. Soha sem ismerték el, hogy a protestánsoknak joguk legyen a falvakban és városokban templomokat épiteniök és prédikátorokat tartaniok. Végre nem ismerték el azt sem, hogy a jezsuitákat lehessen birtokaiktól megfosztani és az országból kitiltani. Sőt ellenkezőleg, mindezt a római katholikus vallás sérelméül tekintvén, azon törekedtek, hogy az illető törvények megváltoztassanak és a protestánsoknak tett engedmények visszavétessenek. Magát a protestánsok által beadott óvást sérelmesnek jelentvén ki, az ellen tiltakoznak.

Jelesül nem ismerik el, mintha ők, a törvények ellenére sértenék a protestánsok vallási szabadságát. Ha valamely katholikus az adott engedmények ellen cselekedett, azt a többiek a törvények szerint igyekeztek elintézni. Igaz, hogy az egyházi rend ragaszkodik a törvények ellen beadott protestatiójához, de a világi urak türelmesek voltak a protes-

[1] Protestatio Statuum Evangelicorum. Lásd Sepsi Laczkó Máténál. M. Erd. Tört. Ad. III. 201—204.

tánsok szabad vallásgyakorlata iránt s jövőre is azok akarnak lenni. Hogy a protestánsok által a templomok ügyében hozni szándékolt új törvény ellenkezik minden régibb törvényekkel és ő felségének mult évben kiadott diplomájával, azt ujra állítják és hivatkoznak a diploma feletti viták folyamára, mint a melyekben a protestánsok a templomokat is be akarták foglalni a diploma szövegébe, de a többség nem engedte. Mert a templomokra vonatkozó kivánság nemcsak újnak, hanem az összes rendek szabadságával és az ország alkotmányával, valamint a földesurak kegyúri jogával is ellenkezőnek találtatott. Abból csak zavar és a parasztok lázadása származott volna. A templomoknak oly értelmű használatából, mint a minőt a protestánsok saját jobbágyaik számára követeltek, a katholikus vallás szabad gyakorlatának és fejlődésének megszorítása következnek, mert a templommal biró parasztok teljesen kiszorítanák a földesurak vallását.

A mi a (Mátyás) főherczeg által kiadott diplomát illeti, arra nézve megjegyzik, hogy annak érvényessége kétséges. Tartalma különben sem kedvez a parasztoknak. Mert az csak némely Bocskay-párti követek kivánságára adatott ki azon főherczeg által, a kinek teljhatalma már akkor rég érvénytelen volt; kiadatott akkor, mikor a többi biztosok távol voltak s arról tudomással sem birtak. A főherczeg teljhatalma csak is az országgyűlés tartamára szólt, melyet későbbre nem terjeszthetett ki.

Azonban feltéve, hogy a szóban forgó diplomának volt némi érvénye, a templomokra vonatkozó dispositió akkor sem vonatkozik a parasztokra. Mert az a diploma a protestánsok elismerése szerint is, nem volt egyéb, mint a bécsi békének magyarázata; ebben pedig csak a rendeknek, kiváltságos városoknak és véghelyeknek engedtetik vallási szabadság, de nem a parasztoknak, a kikről említés sem tétetik. Ennél fogva a parasztoknak a templomok birásához való jogát ezen diploma szerint elismerni nem lehet.

Mikor a protestánsok a katholikusokat papjaiktól s jezsuita tanítóiktól kivánják megfosztani az által, hogy azok-

nak a hazában állandó birtokot nem akarnak engedni, sőt őket a hazából kitiltani igyekeznek, — akkor igen nagy jogtalanságot követnek el úgy a katholikusok iránt általában, mint különösen azon rend tagjai iránt is. A katholikusok soha sem kivántak hasonlót a protestáns tanítók ellen Azt, hogy a jezsuitáknak az országban állandó birtokaik vannak és hogy gyűlölséget szítanak, semmiféle okmányokkal nem lehet kimutatni. Ezt a protestánsok egyedül a katholikus vallás elleni gyűlöletből mondják. Ez által ő felségét a királyt is megsértik, a ki e vallást követi; igazságtalanok a jezsuiták iránt, a kiket törvényes idézés és meghallgatás nélkül, minden isteni és emberi jog ellenére az országból kiűzni akarnak. Különösen kiemelik azt, hogy a katholikusok a protestánsok által emelt vádakat nyilvánosan és magán úton, szóval és irásban már sokszor megczáfolták, míg a protestánsok a katholikusok válaszát, nem tudni mi okból, még csak meghallgatni sem akarják, annál kevésbé képesek arra válaszolni. Utalnak arra, hogy csak a minap is, a vallási ügyek vitatásának mellőzése mellett, a katholikusok által felhozott súlyos okokat lenézték; míg ezek az ország nyugalmának érdekében elfogadták.

Végül a protestánsok által már beadott tiltakozásra vonatkozólag megjegyzi a nádor, hogy a törvényes birák és más hiteles személyek nem tartoznak magok ellen nyilatkozatokat kiszolgáltatni; ő maga is, mint királyi teljhatalommal felruházott nádor, a fentemlített nyilatkozat által sértve lévén, nem adta azt ki, mert a protestánsok főbbjei, birtokos nemesei és rendei között is akadtak olyanok, a kik az említett protestatióval egyet nem értettek. Ha kiadta volna, abból nem származott volna egyéb, mint békétlenség a nép kebelében. Minél fogva a katholikusok a protestánsok által benyujtott tiltakozásnak, az abban foglalt követeléseknek, egyes pontoknak és czikkeknek mindenben ellentmondanak és tiltakoznak minden biráknak, itélőmestereknek, káptalanok, konventek s minden hiteles helyek olynemű ténye ellen, mely az említett protestánsok óvástételének még csak helyet is ad; tiltakoznak

az ellen is, hogy — ha a protestánsok a nekik engedményeket tevő törvényekkel meg nem elégedvén újakat kívánnak — ő felsége és a katholikusok köteleztessenek azok tiszteletben tartására . . .[1]

Minthogy az országgyűlés bezárása már aug. 13-kára ki volt tűzve, a vallási ügyek elintézése és a sérelmek orvosoltatása újonnan a jövő országgyűlésre halasztatott el. A katholikusok II. Ferdinánd hatalmában oly annyira biztak, hogy még a legvakmerőbb vallásháborgatókat sem voltak hajlandók megbüntetni.[2] A helyett tehát, hogy méltányos és igazságos kiegyezés által megnyugtatták volna a kedélyeket, mire e mozgalmas időkben valóban nagy szükség vala, a bizalmatlanság régi csirái folyvást megmaradtak, sőt új gyűlöletté sarjaztak, mi alatt az ország leglényegesebb érdekei elhanyagoltattak. A hozott törvényeket a király, a kit a német választófejedelmek többsége aug. 23-kán császárnak választott, szept. 11-kén erősítette meg Frankfurtban.

Igy végződött az 1619-ki nyári országgyűlés, mely valóban «re infecta solváltatott».

[1] Protestatio Catholicorum circa clausulam «cum Templis» et Jesuitas in Comitiis Anni 1618 facta. Data Posonii in Generali Regni Diaeta 7. die m. aug. anno 1619. Nemz. Muz.

[2] Ambruster Ferencz erre vonatkozólag ezt irja Thurzó Imrének aug. 11-kéről: «Az evangelikus statusok már annyira elmentek volt, hogy negotium religionis a jövendő gyűlésre halasztották, ilyen okkal: hogy interim senki cuiuscumque status aut conditionis senkit hitiben ne merjen háborgatni és ha háborgatna, absque ullo respectu nótába ejtessék. Erre sem akarván az római atyafiak menni és az mieink cum solenni protestatione félbe akarván az gyűlést hagyni, magok is azt találták, hogy differáltassék az gyűlés . . . Tört. Tár. 1881. 97. l.

Az 1619-ki kassai részleges országgyűlés.

(Szept. 21—26.)

Ezen gyűlés előzményei. — Bethlen fegyvert fog a magyar protestansok mellett. — Querelae Hungariae. — A kassai gyűlés jelentősége, — határozatai.

A magyar protestáns rendek a mult országgyűlés tárgyalásaiból is meggyőződtek arról, hogy ha Csehországban a háború szerencsétlenül üt ki, akkor a halálos csapás reájuk fog intéztetni. Ha a bécsi békét biztosító szövetséges társaik elnyomatnak, akkor maga a béke is, mely a protestantismusnak jogalapját képezi, könnyen összeomolhat. Szemeik önkénytelenül Erdély felé fordultak, hol az evangeliumot kedvelő, mély vallásos meggyőződéssel biró Bethlen Gábor erős keze vezette a kormányt. Bethlen, a mióta a fejedelmi széket elfoglalta, mindinkább meggyőződött a felől, hogy a bécsi udvarral lehetetlen barátságban élnie. A Homonnai-féle mozgalom óta felmerült események oly érdekellentéteket hoztak létre, melyek mélyen belevágnak nemcsak a vallásos meggyőződés szentélyébe, hanem a politikai létkérdés szövevényes tömkelegébe is. Nemcsak a csehek példájából, hanem saját tapasztalásából is látta, minő értéket tulajdonítanak Bécsben a békekötéseknek és a szentesített törvényeknek. Látta az ellenreformatió lázas tevékenységét Európaszerte, kezdve a hugenottairtó franczia háborúkon, az angol lőporösszeesküvésen, a német protestáns unió és a katholikus liga küzdelmein egész a cseh háborúig — és azon meggyőződésre jutott, hogy a jezsuiták nagyobb erővel működnek mindenütt, mint valaha. A protestantismussal együtt veszélyeztetve látta az alkotmányos politikai szabadságot is; veszélyeztetve saját nemzetiségét sőt fejedelmi létét is. A protestantismus által eddig kiküzdött vívmányokat minden áron megőriznie érdekében állott mint protestánsnak mint magyar hazafinak és mint fejedelemnek egyaránt.

Mikor a cseh-morva protestáns rendek hozzája fordultak segítségért, egy ideig kerülte a határozott választ, míg t. i. meg nem kapta a török engedélyét, s míg a magyar elégületlenekkel is nem jutott tisztába. Mert ezek is csak ő benne bíztak szorongatott helyzetökben.[1] Érintkezett Rákóczy Györgygyel, ki a Homonnai-féle mozgalomban is hathatósan támogatta; érintkezett a Thurzókkal, Batthyánival, Révayval, Széchyvel és többekkel. Augusztus 18-kán közölte Rákóczyval abbeli elhatározását, hogy felkel a protestantismus védelmére.[2]

[1] Felette igen nehéz vala penig ez időben az eklesiának és a közönséges libertásnak defensióját elkezdeni. Ezt látják vala a defensorok és in tanta angustia, a nagy és sok hatalmasok ellen nem tudának hova folyamodni, hanem istentől vezéreltetvén, az erdélyi fejedelmet találák meg mind követök által s mind levelök által, hogy ő felsége a következendő veszedelmet látván, az eklésiát és nemzetét szánná meg Magyarországban is és jőne segítségére a persecutorok ellen. A fejedelem is ő felsége látja vala, mely nagy hatalomnak kellene magát opponálni; de az istenhez, az eklésiához és magyar nemzetéhöz való szeretetitől meggyőzettetvén, a defensióra eligérkezék, a magyarországi keresztyén urak, Rákóczy Gy. Széchy Gy. etc. hitlevelet küldvén ő felségének a vármegyéknek akaratjából és consensusából. A fejedelmet penig már annak előtte a csehek is megtalálták volt régen legátusok által; kivánták ők is ő felsége segítségét, és az imperiumban levő keresztyén statusoknak intentumokat ő felségének intimálták . . . Sepsi Laczkó Máté Krón. Erd. T. A. III. 216. lap.

[2] «Annak okáért — u. m. — akarék kegyelmednek mostan egynehán szóval írni az előttünk álló szükséges dolgokról . . . mely dolgokhoz jóllehet én elein kedvetlen voltam sok ratiókból, kiváltképpen tudván az austriai familiának nagy fejedelmekkel való conjunctióját; második az én kicsiny állapotom szerént fejedelemségemnek mostani megerősödött szép csendes, békességes voltáról is nem keveset gondolkodtam, kellessék-e ilyen fundámentomos állapotomat bizonytalan reménységért koczkára vetnem; harmadik izgatott ez is, hogy ilyen dologhoz a ki kezdeni akar, mélységes tanácsos embernek kévántatnék lenni, nagy értékűnek, melynek egyikét sem tudván magam körül lenni, retteghetek. — De ellenben, *mikoron a magyar nemzetnek nyomorult sorsán gondolkoznám, igaz religiónknak láb alá való tapodtatására való gonosz intentumokat,*

Ugyanazon hónap 26-kán megindúlt Fehérvárról és szept. 12-én már Debreczenben volt, honnét körleveleket bocsátott ki a megyékhez, melyben felkelésének okát és czélját fejtegeti.[1] A felvidéki lakosság, nagyobbára protestáns

mikoron sok felől igen bizonyosan hallanék, igazán mondom, hogy meggyőzött sokképen nemzetemhez való igaz effectusom, az nagy istennek igaz tiszteletihez való nagy zélusom, és magamban elvégeztem, hogy az isten tisztessége mellett nemzetünknek szabadságáért kitámadjak, értvén ezen dologhoz kegyelmednek főképpen több keresztyén atyánkfiaival együtt nagy indulatját, akaratját.»

Miután elmondja, hogy a törökkel és a csehekkel tisztában van, ez utóbbiak ragaszkodására vonatkozólag mondja, hogy «ezek semmiben az magyar nemzettől különbözni nem akarnak, örömest együtt élnek-halnak véle, sőt arra igérik magokat levelekben, hogy valakit az magyar nemzet királyának választ, ők is azt eligálják magoknak és így egy főtől akarnak függeni. Engemet kértenek, hogy semmit ne késsem, hanem bátorsággal induljak, siessek egyenesen Pozsonyhoz, ott semmi difficultás nem leszen, mert együtt értenek velek Thurzó uraimék, Battyáni, Nádasdy uraimék, Révai uram és sokan többek is egyetértenek velek ... Bethlen pol. lev. 119—120. l. V. ö. a Thurzó Imréhez, Széchy Györgyhöz intézett leveleit U. o. 121—124. l.

[1] ... Azonközben concurráltanak ilyen három okok: 1. hogy az csehországiaktól és állapotjokról megtaláltattunk; 2. annak felette, hogy az mely magyar vitézek ő felsége jó hirére, nevére, fizetésére segítségül mentenek volt, contra jura gentium az maga hadaitól plus quam lycaonica crudelitate levágattanak negyobb részint; 3. hogy az *religiók libertásának* az cseh pacificatio semmit nem akarván helyt adni, *az magyarországi klerus* sok helyeken mind szóval, mind irással nyilvánvaló sok fenyegetésekkel éltenek minden rendek között, hogy nemcsak az religiónak szokott libertását akarnák turbálni, sőt főfő patronusokkal, városokkal és ki tudja mit akarnának mívelni; mely fenyegetések miatt sokaknak rémülés sőt desperatiója következvén, lakóhelyünkben az Tátrán innét való sok tekintetes uraktól, fő és nemes rendektől, s egyéb állapotbeli, nemzete, hazája és az közönséges megmaradásnak szerető embereitől találtattunk meg, hogy az mi édes nemzetségünk, sőt az egész keresztyénség közölt ilyen veszedelmes állapotot ne akarnánk csak hivalkodó szemmel nézni ... mutatnók mindenképen szent egyességre és hasznos békességre vezérlő gondviselésünket ... magunk is annyi megtalálásra ... megindultunk, nem egyéb okért, hanem hogy afféle megsebhetett és egymástól meg-

lévén, úgy fogadta Bethlent, mint a sokszorosan megsértett törvények tekintélyének visszaállítóját és a folyvást üldözött protestánsok megmentőjét. A prot. lelkészek nem titkolták örömüket Bethlen közeledtének hirére. A kath. püspökök, papok és más királypártiak a dunántúli részekre futottak; maga Pázmány érsek is, ki az előbbeni országgyűlésen a királynak adott tanácsaival oly nagy buzgalmat fejtett ki a protestánsok ellenében, tanácsosnak látta Bécsbe menekülni, hogy az ottani kormány férfiaival együtt folytathassa a harczot Bethlennel.

Ezen időtájban jelent meg a *Magyarország panaszai* (Querelae Hungariae) czím alatt egy kiáltvány, melyben terjedelmesen soroltatnak elő az ország sérelmei és Bethlen fegyverfogásának okai. Ebben Magyarország szerencsétlenségének okául a papság van feltüntetve. A klerus indítá — úgymond — a török ellen küldött idegen hadakat a hon polgárai ellen, hallatlan nyomort hozván az országra. A papság a protestáns vallás kiirtásán törekszik; a templomokat lefoglalta, a lelkészeket száműzte, a csecsemők keresztségét, a halottak illő eltakarítását gátolta. Annak befolyása által csatoltatott az 1604-ki törvényekhez a vallásról szóló 22-ik törvényczikk. A protestánsok e miatt kénytelenek voltak fegyvert fogni sérelmeik orvoslata és szabadságuk visszaszerzése végett. A polgárháború iszonyai árasztották el az országot, míg végre létrejött a bécsi békekötés, mely a szabadságot és egyességet visszaállítá. A klerust, melyet mint a hazában dúló pestist, kiirthatták volna, javulás reményében meghagyták régi állapotában.

E remény meghiusult. Ujra a viszály magvait kezdé hinteni; az erdélyi fejedelem ellen támadást hozott létre; a királyt a bécsi béke megsértésére buzdítá, hirdetvén, hogy a protestánsoknak tett igéreteket nem kell megtartani; Ferdinándot reábirta, hogy a rendek ünnepélyes meghivását

idegenedett sziveket, elméket ... minden religio persecutiója nélkül, egymás szeretetére hozhassuk. ... *Eszterh. Mikl.* I. 59—63 l.

be nem várva, az 1618-ki országgyűlésen megjelenjék; ezen országgyűlést eredménytelenné tette; Ferdinánd megválasztatását kierőszakolta; a cseheknek az országgyűlésre küldött követét elfogatta, a királyi személynök által a vallásszabadság ellen óvást emeltetett. Számtalanszor megsértette nemcsak a békekötést, hanem az 1608-ki törvényeket is. Névszerint Pázmány Péter több protestáns templomot elfoglalt, üldözte a lelkészeket s erőszakkal terjesztette a katholikus vallást. És midőn a prot. rendek az országgyűlésen sérelmeik orvoslását sürgették, Pázmány néhány párthiveivel elvált a rendek többségétől és a vallási kérdéseket csak felületesen és mellékesen engedék törvénybe igtatni.

Homonnai György is több erőszakos tettet követett el; a jezsuitákat törvény ellenére pártolja. Hasonló vád éri Dóczyt, Eszterházy Miklóst és Lónyai Endrét, különösen az 1616-ki mozgalom megindítása miatt, melynek következtében a Kassán összegyűlt felső-magyarországi rendek által a haza ellenségeinek nyilvánítattak; mindazáltal nemcsak a megérdemelt büntetést kikerülték, hanem a legkitünőbb méltóságokat nyerték. Mit várhat a hon azoktól, kik a protestáns vallásnak és az ország törvényeinek bevallott ellenségei?

Továbbá a bécsi béke 3-ik czikke kötelezé a királyt, hogy a magyar ügyeket a nádor és magyar tanácsosok által tárgyaltassa. De 1615-ben a török alkudozások alkalmával a nádor mellőztetvén, Forgács bíbornok, Apponyi Pál és Pethe László voltak a király biztosai, kik az ország legnagyobb gyalázatjára és hátrányára az esztergomi várhoz tartozó hatvan falut átengedték a töröknek s káros megállapodásokat hoztak létre. S mindezt a végből tette a klerus, hogy meggyengittetvén az ország ereje, szabadabban üldözhesse a protestánsokat. Ezen szándékot magok elárulták; világos szavakkal kimondották, hogy «jobb ha az elpusztult országot vadállatok lakják, mint ha ott a vallás szabad gyakorlata uralkodik». — A klerus ugyanazon török alkú alkalmával más módon is kitüntette részrehajlását. A katho-

likusoknak nagyobb előnyöket eszközölt ki, mint a protestánsoknak. A török birodalomban egyedül katholikus papoknak van megengedve vallásuk hirdetése, mi bizonyosan jutalom a 60 falu átengedéséért.

A bécsi békében megállapíttatott, hogy a jezsuiták Magyarországban ingatlan javakat ne birhassanak. Ezen rendelkezés czélja volt őket az országból teljesen kizárni; ismeretes lévén azon káros befolyás, melyet az ország ügyeire gyakorolnak. A klerus azonban kijátszá a törvényt, midőn azt betűszerinti értelemben vette s a jezsuitákat Nagyszombatba visszavezette. Ezen jezsuiták soraiból való Pázmány Péter, ki hogy Krisztus egyházát nagyobb erővel üldözhesse, Magyarország primásává neveztetett épen akkor, midőn a felső-magyarországi megyék testi-lelki ellenségüknek nyilatkoztatták. Mint érsek megfeledkezvén hazája iránt tartozó szeretetéről, Khlesel Menyhért és Pákay Benedekkel egyetértvén, az 1618-ki országgyűlésen a kir. előterjesztéseket saját jezsuita felfogása szerint szerkeszté. Midőn pedig azok tanácskozás alá vétettek, hogy álnokságát elpalástolja, csekélyebb jelentőséggel biró kérdésekben a rendekkel szavazott. De mihelyt fontosabb ügy került szőnyegre, a kir. szándékok leghatalmasabb védőjének bizonyítá magát.

Ezekből minden épeszű ember láthatja, hogy Magyarországban általában a jóknak rossz, a rosszaknak jó sorsuk van. A ki méltóságok után vágyódik, váljék előbb rablóvá, Krisztusnak és az evangyéliomnak üldözőjévé s a klerusban azonnal hatalmas pártfogásra fog találni. A protestánsokon elkövetett sérelmek száma fölmegy legalább 600-ra, a miket előszámlálni nagyon hosszas volna.

A protestánsok egyedül igazságot és egyenjogúságot követelnek. Kivánják, hogy a protestáns vallást mindenki s mindenhol szabadon gyakorolhassa; a hivatalok betöltésénél ne legyen tekintet a vallásra; a klerus a közügyekre való befolyásától fosztassék meg; semmi szín alatt ne avatkozzék a világi és politikai ügyekbe, tractatusokba, hanem tisztán csak a vallási ügyekre legyen gondja, Krisztus ama mon-

data szerint: «*Ti pedig nem így*» és «*senki sem szolgálhat két úrnak*». Arma miles tractet, curet sua templa sacerdos. Ha majd egyik vallás a másik felett elsőbbséggel nem bir, akkor béke és egyetértés fog uralkodni. Azért mondtuk ezeket így el, hogy szomszédaink, szövetkezett testvéreink, s az egész keresztyén világ tudják meg, lássák és magok megitélhessék, mily fontos és sürgető okaink vannak nekünk arra, hogy az isteni és emberi törvények helyreállítása végett fegyvert fogjunk. Mert kötelességök a világiaknak, hogy minden ellenséges támadás ellen védjék magokat, nemcsak minden vagyonuk, hanem feleségök, gyermekeik, sőt életök feláldozásával is; a klerus pedig, a mely ágyasai körében kényelmesen és henyélve él, s az ország védelmezői ellen ármánykodik, figyelmeztessék kötelességére. Fejedelmek! s a keresztény világ oszlopai! vegyétek komolyan figyelembe, hogy a szomszéd országot fenyegető veszély titeket is illet. *Nam tua res agitur* etc. igyekezzetek ezen zaklatott országot óhajtott révpartra juttatni, mert ha mi meggyengíttetünk és megtöretünk, majd az fog történni veletek is, s a mi ennél is nagyobb, majd kénytelenek lesztek azt látni, hogy a mi helyünkön más, mi tőlünk egészen különböző szomszédotok lesz. Ezeket akartuk nektek elmondani.[1]

[1] Ezen irat, mely Szalárdy krónikájában olvasható, Alvinczy Péter, kassai ref. lelkésztől származott; s ellene Pázmány Péter szinte névtelenül írt ily czimű munkát: «Falsae originis motuum Hungaricorum succincta refutatio», melyben az ő ellene és a klerus ellen felhordott vádakat alaptalanoknak igyekszik kimutatni, s a magyarokat, mint törvényes királyok elleni lázadókat kárhoztatja. Ugyancsak a klerus védelmére irt a botrányos életű Balázsfy Tamás is ily czimű munkát: «Apollogia pro Clero».

A mozgalom okait részletesen előadva, egykorú feljegyzés szerint olvashatni Tört. Tár 1879. évf. 246—254. l. Címe *Manifestum Bethlenianum;* két példányban ismeretes: egyik a beszterczebányai városi levéltárban, a másik pedig Londonban őriztetik. — Maga Bethlen is részletesen beszéli el fegyverfogásának okait azon levélben, melyet október 7-én irt III. Zsigmond lengyel királyhoz. L. *Hatvani*, Brüsseli okm. IV. 154—158. l.

Miután Bethlen ekképen indokolta volna lépését a világ előtt, S.-Patakon át *Kassára* sietett, hol szept. 20-án nagy ünnepélylyel fogadtatott s másnap országgyűlést tartott párthiveivel, a kik rendkívül nagy számban jelentek meg környezetében.'

Eszterházy Miklós életrajzában meg van említve, hogy Bethlen párthivei közül huszonnyolcz előkelő urat, kik között a nádor is volt, a kénytelenség vitt oda, hogy csatlakozzanak.[1] Harmincz úr és tizenhat nemes hivta meg Bethlent.[2] A kapitányok közül hatan «azoknak a rossza» csatlakozott hozzá.[3]

Ellenben a király hivei, kikhez tartoztak a horvátokon kívül «a pap urak mind», csak négyen voltak, jelesül: Zrinyi György, Bánfi Kristóf, Pálffy Pál és Pálffy Miklós. Látni való, hogy Bethlen ügyét a magyar rendek nagy többsége úgy fogta fel, mint a haza és a vallás szabadságának oly nagyfontosságú ügyét, melynek veszélyeztetése kötelességökké teszi, ha kell, a fegyveres védelmet is. A kassai rendek gyűlése ezen helyzetnek indokolását képezi. Nem volt ott

[1] Névszerint: Palatinus uram, Pálffy István és János, Allaghy Menyhért, Balassa Péter és Zsigmond, Rákóczi Pál, Bosnyák Tamás, Horvát Gáspár, Apponyi Pál, Althan János, Károlyi Mihály, Melith Péter és György, Pethe György, Czobor Imre és János, Dóczy Mihály, Osztrosith István és János, Forgách Miklós, Eszterházy Dániel és Pál, Vesselényi István, Koháry Péter, Liszty Kristóf és János.

[2] Urak: Batthyány Ferencz, Thurzó Imre és Szaniszló, Három Révay, Nádasdy Pál és László, Széchy György öcscseivel, Rákóczy György, Illésházy Gáspár, Jakusics András, Tököli István, Zrinyi Miklós, Erdődy Kristóf, Szunyogh Mojzes, Vizkeleti Mihály, Nyáry István és Miklós, Két Liszty István, Pongrácz István és János, Zay Zsigmond, Lőrincz és András, Dóczy István, Eszterházy Gábor, Forgách Péter. Nemesek: Rákóczy János, Bossányi Mihály, Fuló Miklós, Bogdányi János, Sándor János, Liptay István, Strucz Ferencz, Csuti Gáspár, Szegedy Gáspár, Zmeskál Jeroszlav, Liptay Imre, Horvát Pál, Sepsi János, Vizkelety János, Dávid János, Gyürky Benedek.

[3] Abafi Miklós, Pogrányi György, Lengyel Boldizsár, Jákófi Ferencz, Sennyey Gáspár, Sárkány István. — Kismartoni levéltár, Eszterházy Mikl. I. 66—69. l.

ellenfél, nem kellett hosszas vitákat tartani. Mindenki teljes tudatában volt annak, hogy a mit most tesznek, az oly tény lesz, melynek következményei úgy a hazára, mint a rendek személyeire is végzetszerűleg fognak nehezedni. Ennek a következő határozatokban adtak nyilt kifejezést:

«Nyilván vagyon előttünk kegyelmes urunk, mind Isten s mind a világ előtt, mely nehéz ítéletet viseljenek azok, kik az országnak régi szabadsága és megrögzött törvénye szerint szabadosan választott fejedelmökre, koronás királyokra ok nélkül támadnak. De viszontag, mikor a subditusok is a fejedelmektől és királyoktól nagy ártatlanul külső szép szabadságokban, jó rendtartásokban mentül inkább penig *lelkiismereteknek tiszta szabadságában* megbántatnak, háborgattatnak, különben eleit nem vehetvén: igaz igyök láttatik, ha ők is az olyan előttök járóknak nem kezdnek engedelmességet praestálni és mind hírek mind külső szabadságok helyére állításáért illendő gondviseléseket mutatják hazájokhoz és posteritásokhoz; holott noha a fejedelmek közönséges tisztet viselnek, de ha az országok törvényéhez kötelességeket meg nem tartják, csak emberek és egy személyek lévén, egymás után a törvények őrizése nélkül, minden jó rendtartások és az országok boldog állapotja mind fölforgattatnak.

Mi is annak okáért, hogy ez mostani indulatunk miatt azok közibe ne számláltassunk, kik ok nélkül bontogatnánk hazánknak szép békességes állapotját és ezt a terhes gondviselést csak nyughatatlanság miatt vöttük volna fel, támadással, pártoskodással kárhoztatnánk ellenkezőinktől. Mely igyünkben, hogy vagy ő felsége vagy közel való szomszéd országok előtt sok szóval igazítsuk dolgunkat, szükségesnek nem ítéljük. Mert valaki esmérte, tudta állapotunkat; ha közöttünk járt vagy tudakolta dolgainkat, különben nem találta, szemeivel láthatta, füleivel hallhatta; nem tudjuk, ha valami régen ellenünk praeconceptum odiumból és bosszuállásból, avagy csak a religiónak disparitása miatt, nemhogy az ő felsége tisztviselői és a római valláson való papi rendek, a bécsi pacificatió után absque discretione religionis egyenlő

becsülettel, tisztek osztogatásával látogatták volna hazánknak tősgyökeres, érdemes fiait: de inkább sok hamis vádolásokkal terheltetvén a klérustól és velök egyetértőktől oly veszedelmes suspiciókban, gyalázatos állapotban forgottak, hogy édes hazánkban a haza becsületes fiai nem különben mintha számkivetésben éltenek volna.

Religiónak dolgában penig sok eklésiákból, többekből prédikátorainkat deturbálván, templomokat elvétetvén, a hol magokat meghagyák, jövedelmeket elcsipdesték, kikről a tavalyi országgyűlésben Judex Curiae uramtól authentice Protestatoriát is vöttünk jövendőre, aperte az elmult gyűlésben derekas és nyilván fegyverrel való persecutióval fenyegettettünk. Mely nyomorult és keserves állapotunkban csaknem desparálván, egyebüvé confugiálni nem tudtunk, hanem felségedet, mint magunk szerelmes nemzetéből való kegyes fejedelemnek, mind a közönséges igazságnak szeretőjének tudván lenni, nagy bizodalommal folyamodtunk a felséges kegyelmes patrociniumjához és hivtuk s kivántuk ilyen igyünkben segítségünkre jőni, nem különben mint Jephtát régentén. *Nem azért, hogy nékünk is, mind in exercitió religionis, mind külső előmenetelekben és mindenekben szabadságunk restituáltassék.*

Hivtuk pedig és obtestáltuk felségedet nemcsak régen Erdélylyel való confoederatiónk szerént, hanem hogy mi is ennek előtte felséged, aemulusi (mint Homonnai és több praktikások) ellen országul fegyvert fogtunk és ótalommal voltunk, mostan ilyen igyünkben hasonló jóakaratját várhatjuk felségednek. Mely kivánságunkra és hivatalunkra, hogy felséged kegyelmesen accedált és mind maga méltóságos személyében s mind becsületes hiveivel, számos hadaival, vitézivel kifáradott és már a magunk szép egyezsége után is vér nélkül ilyen szép progressus engedtetett, Istenünknek szent nevét nagy hálaadással dicsérjük érette és felségednek minden időben alázatos hűséggel igaz hálaadó szolgálatunkkal meg igyekezzünk szolgálni.

Hogy penig ilyen igaz igyünknek promoveálásában

Istennek segítségéből felségeddel egyetemben jobb móddal progrediálhassunk, egyenlő szivből és szabad akaratból, szeretetből felségedet fejünkké, előttünk járónkká és főgondviselőnkké választottuk: adván országunk teljes hatalmat felségednek mostani végezésünk szerént, végig ebben az állapotunkban előmenni; kiben hogy az úr Isten felségedet minden kivánatos jó szerencsékkel megáldja, ellenségétől megótalmazza, azokon velünk diadalmassá tegye, megromlott szabadságunknak és édes nemzetünknek régi jó hirének, nevének lehessen helyére állatója és ótalmazója; melyekért ő sz. felségét szivből való ájtatos könyörgésünkkel is imádjuk.

Ez idők alatt penig felségednek minémű módot kelljen követni, ennek a szögelet földnek, sőt egész hazánknak is gubernatiójában: ez ide alá megirt végezésünket felséged kegyelmes szemeibe praesentáltuk, kérvén felségedet alázatosan mostani közönséges akaratunkból adatott authoritásból, méltóztassék azokat acceptálni, approbálni és confirmálni, maga is kegyelmesen azokat követni és megtartani, egyebekkel is megtartatni. Mely végezéseink igy következnek:

1. Sokan vagynak a felső-magyarországiak közül, kik nyughatatlan elméjűek voltanak és némelyek a papi rendekkel egyetértvén, a libera religió felől való articulus s bécsi pacificatió, szomszéd országokkal való confoederatió és országunk törvényei s szabadságunk ellen vétöttenek, az országból kimentenek s némelyek penig az atyánkfiai közül vannak olyanok, kik római hitön lévén, csak ez hirtelen indulattól megijedvén futamodtanak meg és szomszéd országokban vannak most is, némelyek penig végházakban és erősségekben vagynak. Azért afféle három statusok közül ha kik volnának, exceptis omnibus pacis publicae turbatoribus in Regni Hungariae rebellibus praefigáltatik quindena, úgy, hogy intra quindenam, vel ipsa quindena, ez jelen való conventusnak utolsó napjától számlálván, visszajőjenek országunkba és a kit ő felsége itt Kassán generálisnak rendelt lenni, tartozzék sub poena notae infidelitatis, confiscationeque bonorum generalis uram előtt compareálni.

2. Hogy ha kik közülök megjőnének és oly praktikások találtatnának, abban jó módot szabván, sine dilatione országunk érdemes törvénye szerént megbüntettessenek; a kik büntelenek, mind személyökben, mind marhájokban, mind jószágokban békével maradjanak.

3. Sokan vagynak a római hitön való urak és nemes rendek, kik a bécsi pacificatió után, ipsorum authoritate, a régi mód szerént megjáró jövedelmeket hatalmasul megtartották és a régi szentegyháznak praejudiciumjára új kápolnákat erigáltanak: Azért a kik affélék volnának, akármely helyekben, addig a jószágok meg ne adassék, míg az időtől fogván megtartott jövedelmeket meg nem adják a megkárosított prédikátoroknak, avagy eklésiának és reversalist tartozzanak adni magokra, successorokra és legatariusokra, hogy sem ők, sem azok ezután meg ne tarthassák, hanem éppen minden fogyatkozás nélkül minden jövedelmeket megadják és az új kápolnák is, kit interim építöttenek, de facto elvonattassanak ő magok által. Elfoglalt szentegyházakat is parochiákkal s ahhoz való jószágokkal együtt a kiktől elfoglaltatott, a viceispánok mellettök lévén, egy-egy szolgabiró és egy-egy esküttt által jövedelmöket károkkal együtt restituallják de facto. Ipsis insufficientibus generalis uram exequáljon.» [1]

A többi törvényczikkekben gondoskodtak még a rend és béke fentartásáról, a rakoncátlankodók és izgatók megbüntetéséről. Védelembe vették a papi jószágokat is, melyekről a 8. r. t. cz. ekképen szól: «A fiscus jövedelmére, hasonlóképen a papi jószágokra és tisztviselésekre, ez előtt való végezésünk szerént, ő felsége méltóztassék gondot viselni.»

Bethlent fejökké s teljhatalmú kormányzóvá, Rákóczy Györgyöt főkapitánynak nevezték ki és közfelkelést rendeltek

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum Trium Statuum Regni Hung. in Comitiis eor. Generalibus in Civitate regia et libera Cassoviensi ad 21. diem. mensis sept. Anno Domini 1619 indictis et celebratis conclusi... Sepsi L. M. Krón. Erd. T. A. III. 225. s köv. l.

el. A hozott végzések szeptember 26-kán erősíttettek meg. Nem szükség mondani, hogy azok Bécsben kellemetlen hatást gyakoroltak. Világosan kitünt azok szövegéből, hogy a király tekintélyének Magyarországon semmi varázsa nincs. A főpapságon kívül senki sem ragaszkodott hozzá. Még a nádor is elhagyta. Legalább egy időre a nemzet pártjára állott, míg a szerencse forgandósága ismét visszavezette őt az «igazhitűek» táborába.

Az 1619—20-iki pozsonyi országgyűlés.

1619. november 11-től 1620. január végéig.

I.

Bethlen Pozsonyt a koronával együtt elfoglalja. — A nádor által összehívja az ország rendeit. — A főpapok elmaradnak. — Bethlen visszautasítja a vádat, mintha koronáért harczolna. — De a rendek kívánják megkoronáztatását. — A cseh követség. — A templomok ügye elintéztetik.

A haza és egyház történelmében eseménydús napok követték egymást.

Bethlen a kassai gyűlés után Pozsony felé nyomult. Október 10-kén Nagyszombatnál táborozott. Innét Rhédey Ferenczet 8000 emberrel a csehek segítségére küldvén, ő maga 14-kén Pozsonyt vette be, melyet Forgách nádor, Pálffy István és Révay Péter koronaőrök Tiffenbach német labanczaival védelmeztek. A várba menekült nádor, miután Bethlen által biztosíttatott, hogy nádori hatásköre nem fog megsértetni, mind a várat, mind a koronát a fejedelem kezébe adta. A fejedelem október 17-én nagy pompával vonult be a várba. A protestáns lakosság öröme nem ismert határt, midőn szabadítóját a vár falai között látta.

A győzelmes fejedelem, nehogy további intézkedéseiben önkénynyel, törvénytelenséggel vagy zsarnoksággal vádoltathassék, a nádor által november 11-kére az «országot végső romlással fenyegető veszélyek elhárítása végett» országgyűlést

hivott össze Pozsonyba. Ezért mondja a megyékhez irott körlevelében, hogy az ország békéje és megmaradásáról minél hamarébb határozni lehessen, *jónak látta az ország nádora*, a királyi felség távollétében, saját nádori hatalmánál és tekintélyénél fogva az ország rendeinek egyetemes gyűlést hirdetni s ugyanazon *nádor jóváhagyásával mi is kérjük uraságtokat*, hogy a gyűlésen megjelenjenek.[1]

Bethlen abban is jelét adta békességre hajlandó indulatának, hogy mivel ezen országgyűlésnek legfőbb tárgyát a vallás ügye képezte volna, külön meghivókat menesztett a főpapokhoz is. Pázmánynak, kinek magatartásától függött leginkább a többi főpapok magaviselete, külön biztosító levelet küldött, melyben biztosítá, hogy ha az országgyűlésen nem mint ellenség, hanem barátságos és békés érzülettel fog megjelenni, ő és kisérete nemcsak szabadon jöhet Pozsonyba és tartózkodhatik ott, hanem akadálytalanul haza is térhet. Mind ezen biztosítások azonban nem voltak elegendők. A főpapok, jóllehet Bethlen becsületszóval biztosította őket mindennemű bántalmazások ellen, nem hittek neki, nem is jelentek meg. Némelyek ugyan hajlandók voltak tényleg bebizonyítani, hogy őket hazájok és vallások szeretete vezérli tetteikben és hogy a nyujtott békejobbot Bethlentől is elfogadják, de Pázmány nem találta tanácsosnak megjelenni oly országgyűlésen, melyen a protestánsok többségben vannak, következőleg melyen az ő nézeteinek érvényt szerezni lehetetlen volt.[2]

[1] Október 18-káról Bethlen ezeket irja Rákóczynak Pozsonyból: «Palatinus urammal így végeztünk, hogy ő publicálja a gyűlést, mivel ország palatinusa, őtet concernálja, az ország szabadsága is úgy maradhat meg inkább minden részében meg. Mindaz által én is minden vármegyékre iratok, hogy inkább el merjenek jönni minden statusok. Kegyelmednek arra legyen szorgalmatos gondja, minden vármegyék úgy expediálják követjeiket mentől felesben lehet, ne csak kettőt, hanem, ha lehet, tizet-tizet, hogy abból is az ország szabadsága álljon helyére . . . a németek idejében ahhoz szoktatták volt az országot, két-két követet küldjenek, hogy inkább minden kévánságokra vehessék az vármegyéket. *Bethlen*, Pol. lev. 144. l.

[2] Pázmánynak azon emlékirata, melyben meg nem jelenését indokolja, olvasható Fraknói, Pázmány III. 355—357. l.

Nézetét osztotta a főpapok legnagyobb része; csakis négy püspök és nehány prépost jelent meg, kiknek nevei azonban nem jegyezvék fel. A vármegyék követei, Győr, Veszprém és Mosony kivételével, mind megjelentek, daczára annak, hogy Pázmány és Lipót főherczeg mindent elkövettek a királynál, hogy a gyűlést törvénytelennek jelentse ki és az azon megjelenendő követeket és főurakat hűtlenségi keresettel riaszsza el a megjelenéstől. Azon gyanusításoknak sem volt nagy eredménye, melyekkel Bethlent a külföldi fejedelmek előtt illették, mintha már király czímet bitorolna, a mint azt III. Zsigmond lengyel király el is hitte s egyik levelében szemére lobbantotta. Bethlen e vádat okt. 7-én Váriban kelt válaszában egyenesen visszautasítja s föllépésének okait újra előadja. «Tudja meg felséged — irja — hogy egyáltalában nem vagyok képes oly szemtelenségre, hogy szabad országban, a rendek jogai és szabadságai sérelmére, erőhatalommal keressem az uralkodást, kivált most, midőn a jövő kor tanuságos példájára egész Cseh- és Morvaország fegyvert ragadott Ferdinánd király ellen a hatalommal való visszaélése miatt . . . A bécsi békekötés — mondja tovább — az osztrák ház hét tartománya által biztosíttatott s akkoron ezek szoros szövetségbe léptek a magyarokkal. Most ama békéért kereskedett tartományok oly súlyos háborúval nyomatnak Ferdinánd király által, hogy ha nem gyámolíttatnak, le fognak győzetni; tudjuk pedig, miként el van határozva, hogy azután a magyarokkal még keményebben bánjanak el. A miben továbbá a csehek, morvák, siléziek s osztrákok a felséges uralkodó ház ellen panaszkodnak, hogy t. i. templomaik elvétettek s lerontattak, jövedelmeik lefoglaltattak, mindezekre nézve még több a magyarok panasza. Tudva van, hogy a lelkipásztorok száznál sokkal több templomból kiűzettek; hogy az utolsó pozsonyi gyűlésen az esztergomi érsek s a kir. személynök által kijelentetett, miképen a protestánsok hitvallása az országba hozandó vallonok, spanyolok, olaszok segélyével végkép kiirtatik, állítván, hogy Magyarország termékeny földjét inkább óhajtják vadállatok, mint kálvinista és lutheránus eretnekek lakásául

hagyni. Továbbá a protestáns urak semmi hivatalokba nem alkalmaztatnak, semmi méltósággal nem diszíttetnek fel; hanem a jezsuiták alattomos vádaskodásai által zaklatva, mintha számkivetésben volnának, remegésben töltik életöket. De mi mindennél több, a törökkel értekezletek tartattak a magyar nemzet kiirtása iránt; miszerint a köztök levő békének az elpusztított honi földön a sivatag legyen őre. Mindezt elfogott levelek .... tanusítják. A vallásuk kiirtásától félő nemzetek s tartományok tehát egyesültek kölcsönös fentartásuk végett. Engem pedig magyar nemzetem, melyhez vérségi kapocs, vallási közösség, szoros szövetség s ama hála által, melylyel iránta a múlt években versenytársaim ellen nyert védelméért tartozom, egyiránt lekötelezve érzem magamat, — indított reá, hogy e körülményekben segedelmére siessek. Ezen okokból .... jöttem én fegyveresen Magyarországba .... királyi méltóságról, az ország elfoglalásáról szó sincs köztünk: a népek s országok, kivált pedig a magyar nemzet java, az elnyomott vallási szabadság forog egyedül fenn s emez is nem úgy, hogy valamelyik vallás kiirtassék, avagy csak meg is sértessék, hanem hogy valamennyinek egyenlő szabadsága helyreállíttassék . . .» [1]

Bethlen jó lélekkel irhatta, hogy őt a királyi méltóság nem izgatja. De híveinek nagy része annyira el volt keseredve II. Ferdinánd ellen, hogy annak a trónról való letaszítását s helyébe Bethlennek megválasztatását elkerülhetetlennek hitte. Azért mihelyest a tanácskozások nov. 18-án megkezdődtek, sokan azt sürgették, hogy az ország koronája a rendek kezébe adassék. Ez meg is történt nov. 22-én; s e tény örömére a legközelebbi vasárnapon a főtemplomban katholikus istentiszteletet tartatott, melyet egy helvét és egy ágostai hitvallású lelkész hitszónoklatai követtek. A fejedelem, vallási türelmességének példájául, a misét is végig hallgatta. A király

[1] E levél olvasható Hatvani Brüsseli Okmánytár IV. 154. l. Szalay is közöl belőle egy részt a jegyzetben IV. k. 518. lapon, de keltének ideje nem egyez vele. Szalay Dudik után közölvén, e levelet irja, hogy Warecsről (Gálszécs?) irta Bethen 1619. okt. 1-én.

letételéről még ekkor szó sem volt, habár a hevesebb vérű ifjak Bethlen megkoronáztatását nem tartották lehetetlennek. Eszterházy Gábor, a pozsonyi gyűlés folyamáról értesítvén Eszterházy Miklóst, erre vonatkozólag többek között ezt irja nov. 23-ról: «A mi a fejedelem dolgát nézi, kivánja-e az országot és koronánkat, nem tudom; de ha Isten akarja s az ország megkinálja vele, bolond volna, ha futna előle, szolgálni akarván hazájának s az egész keresztyénségnek.»

Az országgyűlési tanácskozások azonban igen lassan folytak, részint azért, mert a hadjárat esélyei zavarták a rendeket, részint azért, mert a nádor még mindig hitte, hogy Ferdinánd el fogja küldeni követeit Pozsonyba és igy a béke helyrehozható leszen. De reménye hiú volt, mert Ferdinánd más tanácsosok befolyása alatt lévén, nov. 26-án kelt iratában tudatja a pozsonyi rendekkel, hogy gyülekezetöket országgyűlésnek el nem ismeri. Állítja, hogy a békét óhajtja. Arra törekedett mindig, arra törekszik most is. Ő erre egy új országgyűlést fog összehívni. De ezen gyűlésre, mely régi szokás és a királyi tekintély rovására hivatott össze és a papi rend ellen van irányozva, biztosokat nem küldhet, nehogy a hozandó határozatok érvényét elismerni látassék.

A nádor kényes helyzetbe került, mert a rendek az ő felhivására már az előterjesztések tárgyalásához fogtak s nov. 27-én már a sérelmeket kezdték összeirni.

Deczember első napjaiban megérkeztek az ausztriai, cseh és morva protestáns rendek követei is, hogy Bethlennel való szövetségöket újra megerősíthessék. Dec. 4-én fogadta őket a fejedelem; majd az összes karok és rendek a nádor lakásán gyülekezve össze, meghallgatták a prágai követség előterjesztését s e követség ellátására naponkint száz forintot szavaztak meg. Másnap reggel 7 órakor a fejedelem lakásán német beszédben fejtegette gr. Hohenlohe, mint a követség vezetője, a szövetség megújításának a nürnbergi gyűlésig való elodázhatlanságát.

Az alatt a gyűlésen a sérelmek, különösen pedig a templomok kérdése vétetett elő.

A rendek nevezetes határozatokat hoztak. Kimondották a vallási felekezetek egyenjogúságának nagy elvét s ahhoz képest rendezték a templomok kérdését is, mely legtöbb panaszra adott alkalmat. Kimondották, hogy minden városban a főtemplomra azon vallásfelekezetnek van joga, melyhez a lakosság többsége tartozik. Ez ellen ugyan a katholikusoknak sok kifogásuk volt, de a rendek nem tágítottak. A kimondott elvet azonnal alkalmazni is kezdették. Szeleczky János követ abbeli folyamodására, hogy a pozsonyi Szt. Márton-templom átadassék a protestánsoknak, nagy örömmel és zajjal kiálták a rendek: «oda adjuk, oda adjuk». De a nádor ellenzése után szavazásra kerülvén a dolog, 83 szavazattal 11 ellen eldöntetett a kérdés. A templom csakugyan átadatott. Dec. 7-én nagy ünnepélyességgel, harangok zúgása mellett, nyitották fel a régebben lepecsételt ajtókat. Protestáns és katholikus kíváncsi néppel teltek meg a padok. Mindenkinek tekintete az oltár és a szószék felé volt szegezve. Egyszerre megjelen a szószéken Alvinczy Péter és megható alkalmi egyházi beszédet mondott, áldást kérve Istentől a hazára és az ő szentegyházára. A legközelebbi vasárnapon magyar és német nyelvű szónoklatokat hallgatott a nagy közönség.

A lelkesedés napról-napra emelkedett; nem csoda, hogy a vallásegyenlőség elvét sokan túlhajtották s midőn egyfelől igénybe vették a protestánsoknak nyújtott jogokat, ugyanakkor másfelől kétségbe vonták a katholikusoknak oly jogait is, melyek épen nem állottak a vallásfelekezeti jogegyenlőség megvalósításának útjában.

Decz. 9-én beszüntették a papi rendnek politikai jogait, a papokat az országházból kiutasították, javaikat elkobozták és a végvárak fentartására fordíttatni rendelték. Homonnai György, Eszterházy Miklós, Bosnyák Tamás, Balassy Péter és Pálffy másokkal egyetemben száműzettek.

Hiába olvasták fel másnap a királynak a nádorhoz irott levelét, melyben a béke iránti jóindulatát hangsúlyozza; hiába volt a békealkudozások czéljából ajánlva küldöttség

kinevezése. A rendek egyátalában nem bíztak Ferdinándban; tudták, hogy csak a vaskényszernek fog engedni.

Decz. 15-ről írják a lőcsei követek, hogy az országgyűlés naponta összejön, de keveset végez, mert az országnak voltaképen nincs királya. A csehekkel megköttetett a szövetség. Most újra az itthoni sérelmek felett folyik a vita, leginkább azért, hogy az eddigi határozatok a templomokra vonatkozólag végre nem hajtatnak. Bazin és Szt.-György városaiban a protestánsok többségben vannak, mégis a kisebbségben levő katholikusoké a templom. Ezek erővel vették el amazoktól. Ellenben Nagyszombatban, mivel a katholikusok vannak többségben, a nagy templom nekik adatott; a protestánsoknak pedig az új jezsuita-templom igértetett oda. A követek azon reményben vannak, hogy még több templomot fognak visszakapni.

Bethlen azonban igazságos ember volt. A protestánsoknak azon kívánságát, hogy a nagyszombati főtemplom nekik adassék át, nem teljesítette. Hivatkozott a viszonosság elvére és azon legújabb határozatra, mely annak érvényt szerezni volt hivatva. Elrendelte tehát, hogy a főtemplom legyen a katholikusoké; de a kis templom, mely a jezsuitáké volt, adassék át a protestánsoknak.

II.

A helvét hitvallású tanítók külön adják be kívánságaikat az országgyűlésnek. — A tizenkét pont és az arra adott válaszok. — A rendek válasza a nádori előterjesztésre. — A király salvus conductust kér követei számára.

A viszonyok okozták, hogy a dogmatikai kérdéseknek gyakori feszegetése által a protestáns két felekezet papjai egymástól elidegenedtek. Ebben sok része volt azon röpiratoknak, melyek Pázmány irodalmi támadásai következtében egymás után megjelentek, valamint azon eljárásnak is, hogy a két evangélikus egyház papjai külön zsinatokat tartván, habár egy alapelv szerint, mégis külön szervezkedtek. Most

talán az is némi befolyással lehetett a helvét hitvallásúakra, hogy Bethlen maga is hozzájuk tartozott s így oly követelésekkel, illetőleg kívánságokkal léptek fel, melyek csakis saját felekezetöknek emelésére voltak számítva. Egy magasabb tudományos intézetnek felállítását, a sárospataki iskola felszerelését, lelkészeiknek a katholikus papok biráskodása alól való teljes felszabadítását, a szentszéknek eltöröltetését, a fegyelemnek független kezelését, a vallásbéke biztosítását, a kassai gyűlés határozatainak végrehajtását, a papok ellátását és a hitvédők felállítását most tartották legkönnyebben keresztülvihetőknek. Azért, mint «a helvetiai confessión levő magyarországbeli tanítók» tizenkét pontban a következőkben nyújtották be kívánságaikat:

I. Rendeltessék valamely alkalmatos hely elegendő jövedelemmel Akadémiának, azaz közönséges és legfőbb nevezetes tanuló helynek, az igaz evangyéliumi tudománynak és a politikának, azaz külső társaságnak helyesen igazgatására szükséges tudománynak terjesztésére, ő felségének istenes és keresztyéni ájtatos indulatjából ez mult kassai közönséges országgyűlése alatt megjelentetett kegyelmes akaratja szerint.

Ezen első kívánságra nézve határoztatott, hogy annak teljesítése békességesebb időre halasztassék.

II. A sárospataki schola, táplálására való jövedelemmel és felette szükséges épületekkel s házakkal öregbíttessék, hogy minden rendeknek gyermeki abban tűrhető költséggel az Akadémiában való tanulásra készíttethessenek és táplálttathassanak és abban leendő tanítómestereknek elegendő számok tisztességes fizetéssel tartathassanak.

Erre nézve határoztatott: «a pataki scholára provisiónak kell lenni.»

III. A boldog emlékezetű második Mátyás királynak koronázatjakor irattatott első artikulus az religiónak szabadságáról ez szükséges nyilvábban való magyarázattal elől hozattassék és megconfirmáltassék, tudnillik: hogy a földesurak is a religiónak, templomnak, temetésnek, prédikátorsághoz való házoknak, schólának és ezekhez való örökségeknek,

jövedelmeknek és akármely névvel nevezendő jószágoknak, házasságbeli causáknak és minden egyébféle dolgoknak, valamelyek néznek a helvétiai confessión levő rendeknek Isten igéje szerént való igazgatására: ezen szabadságban, azoknak seniorok és azokhoz tartozó prédikátorok, schólamesterek, tanuló deákok és azoknak birtokában levő jobbágyságból álló hallgatók, akár minémű ok és szín alatt semmiképen meg ne bántassanak.

Ezen pontra nézve az országos rendek azon nézetnek adtak kifejezést, hogy e sok egyenetlenségre okot szolgáltató ügy «az ország artikulusába vagyon immár írva; immár artikulust ir ezután az ország az ő jó tetszése szerént róla».

IV. A helvétiai confessión levő eklézsiák tanítójokkal és hallgatójokkal egyetemben, teljességgel megmentessenek és szabadságossá tétessenek a pápista papok jurisdictiójok és birodalmok alól, mind igazgatásokra s mind fenyítékre és jövedelmekre nézve.

Ez törvénybe is lőn igtatva.

V. Az úgynevezett szentszék, a helvétiai confessión levő tanítóknak és minden renden lévő hallgatóknak javokért, teljességgel eltöröltessék.

Végzésképpen kimondatott, hogy e kérdés elintéztetett, a mennyiben a szentszékek hatósága csakis a katholikus házassági ügyekre szoríttatott, «az evangélikusokét pedig competenter az evangélikus superintendensek és seniorok elé» rendeli a törvény, míg a vegyes felekezetűek ügyei felett mindkét felekezetű vegyes birák ítélnek.

VI. A Tiszán túl és innen a helvétiai confessión levő eklézsiáktól már régen bevétetett és sok időktől fogván való éléssel egyező értelemből megerősített artikulusok az eklézsiai fenyítékről, mindeneknek ellenkező igyekezetek ellen szabadosan exerceáltassanak és gyakoroltassanak a vármegyéknek tulajdon senioritul.

Ezen hatodik kívánság differáltatott.

VII. A boldog emlékezetű Bocskay Istvántúl, hazánknak és a törvények szabadságának ótalmazójától és helyben állító-

játúl és a tekintetes Thúrzó György urunktól is az országnak ez előbbi palatinussától, a helvétiai confessión levő prédikátoroknak adatott diplomát ő felségének és a nemes országnak egyezéséből, az ország gyűlésében confirmáltassanak.

Ez hasonlóképen differáltatott.

VIII. Magyarországon ezideiglen közönségesen bevett, megendtetött és szabad religión lévő minden rendeknek megparancsoltassék, hogy egymás között békességben és egyezségben éljenek, viszálkodások, versengések és azoknak minden alkalmatossága úgy eltávoztassék, hogy ennekutánna csak valami kicsiny alkalmatosság se adassék köztök való gyűlölségre és zenebonának indítására.

Erre nézve részletes törvény hozatott a hitvédőkről, t. i. hogy az egyetértés és a szivek jóhajlama minél erősebb gyökeret verhessen az emberek keblében és a szakadásra és egyenetlenségre semmi ok ne nyújtassék, a karok és rendek gondoskodnak, hogy ezentúl a papok és prédikátorok, bármely felekezethez tartoznak is, nyilvános prédikálásokban s más magán előadásaikban vagy bármely czím alatti nyomtatványaikban a római katholikus, az ágostai és helvétiai vallást sértő és becsmérlő szavakkal ne illessék, a sziveket el ne keserítsék, mert különben a hitvédők által, a kiderített igazság szerint javaiktól megfosztatni és a hazából végképen — irremissibiliter — száműzetni fognak.

IX. Kassán e minapi országgyülésében kiadattatott artikulusok prédikátorsághoz való házaknak elvételéről, mind egyéb helyeken s mind Zemplén vármegyében, nevezet szerént Homonnán, Paczinban, Karczán, Parnón, Varanón stb. templomoknak elvételéről, elfoglalt jövedelmeknek megtérítéséről, ujonnan épített kápolnáknak elvonatásokról mindjárast effectuáltassanak.

A kilenczedik kivánság is törvénybe iratott.

X. A szentirás szerént méltó a munkás az ő fizetésére. Annak okáért a helvétiai confessión lvő prédikátoroknak a quartáknak hasonfele a decimából conferáltassék.

Ezen tizedik kivánság «differáltatott deliberatióra».

XI. A boldog emlékezetű Báthory Istvántúl a prédikátoroknak és szegényeknek táplálásokra hagyattatott jószágok, melyek Ecsedből elvitettenek, adattassanak meg és fordíttassanak oda, a hova testamentom szerént átok alatt hagyattak.

Ez is differáltatott.

XII. Hogy pedig ezek és egyéb megtartásra minden szükséges dolgok közönséges és magán való javokra, minden státusoknak, rendeknek és állapotban levőknek, patrónusoknak, prédikátoroknak, földesuraknak és jobbágyoknak épen és minden bántás nélkül megmaradhassanak és minden erőszaktétel nélkül nemzetségről nemzetségre megtartassanak és vigeálhassanak: a confoederatus cseh, morva és siléziai uraink dicséretes példájok szerént, ez mi feljebb nevezett szabadságos religiónknak, egyházi fenyítékinek s ahhoz tartozó dolgoknak és arról következendő artikulusoknak a helvétiai confessión levő urak közül hazánkban rendeltessenek defensorok, kik kötelesek legyenek hittel az eklézsiáknak ótalmazását törvény szerént felvenni és a mi megbántatnék vagy sértetnék, az előbbi helyre és állapotra állatni tartozzanak.

Ez is megengedtetett és arról szóló törvényczikk szerént effectuáltatott. [1]

Ezen kivánságok elintézése után, decz. 15-én benyújtották a rendek a nádor által tett előterjesztésekre irt válaszukat. Ebben kifejték okaikat, hogy miért voltak ők kénytelenek Ferdinánd király ellen fegyveres erővel is föllépni. Szerintök a király az oka minden bajnak. Már megválasztatása is erőszakolva volt a nemzetre. Pázmány s más püspökök a múlt országgyűlés előtt bejárták az országot, hogy szavazatokat szerezzenek számára, hogy követekül csak oly férfiak küldessenek, kik a bécsi udvarnak hívei. Az ország-

[1] Az helvétiai Confessión levő magyarországbeli eklézsiáknak tanítóinak kivánsági, melyeket a következendő 1619. esztendőben 11. novembris a pozsonyi gyűlésbe felment nemes vármegyéknek és az eklézsiáknak követi az országnak beadtanak. *Sepsi Laczkó* M. krón. Erd. T. A. III. 238—241. l.

gyűlés folyama alatt megvesztegetéshez értő kezek a protestánsok közül is többet elnémítottak. Az ekkép megválasztott Ferdinánd nyomban a koronázási ünnepély után Bécsbe sietett, a nélkül, hogy felavatási oklevele értelmében az ország sérelmeit orvosolta volna. A protestánsok az ő tudtával és akaratával üldöztetnek a püspökök által s maholnap a spanyol inquisitiót hozza nyakukra. A magyarokat arra kényszeríti, hogy zsoldosaival egy sorban harczoljanak a csehek és morvák ellen, kikre haddal menni tiltja azon frigylevél, melyet maga Ferdinánd is aláirt. Ennyi oknál fogva a nemzet felkelése törvényszerű, mert II. Endre arany bullája ily esetben ellentállásra jogosítja fel a nemzetet. Tudják a rendek, hogy nemzeti és vallási szabadságuk mindaddig nem lesz biztosítva, míg őt le nem teszik s uj nemzeti királyt nem választanak, ki a török pártfogása alatt védje őket jogaikban. [1]

A mint ezen válasziratból látjuk, a rendek többsége már Ferdinándot letenni és helyébe Bethlent megválasztani akarta. A gyűlés kezdetén nyilvánult békés hangulat rövid idő alatt harcziassá lett. Ennek okát a küleseményekben találjuk. Homonnai lengyel serege, mely Rákóczyt megverte, most ettől szétveretvén, dúlások között vonult haza. A lengyel urak, sőt maga Zsigmond király is biztosítá a magyar rendeket, hogy ellenök semmi ellenséges szándékot nem táplál. A porta részéről követ érkezett Pozsonyba, a ki Bethlent a porta jó indulatáról biztosítván, a magyaroknak mindennemű segedelmet igért, ha az ausztriai háztól elszakadnak. E körülmények merészebbekké s Homonnay kozák hadainak dúlásai ingerültebbekké tették a pozsonyi rendeket, kik csakis azért tartózkodtak Bethlen megválasztásától, mivel ez vonakodott és mivel épen akkor érkezett meg Ferdinánd levele a nádorhoz, melyben biztosító leveleket kér a Pozsonyba küldeni szándékolt követei számára. A rendek a salvus conductus kiadatását elhatározták. Kimondták azonban azt is, hogy

[1] *Pray,* Hist. R. Hung. III. 288. l. Szalay IV. 521., 522. l.

Ferdinánd követeivel tárgyalni semmit nem akarnak; csakis a méltányosság tekinteteinek hódolnak akkor, midőn azok kívánságát meghallgatni hajlandók.

III.

Bethlen elhalasztja a királyválasztást. — Ferdinánd követei megérkeznek; ezek előterjesztése, a rendek válasza — és viszonválaszok. — Bethlen csak a kormányzó czímet fogadja el és megköti Ferdinánddal a fegyverszünetet. — A hozott törvények tartalma.

Ferdinánd követeinek megérkeztéig a rendek megállapították a Bethlen elé terjesztendő koronázási feltételeket. Ezek decz. 18-án már készen valának és a vérmesebb hazafiak erősen hitték, hogy nehány nap múlva egy nagyszerű nemzeti koronázás ünnepélyének lesznek tanúi. De a fejedelem méltányolván a nádor okait s bízván a béke lehetőségében is, be akarta várni a királyi követek megérkezését és elhalasztá a választást.[1]

A királyválasztáshoz tehát minden készen állott, midőn a király követei: Lépes Bálint kalocsai érsek, Meggau Lénárt, Preiner Siegfried és Nádasdy Tamás decz. 27-én Pozsonyba érkeztek. Három nap mulva átnyujtották meghivó leveleiket a fejedelemnek, Lépes Bálint volt a szónok, ki a királynak abbeli üzenetét is átadta, hogy «állapíttassék meg fegyverszünet, melynek tartama alatt a rendek Ferdinándot tartsák királyoknak. Ő országgyűlést fog összehívni, személyesen fog megjelenni ott s mindent megteend az egyesség létrehozására».

A rendekhez szóló iratban hivatkozás történik Ferdinándnak a haza iránti jó indulatára; hivatkozás történik arra,

[1] «Conditiones electionis nostrae az statusok beküldték . . . melyre a resolutio is készen vagyon, de az császár követinek elérkezésére várakozni akarván, eddig ki nem küldtük, — ma kiviszik és az electio meg fog holnap lenni . . . Császár követi is holnap beérkeznek és mindjárt meglátjuk, mit akarnak.» Betlen levele decz. 20-káról. *Századok* 1881. 435. l.

hogy ő, midőn Németországba utazott, nem szűnt meg gondoskodni a béke fentartásának eszközeiről.

Ő felsége — úgymond — távollétében legnagyobb visszatetszéssel és felháborodással hallotta, hogy magyar királyságában zavargások keletkeztek, ő felsége, királyi tisztjénél fogva, atyai gondoskodása tárgyává teszi mindazt, a mi az ország és a lakosság üdvét illeti. Azon okokat és izgatásokat, melyek által ezen mozgalmak szíttattak, teljesen megszüntetni óhajtja . . .

Hivatkozik az ausztriai háznak Magyarország iránt szerzett érdemeire, hogy mily nagy fáradsággal szabadította meg ellenségeitől. A mostani király sem akar elmulasztani abból semmit, a mi ezen királyságnak üdvére és nyugalmára óhajtandónak látszott, hanem szentül és atyailag akarja szentesíteni és végrehajtani mindazt, a mi a biztosító oklevelekben — assecurationales — a diplomákban és az ország törvényeiben foglaltatnak. A sérelmeket hű alattvalóinak megelégedésére megorvosolni a római birodalomból való visszatérése után az országgyűlés határozataihoz képest kész lett volna, ha az országban béke lenne. Most is kész királyi esküjét teljesíteni és híveinek eleget tenni. Kész minden alattvalóinak szabadságait és szabadalmait sértetlenül fentartani. Elvárja viszont a rendek részéről, hogy hűségük adóját ő felsége iránt lerovandják.

Gondolják meg — u. m. — minő károk háramlottak naponkint az országra ezen mozgalomból . . . A sok vagyonnak hanyatlása, a szegény népnek gyengítése, az árvák és özvegyek nyomorúsága és pusztulása következtében mindenkinek azon gondolatra kell jönnie, hogy legalább az ország romjait kell megkímélni.

Ha a fejedelem, a nádor és az ország rendei összehasonlították ennek hasznát az ellenkezőből keletkezhető veszélyekkel: a jövőre reméli ő felsége, hogy a béke fentartását czélzó jelen tárgyalás, minden nehézség nélkül a remélt eredményhez fog vezetni. Elvárja ő felsége, hogy a fejedelem, a nádor és az ország rendei ezen üdvös tanácsokat követve,

azon fognak működni, hogy minden nehézséget elhárítva és a különbözeteket kiegyenlítve, képesek lesznek a haza jogainak, szabadságának és javának nyugodtan örülni és azokat élvezni.

Miért is inti ő felsége a nagyságos fejedelmet, a nádort és az ország rendeit, hogy a béke helyreállítása czéljából megkezdett intézkedést oly módon vegyék szivökre, hogy mind a haza fenmaradásáról, mind az ország lakóinak üdvéről gondoskodva legyen s annak ugy ők magok, valamint az utókor is örvendhessen . . .[1]

Az országgyűlés tisztelettel hallgatta végig a kir. követek ezen előterjesztését; de midőn választ kellett reá adni, mindenfelől hangzott: már késő az igéret! «Ezen mostani irása és propositumja ő felségének, császár urunknak igen késő, és nem mostani időre és állapotra való, mert nem orvosolta az ország gravaminait, a nádornak nem adott teljhatalmat; mert a confoederatus országokra a magyar rendek kérése és protestatiója ellenére hadat vitt; mert a mult országgyűlésnek öt végzése főképen csak a klérus által hozatott s mindeddig ki nem hirdettetett. A lengyeleket az ország romlására behívta a császár. Ezért kellett a magyar nemzetnek magára gondot viselnie és az erdélyi fejedelmet segítségül hívnia . . . «És akarván az ország hálaadó lenni ő felségéhez az erdélyi fejedelemhez, neki (koronázási) conditiókat is adtanak be, kiben immár nem lehet visszalépni» ; a csehek és a többi szövetséges tartományoktól sem állhatnak el többé. Ez okokból a császár ő felsége nevében beadott propositió már késő ; hanem ha a biztosok a béke megkötésére is fel vannak hatalmazva, adják elő megbizatásukat — a rendek készek azt meghallgatni.[2]

A biztosok biztató szavaira a bizalmatlanság szava tört ki a rendek között. «Ne igyekezzék ő felsége — mondák — az országot fegyverrel subjiciálni, kinek semmi

[1] Demkó, Adatok . . . Századok 1881. 435—37. l.

[2] *Horváth* M. III. 537. és Hatvani, Brüsseli okm. IV. 185—186. l.

kedvünk ő felsége alatt való lételhez nincsen.» A koronát ők már felajánlották Bethlennek, azért «nincs semmi módjuk abban, hogy örökkévaló gyalázatjukra egyszeri végzésüket retractálhassák. Nem is cselekszik soha, sőt készek magokat halomra rakatni fejenként, hogy nem mint attól elálljanak».[1]

A királyi követek január 4-én pontonkint válaszoltak a rendek ellenvetéseire és kifogásaira. Hivatkozással az 1619-ki pozsonyi országgyűlésen alkotott öt törvényczikk bevezetésére, visszautasítják azon vádat, mintha Ferdinánd trónraléptekor nem szándékozott volna orvosolni az ország sérelmeit; mintha a nádornak nem adott volna teljhatalmat. A szövetségesek ellen vitt katonaságra vonatkozólag az volt a válasz, hogy e tekintetben ő felsége királyi jogával élt. Hogy a múlt országgyűlés öt törvényczikkelyét a többség ellenmondása daczára csak a klérus alkotta meg, erre nézve azt válaszolják, hogy ő felségének a többség ellenmondásáról tudomása nincs. A törvényczikkelyeket a karok és rendek alkották, a mint az kitűnik az illető törvény bevezetésének végszavaiból és a nádor elnöki záradékából. Nem egyedül a papság alkotta e törvényczikkeket, mert a papság a rendek összeségének csak egy részét képezi. Hogy pedig a törvényczikkek némely megyében ki nem hirdettettek, ennek nem ő felsége az oka; valamint a végvárak elpusztításának sem. Azon szövetségről, melyet a rendek a cseh királysággal és más tartományokkal kötöttek s a melytől — mint mondják — el nem állhatnak, ő felsége mit sem tud. Azt pedig tudniok kellene, hogy az ő királyi megerősítése nélkül semmiféle szövetség nem érvényes. Azon vád, hogy az országba annak pusztítása czéljából lengyel vagy más idegen hadak vezettettek volna be, magoknak az uraknak ítélete szerint is elesik. Mert nem vélekednek-e úgy, hogy a szegény nép és haza megmentésére bármily őrséget fel kell használni — és ha a keresztyénségnek okozott kár említtetik, nem vélik-e, hogy a törököt ki kellene űzni az országból?

[1] *Bibboni* flórenczi követ jelentése január 3-káról Fraknóinál I. 531. lap.

Ezek után a kir. követek megujítják a rendekhez már egyszer intézett intéseiket; felhívják őket, hogy ismerjék el Ferdinándot királyuknak s vele együtt gondoskodjanak az ország bajainak megszüntetéséről.[1]

A rendek többsége s azok élén a tüzes Thurzó Imre, tiltakozott a királyi követek okoskodása ellen és Bethlen megkoronáztatását sürgette.

De a fejedelem nem kivánta a koronát. Ha azon nagyravágyás honolt volna lelkében, melyet ellenei oly sokszor szemére lobbantottak, most engedett volna a rendek kivánságának, kik már a koronázás napját is kitűzték volt — jan. 12-ére. Ő azonban a neki átadott koronázási feltételeket tisztelettel félretette; de elfogadta a rendek azon bizalmát, melylyel őt jan. 8-án Magyarország kormányzójának választották meg Ezzel az alkudozás ügyét saját kezébe vette át. De mivel ő a cseheket is be akarta foglalni a békébe, a király pedig attól idegen volt, az alkudozásnak semmi egyéb eredménye nem lett, mint az, hogy jan. 17-én fegyverszünet köttetett, mely szerint a jövő Szt.-Mihály napig Magyarországban és Lengyelország szélein békének kellett lenni. A békét a király, méltányos feltételek alapján a csehekre és szövetségeseikre is kiterjesztendi.[2] A fejedelem e szerződést mind a császárnál, mind az említett tartományoknál s más keresztyén fejedelmeknél minden lehető módon elősegítendi, ugy, hogy a fegyver letétetvén, e mozgalom mind a két fél megelégedésére békében végződjék. Az országból a mit ki bir, azt teljes hatalommal kormányozza. Május 31-kén Beszterczebányán országgyűlés tartassék, melyen a fejedelem, a nádor s a többi karok és rendek személyesen, a vármegyék

[1] Paria replicationis Illustrissimorum Dnorum Comissariorum Imperatoriae Majestatis ad rationes Regnicolarum 4. Jan. Anno D. 1620. exhibitae. *Századok* i. h. 443. l.

[2] Ezt Ferdinánd nem akarta; s jóllehet az okmányt ily értelemben aláirta, mégis Albert főherczeghez irott levelében azt magyarázza, hogy *más értelemben* irta alá. *Hatvani*. Brüss. okm. IV. 191—194. l. V. ö. u. o. 206. l.

és városok követeik által fognak megjelenni, hogy a jelen zavaroknak alkalmúl szolgált bajok és nehézségek minél teljesebben kiegyenlíttethessenek . . . .[1]

Ezen fegyverszünet pontjaival a főpapok semmiképen sem voltak megelégedve; s ez magában is elegendő ok volt arra, hogy annak fentartásában a bizalom megrendüljön. — Pázmány különösen a fegyverszünet hosszú tartama ellen szólalt fel, mert azalatt az egyházi javak nem jöhettek azon főpapok kezébe, kik, mint ő is, az országból kizárva valának.[2] Még kevésbé voltak megelégedve azon határozatokkal, melyek ezen országgyűlésen általában, de különösen a vallás ügyében hozattak, jóllehet ezek csak ideiglenesek, azaz csak a májusban megnyitandó országgyűlésig voltak érvényesek.

Ezen ideiglenes czikkelyek bevezetésében elmondják a rendek, hogy miután a közszabadságért fegyvert fogtak s e munkában a fejedelemtől, ki saját fejedelemségének veszélyeztetésével a közjóért oly nagy áldozatokat hozott, hathatós támogatást nyertek: ezért való hálájok tanuságául megkinálták őt a főhatalommal. De a fejedelem, személyének ilyetén felmagasztaltatását s a legfőbb hatalommal felruháztatását nem fogadta el némely olyan okoknál fogva, a melyek kiválóan illenek a fejedelmi egyénekhez; mely ezen szerénységért való hálájokból őt ezennel fejedelmükké teszik és nevezik, hogy épen olyan teljhatalommal kormányozza az országot, mint ha maga a király kormányozná.

Ezután az első czikk a jövő május végére Beszterczebányára összehivott országgyűlésről és az arra küldendő követekről szól, kijelentvén azt, hogy a kik e gyűlésen személyesen vagy követek küldése által meg nem jelennek, azok ellen Ulászló király VI. decretumának 8-dik articulusa alkalmaztassék.

A második czikkely arról rendelkezik, hogy a fejedelem

[1] Pray-Miller, Gabr. Bethlen Principatus Trans. I. 108. s k. l. V. ö. Demkó K. A magyar-cseh confederatió. «Századok» 1886. évf.

[2] Franknói, Pázm. I. 535. l.

Magyarországot és a hozzá kapcsolt részeket a nádor közbejöttével és a törvények szerint kormányozza, míg a következő országgyűlés véglegesen nem határozand.

III. t.-cz. És minthogy ezen mulandó és rövid életnek összes javai között, melyekkel a halandók boldogságukat mérni szokták, semmi sem lehet nagyobb, semmi becsesebb és inkább óhajtandó, mint az, a mi mindenkinek isten iránti kegyességéből, melyet a keresztyének vallásnak neveznek, származni szokott; honnét van, hogy ezen vallás szabadságának óltalma minden más féltett közszabadságoknál féltékenyebben őriztetik; minthogy a lefolyt időkben elég világossá lőn, hogy a vallás ügye és állapota odajutott, hogy az ezen szent névvel visszaélők békétlenkedése által annak szabadsága mindenképen ostromoltatik, midőn tapasztaljuk, hogy e miatt minden közhatározatok, minden törvények, végre a békekötések és azoknak megerősítései félremagyaráztatnak, vallásában kiki háborgattatik; végre gyakoribb mozgalmak és házi békétlenségek támasztatnak: ennélfogva, hogy ezután a vallás ügye, s annak szabadsága háborítlan maradjon és hogy hasonló mozgalmaknak és szerencsétlen háboruságnak eredete és oka elháríttassék: az ország karai és rendei a vallás ügyében a következő artikulusoknak alkotását határozták el: *először*, hogy a vallás ügye az ágostai, helvét és róm. katholikus hitvallást követő rendeknek, a magok és a kir. ügyész birtokain, úgyszintén a végvidéki magyar katonáknak, az ország békés fenmaradásáért szabad és háborítlan legyen; és pedig olyképen, hogy a vallás gyakorlata úgy a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, valamint a szabad királyi a bányavárosoknak; s az ország összes karainak és rendeinek, a magok és a kir. ügyész birtokain, ugyszintén az ország végvidékén, nem külömben a mezővárosokban és a falukban, mindazoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, a templomokkal, temetők és harangok használatával mindenütt szabad legyen; és senki, bármi rendű és rangú legyen is, a vallás szabad gyakorlatában, a templomok, temetők és harangok használatában sem a fejedelem,

sem más földesúr által, semmiképen és semmi szin alatt ne háborgattassék, és ne akadályoztassék.

IV. t.-cz. A vallás védelmére és a netán támasztandó vallási egyenetlenségek megszüntetése czéljából válaszszon ő felsége a fejedelem az ország mind a négy kerülete számára, 4—4 békeszerető egyént mind a három említett vallású rendekből, úgy hogy összesen tizenkét személy legyen, kiknek egyike az elnök, a többi pedig hozzája csatoltassék az ország illető részeiben. Ezen személyek, ha valamely közbejövendő törvényes akadály következtében teljes számban össze nem jöhetnének, azon esetben azok, kik az elnökségen kivül jelen lesznek, a bejelentett ügyet megvizsgálják és a kiderített igazsághoz képest, a megye előleges vizsgálata folytán, eligazítsák, és a jelen törvénynek áthágóját, jószág és birtokjog elvesztéssel sujtsák, ha t. i. a vallást háborgatná, s jobbágyait bármely ürügy alatt vallásuk szabad gyakorlatában templomok, temetők és harangok használatában akadályozná; — és minden felfolyamodás kizárásával azon legyenek, hogy az illető birtokok az alispán, szolgabiró vagy esküdtek által lefoglaltassanak és a kir. ügyész által az ország szükségeinek fedezésére fordíttassanak; nemkülönben az olyan templomot, minden tartozmányaival együtt, a vallás épségben tartása mellett annak, a kitől elvétetett, visszaadassék. Ha a vallássértő hatalmas ember lenne, az ellen a főispán, a megyei nemesség felültetésével felkelni és a végrehajtást eszközölni képes és jogosított legyen. Oly esetben, ha a jobbágyok saját földes urok ellen panaszt emelni nem mernének, szabadjon azt a megyének tennie és a vallásvédőknek följelentenie. Az említett vallásvédők szükséges költségeit azon megye viselje, melyben az ügy fölmerült.

V. t.-cz. Továbbá, minthogy bizonyos, hogy a rendeknek sokszorosan ismételt panaszai és sérelmei daczára a róm. katholikus rend sok templomot vett el erővel az evangélikusoktól, azért határoztatik, hogy az ily templomok összesen és egyenkint, előbbeni tartozmányaikkal együtt, az alispán,

szolgabiró és . . . (?) által visszaadassanak.[1] A pozsonyi templom, mely tartozmányaival, mindig a város hatalmában volt, s melynek használatától a temetkezéssel és a harangok használatával együtt a nagyobbára evangélikus előljárókkal biró város eltiltatott, és a katholikusoknak, kik ezen kivül két templomban birtak szabad vallásgyakorlattal, adatott. Ennélfogva az ország karai és rendei azt határozzák, hogy nevezett Pozsony városa, a nevezett, az üdvözítőhöz czímzett parochialis templom törvényes hatóságában és használatában, ama templom ékszereivel és tartományaival együtt a jelen országgyűléstől e végre kiküldött biztosok által mindig fentartassék és törvényes birtokában hagyassék. A templom sekrestyéjében talált ékszerek, leltár mellett, a budai, székesfehérvári és pozsonyi káptalani pecsétekkel és jegyzőkönyvekkel együtt a jövő országgyűlés által hozandó határozatig hű megőrzés végett a polgároknak adassanak át. Azon ékszerek pedig, melyek bármi módon elidegenítettek, az illető város által visszaválthatók legyenek. Nagyszombat városában a Sz. Miklós-féle parochialis templom a római katholikusoknak, a Sz. János-féle templom pedig a collegiummal, a szegények házával és a n.-szombati területen lévő más tartozmányokkal együtt az evangélikus magyaroknak adassék. A soproni parochialis templom használatában, örök időkre azon város polgárai és lakosai megerősíttetnek, mihez a paplak minden jövedelmeivel és tartozmányaival az evangélikus lelkész és iskola fentartása czéljából szintén odacsatoltatik. Szakolcza városában, mivel csak parochialis temploma van, ez úgy a katholikusok, mint az evangélikusok számára, a

[1] Itt a t.-cz. szövege megszakíttatván, az értelem homályos. Ugy látszik nehány ily templom meg is volt nevezve, a mint az kitűnik Pázmány Péter azon czáfolatából, melyben a t.-czikkre vonatkozólag tagadja, mintha ő a séllyei, rébeni (?) és hinorani, továbbá a zebelébi és leszenyei s végre az ölvedi, udvardi, martosi, szakállosi és a mocsi templomokat erőszakkal vette volna el az evangélikusoktól. Tehát valószinű, hogy e helyek ezen t.-cz. eredeti szövegében fel is voltak említve. De Katonánál nincsenek meg. Lásd *Katona*, XXX. 274., 275. l.

temetkezéssel és harangokkal együtt közösnek nyilváníttatik. Ugyanez áll a köpcsényi és a holicsi templomokra nézve is.

VI. Legszigorúbb és örök törvény által ügyelni kell arra, hogy ezen országban és a hozzátartozó részekben jezsuiták ne legyenek, és senki által, bármi rendű, rangú, nemű és méltóságú legyen is az, semmi szin és ürügy alatt, sem nyiltan, sem titkon, ne tartassanak; támogatásukkal, tanácsukkal és jelentésökkel semmiféle országos, akár egyházi, akár polgári küldetésben vagy közigazgatásban sem király, sem fejedelem, sem a rendek bármelyike ne éljen; semmi néven nevezendő méltóságra ne alkalmaztassanak, az országos rendek által országgyűlésileg kimondandó és okvetlenül végrehajtandó örök számüzetés büntetése alatt . . . . . .

VIII. t.-cz. Hogy a végvárakról, melyektől egyedül függ az ország és a többi szövetséges tartományok üdve és fenmaradása, a mostani ügyállás mellett gondoskodva legyen: addig is, míg a segély a szövetségesek által, az újabb szövetség értelmében meglenne, a rendek azt határozták, hogy az összes egyházi javak a fejedelem és a nádor által a végvidék és az ország szükségeinek fedezésére fordíttassanak, kivévén azokat, melyeket ő felsége a fejedelem a jelen időkig a közjó javára eladományozott és egyeseknek beirt. Mihez képest a rendek, a jelen idők szükségletére való tekintetből, felajánlanak a végvidék fentartására egy mérő búzát és egy mérő zabot, azon világos kijelentéssel, hogy minden kapitány az egyházi javaknak limitatiójához képest gondoskodjék arról, hogy az ily gabona a vármegyékből a véghelyekre elszállíttassék . . . . . .

XXII. t.-cz. Határoztatik az is, hogy a kik csoportosan vagy nagyobb számmal, a fejedelem és a főkapitányok tudta és engedelme nélkül az országon kivül mennek s ott hazájokat megvetve, csupán a pénz és birtokvágyból vezettetve nyiltan vagy titkon az ország ellen törnek; azok törvényes eljárás útján a fejedelem vagy főkapitányok által fejvesztéssel büntettessenek . . . . . .

XXIV. t.-cz. Továbbá mivel az ország szabadsága érdeké-

ben megkezdett ezen háború kezdetétől fogva, vagyis 1619-ki szeptember óta sok erőszakosság, házakba és kastélyokba való betörés, birtokfoglalás, gyilkosság és más latorság követtetett el és ezután is elkövettethetnék: határoztatott, hogy a kik ezen idő lefolyása alatt a közbéke megzavaróinak és hűteleneknek tüntek fel, s rossz lelkiismeretüktől üzetve az országból kifutottak, azoknak birtokjogai azonnal a kincstár részére lefoglaltassanak és csak azon esetben adassanak vissza, ha az országtól kegyelmet nyernek. A mi pedig az ingóságokat illeti, azok hallgatással mellőztetnek, s azok elvevőit visszaadásra kényszeríteni nem lehet. Azokra nézve pedig, a kik az országban ugyan bentmaradtak, de látván a közveszélyt, biztosabb helyekre menekültek, azonban a hűséget az ország és ő felsége iránt megtartották, a birtokjogok minden káruk megtérítésével együtt, azok által, a kik csak önzésből a fentebbi erőszakosságokat elkövetni nem irtóztak, az erőszakról szóló s ezennel megerősített törvényczikk értelmében, visszavétessenek és a gonoszságok elkövetői megbűnhödjenek....

XXVII. t.-cz. Az egyházi rend és mindazon főurak és nemesek, kik jelenleg az országból eltávoztak és a kik tényleg bemutatták azt, hogy szökevények és a közjóval és a szabadság előmozdításával nem törődnek, a legközelebbi gyűlésig távol legyenek az országtól és számüzötteknek tekintessenek mindaddig, míg a fejedelemtől kegyelmet nem nyernek. De Pázmány Péter, Balázsfi Tamás, Homonnai György, Kendy István, Herencsényi István és Hetei András és hozzájok hasonlók a fejedelemtől semmiképen kegyelmet ne nyerhessenek; a legközelebbi országgyűlésen pedig az országból ünnepélyesen kitiltassanak és soha többé ide visszatérniök szabad ne legyen.

XXVIII. Dóczy András, Eszterházy Miklós és Lónyai András a nádor által a legközelebbi országgyűlés elé idéztessenek, a kik megidéztetnek, kötelesek legyenek megjelenni és magokat igazolni. Addig is Dóczy Andrásnak birtokai, míg ügye törvényesen megvizsgáltatik, nejének visszaadassanak.....

XXXI. t.-cz. És mivel a mindennapi tapasztalás azt mutatja, hogy nincs oly erős ország, mely a belső egyenetlenség által nem gyengülne és meg ne töretnék; ellenben bizonyos, hogy az egyezség győz, és hogy az egyetértés által a kis dolgok is nagyra szoktak növekedni, ... ennélfogva közakarattal végeztetett, hogy valamennyi karok és rendek, t. i. a nádor, a bárók, a főrendek, a nemesek és városok nyilatkozzanak, hogy ők az ország fennállásáért, a vallás szabadságáért készek ő felsége mellett megmaradni. A ki pedig e végzésnek ellenszegülne, az alávettessék azon büntetésnek, melyet Ulászló király VI. decretumának 8. czikke foglal magában; valamint viszont a fejedelem is igéri és magát kötelezi, hogy az országnak javát és szabadságát, életben-halálban fentartani fogja ....

XXXIV. t.-cz. Azon esetben végre, hogyha a fejedelem, a kinek egyébiránt a rendek hosszú életet és dolgainak szerencsés előmenetelt kívánnak, a legközelebbi országgyűlésig netán az élők sorából kiköltöznék, legfeljebb egy hónapnak leforgása alatt a nádor vagy annak nemlétében, a koronaőrök, hivatalvesztés büntetése alatt a rendeket országgyűlésre összehivni, ezek pedig a fentebb jelzett büntetés terhe alatt azon megjelenni tartozzanak. A fentebbi esetben, mit isten ne adjon, az országgyűlésig az ország kormányát a nádor és az ő tanácsosai vigyék.»[1]

Természetes, hogy Pázmány Péter, a ki ezen végzések által személyesen volt érintve, nem mulasztotta el az egész katholikus egyház nevében ünnepélyes óvást tenni az egész eljárás ellen.

[1] *Katona*, XXX. 265—293. l.

Az 1620-ki fejérvári országgyűlés.

Április 5—20.

Ferdinánd és Bethlen között újra kitör az ellenségeskedés. — Bethlen Erdélyben ideiglenes kormányt állít. — A fejérvári országgyűlés. — Ennek végzései.

A pozsonyi gyűlés után is folytak ugyan a békealkudozások a király és a fejedelem között; de nehéz volt egyetértésre jutniok. Ugyanis Ferdinánd a fegyverszünet okmányának azon pontjára nézve, mely a cseheket is befoglalja a békébe, nehézségeket támasztott. Reményét vetve az akkor keletkezett mühlhauseni katholikus szövetségbe, melynek tagjai az evangelikus unió ellen hadi segélyt is biztosítottak neki; reményét vetve továbbá a pápában és a Pfalzra készülő spanyolokban, vonakodott Fridrik cseh királyt is befoglalni a békébe, sőt Buquoinak meghagyta, hogy támadólag lépjen fel a csehek ellen. Bethlen, ki a cseh, morva és osztrák protestáns rendekkel újra megkötötte a szövetséget, mihelyt a porta részéről biztosítva volt s mihelyt meghallotta, hogy Ferdinánd a kötött fegyverszünet sérelmével a cseheket újra megtámadta, segélyt küldött szövetségeseinek s ezzel kitört újra az ellenségeskedés, mely lassankint európai jelleget vett föl. A beszterczebányai országgyűléstől nem sokat lehetett várni a kibékülésre nézve, sőt inkább több jel arra mutatott, hogy heves küzdelmek fognak következni.

Ily körülmények között Bethlen látván, hogy hosszabb ideig kellend Erdélytől távol maradnia, arról gondoskodott, hogy otthon ideiglenes kormányzatot rendezzen.

E végből Kassáról, márcz. 2-káról Fejérvárra ápr. 5-kére *egyetemes országgyűlést* hirdetett. Teljhatalmú biztosokká Bethlen Istvánt és Péchy Simont nevezte ki.

Fejedelmi előterjesztéseiben, melyeket Péchy Simon vitt le magával s mutatott be a rendeknek, testvérét Bethlen István grófot nevezi ki helytartójává addig, míg ő vissza-

térvén, személyesen fogja átvehetni a kormányt. Ugyancsak propositiójában tudatta a rendekkel, hogy a cseh királylyal és a cseh-morva rendekkel jan. 20-kén szövetséget kötött és megujította az uniót. Felhivta őket, hogy a confoederatióba ők is álljanak be.

Az országgyűlés szivesen vette a távollevő fejedelem gondoskodását és felhivását.

«Nagy és örvendező hálaadással tartozunk — úgymond az első törvényczikkely — az úristennek, kinek mind menynyei s mind földi birodalmok, uraságok és méltóságok, egyedül való szent gubernálása által igazgattatnak, hogy ő szent felsége az mi kegyelmes és természet szerint való urunk fejedelmünknek szivét szomszéd országbeli magunk vére nemzetsége megromlott szabadsága oltalmazására felindítván, nem szánván nagy és fáradságos nyughatatlanságát és sok költségét, bizonyos számú vitézlő hadaival kimenvén, minden jó igyekezetit az sz. istennek kegyelmes providentiájából jó karban állatta és mind ennyi sok és hasznos fáradsága között is, alig vévén magának egy kis respiratiót, eszét és elméjét ő felsége édes hazájának gondja viselésére fordítván, ilyen szerelmes atyjafia és úr követi commissarusi által jó és dicséretes rendelése szerint előttünk járó vigyázó felől provideálván, kinek hűségesen és kedvesen annuáltunk és ő nagyságát Bethlen István uramat, hazánk és nemzetségünkbeli főurunkat, kedvesen acceptáltuk, minden jónkra való szükséges dolgokról irt kegyelmes propsitióját közinkben ezen gyűlésünkben küldvén és az mellett elindított s fenálló titkos dolgainak magyarázatját szóval való izeneti által megjelentette.»

(2.) «Mivel pedig ő felsége kegyelmesen propositiójában int bennünket, hogy ennyi hasznos jóból mi is, ki ne rekesztenők magunkat, hanem az mely confoederatus országok mostan Magyarországgal együvé corporáltattak újabb confoederationak általa, azra az confoederatióra mü is accedálnánk communi omnium nostrorum trium nationum voto, melynek mivoltából mü is néminémüképpen, mint olyan nagy jótól, idegenek nem volnánk, de mostan szintén reája nem mehe-

tünk, hanem az nemes Magyarországnak az mostani előttünk álló, Beszterczebányán leendő gyűlésére, az ő felsége parancsolatja szerint, az mi kegyelmes urunk mellé főúri és tekintetes atyánkfiait felküldöttük, kiknek az szent confoederatiónak jó móddal való tractálására, az ő kegyelmeknek adott instructiónk szerint, plenaria authoritást adtunk egész országul. Nem kétkedvén semmit is az ő kegyelmek mind az mi kegyelmes urunkhoz ő felségéhez mind hazájokhoz való igaz hűségekben és szeretetekben, ott létekben ő kegyelmek, az mi jobb móddal tudnak, arról tractáljanak isten engedelméből és végezzenek mind az confoederatus országok követivel, de legkiváltképpen az nemes Magyarországgal.»[1]

A beszterczebányai országgyűlésre az unio pontjainak megállapítása végett kiküldettek Kamuthy Farkas, Kornis Ferencz és Klausenburger Péter. A fejérvári törvények április 30-kán erősítettek meg.

Az 1620-ki beszterczebányai országgyűlés.

Június 1-től augusztus 24-ig.

I.

Ferdinánd magatartása. — A titkos tanács nézete; Bethlen meghivója. — Az országgyűlés megnyitása késik Ferdinánd követeinek elmaradása miatt. — Bethlen levele. — A szövetségesek előterjesztése.

Minél több ország volt érdekelve a szövetségek megkötése által; minél nagyobb buzgalommal igyekezett Európaszerte szervezkedni az egymással szemben álló két nagy vallási párt; annál feszültebb kiváncsisággal várták az előre kijelölt beszterczebányai országgyűlés megnyitását.

A megkötött, de meg nem tartott fegyverszünet ideje alatt a diplomatia csendes háborúja folyt.

[1] Articuli Dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvanae et partium Hung. 1620. apr. 5. *Szilágyi* Erd. orszgy. VII. 539. 540. l.

Bécsben aggodalommal néztek a történendő események elé. Féltek, hogy a mult pozsonyi gyűlésen tapasztalt hangulat, mely határozottan Ferdinánd letétetése mellett nyilatkozott, még mérgesebbé fog válni, ha a király továbbra is oly merev álláspontot fog elfoglalni a magyarokkal szemben. Már pedig Ferdinándnak esze ágában sem volt engedékenynek lennie. Mint német császár, élén állott az európai katholikus ligának; s mint ilyen is szemben találta magát a protestáns unió élén álló pfalzi Fridrikkel, a kit a csehek az ő letétetésével választottak meg királyokul. Megalázva és megsértve látta ebben a habsburgi uralkodó házat, a római katholikus hitet, a német birodalom tekintélyét, saját egyéni becsületét és mindenek felett ama törhetlen meggyőződését, mely szerint Európában csak a protestántismus teljes leverésével fog helyreállhatni a béke.[1] Minden fegyverszünet, minden béke, minden szövetség, mely a katholicismus rövidségére szolgált, szerinte érvénytelen s ekként megszeghető volt. Ebben a nézetben megerősítették őt úgy a ligához tartozó katholikus fejedelmek, valamint azon főpapok is, a kik a pozsonyi gyűlés által száműzetvén, Bécsben tartózkodtak és a kik e száműzetés daczára is be-bejöttek az országba puhatolózni a magyar nép hangulata iránt.[2]

[1] . . A természettől abban az familiában béoltott szörnyű bosszuság nem engedi azt, hogy ezen az úton békesség lehessen köztök . . . az hispaniai király, pápa az egész klerussal segíteni fognák az hadakozásnak continuatiójához *két kiváltképen való okokra nézve*, egyikre az religiónak oltalmazásáért, melyet mivel sokképen deturbáltanak, igyekeznek azt restaurálni, melyet ha nem cselekednének, félhetnének attól, az romano-catholica religió Magyar-, Cseh- és Németországban megrontatnék. Másikért, az cseh királyságban magoknak usurpált successiójokra nézve, melyet magoknak szintén úgy tulajdonítnak, mint Ausztriában . . . harmadika, hogy a rajtok esett nagy gyalázattal való rejectióért halálig igyekeznek boszut állani . . . Bethlen pol. lev. 203. l.

[2] Bethlen irja Thurzó Imrének, hogy az országgyűlésileg száműzött emberek «az ország constitutiója ellen» bejöttek az országba. Figyelmezteti őt, hogy az ilyeneket utasítsa ki az országból, vagy jelentkezzenek nála, t. i. a fejedelemnél. Ha nem engedelmeskednek, fogassa őket el. «Pázmánt pedig — úgymond — minthogy nem napig,

Mikor a titkos tanácsban arról volt a szó, hogy minő álláspontot foglaljon el a király a beszterczebányai országgyűléssel szemben, a magyar tanácsosok voltak azok, a kik a magyar nemzetet még a gyűlés előtt fegyverrel kivánták megalázni. A német tanácsosok higgadtabbak voltak. Ezek azt tanácsolták, hogy jó lesz, ha ő felsége tapasztalt és hű követeket küld a gyűlésre, kik minden felmerülendő kérdésben feltalálandják magokat, kik a kellő biztosítás mellett megindítandó tárgyalásokban igyekezni fognak mindenek felett ő felségének tekintélyét és méltóságát feltartani, Bethlent kielégíteni, az egyházi rendet megvédelmezni és a rendeket békére hajlítani részint a sérelmek orvoslása, részint a befolyásosabb emberek megvesztegetése által. Bethlen kielégítése és a király hűségére való megtérítése czéljából Péchy Simon kanczellárját kivánják eszközül használni, azon reményben, hogy aztán a többiek önként fognak meghódolni. Jónak vélték azt is, ha a lengyel király, a szász és bajor választófejedelmek követeket küldenének e gyűlésre, a kiknek intelmei kétségen kívül jó hatással lennének a magyar rendekre, mert tudvalevő dolog, hogy a magyarok a szász herczeget, a csehek pedig a bajor herczeget sokra becsülik.[1]

Ezt a tanácsot — jóllehet nagy nehezen — Ferdinánd elfogadta s ahhoz képest intézkedett.

Azalatt az ellenfél emberei is mindent elkövettek arra nézve, hogy terveik és szándékaik végrehajtását biztosíthassák. Fridrik cseh király április 25-kéről kelt levelében üdvözli a nádort és a magyar rendeket s reményét fejezi ki a megkötött szövetség megerősítése iránt. Ugyanezt tették a morvák, a sziléziaiak, luzitániak és a felső- és alsó-ausztriai protestáns rendek is, biztosítván egyúttal a fejedelmet, hogy szükség esetén vele fognak küzdeni. Erre annál nagyobb szüksége

hanem in perpetuum exulálták az statusok, kegyelmed el ne mulassa, hanem mindjárt abban laboráljon, hogy megfogathassa, mint ország proscriptusát és küldje alá ide Kassára.» *Szilágyi S.* Bethlen pol. lev. 168. l.

[1] Hermannus Frigyes udvari titkár jegyzetei. Jászaynál.

volt Bethlennek, mivel a dán, a belga és az angol protestáns fejedelmek nem fejtettek ki oly erélyt és buzgalmat a protestantismus ügye iránt, a minőt tőlök joggal remélleni lehetett volna.[1]

Itthon a megyékben és a városokban lázas izgatottsággal folytak az előkészületek. Érezte mindenki, hogy e gyűlés határozatai fognak dönteni Magyarország és az ausztriai ház jövője fölött.[2]

Bethlen felhivta a megyéket, hogy a közelgő országgyűlésre megbízható követeket küldjenek «oly authoritással, plenipotentiával, hogy valami elejökbe adatik az sz. úristennek tiszteletire, hazánk, nemzetségünk megmaradására, a közönséges jónak és szent békességnek helyreállatására szolgáló dolgokban velönk, palatinus urammal és a tanácsurakkal egy értelemben lévén, császárral ő felségével végezhessünk minden jót és az uristennek sz. nevét segítségül híván, azokat vihessük kivánatos végben is.»

Igéri, hogy ő a maga részéről mindent megteszen az említett czél elérésére, csak a küldendő követek támogassék jó szándékában. Nem hiszi, hogy a mostani állapotban hatá-

[1] . . . Szomorkodom azon, — irja a fejedelem Thurzó Imrének — hogy csak az szegény confoederatusok és mi vagyunk mégis és senki új segítségünk nincsen sem Angliából, Dániából, Belgiumból, imperiumból, sőt csak követeket sem expediáltak sehonnét ez mostani gyűlésre, a melyben reméljük vala az ker. fejedelmeknek és státusoknak mostani gyűlésben követségek által velünk való conjunctiójukat, segítségeknek oblatióját, mely hogy nincsen, bizonyos jele azokról az részekről, hogy semmit nem remélhetünk, kin csak magamban igen sokat csodálkozom, és okait feltalálni nem tudom, miért kellessék az angliai, dániai királyoknak Mauritius herczegnek Belgiumban, Brandenburgicusnak, Helvetusoknak és a többi imperiumbeli reformata religión levő herczegeknek, imperialis városoknak magokat ily igen ez mostani állapottól megóvni, holott ha mirajtunk és cseheken erőt vehet az római vallás, bizony nem remélhetem nekik is békességeknek megállását az után . . . Bethlen pol. lev. 197. l

[2] Igaza volt az udvari titkárnak, midőn irta, hogy «Similem Dietam vix unquam Hungaria habiut. In hoc enim de corona et Regno difficillima quaeque agentur.» Jászay gyűjt.

rozott utasítást lehetne adni a követeknek. «Az mi opiniónk szerint — úgymond — kivántatik csak az követekben való igazság, kik mindenekben az közönséges jóra és megmaradásra nézzenek s azt kövessék, ne az privatum commodumot.»[1]

Ehhez képest a követválasztások gyorsan mentek végbez, de a rendek a mindenfelől érkező nyugtalanító hirek következtében nagyon lassan gyülekeztek Beszterczebányára.

Maga a fejedelem junius 2-kán indúlt el Kassáról. Utját úgy intézte, hogy a pünkösdi ünnepeket, jún 7. és 8-kán már Beszterczebányán tölthesse. Ez azonban, valószinűleg azért mert arról értesült, hogy még igen kevés hive van ott, nem történt meg. Az ünnepnapokat Gácson töltötte; onnét 9-kén indult nejével és fényes kiséretével s a következő napon délutáni két óra tájban tömérdek nép örömrivalgása között vonult be Beszterczebányára.

A körmöczi, selmeczi és beszterczebányai bányakamarák három zászlóalj lovassal és egy zászlóalj gyalogcsapattal mentek elébe mintegy három mértföldnyire. Velök, illetőleg utánok mentek a nép ezrei és csatlakoztak azon kék ruhába öltözött 1200 testőrből és kétezer kopjásból álló fényes csapathoz, mely Bethlen kiséretét képezte.

A város kapujától a fejedelem lakásáig háromszáz emberből álló polgári őrség sorfalat képezett. A nép örömzaja töltötte be a levegőt. A rendek csekély számban voltak jelen. A városok követein kívül a megyékből csak öten, a főrendűek közűl csak Apponyi Pál és Horvát Gáspár voltak jelen. Ezeknek nevében Schauder János magyarúl üdvözölte a fejedelmet, a ki igen vidoran szállt le kocsijáról és az üdvözlet elfogadása után sorban kezet nyújtott a közellevőknek.

Részint ekkor, részint később érkeztek meg a külföldi szövetséges fejedelmek követei, jelesül a cseh, morva, sziléz és osztrák rendek képviselői;[2] továbbá a lengyel király követe,

[1] Datum Cassoviae die 12. apr. 1620. — Bethl. pol. lev. 195. l.

[2] A *csehek* részéről Pliskoi Hogiegov Sámuel báró, Jesseni Gosser János és Jesseni Sámuel prágai polgár; — *Morvaországból:* Schavitz

Dombroviczky Firley Miklós, a moldvai vajda és a török szultán követe is. Szokatlan fény és pompa volt ekkor látható Beszterczebányán. Az egybegyűltek között mesés hirek terjesztettek a császári hadak újabb támadásáról; a lengyelek szándékáról és egyéb kalandos vállalatokról.

Lassankint megérkeztek a főurak is: Thurzó Imre és Szaniszló, Károlyi Mihály, Rákóczy György, Illésházy Gáspár, Pethő György és mások. A dunántúli mágnások aprólékos ürügyek alatt maradtak el; míg a katholikusokat a Ferdinándtól való félelem tartotta vissza a megjelenéstől.

Azonban a rendes tárgyalások még nem voltak megkezdhetők, mivel a császár követei nem érkeztek meg. Ugyanis Ferdinánd szándékosan akarta húzni-halasztani a gyűlés tárgyalásait mindaddig, míg a katholikus liga által igért segélyhadak talpon nem lesznek. Tanácsosai még mindig azon reménynyel kecsegtették magokat, hogy az egész beszterczebányai gyűlést katonai erővel szétugrasztaniok sikerülni fog. Lamminger által szemrehányásokat tettek Bethlennek, hogy nem tartotta meg abbeli igéretét, miszerint az országgyűlés megnyitása előtt követet küld Ferdinándhoz, hogy a szövetségesekkel együtt a fegyverszünet sérelmével ellene törekszik; végül Ferdinánd küldendő követeinek biztosítására kezeseket kérnek.

Bethlen június 13-kán válaszolt Ferdinándnak. Levelében mindenek előtt mentegetőzik, hogy követét elébb nem küldhette el. Most az országgyűlés kezdetén lévén, sajnálja, hogy ő felségének követe oly kivánatokkal áll elő, melyekre ő maga az országos rendek meghallgatása nélkül nem adhat érvényes választ. A csehek és más szövetséges társak leszállítását illetőleg figyelmezteti, hogy ő kezdettől fogva azoknak a békekötésbe való foglalását sürgette. A magyarok nem akarják felbontani a fegyverszünetet, hanem csak a csehek

Rudolf báró, Wolbran Pál őrgróf és Meinrad Frigyes znaimi senator; — Alsó- és Felső-Sziléziából: Dhóna Ábrahám báró ezredes, Rhor Dávid és Dornau Gáspár; — Alsó-Ausztriából: Stahremberg Lajos és Starzer Zachariás. — Századok, 1886. évf. 225. l.

és más szövetséges társaik iránti kötelességöket akarják teljesíteni, ezért segítik őket. Bethlen hangsúlyozza továbbá, hogy a mit tett, azt a nádor és a kassai országos rendek tanácsa és határozata következtében tette, tenni kénytelen volt. Ő el akarta hárítani a bajt; protestált a csehek üldözése ellen, de nem hallgatták meg. A szövetség pontjait kénytelen becsületesen teljesíteni. Mihezképest az ő segélye nem jelenti a magyar fegyverszünet megsértését, hanem a szövetség megtartását.

Az ellen nincs kifogása, hogy a csehek kibékítésének ügye a német birodalmi gyűlésre vitetik.

A kezesek küldésére vonatkozó kívánságát előterjesztette a rendeknek, kik fontos okoknál fogva nem egyezhetnek bele. Ez által meg lenne sértve az országgyűlések szabadsága, hova mindenki szabadon jöhet és mehet; sőt ezáltal a királyi tekintély is csorbát szenvedne, végre gyengíttetnék a nemzetközi jog is, melynél fogva a követségek mindig szabadon mozoghatnak.

Minthogy kezesek követelése által az országgyűlés tárgyalásai elhuzódnak s ez által szokatlan sok nép vesztegel Beszterczebányán, sürgetve kéri a királyt, hogy követeit minél előbb küldje, nehogy a hosszas késedelem miatt türelmetlen rendek szétoszoljanak.[1]

Ferdinánd összehivta tanácsosait.

A június 19-kén tartott titkos tanácsban Pázmány hevesen támadta meg a fejedelem fentebbi levelét s kivánta, hogy az arra adandó válasz minél élesebben legyen szerkesztve. De a király és higgadtabb tanácsosai csak annak indokolására kivántak szorítkozni, miért nem küldhette el eddig követeit. Pázmány azzal akarta bosszuját tölteni, hogy az ideiglenes követeknek adott utasításból és kir. iratból Bethlen czímeit mindenütt kitörülgette és a kifejezéseket élesítgette.

Ferdinánd azonban ezúttal okosabb volt. Több veszteni valója volt, mint az érseknek. Ezért a magyar rendekhez

[1] Jászay gyűjt.

intézett iratában biztosítja őket kegyelme felől, igéri minden jogaik, szabadságaik és kiváltságaik megtartását és hogy minél hamarébb megszünteti azon sérelmeket, a melyek neki is ép úgy fájnak, mint a rendeknek; nem kételkedik, miszerint tudva van a rendek előtt, mily különös s mily atyai gondot fordított ezen országra, mióta ennek kormányát átvette; mennyi mindent megtett ennek jóléte és békéje érdekében. Mely állítás bebizonyítására legyen elég számtalan sok tény közül csak a pozsonyi fegyverszünetet említeni meg; ennek eredménye e mostani országgyűlés összehivása is, mely országgyűlésre mihelyt itt elegendő számmal lesznek az illetők és mihelyt a fejedelem kiadja a már kinevezett teljhatalmú biztosok számára a salvus conductust, azonnal eljönnek a biztosok. Addig is azonban inti a rendeket, hogy emlékezzenek meg hűségesküjökről, a melyet büntetlenül megszegni nem lehet; tanusítsanak ő felsége iránt tartozott hűséget és segélyt; hagyjanak fel minden magán szenvedélylyel; ne hagyják magokat elámíttatni azok által, a kik a magok javát az ország kárára keresik s midőn hamisan békét emlegetnek, csak harczot akarnak. Gondoskodjanak országuk valódi javáról, a melyért a felséges habsburgi család már sokat áldozott.[1]

Ezen intésnek nagyon csekély hatása lehetett akkor, midőn a néhány nap előtt méreggel kimult Homonnay által Ferdinánd számára fogadott zsoldos kozákok Árva és Trencsén vármegyén ölve, dúlva vonultak keresztül és midőn Miksa bajor herczeg katholikus hadakkal Ausztriába tört az ottani protestánsok elnyomására. Minden jel oda mutatott, hogy a háború kikerülhetetlen.[2]

[1] *Katona*, XXX. 397—400. l.

[2] Vagy hitünket violáljuk vagy hadakozunk, ha igazán akarjuk a dolgot, de hogy hitünket ne kényszerítessünk violálni és az elébbeni iga alá se hagyjuk nyomorult országunkat juttatni, ez egyetlen egy módját látom csak, . . . legyen az pénz, mely ha leszen, semmit ne kételkedjenek (a csehek) bennünk, mert az sz. úristent segítségemre hiván, a míg fejem vállamon leszen, bizony tökéletesen akarok az

Ilyen előzmények után június 25-kén a beszterczebányai rendek a szövetséges rendek követeit hallgatták meg. Dornau Gáspár mint szónok, dicsőité a szövetkezésben és barátságban nyilatkozó erőt, mely képes őket megvédelmezni azok ellenében, kik minden szentet és világit összekevernek és az ő nyomorúságokból arany tőkét gyűjtenek maguknak. Üdvözli a magyar rendeket, mint régi hű szövetséges társakat. Ő és küldői óhajtják a békét, mert tudják, hogy egy béke többet ér számtalan diadalnál. Erre törekedtek a birodalmi rendek, kik a haza meghasonlott fiait kibékíteni igyekeztek; erre törekedtek a szövetséges rendek is, kik a háború szikráit úgy azelőtt, mint most eloltani akarták. De hiába való volt e törekvés. A fegyver dühöngésének nem lehetett útját állani. A cseh directorok követei megjelentek Frankfurtban a választó fejedelmek gyűlésén, hogy előadják ügyüket és mi történt? Be sem bocsátották, ki sem hallgatták őket! A miből világos, hogy a cseh rendek nem okai a háborúnak. Ferdinánd most sem akar engedni, sem a magyaroknak, sem a cseheknek, sem a szövetséges rendeknek. Hova fog ez vezetni? Mi értelme van a keresztyén rendek kéréseinek, midőn látják, hogy ezért még gyűlöletet aratnak a németeknél? Idegenek lázíttatnak fel ellenök, ártatlanok vére áztatja a földet és hamuvá lesznek a városok. Mi — úgymond — becsületes békét kivánunk; békét, mely állandó legyen csalás nélkül, mely erős legyen gonoszság nélkül, mely biztos legyen ravaszság nélkül. Azt hiszi, hogy a magyar rendek is ezt akarják. Azért felhivja őket a közreműdésre őszinte akarattal. Jobb a nyilt ellenség, mint megbizhatlan béke. Ez rosszabb a háborúnál. Legyen tehát közöttünk a szövetség, a barátság őszinte és erős.[1]

Ezen beszéd kiséretében átadta a confedoeratiónak 18

úristen tisztessége. hitünk. szabadságunk megoltalmazásában maradni. Bethlen, Pol. lev. 200. l.

[1] Jászay. gyűjt.

pontba foglalt feltételeit;[1] és a két Ausztria protestáns rendeinek irásba foglalt panaszait. Ebben elmondatnak mind azon szenvedések, melyeket a császár seregei okoztak; mindazon

[1] Ezek a következők voltak:

1. Magyarország s a hozzá kapcsolt tartományok, az erdélyi fejedelemség és a hozzá tartozó magyarországi részek. . . Csehország, a két ausztriai főherczegség, a morva őrgrófság, sziléziai herczegség, lauzitzi őrgrófság karai és rendei saját és utódaik nevében örök és felbonthatatlan szövetséget kötnek.

2. Egymásnak bárminemű ellenségét közös ellenségnek fogják tekinteni s a közös védelem módozatait az összes szövetséges országok gyűlésén együttesen állapítják meg.

3. A szövetségbe lehetőleg más országokat is be kell venni, a belépőket esküvel kötelezvén a szövetség közös érdekeinek támogatására

4. Hogy a szövetség az utódoknak is örök emlékezetében tartassék, a szövetséglevelet minden országgyűlésen fel kell olvasni. A cseh stb. szövetségek hívjanak össze gyűlést, hogy azon a szövetségi pontok körül netalán szükségesnek mutatkozó változtatások megtétessenek, a támadható akadályok elenyésztessenek.

5. A szövetséges társak beleegyezése nélkül a szövetségnek egyik tagja sem indíthat sem támadó, sem védelmi háborút, kivéve, ha valamely ellenség váratlanul támadná meg. A szövetségnek sem mostani, sem jövendőbeli ellenségeivel nem szabad az egyes tagoknak fegyverszünetet vagy békét kötniök. Ha közösen köttetik meg a béke, abba foglaltassanak be mindazon személyek, kik a szövetséget hadi, vagy politikai ügyekben haszonnal szolgálták. Sem a fejedelmeknek sem az uraknak nem szabad az ország tudta nélkül háborút kezdeniök, területükön a szövetséges országokba ellenséges hadat átereszteniök, ellenséges had szerzését vagy annak növelését megengedniök.

6. A cseh királyság a hozzá csatolt és vele szövetséges országok a magyar végvárak fentartására s azok őrségének fizetésére évenként 50 ezer tallért (1 tallér 70 krajczárral számítva) fizessenek. Ezen összegnek a jelzett czélra fordítására ellenőrző biztos neveztessék ki. A szövetségesek nyilvánítsák készségüket arra, hogy ha a magyar végvárak restauratiójára és őrséggel ellátására rendkívüli szükség lenne, a magyarok megkeresésére a szükségleteket fedezni fogják.

7. A porta jóakaratának megszerzése végett a törökhöz a szövetségek együttesen küldjék el követeiket. A küldendő ajándékokról és a követség költségeiről mindenik ország külön gondoskodjék.

8. Magyarországnak Morvaország, Szilézia és Ausztria felé eső vitás határai rectificáltassanak.

erőszakoskodások, melyekkel őket arra akarták kényszeríteni, hogy szövetséges társaik és hitrokonaik ellen harczoljanak. Igéretet nyertek, hogy azon esetben, ha ezt megteszik, a

9. A szövetségesek működjenek közre, hogy Magyarországnak Ausztria által birt részei csatoltassanak vissza.

10. A szövetséges országok közt a kereskedelem, a rendek, városok, községek és magánosok régi kiváltságai és szabadalmainak épségben tartása mellett, szabad legyen.

11. Közös pénzláb hozassék be s a pénzértéket a legközelebb tartandó szövetségi gyűlés állapítsa meg.

12. A szövetség tagjai közt netán felmerülő viszályok elintézésére, az érdekelt felek megkeresésére, az összes szövetségesek követeket küldjenek a meghatározott helyen és időben tartandó gyűlésre. Nehogy azonban nagyobb viszályok támadhassanak, a szövetség érdekeire való felügyelettel megbizatnak Magyarország részéről a fejedelem, a nádor és az országtanácsosok, cseh és a többi országok részéről a megválasztandó egyének s minden vitás ügy előbb ezek elé terjesztessék.

13. A jezsuiták az összes szövetséges országból tiltassanak ki.

14. A magyar segédhadak, bármely szövetséges országba mennek, a magyar királytól vagy fejedelemtől, a nádortól és a királyi főkapitányoktól függenek s ezek a hadi tanácsban részt vegyenek. A segédhadakat zsolddal küldőik látják el, kik szigorúan ügyelnek a fegyelem tartásra, nehogy segély helyett rombolást vigyenek a népre. A szövetséges országokban a magyar segédhadakat az illető országok fejedelmei élelmezik.

15. A szövetséges országokban levő levéltárak gondosan kutattassanak át s azokban Magyarország jogaira vagy területi viszonyaira vonatkozólag található oklevelek adassanak ki.

16. A szövetséges országok közt netalán fenforgó viszályok azonnal szűnjenek meg.

17. Ha valaki a szövetséges országok valamelyikéből száműzetik, az az összes szövetséges országokra nézve száműzöttnek tekintessék, fentartatván a fejedelmeknek a jog, a rendekkel egyetértve megkegyelmezni az illetőnek. A menekült száműzöttek kölcsönösen kiadandók.

18. A szövetségbe lépett országok mostani és jövendő királyai ezen szerződést megerősítve uralmukat e szerint rendezzék be s a szerződésben foglalt védelemre minden ellenségük ellen számot tarthassanak. Ha pedig valamelyik elpártol a szövetségtől, alattvalói a hűségi eskü alól felmentetteknek tekintendők. A koronázás alkalmával a királyok és fejedelmek esküvel köteleztessenek ezen szövetség megtartására.

császár kész meggondolni, vajjon vallásuk szabad gyakorlatára és politikai jogaikra vonatkozó kívánságaikat teljesítheti-e? Ezen feltételt azonban ők nem fogadták el.

Ennélfogva kérik a magyarokat, hogy a béketárgyalásoknál óvatosak legyenek és csak oly feltételeket fogadjanak el, melyek az összes szövetséges társak érdekeit kielégítik. Kívánják, hogy a császár a két ausztriai herczegség területéről űzze el a jezsuitákat; a világi hivatalokra alkalmazott papi személyek mozdíttassanak el és semmiféle világi ügyek tárgyalásában részt ne vegyenek; a császár eddigi tanácsosai száműzessenek; a katonaság által okozott károk megtérittessenek.

Ha ezt a császár nem fogadná el, akkor semmiféle tárgyalásba nem kell vele bocsátkozni, hanem a szövetség mindenáron fentartandó. Ez esetben a magyar hadak azonnal csatlakozzanak a szövetségesek haderejéhez. Ha császári követek megjelennek a gyűlésen, ezeknek előterjesztését a magyarok közöljék a többi szövetségesekkel s azoknak tudta nélkül semmi egyezkedésbe ne bocsátkozzanak. Végül értesítést kérnek arról, hogy a fejedelem minő válaszokat kapott a töröktől és a lengyelektől.

Minthogy a császári seregek vezérei Bouquoi és Dampierre oly erős állást foglaltak el, hogy őket onnét kizavarni nem könnyű dolog lesz, ajánlatosnak tartanák, hogy a dunántúli részekre magyar hadak küldessenek s azon magyarokat, kik a szövetségnek ellenségei lévén, Ausztriának kárt okoztak, kártérítésre szorítanák. Ha ezen kívánságaik meghallgattatnak, Ausztria rendei készek lesznek a magyar végvárak szükségleteire, a törökhöz küldendő követségek s más ügyekre kivánt összegeket megadni.[1]

Június 26-kán elmondá küldetésének czélját a lengyel követ is; de nem volt képes a fejedelem és a rendek rokonszenvét megnyerni.[2]

[1] Demkó K. Magyar-cseh conf. és a beszterczebányai országgyűlés. Századok 1886. 226–228. l.

[2] U. o. 291 l.

Azoknak elfogadása után megválasztották a portára menendő követeket és azon főuraknak, kik még az országgyűlésen meg nem jelentek, egy hónapi határidőt engedtek a megjelenésre.[1]

II.

Bethlen megnyitja a gyűlést. — Ferdinánd előleges küldöttei. — Bethlennel a magyar rendek újabb szövetséget kötnek. — Ferdinánd biztosainak megjelenése, kívánsága, tiltakozása, eltávozása.

A fejedelem, nem várva be a király követeit, július 3-kán megjelent a rendek között s egy terjedelmes magyar nyelvű beszéddel megnyitotta a gyűlést. Jelentést tett eddigi kormányzói eljárásáról. Kiemelte, hogy a pozsonyi gyűlés óta minden igyekezetét a béke helyreállítására fordította; de miután a gyűlés egyik főeredménye a szomszéd tartományok rendeivel kötött szövetségben állott: a békét nemcsak Magyarországnak, hanem a szövetségeseknek is meg akarta szerezni. E végett a császárnál mind levelei s követei, mind más hatalmak, különösen a lengyel király, a szász választó fejedelem és Velencze közbejöttével is működött, de siker nélkül. A császár nemcsak ki nem terjesztette a fegyvernyugvást a csehekre, de még csak biztosító leveleket sem adott követeiknek. Sőt azon volt, hogy őket fegyverhatalommal megtörje s kényszerítse akaratának elfogadására. Ez őt, a fejedelmet is arra indította, hogy némi segedelmet küldjön a szövetségeseknek, a nélkül, hogy a fegyvernyugvásból eredő kötelezettségét megszegte volna. Ferdinánd ellenben a zsoldjában álló kozákokkal ezen országgyűlés folyama alatt is pusztíttatta a felföldet. Ily eljárás alig nyujthat reményt arra, hogy a császártól mind magok, mind szövetségeseik számára békét eszközölhessenek; mert ezektől elszakadniok becsületük sérelme nélkül egyátalán nem lehet. Egyébiránt tudja, hogy vannak ellenkező véleményűek is. Ezeket ő nem

[1] A pozsonyi köv. jelentése június 27. és 30-ról, Fraknóinál.

kényszeríteni, hanem jobb meggyőződésre óhajtja vezetni. Gondja lesz reá, hogy a tanácskozások teljes szabadsággal folyjanak; mert fő kívánsága az, hogy a mit végzendenek, legyen az béke, legyen az háború, egy értelemmel végezzék. A szent békességet, ha lehetséges, a háborút, ha kell. De mindenesetre szükséges, hogy a rendek gondoskodjanak pénzről és a véghelyekről. Számot adván továbbá a három fő követség eljárásáról, mivel annak kapcsában oly kérdések fölött kell határozni, melyeket a közügy kára nélkül nyilvánosan tárgyalni nem lehet, indítványozza, hogy a rendek nehány tagból álló választmányt küldjenek ki. Azon egyes személyekről mind azáltal, kiknek ügyét a pozsonyi gyűlés a mostanira halasztotta, végezhetnek nyilvánosan is; végezniök kell is most, mert azóta is ártalmára voltak a hazának, kivéve Herenycsényi Istvánt, kinek, mivel megtért s jó szolgálatokat tett, megkegyelmezett. Ennyi az, mit előleg szükségesnek látott a rendek elébe terjeszteni.[1]

A rendek azonnal tanácskozás alá vették a fejedelmi előadásokban tett indítványokat; miközben a császár előlegesen alkudozó követei[2] kihallgatást kértek a fejedelemnél. Ott előadták a király következő három kívánatát, melyet Pázmány a fentebb említett titkos tanácsülésben javasolt, t. i. hogy a fejedelem kezeseket küldjön Bécsbe; biztosítsa a katholikus főpapokat, hogy az országgyűlésen bántatlanul jelenhetnek meg; a királyi biztosok megérkeztéig halaszsza el a közügyek tárgyalását. A fejedelem kijelenté, hogy erre szükség nincs. Ő ad biztosító okmányokat, melyek elég biztosítékot nyújtanak mind annak, a ki őszintén a békét keresi. A mi pedig a főpapokat illeti, azok «önkényt és szabadakaratból távozván, elszakadtak az országtól; a pozsonyi országgyűlés ismételve felhivta őket a megjelenésre; de azt

[1] *Katona*, XXX. 405. l. *Horváth*, V. 224—225. l. *Demkó* i. m. 296—298. l.

[2] Dávid Pál knini czímzetes püspök, Teuffel Gy. báró és Lamminger Farkas. Utóbb július 29-kén megérkeztek még Lichtenstein Károly herczeg, Salm Fülöp gróf és Pókay Benedek kir. személynök is.

elmulasztották, valamint megvetették azon módokat, melyeket a törvény a kegyelem megnyerésére kijelölt; végre az országgyűlés alatt a hazának minden hű fia biztosságban érezheti magát.» Ezen határozott válasz után a követek megelégedtek biztosító okmányokkal is. Egyébiránt a nádor még júl. 8-kán elküldé a biztosító leveleket a császári követek számára. Minthogy pedig azok még mindig késtek, a türelmét vesztett fejedelem kijelentette, hogy reájuk két hétnél tovább nem várakoznak.

Az alatt, július 14-kén, a rendek Bethlennel újabb szorosb szövetséget kötöttek s mindazokat, kik ahhoz járulni nem akarva a haza közérdekeiből magokat kivonák, száműzni s javaiktól megfosztani, a katholikus klérust pedig, melynek nevében Pázmány a pozsonyi országgyűlés végzeményei ellen óvást tett, a világi ügyekbe való befolyástól kizárni határozták. Az erről szóló oklevelet 165 pecsétes aláírás erősítette meg, melyek között a nádoré is olvasható.

E közben a király, július 12-ről szóló nyilatkozatával elküldé biztosait, adván nekik olyan felhatalmazást, hogy «mindazon dolgokról, a melyek Magyarország fenmaradására szükségesek és azon mozgalmaknak, zavaroknak, a melyek ezen országot mostanában felzaklatták, lecsillapítására czélszerűeknek látszanak, Erdély nagyságos fejedelmével és az országos rendekkel, teljhatalommal értekezhessenek, határozhassanak, igérvén, hogy a mit e tárgyban határoznak, azt ő jóvá fogja hagyni.» Ugyanezen napról irt az országos rendeknek, általánosságban intvén őket a béke fentartására. Minthogy azonban erre semmi kilátás nem volt, a beszterczebányai rendek a fejedelmi előadások nyomán gondoskodtak a háború eszközeiről.

Végre július végén csakugyan megérkeztek Ferdinándnak biztosai: Gróf Collalto Reinbold császári tábornok, Cziráky Mózes tanácsos és Ferenczfy Lőrincz királyi titkár, kikhez az eddig alkudozó követek: Dávid Pál, Teuffel György és Lamminger György is csatlakoztak.

Augusztus 1-jén ünnepélyesen fogadtattak a fejedelem

és a rendek által. A teremben feszült várakozás állott be. Collalto gr. kivont karddal foglalta el helyét császári ura nevében.

«Ugy kell — kiáltának a császárpártiak — viseljen gondot ő felsége méltóságára.»

Következett a császár és király iratának felolvasása. Bethlen levette fejedelmi fövegét s a királyi leiratot fedetlen fővel hallgatta végig. A király ebben kijelenti, hogy ő egyedül a fejedelemmel és a magyar rendekkel kiván alkudozni; a cseh-morva ügyek tárgyalását mellőztetni kivánja, mi a rendeket legnagyobb mértékben felingerlé. Ők azt adták válaszul, hogy szövetségeseiktől elválni s azok nélkül alkudozásokba bocsátkozni nem fognak. Az ő ügyük szoros kapcsolatban áll a csehek ügyével, melynek védelmére szövetkeztek. Midőn a királyi követek ismételten kijelenték volna, hogy a cseheknek a békébe való foglalására nincsenek felhatalmazva, a rendek aug. 4-dikén egy külön feliratban fejezték ki azon nehézséget, mely a teljhatalomnak ilyetén hiányosságából származik.

Magyarország rendei, ugymond, a mozgalmak kezdetétől fogva arra törekedtek, hogy a szövetséges országokat pusztító háború minél elébb szüntettessék meg. A belviszályok lecsendesítése czéljából az 1619-ik évi szentháromság vasárnapjára összehivott országgyűlés egy bizottságot küldött ki, melynek működése azonban elmaradt.

Bethlen fejedelem őszintén akarta a békét, és — jóllehet már segítségükre ment a szövetségeseknek — mind ő, mind a rendek egyedül azért kötöttek fegyverszünetet, hogy az erről szóló okmány 2-ik és 6-ik pontja értelmében Magyarország és a szövetségesek érdekeiről és békéjéről közösen gondoskodhassanak. Ezen közös czél elérésére oly szoros szövetséget kötöttek, melytől többé el nem állhatnak és így szövetségeseik kizárásával semmiféle tárgyalásba nem bocsátkozhatnak. A biztosoknak adott meghatalmazás egyáltalában nem említi a szükségeseket, miből a rendek azt következtetik, hogy a király a szövetség tagjainak egymástól való

elszakítását akarja, vagy kétségbe vonja a magyarok által a szövetségeseknek tett igéretek őszinteségét. Ha pedig a mostani meghatalmazást összehasonlítják a mult országgyűlések irományaival, amazokban azt látják, hogy a biztosok akkor felhatalmaztattak úgy intézni a tárgyalásokat, mintha a király saját személyében lenne jelen és királyi szavának szentségére fogadta a biztosokkal hozandó határozatoknak elfogadását, — míg a mostani meghatalmazásban erről szó sincs. A meghatalmazások rendesen nyiltak, királyi hit és tekintély által megerősítettek szoktak volt lenni; az pedig, a mely most adatott ki, oly szűk körű, hogy azt a jelenlegi fontos körülmények között megfelelőnek tekinteni nem lehet.

Kivánatos tehát, hogy ő felsége részéről oly meghatalmazás állíttassék ki, melynek alapján Magyarország és a szövetséges országok ügyei együttesen intéztethessenek el. Mert ha egyedül Magyarország dolgáról lenne a szó, nem lett volna szükség külföldi biztosokra, hanem azt a törvények értelmében a nádor közvetítésével a rendek maguk is elintézték volna.[1]

Mikor ezt a választ átadták a királyi biztosoknak, akkor egyuttal arra is felkérték őket, hogy 12 nap alatt eszközöljenek ki oly meghatalmazást, melynek alapján a szövetségesekkel való béke csakugyan megköthető lenne. Ha ezen idő alatt az új meghatalmazás meg nem érkezik, e körülményt a rendek hadizenetnek fogják tekinteni.

Ferdinánd azonban és bécsi tanácsosai hallani sem akartak erről; sőt ellenkezőleg minden módon azon igyekeztek, hogy a szövetséget felbontsák. A hol a fenyegetés nem használt, ott ármánynyal és vesztegetéssel igyekeztek szakadást idézni elő a szövetségesek között. Ily módon sikerült Alsó-Ausztria protestáns lakóinak egy részét megnyerniök. Mintegy huszonnégy embert tudtak kapni arra, hogy aláírásukkal és pecsétjeikkel ellátott levelet intézzenek a Beszterczebányán összegyült magyar rendekhez. Ebben a szokásos

[1] Demkó i. m. 304. l.

szólamú bevezetés után kijelentik, hogy a császárnak meghódoltak, mivel az vallásuk szabad gyakorlatát biztosította s egyuttal megigérte, hogy politikai jogaikat azon állapotban fogja tiszteletben tartani, a melyben trónraléptekor voltak. Értesültek arról, hogy meghódolásuk miatt a magyarok őket megtámadni akarják, kérik a rendeket, álljanak el ezen szándékuktól, ellenségeskedés helyett inkább kivánjanak nekik szerencsét a kedvező békéhez. Egyébiránt kijelentik, hogy ha megtámadtatnak, védelemről gondoskodni fognak.

El lehet képzelni, hogy midőn ezen irat aug. 4-kén a rendek előtt felolvastatott, minő hatást idézett az elő. A hevesebb vérű magyarok árulásról beszéltek. Az ausztriai jelen volt követek pedig tiltakoztak az ellen, mintha ezen levél az alsó-ausztriai protestáns rendek közvéleményét fejezné ki. Az lehetetlen; azt csak nehány megfélemlített ember irhatta alá, a nélkül, hogy a többségnek előleges tudomása lett volna róla. Ezt annál inkább merték állítani, mert a nagy többség, mely a rendek legtekintélyesebb részét képezi, most is együtt van Znaim mellett; s nemcsak nem hódolt meg, de a szövetségesek beleegyezése nélkül azt megtenni nem is akarja.

Mindezt a király biztosai hallották és lehetetlen volt meg nem győződniök a felől, hogy az udvar politikája inkább bajt mint békét fog hozni a birodalomra. Kötelességükhöz képest ezt meg is irták Bécsbe és ujabb, tágabb körű meghatalmazást kértek.

Ferdinánd, jóllehet kedvetlenül olvasta a magyar rendeknek aug. 4-iki feliratát, melyben felavatási hitlevelének megszegésével vádoltatik, általában szükségesnek tartotta a békét. De avval a gondolattal, hogy a csehekkel s azoknak új királyával békét kössön, nem tudott megbarátkozni. A kért meghatalmazást aug. 9-kén állította ki biztosai számára; azt irván nekik, hogy «mindent épen úgy igérhessenek, tehessenek s végrehajthassanak, illetőleg ezeket tenni tartozzanak, mint a hogy mi magunk igérhetnénk, tehetnénk és végrehajthatnánk, ha jelen volnánk.»[1] De világosan megirta nekik

[1] *Katona*, XXX. 437. l.

azt is, hogy ez csak a magyarországi ügyekre vonatkozik. A szövetségesekkel nem Beszterczebányán, hanem a német birodalmi gyűlésen kiván alkudozni.

Ehhez képest Ferdinánd követei aug. 15-én adtak választ a magyar rendeknek.

Csodálkozásukat fejezték ki a felett, hogy a rendek kétségbe vonták a királyi meghatalmazás helyességét; holott a szerint teljhatalommal vannak felruházva a gyűlésen előforduló minden ügyek felett tanácskozni és határozni. Hogy e meghatalmazás teljesen hiteles volt, arról meggyőzheti őket azon körülmény is, hogy a király sajátkezűleg irta alá, saját pecsétjével látta el s másolatban mind a fejedelemnek, mind a nádorhoz, mind a rendekhez elküldötte.

A dolog lényegére nézve ismételten hangsúlyozzák, hogy a király őszintén akarja a békét; azért engedett fegyverszünetet, azért akart a csehekkel is alkudni. De a magyarok szövetséget kötöttek ellenségeivel. Ezt ő felsége törvényes és érvényes dolognak el nem ismerheti. A törvényesen megkoronázott király beleegyezése nélkül kötött *magán*szövetségek a Hunyadi János kormányzósága alatt 1446-ban alkotott 5. t.-cz., — II. Lajos 1519-ki 44. t.-cz., — I. Ferdinánd 1536-ki 40. t.-cz.; — és II. Ulászló király 6-dik decretuma 8-ik czikke értelmében érvénytelenek s ekként ha a békekötés tárgyalásához akarnak fogni, van elég alapjuk arra, hogy a szövetségtől elálljanak.

A királyi biztosok kifejtik, hogy ők a fegyverszüneti okmány 6-dik pontja szerint csak is a *magyar rendekkel* való tanácskozásra és azokkal való végzések hozatalára küldettek ki teljhatalommal. *Mások* ügyének tárgyalása itt lehetetlen.

A rendeknek azon állítására, hogy a magyar ügyek vezetésére elég lett volna a nádor is, azt válaszolják, hogy hiszen magok a rendek sürgették a biztosok kiküldetését. A mult pozsonyi országgyűlésen is, a nádor tekintélyének sérelme nélkül tárgyaltak kir. biztosokkal. Azelőtti időkről is van erre elég példa. Végül határozottan kijelentik, hogy a

szövetségesek ügyének tárgyalására nem tartják illetékesnek a magyar országgyűlést.

Nem szükség mondanunk, hogy ezt az egybegyűlt rendek nem fogadták el. Sőt, mivel látják, hogy a király minden áron el akarja őket szakítani szövetségeseiktől; mivel csak vazallusoknak tekinti őket, minden további alkudozást lehetetlennek jelentettek ki.

Ferdinánd követei ennél fogva a király nevében feloszlatták az országgyűlést s kimondották, hogy annak minden eddigi s ezutáni végzései érvénytelenek. A király más országgyűlést fog egybehívni. A netáni további vérengzésekért pedig a még együtt maradandó rendek lesznek felelősek Isten és világ előtt.

Két nappal utóbb, vagyis aug. 17-kén visszatértek Bécsbe; utánuk ment csakhamar a lengyel követség is.

III.

Bethlen királylyá választatik; — a koronát nem teszi fejére. — A hitlevélnek vallást illető pontjai. — Az országgyűlés vallásügy határozatai.

Ekként a háború koczkája el lőn vetve. A magyar rendeknek nem lehetett többé lelépniök a megkezdett útról. Felelőssé tétetvén a következményekért nem akarták elismerni, mintha a végleges szakadásnak okai ők lennének; a bekövetkezendő vérontásért és pusztításért ők viszont Ferdinándot tették felelőssé. A forradalom valóságos időpontja bekövetkezett. Thurzó Imre, a tüzes vérű ifjú, indítványba hozta, hogy Ferdinánd, ki az ország törvényeit lábbal tapodja és a polgárháború tüzét szítja, trónvesztettnek nyilváníttassék s helyébe Bethlen Gábor választassék meg Magyarország királyául. Ez indítványt örömmel magukévá tették nemcsak a magyar országos rendek, hanem a jelen volt szövetséges rendek követei is. Voltak ugyan olyan urak is, kik a király választást — tartva a rosz következményektől — ellenezték. De az ingerültség Ferdinánd ellen és a

lelkesedés Bethlen mellett oly nagy volt, hogy e felszólalókat túlharsogták és cseh módra az ablakon kidobással fenyegették. Az ellenzék ekképen elnémulván aug. 25-kén reggeli 7 órakor a nádornál tartott gyűlésen Bethlen közfelkiáltással újra királylyá választatott.

Ugyanaz nap a rendek a már mult országgyűlésen készített választási, illetőleg felavatási hitlevelet terjesztették elő, mely ekképen szóllott:

Mi, Gábor, Isten kegyelméből Magyarország és Erdély fejedelme stb. miután Magyarország rendei a mult évben Pozsonyban tartott azon országgyűlésükben, melyet Forgách Zsigmond a maga nádori teljhatalmával hívott össze, bizonyos sürgető és fontos okoknál fogva letették akkori királyukat Ferdinándot és helyébe a haza sokképen megrongált szabadságának mintegy megboszúlójául s helyreállitójául minket, az ország régi jogai és szabadságai szerint egyező akarattal és szavazattal elválasztottak s arra is készeknek nyilatkoztak, hogy minket, a Szent Lélek segítségül hívása mellett, azonnal megkoronázzanak, egyúttal terjesztettek elibünk elfogadás és megerősités végett némely conditiokat és artikulusokat. De mi a nevezett császári felséggel kötendő béke érdekében fegyverszünetet kötöttünk s másik országgyűlést híttunk össze Beszterczebányára a f. é. május hó utolsó napjára s ott nagy költség és időveszténssel értekeztünk ő felsége biztosaival a béke tárgyában, de eredmény nelkül, mert a nevezett biztosok a békének még reményét is elenyésztették s ekként az ügyek oda mentek vissza, a hol állottak a pozsonyi gyűlésen. Ekkor az ország rendei ismét elébünk terjesztették a fentebb említett conditiokat és articulusokat, kérvén minket, hogy adjuk rájok jóváhagyásunkat s megerősítésünket és mind magunk tartsuk s mind mások által tartassuk meg. Mely articulusok tartalma ez:[1]

[1] Itt egy új bevezetésben hivatkoznak a magyaroknak abbeli régi törvényére, hogy a megválasztott királyok elé választási feltételeket szoktak terjeszteni; elmondják a forradalom lefolyását s kikelnek Ferdinánd megválasztásának módja ellen.

I. Hogy az országnak minden szabadságait, kiváltságait, jogait, szokásait, a bécsi békekötésnek határozatait, úgy szintén II. Mátyásnak koronázása előtti és utáni 1608-ki és 1609-ki törvényeit teljes épségben feltartja, kivéve azokat, a melyek a róm. katholikus klérusra, ennek javaira és a jezsuita rendre vonatkoznak, melyeket a rendek ezennel teljesen eltörölnek és megsemmisítenek. A mennyiben pedig az említett szabadságok sérelmet szenvedtek volna, azokat Ulászló és András király decretumai szerint visszaállítandja.

II. Hogy a vallás az ágostai, helvét és római katholikus hitet valló rendek számára az ő és a kir. ügyész birtokain, úgy szintén az ország végvidékein lakó magyar katonáknak, az ország békességes fenmaradása tekintetéből, szabad és sértetlen legyen és pedig oly formán, hogy a vallás gyakorlata mind a zászlósoknak, főuraknak és nemeseknek, mind a szabad kir. városoknak, mind az ország összes karainak és rendeinek, saját és a fiskus jószágain, úgy szintén az ország véghelyeiben, valamint a mezővárosokban és falvakban is, azoknak, kik azt önkényt elfogadni akarják, a templomokkal, temetkezéssel és harangokkal együtt mindenütt szabad legyen; és senki, bármily rendű és rangú legyen is, semmi képen és semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék az ő vallásának szabad gyakorlatában sem templomának, temetőjének és harangjainak használatában, sem a fejedelemtől sem bármely földesuraktól.

III. Hogy az összes rendek valamennyi sérelmeit, melyek a fejedelem uralkodása idején felmerülnek, országgyűléseken, melyeket ő fensége minél gyakrabban, de minden esetre három éven belől összehívni és hirdetni tartozik, azon gyülések folyama alatt, minden egyéb tárgyalások előtt teljesen orvosolni és megszüntetni fogja. Míg e sérelmeket meg nem szünteti, addig nem tartoznak a rendek hozzá fogni a kir. propositiók tárgyalásához.

IV. Hogy valahányszor Magyarország és a hozzá tartozó részek ügyei tárgyalásáról lesz a szó; azt született magyarok által végeztesse ő felsége és Magyarországot illető

ügyeket az ország tanácsosai, jelesül pedig a nádor tudtán kívül ne tárgyaljon és ne határozzon.

V. Az ország főhivatalait, minden fokon, akár a belső akár a külső kormányzást illetőleg, vallásra való minden tekintet nélkül adja az érdemes hazafiaknak, kik közt főtekintet legyen a régi családokból való származásra, t. i. a hivatalok méltósági fokához képest, hogy mindenki a maga helyén legyen; s minden hivatalt a nádor előleges tudtával és megegyezésével osztogasson, — azokat soha üresen ne hagyja.

A többi pontok szóllanak az igazságszolgáltatás módjáról; a nádor és a tanácsosok hivatali esküjéről, a véghelyek ellátásáról stb. A tizenhetedikben azt kivánják, hogy mind azon határozatokat, articulusokat, melyeket a rendek koronkint alkotni jónak látnak, megerősíti minden hozzáadás és elvétel nélkül. A tizenkilenczedikben pedig kifejezik, hogy ha ő fensége ezen czikkeket vagy egészben, vagy részben megerősíteni s végrehajtani vonakodnék, ezen esetben a rendek II. András decretuma szerint minden hűségtől s engedelmességtől fölmentetnek, s teljes szabadságukban lesz az ellenmondásra és ellenállásra.

«Mi tehát — így szól a befejezés — a Karok és Rendek ezen alázatos kérelmére kegyelmesen hajolván, hogy bebizonyítsuk irántok való hajlamunkat és jó indulatunkat, mint a ki különben is az ő vérükből való vagyunk, s a természet ösztönénél fogva szeretjük a hazai törvényeket és a szabadságot, a fennevezett törvényczikkeket együtt és egyenkint helyeselvén, elfogadván és megerősítven, fejedelmi szavunkra biztosítjuk a nevezett rendeket, hogy azokat uralkodásunk egész ideje alatt megtartjuk és mások által is megtartatjuk.»[1]

Ezen hitlevelet, mely jobbára minden lényeges pontban egyezik a II. Ferdinánd által elfogadott hitlevéllel s legfeljebb abban különbözik, hogy az ország ősjogaira és szabadságira

[1] *Katona*, XXX. 466—477. l.

nagyobb súlyt fektet, a rendek átadták az új királynak, ki őket aranynyal hímzett veres bársony székben fogadta. Mellette állottak jobbról a szövetséges országok küldöttei, balról a magyar és erdélyi főurak. Először a nádor üdvözölte őt röviden és meglehetősen hidegen. Azután hosszasabban és lelkesebben az ifjú Thurzó Imre tolmácsolta a nemzet örömét és óhajait. Bethlen nevében Pécsy Simon kanczellár válaszolt, kijelentvén, hogy ura a választást elfogadja és az eléje terjesztett pontokat elfogadja. Thurzó elragadtatással kiáltá: Gábor király ő felsége éljen! a mit a jelenlevők harsány hangon ismételtek. Ezután fogadta a szövetséges országok hódolatát s végre ünnepélyes isteni tisztelet tartatván a római és helvét hitvallásuak szertartásai szerint, örömlövések dörgései rekeszték be a nap ünnepélyét.

Most már csak a koronázás ténye volt hátra. Az új király azonban megelégedett azzal, hogy birja a koronát; de azt fejére nem tette. Sokkal eszélyesebb, sokkal élesebben látó férfiú volt, semhogy a koronázás csábingerei által elragadtatni engedte volna magát és hogy a koronát a fejére tette volna mindaddig, míg annak megtarthatására nézve kételyei voltak s általában míg a protestántismusnak diadalát minden kétséget kizáró módon biztosítva nem látta. Nem kételkedett ugyan abban, hogy Magyarország és Erdély, a töröktől segíttetve, oly súlyt vethet a háború szerencséjének mérlegébe, melylyel a katholikus pártot ellensúlyozhatja; de másfelől ismerte a szerencse forgandóságát és a magyar rendek állhatatlanságát is. Reményei nem voltak oly vérmesek, mint udvari papja Alvinczy Péterei; «az ár órájában készült az apályra». Várta, hogy mit hoz a legközelebbi jövő.[1]

[1] Érdekes erre nézve saját nyilatkozata Alvinczy Péterhez irott levelében: « . . mely victoriákra nézve engemet (azt hiszem, isten híre nélkül) ***mindjárt koronázni akar vala az ország***; de félvén mégis azoktól, melyeket oda feljebb recenseálék (t. i. a magyarok állhatatlanságától) nem merém felvenni, nem is akarám, akarván várakozni mégis az elkezdett dolgoknak eventusira . . . . Gondolkodjék az iránt

Az országgyűlés további folyamában kevés ellenmondással 52 törvényczikket alkottak a rendek. Ezeket megerősítés végett beterjesztették az ujonnan megválasztott királynak, ki az ez alkalommal aug. 29-kén kiadott manifestumát így kezdi: «Mi Gábor, Magyarország *választott királya* . . . aztán elmondja a pozsonyi országgyűlés óta történt dolgoknak fejlődését annak hangsúlyozásával, hogy ő a rendek és más szomszéd tartományok felhivására a megsértett polgári és vallási szabadság visszaállítására fogott fegyvert. Királylyá választatásáról többek között ekkép nyilatkozik: «De, hogy eltávoztassuk még a gyanuját is annak, mintha mi nagyra vágytunk vagy saját hasznunkat kerestük volna, a mitől különösen óvakodni kell annak, a ki a közjó barátjának kiván tekintetni, fejedelmi czímünkkel megelégedve, nem egyeztünk bele királylyá választatásunkba, hanem tovább is kerestük a békét, de hogy mily eredményre jutottunk, megtetszik a rendeknek mindjárt alább látható nyilatkozatából, mint a kik «meggyőződtek arról, hogy ha még többet tennének, mint a mennyit tettek, oleum et operam perderent, s csak növelnék a most is nagyon súlyos veszélyeket; minélfogva nem halaszthatják tovább a magukról való gondoskodást; és nehogy az országot valami váratlan baj érje, minket teljes szabadságuk szerint királyukká, urokká választottak.»

Ezután következik az új törvényczikkek elé bocsátott bevezetés, melyben az eddig történtek ujra ismételtetnek.

A vallást illető törvényczikkek tartalma im ez:

I. Minthogy a régibb és újabb időkben támadt fölkelésnek és mozgalmaknak főokát és kezdetét az képezi, hogy a vallás szabad gyakorlata templomelvételek és más

kegyelmed, *hogy ha magamat meg engedtem volna koronáztatni, mennyire vallottam volna nagyobb szégyent* . . . sokan ellenségünkké lőnek azok közűl, kik azelőtt Ferdinánd császárt, maga követinek hallásokra vaksinak és nem tudom micsoda gyalázatokkal nem illetik vala, kik közűl némelyeket magam torkoltam meg érette . . . *Századok* 1868. évf. 230., 232. l.

módok által különböző helyeken megzavartatott és akadályoztatott, nehogy ezentúl a közbéke és nyugalom valaha ily sérelmek által megzavartassék, a jelen évi 1620-diki pozsonyi országgyűlés harmadik és negyedik czikkelyei, melyek az ágostai, helvét, és róm. kath. hitvallások szabad gyakorlatáról, s az elvett templomok visszaadásáról szólanak, megújíttatnak. Ehhez hozzá adatik, hogy ha valamely templomok eddig nem adattak volna vissza, azok az alispánok által azonnal ezen országgyűlés után, egy, legfeljebb két hónap lefolyása alatt, még háborús idő esetén is kir. felségének súlyos büntetés s hivatalvesztés terhe alatt visszaadassanak. Úgyszintén megengedtetik, hogy a győri német és magyar katonai őrség szabadon gyakorolhassa vallását, és szabadon vezethessen be a falakon belől evangélikus lelkészt; és ebben sem a kapitányok, sem bárki más által az ország világos törvénye ellenére ne akadályoztassanak. A nádornak hertneki, oszkówi és bartalusfalvi templomai az ő kezén maradjanak.

II. Vallásháborítók ellen, az 1620-diki IV-ik t.-cz. értelmében hitvédők neveztetnek ki, és pedig a dunántúli részekre a katholikus főurak közül Bánfi Kristóf és Erdődy Zsigmond, nemesekből Szántóházi Ferencz és Tserneł István, Szombathely város részéről Hetesy Pál; ágostai hitvallású főurak közül gr. Zrinyi Miklós és Nádasdy Pál, a nemesekből Horváth Bálint és Eördögh Simon, Sopron város részéről Lekwr (?) Kristóf; a helvét hitvallású főurak közül Batthyáni Ferencz, a nemesekből Sárkány István, Pollányi Lajos és Uki János, Pápa város részéről Rauser Gergely, kik között Batthyáni lesz az elnök. A dunáninneni részek számára a róm. kath. főurakból gr. Erdődy Kristóf és Horváth Gáspár, a nemesek közül Erdődy Gáspár és Liptay Imre, N.-Szombat részéről Húzó Imre; az ágost. hitvallású főurak közül gr. Thurzó Szaniszló és Imre; a nemesekből Szentpéteri Dávid János és Ujfalusi János; Pozsony város részéről Szeleczky Jakab; a helv. hitvallásuak közül Forgách Péter és Miklós, a nemesekből Szegedi Gáspár és Emődi Mátyás; N.-Szombat város részéről Kenézi János. Ezeknek elnöke

Thurzó Szaniszló leszen. A felvidék részére a róm. katholikus főurak közül Allaghy Menyhért és Károlyi Mihály, a nemesekből Hoffmann György és Kapi Zsigmond; Kassa város részéről Marossi András. Az ág. hitvallású főurakból Szécsy György és Nyáry István; a nemesek közül Berzeviczy András és Ketzer András; Lőcse város részéről Klementis Mihály. A helv. hitvallású főurakból Rákóczy Zsigmond és Tökölyi István; a nemesek közül Lónyay Zsigmond és Rákóczy János; Kassa város részéről Varanai András. Ezeknek elnöke Allaghi Menyhért leszen. Ezen hitvédők, félretévén minden magángyűlölködést, azon legyenek, hogy a szabad vallásgyakorlat fölött egymással czivakodó feleket mindenekelőtt egymás között kibékítsék; azon esetben pedig, ha ez az illető felek közt nem sikerülne, szem előtt tartván az isteni és emberi törvényeket, a legközelebb tartott országgyűlés IV-ik articulusában foglalt mód szerint járjanak el; azon esetben, ha az egyik vagy a másik fél elmaradna, végezzenek azok, a kik megjelenhettek, az igazság és méltányosság szerint; a közbéke előmozdításában inkább a lelkiismeretet, mint a magánemberek kívánságát tartsák szemeik előtt és döntsenek úgy, a mint az illető hely haszna s az egész ország java és a jó példaadás kívánja. Ha az említett hitvédő urak és nemesek közül időközben valaki elhalna, azok helyéből a többi hitvédők az illető országrészekben másokat helyettesíthessenek. A lévai templom ügye a hitvédők által újra megvizsgáltassék és elintéztessék. Addig is mind a két fél maradjon meg előbbeni állapotában és egyikük se merjen a másik ellen valamit tenni.

III. Hogy pediglen az egyetértés és a lelkek összhangja mélyebb gyökereket verhessen a rendek lelkében és semmi alkalom ne nyujtassék a szakadásra, az összes karok és rendek ügyelni fognak arra, hogy ezentúl bármely valláshoz tartozó pap, prédikátor, lelkész sem nyilvános szónoklatban, sem magánbeszélgetésben, sem bármely czím alatt megjelent irásban ne merészeljék rágalmazni és bántalmazni a római katholikus, az ágostai és helvét hitvallásokat; ne merjék a

:ziveket ingerelni igaztalan és a szentirásban nem levő rágalnazó szavakkal, hivatalvesztés, sőt száműzetés büntetése alatt, nelyet a hitvédők az igazság kiderítése után fognak a törvény áthágóira szabni.

IV. Azt is méltányosnak ítélik az ország karai és rendei, hogy a zsolnai és szepesváraljai evangélikus zsinatok artikulusai és az ágostai hitvallású superintendensek és inspektorok hivatalai és rendszabályai érvényben maradjanak épen úgy, mintha azok szórúl szóra a jelen országos törvénybe lennének foglalva. Más ágostai és helvét hitvallású községeknek nek is, a hol eddig nem volt szabad hasonló zsinatokat tartaniok az illető részek főurainak és megyéinek elrendezése szerint; ily zsinatok szabályainál fogva az említett hitvallások superintendensei és inspektorai azon egyházaktól, melyek tőlük függenek, melyeket azok meglátogatnak, s melyek az ő vallásukhoz és törvénykezésükhöz tartoznak, az illető papoktól szedhetik a census cathedratikust is. A tizedek, nyolczadok, tizenhatodok és más parochialis jövedelmek, melyek az egyházak és szokások különfélesége szerint akár gabonában, akár borban, akár pénzben szoktak fizettetni, a fent említett három vallás papjainak és paplakjainak szintén fizettessenek. A bérleti díjak a régi törvény és szokás szerint, nem aranyban, hanem folyó pénzben, egy aranyat csak egy magyar forintba számítva, fizettessenek. És pedig azért, hogy az illető lelkészek az ily tizedeket nem valakinek hasznaként ingyen szerezzék meg, hanem a magok munkájának béréül kapják; nem lévén egyéb élelmük, csak a tizedekből tartják fenn magokat.

V. A kifejezendő egyenlőségnek okáért szükséges, hogy a római katholikusoknak is három püspökjük legyen, úgy miként az evangélikusoknak is három superintendensük van. E szerint az egyik püspök a kelet északi részek számára volna az egri; a másik a dunáninneniek számára lenne a nyitrai; a harmadik a dunántúli részek számára lenne a győri püspökség ő felsége által választva és az illető részekben a káptalanok és konventek helyén birván saját lakóhelyekkel. Mindeniknek becsületes kitartására két ezer magyar

forint járjon, a mit vagy készpénzben vagy jószágokban kapnak ahhoz képest, a mint ez a királynak, a nádornak és a tanácsosoknak tetszeni fog. A többi püspökök vagy más egyházi személyek bármily rangúak legyenek is, ha a legközelebbi Szent Mihály napjáig az országba visszatérnek, — kivéve a jezsuitákat és a névszerint száműzötteket — szerzett vagyonukkal szabadon élhetnek, nem kevésbé az ősi apai és anyai birtokokkal birhatnak azok is, kik az országból ki nem futottak.

VI. És mivel az oklevelek megőrzésére és a szükséges végrehajtások eszközlésére hiteles helyek fentartása szükséges, ennélfogva rendeltetik, hogy az alább irt káptalanok és konventek a szükséges személyzettel együtt fentartassanak; nevezetesen: a dunántúli részekben Vasban hat, Győrött szintén hat egyénnel; dunáninnen Esztergomban nyolcz, Nyitrán szinte nyolcz; Szepességen négy, Jászón négy, Leleszen négy hivatalnokkal és mindenik helyen jegyzővel fejenkint kétszáz forinttal . . . . . .

VII. Szükséges, hogy a szentszékek a házassági perek elintézése végett, fentartassanak; úgy azonban, hogy a czivódások elkerülése tekintetéből minden felekezetnek saját és a püspökök vagy bármely vallású superintendensek által kinevezett egyházi birái legyenek és a maga ügyét mindenki saját egyházi birája előtt tárgyaltathassa. Ha pedig valamely perlekedő felek két valláshoz tartoznának, akkor a birák is hasonló számban közös helyen jőjjenek össze és így döntsék el az ügyet. Minden más ügyek, melyek az ország törvényei szerint az egyházi törvényszék elé tartoznak, az illető megyei törvényszék felülvizsgálása és ítélete alá bocsáthatók; úgy azonban, hogy az elutasító végzéseknek a megyékben a birák hivatalvesztés terhe alatt helyt adjanak és azon ügyek, a szerint, a mint az egyházi forum elé vagy a királyi tábla elé tartoznának, az eddigi szokás szerint felsőbb bíróság által megvizsgáltassanak, a hol, ha az illető ügy az egyházi forum elé nem tartozónak itéltetnék, az a megyei törvényszékhez utasíttatik, annak végzése pedig föllebbezésképen az

összes csatolmányokkal együtt a királyi táblához küldetik. Oly szentszéki pörök, melyek eddig római katholikus birák előtt kezdettek meg, de nem fejeztettek be, megszünteknek tekintessenek s a jelen törvényczikk szerint ujra megindíttassanak.

VIII. Tudják a karok és rendek, hogy a papi rend a hajdani magyar királyok által a végből lett felállítva, hogy az magát Istennek és isteni tiszteletnek szentelvén tiszta és szent életet éljen; továbbá, hogy az állandó banderiumok fentartása által az ország védelmére vigyázzon, s hogy ekképen a kapott egyházi jószágokkal az ország fenmaradásához mindenképen hozzájáruljon; de a klérus az ország ezen javadalmaival visszaélt, nem használta az isteni tisztelet előmozdítására, hanem a maga nagyravágyásának eszközeül; sőt némelyike fényüzésre, vagy épen az ország kárára fordította azokat. A papság az ő jószágait és jövedelmeit nem a közjóra fordította; sőt valahányszor a közjóról és az ország nyugalmas és biztos fenmaradásáról akár nyilvános, akár magántanácskozások tartattak, azt mindig akadályozta. Mely dölyfösség által az ország rendei mintegy kényszeritve érezték magokat, hogy azoknak jószágait az ország közszükségeinek fedezésére fordítsák és az ország véghelyeinek fentartására alkalmazzák; úgy a mint azokat Magyarország törvényes királyai és azok utódai mindig használtatni akarták is. Végezték és határozták tehát, hogy a papi javak és birtokok ezentúl mindig a korona vagyonául a végvárak szükségeinek fedezéseül tartassanak; és azokat ő felsége vagy az ő utódai semmi ürügy alatt el ne adományozhassák, be ne irathassák és el ne tulajdoníthassák, sem semmiféle hitelezőknek el ne adhassák és el ne zálogosíthassák. A korona és a végvárak számára ekként lefoglalt birtokok a következők: [Minden jószágok, várak, városok, falvak, puszták és minden egyéb, bármi néven nevezendő jövedelmek; úgyszintén a tizedek és bérletek, melyek az esztergomi érsekséghez tartoznak] — kivéve a körmöczi malmot — mely a helybeli körmöczi iskola és tudós férfiak

fentartására örök joggal fordíttatik; ezenkivül ha saját területökön más malmot kivánnak épiteni, az szabad legyen; továbbá a nyitrai, győri, váczi, veszprémi, egri, zágrábi püspökségeknek; a pannonhalmi, pornói apátságnak, a sági, túróczi (kivéve a sélyei Csuthy Zsigmond-féle házat, melyet Mátyás király ezer magyar forintban irt volt be Csuthy Gáspárnak, s melyet Pázmány Péter esztergomi érsek erőszakkal elvett, de a rendek visszaadandónak itéltek) a csornai, felhévizi, szepesi, jászói, leleszi prépostságnak; az esztergomi káptalannak, a garamparti szent-benedeki várral és tartozékaival együtt, valamint a győrinek és egrinek minden jószágai és jövedelmei. Ha pedig valaki az itt előszámlált és lefoglalt egyházi javakból valamit ő felségétől bizonyos összeg pénzben vagy másképen kapott volna, ez iránti irományait a jövő országgyűlésre tartozik elhozni a végből, hogy a rendek azoknak visszaváltásáról és a birtokosoknak netaláni kárpótlásáról gondoskodhassanak és határozhassanak. Minden más és összes egyházi birtokok, bármilynemüek és ez ország határain belől bárhol legyenek is, ő felsége által az országnak új szükségletei számára beirandók és zálogba adhatók, oly formán, hogy e beirásnak összegét és módját az ország kincstárnoka ismerje és azt az egész összeget az ország szükségeire és a végvárak ellátására fordítsa; e tekintetben az adószedők, kik jómóduakból választandók, kötelesek a lakosokat felvilágosítani. Ha ezen a közjóra elzálogosítandó birtokok valamelyikét ő felsége már elébb valakinek beirt volna; az ilyenekről szóló irataikat az illetők szintén a jövő országgyűlésre hozzák, hogy a rendek tudomást szerezvén magoknak az ügy állásáról, a fölött határozhassanak. Eladó jószágok mindenekelőtt azoknak adassanak el, a kiknek elődei birták vagy ha már eddig eladattak volna, a rokonságnak szabad legyen azokat visszaváltani; kijelentvén azt is, hogy ha valakik az előbb előszámlált egyházi birtokokra nézve zálogjogot követelnek magoknak, kiknek elődei csak vigaszképen bizonyos összeg pénz fejében kapták a zálogot, az oly birtokok a nádor és rendes birák által minden hosszas

eljárás nélkül, az illető pénzösszeg letétele mellett átadassanak a törvényes örökösöknek; az összeg pedig a kincstárnok által előírt módon az ország szükségére fordíttassék. Ugyszintén az érseki és egyházi birtokok határát illető s netán fölmerülendő vitás kérdések a rövidséget szenvedő fél panaszára a nádor által kiküldendő biztos által igazolandók.

. . . . . .

XXIV. Minthogy pedig Pázmány Péter, a jezsuita rendből különféle practikák által nem régen az esztergomi érsekségre emeltetvén, annyira átadta magát a pompának és fényüzésnek, hogy nem mozdította elő az ország közjavát, hanem megvetvén és háttérbe szorítván a régi dicső családoknak hőseit, elbizakodott és mindent kész volt feláldozni gonosz vágyainak, és minthogy nemcsak azon időben, mióta e méltóságot elnyerte, de azelőtt is, míg a jezsuita rendhez tartozott, irataiban, szavaiban, sőt tetteiben is nyiltan rossz hazafinak bizonyította és nyilvánította magát, úgy hogy a jelen mozgalomnak ő volt az oka, s e mozgalom kitörésekor gonosz tetteinek öntudata által fölzaklatva, az országból kifutott; és semmit sem mulasztott el, mi az ország veszedelmét elősegítheté, minek nyilvánvaló bizonyítványa Homonnai Györgyhöz intézett s elfogott levele. Minél fogva, mint a közbéke és az ország felháborítója, ezen határozat erejénél fogva, egyhangulag és az országlakók egyetértésével ezennel örökre száműzetik.

XXV. Hasonlóképen Balásfy Tamás, boszniai püspök, mint a ki ugyanazon kihágásokban, gonosz tettekben és merényletekben vétkes, a nevezett Pázmány Péternek segédje volt és a pozsonyi templomot nyilvánosan megszentségtelenité, szintén örökre száműzetik.

XXVI. Homonnai György, Kendy István és Hetey Endre a mult országgyűlés 27-dik t.-cz. határozata szerint a mostani gyülésen lennének száműzendők; mivel azonban időközben elhaltak, ő felsége kegyeskedjék a nádor és az ország rendes birái által eldönteni, hogy azoknak ősi és szerzett vagyona jogosan kire legyen szállandó.

XXVII. Ámbár ugyan Eszterházy Miklósnak is kellett volna a közelebb lefolyt országgyűlés 28-dik czikkelyéhez képest a jelen országgyűlésen személyesen megjelennie és eljárásáról számot adnia; minthogy azonban ezen megjelenésre nézve előbb ugyan levele, azután pedig küldöttei által igyekezett magát a rendeknél némi okokkal menteni — melyek egyébiránt nem találtattak érvényeseknek, sőt ítéletet kellett volna ellene hozni — figyelembe vévén mindazáltal a dunántúli megyék követeinek, megbizóik nevében tett közbenjárását és az ő családjának is tekintetbevételével s oly remény fejében, hogy a hazának jó polgárává fog válni., Sz. Mihály legközelebbi ünnepét tűzik ki neki határnapúl a végett, miszerint addig ő felségét személyesen fölkeresse, vele és az országgal kibéküljön, a szövetséget aláirja és ez által magát a haza hű polgárának vallja. Ha pedig a nevezett Eszterházy Miklós, fel sem vévén a köznyugalmat, a szabott ideig meg nem keresné ő felségét, vele és az országgal nem békülne ki, a szövetséget nem irná alá, akkor ezzel már száműzöttnek és elitéltnek tekintessék . . .

Ugyszintén Telegdy János nyitrai püspök ügye és az említett t.-czikk alapján való idéztetése, bizonyos okoknál fogva elhalasztatik olyképen, hogy az is a feljebb említett Sz. Mihály napig ő felsége előtt személyesen megjelenjék, ő felsége és az ország hűségére visszatérjen s időközben a a nyitrai várból ellenségeskedést ne kezdjen, a német és más külföldi katonákat várából elbocsássa s többet be ne fogadjon, — ellenkező esetben most, mint azelőtt száműzöttnek tekintendő.

XXVIII. Ámbár a pozsonyi gyűlés említett czikkelye az ott megnevezett büntetés terhe alatt hagyta meg az összes főuraknak, hogy a jelen országgyűlesen személyesen megjelenjenek; minthogy azonban sokan részint követeik, részint irataik által mentették magokat, de némely mentségnek a rendek helyt nem adtak: ezért a karok és rendek most is hazafias jóindulatból ezek számára szintén Sz. Mihály nap-

ját tűzik ki, mely határnapig ő felségéhez és a szövetséghez térni tartoznak; máskülönben az említett törvény szerint lesznek büntetendők . . . . .[1]

III.

Az új törvények nagy forradalmat idéznek elő. — Bethlen hívei ingadozni kezdenek. — Ferdinánd semmiseknek nyilvánítja az illető törvényeket. — Pázmány egy röpiratban önmagát és egyházát védelmezi.

Bethlen augusztus 29-én erősítette meg az eléje terjesztett törvényeket. Rendkivüli időknek rendkívüli tanubizonyságai voltak azok. Ferdinánd letétezése, Bethlen királylyá választása, a korona elfoglalása, püspökségek megszüntetése egyházi jószágoknak világi czélokra való fordítása, nagy befolyású főpapoknak és főuraknak számüzetése, mind oly tények, melyek a magyar alkotmány és közjog alapelveit érintvén, számtalan bonyodalmat és előreláthatlan nehézségeket idéztek elő. Bethlen legkevésbé sem kecsegtette magát azon reménynyel, hogy a megerősített törvényeket könnyű szerrel fogja végrehajthatni.

A beszterczebányai törvények, melyeket egy jogaiban és szabadságaiban mélyen sértett nemzet az önvédelem és az arany bullának erre vonatkozó pontja alapján kényszerűségből alkotott, nagy forradalmat idéztek elő. Megkezdődött az uralkodóház és a nemzet közötti óriási küzdelem. Mind a két fél vezérférfiainál a legerősebb szenvedélyek hozattak mozgásba. A hazafiság és dicsvágy, a köz és magánérdek, a hatalom és bosszú, a büszkeség és vitézség érzelmeinek bámulatos zürzavarában alig lehetett tájékozódnia a legélesebb látású államférfiúnak is.

Bethlen azt hitte, hogy «a németnek nehéz igája alól való felszabadítás» munkája nem fog oly óriási akadályokba ütközni; azt hitte, hogy a bécsi kormánynak e század elejétől fogva követett azon politikája, mely szerint a magyar

[1] *Katona*, XXX. 487—548. l.

alkotmány és a protestáns vallás megsemmisítésére semmiféle eszköztől nem riadott vissza, elég erőssé, elég kitartóvá fogja tenni a nemzetet és a Bocskay óta fölnövekedett uj nemzedéket arra, hogy a szabadságharczot dicsőségesen végig harczolja. Csalódott, keserűen csalódott!

A nemzetnek egy nagy része visszarettent a következményektől; megunta a hosszas háborúk vérpazarlását; zavarba jött a «törvényes» királyra nézve — és ingadozni kezdett. A letett király e hangulatot felhasználva, kegyelmet igért mindazoknak, a kik visszatérnek hozzája. Azok a főurak és főpapok pedig, kiket a beszterczebányai törvények, mint rossz hazafiakat, számüzetéssel vagy jószágvesztéssel sujtottak, siettek az önigazolással; a hozott határozatokat jogtalanoknak, törvényteleneknek jelentvén ki, sürgették a régi állapot helyreállítását.

Ezek között leghangosabb volt a száműzött Pázmány Péter, a ki e határozatokban a régi római katholikus egyház megsemmisítését látta, és a ki még elébb két iratot intézett az országgyűléshez. Az egyikben saját ártatlanságát igyekszik kimutatni; a másikban egyháza előjogait védelmezi. De szavai hatástalanúl hangzottak el, mi azonban még inkább ösztönözte arra, hogy a bécsi udvarral és a katholikus fejedelmekkel még szorosabb szövetségre lépjen. A szerencse kedvezett neki és Ferdinándnak. Csehországban nagy diadalt nyertek a protestáns szövetségesek fölött.

A *fehérhegyi* csatának (nov. 8.) borzasztó következményei voltak. Csehország Ferdinánd és a jezsuiták boszujának esett áldozatul. Most Magyarország leigázásán volt a a sor.

Ferdinánd a katholikus liga segítségével vívott csehországi diadalai után Bethlent hitszegőnek nevezte; a Pozsonyban és Beszterczebányán hozott minden végzést semmisnek nyilvánítá, intvén az ország rendeit, hogy hozzá, mint törvényes királyukhoz visszatérjenek, különben a hűtlenekkel szigorúan fog bánni. Azalatt fegyveres erőt gyűjtött össze.

Pázmány szintén felhasználta minden erejét, hogy a

beszterczebányai végzéseket, melyek leginkább őt sujtották, megsemmisíthesse. Összeszedte minden érvelő tehetségét, hogy «*röpiratában*» Bethlent és a magyar nemzet ügyét igaztalannak, jogtalannak, istentelennek bizonyítsa. Valóban bámulni kell az érseknek ügyességét, midőn iratait olvassuk. Ő a szerint, a mint rá és egyházára nézve üdvösnek látszott, választja a vita alapját; gyakran ignorálja a tényeket, gyakran meg épen egy bizonyos tényt ragad meg, s abból egy általános tételt állítván fel, húz következtetéseket, melyek formailag megtámadhatlanok; de mivel a főtétel hamis, természetesen össze kell dülnie az egész következtetésnek. Igy tett jelen röpiratában is. Teljesen mellőzi a kormány és a klérus garázdálkodásai és a törvénytaposásai miatt létrejött Bethlen-féle forradalom tényét. Nem akarja ismerni az okokat, melyek a vérengzést előidézték; nem a vérengzéseket megszüntető békekötéseket. Ő a kétoldalú békekötéseket úgy nézte, mint melyek a királyra és a katholikus klérusra nem kötelezők, mivel nem kedvezők; ellenben az ellenfél hallgatni tartozik még akkor is, ha már minden jogaitól megfosztatott. Ha mellőzzük a forradalom létrejöttének okait, akkor Pázmány okoskodása egészen helyesnek tűnik fel «A beszterczebányai törvényeket érvényteleneknek kell tekinteni, mert nem törvényes úton alkottattak. Magyarországban egyedül a koronás király s ez is csak a «nép megegyezésével» alkothat törvényeket, a mely nép alatt az ország rendei: a főpapok, főurak, megyék és városok küldöttei értetnek. Főpapok nélkül sem törvényes országgyűlést tartani, sem királyt választani nem lehet. Továbbá a beszterczebányai rendek törvényes perfolyam nélkül sujtották ama kegyetlen itélettel a klérust; már pedig igazságtalan minden itélet, melyet nem előz meg alapos vizsgálat. Az egyházi javak örök alamizsnaképen adattak az egyházaknak, így szól a magyar jog; ha tehát örökre adományoztattak, senki el nem veheti». Mindezek igy általánosságban mondva tökéletes igazságok, de háborus időre különösen polgárháborúra egyátalán nem alkalmazhatók. A háború jogának saját logikikája van. A ki a létező törvényt lábbal

tapodja, hogyan hivatkozhatik legyőzetése után érvényesen a törvényes formákra? A ki az ország rendei és a koronás király által közösen hozott határozatokat békés időben sem tartotta meg, s ezzel a forradalmat előidézte, hogyan vádolhet másokat a beállott következményekért?

Pázmánynak, ki főoka volt a bekövetkezett háborúknak, legkevesebb joga volt vádolni Bethlent törvénytelenséggel.

De ő mindenképen megdönteni igyekszik azon érveket is, melyekkel a papságra nézve sujtó törvények támogattattak. Különösen ezen hármat: 1. hogy a klérus javadalmait nem az isteni tisztelet emelésére, hanem dölyfének táplálására és fényüzésének kielégítésére használta; 2. hogy a klérus a haza nyugalmát fölzavarta s a közügyekről tartott tanácskozmányokban a közjót és az ország biztos megmaradását czélzó megállapodásoknak útjában állott.

Ő ezt rágalomnak, ráfogásnak mondja; a vádakat Bethlenre és követőire visszahárítja. Beszél hűtlenségről, törvényszegésről, erőszakosságról, izgatásról, vérontásról, gonosz szövetségről, papok és püspökök gyilkoltatásáról, templomok megfertőztetéséről, minden jog, törvény és rend felforgatásáról. Mindezt Bethlen követői követték el! Lám hányszor ismétlődik a farkasról és bárányról szóló mese. A farkas zavarja a vizet s mégis a bárány lakol érte. Pázmány e mesét gyakran használta vitairataiban.

A mi pedig saját személye ellen emelt vádat illeti, t. i. hogy *ő volt a zavarok okozója*, azt épen nem hárította el, csak elkerülte és tagadta.[1] Egy helyen így nyilatkozik: «Lelkismeretemre mondhatom, soha sem tettel, sem tollal nem törekedtem az ország romlására. Ha azonban ellenállani a lázadás csekély számu szerzőinek, fölszabadítani szeretett hazámat Bethlen igája alól, védelmezni a törvényes király tekintélyét, visszahelyezni a katholikus egyházat és a klérust régi állapotjába, elhárítani törvényes védelem által a törvénytelen erőszakot; ha mindez Bethlenék szemeiben annyit tesz,

[1] L. Pázm. és kora I. 564. l.

mint a haza romlására törni: elismerem, teljes örömmel és gyekezetemmel rajta voltam. Homonnai grófot leveleim általi intettem, serkentettem és buzdítottam, hogy a haza elrablott szabadságát visszaállítani, Bethlen kárhozatos törekvéseit meghiúsítani, az erőszakot és az ország feldulását meggátolni minden törvényes eszközökkel igyekezzék. Ily értelemben irtam, ezt nem tagadom. De ez által a hazának nem vesztét és romlását, hanem elnyomott szabadságának visszaállítását czéloztam; azt tiszta lélekkel állíthatom.» És valóban Pázmány szavainak őszinteségét nem lehet kétségbe vonni. Ha valaki azon meggyőződésből indul ki, hogy a protestántismus, mint ilyen, veszedelmes eretnekség és hogy annak elnyomása istennek tetsző, tehát egyúttal jogos és szent dolog is; — akkor a Pázmány által felhordott érvek és következtetések kifogástalanoknak fognak feltünni. De a ki a lelkiismeret szabadságának tisztelője lévén, a protestántismus létjogát kétségbe nem vonja s ennél fogva az annak biztosítására hozott törvények érvényét elismeri, — az minden bizonynyal azt fogja mondani, hogy a nagynevű érsek sokkal inkább volt az egyházi viszályok szenvedélye által elvakítva, sem hogy méltányos és igazságos tudott volna lenni ellenfeleinek meggyőződése iránt.

A nikolsburgi békekötés tárgyalásai.

Haimburgi előtanácskozmány.

I.

A fehérhegyi csata után sokan elpártolnak Bethlentől. — Mind Ferdinánd, mind Bethlen követeket küldenek Haimburgba békelárgyalások végett. — A tárgyalások fennakadnak. — Mind a két fél követei új utasítást nyernek; — de eredménytelenül eloszlanak.

A beszterczebányai országgyülés után Bethlen szerencséjének és dicsőségének fénycsillaga halaványulni kezdett. Serege több helyen megveretett; a portán is rosszra fordúltak ügyei. De legnagyobb csapás volt reá és a protestántismusra

nézve a fehérhegyi csata, melyben Fridrik cseh király protestáns serege tönkre veretett. A kik a csatában nem lelték halálukat, azok a Ferdinánd-pártiak kiméletet nem ismerő vad boszujának estek áldozatául. Ennek hirére a magyar protestánsok is megdöbbentek. Sokak lelkében megvillant a gondolat, hogy hasonló sorsuk kikerülése végett inkább Ferdinándhoz csatlakoznak; különösen akkor, midőn Ferdinánd a pozsonyi és beszterczebányai országgyűlések végzéseit érvényteleneknek nyilvánítván, kegyelmet igért mindazoknak, a kik Bethlentől elpártolnak és őt ismerik el törvényes fejedelmöknek.

Az örökös harczokba beleunt főbb emberek gondolkodásában hirtelen nagy változás állott be. Ha nyiltan nem is, de titokban már sokan elállottak a protestántismus ügyétől.[1]

Bethlen érezte helyzete veszélyes voltát; belátta, hogy a harczot hona és ügye javára nem folytathatja tovább s így hajlandó lett, a franczia követek közbenjárása folytán, békealkudozásba bocsátkozni Ferdinánddal.

Az alkudozás helye, mivel Németujhelyen pestis tört ki, *Haimburg* volt. Ide küldte követeit mind Ferdinánd mind Bethlen.

Elébb azonban mind a két fél külön tanácskozott saját embereivel a felett, hogy az alkuvó biztosok mily alapon, mily feltételek közt fogjanak a tárgyalásokhoz.

Ferdinánd hivei 1621-dik év első napjaiban *Bécsben*

[1] Bethlen erről később így panaszkodik: «mert az nagy fervor hirtelen megváltozék az emberekben; az hadakozást megúnák az úri és nemes rend mindjárt, látván és vévén eszekben, hogy nem egy két hét alatt mehet végbe hazájoknak egy római császár keze alól való megszabadítása . . . . bokrosan kezdének tanácsot tartani; de annál inkább elrémülének, meghallván az prágai infelix pugnát, exinanimes facti sunt, quam plurimi és némelyek quesitis coloribus házokhoz kezdének búcsúzni, némelyek kétségbe esvén Kain módjára az Istennek hatalmas ereje és gondviselő irgalmassága felől, palatinussal conjungálák magokat és veszedelmemre conjurálnak, nem emlékezvén meg az én ő érettök felvett hadakozásomról, életemnek periclitásáról . . . Századok II. 231. l.

különösen azon kérdés felett vitatkoztak soká: megtarthatja-e Bethlen a királyi czímet? Pázmány ezt ellenezte. A király — úgymond — nem tűrheti, hogy saját és utódainak jogai ily sérelmet szenvedjenek. Ellenezte továbbá az ország bármely részének átengedését; kívánta, hogy a biztosok kiváló gondot fordítsanak a vallás ügyére és arra, hogy a király német hadakat vezethessen az országba, mi ellen a magyar nemzet mindig tiltakozott.

Bethlen hivei ugyanazon időtájban, hasonló czélból *Nagyszombatban* gyűltek össze. A fejedelem felszólította őket, hogy újabb katonakiállítási módozatról s a királylyal kötendő béke feltételeiről gondoskodjanak. A császártól pedig azt kívánta, hogy az alkudozáshoz biztosul se Pázmányt se Eszterházyt ne küldje.[1]

Ezalatt megkezdődtek a haimburgi alkudozások. A franczia követek, kik közbenjárók voltak Ferdinánd és Bethlen között, szintén megjelentek. Ferdinánd biztosai voltak: *Salm Frigyes*, *Meggau Lénárd*, *Preiner Siegfried*, *Dallos Miklós és Eszterházy Miklós*. Bethlen és a magyar rendek részéről pedig: *Forgách Zsigmond* nádor, *Battyáni Ferencz*, *Péchy Simon*, *Jakusith Endre*, *Sándor János és Apponyi Pál.*[2]

Jan. 5-kén tartott tanácskozmányban Dallos pécsi püspök, a császári biztosok legtevékenyebb tagja, elmondá Ferdinánd kívánatait, hogy visszakivánja a Bethlen által elfoglalt részeket minden feltétel nélkül, legfölebb amnestiát biztosít a fejedelem hivcinek, kivéve a zavarok szerzőit. Különben a királynak nincs mit indítványba hozni, kész meghallgatni az ellenpárt kívánatait s megadni azt, a mi méltányos; mert hisz «a királynak módja lenne fegyveres erővel visszahódítani az országot,

[1] Bethlen 1620. dec. 29-kén Nagyszombatból a közbenjárókhoz többek között ezeket ismételte: «A császár által választandó biztosokat mi illeti, megmarad elébbeni nézeténél, hogy egy magyart se szabadjon közéjök sorozni s hogy kivált Pázmány Péter és Eszterházy Miklós legyenek e bizottságból kereken kirekesztve, mint hiteles közhatározatok által száműzött, elmarasztott személyek.» *Eszterházy* I. 169. l.

[2] Eszterházy Mikl. I. 172. l.

ha akarná».[1] Ily kihivó beszédre Bethlen küldöttei épen nem akarták előterjeszteni kívánataikat, mert az ország tényleg az ő kezökben volt; hanem a Ferdinándiakat szólították föl az ő kívánságaik előterjesztésére. Egy havi haszontalan ujjhuzás után Bethlen biztosai már félbe kívánták szakítani a tárgyalásokat, midőn végre abban történt a megállapodás, hogy mind a két fél új utasítást kérjen küldőitől.

Dallos és Eszterházy febr. közepe táján a következő jegyzéket küldötték fel Bécsbe:

«Bethlen sürgeti ugyan, hogy a Fátráig való tizenhárom vármegye engedtessék át neki; de mint a franczia követ uraktól értettük, azon oknál fogva látszik annyit kívánni, hogy kevesebbet annál könnyebben nyerhessen. A franczia követek azt is értésünkre adták, hogy nekik úgy látszik, miszerint Bethlen megelégednék, ha a három tiszántúli megye s egy tiszáninneni — Bereg Munkácscsal — engedményeztetnék neki.

... Bethlen azon esetre fog a fentebbiekkel megelégedni, ha a rendek is kielégíttetnek. Ezeket pedig a következő pontok elégítenék ki:

1. Általános amnestia, minden kivétel nélkül;

2. Az ő felsége által koronázáskor fogadott alkupontok teljesítése;

3. A bécsi békekötés érvényben maradása;

4. Az ország szabadságainak és kiváltságainak épen tartása.

Gondolja meg tehát kegyelmesen ő felsége: ha lehet-e holmi általánosságokkal az elősoroltak iránt megnyugtatni a hazafiakat? ha vajjon nem szükséges-e részletekbe bocsátkozni? Ha pedig erre nem volna hajlama, vegye tekintetbe, mily karban legyen hadserege s mit kisérthetni meg vele? Feltéve mindazáltal, hogy ő felsége hajlandó a háborúnak elébe tenni a békét, a biztosok úgy hiszik, hogy ez következő feltételek mellett volna eszközölhető:

[1] A franczia követek jelentése szerint Fraknói. Pázm. I. 570.

a tiszántúli megyék, a nádornak is nézetéhez képest, engedményeztessenek Bethlennek, olyképen hogy:

a királyi hatóság, vagyis a kormány ő felségét illesse;

mind az egyházi, mind a világi javak tulajdonosaik által szabadon birtokoltassanak;

a tizedek szedése ne akadályoztassék Bethlen által;

a vallásgyakorlat szabad legyen;

ama részek rendei szokott módon tartozzanak jönni az országgyűlésre;

a király tudta és beleegyezése nélkül Bethlen semmiféle jogokat ne adományozzon;

a végházak hittel legyenek ő felségének lekötelezve;

a hajdúk is egyszerűen ő felsége hűségében maradjanak; Bethlen semmiképen se avatkozzék beléjök;

a fejedelem tartózkodjék Erdélyben;

ne mondogassa a töröknek, hogy ő az országot elfoglalta;

erős hitlevelet adjon a fejedelem mindezekre nézve.[1]

Ennek alapján Ferdinánd azt adta utasításul biztosainak, hogy óvakodjanak oly engedmények adásától, melyek a katholikus vallásra vagy a véghelyek biztonságára veszélyesek lehetnének. Amnestiát ne igérjenek, csak annyit, hogy a király kész az országot kegyelmébe visszafogadni s a nemzet szabadságait biztosítani. A fejedelem ügyét válasszák el a magyar rendek ügyétől; ez utóbbinak tárgyalását akkorra halasszák, midőn Bethlen kielégítése után az ország a király kezeiben lesz. Az engedményekben fokonként haladjanak, csekélyről nagyobbra. Különben a fejedelem hagyja el az országot, mondjon le a királyi czímről és adja vissza a koronát; szolgáltassa kezébe Thurnt, Hoffkirchert, Landot (?) a két Thurzót s még néhány *főlázadót.* A véghelyeket, az egyháziak s világiak lefoglalt jószágait, valamint a katholikusoktól elvett templomokat adja vissza. A szomszéd tartományokkal kötött szövetségek okmányait szolgáltassa a király kezeibe.

[1] Eszterházy I. 178—180 l.

Ennek fejében viszont igérhetik a multak feledését, a király barátságát, 200—300 ezer tallért, vagy hasonértékű fekvő birtokot, Oppeln és Ratibor herczegségeket és — ha épen nagyon, sürgettetnék — a «princeps» czimet. Végső esetben odaigérhetik a tiszántúli megyéket élethossziglani birtokúl oly feltétellel, ha ezt az országgyűlés jóváhagyja.

Az ország rendeit biztosíthatják, hogy a király jogaikat tiszteletben fogja tartani s az egybehivandó országgyűlésen megnyugtatja az országot.[1]

A királyi biztosok ezen utasításuknak különösen azon pontját követték, mely azt mondja, hogy «az engedményekben fokonként haladjanak». Ez tette eredménytelenné az az alkudozásokat; mert Bethlen határozottan előadatá kivánatait.

De a királyi biztosok húzni halasztani akarván a tárgyalásokat, először csak 200 ezer forintot ajánlottak, vagy annyi értékű jószágot. Ezt Bethlen követei el nem fogadták. Az ő utasításuk az volt, hogy legkevesebbet sem engedjenek elvonni a fejedelem hatalmából és tekintélyéből, valamint a magyar ősöktől örökölt s újabban visszaszerzett szabadságokból sem, melyekhez a rendek szilárdul ragaszkodnak s készek, ha szükséges életük, vérük s vagyonuk koczkáztatásával is a végletekig menni. A fejedelem nem mond le a királyi czímről, habár nem kivánja, hogy királynak czímezzék, sőt maga sem él e czímmel; de követeli, hogy az ország egy részének kormánya kezében maradjon. De a király biztosai az egész hatalmat királyuk kezébe akarták keríteni; sérelmek orvoslásáról hallani sem akartak.[2]

[1] Fraknói, Pázm. I. 572.

[2] *Péchy Simon*' febr. 17-kéről Hainburgból irja Thurzó Imrének: «Gravaminák complanatióit jövendő gyűlésre provocálják, kit a császár promulgál, az előtt, most hogy az ország renunciáljon aperte választott királyának (Bethlennek) és redeáljon specialiter ad finem et devotionem caesaris; mint complanálná pedig az gyűlés aztán az ország gravamináit, ahol jelen lenne az papi rend és sok német, gondolhatja kegyelmed . . .» Tört. Tár. 1878. évf. 121. l.

Április 11-kéről Bethlen irja nejének: «meglátják és elhihetik, az

Bethlen látván, hogy nem boldogul velök, odautasítá embereit, hogy személyes igényeit mellőzvén, a rendek kívánatait hozzák szőnyegre. Ez febr. 14-kén meg is történt. «Sürgették a beszterczebányai gyűlés ismeretes vallásügyi végzéseinek foganatosítását; a nádori méltóság, magyar helytartótanács és kanczellária régi hatáskörének visszaállítását. Továbbá, hogy a véghelyek kapitányságai és más hivatalok az udvari kamara és haditanács mellőzésével s a magyar tanácsosok befolyásával töltessenek be. Egyháziak főispáni tiszteket ne viseljenek. Pázmány Péter és Balásfi Tamás mindaddig maradjanak az országon kívül, míg felőlök az országgyűlés határoz.[1] A király teljesítse a koronázási feltételeket és adjon általános amnestiát.»[2]

A királyi biztosok vonakodtak e pontok tárgyalásától; de hogy az alkudozások fonala el ne szakadjon, ismét igértek valamit, t. i. Oppelnt és Ratibort; természetesen az egyházi javak, a klérus jövedelmei és kiváltságai s a katholikus hitvallás épen tartásával. Hosszas alku után megigérték a négy vármegyét is; de ott is a katholikus vallás és egyházi hatóság szabadságának és jövedelmeinek biztosítása mellett. Bethlen elébb 13 majd 11 vármegyét követelt; de Bécsben nem

német minémű békességet akarna, az bécsi végezést és az maga coronatiója idején az 17 conditiót nem hogy teljesíteni akarná, sőt tiltja, hogy ingyen se említsék; mint nyilván való latroknak, gratiát igér az országnak . . .» U. o. 1879. évf. 205. l.

[1] Ő fölsége megparancsolta volt előtt — irja Péchi Simon — hogy Pázmány Pétert és Balásfit excipiáljuk, az gyűlésig maradnának Bécsben, ha az több clerus haza szállna is. Proponáltam én nekik ezt az exceptiót, de fölötte igen intének minket, most is nehezen fognának menni császár részéről az generalis amnestiára és ha mi excipialunk, igen könnyű császárnak azt a két papot accomodálni másuvá... de ők is olyanokat excipiálnak itt, kiket mi inkább bánhatunk... országos békességnek az két személy lehet-é és mint lehessen derekas akadálya, tegnap magunkban eleget discuráltunk; az két gonosz közül melyik lehet kisebb, könnyű azt is feltalálni . . . April 2-kán Hamburgii, Tört. Tár. 129. l.

[2] *Fraknói*, Pázm. I. 575. l.

engedtek. Mind a két fél bizalmatlanabb volt mint valaha.[1] Pázmány erősen dolgozott, hogy a király és egyháza régi tekintélyét visszanyerje és hogy a protestánsoknak ez ellen való törekvését megsemmisítse.[2] A bécsi tanácsban ő volt a vezérszónok, az ő utasításait vették a biztosok is. Április 4-ki ülésben ujra azt ajánlá, hogy csak a katholikus vallás és a királyi jogok sérelme nélkül köttessék meg a béke. Határozottan ki kell nyilatkoztatni — mondá —, hogy az általános amnestia a királyra nézve sérelmes. A király csak egy feltétel mellett adhatja meg; ha ugyanis lemond a zavarok szerzőinek megbüntetéséről, hogy jövő zavaroknak elejét vegye, más biztosítékról kell gondoskodnia. Meg kell engedni, hogy német hadakat vezethessen az országba. A király az inditványt elfogadá s a bevonulandó német katonák kapitányainak kinevezését magának tartotta fönn s igérte, hogy habár az erre *alkalmas és érdemes* magyarokat sem kivánja kizárni, mégis kiváló tekintettel lesz a *katholikusokra*, mert

[1] Bethlen márcz. 12-kén irja Thurzó Imrének: «A confidentia egyik részről sem lehet, én nem tudom, hogy kell hinni nekik. Prágát hitre adták meg császárnak, de mostan 75 urat, főembert fogtak meg Prágában, Csehországban, Morvában 80 templomot vöttenek el az evangelikusoktól, az szegény papokat minémű rettenetes kinzásokkal ölték meg, tudom hallotta kegyelmed, mint hisztek uram nekik, álljon az magatok arbitriumában. Én bizony nem hihetek. Az békesség véghez mehetne holnap is reménylem, ha resignálnám az országot és a mint megirtam ez előtt is, az négy vármegyét ideigérték, ahoz még kettőt adni fognának, Patakot, Tokajt, Ungvárat remélem megszerezhetném . . . de az békességhez semmit nem bizunk . . .» Bethlen pol. lev. 271. l.

[2] Péchi Simon febr. 23-káról irja Thurzó Imrének: «Tudom látta kegyelmed, mint adtuk be az ország postulatumit; abban az religió dolgát a mennyire neheztelik, tiz annyira a generalis amnestiát . . . Eszterházy és az érsek teljességgel azon vagyon, megtanitsák az magyarokat, többször efféle dolgot ne merjenek próbálni. Ezt én ő felségének sem akartam megirni, várván, ha a derék tractában progrediálhatunk, ezt a rút igyeközetet és bosszúállást elhagyathatjuk vélek, de inhaereálván amaz odafen való gyalázatos és nehéz kivánságokon, már ma csak elbúcsúztunk és válunk egymástól cum protestatione solenni.» Tört. Tár. 1878. évf. 122. l.

nem felejtheti el azon károkat és veszélyeket, «melyeket Schvendi és Tiffenbach lutheránus tábornokok előidéztek».

E közben felhasználták az alkalmat, hogy Bethlen hiveit bocsánat, pénz és méltóság igéretei által magokhoz csábítsák. Némelyek elég gyengék voltak hajlani a szép szavakra s később tényleg el is szakadtak, köztök maga a nádor is.

Bethlen az egész alkudozás folyama alatt higgadtan és következetesen viselte magát. Személyes ügyét, a maga javára nem választotta el az ország érdekétől, ő a békét komolyan óhajtotta[1] s azért hajlandó volt nagyobb engedményeket is tenni, de az ország szabadságának koczkáztatása nélkül. Mint bölcs államférfi, figyelmbe vette a szomszédokkali, különösen a törökkel való viszonyát is; figyelembe vette az európai politikai és vallási állapotokat és különösen a protestánsoknak egymás iránti szeretetlenségét.[2]

[1] «Én is az Úr Istentől semmit bizony lelkem idvességén kívül úgy nem kivánnék, mint pacem honestam, securam, sed non fucatam et jesuiticam», irja márcz. 20-káról Dóczi István és Rimay János portai követeknek. Mikónál Erd. Tört. A. II. 384. l.

[2] 1621. ápr. 19. Ujvárról irja Bethlen Rimay Jánosnak: «Dolgomban én eljárok és csak érkezzenek az hadak, minden dolgokat fogyatkozás nélkül vihetünk véghez, ha Isten akarja. De az állapotot ha consideráljuk, én főképpen értvén az austriai és hispaniai háznak intentumát, oly bizonnyal reméllem mintha szemeimmel látnám, hogy elnyomják ebben és az következendő esztendőben csaknem egész Európának minden evangelica religion való statusit, fejedelmit, ha az töröknek ereje által hadokat nem distrahálhatjuk. Mert az evangelikusok egymást nemhogy szeretnék, de ha lehetne egyik religio az másikat egy momentumban vesztené el, úgy gyűlölik egymást. Az saxo, noha evangelikus, de Fridericusra való irigysége miatt az Krisztus ecclesiájának ellensége lőn — vagynak többen is az imperiomban olyanok — és egymást addig űzik, kergetik, ölik, vágják, hogy az megerősödött és religiojokkal összefonatott papista statusok dolgokban eljárnak . . . . .

. . . . . .

és ha az austriai ház victor evaserit, actum erit de tota Hungaria, Bohemia, imo de tota Europa. Soha bizony sem Helvetica, sem Augustana confessio tovább nem leszen, minden országok szabadsága elromol és némettel, hispánussal rakják meg az országot s az urak, nemesek jószágait azoknak osztják. Ez a magyar nemzet penig — valaki pápista —

Április közepén kijelentette Bethlen, hogy az egyezség megerősítésének országgyűlésen kell történnie, mely szent Mihály napján fogna megnyittatni, a mikorra a töröknek jóváhagyását is kieszközli. Addig is fegyverszünetet ajánl. De Bécsben el nem fogadták ajánlatát. Már ekkor Forgách nádor nyiltan elpártolt Bethlentől, ki ezért ápr. 25-kéről egy erős szemrehányó levelet irt neki.[1] A jezsuitáknak pedig sikerült meggyőzniök Ferdinándot a felől, hogy Magyarország szabadságait nem kell fentartania, mert hiszen azok részint ki vannak erőszakolva, részint pedig felségi tetszésétől függők. Nyiltan hirdették, hogy ő felsége nem fogadhatja el a békét, míg a magyarok az újabb békében kierőszakolt jogaikról le nem mondanak, jelesül míg a bécsi béke el nem törültetik, míg a hitlevél 17 pontja meg nem semmisíttetik és míg minden magyar várba német katonaság nem bocsáttatik.[2]

Mindezeknél fogva a haimburgi tanácskozásnak eredménytelenül kellett eloszlania; mivel Bethlen a jezsuiták tanácsában foglalt feltételeket a nemzet érdekében el nem fogadta.

Bethlennek keserű tapasztalatai voltak az alkudozások alatt. Fájt neki, hogy hivei közül sokat a császár haragjától való félelem és gyávaság miatt ingadozni látott s hogy Forgách

de azok mind ellenségeink, nagyobb részént és éjjel nappal csak tanácsot tartanak ellenünk; de ezek között való defectiót nem egyébb hozza, hanem az nagy hitetlenség és császár részéről adandó segítség felől való reménységnek elfogyása . . . Mikó, Erd. Tört. Adatok II. 394. és 395. l.

[1] Eszterházy I. 195—201. l.

[2] U. o. 198. l. Péchy Simon ápr. 26-káról irja Thurzónak: «Neköm az Eszterház Miklós fő jezsuita pater Sz. Györgyi igen világosan megmagyarázta, hogy császár ez mostani mótussal föl akarja magát szabadítani mind praedecessori által s mind maga idejében lött s következett kétféle kötelesség alól és diplomák alól: ab extortis et Majestalibus. Az extortakon értik a bécsi pacificatiot, kit fegyverrel nyertek az magyarok; az majestalesekön értik, a melyeket et tempore electionis fogadtanak, kivel kételenek voltak az majestas elnyeréséért, hogy adják és fogadják az országnak és így sem az bécsi végezést, sem az 17 conditiót nem akarná megerősíteni . . . Tört. Tár 1878. évf. 131. l.

nádor tényleg elszakadt tőle. Régen ismerte ő a nádor tettetését és érzelmeit; de csak a tárgyalások vége felé győződött meg teljesen árulásáról.

«A palatinus most mutatta ki foga fehérit — irja márcz. 20-kán — noha tudtuk eleitől fogva ő kegyelme magaviseléséből minden affectusát mihozzánk; de most leginkább megmutatta, látván tovább nem titkolhatja dolgát, mivel kivánsága szerint per pacificationem az clerus introductiója nem secundálhat, látta Haimburgban penig igen öszveelkutt volt az császár commisarusival — együtt vendégeskedett véllek, és Buquoi, Tiffenbak is Bécsből hozzámenvén, igen ittanak és engemet gyalázatosan emlegettenek maga asztalánál, kiről senkit meg sem szólított, noha tiszti szerént kellett volna urát oltalmazni etc.» Elpártoltak még: Széchy Gy., Jakusith A., Apponyi P., Balassa Zs., Bosnyák Tamás és mások, kik hajdan hűséget mutattak a fejedelem ügye iránt.

II.

Bethlen Eperjesre hívja össze az ország rendeit. — Thurzó ezt ellenzi. — A csekély számban összejött rendek csüggednek. — Ezért Bethlen új alkudozásba bocsátkozik Nikolsburgban. — A két fél utasítása.

Bethlen, a sok elpártoló által elkeseríttetve, nem bízott többé senkiben, csak saját fegyverében. Látván, hogy a haimburgi eredménytelen tanácskozás után kikerülhetetlenné vált a háború, egy manifestumot bocsátott ki, melyben az alkudozás meghiusulásának okát Ferdinándra hárítja. Mint az alkotmányos szabadságnak rendíthetlen híve, össze akarta hívni az ország rendeit is, hogy eddigi eljárásáról számot adva, megkérdezze őket, akarják-e polgári és vallási szabadságukat tovább is védelmezni vagy nem. Május elején közölte ezen szándékát néhány párthivével. Thurzó Imrének levélben irta meg Kassáról, hogy az országgyűlés jun. 1-jén lesz vagy Kassán, vagy ha a rendek akarják, Eperjesen. Ő majd előterjeszti a korona őrzését illető nézetét. Kitör az áruló nádor ellen, a ki az országot fegyverrel akarja a császár lábai alá

hajtani. Látni akarja, kik tartanak vele, kik jönnek el az országgyűlésére s kik nem.[1]

Bethlen, bármily nagyon neheztelt is a nádorra, a békességtől, ha arra kilátása volt, nem idegenkedett. Azért irta máj. 15-kén Thurzónak, hogy ő az Eperjesre jövendő rendeknek elő fogja terjeszteni a diplomát és ha azok megelégesznek vele, ő belenyugszik; ő ugyan azt hiszi, hogy az nem fog az ország javára lenni, de elfogadja. A maga részéről szintén elkészítteté a diplomát, felküldé Bécsbe a császárnak elfogadás végett. Lemondásának feltételéül ezeket tűzte ki: 1. hogy jún. elsejéig a hadviselés szüneteljen, hogy a rendek szabadon nyilatkozhassanak elfogadják-e a császár diplomáját, vagy sem; 2. ha az ország nem lenne megelégedve a diplomával, lehessen annak javításáért folyamodni és azt, a mi igazságos és méltányos, a császár adja meg. Ő maga nehézségeket nem fog csinálni s fel is hatalmazza Thurzót, hogy az előleges béketárgyalást a nádorral megkezdheti, csak őszinte legyen a császár akarata. Késznek nyilatkozik arra is, hogy ha az ország gyűlése elfogadja a császár feltételeit, a rendeket a hűségi eskü alól felmenti;[1] de azt ne kivánja tőle senki, hogy az ország rendei össze se jöjjenek, hanem fegyveres erő előtt meghajoljanak, mert ő azt nem fogja megengedni. «Ime előttünk az 1 dies Junii — irja máj. 25-kén Thurzónak — isten azt megengedvén érnem, oda megyek, a kik compareálhatnak, eleikbe adom palatinusok szerzette szép békességet, ha contentusok lesznek rajta, volenti non fit iniuria és én sem veszekedem tovább, hanem de facto az resignatióról végezek. De ha nem lesznek contentusok s meg se engedik, hogy pro melioratione et reformatione difficultatum

[1] «Az gyűlésre hívó leveleket kegyelmed küldesse meg, kérem el ne mulassa, én mindent hivatok, a ki nem compareal vagy personaliter vagy per legatum, az megmutatja magát, akarnám igen, ha kegyelmed maga is akkorra Eperjesre jöne. Bizony nagy hasznát reményleném . . .» Bethlen Thurzónak máj. 10. Polit. lev. 296. 297. l. Meghívó levél máj. 9-kéről u. o. 474—475. l.

[2] Bethlen pol. lev. 301. l.

in diplomate postán magok atyjokfiai által császárt és nem Forgáchot requirálhassák, bizony soha halálomig el nem állok az ország mellől; ha csak öt avagy hat vármegye marad meg mellettem is, mégis eleget akarok tennem kötelességemnek, conscientiámat, híremet, nevemet, meg nem undokítom . . .» [1]

Ilyen hangulatban várta Bethlen az eperjesi országgyűlés megnyitását.

Thurzó nem tartotta az időt alkalmasnak arra, hogy ez az országgyűlés megtartassék; kérte is a fejedelmet annak elhalasztására. De Bethlen azzal indokolta a gyűlés megtartásának szükségét, 1. hogy az országnak alkalma legyen a nádor elpártolása felett nyilatkozni, 2. hogy a korona felett intézkedhessék, 3. hogy a rendek a császár diplomáját tárgyalhassák, 4. hogy a hadi ügyekről, esetleg ellentállásról gondoskodhassanak, 5. hogy a nagyszombati megbizáshoz képest csak két hónapra volt adva neki a hadsereg s annak lefolyása után országgyűlés tartandó.[2]

Ezen okoknál fogva okvetlenül szükséges, hogy az urak, a városok és megyék követei összejöjjenek.

Ugy látszik azonban, hogy Thurzónak igaza volt; a háború miatt a gyűlés meg nem tartathatott. Legalább junius elején igen kevés megye küldötte el követét Eperjesre.[3] E közben folyt a háború és Bethlen, nehány diadala után, hajlandó volt ismét a békekötésre; kétségen kivül azért, mert az összejött rendeknél is rossz hangulatot vett észre. A Ferdinánd részéről igért kegyelem sokaknak fejét megzavarta. Ezért irta később Bethlen, méltó panaszos hangon, hogy «amaz gyalázatos grátiát minden statusok örömmel elveszik vala, nem gondolnak vala semmi gyalázatos hirben-névben való eséssel, hazájok szabadságának labefactatiójával, az isteni igaz tiszteletnek, vallásnak megromlásával; eszekbe sem jut vala azelőtt 9 és 10 holnappal concludált unióról (melyet a pápis-

[1] Bethlen pol. lev. 308. l.
[2] Bethlen pol. lev. 310. l.
[3] Eszterházy, I. 205. l.

ták igazán neveztek volt *unni* jónak) Ferdinánd császár királyságának in aeternum renunciálásáról; meg sem emlékeznek vala akkor, hogy én választott királyok vagyok: mert körmökre égett vala és nem hihetik vala abból az labirintusból való emergálásokat különben, hanemha császár hűsége alá redeálnak ismét . . .[1]

A csüggedés oly nagy volt, hogy még Thurzó Imre is hajlandó volt magát megadni, de Bethlen egy hatalmas levéllel felgyujtotta ismét lelkesedését. Ily körülmények között nem maradt egyéb út, mint néhány győzelem nyerése után alkudozásba bocsátkozni Ferdinánddal.

Szept. 24-kéről irja Rákóczy Györgynek, hogy «a szent békességnek tractájához jövő hetfőn hozzáfognak». Előlegesen Thurzó Imrének és Ditrichstein bibornoknak kellett volna találkozniok Szakolczán, hogy a békealkudozás alapjaival tisztába jöjjenek; mert, bár mind a két fél óhajtá a békét, mégis félni lehetett, hogy nem fognak többre menni, mint Haimburgban. De a bibornok félt Szakolczára mennni, «hogy fortély ne essék rajta oly messzelevő erőtelen helyen». A tanácskozás helyévé elébb Pozsonyt ajánlották, később, mivel ott pestis kezdett dúlni, Rabensburgot Morvaországban. Végre is *Nikolsburgban*, a bibornok fényes várpalotájában jöttek össze a felek küldöttei.

Ferdinánd részéről jelen voltak: Ditrichstein bibornok, Preiner Siegfried, gr. Collalto Rajmbold, Pázmány Péter és Eszterházy Miklós; tehát többnyire azok, kik a haimburgi alkudozások alkalmával. Nem csoda tehát, hogy utasításuk majdnem ugyanaz volt, t. i. hogy Bethlen ügyét elválaszszák a rendek kivánataitól; amazt tárgyalják, emezt további intézkedés végett Bécsbe küldjék. Az engedményekben most is fokonkint kell haladni s követelni mindazt, a mit Haimburgban kivántak.

Bethlen követei voltak: Thurzó Imre, Sándor János, Fráter István és Kassai István. Ezeknek utasítása az volt,

[1] *Századok*, II. 232. l.

hogy elébb a fejedelem kívánatait, azután a rendek sérelmeit tárgyalják, de a végzésekben a két ügyet el ne különítsék. Legtöbb súly a vallási ügyekre fektettetett s e részben kívánják, hogy a jezsuiták, kik a nyár folytán ismét Nagyszombatra jöttek (Káldi Gy.), az országból kizárva legyenek, a klérus viszonyai az 1620-ki pozsonyi végzések alapján rendeztessenek. A politikai sérelmek orvoslását a legközelebbi országgyűlésre kell halasztani. A fejedelem is ott fogja a koronát és az országot átadni. Általános amnestiát kívánjanak.[1]

Ezen utasításokból lehetett sejteni, hogy a béke nehezen fog megköttetni. Az értekezletek nov. 11-kén épen oly szerencsétlenül kezdődtek, mint Haimburgban, mert a ferdinándiak ismét nem akarták elsők előterjeszteni kívánataikat. Thurzó tehát felállván, úgy tett, mint a császáriak azelőtt, t. i. nagyon is sokat követelt, hogy legyen miből lealkudni. A császár — mondá — hagyja magára Bethlent és a magyar rendeket; mondjon le az országra tartott minden igényeiről; s akkor készek őt megvédeni bármely ellenség ellenében is. Erről Ferdinánd követei hallani sem akartak, valamint arról sem, hogy az ország megosztassék. Ellenkezőleg, azt kivánták, hogy a fejedelem mondjon le a királyi czímről s adja vissza az elfoglalt országrészt. Ezek sem engedtek. A fejedelem újabb utasítása szerint azonban okt. 18-kán kijelentették, hogy beleegyeznek abba is, s a fejedelem lemond a királyi czímről, ha viszont a király a fejedelem és a rendek kívánatait teljesíti. Kívánják tehát, hogy a császár Bethlen személye és örökösei részére átadja a tiszántúli megyéket a szatmári, munkácsi és ecsedi várakkal és uradalmakkal; a véghelyek fentartására és az őrségek fizetésére adjon évenkint 100 ezer forintot, egyszer mindenkorra 100 ezer aranyat, Oppeln és Ratibor herczegségeket, «a római sz. birodalom, Magyarország és Erdély fejedelme, Oppeln és Ratibor herczege, a

[1] Bethlen utasítása, szenczi táborából 1621. szept. 27. Lásd Fraknói, Pázm. I. 594.

székelyek grófja» czímet; czímerébe új jelvényeket; a birodalmi gyűlésen széket és szavazatot; az arany gyapjas rendet; ha a török által megtámadtatnék, segítséget; ha Erdélyből kiszoríttatnék, Pardubicz csehországi várost. Végre fogadja a király kegyelmébe azon német urakat, kik a fejedelemhez menekültek.

E közben nagy csapás érte a fejedelmet, legbuzgóbb hivének Thurzó Imrének halála által (okt. 19.), ki elejétől fogva legerélyesebb harczosa volt ügyének. A békealkudozásokban, melyek e miatt nov. 7-kéig félbeszakadtak vala, Thurzó Szaniszló pótolta némileg hiányát.[1]

Ennek tiz pontba foglalt utasításában a vallásra vonatkozólag az volt, hogy az 1606-ki évi bécsi békekötésnek 1608-ban az országgyűlés által inkább kifejtett és megerősített czikkelyei, minden pontjaikra, záradékaikra és összes foglalatukra nézve, néhai Mátyás császár és király hitlevelével, a vallás szabad gyakorlatával s templomok használatával együtt megtartandók lévén, ezeknek erejénél fogva Győr várába is bebocsáttassék az evangelikus hitszónok; és valamennyi templom azoknak, kiktől elvétettek, névszerint pedig a szentgyörgyi és bazini polgárokéi, adassanak vissza haladék nélkül a közcsend feltartása kedvéért. Szintén ezen okból a jezsuiták is, kivétel nélkül száműzendők.

A tizenhét alkupont, melyet Ferdinánd választása alkalmával elfogadott, iktattassék a legközelebbi országgyűlés alkalmával az ország végzeményeibe; és az üresen álló nádori szék töltessék be. Szüntettessenek meg az ország valamennyi sérelmei országgyűlésileg és azután adassék át az ország tényleg'ő felségének.

Minthogy pedig az ország végzései tiltják a birtoktalan nemesek és czímzetes püspököknek dietára való meghivását: szükséges, hogy a prépostok és apátok ne birjanak a káptalaniaktól külön székkel és szavazattal, hanem ezentúl káptalannak és prépostnak csak együtt legyen egy szavazata; a

[1] Bethlen pol. lev. 358. l.

káptalan és prépost nélküli prépostok és apátok pedig szavazattal épen ne birjanak.

A jelen zavaros időkben történt adományozások és beirások terjesztessenek a jövő országgyűlés elébe, hogy látván és értvén azokat a statusok, érvényességökről itéletet hozhassanak . . . Általános amnestia adassék stb.[1]

Október 26-kán tartott ülésen Bethlen és Pázmány czímei adtak okot vitatkozásra. Ez utóbbi kinyilatkoztatta, hogy ő esztergomi érsek lévén, az érseki czímet nem engedi magától elvitatni s hogy a beszterczebányai végzés nem bir érvénynyel. Mind két felől sok oly kivánság fejeztetett ki, mely szószaporitásnál egyebet nem eredményezett.

Vallási ügyben Ferdinánd, a már fentebb érintett egyéb pontokon kívül, kivánta Bethlentől, hogy a neki átengedendő Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, és Beregvármegyékben, a karok és rendek beleegyezése mellett, a keresztyén katholikus hitvallás s az egyházi hatóság szabadon gyakoroltathassék; hogy az e vármegyékben létező püspöki s egyéb tizedeket, az egri káptalan negyedeit s a nagyváradi püspökség javadalmait az egyháziak, a károlyi szerződés értelmében, csorbitatlanul szedhessék, birtokolhassák; hogy ezekre nézve a nevezett vármegyék s az erdélyi fejedelem, a királyi felségnek, az ország végzéseinek törvényes ügyeikben a nádor s az ország rendes birói hatóságának legyenek alávetve; a lakosok pedig, fentartatván szabadságaikban az országgyűléseken megjelenni és a közterhekben részt venni kötelezetnek . . .[2]

Bethlen követei sürűn leveleztek urokkal. Minden fontosabb momentumról jelentést tettek neki s véleményét kérték. Ehhez képest nov. 6-án ismét tiz pontba foglalta össze azon indokokat, melyek Ferdinándot a fejedelem kivánalmainak elfogadására birhatnák. De hiába való volt ez is. Hosszas meddő viták után sem tudtak egyre jönni. Bethlen követei

[1] Eszterházy, I. 217—220. l.

[2] Eszterházy, I. 224. l.

tökéletesen belefáradtak a tanácskozmányokba. Attól tartottak, hogy ha most meg nem köttetik a béke, az ország végromlásra fog jutni. A háború folytatásához meg épen semmi kedvük nem volt. Ennélfogva minduntalan arra kérték a fejedelmet, hogy a béke megkötését ne hátráltassa. A seregben is sokan zúgolódtak s fenyegetőztek, hogy ha béke nem köttetik, szétoszlanak. Mindezeknél fogva Bethlen kényszerítve volt a békére; hajlandó volt lemondani a királyi czímről s elhagyni az országot; de követelte, hogy az ország sérelmei orvosoltassanak, különösen a protestánsok szabadságai a bécsi béke és II. Mátyás ismeretes magyarázó okmánya alapján biztosíttassanak; a jezsuiták pedig számüzessenek.

Mindezek igen fontos kérdések voltak, melyeknek eldöntése még sok időt vett igénybe.

III.

A papi javak és a jezsuiták feletti tanácskozás. — A vitás kérdések Ferdinánd és Bethlen elé terjesztetnek. — Ferdinánd irásbeli nyilatkozata. — A béke decz. 31-én létre jön; annak pontjai.

Az 1621-ki nov. végétől decz. végéig folyt alkudozások alatt legtöbb nehézséget okoztak *a papi javak és a jezsuiták.*

Bethlen ugyanis azt kivánta, hogy az általa birandó vármegyékben létező papi javakat is ő birhassa élethossziglan. A császár világi tanácsosai hajlandók voltak a béke kedvéért beleegyezni; de a főpapok és a vakbuzgó Ferdinánd — «ki aggódó lelkiismeretének megnyugtatása végett a hittudósokat is meghallgatta» — máskép gondolkoztak és — határoztak. Ők a katholikus egyház birtokainak csorbításáról és a protestáns hitfelekezeteknek oly szabadságáról, minőt a fejedelem követei követeltek, hallani sem akartak. Ő felsége, mondák, koronázásakor hittel fogadta, hogy az egyházi urakat is jogaikban megtartandja, a hazai törvények s a kánonok is úgy kivánván, hogy azokból semmi sem idegeníttessék el.

Erre a fejedelem követei azt válaszolták, hogy a törvény nem ellenzi a papi javaknak az ország közszükségeire való ideiglenes fordítását. E tekintetben hazai példák sem hiányoznak. Juthat tehát az egyházi uraknak is valami, a fejedelemnek is valami.

A mi a jezsuitákat illeti, azokra nézve hivatkoztak a rendeknek azon kívánságára, miszerint azok az országból kizárandók. Decz. 5-ki ülésben előterjesztettek a már fentebb közlött utasításoknak némely módosításai.

Ugyanis az első pontnak a jezsuitákat illető záradéka ekképen fogalmaztatott: «A jezsuiták pedig, mivel azok az ország megegyezése nélkül, sőt a közvégzeménynek és néhai méltóságos gr. Thurzó György, Magyarország nádora, mint a királyi fenség után főfő magistratus ünnepélyes tiltakozásának ellenére jöttek be az országba s collegiumokat, ingatlan jószágok képére bitoroltak és birtokba vettek, mindnyájan az országból száműzessenek.»

A királyi hitlevél tizenhét pontjának sértetlen fenmaradásán kívül azt is erősen hangsúlyozták, hogy az országos tisztségek, érdemes és régi családokból származó személyeknek, vallászkülönbség nélkül adományoztassanak.[1]

Ferdinánd e kérdéseket lehetőleg háttérbe szorítani igyekezett. A papi javakra nézve a decz. 18-ki ülésen ismételve kijelentette, hogy mivel azoknak adományozása lényegesen királyi jogot képez, tehát azt követeli a fejedelemtől, hogy az átengedendő országrészben az egyházi jogokat kivétel nélkül bocsássa neki át. A jezsuitákra nézve külön nem nyilatkozik, csak átalánosságban igéri, hogy ha a fejedelem mérsékeltnek fog mutatkozni, különösen azon kérdésekben, melyek az ő *lelkiismeretét és becsületét* illetik, azon esetben ő is nagylelkű lesz.

Másnap az által kívánta nagylelkűségét bebizonyítani, hogy Bethlennek engedte át Abaujvármegyét Kassával egyetemben; de csak azon esetre, ha a többi feltételeket elfogadja

[1] Eszterházy I. 258. l.

és ha azon lesz, hogy a rendek kívánalmaiból maradjon ki mindaz, mit *lelkiismeretének* sérelme nélkül meg nem adhat. Különös, hogy az itt megigért Abauj helyett visszakívánja a már elébb odaengedett Borsódot.

Erre nézve Bethlen biztosai mondák: «a mi felséges urunk szintén óhajtja a békét; a császári királyi felség által neki engedélyezendőket köszönettel és hálával veendi; de ahhoz nincs remény, hogy a már egyszer megigért valamely megyéről lemondjon. Ferdinánd biztosai végre Borsódot is felajánlották, de oly értelemben, hogy valamennyi tized, Tiszán innen úgy, mint Tiszán túl, továbbá az egyházi jószágok és jövedelmek ő felségét és a többi birtokosokat illessék.

Bethlen biztosai erre kinyilatkoztatták, hogy a fejedelem igenis kész a tiszáninneni tizedeket ő felségének hagyni s kész az egyházi férfiaknak visszaadni valamennyi egyházi jogokat Liszka és Kisfalud kivételével. Itt azonban felszólalt Pázmány, hosszasan bizonyítgatván, hogy Liszkát és Kisfaludot nem lehet a fejedelem kezében hagyni, mert — úgymond — ez a király lelkiismeretének sérelmével járna, mint a ki megesküdött a főpapoknak, hogy őket jószágaik birtokában megtartja. Ő, t. i. a szóló, nagy áron vette meg a liszkai tizedet és ha ez most elvétetnék, nagy kára lenne nemcsak neki, hanem a szepesi prépostságnak és káptalannak is, mint a melynek egyéb jövedelme alig van.

Hosszabb vita után sem birván e tárgyban megállapodásra jutni, Ferdinánd és Bethlen elé terjesztetett a kérdés. Az adományozásokra és beirásokra nézve Ferdinánd biztosai azt kívánták, hogy a fejedelem által adományozott és beirt jószágok azonnal ingyen adassanak vissza elébbi birtokosaiknak. Bethlen biztosai pedig a bécsi békekötés eljárására hivatkozva, az országgyűlés elé valónak állították az ügyet. Ez is Ferdinánd és Bethlen elé felebbeztetett [1]

Egyébként Ferdinánd biztosai decz. 19-én benyújtott

[1] Eszterházy I. 269—271. l.

irásbeli nyilatkozatának idevonatkozó pontjai ekképen hangzanak:

1. Ő császári királyi felsége legkegyelmesebb urunk, az összes karokat és rendeket szabadságaikban és kiváltságaikban meg akarja tartani. A bécsi békekötés czikkelyeit s az 1608-ban boldog emlékezetű Mátyás császár és király koronázása előtt és után hozott végzéseket — úgy mindazáltal, hogy a bécsi czikkelyekben a katholikus hitvallás s az egyházi státus mellett megállapítottak, világosan ismételtek gyanánt tartassanak — az ő felsége szerencsés koronázása előtt megengedett és elfogadott alkupontokkal együtt kegyelmesen megtartandja s másokkal is meg fogja tartatni; egyes-egyedül a tizenkettedik és tizenharmadik pont kivételével, melyek közül amaz már nem szükséges, miután Csehország s más szomszéd tartományok, melyek Magyarországgal elébb szövetkezve voltak, nemcsak kibontakoztak ilyetén szövetkezésök terhétől, hanem az illető okleveleket is ő felségének kezeihez juttatták; az utóbbi pedig a státusok kivánalmainak hetedik pontjával s Magyarország fentartásával egyenesen ellenkezik. Mert ha Magyarország a keresztyénségnek előfala, a mint hogy tagadhatlanul az is, joggal kivántathatik erre a keresztyén országoktól segély; miután azonban ezen országok és tartományok megtagadnák a segélyt, ha elvül állíttatik fel, hogy hadaik a végvárakból kirekesztve legyenek, úgy látszik, az ország fentartásának érdeke követeli, hogy ezen feltétel vagy hagyassék ki, vagy módosíttassék.

2. Az amnestia megadatik . . .

3. Ő felsége a békeszerződés megkötése napjától számítva hat hónap lefolyása alatt országgyűlést fog hirdetni s abban az összes státusok valamennyi sérelmeit, a második alkuponthoz képest tettlegesen meg fogja szüntetni . . .

A többi pont nincs összefüggésben a vallás ügyével, azért e helyen mellőzhető.

Bethlen követei sürgették a tárgyalások befejezését. Követelték a végválaszt Ferdinánd követeitől először a fejedelem kielégíttetésére, aztán a rendek kivánalmaira nézve

Ezek decz. 30-án jelentést küldtek uroknak a dolgok állásáról, még mindig attól tartván, hogy a fejedelem követei «rejtekben tartanak valamit vagy a templomok, vagy a jezsuiták vagy más ilyesmi tárgyban, melylyel csak Bethlen kielégítésének biztosítása után akarnak előlépni».[1]

A király azzal lepte meg kétkedő követeit, hogy nyomós politikai okoknál fogva, még aznap, t. i. decz. 31-én megerősítette a békepontokat.[2] Bethlen szintén a viszonyok kényszerűsége miatt elfogadta az eléje terjesztett megállapodásokat.

A szerződési oklevelek aláirattak és kicseréltettek. Bethlen példánya főpontjaiban ekképen hangzott:

«Mi Gábor, Isten kegyelméből a Római Szent Birodalom és Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura, a székelyek grófja s Oppeln és Ratibor herczege.

Emlékezetül adjuk jelen levelünk által értesítvén mindeneket, kiket illet, hogy a Magyarországban minap keletkezett mozgalmak lecsendesítésére, némi biztosainknak — — —

A fejdelem úr egyszerűen és teljesen leteszi, lemondván róluk örökre, a királyi czímet, valamint Magyarország öszves igazgatását, kormányzását s jelvényeit; és soha semmi szín alatt sem fog az ország igazgatásába és kormányzásába avatkozni s beléelegyedni, azokat mindazáltal kivévén, melyek jelen szerződés erejénél fogva a fejdelem úrnak engedélyeztetnek.

A fejdelem úr az ő felségének hagyandó városokat, várakat és végházakat valamennyi ágyúkkal, lőporral, erősségi és hadiszerekkel, úgy a mint most vannak, a felség biztosai kezéhez adandja, azoktól semmit ki nem vivén s el nem szállítván.

A fiscalis jószágokat és öszves jövedelmeket, nemkülönben a szintén ő felsége részére visszatartandó aknákat és mindennemű érczbányákat is, az ezekhez tartozó minden eszközökkel egyetemben, minden károsítás és rontás nélkül ő felsége ezen biztosainak kezéhez adandja és juttatandja. És ezentúl nem is fog ilyetén jövedelmeket bitorolni vagy elfoglaltatni.

Mindezeknek átadására és foganatosítására pedig még ezen értekezlet közben mindkét részről biztosok neveztessenek hasonszámmal, — — — — — — — — — — — —

Az ország szent koronáját a fejdelem még mielőtt biztosai Kassára érkeznének, oda fogja vitetni s a koronaőrökkel és ő felsége biztosaival a koronát és a hozzá tartozó ereklyéket sértetlenül kivitetni és Trencsén városába szállíttatni — — — — — — — — — addig tudniillik, míg a legközelebbi országgyűlés alatt, Pozsonyba, mint az őrzéséül az előtt kijelölve volt helyre, kellő módon visszavitetik.

A szepesi kamara levéltárát is vizsgálják meg és leltározzák — — — — — — — — — — — — — —

Az ezen mozgalmak közben akár egyháziaktól, akár világiaktól elfoglalt valamennyi várakat és bármi néven nevezendő fekvő jószágokat kibocsátván a fejdelem, — előbbi uraiknak és birtokosaiknak, az ország visszaadásának ezen

határideje alatt, halasztás és ellenszegülés nélkül, az ő felsége által neki engedélyezett területeken is, visszaadandja, valamint a leveleket és okiratokat s a káptalanok pecséteit is, ha ilyesek találtatni fognak, de mindazok kivételével, melyek eddiglen netalán valakinek beirattak vagy ajándékoztattak és melyek a fejdelem úrnak ő felsége által engedélyeztettek.

A mi pedig a világi s egyházi jószágoknak egyszerű és szolgálatokért tett adományozásait illeti, azokat az ország valamennyi státusaiból ő felsége, a fejedelem úrnak engedélyezett területekre nézve pedig ő általa kinevezendő és átküldendő biztosok — köztök az országnak még fennlevő rendes birái is és ha időközben ő felsége országbirót nevez, ennek elnöklete alatt — az oklevelek kicserélésétől számítva, két hónap közben vizsgálják meg és hajtsák azonnal végre.

A beirványok s a fejdelem úr által elzálogosított jószágok maradjanak érvényességben, míglen a státusok e javakat a közelebb tartandó nyilvános országgyűlésen felszabadítandják és azokat, kik a pénzt adták, kielégítendik; ezentúl pedig semmiféle beirványok, bármi czím vagy ürügy alatt, ne történjenek többé.

A fejdelem által történt nemesítések maradjanak érvényességben, úgy mindazáltal, hogy a mondott legközelebbi országgyűlésen az illető oklevelek bemutattassanak, miszerint a nemesség tudva legyen s e tekintetben csorba ne üttessék a törvényeken.

Néhai gróf Homonnai György örököseinek váraikat és jószágaikat a fejdelem úr az ország általadása után azonnal a gróf hátrahagyott özvegyének, mint természetes és törvényes gyámnőnek s az árvák kezéhez adandja — — —

nyúlni; nem is fogja őket háborgatni; — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

A császári királyi felség viszontag a fejdelem urat, jogánál és császári hatalmánál fogva, a római szent birodalom fejdelmévé teszi és nyilvánítja. Azonkívül Sziléziában két herczegséget, Oppelnt és Ratibort, a czímek és czímerek szabad használatával s mindazon joggal, hatósággal és jövedelmekkel, melyekkel azokat a néhai fejdelem somlyai Báthori Zsigmond birá, birtoklá és élvezé vala, a fejdelem úrnak és saját ágyékából s törvényes házasságból származandó fiai egyikének, ilyesek nemlétében pedig, fogadott fiának és öcscsének, ifjabb Bethlen Istvánnak, élte hosszára kegyelmesen adományozza; az egyházi jószágok s a clerus jövedelmei, mentességei és hatóságai s a katholikus hitvallás gyakorlata ezen herczegségekben is épségben és sérelem nélkül maradván és semmi áron sem levén szabad akár a fejdelem, akár más valakinek, azokat más hitvallás behozatalával vagy egyébképen változtatni vagy zavarni.

A czímre nézve kegyelmesen megegyezik ő felsége, hogy Erdély fejdelmének szokott czímén kívül, a római szent birodalom méltóságos fejdelmének s Oppeln és Ratibor herczegének czímével is élhessen.

Ezekhez ő felsége a mondott fejdelem úrnak az ország Tiszán túl és Tiszán innen fekvő hét egész megyéjét, úgy mint: Szatmárt a hasonnevű erősséggel, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Zemplént, Borsódot, Szendrő kivételével (az ottani harminczad jövedelmei mindazáltal a fejdelem úr részére maradván) és Abaujt Kassa városával, összes régi széleikkel és határaikkal a Tiszán innen s a Tiszán túl, jövedelmeikkel és fiscalis járandóságaikkal, teljes törvényhatósággal és kormányzással egyetemben, de mégis a következő feltételek alatt, életének napjaira birni és birtokolni engedélyezi.

A fejdelem úrnak engedélyezett, felebb említett hét megyében a katholikus hitvallás s az egyházi hatóság békén maradván, mindenütt szabadon gyakoroltathassanak.

A fejdelem úr az öszves tiszáninneni tizedeket az egyháziak s a törvényes birtokosok részére hagyja.

A mondott megyék az ország törvényeinek s igazságszolgáltatási ügyekben a nádornak s az ország rendes bíráinak legyenek alávetve a szokásos végrehajtásokkal; s követeiket is szokott módon az országgyűlésekre küldjék és utalják, hol a mágnások s az országgyűlésekre meghívatni szokott mások is jelen legyenek, de mégis a fejdelem úr tudtával, ki az országgyűlés tartásáról is fog ő felsége által bizton értesíttetni. Ezen megyék egyébiránt szabadságaikban és kiváltságaikban meg fognak tartatni. Az egyházi jószágok adományozása pedig s a patronátus jog ezen megyékben ő felsége részére épségben maradjon.

A Magyarország szent koronájára magszakadásból vagy olyasoktól, kik az ország rendes bírái által az ország közvégzeményeihez képest örök hűtlenség vétségében fognak elmarasztaltatni vagy bármi más törvényes módon jogszerűleg háramlandó jószágokat érdemes személyeknek, ő felsége helyeslésének bevárása mellett, adományozhassa a fejdelem úr, melyeknek megerősítése engedélyeztetni fog ő felsége által és kanczelláriájában ingyen kiadatni.

A mondott megyék főispánai, valamint a végek és hajdúk kapitányai és várnagyai is, a városok és kiváltságos mezővárosok bírái és tanácsnokai, a jelenvalók s a jövendőben levők, kik az ország általadására kitűzött határidő alkalmával a fejdelem úrnak esküsznek, ő felsége biztosai előtt is különösen e pontokra fognak esküdni.

Hogy a fejdelem úr életében is ő császári királyi felsége s utódai, Magyarország törvényes királyai és Magyarország s az ő hív alattvalóik ellen, ellenségeskedést senkinek parancsaira és szorgalmazásaira sem fognak elkövetni;

és noha ő felsége a törökkel kötött békét a kitűzött határideig meg akarja tartani: ha mindazáltal török háború állana be, a fejdelem úrnak engedélyezett ama megyék lakosai és véghadai, nemkülönben mint az ország többi megyéi, ilyetén háborúban hűséges és ernyedetlen szolgálatot köte-

lesek tenni ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak;

végre, hogy a fejdelem úr halála esetére, ő felségének és utódainak Magyarország törvényes királyainak, teljes engedelmességére s az országgal egyesülésre azonnal és tettleg vissza fognak térni s a törököknek, az ország megirt részeiből, semmi ürügy és szín alatt egyáltalában semmit sem fognak odaengedni vagy általadni. Mely végekről a fejdelem is erejéhez képest úgy fog gondoskodni, hogy az ellenségeskedés minden veszélyétől mentek maradjanak Azonfelül Erdély is biztosítani fogja ő császári felségét és utódjait, Magyarország törvényes királyait, hogy a mondott hét megyére és Kassa városára, jog vagy öröködés czímmel nem tart semmiféle igényt s azokban ő felsége kegyelmes megegyezése nélkül nem is fog katonákat toborzani.

Munkács várát valamennyi jószágaival és bárminemű tartozandóságaival ő felsége háromszázezer magyar forintig beirja és elzálogosítja a fejdelem úrnak s örököseinek és utódainak, valamint hagyatékosainak is, azon feltétel alatt, hogy magának a fejdelemnek életében még a tőkepénz lefizetésével se válthassák vissza, az ő kimúltával pedig, az örökösöktől és utódoktól vagy a kiknek hagyományozni fogja, máskép ne, hanem csak a mondott háromszázezer magyar forint leolvasásával vétethessék el és váltathassék ki.

Beléegyezik továbbá ő felsége, hogy a fejdelem úr Tokaj várát, a jelenleg hozzá tartozó valamennyi jószágokkal, nemkülönben Tarczal és Keresztúr mezővárosokkal együtt mostani birtokosaiktól, ugyanazon feltételek alatt, a mint ők birtokolják, saját maga és örökösei, utódai s hagyatékosai számára letévén, azoknak a pénzt visszaválthassa; — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Határozatba ment az is, hogy azon esetre, ha a fejdelem úrnak engedélyezett birodalomban jószágokat tartó országlakosok és nemesek közül egynémelyek ő felsége biralmaiban akarnának lakozni, az nekik szabad legyen, a fejdelem úr

biralmában öszves javaik épségben maradván; mi ő felsége részéről is fog engedélyeztetni.

Valahányszor a fejdelem úrnak kívánsága leszen ő felsége országaiban és biralmaiban bárminemű fegyvereket szükségeihez képest venni, megszerezni és onnan saját biralmába szállítani, ez neki, ő felsége előleges megkeresése után, szabad legyen a csak ő felségét illető vámnak minden fizetése nélkül.

Szintúgy szabadságában álljon a fejdelem úrnak, a maga használatára és szükségére, bármily mesterségbeli állapotú kézműveseket ő felsége országaiból és biralmaiból felfogadni és meghívni.

És noha a törökkel mindkét részről megtartandó a béke: ha mindazáltal ő, a török, a jelen békekötés miatt magának a fejdelem biralmából némi végeket és végházakat kivánna adatni, mi tőle erősen fog megtagadtatni; és ha e miatt haddal menne a fejdelem ellen: akkor ő felsége mind saját, mind a római szent birodalom, Spanyolország katholikus királyának s más külföldi királyok és fejdelmek kieszközlött erejével és támogatásával idején segédére leszen a fejdelemnek feltéve, hogy a fejdelem idejekorán értesíti ő felségét, ki nem mulasztandja el viszont az ügyet a birodalom fejdelmeinél és státusainál s a katholikus királynál szorgalmazni s akaratukról és segélyeikről a fejdelem urat minél előbb bizonyossá tenni.

A történt békeszerződésről és megállapításról ő felsége tudósítani fogja Lengyelország fenséges királyát, megkeresvén őt, hogy közte és a fejdelem úr s országaik és tartományaik között jó s biztos szomszédság uralkodjék, de a fejdelem úr is ügyekezzék kellőképen alkalmazkodni . . .[1]

Ferdinánd a maga részéről 1622 jan. 7-én kelt oklevelében a következő szavakkal biztosítja a nikolsburgi békekötésnek pontjait:

«Mi Ferdinánd stb. Emlékezetül adjuk stb. Mivelhogy mi a Magyarországunkban minap támadott belmozgalmak

[1] Eszterházy I. 278—291. l.

békességes lecsendesítésére némi biztosainknak úgy, mint tisztelendő stb. tanácsosainknak teljhatalmat adtunk s ezen biztosaink a méltóságos Bethlen Gábor úrnak stb. szintén teljhatalmú levéllel ellátott követeivel, úgymint tekintetes stb. a mondott fejdelem tanácsosaival, a morva őrgrófságunkban létező Nikolsburgban találkoztanak: e mozgalmak s ujságok megszüntetésére s lecsillapítására mindkét részről irányzott több és különféle értekeződések után, a nevezett fejdelem úrral szövetkezett Karokkal és Rendekkel a béke és kölcsönös kiengesztelődés ezen alólirt egyezkedésére, ajánlkozásaira és feltételeire léptünk kegyelmesen, mely is ekkép következik:

I. Hogy az öszves Karokat és Rendeket szabadságaikban, mentességeikben és kiváltságaikban kegyelmesen megerősítendjük; a bécsi békekötés czikkelyeit, a Mátyás császár és király koronázata előtt, az Úrnak 1608-ik esztendejében kiadott határozmányokat, a szerencsés koronázásunk előtt külön hitlevél mellett általunk megengedett, elfogadott és megerősített tizenhét alkuponttal együtt kegyelmesen megtartandjuk s mások által megtartatandjuk s a mondott tizenhét alkupontot a közelebb beállandó országgyülésen a törvényczikkelyek közé iktattatni és kihirdetni méltóztatandunk;

II. hogy valamennyi Karoknak és Rendeknek, kik felségünkkel kiengesztelődve lesznek, mindannak amnistiáját és feledését, mi 1619. martius havának 4-ik napjától fogva mostanig innen s túlnan történt és elkövettetett, kegyelmesen megadjuk, úgy hogy minden gyilkosságok, rablások, fosztogatások, várelfogások, városok, mezővárosok, falvak és jószágok elfoglalásai, általában pedig az ezen időközben tett és elkövetett öszves erőszakok, senkinek bármily állású, rendű és kitünésű legyen, be ne tudassanak, hanem magoktól és egyszerűen elenyésztetve legyenek és soha semmi időben, bármily keresett módon vagy szín alatt, a miatt sem a mi felségünk és utódaink, Magyarország törvényes királyai, sem a kárvallott országlakosok egymás irányában, se nyilván, se titkon, sem törvényszéken, sem annak kívüle, sem közvetve, sem közvetlenül se nem akadályoztathassanak, se bármiképen

ne terheltethessenek. Sőt ezek megannyian, a mondott időközben elkövetett tetteikre nézve, akármily felperesek, ügyészek és perlekedők elől mind törvényszéken, mind ennek kívüle, szabadok legyenek s egészen felmentettek és szabadokul s felmentettekül tartassanak; felettök ne is ítélhessen s ne merjen ítélni semmiképen bármily rendes biró, hanem csak felségünknek s a többi uraknak és nemeseknek számadásra köteles szolgáik felett, kik innen kivétetvén, csakugyan számadásra fognak vonatni. Ha úgy találtatik, hogy tőlök akár a mi, akár a státusok jövedelmei fegyverrel vagy erőszakosan vétettek el, ez esetben ilyetén jövedelmek visszaadására ne legyenek kötelesek. Ha a mondott Karok és Rendek közül egynémelyek bármily várakat, kastélyokat vagy erősségeket önkényt vagy kénytelenül adták is volna által a magyaroknak és külföldiek, törökök vagy tatárok segédével nekünk vagy a szomszéd tartományoknak kárt tettek, nemkülönben szabad városokat, bányákat, mezővárosokat, falvakat, pusztákat, taksákat, vámokat és bármily néven nevezendő jövedelmeket el- és lefoglaltak s mások részére bitoroltak volna, legyenek ők is azonképen, mint a többiek, felmentve, úgy azonban, hogy ilyesektől teljességgel tartózkodjanak ezentúl. Valamint viszont Magyarország lakosai s a hozzá tartozó tartományok és megyék nekünk és utódainknak, Magyarország törvényes királyainak, örök hittel, hűséggel és engedelmességgel országosan kötelezendik le magokat: miszerint épségben maradván az ország jogai és szabadságai, elpártolást, lázadást, felkelést, közbékebontást, szomszéd tartományokra támadást s pusztítást, belső vagy külső összeesküvést, törököknek, tatároknak s más bármily ellenségeknek Magyarországba és a szomszéd tartományokba bevezetését s magán gyülekezéseket ellenünk és az ország java ellen művelők nem lesznek soha mindörökké s ilyeseket bármily szín vagy ürügy alatt meg sem kisértenek;

III. hogy mondott Magyarországunkban minél előbb s legfelebb hat hónap alatt, ezen oklevél kicserélésétől számítva tartandó országgyűlést, ha előbb nem volna hozzá alkalom,

kihirdetendünk; s abban az öszves státusoknak valamennyi sérelmeiket, a második alkuponthoz képest foganatosan megszüntetendjük;

IV. hogy minden alkalmas és szükséges eszközhöz fogunk nyúlni, miszerint mondott Magyarországunk véghelyei megerősíttessenek s az őrhadak zsoldjukra bizton számot tarthassanak;

V. hogy buzgón azon leszünk, miszerint a törökkel kötött béke ezentúl is a kitűzött határidőig megtartassék, — ajánlkozunk. [1]

Az 1622-iki kolozsvári és beszterczei országgyűlések.

— Május 1—23. — Szeptember 29, október 21. —

A rendek örömmel veszik a fejedelem előterjesztését. — Kolozsvárott akadémia állíttatik. — Törvény az «új keresztyének»-ről. — Az akadémia ellenzőiről.

A nikolsburgi békepontok értelmében Bethlen átadta Ferdinándnak a magyar koronát; aztán sietett Erdélybe, hol már harmadfél év óta nem volt, hogy a május 1-jére *Kolozsvárra* összehívott országgyűlésen[2] a békének illető pontjait törvénykönyvbe iktattassa és hogy felhatalmazást kérjen a rendektől arra, miszerint a megkezdett tractát folytathassa s a római császárral confoederatiót köthessen.

A rendek örömmel értesültek a fejedelem előterjesztéseiből, hogy a béke munkáján sikerrel fáradozik és megadták neki a kért felhatalmazást, de természetesen azon kikötéssel, hogy a római császárral kötendő szövetség ne irányuljon a török ellen, nehogy ez által Erdély veszedelembe döntessék.

Lelkesedéssel fogadták a rendek a fejedelmi propositiók-

[1] Eszterházy I. 292—295. l.

[2] A meghivó levél Kassán kelt márcz. 19-kén. L. *Szilágyi* S. Erd. országgy. Eml. VIII. 89. l.

nak azon pontját is, melyben őket egy akadémia felállítására hívja fel.

«Communibus votis et suffragiis végezték az statusok — úgymond a VI. articulus — hogy Kolozsvárott a régi pápisták puszta klastromhelyén építtessék egy akadémia, melyben ő felsége bizonyos főprofessorokat constituálván, azoknak bizonyos és örökké megállandó proventusokról is kegyelmesen disponáljon.

Nem tagadhatjuk kegyelmes urunk, hanem magunk szemeivel is eléggé látjuk az tudós embereknek, kik hazánknak sok fődolgaiban hasznosan szolgáltanak, az elmult időkben forgott sok disturbiumokban, mely igen elfogyatkoztanak közülünk, ki miatt, ha gondviselés reá nem lészen, rövid időn országunk és maradékink is veszedelmesebb állapotra juthatnak, nem lévén támaszuk, kik az gondviselésben mindnyájunknak succedáljanak. Felségednek arról való kegyelmes dispositióját igen dicsérjük és javalljuk, holott Felséged ebbeli fogyatkozásinkat restaurálni akarván, egy közönséges akadémiának építéséről gondoskodott; holott pedig az akadémiáknak állapotja, kegyelmes urunk, csendességes, nyugodalmas és békességes helyet kívánjon, ez mi szegény hazánk pedig gyakorta véletlenül oly mótusokat szenved, hogy az miatt nemcsak az akadémia, de egyéb helyek és állapotok is megháboroghatnak és változhatnak.

Kelletett oly közönséges és illendő helyről gondoskodnunk, az, ki mind securitással, mind állapottal, helylyel arra alkalmatos lehessen. Tetszett azért kegyelmes urunk, egész országul, hogy az akadémiának erigálása ebben az helyben Kolosvár városában legyen az pápistáktól biratott puszta klastromhelyen, mely mostan vacál és a nélkül is pusztában áll. Ilyen conditióval és örökké állandó végzéssel, hogy Isten Felségedet reá segítvén, ennek építésére és helyben állatására, tudós emberekkel, professorokkal annak módja szerint megrakván és ugyan felruházván és öltöztetvén, azoktól semminemű időben, semmi okon, semmi változásokban, se ezután következendő fejedelmektől, se egyéb rendektől soha

el ne vétessék, el ne abalienáltassék, hozzárendelt minden proventusokkal egyetemben, hanem ezen mostani rendelésünkben álljon és maradjon, mely mostani erővel való közönséges deliberatiónkat egész országul perpetuum statutumnak mondunk lenni communi ore et suffragio.»

Vallás-szabadságról általában nem kellett gondoskodni, mert az biztosítva volt Erdélyben. De az üldözött morvák és csehek, kiket Bethlen a bányászat emelése czéljából Alvinczen telepített le, oly szertartást követtek, mely némileg különbözött az erdélyi protestánsok szokásaitól s mely szükségessé tette azt, hogy ezek szabadsága is törvényben legyen biztosítva. Ezeket nevezték a rendek «új keresztyének»-nek, kikről a XXIII. articulus szól ekképen:

«Az új keresztyének is, kik most itt ben vannak és ezután is bejőnek ő felsége engedelméből, az minemű helyet és szabadságot ő felsége adott nekik, az statusok is annak consentiálnak és confirmálják articulusokban.

Az mely új keresztyének, kegyelmes urunk, Felséged jó akaratjából ez országban bejöttenek és immár ugyan meg is telepedtenek, Felséged kegyelmes parancsolatja szerint azoknak állapotjokról országul így végeztünk, hogy azoknak az új keresztyéneknek és az kiket magok mellé azután behozhatnának is ez országban, minden névvel nevezendő mesterségek szerint való munkájokat, szabadon excerceálhassák. Az melyet pedig, tudniillik Alvinczet, Felséged nekik rendelt, abban az helyben religiójokat is az ő szokások szerint szabadon exerceálhassák és senki őket abba meg ne háborítsa, az ország közé (sic) semminemű adózással ne tartozzanak, valakik az Felségedtől rendeltetett helyen, tudniillik Alvinczen fognak lakni, hanem az, mint Felséged nekik adott privilegiumokban declarált, hozzájok való kegyelmességét, mi is országul consentiáltunk és abban megtartjuk.» [1]

A törvényeket Bethlen május 23-kán erősítette meg és

[1] Articuli Dominorum etc. *Szilágyi* S. Erd. országgy. eml. VIII. 96., 102. l. *Veszely*, I. 250—251. l.

miután az épen ez időtájban tartott soproni országgyűlésre menendő követeket kiküldötte volna, a gyűlés eloszlott.

Az ugyanezen év őszén, jelesül szept. 29-kén Beszterczére összehitt országgyűlésről keveset tudunk. A fejedelmi előterjesztésekből csak egy rész maradt fenn, a székelyekről szóló. A törvények első czikkelye a judaizáló emberek ellen régebben hozott törvényt megerősíti s egyúttal azokra is alkalmaztatni rendeli, a kik az felállítandó akadémia ellen ignominose szólanak.

«Minden dicséretre méltó dolog — úgymond a törvény — kegyelmes urunk és fejedelmünk, nemcsak ez világi emberek, hanem az felséges mindenható Isten előtt is, minden ez világi cselekedeteket elsőben is az Istennek szent nevének dicséretire néző és illendő dolgokon elkezdeni. Az mint felségednek is elméjét és szivét mindenek előtt arra indította fel ő szent felsége, hogy az ő sz. ismereti és vallása kivül tévelygő és szent nevét káromló embereket az religiónak igazságára hozni igyekezzék, tudniillik a kik az judaizmust mind ez óráig is imitálván, elhadni nem akarták, az felséged és az ország jó intézésére is, kik felől annis superioribus communi suffragio articulust is irtunk volt. Mely articulus most is in omnibus punctis et clausulis helyén maradván, annak continentiája szerint, ha kik az négy recepta religión kívül afféle idegen sectákon levőknek comperiáltatnak lenni, ezen elébbeni articulusunknak continentiája szerint per directorem citáltassanak az terminusokra ante octavum diem és ha táblák nem celebráltathatnak, az diaeta alatt is azoknak causajok revideáltassék és juris ordine convincáltatván, az törvény exequáltassék is és azok ellen való animadversióban is, az kik az akadémia felől per ludibrium ignominose szólottak, azon mód és processus observáltassék.»

Az egyházi nemesek, t. i. a papok utódai dolgának eligazítását azon időre halasztották, a midőn a fejedelem Váradra fog menni. Az erről szóló IV. t.-cz. ekképen kangzik:

«Az Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros és egyéb helyeken in partibus Hungariae existentibus egyházi

nemeseknek, mind az kik Felséged kegyelmes parancsolatja szerint mostan itt compareáltanak, mind az kik certis ac probabilibus de causis nem compareálhattanak, dolgoknak eligazítása: végeztük Felséged kegyelmes akaratjából, hogy mostanról differáltassék és ha Isten Felségednek Váradra való első kimenetelit engedi békességben, akkor Felséged mellette lévő tanácsit és az főrendek közzül is, az kik jelen lehetnek, kik között az mesterek is, ha ott lehetnek, convocáltassa és dolgokat akkor revideáltatván, az érdemesekre méltóztassék kegyelmes tekintetinek lenni, helybenhagyván nemességöket kegyelmes igéreti szerint. Az itt benlevőknek penig eligazítása akkor légyen, mikor az Felséged kegyelmessége tartja.» [1]

Ezen törvényeket a fejedelem okt. 21-kén erősítette meg.

Az 1622-ki soproni országgyűlés.

— Május 1-től augusztus 6-ig. —

I.

Az országgyűlés összehivása, elhalasztása és megnyitása. — A kir. propositiók nem elégítik ki a rendeket. — A nádorválasztás. — Thurzó Szaniszló. — A vallási sérelmek mellőztetnek.

A nikolsburgi békekötés alkalmával Ferdinánd azt az igéretet tette, hogy hat hónap lefolyása alatt országgyűlést fog összehívni. Mint Bethlen Erdélyben, úgy Ferdinánd Magyarországban személyesen kivánta előterjeszteni az országnak mindazon nevezetes változásokat, melyek az közelébb lefolyt idő alatt történtek. E végből a rendeket eredetileg április 3-kára *hívta össze Sopronba.*[2] A meghivókban az ország békéje és nyugodalma, melynek helyreállítására a

[1] *Szilágyi S.* Erd. országgy. eml. VIII. 108. és 110. lapokon. *Veszely,* I. 251—252. l.

[2] Sándor Jánoshoz és a vármegyékhez intézett meghivók január 10-kéről, Jászay gyűjteményében.

király törekedett, különösen hangsúlyozva van. Hangsúlyozva van az is, hogy e gyűlésre ő felsége személyesen fog lejönni, hogy azokról, melyek a béke további fentartására és védelmére szükségesek, a rendekkel együtt tanácskozhassék.

A Bethlen Gábornak engedett hét vármegye követei meghivatván e gyűlésre, Kassán történt előleges megállapodás szerint az iránt folyamodtak Ferdinánd királyhoz, hogy az országgyűlés *napját június 1-jére* és helyét vagy *Pozsonyba* vagy *Nagyszombatba* tenni kegyeskedjék, hogy ekképen ők is megjelenhessenek. Lehetetlennek mondják, hogy a szokatlan árvizek miatt oly messzefekvő városban megjelenhessenek.[1]

A király a gyűlést május 1-jére halasztotta, de a helyre nézve nem változtatta meg nézetét.[2] Azon hir, hogy a király jelentékeny hadsereg kiséretében akar az országgyűlésen megjelenni, nagy nyugtalanságot idézett elő úgy a magyarországi mint az erdélyi rendeknél. Ebben az ország szabadságait látták ismét veszélyeztetve. Nem is maradtak el a heves felszólalások, sőt az erdélyi rendek követeket is küldöttek Bécsbe, hogy attól a királyt visszatartsák. A bizalmatlanság mind a két részről nagy volt és így új bonyodalmakra volt ismét kilátás.

Pázmány Péter, ki 1619 óta folytonosan Bécsben lakott, nem szünt meg Ferdinándban a Bethlen iránti bizodalmatlanságot táplálni. A fejedelemnek minden mozdulatát rosszra magyarázta, minden hallott hirből vészt jósolt. Azzal ijesztette a királyt, hogy Bethlen hívei az országgyűlésen fel akarják őt hívni, hogy Németország békéjét állítsa helyre, hogy a német katonaságot vonja ki Magyarországból és hogy az egyházi jószágokat hagyja a tényleges birtokosaik kezében. Ez pedig oly bajokat idézhet elő, hogy az országgyűlést eredménytelenül kellend szétoszlatnia.[3]

[1] Kelt Kassán márcz. 19-kén 1622. Jászay, Gyűjt.
[2] Márczius 24-kéről szóló új meghivók. U. o.
[3] Velenczei követ jelentései alapján Fraknói, Pázm. II. 8. l.

Nem csoda, hogy a király sokáig habozott, vajjon hát megnyissa-e az országgyűlést vagy nem. Tanácsosai e részben szintén zavarban voltak, míg végre abban történt a megállapodás, hogy a király — bár kisebb haderő kíséretében — mégis személyesen jelenjék meg a rendek között.

A rendek már szép számban voltak együtt, midőn a király jó későn, t. i. *május 24-kén* megjelent Sopronban. Kíséretében voltak családjának tagjai, főtisztviselői, a pápa, a spanyol király és a flórenczi nagyherczeg követei.

Másnap a királyi várban, a rendek körében megjelent királyt Pázmány üdvözölte az egész ország nevében és átvette tőle a királyi *propositiókat.* Ezekben a vallás ügye nem említtetik; de igenis a nikolsburgi békekötésnek megtartása. A király tanácsosai szükségesnek találták, hogy minden polgár jogainak épségben tartása, a birtokoknak törvényes jogon kézbe való adása hangsúlyozva legyen, úgy a mint azt a nikolsburgi békepontok is kivánják. Idegen országokkal való szövetség megkötése kárhoztatva van. A felvidéki vármegyék visszacsatolására való alkalmas módnak keresése sürgettetik. Egyébiránt felhivatnak a rendek, hogy ők magok is adják elő a közjó előmozdítására vonatkozó javaslataikat.

Látni való, hogy a királyi propositiókból épen az hiányzott, a mit a rendek leginkább vártak és a mire a király a nikolsburgi békekötés okmányában kötelezte magát. A rendek ugyanis jogosan várhatták, hogy a király a hazai törvények értelmében a koronázási feltételeket a törvénybe fogja iktattatni; várták, hogy a halomra gyűlt sérelmeket meg fogja orvosoltatni; várták, hogy a Forgách Zsigmond halála által két év óta üresedésben volt nádori széket be fogja töltetni és hogy végre a vallási bonyodalmak megszüntetésére alkalmas módokat fog a rendek figyelmébe ajánlani.

Mindezekről azonban a király mélyen hallgatott; előterjesztései tehát csak a bizalmatlanság és elégedetlenség érzelmeit kavarták fel újra, a mire pedig az országnak épen semmi szüksége sem volt. De a király tanácsosai és különösen a klérus ezzel mit sem törődtek. Jól ismerték ők az

ország hangulatát; tudták azt is, hogy a királyi propositiók azon alakban, nem fogják kielégíteni az ország rendeit; de azért mégis azt javasolták a királynak, a ki elég gyenge volt a szentesített törvényekben és békeokmányokban a magára vállalt kötelezettségéről megfeledkezni.

A főpapok és némely főurak ezzel nem gondolva sürgették a kir. propositióknak napirendre való kitűzését. De a törvényekhez ragaszkodó megyei és városi követek, utasításaikra hivatkozva, mindenekelőtt a *sérelmek orvoslását és a nádori szék betöltését* sürgették.

Ezzel ismét két táborra volt szakítva az országgyűlés. Szemben állottak egymással a főpapok által vezetett főrendek és a követek; szemben állottak egymással azok, kik a hatalomra és azok, kik a törvényre támaszkodtak. Ez pedig mindig veszélyes állapot egy országra nézve. Ferdinánd nem titkolta ellenszenvét a nádori tiszt ellen. Ugy tekintette azt, mint absolutistikus törekvéseinek és hatalmi intézkedéseinek főakadályát. Attól meg épen borzadott, ha e méltóságra esetleg nem az ő bizalmát biró, hanem a rendek előtt népszerűségnek örvendő valamely protestáns férfiú fogna megválasztatni. A főpapok is ettől féltek leginkább, ezért minden befolyásukat felhasználták arra, hogy a nádorválasztást megakadályozzák. Ezzel világos tanúbizonyságát adták annak, hogy egyházi és vallási tekintetekből, avagy talán önző érdekből készek az ország alkotmányának és törvényének felforgatására is. Könnyen érthető azon gyűlölet, mely ezért ellenök nyilatkozott és ha nem helyeselhető is, de mindenesetre igazolható a másik félnek azon hibája, hogy a papság iránti gyűlöletét átvitte a r. kath. egyházra is, miből az ország romlása nem egyszer következett.

Most is a Pázmánnyal tartó főpapok és főurak csakis azért ellenezték a nádorválasztást, mert a közhangulatból látták, hogy protestáns vallású férfiú körül központosul a bizodalom. *Thurzó Szaniszló* nevét hangoztatták mindenfelől. Ez eszébe juttatá a papságnak a hatalmas Thurzó György nádorságát, mely a törvényszegéseknek és hatalmas-

kodásoknak egyáltalán nem volt kedvező. Természetes tehát, hogy ehhez hasonló állapotot sem az absolutistikus hajlamokkal biró király, sem a vallási türelmetlenségben megrögzött papság nem akart.

Azonban még sem lehetett végletekre vinni a dolgot. Sok szenvedélyes vitatkozás után, melyben a papi javak visszaadása képezte a főbajt, végre a főpapok is belenyugodtak a nádorválasztásba. A király sem tartotta tanácsosnak világos törvénysértéssel ingerelni tovább a rendeket. Miután a főrendek megnyugtattattak arra nézve, hogy a nádorválasztás után az elfoglalt papi javak is tárgyalás alá fognak vétetni, némileg helyreállott a rend és következett a nádorválasztás. A király a katholikusok közül *Eszterházy Miklóst* szerette volna megválasztatni. Ezt tette a jelöltek közé *Erdődy Tamással* együtt. A protestánsok közül *Batthyáni Ferencz* és *Thurzó Szaniszló* volt jelölve. Az érdekek harcza erősen folyt e férfiak nevei körül; végre június 3-kán szavazásra kerülvén a dolog, Thurzó Szaniszló lett megválasztva nyolczvan szavazattal Eszterházy Miklós hatvanöt szavazata ellenében. Még az nap letette az esküt és nagy pompával hazakísértetett; de — mint az eperjesi követ Naplója mondja — «csakis az evangélikus rendek által».

Thurzó nem volt kedves embere a királynak, jóllehet Bethlentől való elpártolása óta meglepő buzgalmat tanusított a király érdekeinek támogatásában. Mint nádor nem örökölte nagynevű elődjének, Thurzó Györgynek államférfiúi bölcsességét és határozottságát. Jellemén végig vonult a szélsőségek közötti ingadozás. A protestáns valláshoz ugyan ragaszkodott, de úgy látszott, hogy azt is inkább ellenzéki hajlamból, mint meggyőződésből tette. A katholikusok iránt engesztelékeny, sőt barátságos volt. Nem akarta még árnyékát sem elárulni a részrehajlásnak. De azért a katholikusok nem biztak benne. Pázmány csak külsőleg ismerte őt el az ország legelső méltóságának, máskülönben az udvarnál ügyesen ellensúlyozta hatalmát és befolyását. Ez annál könnyebben sikerült, mert Thurzó nem épen lovagiasan viselte magát előbbeni ura és

fejedelme, Bethlen Gábor iránt. Ezt pedig még a király főbb emberei is rossz néven vették neki. A hálátlanság sohasem képez ajánló levelet tisztességes jellemek előtt.

Thurzónak nádorrá történt megválasztatása után, a június 4-iki ülésben azon indítványnyal léptek fel a főpapok, hogy most az elfoglalt papi javak visszaadása vétessék tárgyalás alá. De a rendek ezt határozottan ellenezték azon okból, mivel e javak visszaadásáról csak akkor lehet szó, ha majd az arra vonatkozó törvény ő felsége által megerősíttetik. Különben is a papi javak visszaadása csak magánérdek, míg ellenben az *országos sérelmek* mindenkit egyiránt érdekelnek, tehát mindenek előtt ezeket kell elővenni. Egy hétig folyt e felett a meddő vita, míg végre abban történt a megállapodás, hogy a vallásügyi sérelmek félretételével az országos sérelmek tárgyalása tüzessék ki napirendre.

A sérelmek pedig nagy halmazt képeztek, daczára annak, hogy a mult pozsonyi és beszterczebányai országgyűlések azok megszüntetésére igen fontos határozatokat hoztak. Ámde a megyék és városok követei általában azon utasítással voltak ellátva, hogy a protestáns vallás szabadságáról alkotandó törvénybe felvétessék az «una cum templis»-féle záradék; vagyis, hogy a protestáns jobbágyoknak szabadságukban legyen a katholikus földesurak birtokain levő templomaikat használni. Utasításul volt nekik adva az is, hogy a Sz.-János egyháza Nagyszombatban, melyet 1615 óta a jezsuiták birtak, előbbi birtokosainak, az apáczáknak visszaadassék, miáltal a jezsuiták végleg ki lettek volna zárva a városból. Sérelemnek tekintették azt is, hogy a czimzetes püspökök, kik egyházmegyével nem birnak, az országgyűlésen mégis oly szavazattal birtak, mint a valóságos püspökök.

A protestánsok most is azt követelték, hogy a vallásügyben hozott eddigi törvények és határozatok, jelesül az 1608-iki koronázás előtti és utáni t.-czikkek, a Ferdinánd király diplomájának hatodik feltétele és végre a nikolsburgi

békekötés pontjai tiszteletben tartassanak. Ezért külön küldöttséget menesztettek a nádorhoz és Sándor Jánoshoz, mint a kik a nikolsburgi tárgyalásokban részt vettek s ennélfogva az ott hozott határozatok érvényesítését joggal kívánhatták tőlök. Egyúttal átüzentek a personálishoz is, hogy mint elnök a vallásügyben felszólaló követek iránt több türelemmel viseltessék és idő előtt ne igyekeznék egyik vagy másik rész javára kimondani a végzést. A personális mentette magát s egyúttal igérte, hogy igazságosan fog eljárni.

A főpapok, kik külön tanácskozásokat tartottak, június 10-kén Pázmány által kijelentették, hogy a vallás ügyében eddig hozott határozatokon felül semmiféle engedménybe nem fognak belenyugodni.

Erre a pápai nuncius is buzdította őket, ki minden engedményt úgy tekintett, mint a r. kath. egyház tekintélye ellen elkövetett merényletet.

Végre a protestánsok, látva, hogy törekvéseiket siker nem fogja koronázni, június 13-kán egy szerencsétlen javaslattal kívánták a tárgyalások menetét megkönnyíteni, jelesül: azt indítványozták, hogy *vallási egyenetlenségeket tiszte szerint a nádor intézze el, tekintet nélkül a vallásra.* Ugy látszik, hogy ez indítvány tételénél megfeledkeztek azon lehetőségről, mely szerint esetleg katholikus nádor is lehet, a ki a reá ruházandó hatalmat épen ellenök fogná felhasználtatni. Az előrelátóbb követek ezt nem is nagyon sürgették, sőt ellenkezőleg jól felfogott saját érdeküknél fogva a katholikusokhoz csatlakozva kívánták a javaslat elvettetését. Végre szavazásra kerülvén a dolog, abban történt a megállapodás, hogy a vallási kérdés maradjon meg változatlanul előbbi állapotában. Minthogy azonban ily általánosságban kimondott határozat mellett az előbbi sérelmek is helyeselve látszottak lenni, a kisebbségben maradt protestánsok óvást emeltek e határozat ellen. A béke kedvéért — úgymond — beleegyeznek ugyan az előbbi állapot fentartásába, de ragaszkodnak a vallásszabadságról alkotott törvényczik-

kekhez, oly értelemben, miként azokat Mátyás főherczeg okmánya magyarázta.[1]

Ezen óvás június 14-kén a felsőházban a sérelmek kapcsában került tárgyalás alá. A főrendek Széchy Györgyöt és Eszterházy Miklóst küldötték át az alsó táblához, hogy a protestáló rendeket óvásuk visszavételére birják. Ezek hiába biztatták őket azzal, hogy az óvás visszavétele esetében a vallás ügyében hozott határozatok sértetlenül tiszteletben fognak tartatni; a protestáns rendek nagyobb része ebben nem nyugodott meg és a vita eredménytelenül tovább folyt.

A lőcsei követek június 17-kéről irják Sopronból: «Az országgyűlés már szépen bevégződött volna, ha a papok nem lennének ellenünk oly kemények. Tizennégy napot czivakodással töltöttünk el az ő jószágaik visszaállítása miatt; az ország nem engedett s így ők voltak kénytelenek engedni. Így mentünk át a nádorválasztásra. Most nehány nap óta a sérelmeket vettük elő. Ebben ismét ellenünk vannak a papok az «una cum templis» kérdésében. Hiába intik őket szeretetre és egyetértésre, nem akarják megtartani a bécsi békekötést.[2]

Az egri káptalan más biztosabb helyet kivánt az országtól, jelesül Eperjest. De ez ellen felszólaltak a szabad városok követei,[3] kik még június 20-káról irt jelentésökben is panaszkodnak, hogy a sérelmek feletti vita eredménytelenül folyik.

[1] Az óvás eredetije a nemzeti múzeum kézirattárában. V. ö. Fraknói, Pázmány II. 16. l.

[2] Jetzs schon etliche Tag haben wier die Gravaminen vor unss. Alda sein sye uns widerumb entgegen. In diesem punct «una cum templis», man ermant sye zue Lieb und Einigkeit, wir begehrn ja nichts Neues, der Wienérischen Pacification und der 17 Condition nach halten wir sich, aber wir kennen an ihnen wenig schaffen. Gott woll sye bekheren. Követi jelentés v. levélt.

[3] Wir bedarffen ihrer nicht in Stedten, was ferner vorgehn mochte, weis nur Gott, und giebt die Zeit. Wir hoffen es werden die Spanschaften nicht zugeben. U. o.

II.

Bethlen követeinek fogadtatása. — A sérelmi feliratok. — A papi jószágok visszaadatnak. — Bethlen ezt rossz néven veszi. — Az országgyűlés bezáratik augusztus 6-kán.

Még javában folyt a politikai és magántermészetű sérelmek felett a vita, midőn Bethlen követei megérkeztek Sopronba.

A fejedelem ugyanis nehéz szivvel fogadta a hirt, hogy Magyarország rendei hajlandók azokat, kik az előbbi zavarok idején papi birtokot kaptak adományul, ezen birtokoktól minden kárpótlás nélkül megfosztani. Ezért követeket küldött hozzájok, kik június 22-kén bemutatták urok megbizó levelét és annak nevében fel is kérték a rendeket, hogy hiveit hagyják meg azon birtokokban, melyeket tőle adományképen vagy zálogba nyertek; vagy ha ez nem volna lehetséges, akkor gondoskodjanak megfelelő kártalanításról.

A rendek kevés rokonszenvvel fogadták a követeket, sőt midőn a fejedelemnek adandó válasz felett tanácskoztak, némelyek igen kemény szavakban törtek ki ellene azért, mivel levelében a rendeket «kedvelt rendeinek» nevezte. Legdühösebb volt e miatt a nádor, ki azzal akarta a fejedelemtől való függetlenségét bebizonyítani, hogy őt eszélytelen felháborodásában «fattyunak» merte nevezni, kinél ő — a nádor — sokkal előkelőbb családból származik. E hang nagy botránkozást idézett elő a finomabb érzésű és hidegebb vérű férfiak előtt s bár nem teljesítették a fejedelem óhajtását, mégis illetlennek találták az ily kifejezéseket oly ember irányában, a kit a magyar rendek egy lázas pillanatban, épen egy Thurzó indítványára, királyoknak választottak volt.

Másnap, t. i. június 20-kán felolvastatott a sérelmek tárgyában tett felterjesztésre érkezett királyi leirat. Ebben a király késznek nyilatkozott a rendek sérelmeit orvosolni lehetőleg még ezen országgyűlés alatt. De voltak olyan pontok is, melyekre nézve nehézségeket tett, például a pénz és hadügyre vonatkozólag. Ez ellen a rendek természetesen újra felirtak s igyekeztek a felhozott érveket meggyengíteni egy

második és harmadik sérelmi feliratban; — míg végre július 7-kén megnyugodtak a király igéreteiben.

Egy kérdés volt csak, melyre nézve a rendek egymás között sokáig nem tudtak egyetértésre jutni, t. i. a sokszor feszegetett *papi jószágok visszaadása*. Egyrészt az erdélyi fejedelem követei, másrészt pedig a főpapok igényei támasztottak nehézségeket, jóllehet a nikolsburgi béke e tekintetben világosan szólt. Ugyanis az illető pont azt mondja, hogy Bethlen az egyháziaktól és világiaktól elfoglalt jószágokat visszadja. Azon javak visszaadásáról, melyeket ő adományozott, országos bizottság fog intézkedni. Azok, melyeket elzálogosított, tényleges birtokosaiknál maradnak, *míg őket a jövő országgyűlés kárpótolni fogja*.

A javak visszaadása tehát bizonyos feltételekhez volt kötve, melyeknek teljesítése nélkül a visszaadás nem is volt érvényes. Igen, de a megfosztottak nehezen várták a kérdés eldöntését és minden követ megmozgattak arra nézve, hogy minél előbb visszakapják javaikat. Minthogy azonban az érdekek ellentétes volta nagyon nehezítette az ügy tisztábahozatalát, az országgyűlés jul. 7-én bizottságot nevezett ki, melynek feladata volt véleményes javaslatot készíteni egyes fenforgó esetekben.

Midőn e bizottság két nap múlva beadta véleményes jelentését, élénk viták indultak meg a rendek között. Kiindulási pontul a nikolsburgi egyességnek illető megállapodásai szolgáltak. Világos volt azon értelem, hogy azok, kik a fejedelemtől szolgálataik fejében kaptak ily jószágokat, vagy a kik kölcsönzött pénzösszegek fejében zálogba nyertek ilyeneket, kárpótlást igényelhetnek. De, midőn ezt a többség elismerte, nehézségre talált azonnal, mihelyest az jött szóba, hogy ki által és mikor történjék a fentemlített módon adományozott és elzálogosított jószágok tényleges birtokosainak kártalanítása?

E tekintetben két vélemény állott egymással szemben. Az egyik párt, t. i. az, mely a papsággal tartott, azt kívánta, hogy a Bethlen által elfoglalt jószágok azonnal bocsáttassa-

nak régibb birtokosaik kezébe; a kártalanítás pedig halasztassék el a jövő országgyűlésre. A másik párt, melyhez tartoztak a fejedelem követei, ellenben azt kivánta, hogy a tényleges birtokosok csak akkor adják vissza e birtokokat, ha kárpótlást nyertek érte; miből természet szerint következett, hogy ha a kártalanítás a jövő országgyűlésre halasztatik, a jószágok is addig maradnak a tényleges birtokosok kezében. Bethlen követei így magyarázták a nikolsburgi békekötésnek illető pontját; és helyesen, mert a szövegezésen kívül maga a dolog természete is ezt hozta magával.

Ámde a papság, mely eddig is fájdalmasan nélkülözte némely birtokait, mást olvasott ki a nikolsburgi békepontokból és türelmetlenül sürgette a birtokoknak azonnali visszaadását. Szerinte csak a visszaadás lett ezen országgyűlésre utasítva, a kártalanítás idejéről és módjáról nem történt intézkedés. A bécsi békekötés után is úgy történt, hogy a kártalanítás több évvel a visszaadás után eszközöltetett. Most is azért nem történhetik meg rögtön, mert az illetők nincsenek mind jelen s így követeléseik tulajdonképeni jogalapja meg sem határozható.

A vita folyamán mindenik párt a maga nézetének helyességét bizonyítgatta; visszamentek a nikolsburgi tanácskozmányok történetére, hogy az illető pontoknak igazi értelmét kimagyarázhassák. Mind ez azonban haszontalan szószaporítás volt. Sem az egyik, sem a másik párt nem engedett; de mivel Thurzó, az új nádor, ezen kérdésben is Bethlen elleni törekvésekkel kivánta bizonyítani a királyhoz való hűségét, szótöbbséggel kimondatott, hogy az elfoglalt birtokok haladéktalanul adassanak vissza; a kártalanításról pedig a jövő országgyűlés gondoskodjék. A jószágok visszaadásának ideje aug. 23-ára tűzetett ki.

Nem szükség mondani, hogy e végzés határtalan örömöt okozott az egyházi rendnél, mely ez eredményt nehány nap előtt is alig merte remélleni. Ez kétségtelenül Pázmány egyik legnagyobb vívmánya volt. Az eszes főpap, hogy Thurzót — ki Bethlentől 15 ezer forint erejéig zálogban birta a jezsuiták

túróczi prépostságát, melyet tehát szintén vissza kellett bocsátani — e kérdésben megnyerje, az illető összeget kifizette neki. Ezzel a nádor le volt kötelezve; és mivel a saját érdeke ki volt elégítve, egész buzgósággal a papság malmára hajtotta a vizet.

Ez mélyen sértette Bethlent. Sokszor igen keserűen fakadt ki a magyar országgyűlés ellen. Igy többek között jul. 23-án Szebenből irja, hogy nem kevés búsulással érti az országgyűlés azon eljárását, miszerint az általa adományozott jószágokat az illetőktől minden kárpótlás nélkül elvétetni rendelte. «Sokat csodálkozunk — úgymond — ilyen articulus csináláson, honnét és micsoda okokból mehetének arra, holott az nemes Magyarország minket királyának választván, authoritást és szabadságot adott volt, hogy a papi jószágokat és az országgal ellenkezők javait, ha bizonyos határnapig nem jelentkeznének, az ország szükségére inscribálhassuk.»

Hivatkozik az erről szóló békepont szövegére, mely szerint az illető jószágok maradnak az illetők birtokában, míg az országgyűlés azok pénzbeli kielégítéséről nem gondoskodik. Ezt a király elfogadta, aláirta; hogyan végezhetett a gyűlés ezzel ellenkezőt! Nem az van a diplomában, hogy az történjék, a mit az országgyűlés végezni fog, hanem hogy ő felsége azt fogja megtartani, a mi Nikolsburgban végeztetett és hogy az illetők pénzbeli kárpótlást kapnak.

Annak okáért — u. m. — minékünk, az a végezés igen illetlennek látszik, ezért nem egyezhetünk belé, nem is engedhetjük executióját.[1] Figyelmeztette Ferdinándot, hogy teljesítse a nikolsburgi egyezség pontjait; az illető adományozott urakat pedig felhívta, hogy jószágaikat addig ki ne adják, míg e tekintetben a császár másként nem intézkedik.

Ugyanily neheztelésről tesz tanubizonyságot a hét megyéhez jul. 13-án[2] és Eszterházy Miklóshoz okt. 18-án irott levele

[1] Bethlen pol. lev. 373. V. ö. Pray Collect. Tom. I. 59. sz.

[2] *Eszterházy* M. élete I. 312. l.

is, melyben a többek között ezeket irja: «— az múlt országgyűlésében végeztetett articulusok láttatnak igen kétségessé tenni az békességnek fenállhatását, ha ő felsége kegyelmesen velünk való végezésiről meg nem emlékezik és az conditiók szerént nem fogjuk accomodálni magunkat, kiről ő felségét eddig is requiráltuk és instáltuk volna; de érsek uram irása szerint várakoztunk az ő felsége hozzánk küldött követire, mivel mi ő felségéhez solemniter expediáltuk volt követeinket, ki ha nem leszen is, csak értsük, ő felségét ugyan requirálni igyekezünk, mert az kegyelmetek végezése szerint lehetetlennek látjuk az állapotnak csendességben való maradását, holott igen ellenkezik az nikolsburgi conditiókkal . . .»

Az országgyűlés csakugyan nem volt alkalmas arra, hogy a békét hosszabb időre biztosítsa. A királyi propositiók tárgyalása alatt a vallás kérdése többször előfordult; de az új nádort megnyert papság következetesen visszaverte a protestánsokat, kik a német katonaság kivezetése mellett is mindvégig erélyesen harczoltak. A nádor és a papság magatartása oly jeleneteket idéztek elő, melyek épen nem voltak alkalmasak arra, hogy az országos rendek az augusztus 6-án bezárt országgyűlésről nyugodt kedélylyel hazatérve lecsillapíthatták volna az elégületlenséget.[2]

[1] Bethlen pol. lev. 375. l.

[2] Ezen országgyűlés Diariumát lásd Kovachich gyűjteményében a N. Muz. kézirattárában.

NEGYEDIK FEJEZET.

A NIKOLSBURGI BÉKÉTŐL BETHLEN HALÁLÁIG.

1622—1629.

Az 1623. és 1624-ki tanácskozások.

I.

A béke tarthatatlan. — A felvidéki rendek kassai gyűlése követeket küld ki a beszterczebányai tárgyalásokra. — A tanácskozmány eredménytelen. — Bethlen Fehérváron gyűlést tart. — A tárgyalások meghiúsulása után fegyvert fog a nikolsburgi pontok meg nem tartása miatt. — Új beketárgyalások kezdetnek.

Sem a nikolsburgi béke, sem az arra következett 1622-ki soproni országgyűlés nem biztosította a várva várt békét. Az a körülmény, hogy a vallásügyi sérelmek orvoslása egyik gyűlésről a másikra halasztatott, csak arra ösztönözte az egymással szemben álló felekezeteket, hogy szervezkedjenek és ujabb, talán még erősebb harczok küzdelmeire készek legyenek.

Tudjuk, hogy Pázmány még a mult soproni országgyűlés alatt is püspöki tanácskozmányokat tartott a többi főpapokkal, azon czélból, hogy a katholicismus ügyét mind a nevelés, mind a tudomány, mind a vagyoni és társadalmi befolyás tekintetében emelje. A jezsuiták ismét megnyitották nagyszombati iskoláikat; és a pápa új buzgóságra ösztönözte a rend atyáit; a király pedig birtokok visszaadása által erősítette munkájukat.

Más felől a protestánsok sem nyugodtak. Minden újabb esemény arra figyelmeztette őket, hogy az önvédelmi harcznak nincs vége, sőt hogy ezután még nagyobb nehézségekkel kellend megküzdeniök.

Az európai politikai viszonyok, a harmincz éves vallási háború esélyei, csak új tápot nyujtottak a különben is felkorbácsolt szenvedélyeknek. Bethlen elégedetlen volt az új fejleményekkel. A soproni országgyűlés határozataival sehogy sem tudott kibékülni; még kevésbé azon garázdálkodásokkal, melyeket Ferdinánd emberei országszerte elkövettek; és azon gúnyiratokkal, melyeket második házassága alkalmából ellene irtak és terjesztettek.[1] Az is bántotta, hogy Károly főherczeg elfogatta az ő tiszttartóját és hogy a vittenbergi egyetemre kiküldött 15 ösztöndíjas tanulónak megöletéséről is hírt vett; «mely dolog — irja Pázmányhoz — ha igaz leszen, csakugyan felbomol a békesség közöttünk».[2]

Előbb azonban minden hatalmában levő módot felhasznált arra, hogy a békét fentarthassa. Február hóban összehivta a *kassai országgyűlést.*[3]

Itt a felvidék hét vármegyéjének és a szabad városoknak követei nagy számban jelentek meg, hogy meghallgassák a fejedelem hivatalos jelentését, és ahhoz képest szükségessé válandó intézkedéseket tegyenek.

A fejedelem előadta propositióiban, mily gondja volt néki mindig, hogy az ország békéjét fentarthassa. Jóllehet, hosszas távolléte után Erdélybe is kellett mennie, mindazáltal nem hanyagolta el Magyarország dolgait sem. Ezért hívta össze ismét a rendeket, hogy velök tanácskozzék. A császárral megkötötte az ország által kivánt békét, félretéve minden önzést és terjeszkedési vágyat. Azóta nem volt nagyobb vágya, mint hogy ezen béke feltételei megtartassanak. E tekin-

[1] Bethlen ezek miatt keserűen panaszkodik egy Ferdinándhoz irott levelében. *Jászay* a Figyelmezőben 1839. 363. l.

[2] Hazai okmánytár II. 466. l.

[3] Szalay: Eszterh. élete II. 13. l.

tetben a császárhoz is követeket küldött; de «a nikolsburgi végezés szerint — ugymond — császártól ő felségétől certificaltatván, az elmult soproni generalis gyűlésre, magunk akaratjából ő kegyelmek követjeket felküldvén, ott hosszú ideig való végezések után, mikor egész ország neve alatt emanáltatott artikulusokat megláttuk és olvastuk volna és azokban némely dolgokat nem egy helyeken vettük volna eszünkbe, melyek ex diametro mind a nikolsburgi végezésekkel ellenkezni láttatnának, mind pedig a magunk méltóságának nem homályosan derogálnának, nem mondhatjuk, hogy azokat minden részeiben méltán javalhatnók». És minthogy a fejedelem úgy gondolja, hogy a rendek sem értették meg jól a császárral kötött egyezséget és a soproni országgyűlés határozatainak voltaképeni czéljával nincsenek tisztában, azért kivánta ezt itt előadni.

A császár diplomájából világosan kitetszik, hogy a fejedelem jurisdictiója és gubernatiója a hét magyar megyében biztosítva vagyon; mégis a soproni végzések az ő követeinek ellenmondása daczára és a nikolsburgi békepontok ellenére is, megsértik az ő fejedelmi kormányának szabadságát. Ezt ő a rendeknek tudomásul hozza fel csak; a maga részéről határozottan kijelentvén, hogy «a soproni articulusok közül azokat, melyeket a nikolsburgi végezésekkel ellenkezni avagy fejedelmi authorításával ellenkezni manifeste láttatnak» megtartani nem fogja.

Felhivja a rendeket, hogy küldjenek ki a magok kebeléből nehány tagot, kikkel együtt ő megjelölné az elkövetett hibákat, s megmutatnák a nikolsburgi békének valódi értelmét.[1]

[1] Propositiones Serenissimi principis et Dni Dni Gabrielis dei gratis sacri romani imperii et Transylvanie principis, patrium Regni Hungariae Domini, Siculorum Comitis, ac Oppuliae Ratiboriaeque dncis etc. etc. dominis proceribus, magnatibus et nobilibus coeterisque septem comitatuum regni Hungariae ditione suae serenissimae celsitudinis subjacentium ablegatis, in liberam et regiam civitatem Cassoviensem convocatis exhibitae. Tört. Tár. 1889. évf. 448—453. l.

A rendek hálával fogadták a fejedelem előterjesztéseit és ámbár nem lelkesedtek minden egyes javaslata mellett, mégis kívánságához képest Kamuthi Farkast és Kassai Istvánt küldötték ki a béketárgyalások folytatására. Ezek a király küldötteivel, kiknek élén Dallos Miklós győri püspök állott, haladéktalanul a munkához fogtak *Beszterczebányán.*[1] De csakhamar kitűnt, hogy a kiegyezés lehetetlen. A fejedelem követei urok sérelmeinek orvoslását és a nikolsburgi béke pontos megtartását sürgették. A király követei ellenben kijelentették, hogy addig érdemleges tanácskozásba nem is bocsátkozhatnak, míg Bethlen a király területén tart katonákat. Kamuthi ragaszkodott kívánságához, hogy az elkövetett sérelmek orvosoltassanak, és hogy a király büntesse meg a primást, a nádort és az országbirót, kik a béke felbontásának legfőbb okozói; kárpótolja az elzálogosított és beirt javak tényleges birtokosait; végre fizesse le azon összegeket, melyekkel a nikolsburgi egyezség értelmében tartozik. Hosszas vitatkozás után a király biztosai százezer forintot ajánlottak fel az elzálogosított és beirt javak tényleges birtokosainak kárpótlására; igérték, hogy a király tartozását ki fogja egyenlíteni; de az ország legfőbb méltóságait viselő három főúr megbüntetéséről hallani sem akartak. És mivel köztudomású dolog volt, hogy a sérelmes soproni végzések hozatalánál ezek voltak a főtényezők és hogy a király most is ezek szava után indul, a tanácskozmány eredménytelenül oszlott el.

Bethlen tudta, hogy a beszterczebányai alkudozásnak semmi eredménye sem lesz. Csakis azért küldötte oda követeit, hogy megmutassa a nikolsburgi békének igaz értelmét és hogy ne mondhassák, hogy a békét nem akarja előmozdítani.

A király főbb embereihez irott leveleiben az őszinteséget tartja a béke legfőbb biztosítékául. Márcz. 16-kán irja Eszterházy Miklósnak: «Semmi jót nem kezdünk remélhetni

[1] Szalay: Eszterházy M. élete II. 38. és 39. l.

az ő felsége tisztviselőinek actáiból békességünknek sokáig megállhatása felől; bizony szintén elunjuk a sok rajtunk való szegezgetéseket, utánunk való czirkálásokat, ellenünk forraló practikákat ez embereknek; ez nem békesség, a mint velünk kezdenek bánni; ha a hitel köztünk nincsen, mi haszna a végezéseknek. Jobb aperto marte egymást prosequálni, hogysem mint clandestinis machinationibus életünk elfogyatására igyekező emberekkel színes barátságot viselnünk...» [1]

Pázmánynak is ily értelmű levelet irt márcz. 23-kán Tokajból: «Szeretettel kérjük, legyen azon, hogy álljon fenn és tartassék meg az egyszer köztünk sok munkával véghezvitetett sz. békesség, ő felsége és kegyelmetek ne igyekezzék minket is hírünkben, nevünkben így meggyalázni, a mint a soproni gyűlésben megkezdette...» [2]

Ápril 3-kán a fejedelem már Nagyváradon meghivó leveleket irt, melyekkel az erdélyi rendeket május 14-kére Fejérvárra gyűjti össze, hogy sérelmeit előadhassa, melyeknek orvoslását Horváth Gáspár követe által hiába sürgette Ferdinándnál. Ezen sérelmek nem voltak csupán vallásiak, hanem olyanok, melyek a fejedelem személyét és biztonságát illették. S minthogy a török nem a vallás, hanem az utóbbi által volt különösen érdekelve, még az országgyűlés megnyitása előtt megadta Bethlennek az engedélyt Ferdinánd megtámadására.

A fejedelmi propositiók is leginkább hadi dolgokkal foglalkoztak. A vallás ügye szóba se hozatott, mert hiszen mindenki tudta, hogy a kitörendő hadjárat tulajdonképen annak szabadságáért fog vívatni. El volt mondva, hogy a nikolsburgi békének pontjait az esztergomi érsek kiforgatta eredeti értelmökből; a király pedig olyat engedett törvénybe iktatni Sopronban, a minek ellenkezőjére kötelezte magát. A nádor nyilvános gyűlésen a császár, pápa és spanyol király követeinek jelenlétében a rendek előtt mondá, hogy az adomá-

[1] Bethlen pol. lev. 377. l.
[2] U. o. 378. l.

nyok tiszteletben tartása csak azért tétetett a békepontok közé, hogy a hadak leszállíthatók legyenek; különben nem bánja, ha e pont meg sem tartatik.

Ilyen hangulattal oszlott el a fejérvári országgyűlés június elején. [1]

E hangulattal szemben Bécsben is megtették a harczias intézkedéseket; és mivel a királynak Németországba kellett utaznia, távollétére Thurzó nádor, Pázmány érsek, Eszterházy Miklós, Zrinyi György és Bánffy Kristóf, mint ideiglenes kormányzók vették át az ország vezetését. Bethlennel ezek érintkezésbe tették magukat s felhivták a béke fentartására. Ez a sérelmek orvoslását követelte a királytól. Végre abban történt a megállapodás, hogy úgy a fejedelem, mint a király, a felmerült nehézségek eloszlatására még egyszer biztosokat fognak kiküldeni, kik aug. 15-kén *Lőcsén* vagy Eperjesen fognak értekezi.[2]

A difficultások — úgymond Bethlen szept. 19-kén Eszterházyhoz irott levelében — olyak, melyek immediate ő felségének praesentiáját és a statusoknak jelenlételeket kivánnák... ezekre gyűlés kivántatott volna, melyet a hét holnaptól fogva, ha ő felsége celebrált volna, most hamarébb alkalmazhatnánk rajtok; mostan immár a gyűlés post festum lévén, mit cselekedik ő felsége, áll a maga bölcs ítéletin».[3]

Ez alatt megkezdődött a hadi működés. Bethlen szept. 12-kén Szendrőről hirdette a vármegyéknek és városoknak, hogy kénytelen volt ismét fegyvert ragadni, mert a nikols-

[1] Bethlen, hogy országát népesebbé és erősebbé tegye, megengedte a zsidóknak a kerített helyeken való lakást, a szabad kereskedést és szabad vallásgyakorlatot az anabaptistákéhoz hasonló kiváltságokkal. Szilágyi. Erd. orsz. Eml. VIII. 143. l.

[2] Bethlen levele Pázmányhoz jún. 30-ról. *Miller* I. 48. l. *Zeidler* aug. 16-áról jelenti, hogy Lőcsére gyűlés van hirdetve, hová a császár Pázmányt és Eszterházyt küldi ki. *Marcali*, Ujabb regesták. Tört. Tár. 1879. évf. 529. l.

[3] U. o.

burgi békekötés czikkei meg nem tartatnak, méltósága nyilván megsértetett. Ő többször sürgette a császárt mind levelek, mind követek által, hogy kötelességét tegye meg; de látja, hogy csak szavakkal tartatik, s mivel mást jövőre sem vár, kénytelen más eszközökhöz nyúlni. Különben kiemeli, hogy a protestánsok jogait mind Magyarországon, mind a szövetséges tartományokban fel akarja tartani.

Még e hónapban seregének egyik része a nógrádi várakat és a bányavárosokat vette meg; a másik Liptó felé megy. Októberben bevette *Nagyszombatot* és ugyanide nov. 19-kére *összehivta az ország rendeit.*[1] A gyűlés megnyitása előtt hadainak egy részét Morvába küldötte Mansfeld segítségére, s mindenfelé diadalmasan ment, úgy, hogy Bécsben a kir. udvar menekülésre gondolt.

Ekkor a nádor és a primás közbenjárókul léptek fel Bethlennél. Ujra békét ajánlottak fel neki. A fejedelem külső körülményeinek változása következtében elfogadta ezt, annyival is inkább, mert a Nagyszombatra összegyűlt rendek is határozottan a békét óhajtották. Hogy pediglen a maga részéről is meggyőzze ellenfeleit őszinte békehajlamairól, 1624. elején Káldy György jezsuitát küldé el Bécsbe ez irányú ajánlatával. Thurzó nádor a gődingi táborba ment Bethlenhez, hogy fegyverszünetet s ennek alapján új béketárgyalást hozzon létre. Ez meg is történt. A fegyverszünet 1624. febr. végéig tartott, azután következtek a *bécsi béketárgyalások.*

[1] *Bánffy* Kristóf dunántúli kapitány meghivó levele, — Bethl. pol. lev. 396. l.

II.

Az 1624-ki bécsi békekötés. — A fejedelem és a király kívánságai. — Ez utóbbi nem fogadja el alapúl a nikolsburgi békét. — Bethlen kassai országgyűlése. — A békepontok máj. 8-kán aláíratnak. — A gyulafehérvári gyűlés végzése a jobbágyfiúk iskoláztatásáról.

Nem lehet mondani, hogy a Bécsben megkezdett békealkudozások egyedül a vallási kérdések felett folytak volna; de tagadhatatlan, hogy az egymással küzdő két pártnak főmozgató eleme a vallási buzgóság volt, mely a felmerült kérdésekben mindenütt alapszín gyanánt jelentkezik. A ki ezt csak egy pillanatra is szem elől téveszti, az nem fogja megérteni a felmerült politikai kérdések jelentőségét; nem fogja tudni magának megmagyarázni, hogy oly férfiak, mint Pázmány és Eszterházy mért nem akarták a nikolsburgi békét a tárgyalások alapjául elfogadni és viszont Bethlen mért ragaszkodott azon béke egyes pontjaihoz oly szívós kitartással.

Ezen bécsi békének valóban csak politikai oldala van előtérbe szorítva; de ha megfigyeljük azt a körülményt, hogy Pázmány volt a király fősugalmazója, hogy a harmincz éves vallásháború esélyei voltak a két alkudozó fél magatartásának szabályozói, akkor nem fogjuk tagadhatni, hogy a felekezeti érdek nagy szerepet játszott ezen bécsi békénél is.

Pázmány és társai, kik Bethlent és vele a protestáns vallást minden áron megsemmisíteni akarták, arra ösztönözték a királyt, hogy ne engedjen; hogy erélyes föllépéssel, ha kell a fegyver hatalmával is, verje le ellenfeleit. Szerencsére azonban voltak a királynak higgadtabb tanácsosai is, a kik az európai politikai helyzetre való tekintetből azt óhajtották, hogy Bethlennel még engedmények árán is béküljön ki. A király ezúttal az utóbbiak tanácsát fogadta el és a béketárgyalások vezetésére kiküldötte a nádort, a primást, *Dallos* győri püspököt, *Eszterházy* Miklóst, *Collalto* grófot és *Teufel* bárót, majd mivel a harczias Eszterházy és Pázmány visszaléptek, *Sennyeit* és *Czobor* Imrét.

A fejedelem részéről *Kamuthi* Farkas, *Kassai* István

és *Bornemisza* János voltak kiküldve. Ezek február hó 6-án érkeztek Bécsbe és a fejedelem részéről nyert megbizatás következtében azonnal magánkihallgatást kértek ő felségénél, állítólag a fejedelem házassági ajánlatát akarták ő felségének előterjeszteni. Ez azonban Pázmány praktikája következtében nem sikerült; s így némi habozás után hozzá fogtak a tulajdonképeni béke feltételeinek tárgyalásához. A fejedelmi követek előadták, hogy ők a Nikolsburgban kikötött hét vármegyéhez még négyet követelnek, azon kívül azt, hogy a király a nemzet politikai jogait és a protestánsok vallási szabadságát új okmány által biztosítsa, idegen hadakat ne vezessen be az országba és végre általános amnestiát adjon.

Ezt a király küldöttei el nem fogadták; sőt keményen keltek ki a fejedelem ellen. Ime — mondák — a fejedelem az eddigi engedményekkel sem elégszik meg; újakat kiván. Ez biztos jele annak, hogy az ország kormánya után vágyik. Ha a király ily emberrel lép békére, a korona tekintélye és a népek java veszélyeztetik. Tehát biztosítékokat kell követelni a megkötendő békére nézve. A fejedelem követei e részben nem ajánlhattak egyebet, mint «a keresztény igéret és a fejedelmi szó szentsége által megerősített okmányt». De az ellenfél erre mit sem adott. Biztosítékul a hét vármegye átengedését követelte. Hogy a király — mondja Fraknói — ily merész politikát fogadott el, ez a pápai nuntius és Pázmány igyekezeteinek volt eredménye, kik ismételve hangsúlyozták, mennyire méltatlan azon túlságos kimélet és erélytelenség, melyet eddig Bethlen iránt tanusított.[1]

De a fejedelmi követek kijelentették, hogy urok nem mondhat le arról, a mit neki a nikolsburgi békekötés biztosított, ők egyedül *a nikolsburgi béke alapján* kivánnak alkudozni. Pázmány — bár nem volt a békebizottság tagja — kereszül vitte a királynál és tanácsosainál, hogy csak úgy lehet folytatni a béketárgyalásokat, ha Bethlen a béke biztosítása czéljából lemond a Tiszáninnen birt magyar vár-

[1] Pázm. II. 88. l.

megyékről. Ezzel szemben sok meddő vitatkozás után a fejedelem követei föltették a kérdést: akarja-e ő felsége a nikolsburgi tractatust pro fundamento tractatus admittalni, vagy nem? Ha igen, készek áttérni a felmerült nehézségek részletes tárgyalására; ha nem, akkor kényszerítve lesznek megszakítani az alkudozást. Ismét csak Pázmány szava döntött, a ki általánosságban felvetett kérdések által kívánta eldöntetni a kath. vallást érdeklő pontokat. A király ennek és a pápai nuntius tanácsa alapján kijelentette, hogy *a maga részéről a nikolsburgi egyezséget felbontottnak tekinti* és csak oly feltétel alatt fogadja el a békét, ha Bethlen mindent visszabocsát, mit Magyarországban bir.

Természetes, hogy ily magatartással szemben a fejedelem követei nem tárgyalhattak semmit és szükségesnek látták uruk utasítását kérni ki, addig is ragaszkodván a nikolsburgi béke feltételeihez. Mindkét részről történt valami engedmény; de azért a márcz. 26-kán előterjesztett békeokmány javaslatát még sem fogadták el.

Bethlen nem akart csupán önfeje szerint határozni. Márczius 28-kára *Kassára országgyűlésre* hivta össze a felső magyarországi rendeket. A meghivó levélben hangsúlyozza a béke megszerzése utáni törekvéseit. Mielőtt azonban a királylyal folytatott békealkudozásokat befejezné, minthogy a fegyverszünet ideje is lejáróban van, tanácskozni kíván a rendekkel a további teendők iránt, hogy róluk minden romlást és veszedelmet eltávoztasson. [1]

Mindenki tudta, hogy ő elégedetlen az eddigi tárgyalások eredményével. «Nem tagadhatjuk — irja Thurzó nádornak ápril 21-kén — bogy nagy exacerbatióval nem volnánk. Nem érdemlem, bizony nem érdemlem uram, tőletek a nagy gyalázásokat . . . mert lám egy talpalatnyi földet ő felségétől nem kívánok és nem igaz ez iránt az embereknek felőlem való hamis csacsogásuk. Én contentus volnék az én sorsommal, csak ő felsége nem venné el azt tőlem, a mit egyszer

[1] Bethlen polit. lev. 404. l.

adott; ki remélheti így az ő felsége propensióját, melyet nevével igértek mindig uram mindnyája. Clemens ám legyen isten azoknak, kik okai ezeknek». [1]

A rendek magok is hasonlóképen gondolkoztak. Ők is megütközéssel fogadták, hogy a nikolsburgi békepontokban megjelölt feltételeken túl követelnek valamit a király követei; de a békét melegen óhajtották és kivánták, hogy a vallásszabadság biztosítva és a német katonaság kivezetve legyen.

Ily értelemben utasították a Bécsbe küldött új követeket, t. i. Kovacsóczy Istvánt, Bornemisza Jánost és Keczer Jánost. Midőn ezek előadták a kassai gyűlés kivánságát, már akkor a király követei is engedékenyebbek voltak; a békeokmány újra átdolgoztatott. Ennek tartalma szerint Bethlen lemond a királyi czímről, úgyszintén a két siléziai herczegség birtokáról is. Az elfoglalt részeket és jószágokat visszabocsátja, a foglyokat szabad lábra helyezi. Viszont megtartja a hét vármegyét, Ecsedet, Nagy- és Felső-Bányát örökjogon.

Ezen békeokmány május 8-kán mind a két rész biztosai által aláiratott s az abban kikötött feltételek végrehajtása, illetőleg az elfoglalt birtokok visszaadása végett összeült egy bizottság, melynek tagjai Ferdinánd részéről: Osztrosith István, Móricz Márton, Apponyi Balás és Pesty Gergely; Bethlen részéről pedig Monaky Miklós és Bornemisza János voltak.

Maga Bethlen, miután egy csapat anabaptista morvát az ipar emelése végett Erdélybe indított s Vinczen letelepített, jún. 28-kára *Gyula-Fehérvárra országgyűlést hirdetett.*

Fejedelmi előterjesztéseiben értesíté a rendeket a béke megkötéséről, bemutatta a béke-okiratokat és felhivta őket, hogy a hét vármegye visszabocsátásáról állítsák ki az okmányt.

A rendek örömmel értesültek a béke megkötéséről és

[1] Fraknói Pázm. II. 100. l.

miután némely visszaélések megszüntetéséről intézkedtek volna, egy igen nagy fontosságú határozatot hoztak arra nézve, hogy a földesuraknak ne legyen joguk az iskolás jobbágyfiúkat az iskolától visszatartani.

Erről a VI-dik articulus ekképen hangzik:

«A praedikátor rend uraink jelentik, kegyelmes urunk, némely patronusoktúl minemű boszukkal illettetnének, főképen az ecclésiákhoz való gondviseletlenségek miatt, sőt volnának olyak, a kik Dei et hominum timore postposito bona ecclesiastica dilapidarent, vel in proprios usus converterent, templomokon való szokatlan cselekedeteket attentálnának, magokat is bántogatnák, mely miatt az isteni szolgálatra sem érkezhetnének. Végeztük azért országul, hogy valakik, bona ecclesiastica in proprios usus convertent, tales comperta rei veritate, in mille florenis convincáltassanak, melyet Felséged tempore diaetae irremissibiliter exigáltasson is. Ugyanezen predicator rend uraink panaszolkodnak, kegyelmes urunk, hogy volnának némelyek az patronusok közűl, kik jobbágyok gyermekit is az scholátúl megfognák, sőt, ha scholában volnának is, ki akarnák őket hozni. Végeztük azért országul, hogy a kik tanuságnak okáért, nem egyéb praetextus alatt, nem is öreg korokban mennek a scholába, kedvek ellen onnan ki ne vehessék, az ki penig azt attentálná, in poena praedeclarata modo eodem exigenda convincáltassék». [1]

A törvényeket Bethlen jul. 8-kán erősítette meg.

A következő *évben a fejérvári országgyűlésen* (máj. 1—29.) hozott és a székely papságról szóló XVI-dik articulus így szól:

«Végeztük kegyelmes urunk az Székelységen lévő egyházi rendeknek álláspontjok felől is, hogy annyiból a mennyiből külső jószágokat és örökségeket birnak, értsenek egyet

[1] *Szilágyi* S. Erd. orszgy. Eml. VIII. 236. l. V. ö. *Teutsch* G. D. Urkundenbuch der evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen I. 108. l. *Veszely* I. 252. l.

az falun való szedőkkel; de mivelhogy privilegiomok is vagyon róla, valamig papi tisztet viselnek és nem deponáltatnak, egyéb teherviselésre őket ne erőltessék, ha szintén megyéjek nincsen is». [1]

Az 1625-ki soproni országgyűlés.

Szept. 25-től decz. 14-ig.

I.

Bethlen és Ferdinánd családi czéljai megnehezítik a tárgyalásokat. — Az országgyűlés összehivása. — A kir. előterjesztésekből vallási indokból kimarad a király- és nádorválasztás. — De a rendek sürgetésére előkerül. — Eszterházy nádorrá lesz. — A vallásügyi sérelmek mellőzése.

Hogy az eddigi békealkudozásoknak és országgyűlési tárgyalásoknak oly kevés eredménye volt, annak tulajdonképeni oka abban rejlett, hogy a vallás ügye sok más kényes természetű kérdéssel volt összeszőve. Bethlennek is, Ferdinándnak is voltak mellékes családi czéljai.

Bethlen ugyanis azon törte a fejét, hogy miként lehetne Magyarország állami és vallási szabadságát a török nélkül Ferdinánddal kötendő szorosabb barátság, illetőleg *rokonság* által biztosítani. E végből követe által felszólítá Ferdinándot, lépne vele szövetségre, hagyna fel a protestántismus ellen folytatott háborújával; egyesítené erejét a spanyol és lengyel erővel együtt a török ellen. Ezen terv sikerének reményében hajlandó volt egy titkosabb szerződés megkötésére is, mely szerint kötelezé magát, hogy az osztrák ház s annak alattvalói ellen soha többé fegyvert nem fog ragadni. Végre Ferdinánd leányainak egyikét nőül kérette, igéretet téve, hogy nemcsak lelkiismeretesen fog a katholikusok vallásszabadságáról gondoskodni, nemcsak helyreállítja az egyházakat kolostorokat, hanem talán még maga is áttér idővel a katholikus

[1] *Szilágyi* S. Erd. orgy. Eml. VIII. 272. l.

vallásra. «Simulált is szegény fejedelem — irja erről Kemény János — a religio dolgában, . . . de mégis religiójára nézve nem adák neki, noha más tisztességes szint csináltak a dolognak». [1]

Ferdinánd és környezete nem akart szövetkezni a gyűlölt protestánsokkal. A dolog — úgymond — nagy óvatosságot kiván; meg kell még tudni a ház spanyol ágának és a szent széknek véleményét is; mindenesetre pedig szükségesnek látszik, hogy Bethlen áttérése a római egyházba megelőzze a házasságot. Ez annyi volt, mint határozott visszautasítás, mert oly dolgot kivántak Bethlentől, mely éles ellentétben állott multjával, jelenével, gondolkodásával, érzelmeivel és törekvéseivel, szóval egész férfias jellemével. Ezért kénytelen volt visszatérni a török barátsághoz, s nőül kérte György Vilmos brandenburgi választó fejedelem hugát Katalint, mi által ismét szorosabbá tette a német protestánsokkal való viszonyát. [2]

De Ferdinándnak is voltak olyan mellékes családi czéljai, melyeknek valósítása tekintetéből nehézségek támadtak a tárgyalások folyamán. Ilyen volt az ő fiának magyar királylyá való megválasztatása oly formán, hogy ne kelljen királyi hitlevelet kiadnia és a protestáns vallás szabadságát biztosítania. Erre azonban nem volt kilátása. Tanácsosai aggodalmasnak jelentették ki az ország hangulatát, az újonnan

[1] Önéletirás 65. l. V. ö. *Khevenhiller* Annales Ferd. X. R. 167. l.

[2] *Sculteti*, a fejedelem udvari orvosa április hóban a brandenburgi választónál kihallgatást nyervén, a többek között azt mondá, hogy urának nincs örököse, kire országát hagyja, hogy a vallást biztosítsa, és azért német protestáns fejedelmi házzal akar rokonságba lépni s Katalint venni nőül, kiről hallotta, hogy vallásos és jámbor életű. «Ihm waren wohl — irja — ander heyrathen vorgeschlagen, wie zu sonderheit aus dem Haus Mantua; ya wohl zu des kaysers selbsten frewlein Hoffnung gemacht. Er wüsste aber wie es seinen Vorfahren mit der österreichischen Heyrath gegangen. Truge auch zu dem papistischen Frewlein keinen willen. *Marczali* Regesták. Tört Tár. 1879. f. 790. l. V. ö. Liszt. Fer. szavait u. o. 787. l.

összehivandó országgyűléstől féltek, mert az időközben elhalt Thurzó Szaniszló helyett új nádorválasztás következett, mely a régi vallási szenvedélyek felháborítása nélkül nem mehetett végbe.

De az országgyűlés összehivását még sem lehetett a végtelenig elodázni. Az volt a nagy kérdés Bécsben: mikorára? hová? és minő tartalmú levelekkel hivassanak össze a rendek? A magyar tanácsosok Sopron városát ajánlották. Ezt a király elfogadta és a gyűlés megnyitásául sok ingadozás után szeptember 8-kát tűzte ki, azon igérettel, hogy akkorára személyesen is meg fog jelenni Sopronban. E közben hire terjedt, hogy Bethlen újra fegyvert fogott és hogy ennélfogva a gyűlés elhalasztatik. De a hir alaptalan volt. A rendek, bár lassan, de szeptember hóban mégis összejöttek.

Addig a király tanácsosai Bécsujhelyben nagy titokban a *királyi előterjesztések* szerkesztésével foglalkoztak. Az volt a kérdés, hogy a *királyválasztás* előhozassék-e a kir. propositiókban vagy sem? A német tanácsosok úgy okoskodtak, hogy jobb lesz azt elhalasztani; mert ha a főherczeg most választatik meg királyul, akkor ki kell adnia az atyja által elfogadott hitlevelet, mely a katholikus vallásra és a királyi hatalomra nézve sérelmes. Ellenben a magyar tanácsosok, jelesül Pázmány és Eszterházy azon nézetnek adtak kifejezést, hogy a választás elhalasztásából még nagyobb baj fog következni úgy a róm. kath. egyházra, mint magára a dynastiára nézve is. Ki tudja, hogy Ferdinánd halála után nem fognak-e a rendek szabad királyválasztást követelni? és hogy a porta segítségével nem helyeznek-e épen protestáns vallású fejedelmet a magyar trónra, úgy, mint azt a csehek tették? Ezen utóbbi érv roppant hatással volt a királyra, ki a kath. vallás érdekeit és házának jogait egyiránt veszélyeztetve látta a királyválasztás halogatása által. De azt óhajtá, hogy ezt a rendek kivánják, ne pedig ő, a király. Azért a kir. propositiókban nem is említi e kérdést.

Nem kevesebb aggodalmat okozott a bécsi udvarnál a *nádorválasztás* kérdése is.

E körül is ugyanazon érdekek nyomultak előtérbe. A király és a papság nem volt hajlandó nádort választani. Úgy tekintették e hivatalt, mint a királyi hatalom akadályát és a főpapok befolyásának ellensúlyozóját. De az ország alkotmánya és törvénye e tekintetben határozott volt. Egészen megtagadni vagy épen eltörűlni a nádori méltóságot nem lehetett; és csakis a protestáns vallás iránti elfogultság sugallta a király tanácsosainak azt, hogy e kérdés se említtessék meg a kir. propositiókban. Mert a közérdeklődés szokatlan élénkséggel foglalkozott nemcsak a nádori méltósággal, hanem az arra méltó személyek rostálásával is. Természetes, hogy ismét vallásérdekek szerint csoportosultak a pártok, és a protestánsokat azzal ijesztgették, hogy a király Pázmányt vagy Eszterházyt akarja; a katholikusokat pedig azzal, hogy az erdélyi fejedelem a maga öcscsét Bethlen Istvánt kívánja nádorrá tenni. Ily körülmények között nem volt épen tapintatos eljárás a király részéről, hogy e kérdést királyi propositióiból kihagyta.

A hangulat nem volt kedvező, mikor a király 1625. október 13-kán két gyalogezred és 2000 lovas kíséretében Sopronba érkezett, hogy a gyűlést megnyissa. Az elégületlenségről valamint a rendek főtörekvéséről volt tudomása; de úgy tett, mintha minden rendén lenne. Elment a barátok kolostorába, nyugodtan elvégezte miséjét, azután pedig átnyujtotta királyi propositióit, azon felhivással, hogy a rendek haladéktalanul azok tárgyalásához fogjanak.

De a folytonosan növekedő ellenzék mindenek előtt a *nádori méltóság* betöltését és a sérelmek orvoslását követelte; és e követelés oly erős hangon nyilatkozott, hogy az udvari párt nem tartotta tanácsosnak az ellenszegülést. A sérelmek összegyűjtésére és szövegezésére okt. 17-kén Záborszky János szepesi, Féja György túróczi és Szemere Pál abaujmegyei követek, továbbá a szabad kir. városok részéről Szeleczky Jakab pozsonyi és Sárossy Márton eperjesi

követek küldettek ki. A míg ezek munkájokat végezték, addig a rendek a nádorválasztást sürgették. Kellemetlen hatást gyakorolt a főpapságnak e részben követett azon politikája, melynél fogva protestáns férfiú megválasztatásától rettegve, magát a nádori méltóságot is kész volt megbuktatni. Egyszerűen királyi helytartót akart választatni, természetesen a főpapok sorából. Az udvari párt ily körülmények között a papságot eszközül használta az alkotmány egyik leglényegesebb tényezőjének megsemmisítésére. De midőn látta, hogy ez ellen még a leghatározottabb katholikus hazafiak is felszólalnak, kénytelen volt engedni és a királynak — ki fiának megválasztatását koczkáztatni nem akarta — hasonlóképen engedékenységet javasolt. Ennélfogva Ferdinánd a nádorválasztást, illetőleg a nádori jelöltek előterjesztését sürgető országos bizottságot annyival is inkább kegyesen fogadta, mert időközben megtudta, hogy a kath. vallás iránti buzgalmáról ismert Eszterházy Miklósnak megválasztatása igen valószinű; ellenben az bizonyos, hogy protestáns vallású férfiú ezúttal nem fog megválasztatni. A jelöltek neveit rejtő királyi levél okt. 25-kén bontatott fel; jelölve voltak a katholikusok közül *Eszterházy* Miklós és *Pálffy* János, a protestánsok közül *Nádasdy* Pál és *Osztrosith* István. A főpapi korteskedésnek és vesztegetésnek [1] meg volt a sikere, a mennyiben a szavazatok nagy többsége által Eszterházy, a protestáns szüléktől származott jezsuita növendék, az Illésházy István nádornak unokaöcscse, emeltetett az ország legelső méltóságára. Kétséget nem szenved, hogy ezen erélyes és hazafias lelkületű férfiúban, a ki Thurzó Imre özvegyével való házassága által roppant jószágok birtokába jutott, a római kath. egyház igen hatalmas támaszt nyert; és a papság méltán és teljes joggal ünnnepelhette megválasztatását, s remélhette tőle az egyház érdekeinek előmozdítását. Eszterházy fel tudta tartani tekintélyét, s bár e miatt az érsek-

[1] Hatvan szavazatot 20,000 frton szereztek meg, a mi akkoriban óriási összeg volt. *L. Gindely* A. Bethlen G. 146. l.

kel összeütközése volt, mégis a vallási téren, mint rokon-lelkű és szellemű barátja, vele együtt harczolt s ha kellett, erőszakot is használt. Ezen buzgalmáért, jellemzően *II. Pázmánynak* szerették nevezni. [1]

A nádorválasztás után a megyék és városok követei a sérelmek összeirására kiküldött bizottság jelentését kívánták tárgyalás alá venni és orvoslás végett ő felségének előterjeszteni. Ez ellen erős hangok emelkedtek és már-már kitört a vihar, midőn a personalis indítványára az összegyűjtött sérelmek átadattak az új nádornak áttanulmányozás végett. A nádor, hogy munkájának sikerét biztosítsa, több követet hivott magához, hogy közreműködésük által elválaszsza a lényeges sérelmeket a kevésbé fontos ügyektől. Ő azt kívánta, hogy a két fősérelem, mely már a mult országgyűlésen is oly sok és keserű vitára adott alkalmat, t. i. *a vallás kérdése* és a német hadak kivitele, ezúttal mellőztessék. Ezt ajánlotta a befolyásosabb követeknek is. Ez ellen azonban Abauj és Borsod vármegyék követei úgy ez alkalommal, mint később is, jelesül nov. 1-jén és 11-kén ünnepélyesen protestáltak. Ők ezen két pont szerencsés elintézésétől várták az ország nyugalmát s épen ezért semmi szín alatt a többi orvoslandó sérelmek sorából kitörülni nem akarták.

Nyilvános tárgyalásra kerülvén a dolog, az alsó tábla sürgette e két pont felvételét; de a felső ház, hol a papság hívei többségben voltak, azoknak mellőzését kívánta. Több eredménytelen üzenetváltás után a nádor *vegyes* ülésben kívánta eldöntetni a kerdést: tudta, hogy ha a rendek mindnyájan együtt lesznek, egy kis erkölcsi és hatalmi pressióval többséget fog csinálni a maga javaslatának. A főpapok, különösen Pázmány, erélyesen támogatták és biztatták őt. Az együttes szavazás elvi jelentőséggel is birt, a mennyiben ezáltal a főrendeknek biztosíttatott a törvényhozói hatalom döntő súlya. Eszterházy ezt akarta, és hogy ezt elérje, erő-

[1] Fraknói, Pázm. II. 399. l.

szakosságtól sem riadt vissza. Azon követeket, kik a régi szokásra és törvényekre hivatkoztak, lehurrogatták. A szatmári követek panaszolkodása érdekes fényben tünteti fel ez állapotot. «A mint a dolog vagyon — úgy mond — semmi jót ebből nem várhatunk; szabad voltunk nincsen; ha mit szólunk, torkunkba verik és szólanunk nem hagynak; ha ki közülünk az úrral meg nem egyez, palatinus urunk mindjárt azzal fenyeget, hogy czitáltat bennünket és meg is büntet, melylyel mi, meg a hét vármegye képekben, kik vagyunk, nem gondolván, voksunkat megmondottuk.» [1] A nádor valóban úgy viselte magát, mintha ettől függött volna egész tekintélye és hatalma. Hevétől elragadtatva szidalommal és fenyegetéssel illette mindazokat, a kik az illető sérelmek felvételét követelték. «Palatinus urunk — írják a szatmármegyei követek — rút gyalázattal és szidalommal illet bennünket; azt mondja: egyátaljában vagy akarunk vagy nem, de különben semmi sem leszen, hanem az, mit ő nagysága akar, annak kell lenni; nekünk semmiben kedvünk nem telik . . . A mi gyalázatunk és szidalmaztatásunk kevesebb volna; de az nagyobb, hogy a mi kegyelmes urunkat és fejedelmünket gyalázza és szidalmazza, sőt nyilván nem szégyenli ő nagysága azt mondani: mit várok az erdélyi fejedelemtől? (az ujjával fittyet hányva.) Ezt adom rajta; én is vagyok olyan ember, mint ő . . .» [2]

Ilyen eljárás mellett sikerült keresztül vinni a vallási sérelmek mellőztetését. «*A nehézségek* — mondja az illető végzés — *melyeket a vallás tárgyában mindkét rész emelhetett volna, egyelőre mellőztetnek, hogy ekként a kölcsönös szeretet a rendek szíveiben erős gyökeret verjen; egyébként érvényben maradnak a hitlevél VI-dik pontja és a régebben alkotott vallásügyi törvények.*» [3]

Ekként a vallás ügye kizáratott azon sérelmi pontok

[1] Horváth M. Magy. T. III. 598. l.

[2] U. o.

[3] Kaprinay kéziratgyűjt. A nov. 2-ki sérelmi felirat.

közül, melyek a királyhoz voltak felterjesztendők. Ezt a király is jó szívvel vette és *válasziratában* elismeréssel szólott a rendek hűségéről; egyúttal kilátásba helyezte a felterjesztett sérelmek orvoslását.

Azonban az ellenzék nem volt megelégedve sem az országgyűlés felterjesztésével, sem az erre adott királyi válaszszal. Eltekintve a német hadak kivezetésétől, sértette a megyék és városok követeit azon eljárás, melyet a nádor a vallás kérdésében követett. Sértette őket az is, hogy a király ezen oly fontos ügyről egy szóval sem emlékezik meg. Nov. 9-kéről irják a lőcsei követek, hogy ő felsége átnézte a sérelmeket s azokra nézve közölte is elhatározását, kivéve a vallást illető pontot.[1] A protestáns követek azt óhajtották volna, hogy egy vegyes bíróság állíttassék fel, mely hivatva lenne a felmerülő vallási kérdésekben intézkedni és itéletet mondani. A katholikusok ebben nem egyeztek meg, s három napi heves viták után a *második sérelmi feliratban* csak azon kérelem vétetett fel, engedné meg a király, hogy a protestáns felekezetek vallási szabadsága újabb törvény által megerősíttessék. A hét vármegye követei ezzel nem elégedtek meg, s miután a többi rendek közül is némelyek hozzájuk csatlakoztak, óvást tettek.

Ilyen helyzetben várták a királynak újabb elhatározását; ez pedig nov. 14-ki második kir. leiratban úgy hangzott, hogy «a viszályok elhárítása tekintetéből ő felsége elhatározá, miként a nehézségek, melyeket mind a két rész a vallás tárgyában emelhetne, mellőztessenek és a régibb törvények érvényben maradjanak».[2]

[1] Ihre Mt. der Landständ gravamina übersehen, auch sich auff alle derselben Punkta resolvirt, ausgenommen den Punkt der Religion betreffend, welchen weil ihr Mtt. sicco pede preterirt. und ausgelassen, sind darumb die Comitatus sehr male content gewesen; haben derwegen mit ungestimm und vielen Schreyen in ihrer replica, so sie auf ihrer Mtt. resolution gethan, untereinander auch 2 punkt, einen wegen der Religion, dass darin niemand perturbirt soll werden, den andern, dass die Freystädt etc. duplicatis et insolitis Taxis nicht sollen onerirt werden... *Városi* levéltár.

[2] Abauji követek naplója, Kovachich gyűjteményében a Magy. Nem. Múzeumban.

Látni való, hogy a király ezúttal is csak azt válaszolta, a mit a nádor a vegyes gyűlésen keresztül vitt, és a mit a főpapok akartak. Ezzel a sérelmi kérdés tárgyalása be lett fejezve.

II.

A királyválasztás kérdése. — A király és tanácsosai vallási indokból kerülik a hitlevél kiállítását. — A rendek kivánják a hitlevelet. — Ennek vallást illető pontja. — A törvényczikkek szerkesztése. — Winkovics botrányos esete. — A hozott törvény ellen a klérus óvást tesz. — A pápa dicsérete.

Most a királyválasztás kérdése lépett előtérbe. A királyi propositiókban ugyan nem tétetett róla említés; de azért kétségen kívül ez érdekelte leginkább úgy a királyt, mint a főrendeket is. Láttuk, hogy Ferdinánd már régebben foglalkozott fiának megkoronázásával, s hogy belső titkos tanácsosai valóságos rémületbe hozták őt, midőn Csehországra mutatva azt mondották neki, miszerint a lázongó magyarok a porta segítségével még protestáns vallású fejedelmet is hajlandók lesznek a magyar trónra emelni, ha nem igyekszik még életében rendezni ez ügyet. A vallási kérdésnek a napirendről való leszorítása után ez vette igénybe az országos rendek figyelmét. Fájdalom, itt is felekezetek szerint sorakoztak a pártok. Egyfelől állott Pázmány, Sennyei és Eszterházy a hozzájok szító katholikus főurakkal; másfelől Bethlen követei a velök tartó protestáns rendekkel.

Ez utóbbiak megnyerésére a nádor minden lehetőt megtett. Rábeszélés mellett igéretek és fenyegetések által kivánt reájok hatni; sőt a hol a czél máskép el nem érhetőnek mutatkozott, a nádorválasztásnál eredményesnek bizonyult megvesztegetést is megkisérlette. E czélra — mint Fraknói mondja — mintegy 20—30 ezer forint utalványoztatott;[1] mind csak azért, hogy a királyválasztás sikerét a

[1] Pázmány II. 163. l.

Bethlen részéről emelkedhető akadályokkal szemben biztosítsa.

Ugyanis tény, hogy Bethlen meg akarta akadályozni a királyválasztást; a hét vármegye követeit komolyan intette, hogy a király ezen szándékát, mely ismét a protestáns vallás ellen irányúl, akadályozzák meg, annyival inkább, mert erre küldőik utasításai nem is hatalmazzák fel őket. De a nádor fentemlített eszközei — fájdalom — nem maradtak hatástalanok. A protestáns követek közül sokan engedtek és jóformán csak a hét vármegye követei maradtak meg ellenzéki álláspontjuknál. Ezek határozottan kijelentették, hogy «vagy ölik vagy vágják őket, de ők sem választanak, sem koronáznak».

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a koronázást némelyek el akarták különíteni a választástól. Ezuttal elegendőnek látták, ha a főherczeg csak megválasztatik, s ezzel az ország birtoka biztosíttatik nekie; a koronázás elmaradhat annyival is inkább, mert ezelőtt királyi hitlevelet kellene kiadni, mely a katholikus vallásra és a király érdekeire nézve hátrányos lenne. A király tanácsosai, különösen Pázmány és Eszterházy erre nagy súlyt fektettek. Nem tagadták ugyan, hogy Bethlen bajt csinálhat, ha igényt formál a már egyszer neki nyujtott magyar koronára; de ez ellen elég óvszer a főherczegnek törvényes megválasztatása. Királyi hitlevél most nem szükséges; sőt egyáltalában nem tanácsos a vallás ügyének bolygatására alkalmat adni. Elég bajnak tartják, hogy II. Ferdinánd olyan hitlevelet adott, melyet a katholikusok csak kényszerűségből eredettnek, de elfogadhatónak soha nem tartottak. Most várni kell kedvezőbb viszonyokat, midőn vagy uj győzedelmek vagy Bethlen halála lehetővé teszik a katholikus vallás és korona hatalmát korlátozó törvények megváltoztatását. Nem volna helyes e tekintetben az ifju fejedelem lelkiismeretét és cselekvési szabadságát előre megkötni.[1]

[1] Sperabant in dies. vel per obitum Bethleni, vel per conti

A király érezvén milyen sok bajt okozott neki az ő hitlevele, milyen sokszor sértette azt meg csak azért, hogy lelkiismeretét és papjait megnyugtassa, elfogadta a tanácsokat; de még jezsuita gyóntatóját is ki akarta hallgatni. — «A fenforgó kérdés — úgymond — lelkiismeretének forumához tartozik, s mielőtt határoz, gyóntatójának, Lamormain atyának tanácsát kell kikérnie». Nem szükség mondani, hogy ez a rajongó királyt csak abban erősítette meg, a mit Pázmány és a pápai nuntius akartak; t. i. hogy kerülni kell minden oly cselekményt, mely esetleg a katholikus vallás uralmát korlátozhatná. Ily indokok alapján a király abban állapodott meg, hogy ezúttal fia csak megválasztassék — a koronázás maradjon el.

Most a nádor és Pázmány a rendeknél kivánták ugyanezt keresztül vinni. Magánértekezleteket tartottak, kérvén a befolyásosabb követek támogatását. November 23-kán már annyira haladtak, hogy az indítványt nyilvánosan is megtehették. A hét vármegye követei ezuttal is ellenzéket képeztek; de a többség kimondotta, hogy Ferdinánd ausztriai főherczegnek magyar királylyá való megválasztatását kivánják; de hozzátették, hogy a főherczeg megválasztása alkalmával az ország szabadságainak, jogainak és törvényeinek tiszteletben tartásáról *hitlevelet fog kiállítani.* Ez utóbbi szavak nagy zavart idéztek elő a királyi udvarban, hol a tanácsosok épen azért akarták mellőzni a koronázást, hogy a főherczegnek ne kelljen hitlevelet kiállítania. S ime, most a rendek ezt nem a koronázáshoz, hanem a választáshoz kötik.

A király erre nem volt elkészülve; azt hitte, hogy fiá-

nuatas victorias meliora tempora successura, et sic ex punctis iis, quae Catholicam Religionem praepediebant, posse aliquando mitius iuramentum praestari; neque certe aliquis istorum audebat tam temeram conscientiam adolescentis tam foedo vinculo adulteratae Religionis irretire, quo perpetuo irretitus, forte aliquando suspirasset et suae aetatis Consiliariis culpam prostitutae libertatis adscripsisset. *Comment, de Germ.* 244. l.

nak megválasztatása akadály nélkül fog végbemenni, hogy a hitlevelet elkerülheti. Eszterházynak nagy erőfeszítésébe került, míg megnyugtatta őt. Figyelmeztette az ellenszegülés rossz következményeire, a protestánsok és Bethlen által támasztandó uj mozgalomra, sőt a katholikusoknak is az ország szabadságaihoz való ragaszkodására. A mi pedig a katholikus vallás uralmának biztosítását illeti, arra nézve hasonlóképen igyekezett a király lelkiismeretét megnyugtatni. «A hitlevél — úgymond — melyet a főherczeg kiállítani fog, nem fogja a katholikus vallás és a korona érdekeinek előmozdításában akadályozni, ha a protestánsok megtérítése vagy más eszközök által megnyernie sikerül a rendek többségét, melynek közreműködésével hatalmában álland a hátrányos törvényeknek megváltoztatását kivinni».[1] Csakis azon reményben nyugodott meg a király a hitlevél kiállításában, hogy a viszonyok jobbra fordultával a vallásra vonatkozó czikkelyeket meg fogja változtatni, és ez által a nagy hatalommá emelkedett protestantismust ha nem is nekie, de legalább fiának ismét alárendelt helyzetre szorítania sikerülend. Ha ez megtörténik, akkor a királynak módjában leend bármit is tenni a protestantismus ellen.[2]

A hitlevélnek vallást illető pontjában a megválasztott új király fogadja, hogy a vallás ügye az ország karai és rendei közt azoknak saját és az ügyészség birtokain, úgy szintén a végvidéki magyar katonák között a bécsi béke és a koronázás előtt kiadott (1608-ki) törvények szerint szabad, sértetlen és érintetlen maradjon és pedig oly képen, hogy a vallásgyakorlat az ország zászlósainak, főurainak és nemeseinek, úgy szintén a szabad városoknak és az összes karoknak és rendeknek saját és az ügyészség birtokain, úgy szintén a véghelyeken, valamint a városokban és falvakban azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabadon hagyassék és annak szabad használatában és gya-

[1] Fraknói, Pázm. II. 168. l.

[2] *Caraffa*, Comment. 212—213. l.

korlatában senki, bármi rendű és állapotú legyen is, sem ő Felsége sem más földes úr által, semmi ürügy alatt ne háborgattassék és ne akadályoztassék.

Ezután az eddig hozott határozatoknak törvényczikkelyekké való szerkesztésére a katholikusok közűl 24, a protestánsok közűl 12 tagot neveztek ki. Ezek a munkával csakhamar elkészültek és javaslatukat az országgyűlésnek deczember első napjaiban bemutatták.

A vallásügyre vonatkozó czikk az alsó táblánál decz. 4-kén került napirendre. Ebben az mondatott, hogy az 1608: I. t.-cz. és a hitlevél VI-ik pontja jövőre is érvényben marad. Turóczmegye protestáns vallású követe volt az előadó, a ki az illető törvény és királyi diploma érvényességére vonatkozólag e kifejezést használta «örök időkre». A katholikusok, kiknek főemberei a királyválasztás idején az imént is csak azzal tudták megnyugtatni a király lelkiismeretét, hogy a vallási törvényeket a viszonyok javultával a katholicismus javára meg lehet változtatni, nagyon zokon vették e kifejezést, mely homlokegyenest ellenkezett az ő törekvéseikkel. Szerintök a vallásbékét örök időkre csak úgy lehetett volna biztosítani, ha a protestántismus Pázmány és II. Ferdinánd akaratához képest az országból végképen kiirtatik. Minden törvény, mely ezen törekvésnek ellene volt, előttök csak ideiglenes, csak kényszerűségből tűrendő, addig, míg fel nem forgatható. Ezen felfogásból indulva ki tehát az «örök időkre» kifejezés ellen hevesen kikeltek; állítván, hogy az nincs összhangzásban az országgyűlés megállapodásaival. De a protestánsok a békének állandó fentartása mellett küzdve, keresztül vitték, hogy a többség a javasolt szerkezetet elfogadta és hozzájárulás végett a főrendekhez is áttette, mint olyat, mely úgy a király újabb leiratával, mint a régebben hozott vallásügyi törvényekkel tökéletesen megegyezett.

Midőn az alsó tábla küldöttsege e javaslattal a főrendeknél megjelent, annak szónoka, Winkovics Benedek zágrábi nagyprépost, — a nélkül, hogy társaival közölte volna szándékát — elég vakmerő volt az alsóház határozatát birálat

alá venni és kijelenteni, hogy a katholikusok e szerkezetet el nem fogadták, mivel az «oly dolgokat tartalmaz, melyek az országgyűlés megállapodásában nem foglaltatnak». A küldöttség többi tagjai bámulva és látható boszúsággal hallgatták a megbizatását túllépő papot. Meg is támadták azonnal, a mint a főrendek ülésterméből kiléptek. Hogy merészelt ilyeneket beszélni — mondák — a mivel senki sem bizta meg! Neki egyedüli feladata az volt, hogy az illető törvényczikkeket egyszerűen átadja s nem volt feljogosítva azoknak birálatába bocsátkozni. Ezért az alsóházban Winkovics megbüntetését követelték. Az ingerültség általános volt és a hevesebb vérű szónokok azt is kezdték kiabálni: «ki kell dobni az ablakon!»

A prépost a helyett, hogy beismerte volna hibáját, a helyett, hogy bocsánatot kért volna a megsértett alsó táblától, ügyetlen mentegetőzéssel még inkább maga ellen ingerelte a rendeket. Ő — úgymond — azon észrevételt mint magán ember, saját nevében tette s erre feljogosítva érezte magát. A védelmére kelt másik katholikus pap sem tudta lecsillapítani a háborgó kedélyeket. Óriási zaj közepette némely indulatos követek annyira megfeledkeztek az országgyűlés és önmagok méltóságáról, hogy a prépostra rohanva, ütlegelni kezdették és oly botrányt idéztek elő, melyhez hasonlót keveset jegyezett fel a történelem. Egy pap segítségére ment a bántalmazott prépostnak, a mi még inkább növelte a zavart. Az elnök elvesztette lélekjelenlétét s tehetetlenül nézte a botrányos jelenetet, a nélkül, hogy a gyűlést szétoszlatta volna. Végre az áldozat kiszabadult a dühöngők kezéből és a főrendekhez menekült. A főrendek magokévá tették az ügyet s elégtételt követeltek. A nádor törvényszék elé idézte a vétkeseket. De az alsóház tagjai tömegesen mentek hozzá, kérvén őt, hogy a törvényes keresettől álljon el, mert különben odahagyják az országgyűlést és a megválasztott új király megkoronáztatása ellen óvást tesznek.

A nádor, s ennek jelentése után a király is meghökkent; s jóllehet Pázmány s vele az egész klérus folyvást sürgették

az elégtételt, még sem engedte a dolgot törvényes útra terelni, hanem tanácsosabbnak találta a békés kiegyenlítést. A vétkesek közül hárman a király elé vetették magukat s nyilvánosan bocsánatot kértek tőle; úgyszintén megkövették az országgyűlést és a prépostot is, a ki azzal lett kárpótolva, illetőleg jutalmazva a szenvedett méltatlanságért, hogy a pápa felruházta a főpapi jelvények viselésére, a király pedig öt év mulva pécsi püspökké nevezte ki.[1]

Ezen botrányos esemény után, decz. 13-kán befejeztetett az országgyűlés. A vallásügyi törvény XXII-ik czikke ilyen fogalmazást nyert:

«A vallás tárgyában megállapíttatott, hogy az 1608-ki koronázás előtti I. t.-cz. és a hitlevél VI. pontja érvényben maradjon.»

Bármily ártatlan volt is e szöveg s bár annak tartalma a protestánsoknak semmi előnyt, a katholikusoknak pedig semmi sérelmet nem okoz: a klerus mégis *óvást* tett ellene és ünnepélyesen kijelentette, hogy valamint máskor «úgy most is, midőn a törvényczikkek sorában a vallás ügyéről említés tétetik, tiltakozik az ezen és a megelőző országgyűléseken hozott törvényczikkek ellen, melyek a katholikus vallásra sérelmesek, vagy a katholikus klérus jogaival ellenkeznek.[2]

A pápa ő szentsége VIII. Orbán meg volt elégedve a magyar papságnak ilyetén magaviseletével. Nem is tagadta meg tőle és a vele tartó katholikus rendektől áldását, hanem magasztaló és biztató szavakban tört ki örömében. «Méltók vagytok kedves fiaim — irja nekik 1626. febr. 21-diki brevejében — az angyalok pártfogására és a népek tapsaira, midőn a jóakarat pajzsával fegyverkezve a pokol helyeinek megdöntésén fáradoztok . . . Isten az óhajtott czélhoz vezérlendi buzgó törekvésteket . . . Erősödjetek tehát és legyetek bátrak a harczban, mely mindenütt és mindenkor folyik a

[1] Az 1625-ki törvénykönyvben két czikk foglaltatik, mely e botrányos eseménynyel kapcsolatban áll, t. i. a 61. és 62-ik.

[2] *Katona,* Hist. Crit. XXXI. 179. l.

vallás és vallástalanság, az erény és gonoszság között. És bizonyára sehol sem kereshetitek biztosabban az üdv fegyvereit, mint az ég fegyvertáraiban, hol buzgón fognak támogatni Magyarország szent védnökei: Adalbert püspök és István király. Míg védnökségök alatt álltok, nem kell rettegnetek a haláltól, s a vallástalanság zsarnoki hatalma ellen diadalokat fogtok kivívni, tanuskodókat a Mindenható kegyességéről, melylyel Magyarország iránt viseltetik».[1]

Ezen pápai buzdítás nem tévesztette el hatását. A magyar katholikus klérus az országgyűlés eloszlása után azonnal folytatta munkáját, a protestantismus ellen. A bekövetkezett tények bizonyítják, hogy Róma hatalma még messzire kiterjedt.

Az 1626. és 1627-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Bethlen nőül vévén Brandenburgi Katalint, közelebbi viszonyba lép a német protestánsokkal. — Szövetségre lép velök; — nejét utódává választja a gyulafehérvári gyűlés. — Vallásügyi törvény. — Új háború s novemberben a pozsonyi béke. — A tokaji utótanácskozás pontjai. — Bethlen törekvései a protestantismus mellett; — halála; — jelleme.

Az előbbeni fejezetben láttuk, hogy Bethlen a béke iránt táplált érzelmeinek nyilvánításában egész a végletekig ment, midőn kész volt a törökkel szakítani és az ausztriai házzal kötendő barátságot házasság által is megerősíteni. De a jezsuiták ezt is meghiusították. Igy történt, hogy 1626. márczius 2-dikán a protestáns vallású, de — mint utóbb kitünt — rossz erkölcsü Brandenburgi Katalint vette el nőül. Ezen házasság már kezdetben is sok kellemetlenséget okozott neki. A közügyekre azonban az a közvetlen eredménye volt, hogy rokoni kötelékekkel még közelebb csatoltatott a német protestánsokhoz, a kik benne a változatos harmincz éves háború folyama alatt, szent ügyöknek egyik leglángo-

[1] Fraknói. Pázmány. II. 177. l.

lóbb barátját tisztelték. Szövetségre léptek vele Anglia, Dánia, Németalföld és a német birodalom alsó szász rendei; sőt a franciák és velenczeiek is segélyt igértek neki — Ferdinánd ellen.

Mielőtt azonban tényleg fegyverhez nyúlt volna, nejét akarta bemutatni az erdélyi rendeknek; egyúttal gondoskodott arról is, hogy azt a háború esélyeivel szemben utódává választassa meg.

E végből 1626. május 24-dikére országgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra.

A rendek örömmel üdvözölték az új fejedelemasszonyt és mindjárt az ülések kezdetén megállapították a választási feltételeket.

Ezek között kimondatott, hogy a fejedelemasszony egy melléje választandó kormányzó és tanács beleegyezése nélkül mit sem tesz, a vallásszabadságot mind a négy recepta religióban fentartja és a törökkel jó viszonyban fog élni.[1]

Június 12-kén Brandenburgi Katalint megválasztották Bethlen utódává. Másnap a feltételek elfogadása után Katalin letette az esküt és ünnepélyes lakoma tartatott. Az ünnepélyes esküminta biztosítja a rendek vallásszabadságát és nemesi kiváltságait.[2]

[1] A XI-ik conditio így hangzik: «Az négy recepta religióban minden bántás nélkül minden rendeket megtartson ő Felsége». Szilágyi VIII. 314. l.

[2] Nos Catharina Dei gratia princeps Transsylvaniae etc. juramus per Deum virum, patrem filium et spiritum sanctum . . . quod nos omnes hujus regni Tranniae et partium eidem adnexarum trium nationum magnates, nobiles, ecclesiasticos et seculares, ceterosque omnes status et ordines omnesque regnicolas *in receptis eorum religionibus*, immunitatibus et libertatibus, juribus, privilegiis ac in antiquis et approbatis consvetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus . . . Ita nos Deus adjuvet et individua trinitas etc. Brandenburgi Katalin esküformája. L. Szilágyi S. Erd. orgy. Eml. VIII. 354 l.

A hozott törvények között vallás tekintetében a következők birnak jelentőséggel:

XI-a articulus: «Hogy az ecclesiabeli személyeknek az dominus terrestrisek injuriájára kocsmát tartani szabad ne légyen, az előtt is elvégeztük volt, most is végeztük országul, hogy az ecclesiabeli rendek salva eorundem dignitate tartsák magokat; korcsmát az dominus terrestris kárára és akaratja ellen szabad ne légyen tartani; ha kik penig ez ellen cselekednek, szabadosan vágattassék ki az boroknak feneke».

XII-ik articulus: «Az oláh püspökök is kegyelmes urunk, hogy szegény jobbágyinkat ne sarcoltassák és mód nélkül való taxát rajtok ne vegyenek, Felséged resolutiója szerént tartsák az régi szokáshoz magokat, egész országul egy akarattal végeztük: alioquin, ha excessus találtatik, kiváltképpen szolgáiktól, ha mi esik azokon, magoknak tulajdonítsák».

XXIV-ik articulus: «Minémű nagy confusiók légyenek kegyelmes urunk az ecclesiákban, praedicator uraink ő kegyelmek relatiójából értjük; tudniillik, hogy az külön-különféle valláson lévő tanítók magok határában nem tartván magokat, ha valamely ember valamely vétket cselekedik, melyért az ecclesiának büntetését érdemelné, nem megyen reá, hanem az adversariusok közé transfugiál, azok is mindjárt recipiálják. Az házasoknak is ódásában, kötésében is, semmi jó rend nem tartatik; mert avagy vérség vagy egyéb akadály találtatik az mátkások közt, melyre képest nem copuláltatnak, mindjárást confugiálnak az adversariusokhoz csak az oláh papokhoz is, az kik sine discrimine et examine copulálják őket; az szerint az házasokat citra ullas justas divortii causas, ha harmad quindenára valamelyik pars nem compareál, az minthogy compareálni nem is tartozik, alienus et incompetens judex előtt mindjárast divortialtatnak; és így forum conscientiae nem csak in forum litigiosum transmutarunt, hanem az pogány polygamiát is sensim invehálják. Végeztük azért országul, hogy valakik efféle vétekben találtatnak, comperta rei veritate in amissione honorum et officii

convincáltassanak, ez penig az articulus mind az négy recepta religión valóknak egyaránt suffragáljon».[1]

A fejedelem a törvényeket június 27-én erősítette meg. Még a gyűlés tartama alatt befejezte a külföldi fejedelmekkel folytatott tárgyalásokat.

Augusztus 18-án kiadta a hadfelkelési rendeletet, 21-én pedig ultimatumot küldött Ferdinándnak, melyben felsorolja sérelmeit.[2] Egyúttal kapitányainak is tudomására hozta támadásának okait. «Nem kételkedvén — úgymond — vitéz híveinknek, jámbor szolgáinknak minekünk tartozó hűségekben, hogy az istentiszteletinek megbántását, igaz hitünknek üldözését, sok keresztyén felebarátinknak az ausztriai fejedelmektől hitekben, vallásokban, minden szabadságokban való megnyomoríttatások és sokaknak számkivetésbe üzettetések, nekiek is mint keresztyén embereknek — kik arról gondolkodni tudnak — keserves és fájdalmas nem volna.

Mi pedig, kik ifjúságunktól fogva semmiben inkább forgolódni, fáradni nem igyekeztünk, mint az isten tiszteletinek és anyaszentegyházában való híveinek ótalmazásában s annak gyarapodásában, hazánknak, nemzetünknek minden szabadságinak őrzésében, magunk becsületinek megtartásában. Ez volt főoka kétszeri hadra indulatunknak, és noha mind a kétszer római császárral megbékéllettünk bizonyos conditiók alatt, nem néztük az magunk kárait, sok éjjeli, nappali nyughatatlanságinkkal, minden értékünknek elköltésével nem gondolván, igyekeztünk az magyar nemzetnek békességét szabadságival együtt helyére állatni, melyet noha végbenvittünk vala, mindazonáltal azt csak hamar kezdék felbontogatni».[3] Elmondja aztán, hogy a császár, daczára

[1] A gyulafehérvári országgyűlés törvényei. *Szilágyi S.* Erd. országy. Eml. VIII. 312—326. l. V. ö. *Teutsch G. D.* Urkundenbuch. I. 109—111. l. Veszely, I. 253. l.

[2] Eszterh. élete II. 340—349. l.

[3] Instructio pro G. Gaspare Csúti, aulae magno ad milites sub capitaneatu gen. Petri Kovácsi, Joannis Puskás, Andreae Forgách, Andr. Gombos et Andr. Kovácsi expedita. *Szilágyi S.* Erd. országy. Eml.

kiadott hitlevelének, nem tartotta meg szavát s a tanácskozmányokat a nádor inkább félbeszakítani akarta, semhogy törvénybe engedje iktatni azt, hogy a császárnak nincs joga Erdélyhez. Felsorolja szövetséges társait és talpra hívja fel minden csapatait.

Augusztus végén Kolozsváron volt a fejedelem nejével együtt; azután megkezdte a harczot, mely rövid ideig tartott. Németországból azt a leverő hírt vette, miszerint Tilly a katholikus liga vezére megverte a dán királyt, Keresztélyt; Wallenstein pedig Mansfeldnek seregét úgy szétugrasztotta, hogy ez csak mint menekült jött hozzá néhány száz emberével.

Ily körülmények között ismét kénytelen volt tervéről lemondani. Ferdinánd annyira félt Bethlentől, hogy daczára a németországi győzelmeknek, kész volt vele kibékülni.[1]

November elején megkezdődtek a békealkudozások *Pozsonyban*, melyek sok nehézség között deczember végén fejeztettek be. Bethlen *Lőcsén* deczember 28-án irta alá a békepontokat. Ezekben a vallásra vonatkozólag semmi új nem foglaltatott, csak a nikolsburgi és az 1624-ki bécsi békekötés pontjai erősíttettek meg.

A békének egyik pontja szerint a még függőben maradt kérdések egy utólagos értekezleten voltak eldöntendők. Ez az értekezlet Tokajban tartatott meg 1627. márczius 25-től május 20-ig.[2]

VIII. 355. l. — Eszterházy aug. 8-án Bethlenben irott levelében tagadja azt, hogy a császár valakit vallásáért üldözött volna; sőt e vádat egyenesen a protestánsok ellen fordítja. — L. Eszterházy élete II. 324—331. l.

[1] Erre nézve lásd Eszterházynak levelét, melyben az ország állapotát festvén, kéri Ferdinándot, hogy kezdjen béketárgyalásokat Bethlennel. U. o. 428—438. l.

[2] Ferdinánd biztosai voltak: *Pyber* János egri püspök, *Osztrosics* István tanácsos, *Hoffman* György felvidéke jövedelmek administratora. Bethlen részéről: *Lónyay* Zsigmond krasznai főispán, *Bornemisza* János kassai algenerális, *Kassai* István erdélyi protonotárius és *Beleváry* Dávid, a kassai kamara prefectusa. Eszterházy élete III. 47. és 48. l.

Az első pont általában a béke fentartásáról, a második pedig a vallás szabad gyakorlatáról szól. Mind a két fél a diploma ötödik pontját fogadván el alapul, Ferdinánd követei azt kívánták, hogy Kassán a római katholikus vallás szabad legyen; Bethlen követei pedig, hogy a somogyiak ne akadályoztassanak református lelkész és templom tartásában. Az elsőre megjegyeztetett, hogy Kassán eddig sem volt tiltva a katholikus vallás s a fejedelemnek gondja lesz rá, hogy ezután se legyen akadály. A második pedig akként intéztetett el, hogy habár Somogy községe az esztergomi érsek birtokához tartozik, mégis ügyelni kell, hogy annak lakosai a törvények értelme szerint vallásuk szabad gyakorlatában ne akadályoztassanak.[1]

Még folyt a tokaji egyezkedés, midőn Bethlen összehívta az erdélyi rendeket Fehérvárra, hogy a Ferdinánddal kötött békét — melyet a fejedelem magára nézve megalázónak, sőt egy levelében «gyalázatosnak» nevezett[2] — a rendek által is megerősíttesse. A vallás ügye különösen nem hozatott elő, mert az különben is biztosítva volt Erdélyben; de a mire fősúlyt fektetett, a mire mindenek felett törekedett, az volt, hogy Ferdinándnak a törökkel folytatott alkudozásaiban a német protestánsok ügyének használjon és az ellenök folyt háborút megszüntesse. E végből Mikó Ferencz követét oda utasította, hogy Sir Roe Tamás angol és hollandi követtel egyetértve oda működjék, miszerint a porta csak úgy egyezzék bele a béke megújításába, hogy abban minden barátságos hatalmak és Németország vallási szabadsága is befoglaltassanak. Ebből azonban semmi sem lett. A béke szeptember 12-én megköttetett a nélkül, hogy pontjai között csak egy szó is lenne a német protestánsokról.[3]

[1] A tokaji kiegyezés okiratai. Szilágyi S. Erd. orszgy. Eml. VIII. 419. l. — Eszterházy élete III. 48. és 49. l.

[2] *Századok* 1868. évf. 233. l.

[3] A magyar részről előterjesztett panaszpontok 19-dikében az mondatik, hogy a katholikus és protestáns papok a töröktől adófizetésre kényszeríttetnek, holott ők isteni szolgálatnál egyébbel nem tar-

Bethlen — ki a pozsonyi béke miatt magára vonta Anglia, Hollandia és Dánia nehezteléséť — még ezután sem tudott lemondani életének legdicsőbb feladatáról, a protestáns vallás szabadságának védelméről. A protestáns unio fejedelmeit biztosította, hogy velök kész ezután is a nagy czélra közreműködni; és Ferdinándnál azt akarta kieszközölni, hogy az elűzött cseh királyt, pfalzi Fridriket, helyezné vissza választófejedelemségébe; kötne békét a német protestáns rendekkel és ő vele fordulna a török ellen, kinek hatalma a mily gyülöletes, oly rothadt.[1] Ezen tervei ellen azonban erélyesen működött két hatalmas ellenfele, Pázmány és Eszterházy,[2] kik a portán is elárulták őt terveiért azon szá-

toznak, sőt segítséget várhatnának minden rendektől. Eszterházy élete III. 76. l.

[1] *Kovachich,* Script. min. I. 277.

[2] Eszterházy, midőn Ferdinánd 1627. szept. végén fia megkoronáztatása végett Prágába utazott, egy *emlékiratot* küldött Sennyei kanczellár által Prágába, melyben Magyarország akkori szomorú állapotját festvén, Bethlenről ezeket mondja: «... mivelhogy természetiben vagyon neki az nyughatatlanság, csak legkisebb occasióval is félelmes, hogy megint valami új indulatokat ne csináljon... Ezt penig a gyanuságot, két kiváltképen való okból veszem az mostani időhöz képest hozzája. Egyikből, hogy nem szünnek meg most is szorgalmazni mindenfelől őtet az factióknak és eretnekségeknek gyámolítói, hatalmas nagy igéretekkel és bő pénzbeli költségadásnak biztatásával. — Másikból abból ítélem nyughatatlanságát, hogy az magyarországi *haereticus status* is így kezdett az szomszéd országok állapotjával álmodozni s tartnak attól, hogy szintén úgy ne járjanak mint az többi, kiket mindenfelől ingerlenek azok az rosz expulsusok, kik közül mivelhogy ide Magyarországba is nem kevés számmal jöttenek mind predikátorok s mind egyéb rendek; csudálatos dolog, a mint exaggerálják az dolgot mindenfelől, s mivelhogy Bethlen egy desperatus ember és igen felfuvalkodott kevély ... méltó gondolkodni felőle, hogy az ő felségének hadainak is messze voltát tudván és maga személyének is ő felségének, és az készületlenséget is *sub specie religionis* új fegyverhez ne nyúljon, avagy ha maga nem cselekszi is aperte, subordináljon valakiket, az kik neki lázaszszák az haereticus statust és sok szabad legényt s pórságot is, kihez készek az predikátorok is, s azok által is ne indítson valamit, a mint erről vadnak sok példáink is immár az országban. — Eszterházy élete III. 197. és 198. l.

mítással, hogy majd a boszús szultán meg fogja fosztani fejedelemségétől. De ez nem sikerült, mert Bethlen ott is segített magán ügyességével.

II. Ferdinánd még azt sem tűrte meg, hogy a külföldről menekült protestánsok Magyarországban megtelepülhessenek; ezért minduntalan rendeleteket küldözgetett a különben is túlbuzgó nádornak, hogy azt ne engedje. Azt is rossz néven vette, hogy a magyar protestánsok a német szomszéd tartományokban állítólag nemcsak vásár, hanem vallásuk terjesztése czéljából szoktak megfordulni.[1] Bethlentől elvárták az ő egykori külföldi szövetségesei, hogy a protestánsokat legalább Magyarországon védelmezze. Ezt ő meg is cselekedte; sőt lehetőleg elő is mozdította ügyüket. Főgondja lévén az iskolákra, szemmel kisérte mindazon mozzanatokat, melyek a tanügy fejlődését elősegítették, és pedig nemcsak a protestánsoknál, hanem a katholikusoknál is.

Bántotta az a tapasztalás, hogy a jezsuiták, különösen mióta a Pázmány által alapított és Eszterházy által pártolt n.-szombati iskola virágozni kezdett, túlszárnyalják a protestáns tanítókat. Ezért elhatározta, hogy Fehérvárott akadémiát állít fel. Mihelyt az új épület felemeltetett, Bojtit, ki Bocatius után «udvari historicussá» lett, Németországba küldötte, hogy onnét elsőrangú tanárokat hozzon Erdélybe. — A sikerhez annál több reménye lehetett, mert most neje útján nagy összeköttetései voltak.

Hogy a református papok tekintélyét külsőképen is emelje, 1629. július 13-án kiadott adománylevelében azokat és azoknak maradékait a nemesi rendbe emelte s czímerekkel ellátta.[2]

De ekkor már érezte testi erejének rohamos fogyását, érezte, hogy messzeható terveit nem fogja végrehajthatni.

[1] Lásd az erre vonatkozó leveleket, Eszterházy élete III. 219., 255—258. l.

[2] *Salamon I.* De Statu Eccl. Ref. in Trans. Commentatio 26. s következő lapok.

A vizkórság mindinkább erőt kezdett rajta venni. Augusztus 1-én megkezdte irni végrendeletét, melyben jelentékeny hagyományok között megemlékezett a felállítandó fehérvári akadémiáról is. Erős hite Istenben soha meg nem rendült. Végperczeiben irószereket kívánt s az eléje tett papirra e szavakat irta: «Ha isten velünk, kicsoda ellenünk? — senki nincsen bizonyára, bizonyára nincsen». Ezek voltak bucsúszavai, melyekkel november 15-én Gyulafejérvárott az örök hazába költözött. Benne nemcsak a magyar, hanem a németországi protestantismusnak is egyik legerősebb támoszlopa dűlt ki. Rendkívüli észtehetsége, párosulva mély vallásos lelkülettel, szilárd férfias akarattal és kitartó tevékenységgel, azon dicsők csarnokába emeli nevét, kiknek mint magasztos eszmék képviselőinek, hálával adózik az utókori nemzedék. Egykorú titkos és nyilt ellenei ócsárolták jellemét,[1] kétszinű és ravasz embernek festették, kinek szavában nem lehet bízni, ki önzésből a keresztyénség nevében annak legnagyobb ellenségével, a törökkel, szövetkezett a katholicismus megbuktatására. E téves vádak, ócsárlások többnyire azoktól származtak, kiknek cselszövő terveit, czélzatait éles eszével előre átpillantván, ügyesen kijátszotta, meghiusította. A törökkeli szövetségét Magyarország és Erdély akkori sajátságos politikai helyzete igazolja. S hogy csak rendkívüli körülmények kényszerítették arra, mutatják tettein kívül azon őszinte szavai, melyekkel e tárgyban sok helyen nyilatkozik.

Mint mély meggyőződéssel biró protestáns, saját vallása

[1] Kemény József gr. ismerteti az Új M. Múzeum 1856-dik folyamában «Bethlen G. jelleme egykorú vélemények szerint» czímű czikkében néhány röpiratot. Ilyenek: Secretissima instructio gallo-britanno-batavica. Friderico V. Comiti Palatino Electori data. Ex gallico conversa, ac bono publico in lucem evulgata. Anno 1620. — Secreta Principis Anhaltini Cancellaria etc. Anno 1621. 208. lap. — Brevis Informatio et responsio solida ad praecipua capita, loca, puncta Secretae Cancellariae Bavarico-Anhaltinae etc. 1624. — Altera secretissima Instructio gallo-britanno-batavica etc. 1626, melyekben azonban Bethlen ellenpárti szempontból jellemeztetik.

elveit nemcsak vallotta, hanem jó cselekedeteivel is igazolta. A gyulafehérvári protestáns főiskola, mely később Nagy-Enyedre tétetett át, századok mulva is fennen hirdeti alapítójának emelkedett szellemét. Bethlen, ki harczai mellett is szívesen foglalkozott a tudományokkal, nemcsak az által emelte hitfelekezetét, hogy oly híres külföldi tudósokat hívott be, minők: Alsted, Bisterfeld, Opitz, Piskator; hanem az által is, hogy tanulni szerető magyar protestáns ifjak számára külföldön is gazdag alapítványokat tett.

Vallásbeli türelem és józanság tekintetében messze túlhaladta korát, melynek fő jelleme a vallási üldözés volt. Míg egykorúi közül az ellentáborban, még oly szellemek is mint Pázmány, Khlesl, Eszterházy s maga Ferdinánd császár, lelkük üdvösségét keresték abban, hogy a maguk hitvallását más hitvallások üldözésével emeljék uralomra s e czélból embertelen mészárlásokat idéztek elő: addig Bethlen a lelkiismeret szabadságának jogát, melyért annyit harczolt, oly tiszteletben tartotta, hogy fejedelemségében a katholikusoknak egyenlő szabadságot engedett a protestánsokkal,[1] sőt a veszélyes elvű jezsuitákkal is szívesen társalkodott. A vallásháborúk legméltóbb fegyverét, a bibliát,[2] ép oly ügyesen forgatta vitatkozásaiban, mint a kardot a csaták mezején. Kemény János — a későbbi fejedelem — ki jó

[1] «Akartuk volna, — irja 1628. márczius 14-éről — hogy ez újabb háborúságra való materia ne adatott volna... sőt mi igen csodáljuk, micsoda elmétől viseltetnek azok, a kik urok méltóságának derogamenével az ország szabadságát bontogatni meg merik próbálni, a községnek conscientiáját meg merik sértegetni..., a községet fenyegetésekkel, birságoknak impositiójával, tömlöczbe való hányásokkal ne kényszerítsék a római vallásra, kegyelmesen intjük őket. *Engedjenek optiót nekik és a ki mit akar, vallja azt, erőszak alatt ne üdvözítsenek senkit. Lám mi senkit religiójában nem háborgattunk, mindennek birodalmunkban szabad vallást engedtünk és mindenik valláson valóknak papokat tartani engedtünk. Kegyelmetek is azt cselekedje... Fraknói.* Pázmány. II. 402 l.

[2] Életében több mint húszszor olvasta el, s még a háborúban is magával hordozta.

ismerője volt a nagy fejedelemnek, ekképen jellemzi őt önéletirásában: «Eszes, vitéz, kegyelmes, liberális, takarékos, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő, külsőkép tekintetiben oroszlán, conservatiójában nyájas, józan életű, isteni szolgálatban nem külsőképen tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő, egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, ekklesiákat építő, segítő, alapító, tudós emberek conservatiójokban, disputatiók hallgatásiban gyönyörködő, az hazafiaknak atyjok, a vitézlő rendnek mind jó tanítójok s mind tükörük, de édes atyjok is; megharagudni tudó, de azt megmértéklő, haragot nem tartó, nem kegyetlen s vértszomjazó, hamar megengesztelődő; künn a közönséges helyen magát nagy autoritással, benn pedig házában, belső szolgái közt magát nyájas szelídséggel viselő; jó lovakban, fris öltözetekben, muzsikákban, építésekben, fejedelmi vendégségekben s néha tánczokban is, de nem részegséggel, mértékletesen gyönyörködő».

Valóban Bethlen oly alakja a magyar nemzet és a protestáns egyház történelmének, melynek nagysága és fénye idők haladtával nem fogy, sőt inkább növekedik. Ha az emberi nagyságot a legnagyobb feladatokkal szemben a legyőzött nehézségek nagyságával mérjük, akkor Bethlen egy óriásnak tűnik fel sok jeles kortársa felett. Szemben állott vele II. Ferdinánd, Magyarország királya és a hatalmas német birodalomnak császárja szövetségeseivel és kifogyhatlannak látszó segédeszközeivel; szemben állott Eszterházy Miklós nádor, korának egyik legeszesebb, legmunkásabb és leghatalmasabb magyarja; szemben állott Pázmány Péter, a katholicismusnak kétségtelenül legkiválóbb előharczosa és legerősebb támoszlopa; — és végre sokszor szemben állott a török hatalom is, mely egy század óta irányt adott Erdély politikájának.

Mindezen hatalmakkal szemközt mit tehetett egy kis Erdély fejedelme? Nyilt erővel visszaverni nem volt hatalmában; és ha mégis fel akarta tartani önállóságát, honának és vallásának szabadságát, kénytelen volt sokszor a diplo-

matia kétélű fegyvereihez folyamodni. Itt tüntek fel jellemének fényes vonásai; de itt tüntek fel azon sokszor megrótt kétes vonások is, melyek súlyos helyzetének és körülményeinek voltak szüleményei, s mikre őt az eszélyesség, szemesség, óvatosság, hasonlónak hasonlóval való visszatorlás ösztöne vezették. Az ő szerepe lényegesen védelmi szerep volt; neki a támadás mivoltához kellett alkalmazkodnia, de a főczélt mindig szem előtt tartania. Nélküle Erdély önállása és a magyar protestántizmus saját romjai alá temettetett volna; s igen valószinű, hogy a magyar alkotmány is rommá, a harminczéves haború pedig irtóhaddá lett volna.

A ki mindezt meg tudta gátolni, a ki felismerte a kormánya alatt álló igénytelen ország nemzetközi fontosságát, a ki egy világküzdelmei között vergődő országot lábra állított, a ki elég nagy lélekkel, elmével, ügyességgel és rendületlen hittel birt arra, hogy a rendelkezésére álló aránylag igen csekély eszközökkel honát, vallását fenn tudja tartani, az megérdemli a nagy magyar és a nagy protestáns nevezetet, az kivívta magának az utókor tiszteletét és elismerését. Kemény János azt irta róla, hogy «hasonló magyar Mátyás királytól fogva és István királyon kívül nem hallatott, nem is remélhetni»; — s ez itélet most, két század lezúgása után is, helyesnek bizonyult.

ÖTÖDIK FEJEZET.

BETHLEN HALÁLÁTÓL III. FERDINÁND TRÓNRALÉPTÉIG.

1629—1637.

Az 1630-diki országgyűlések.

I.

Brandenburgi Katalin beiktatása előtt visszatér a protestáns vallásra. — Az unió feltételei és az esküforma. — A négy vallás szabadsága biztosíttatik. — Az illető articulusok. — Katalin elveszti a trónt. — Rákóczy György a segesvári gyűlésen fejedelemmé választatik; — biztosítja a szabad vallásgyakorlatot.

Bethlen halála után Erdélyben felbomlott a rend, eltünt az egyetértés. Az ellenzék eddigi nagysága, ereje alábbszállott. Katalin, ki még férje életében esküvel fogadta, hogy hű marad protestáns vallásához,[1] megmaradt a fejedelmi székben; mellette Bethlen István vezette a kormányt. De Katalin, kit a jezsuiták titkon a katholikus egyházba térítettek és annak katholikus pártfelei, kik a kinevezett kormányzót nem szívelhették, alattomban hadat gyűjtöttek, melylyel őt még a nagy fejedelem temetése alkalmával megbuktatni szándékoztak. De Bethlen István észrevette a cselszövényt, a fondorkodók táborát szétverette és az elhalt fejedelem temetése, valamint a fejedelemnő beiktatása végett is országgyűlést hívott össze *Fehérvárra* 1630. év elejére.

[1] *Marczali*, Regesták 170. l.

Az összegyülekezett rendek már előre sejtették a bekövetkezendő bajokat s oly feltételekről gondoskodtak, melyeknek elfogadása által a béke biztosítva legyen és a kormányzás megmentessék Katalin szeszélyeinek veszedelmétől. Leginkább lehetett pedig tartani attól, hogy a jezsuiták és a bécsi kormány ármányai a vallási békét fogják megzavarni. Ezért némelyek keserű szemrehányásokat tettek Katalinnak az országgyűlés folyama alatt. Schulitz, még a temetés előtti napon, t. i. jan. 24-én, szemére lobbantotta hithagyását és figyelmeztette könnyelmű tettének következményeire. Temetés után híre menvén, hogy Csáky a szomszéd falvakban hadat tart, néhány fiatal ember «tumultust» támasztott az utczán; kivont karddal kiabálván, hogy «a pápistákat levágják».

A fejedelemnő remegett. Álmatlan éjjelei voltak. A tapasztalt közhangulatban már igazolva látta Schulitz jóslatát; a kormányzó ellen szőtt fondorlatok nem sikerültek. — Ily helyzetben Bethlen István, ki e pillanatban a helyzet ura volt s a zavargó ifjakat csitította, meglátogatta Katalint. Szeme elé állítá ármányos ellenségeskedésének rossz következéseit s a maga részéről biztosította őszinte jóindulatáról. Kivont kardját átadván neki, mondá: «ha nem talál Felséged igaznak, vágja le nyakamat; de ha igen — bízzék bennem».[1]

Ezzel a kibékülés látszólag megtörtént. De Katalinban a rendek nem bíztak s a fejedelemséget is csak azon feltétel alatt voltak hajlandók neki átengedni, melyet még a megboldogult fejedelem is tett volt, t. i. ha a protestáns vallásra visszatér.

Katalin, ki ekkor különben is beteges volt, nehéz helyzetbe jutott. Az ország rendei előtt minden tette ismeretes volt. Lehetetlen volt nem éreznie, hogy minden számításai dugába dőltek — és hogy a kormányzónak tervezett megbuktatása helyett ő maga jutott a legrettenetesebb állapotba. Lelkileg-testileg meg volt törve. Kétségbeesésének tetőpontján volt, midőn Schulitz meglátogatta őt. Feldúlt arcza elárulá a

[1] Szilágyi S. Erd. orszgy. IX. 22. l.

gonosz asszony szenvedélyeinek tusáját, kitört önmaga ellen és a viszonyok ellen. Kitörése, mondja Schulitz, nem volt hasonlítható a Kainéhoz. Testileg és tényleg meg lévén szállva az ördögtől, szitkozódásban tört ki; egészen kétségbeesvén, hogy az isten hithagyásáért valaha megbocsáthatna neki — s már mint örök kínokra kárhoztatott lény, ujjaival mutatta a sátán fenyegető arczát.

Hitéhez képest erősen meg volt győződve, hogy a gonosz szellemet ki kell űzni belőle. Ez kivánságához képest meg is történt. Az exorcizálás 28 óráig tartott. Schulitz, Alstäd és Geleji Katona István ez alatt folyvást mellette voltak, zsoltárokat énekelve és irást magyarázva neki, mi oly jótékonyan hatott dúlt kedélyére, hogy lassankint felvidúlt és jan. 27-én reggel kijelentette, hogy a pápistasággal végképen szakít és az urvacsorát a protestáns szertartás szerint kivánja felvenni.

Ez még az nap megtörtént nyilvánosan a fehérvári székesegyházban. Vasárnap lévén, Geleji Katona tartotta az egyházi szónoklatot s annak végeztével a fejedelemnőnek következő nyilatkozatát olvasta fel a szószékből: «Felséges kegyelmes asszonyunk nyilvános hálaadást rendelt el, mert isten hosszú betegségből kigyógyította s egyszersmind közzétette, hogy bár a gonosz tanácsadóktól félrevezettetve, ámításaiknak helyet adott, az egész múlt és most eltelt évben a pápások sötétségébe bonyolódott, az evangyéliom igaz útjáról letért, a próféták és apostolok tanait elvetette: de isten akarta, hogy teste és lelke együtt gyógyuljon ki a kisértésből és lelkiismerete furdalásai következtében nyilvánosan megtért. Ezért ezen nyilvános gyülekezetben ismét visszatér az igaz hitre s a többieket is hasonlóra hívja fel. Isten segélje és erősítse, hogy abban, mit a szentlélek munkálkodása benne létrehozott, megmaradjon».[1]

Az áttérés utolsó tényét, az urvacsorának protestáns ritus szerint való felvétele képezte. Ezzel Katalin megszerezte magának a fejedelmi trónt, de nem szerezhette meg azon

[1] U. o. 23—24. l.

rendek bizalmát és becsülését, kik lelkületét közelebbről ismerték.

Most már hozzáfogtak a tárgyalásokhoz. Katalin fejedelmi propositiójában intette a rendeket, hogy elhagyva minden viszályt és egyenetlenséget, tekintsék csak a haza javát s hátratévén a vallásos gyűlölködést s önhaszonlesést, restituálják a haza szabadságát s a béke fentartásán munkálkodjanak.

A rendek a legközelébb lefolyt pártos események hatása alatt, mindenek előtt arról gondoskodtak, hogy a versengő felek a békét meg ne zavarhassák. E végből megkötötték az uniót, megállapították annak feltételeit; s ezeknek megtartására, mind a jelen, mind a távollevő rendeket hűtlenség terhe alatt kötelezték. Kimondották, hogy jelesül a négy bevett vallás szabadságát úgy a fejedelemnő, mint a rendek is esküvel biztosítják.

Az unió feltételeit, valamint az esküformát a következő alakban állapították meg:

I. Articulus. Mivel azért kegyelmes asszonyunk fejedelmünk a Felséged közinkbe küldött propositiójában, úgy mint kegyes gondviselő, hazáját szerető Fejedelemhez illik, int arra, hogy szemünk előtt viselvén az Istennek előbbeni kegyelmességét, minden egymás között való gyűlölséget és egyenetlenséget hátravetvén, csak a közönséges megmaradásra, hazánk javára és csak édes békességére igyekeznénk, letevén minden Religióknak respectusit és kiváltképpen való kinek-kinek haszna keresését és ebben oly mediumoknak feltalálását követnénk, hogy mind a szegény haza szabadsága restituáltatnék, mind pedig a két hatalmas császár között való szép békesség megmaradhatna. Mely Felséged kegyelmes intését szemünk elébe vévén és minden részében illendőnek s alkalmatosnak ismervén, tudván azt is, hogy az különben semmi úton nem lehetne, hanem postpositis omnibus odiis, discordiis et aemulationibus csak az egy egyességhez és szép unióhoz ragaszkodnánk. Mely unio, egy értelem, egymás szeretet, minémű dicséretes jó legyen, kitetszik ama mondás-

ból: Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Nem akarván annakokáért mi is tovább való fomest az ellenkezéseknek suppeditálni, végeztük országul Felséged kegyelmes tetszéséből, hogy minden uri, nemes és közrend, ha kik itt vannak a gyülésben, ugyanitten, ha kik pedig itt nem volnának, székes helyeken az ide alább megirt uniónak conditióira való juramentum alatt deponálják azt: minthogy az, kik itt jelen voltunk, deponáltuk is. Az, ki ebből vonogatná magát, notorius legyen. Mely juramentumnak és conditióknak tenora így következik:

Forma juramenti super unione per Regnicolas depositi sequitur hoc modo:

Én T. T. esküszöm az élő istenre, ki Atya, Fiú és Szentlélek, teljes szentháromság egy igaz isten, hogy a négy recepta Religióknak megtartására igyekezem teljes tehetségemmel, és soha annak oppressiójával a magam religióját promoveálni nem akarom, sem e dologban soha sem titkon, sem nyilván nem cselekszem. Senki személye ellen hitért, vallásért gyülölséget, ellenkezést nem viselek, hanem kinekkinek szabad megtartására igyekezem és sem titkon, sem nyilván senkivel contraria Religio ellen sem másokkal nem praktikálok annak oppressiójára, se ártalmas tanácsommal, sem fegyveremmel, sem mások által semmi úton nem igyekezem. Sőt ha kit effélét tudnék, megjelentem az egész Tanácsnak és minden tehetségemmel eltávoztatni igyekezem. Asszonyunknak ő felségének egymás ártalmára való tanácsot nem adok és hazánknak közönséges és csendes békességének megmaradását, szabadságinak promoveálását egyenlő értelemmel és tehetségemmel igyekezem oltalmazni; és ez ellen hazámon kívül valókkal senkikkel nem tractálok. Mivel pedig a mi kegyelmes Asszonyunk ő felsége is kegyelmesen igér hite szerint assecurálni bennünket, hogy valakik ő felségének ez után mi ellenünk árulkodnának, ő felsége is megjelenti nekünk s a Tanácsnak. Én is így köteleztem magamat erre az előszámlált hitre, valamíg ő felsége is ehhez, és nekünk hittel tett egyéb igéretihez és conditiókhoz tartja magát, addig tar-

tozzam én is ehhez tartani magamat: egyikünk a másikhoz is addig, valamíg más felebarátom is ennek felbontására okot nem ad. A ki pedig ezt felbontaná, comperta rei veritate, in notam perpetuae infidelitatis incurráltnak lenni pronuncialom.

Conditiones autem in unione specificatae, sequuntur hoc modo:

A négy recepta Religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak ez országban és in partibus Hungariae huic Regno incorporatis az ország constitutiói megtartatván, hogy minden helyeken a major pars tartson vallásán való papot, a hol pedig exercitiuma valamely helyben, valamelyik vallásnak nem volna is, betegek gyóntatására és in casu necessitatis gyermekek keresztelésére szabad legyen bemenni az magok vallásán való papoknak. Három nemzetből állván az ország, ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban szokott és régen bevett rendtartásiban bántódása lenne, rekvirálván felőle a két nemzetséget, tartozzam hitök és kötelességök szerint országgyűlésnek előtte is, de facto mindjárt megtalálni ő felségét és tanácsit a panaszolkodó nemzettség megbántódása felől, sőt minden úton és módon e három nemzetség egymásnak oltalommal segítséggel tartozzék lenni méltó panaszolkodásokra — — —

Hogy a katholikusok is megnyugodhassanak, erre nézve azok kérelmére, pátenslevelet állítottak ki, hogy e vallás szabad gyakorlata a régiben marad, a jezsuiták továbbra is megmaradhatnak Fehérváron, Monostoron és Karán-Sebesen; taníthatják az ifjúságot. Ha valaki közülök meghal vagy eltávozik, annak helyét szabad mással betölteni. Az, a miben a rendek és e társaság megegyeztek, tartassék meg és az elhúnyt fejedelem rendeletei hajtassanak végre.[1]

[1] Aláírva: Bethlen István, Kornis Zsigmond, Kovasóczy István, Kapy András, Erdélyi István, Kassay István, Keresztessy Pál és Gotzmeister Kálmán. L. *Kazy*, I. L. IV. 205. *Szilágyi S.* IX. 28. l.

A tárgyalások folyamán elővétetett az udvarhelyiek folyamodása, melyben elpanaszolják, hogy templomuk erőszakosan elvétetett; eleintén azzal vigasztalták, hogy a várbeli templomot megkapják, de az nem történt. Aztán a más hitvallásúakkal közösen, majd külön akartak magoknak templomot építeni, de az is elmaradt. És így Bethlenfalvára kénytelenek járni isteni tiszteletre és ott fizetni papot. Érzékenyen panaszolják azt is, hogy a református lelkésznek, bár szolgálatát igénybe nem veszik, kénytelenek fizetni. Kérik a rendeket, hogy törvényileg mondassék ki, miszerint a tőlök elvett templom nekik visszaadassék. Ők készek a más hitűekkel közösen építeni egy imaházat, melyben az ő papjok prédikáljon. A templom pedig legyen a többségben levő katholikusoké.[1]

Ez ügy megvizsgálása végett egy vizsgáló bizottság neveztetett ki, melynek jelentése alapján a következő törvény hozatott:

XLIV. Articulus. Az székely uraink s atyánkfiai kívánságokra, hogy Felséged minden helyeken indifferenter Religiójokat szabados exercitiumokban kegyelmesen admittálta és ahol bántódások estenek, annak is eligazítására rövid időt mindenik Religiókból arra rendeltetett commissariusit kibocsátani igérte, kik inquirálván ex novo valakik közöttök is potiorb parsoknak találtatnak, Ecclesiájoknak mindenképpen azoknak restituáltatja, Felségedtől illendő hálaadással vettük: Végeztük is, exmissióját az Commissariusoknak ne differáljuk mentül hamarébb igazíttassék el dolgok minden Religiókból egy-egy Commissarius legyen, ahol kevesb pars lészen, az major pars is Auditoriumot csinálni segítsen.

XLV. Articulus. Akar mely Ecclesiákban annuatim hogy egyszer visitáljanak és a tanítókat hahogy nem acceptálják, a seniorok erővel ott ne tarthassák rajtok, hanem amelyet a megyék akarnak, régi szokások szerint, olyan papokat tarthassanak és hogy az előbbi szokás szerint vasár-

[1] Udvarhelyiek folyamodása. U. o. IX. 107. l.

napi esketés, keresztelés admittáltassék (mivel difficultásokat jelentik abból őkegyelmek) közönségesen országul végeztük.

LIX. Articulus. Jelentik ugyan az székely uraink és atyánkfiai, hogy némely ecclesiastica personák magtalanul elhalván, némely helyeken javait fiscus számára applicálták; végeztük azért, hogy ennek utána, ha effélének atyjafia vagy legatariussa nem találkoznék, tehát az ottvaló ecclesia számára, legyen in perpetuum.[1]

E törvényeket Katalin február hó 17-én erősítette meg.

Megjegyzendő még, hogy a fejedelemnő az országgyűlés folyama alatt azzal is meg akarta nyugtatni a rendeket a protestáns valláshoz való ragaszkodásáról, hogy Froschius János fehérvári német pap által vasárnaponkint magyaráztatta magának az Cl-ik zsoltárt. Ebben az illető lelkész Dávid udvarát állítá neki követendő például. Óvta a gonosz tanácsadóktól, rágalmazóktól, kevélyek és hazugoktól, végre a jezsuitáktól.

De mind ez, a mint elbeszélésünk további folyamán látni fogjuk, haszontalan tanítás volt. Katalin nem volt sem őszinte, sem állhatatos. Mihelyest a katholikusok közé jutott, azonnal más nézete lett. Csáky még mindig uralkodott szíve felett.

Vallásváltoztatása sértette a katholikusokat, de nem nyerte meg a protestánsokat. A viszonyok folyvást bonyolódtak. Bethlen, mint kormányzó, sehogy sem fért össze a fejedelemnővel.

Világos volt, hogy Katalin uralkodása tarthatatlanná lett. Ily körülmények között szept. 28-án a fegyveres rendek egy követsége lemondásra birta, mi által a további botrá-

[1] Ezen törvényczikkek nyomtatásban jelentek meg 1630. Albae-Juliae Jacobus Effmurdt Liquicens. Typogr. Suae Serenitatis. V. ö. *Szilágyi S.* Articuli dominorum regnicolarum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum, in generalibus eorundem comitiis, in civitate Alba Julia, ad diem vigesimum quintum mensis Januarii, Anno 1630 indictis celebratis conclusi. Erd. orszgy. Eml. IX. 76—106. l.

nyoknak eleje vétetett. Katalin ismét katholikussá lett és Ferdinánd oltalmába helyezvén magát, Bécsbe ment lakni.

Új fejedelemről kellett tehát a rendeknek gondoskodniok. A protestánsok Bethlen István és Rákóczy György körül csoportosultak; a katholikusok pedig ezektől rettegve, részint Katalinhoz ragaszkodtak, részint pedig Prépostváryt óhajtották volna megválasztani. Haller azért kivánta ezt, «mert — úgymond — ha a gubernátor (Bethlen István) vagy Rákóczy obtineálnák a fejedelemséget, bizonyára a katholikus religiót innen teljesen exstirpálnák . . .»[1]

Igy gondolkozott Csáky István, a fejedelemasszony kedvese, így Kornis, Kovasóczy és más katholikus férfiak is, a kik hogy Prépostváry megválasztatásával a katholicismus uralmát biztosíthassák, kikérték Ferdinánd király és Pázmány érsek támogatását is. Ezen körülmény és különösen az, hogy Katalin is Pázmányhoz folyamodott segítségért,[2] még nagyobb összetartásra buzdította a protestánsokat, — kik elébb a tehetetlen Bethlent, majd ismét a nov. 26-ára Segesvárra összehívott országgyűlésen Rákóczy Györgyöt, az egykori fejedelemnek, Rákóczy Zsigmondnak, jeles és népszerű fiát emelték a fejedelmi székbe. Ez decz. 20-án Kolozsvárra, majd a fejedelmi székvárosba Fehérvárra sietett, hol ünnepélyes beigtatása decz. 22-én ment végbe.

A választási conditiók többnyire a régiek voltak. Rákóczy fogadá, hogy Bethlent minden támadás ellen megvédi s becsületit megadja és másokkal is megadatja; hogy a portától el nem szakad; a szomszédokkal békében fog élni stb.

A vallásügyre vonatkozó V-ik pont ekképen volt szövegezve: «Hogy mindeneket személyválogatás nélkül az négy

[1] Haller levele 1629. deczember végéről.

[2] «Tudja meg Uram — irja Pázmánynak — a miatt kell szenvednünk, mert ő felsége a császár pártfogása alá helyezkedtünk. ... és biztosan tudják, hogy a katholikus vallásra tértünk. Már régóta forralták ellenünk gonosz terveiket s most már nyiltan felléptek..... Uraságodat, mint szeretett atyánkat kérjük, legyen segítségünkre a veszélyek között.» *Fraknói*, Pázmány II. 341. l.

recepta religiókban és azoknak szabados exercitiumokban ő nagysága megtart és másokkal is megtartat és egyik religión való ecclesiákra is hatalmasul nem küld és el nem foglaltatja ő nagysága, religióknak respectussáért is senkit is hazafiai közül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretio nélkül az boldog emlékezetű fejedelemnek dicséretes példáját követi, tudván azt, minémű hasznos megmaradására volt mind ő felségének, mind pedig hazánknak ebbeli cselekedeti».[1]

Rákóczy György mind gondolkodásmódjára, mind buzgalmára és tevékenységére nézve legméltóbb utódja volt Bethlennek s mint ilyen, mind a négy vallásnak teljes szabadságot biztosított Erdélyben. A protestáns vallásnak még Bethlen idejében, mint kassai generális, nagy szolgálatokat tett. Nem csoda tehát, hogy mind a nemesek és lelkészek, mind a hajdúk és katonák nagy bizalommal viseltettek iránta.

De épen ez nem tetszett Bécsben. Eszterházy nádor, azt vetvén okul, hogy Rákóczy a magyar király beleegyezése nélkül vállalta el a fejedelemséget, mindent megtett megbuktatására. «Nem hagyom — úgymond — megtollasodni repülésig, hanem míglen csak pehes, addig előzöm meg». Ferdinánd beleegyezését adta, hogy a nádor fegyveres erővel semmisítse meg Rákóczy fejedelemségét. De ez nem sikerült; mert Rákóczy győzelmesen ellentállott és a nádor kénytelen volt vele Kassán békére lépni.

A míg ezek történtek, addig Ferdinánd Magyarországon is országgyűlést tartott.

[1] Articuli et Conditiones universorum procerum, magnatum, et ordinum trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eisdem annexarum, quibus jam electus Princeps Dnus noster clementissimus Dei benignitate suum principatum tenere atque tueri debeat. *Szilágyi S.* i. m. IX. 152. l.

II.

Az 1630-ki soproni országgyűlés sok halasztás után összehívatik. — Pázmány és Eszterházy tanácsai következtében a vallás kérdése mellőztetik.

Törvény és szokás szerint hazánkban, ha valami rendkívüli események nem jöttek közbe, az országgyűlés minden harmadik esztendőben megtartandó volt.

Most azonban már öt éve nem hivattak össze a rendek. Ferdinánd ezt a sürgető megyékhez intézett leiratában részint a németbirodalmi bonyodalmakkal, részint fiának III. Ferdinándnak házasságával, továbbá a folyamatban levő béketárgyalásokkal igyekszik igazolni; s a rendek vigasztalására mondja, hogy a legközelebbi országgyűlésre, melyet nem sokára fog összehívni, személyesen akar lejönni közéjök.[1]

És csakugyan meg is tette a kellő intézkedéseket, hogy az országgyűlés 1630-ik évi febr. 2-ára Pozsonyba összehívassék.[2] Gondoskodva volt arról is, hogy a hét vármegye követei is megjelenhessenek. De a felvidéki viszonyok rendezésére, illetőleg a hét vármegye átvételére kiküldött biztosok jelentése következtében a már kihirdetett országgyűlés elhalasztatott.

E részben a király meghallgatta a nádornak és az esztergomi érseknek a véleményét.[3]

Pázmány helyesli a gyűlés elhalasztását és pedig azért, mert így a koronaörökös neje is megkoronázható lesz; mert a téli gyűlés sok kellemetlenséggel jár; mert addig bizonyos függőben levő kérdések, jelesül az olasz ügyek még elintéztethetnek s akkor hasznosabban fog megtartathatni az országgyűlés; talán a lutheránusok sem fognak bajt okozni, kik a katholikus vallás kárára a magok felekezetét megerősíteni

[1] Datum ex Civitate Vienna 15. mens. Febr. 1629. Jászay gyűjt.

[2] Füley Tamás apáthoz szóló meghivó nov. 1-ről 1629. Jászay. U. o.

[3] Bécsben jan. 14-én kelt levelében felhívja őket, adjanak véleményt, elhalaszsza-e a gyűlést és ha igen, milyen okot mondjon? Jászay gyűjt.

törekesznek. Az erdélyi ügyek kitörőben vannak és ha országgyűlés alatt törnek ki, nagy bajt okozhatnak.

Ezen okokat azonban Pázmány nem akarta nyilvánosan elmondatni. Elégnek tartott a király által csak annyit adni tudtul a megyéknek, hogy ő felsége akar tartani országgyűlést, de az erdélyi fejedelem halála következtében a hét felvidéki vármegye visszacsatolása ügyében járt biztosok azt tanácsolják, hogy alkalmasabb időre halasztassék el a rendek összehívása.[1]

1630. jan. 22-én Ferdinánd csakugyan elhalasztotta az országgyűlést április hó 14-ére;[2] a nádort pedig és magyar tanácsosait előleges tanácskozás végett április 4-ére hívta meg Bécsbe.[3] Ezeknek aztán előterjesztette a kamara véleményét a királyi propositiókba teendő pontok iránt.

A nádor azt javasolta, hogy minden oly tárgy felemlítése mellőztessék, mely felingerelné a kedélyeket. A sérelmek most ne vétessenek elő, hanem a jövő országgyűlésre, mely egy év leforgása alatt lenne összehívandó, halasztassanak el. Hogy pedig a rendek ne gyanakodjanak, mintha ez által ő felsége ki akarná őket játszani, ne kívánjon adót csak egy évre. A vallás kérdése is el fog kerültetni s e végből megemlítendő, hogy ne tárgyaltassék oly tárgy, mely egyenetlenséget szülne közöttük . . .[4]

Ehhez képest a király csakugyan mellőzte propositiójában a vallás ügyét és a sérelmeket.

De a sérelmek előhozását nem tilthatta el.

A rendek ugyanis, kik máj. 3-ki ülésen huszonkét tagból álló küldöttséget választottak a sérelmek összeirására, nagy hálával és elismeréssel fogadták ő felségének abbeli intézkedéseit, melyek által az oly régóta háborúval sújtott

[1] Jan. 18. 1630. U. o.

[2] A meghivó márcz. 14-én kelt Bécsben. Jászay gyűjt.

[3] Ezen meghivó márcz. 24-én kelt. U. o.

[4] U. o. A nádor ápr. 29-én magához hivatván a rendeket, ugyanezt kötötte szivökre. L. *Czerinthy* István és *Szemere* Pál Naplóját. Kovachich gyűjt. Nemz. Múz. levélt.

ország bajain segíteni óhajt. De nem hallgathatják el azokat a bajokat, melyek az ország nyugalmát minduntalan megzavarják s melyeknek orvoslását követelniök kell. Ilyen a végvárak siralmas állapota és a benne levő katonák nyomorúságos helyzete; ilyen a pénz rosszasága; a harminczadok kezelése stb. De a vallás ügyét magok a rendek is a következő gyűlésre halasztották. Legalább a felhozott sérelmek közt nem fordul elő. Ugyanis máj. 5-én a nádor ismételve kérte a sérelmi ügyek összeirására kiküldött bizottságot, hogy az istenért, hagyják ki ezúttal a vallási sérelmeket és egyedül a politikai sérelmekre szorítkozzanak.[1] Ez meg is történt.

Május 16-án a törvényczikkek szerkesztéséhez fogtak s miután azokat a király még az nap megerősítette, a rendek szétoszlottak.

III.

Erdélyi országgyűlések 1631—1638.

Az 1631. és 1632-ki fehérvári országgyűlések végzései. — A szombatosok ügye 1635-ben; — az ellenük hozott törvény. — Az 1636-ki végzés a Bethlen-féle collegium ügyében.

Rákóczynak sok küzdelemmel kellett fentartania fejedelemségét; de vallási tekintetben nem igen voltak figyelemreméltóbb mozgalmak Erdélyben. Legfeljebb a zsidók és az unitáriusok voltak arra kényszerítve, hogy magokat a gyanusítás és rágalom ellen védelmezzék. Rákóczy ugyan nem sértette meg a bevett vallások szabadságát biztosító törvényt; de azért szigorú volt azok iránt, kik az ő vallásától eltérő más felekezethez tartoztak.

Fejedelemsége elején csak apróbb egyházi közigazgatási kérdések merültek fel az országgyűléseken; de később az unitáriusokkal meggyűlt a baja.

Az 1631-ki junius havában tartott fehérvári ország-

[1] Diarium Diaetae Sopr. An. 1625. Kovachich gyűjt.

gyűlésen a 7-ik törvényczikkben kimondatott, hogy a hódoltságon levő egyházi nemeseknek a hadviselésre vonatkozó régi rendtartása megtartassék. A 29-ik t.-cz. az alvinczi anabaptisták eddigi jogait biztosítja következőképen:

«Kegyelmes urunk, noha az új keresztyének is immár alkalmasint gyarapodtanak Vinczen, az ő lakó helyekben: mindazáltal, mivel az megholt kegyelmes urunktól is privilegiumok vagyon s Nagyságod is azt, mint értjük, confirmálta: azért végeztük országul, három nemzetül, hogy ő felőlök az Nagyságod kegyelmes dispositiója légyen. De mivel ekkédig a szász városok sokadalmiban árújokkal nem szabad volt menniek, ezután se menjenek».[1]

Az 1632-ki fehérvári gyűlésen, május 1-én a következő törvény hozatott:

XXV. Articulus. Hogy az predikatori rendek, mikor szántóföldet perelnek, az Ecclesiához az 1620. és 1624. esztendőbeli articulusok observáltassanak.

Kegyelmes Urunk, az predikatori rendek, mikor valami szántóföldet vagy szénarétet perelnek az Ecclesiához, végeztük, hogy observáltassék ebből is az 1620. és 1624. esztendőben erről emanáltatott Artikulusunk.[2]

Három évvel később vagyis 1635-ben a fehérvári májusi gyűlésen előfordult a judaizálók ügye. Pécsy Simon, kit Bethlen Gábor Szamosujváron elzáratott volt, mihelyt 1624-ben a fogságból kiszabadult, teljes erővel hozzá látott hitfelekezetének terjesztéséhez. Leszoríttatván a politikai pályáról, vallási elmélkedéssel, egyházi költészettel és bibliafordítással foglalkozott. Az elméleti tudományos foglalkozás azonban nem elégítette ki lelkét; kilépett a gyakorlati élet küzdterére, mint judaizáló új apostol. Szent Erzsébeten iskolát állított fel, melyben ő maga volt a főtanító. Egyáltalában nem zavartatta magát azon körülmény által, hogy ő, ki egy-

[1] *Szilágyi S.* i. m. IX. 271. l.

[2] *Teutsch G.* Urkundenbuch, I. 112. l. *Szilágyi S.* Erd. orszgy. Eml. IX. 286. l.

kori magas hivatalánál fogva «nagyságos úr» volt, a szerény tanítói hivatalban nyert lelke vágyának megfelelő új foglalkozást. A gyermekek felvételében nem volt szűkkeblű. Befogadott bármely vallású gyermeket s ámbár nincs adatunk arra, hogy tanítványaira erőszakolta volna a maga hitét, mégis szemet szúrt eljárása és liberális buzgólkodása. Az unitáriusok nem szerették azért, mivel tulajdonképen az ő hitfelekezetük neve alatt hódított; a reformátusok pedig azért, mert az ő híveiket is zavarba hozta tanaival és egyházi énekeivel. Vádak emelkedtek tehát ellene mindenfelől Rákóczynál, hogy a Péchy Simon által terjesztett új hit «fene módjára az egész Udvarhelyszéket kezdi inficialni» és hogy a körülmetélés műtéte következtében már nehányan meg is haltak. Kérték tehát a fejedelmet, hogy «az ártalmas secta» terjedését alkalmas módon akadályozza meg.

A fejedelem elég fontosnak találta az ügyet arra, hogy a rendek elé terjeszsze és eldöntését az ország gyűlésétől kérje.

A tárgyalás folyamáról nincsenek adataink; de hogy a tárgy kellő méltatásban részesült, mutatja a törvénykönyv, melynek első articulusa ekképen hangzik:

«Mivel azért kegyelmes urunk mind ennyi sok külső gondjai között is akarván ez mostani gyűlésre az istennek szent nevének dicséretire nézendő dolgokon elkezdeni, vévén eszünkben mi is az Nagyságod kegyelmes propositiójából, hogy ez országban lévő judaizáló emberek miképpen szaporodnának: tetszik azért, hogy azoknak állapotjokról observáltassanak az 1618. és 1622-ik esztendőkbéli arról iratott articulusink in omnibus punctis, clausulis et articulis, hoc addito, hogy az kik ez jövendő karácsony napjáig az 1618-ik esztendőbéli articulusban specificált mód szerént nem convertálnának, az olyanok ellen comperta rei veritate et fiscus per directorem az 1622-ik esztendőbéli articulus szerént procedálhasson. Considerálván penig azt is, hogy az megnevezett napiglan sem egy, sem más valláson való püspök, sem a director ellenek nem inquiráltathat; azután ha ki

comperiáltatnék, hogy nem convertált, az director citálja s inquiráltasson felőle. Ez az citatus is pro sui expurgatione inquiráltathasson. Az discussiókor légyen jelen az kolosvári ünitárius püspök is valahány papokkal, az mind illendő lészen pro informatione, ha egyez-é véllek az vallásban avagy nem.

II. Articulus. Declarálja Nagyságod kegyelmesen propositiójában, az scholában lakó jobbágyink gyermeke felől való 1624. esztendőbéli articulust is. Tetszik azért minékünk is, hogy ezen dologról observáltassék azon 1624. esztendőbéli articulus inviolabiliter.[1]

Az 1636-ki országgyűlések a Rákóczy és Bethlen István közt kiütött egyenetlenség kérdésével foglalkoztak. A május végére Fehérvárra összehívott országgyűlésnek is az volt a főfeladata, hogy Bethlen ügye tisztáztassék és a felmerült vitás kérdésekben a fejedelemhez való viszonya megjelöltessék. Valláskülönbség a két fél között nem lévén, csak a Bethlen-féle collegium igazgatásának illetékességi kérdése volt elintézendő, mely a III-ik Articulusban ekképen oldatott meg:

«Az collegium dolgát a mi illeti kegyelmes urunk, mivel püspök uramtól kévánja maga is az úr, hogy quietantiát küldjön az summának depositiójáról: tetszik minékünk is egész országul, igazítsa püspök uram az ecclesiával együtt s tegyenek ő kegyelmek arról választ ő nagyságának, mert nem ország közönséges dolga, hanem tulajdon az ecclesiáé».[2]

[1] *Szilágyi S.* i. m. IX. 415. l. A második articulust közli *Teutsch*, Urkundenbuch I. 112. l.

[2] Szilágyi S. IX. 506. l.

IV.

Az 1634—35-ki soproni országgyűlés.

Az országgyűlés előzményei. — Pázmány és Eszterházy közötti surlódás. — Az elnapolt gyűlés megnyitása. — Sérelmi bizottság. — A nádor nem akarja fölvétetni a vallásügyi kérdést; de a protestánsok erélyesen követelik. — Nagyszombati sérelem. — A szabadszólás tilalma. — A gyűlés berekesztése febr. 15-én. — Pázmány és Ferdinánd halála, rövid jellemzése.

II. Ferdinánd azon biztatás kíséretében zárta be az 1630-ki országgyűlést, hogy a rendeket a következő évben újra össze fogja hívni. De az erdélyi és németországi bonyodalmak ebbeli szándékában megakadályozták.

Németországban, már Bethlen végéveiben, rosszra fordult a protestánsok sorsa. Wallenstein zsoldos csapatai elborították felső Németországot, pusztítva mindent, mi útjokban állott: csak Stralsundot nem birták bevenni. A Ferdinánd által kiadott u. n. *edictum restitutionis* is — mely szerint a passaui egyezkedés óta (1552) elfoglalt protestáns birtokok visszavétettek — Wallenstein által hajtatott végre; kinek szigorúságát s katonai zsarnokságát még a katholikusok is megsokalták. A császár kénytelen volt őt elbocsátani.

A levert protestánsok szorongva néztek a jövő elé, mígnem Gusztáv Adolf, Svédország lovagias, vitéz és vallásos lelkű fejedelme, egy kis, de lelkesült hadsereggel megjelenvén Pomerania partjain, új fordulatot adott a háborúnak. A nép mindenütt szabadítójaként örömriadással fogadta; de a csatlakozásra szólított protestáns fejedelmek, kik rettegtek Ferdinánd haragjától, nem mertek hozzá csatlakozni. Így történt a magyar és erdélyi protestánsokkal is, kik az elnyomott protestáns papság által lelkesíttetve, szivesen csatlakoztak volna Gusztáv Adolfhoz, a vallásszabadság biztosítására. De nem volt vezérök. Az ekkori erdélyi fejedelem, I. Rákóczy György, ki sok nemes tulajdont örökölt Bethlen Gábortól, még nem érezte magát és családját annyira biztosítottnak, hogy Ferdinánd ellen felléphessen. Innét van, hogy Gusztáv

Adolf felszólítását nem követhette. Azonban a svéd király diadallal nyomult előre; és habár a Tilly és Pappenheim által ostromolt Magdeburg lerombálását a szász választó fejedelem gyávasága miatt meg nem akadályozhatta is, de 1631. szept. 7-én *Breitenfeldnél* (Lipcse mellett) fényes diadalt aratott a Tilly által vezetett császári hadakon. Ezen csata semmivé tette a császárnak minden eddig kivívott eredményét. Teljes megsemmisítéséhez nem kellett egyéb, mint hogy Rákóczy és a török is fegyvert fogjon Gusztáv Adolf újabb felszólítása folytán Ferdinánd ellen. De Rákóczy, ki barátságos viszonyban élt Pázmány érsekkel, nem látta tanácsosnak koczkáztatni hatalmát; különben is még nem volt egészen tisztázva Ferdinándhoz való viszonya. Az alatt Gusztáv Adolf, miután több felbátorodott német protestáns fejedelem csatlakozott hozzá, déli és nyugati Németországba nyomult a katholikus liga megsemmisítésére.

Ferdinánd segítség után látott. Egyrészt a már egyszer letett Wallensteinhoz folyamodott, állna még egyszer seregeinek élére; más részről pedig Pázmányt küldte követül Rómába, hogy a Francziaországhoz hajló VIII. Orbán pápát segélyadásra birja a katholicismust veszélyeztető svéd király ellen. Az első sikerült, de a második elmaradt; daczára annak, hogy Pázmány azt a javaslatot (1632-ben) tette, hogy a pápa és a katholikus fejedelmek lépjenek *szövetségre* «az eretnekség kiirtása és a török kiűzése végett». Hogy e szövetség tagjait kitartásra birja, mintegy jutalmul igérte, hogy az eretnekektől és töröktől visszafoglalandó területek a katholikus hatalmak között fognak szétosztatni. «Katholikus uralkodók — úgymond — annál dicsőbb szövetséget nem létesíthetnének. S ez, ha valósulna, bámulatos eredményeket szülne».

Hogy miből állottak ez eredmények, azt a következő események megmutatták. Örök béke helyett örök háború.

Rákóczy összeköttetésbe tette magát a svéd királylyal, a mint az elfogott leveleiből nyilvánosságra is jött; de a *lützeni* szerencsétlen csata után (1632. nov. 6.), melyben

maga Gusztáv Adolf is elesett, felhagyott tervével s Pázmány közbenjárására kibékült Ferdinánddal. (Eperjes 1633.)

E közben mindig feszültebbé és elkeseredettebbé vált a viszony Pázmány és Eszterházy nádor között. Az egy czélra törekvő két hatalmas férfiú Rákóczy fejedelemsége óta és különösen Pázmány bíbornoksága óta csupa hatalomféltésből oly ellenségekké váltak, hogy maga Ferdinánd sem birta őket kibékíteni. Egymás eljárását gáncsolták. Pázmány és a többi főpapok félni kezdtek attól, hogy a boszús Eszterházy szövetkezni fog a protestánsokkal a legközelebbi országgyűlésen. Azért «főpásztorilag» megintették, hagyna fel a más hitű főrendekkel való szövetséggel; felszólítják, nyilatkozzék, ha ugyan szándékában van-e ez és miért s miben akarja «ő kegyelme az ekklezsián tölteni egy vagy két ember elleni neheztelését?» atyailag intik tehát «sub denuntiatione aeternae damnationis», ne terhelje lelkét az ilyen igyekezettel. Ha segíteni nem akarja az egyházi rendet, ne igyekezzék rontására: a papok elnyomása annyi, mint a katholikus vallás elnyomása stb.[1] A nádor erre terjedelmes választ adott, melyben kijelenti, hogy ő a más hiten valókat nem akarja feltüzelni a főpapság ellen s azért nem is érdemli ama gyalázatos üzenetet; mert jól tudja, hogy esküvel kötelezte magát az egyházi rend iránt. Vétke csak az lehet, hogy a törvényczikkelyeket nem hajtotta végre azok ellen ő kegyelmök közül, kik, a hol a közjóra közremunkálniok kellett volna, megfogyatkoztak; vagy hogy keménységgel viseltetett azok iránt, kik a prédikátorok kiűzését, templomok elvételét sürgették. Hogy mit akar ő tenni a legközelebbi országgyűlésen, azt ne követeljék tőle; hiszen ott leszen ő kegyelmök is, meghallhatja véleményét, stb.[2]

Míg az ország és egyház ügyeibe legfőbb befolyással biró férfiak ekképen czivakodtak; addig az 1634. febr. 19-ére

[1] Tyrnaviae 22-a decz. 1633. Kismart. levéltár. V. ö. Fraknói Pázmány III. 86., 87. l.

[2] Kelt Bicsén, jan. 3. 1634. Kismart. levéltár.

kitűzött országgyűlés ideje is közeledett. Azonban Ferdinánd, ki előtt e viszony nem volt titok s a ki különben is el volt foglalva Wallenstein árulási vádjaival, félt az országgyűlésen kiüthető zavaroktól s ennélfogva a gyűlést elhalasztotta nov. 30-ára; de mivel az elhalasztás okai még fennállottak, s Pozsonyban pestis dúlt, csak decz. 22-én nyitotta azt meg Sopronban.[1]

[1] Az 1635-ki soproni országgyűlésen részt vett rendeknek névsora:

Az egyházi rendből:

Pázmány Péter, esztergomi bíbornok-érsek.
Telegdi István, kalocsai érsek és nyitrai adminisztrátor.
Losy Imre, egri,
Draskovics György, váczi,
Lippay György, veszprémi,
Vinkovics Benedek, pécsi,
Simándi István, erdélyi,
Sennyei István, győri,
Hosszútóti László, nagyváradi,
Nagyfalvai Gergely, tinnini,
Ivánczy N., szerémi püspökök.
Böjthe Miklós, sághi prépost, esztergomi érseki helyettes.
Jakusith György, ó-budai prépost.
Csekovius János, mislei prépost.
Telekessy István, leleszi prépost.
Pisky János, szkalkai apát.
Vörösmarty Mihály apát, Tamás pilisi apát.
N. István, veszprémi prépost.
Kopcsányi N. győri kanonok és bakonybéli apát.

Világi főrendekből:

Gr. Eszterházy Miklós nádor és fia István.
Gr. Erdődy Zsigmond, horvát bán.
Gr. Erdődy Miklós.
Gr. Batthyányi Ádám, a dunántúli részek generálisa.
Gr. Bánffy Kristóf, tárnok-mester.
Gr. Zrinyi Miklós, kir. lovász-mester.
Gr. Pálfi Pál, pozsonyi kamarai elnök.
Gr. Illésházy Gáspár.
Gr. Forgách Miklós, kassai generális.
Br. Forgách Zsigmond.
Br. Csáky László, pápai kapitány.

Ezen idő alatt Pázmány és Eszterházy között még mérgesebb viszony fejlődött ki. Tudta a nádor, hogy a papság ellenzéket fog képezni minden tettei ellen; egyszersmind

Br. Csáky István, szendrői kapitány.
Osztrosith István két fiával.
Lónyay Zsigmond.
Nyáry Lajos és Bernát.
Wesselényi Ferencz.
Szunyogh Gáspár.
Bakith Péter.
Serényi Pál.
Apponyi Balázs.
Eszterházy Dániel és Pál.
Héderváry István.
Vizkelety Mihály.
Pálfy János, koronaőr.
Révay István, tokaji kapitány.
Révay Ferencz, turóczi főispán.
Balassa Ferencz.
Keglevich Ferencz.
Czobor Imre és fia Ádám.
Balogh István, tatai kapitány.
Draskovics János.
Korszky N., horvát vicebán.
Amade Lénárd, vicenádor.
Homonnai Drugeth János gr.
Barkóczy László.
Rátkai Pál.
Nádasdy Ferencz gr.
Szécsy Dénes.
Daróczy Ferencz.
Pongrácz István.
Sennyei Sándor.
Morócz Farkas, országbiró.
Mikulicz Tamás, kir. személynök.

A főpapok közül elmaradtak: Erghélyi Ferencz zágrábi, Tumkó János boszniai és Dubóczi csanádi püspökök; elmaradt két káptalani küldött is. — A főurak közül elmaradtak: gr. Erdődy István, György, Gábor, Péter és Tamás; Rákóczy Pál, Tersáczky Miklós és fia és Zrinyi Péter; továbbá Nyáry István, Keglevich István, Péter és Miklós, Draskovics Miklós és Gáspár, Forgách László, Pálfi István, Thurzó

azt is kellett éreznie, hogy a papsággal, mely a királynál és az országgyűléseken döntő befolyással birt, eredménynyel nem köthet ki. Azt pedig, hogy a protestáns párthoz szegőd-

Ádám és Mihály, Tökölyi N., Milith Péter és fia, Palóczy Gábor és Czobor Imre.

A vármegyék és szabad királyi városok követei közül többen voltak, jelesül:

Abaujmegyéből: Szemere Pál és Hanvay Péter.
Sárosból: Keczer János és Fehérpataky Márton.
Zemplénből: Kacsándy Mihály és Huszár Bálint.
Ungból: Palóczi Horváth György.
Borsodból: Zákány András és Pedery Zsigmond
Szabolcsból: Kőrösy János.
Szepesből: Máriássy György és Rédey István.
Hevesből: Mocsáry Balázs.
Liptóból és Árvából: Kubinyi László.
Turóczból: két Keviczky.
Zólyomból: Osztroluczky Menyhért.
Nógrádból: Horváth György és Divéky András.
Trencsénből: Bogády András és Mednyánszky János.
Barsból: Bossányi Mihály és Szobonya Pál.
Hontból: Bakó Ferencz és Palásthy Pál.

A dunántúli vármegyék közül Zala és Somogy ugyanazon követeket küldte Bogáry Zsigmond és Perneszy Ferencz személyében. Győrből: Dallos János és Nagy Ferencz küldettek ki. Sopron vármegyéből: Récsey Bálint és Chernell Pál; Vasból: Káldy Ferencz és Rajky Imre; Veszprémből: Lippay Gáspár és Vizkelety János.

Az erdélyi fejedelem Chernell Györgyöt és Hrabóczius Dánielt küldötte.

A városok közül: Kassa Molnár Pétert és Debreczeni Mihályt; Eperjes Sárosy Mártont, Quesztoresz Jakabot és Langfelder Mihályt; Szeben Gosznoviczerus Mátyást; Nagyszombat Bogdanóczy Györgyöt és Suskovics Jánost; Modor Vörös Bálintot; Szakolcza Horváth Györgyöt és Rekenszky Andrást; Pozsony Karner Dánielt, Szeleczky Jakabot és Venczel Mártont; Bártfa Grünwald Jánost és Huldvényi Lénárdot; Lőcse Sándor Jánost és Szovenczy Jánost; Sopron Andrássy Jánost és Zoanna Jánost; Trencsén Leszenyei Jánost és Reviczky Menyhértet.

Összesen mintegy háromszázan jöttek össze a gyűlésen. Jankovics, Acta Publica, Nemzeti Múzeum 2277. fol. lat. 468. l. — Vesd össze a Szemere-féle Naplót, melyből összeállítva lett a követek névsora.

jék, múltjánál fogva sem tehette. S így történt, hogy — bár legtöbb dologban eltérőleg cselekedett a főpapságtól — a vallásügyben, mihelyt az országgyűlés összeült, egy czélra működve kezet fogott véle; s ez nem csekély aggodalmat okozott a protestáns rendeknek.

Decz. 12-én nagy pompával vonult be a nádor Sopronba számtalan főúr kiséretében. Az egybegyűlt rendek nagy nyugtalansággal várták a király megérkezését s küldöttség által kérdeztették a nádort, hogy mikor nyitja meg ő felsége a gyűlést? A rendek megunták a haszontalan költekezést; szerettek volna a munkához fogni. Még napok teltek el a királyi családnak mikénti fogadtatása feletti tanácskozásokkal, míg végre decz. 18-án szokatlan fénynyel vonult be a két király, t. i. II. Ferdinánd és fia III. Ferdinánd nagyszámú kiséretökkel együtt.

A nádor azon czélból, hogy az országos tárgyalások menetét megkönnyítse, decz. 20-án magához hivatta Zala, Sopron, Pozsony, Bars, Abaujvár, Szatmár, Borsod és Szabolcs vármegyék követeit s közölte velök az általa gyűjtött sérelmek sorát.

Harmadnapra a rendek összegyülekeztek a királyi palotában, hogy meghallgassák a királyi előterjesztéseket. Ezekben a király arra inti a rendeket, hogy minden magánügyek mellőzésével, csak oly közérdekű tárgyak felett tanácskozzanak, melyek a haza üdvére vonatkoznak. Ezek közé nem számította a vallás ügyét. Ellenben a «békeháborítók» ellen szigorú intézkedést követelt. A katholikus egyház érdekeinek emelése szempontjából a 10-ik pontban kívánja, hogy az egyháznak adományozott, de időközben bármi módon a világiak kezébe jutott birtokok az egyházaknak visszaadassanak; továbbá a 18-ik pontban kívánja, hogy a tizedekre vonatkozó törvények szigorúan alkalmaztassanak; végre hogy a keresztségismétlők az országból számüzessenek s további bevándorlásuk pedig betiltassék.[1]

[1] Katona, Hist. Crit. XXXI. 908. l.

Deczember 29-én megválasztották a sérelmek összegyűjtésére kiküldött bizottságot. Megválasztattak a papi rendből: Böjti Miklós esztergomi vicarius, Zenkvitz Mátyás esztergomi kanonok, Telekessy István leleszi prépost, Cseh János tapolczai prépost és egri lector és Vasvári György vasvári káptalan követe. A nemesek rendéből: Mikulicz Tamás personalis, Hadricius György nádori, Lippai Gáspár országbirói és Kürthy István személynöki protonotariusok; továbbá Cserenkóczy Gábor horvátországi, Káldy Ferencz vasmegyei alispán, Pogány Zsigmond és Perneszi Ferencz zalai alispán; a dunáninneni részről: Bossányi Mihály barsi, Sándor István nyitrai, Bogády András trencséni, Bakó Ferencz honti, Divéky András nógrádi; Felső-Magyarországból: Szemere Pál abaujvári, Keresy János szabolcsi, Kacsándy Mihály zemplémi, Zákány András borsodi, Fejérpataky Márton sárosi, Komlóssy Tamás beregi követek. A főrendek közül: Barna György, mint gr. Zichy György özvegyének küldöttje, Úsz János, mint Rákóczy Pál küldöttje, Vetésy István, mint Bethlen István küldöttje, Vithnyédi János, mint Nádasdy Pál özvegyének küldöttje, Dévényi György, mint Thurzó Mihály küldöttje. A városok részéről: Molnár Péter kassai, Szeleczky Jakab pozsonyi, Sárossy Márton eperjesi, Reviczky Menyhért trencséni és zólyomi és végre Bogdanóczy György nagyszombati követek.

Másnap, azaz decz. 30-án azonnal hozzáfogtak a munkához. De alig kezdték a sérelmeket összejegyezni, nagy vita támadt a bizottság tagjai között a vallás kérdése felett.[1]

[1] Die trigesima Decembris, összegyülekezvén és hozzá akarván kezdeni az gravaminákhoz, az romano katholikus statusnak majori ex parte akarattya az volt, hogy az horvátországi gravaminákat proponálják az odavaló követek, de az más statusok nem accedáltak reá, instructiójukat állatván, a kikben primum et ante omnia etc., hanem az tizenkét conditiót s az bécsi pacificatiónak az religióról való articulussát és az 1608. esztendőbeli arról való articulusokat olvastatták meg elsőben és azután kivánták, hogy a gravaminákban vegyék azt, az miképen azon articulus és végezés ellen némely urak az alattok valóktól az templomokat elvették . . . Berényi György naplója közli Komáromi A. Tört. Tár. 1885-ki évf. 119. l.

A protestáns követek érzékenyen panaszkodtak, hogy az evangélikus vallású lakosok még most is háborgattatnak vallásuk gyakorlatában; hogy a Thurzó grófok, Batthyányi Ádám, Rákóczy Pál és különösen Forgách Zsigmond özvegye elűzik birtokaikról a protestáns papokat; templomaikat pedig lefoglalják. A katholikus rész e sérelmek fölvételétől vonakodott; s ekként a personális odautasította őket, hogy magok a protestáns követek jegyezzék össze sérelmeiket és adják azokat át a bizottság valamely ülésén. Ez meg is történt. A következő év első napján az evangélikusok sérelmei már össze voltak állítva. De midőn jan. 2-án az alsó- és felsőház tagjai az országházban összegyülekeztek, a nádor egy hosszas beszédben intette őket, hogy a vallás kérdését, mely csak gyűlölséget és egyenetlenséget szokott támasztani, ezúttal mellőzzék és az országgyűlés egyéb tárgyainak vitatásához fogjanak. Felhívta őket, hogy kövessék az 1625. és 1630-iki országgyűlések példáját, melyek a vallási sérelmek tárgyalásától elállottak. Ugyanezt kivánták többen is a katholikus részről. De a protestánsok ragaszkodtak követeléseikhez 1. azért, mert az 1625-ik év óta felmerült vallásügyi sérelmeket, melyek orvosolatlanul egyik országgyűlésről a másikra halasztattak, végre valahára teljesen megszüntetni szükséges; 2. mivel ezt követeli a király hitlevelének első és hatodik pontja, a bécsi békekötés és a koronázás előtti és utáni vallási törvényczikkek; 3. az ország békés felmaradására vonatkozó királyi propositió hatodik pontja, nehogy abból gyűlölség, egyenetlenség és czivakodás következzék; 4. mert ő felsége a király többszörösen biztosította a rendeket szóval és irásban, hogy sérelmeiket megnyugtatásukra fogja megszüntetni; 5. mert a vallásügyre vonatkozólag erős és világos törvények léteznek, melyek parancsolják, hogy a törvény megsértői és áthágói bünhődjenek; 6. mert az adott utasításoktól eltérni se nem tanácsos, se nem tisztességes dolog.[1]

[1] Az 1634-ki pozsonyi országgyűlésre Rákóczy Chernell Györgyöt, Hrabéczy Dánielt és Réz Andrást küldötte ki. Utasításuk 37 pontból

Másnap, jan. 3-án, a nádor magához hivatta Bossányi Mihályt, Szemere Pált, Bogády Andrást és Hanvay Pétert és mindenképen arra akarta őket birni, hogy a vallási kérdés feszegetésétől álljanak el. De ezek nem tágítottak; még az nap felhozták e tárgyat az országos ülésben és a fentebbi hat pontban foglalt okaikat a főrendekkel is közölték. Ezek a három első pontra vonatkozólag azt felelték, hogy a katholikusok sem a bécsi béke, sem a királyi hitlevél pontjai ellen nem vétettek. Nem tagadják, hogy templomokat foglaltak; de ezt a földesúri és kegyúri jog alapján cselekedték. A mi pedig a múlt országgyűlések határozatait és a felségnek a sérelmek megszüntetésére vonatkozó igéretét illeti, az meg fog történni, de csak oly sérelmekre nézve, melyekre az összes rendek megegyeznek és melyek ellen senki sem tett óvást. A követek utasításaira való hivatkozásnál vigasztalják magokat azzal, hogy azok értelmében szorgalmazták is a sérelmek orvoslását, de mivel sem a főurak, sem a főpapság engedni nem akarnak, erővel semmit sem vihettek véghez. Mindezeknél fogva javasolják, hogy 1. vagy vegyék le a vallási sérelmeket a napi rendről, 2. vagy bízzák az eldöntést a királyra, 3. vagy szavazatra bocsássák, 4. vagy re infecta oszoljanak el.

Délután négy órakor Bossányi lakásán azt határozták el magok között, miszerint semmiképen sem állanak el azon szándékjoktól, hogy a vallási sérelmek elővétessenek. Hiába kivánta őket a nádor lebeszélni e szándékról, hiába hivo-

állott. Ezek között a vallásra vonatkozó 24-ik pont azt mondja: «Illendő becsületek, helyek meglévén, az gyűlésben az statusokkal minden haza szabadságira s annak megtartására néző dologban egyetértsenek; kiváltképen hogy az religiónak szabados exercitiumja legyen, keményen urgeálják és oltalmazzák; valamik pedig ez ellen láttatnának lenni, abban csak a legkisebben is ne consentiáljanak... 28 p. Sok helyen Magyarországban a predikátorok jövedelme s parochialis házak turbáltattaznak a Dnus terrestistől. Ebben is azért ő kegyelmek úgy viseljék magokat, azokat is igazságosan promoveálják, istentől is vehessék érdemét, jó hírt is szerezhessenek magoknak... Szilágyi S. XI. 436. l.

gatta ujra magához a befolyásosabb követeket, ezek nyiltan és határozottan kijelentették, hogy nem tágíthatnak.[1] A január 4-iki ülésen ujra heves viták támadtak e tárgy felett. Az evangelikusok utasításaikra hivatkoztak s felhívták a katholikus rendeket, keressenek tisztességes módot és okot arra nézve, hogy miképen nyugtassák meg küldőiket, ha az utasításokat, ha saját lelkiismeretöket és az országnak erről szóló szentesített törvényeit megsértik. Ezt akarták a főrendeknek szokott módon, küldöttség által átüzenni, de mivel a küldöttségbe egyetlen kath. pap sem akart részt venni, a dolog abba maradt.

A főrendek ujra azt üzenték,[2] hogy vagy tegyék le a kérdést, vagy szavazással döntsenek felette. Január 5-ikén a protestáns vallású főrendek is megjelentek Bossányi lakásán,[3] hogy a további teendőkről tanácskozzanak. Végre abban állapodtak meg, hogy a vallási sérelmek, ugy mint 1625-ben történt, most is befoglaltassanak az országos sérelmek közé; és hogy mint az azon évi országgyülésen erről törvényczikk alkottatott, úgy alkottassék most is. Ezt a nyilvános országos gyülésen Szemere Pál terjesztette elő; és midőn ez ügy a felső házba került, a papság, bár sokáig

[1] «Ugyanazon estve Bossányi Mihály uram szállására gyülekezvén, azt végezték, hogy egyátaljában inhaereáljanak az magok előbbi kévánságának, holott se voxra, se declaratiójára ő felségének nem bocsátják, sem pedig mód nélkül eloszolni nem akarnak, hanem ha salvis articulis de religione sancitis, salva conscientia, salva instructione sua, oly mediumot talál az pápista status, az mely mediummal seponálhatják az religio dolgát, bene sane. Hol pediglen nem, engedjék meg, hogy az evangelikus urakkal consulálkodhassanak felőle. *Berényi* Gy. naplója. i. h.

[2] Az üzenet átvivői ezek voltak: Bánffy kanczellár, Battyáni, Széchy, Osztrosith, Wesselényi, Barkóczy és Liszty. Ezeknek elnöke «az cancellarius uram hosszú oratióval persvadeálta azt, hogy noha ő nekiek nagyobb panaszuk lehetne, hogy semmint az evangelikusoknak, de pro communi bono sokkal jobb utrinque seponálni.» U. o.

[3] Ezek voltak: Osztrosith István, Pogrányi István, Pongrácz János és Liszty János, és az erdélyi fejedelem követei.

ellenezte, mégis belenyugodott, hogy a vallási sérelmek befoglaltassanak a többi sérelmek közé![1] Ezek közt legtöbb vitára adott alkalmat a nagyszombati reformátusok templomügye.

Ugyanis Nagyszombatban a helv. hitvallású evangelikusoknak tulajdonképen csak egy fából épült rozzant imaházuk volt, melyben isteni tiszteletet szabadon tarthattak. Midőn azonban ezen imaház javításához fogtak és a korhadt faépületet téglából és kőből akarták ujonnan felépíteni, ebben őket a katholikusok megakadályozták, mert ez szerintök valóságos templomépítés, holott csak imaház volt nekik megengedve. Most ez az ügy az országgyűlési sérelmek között felhozatván, a protestáns rendek kivánták, hogy nagyszombati hitsorsosaik imaházuknak téglával és kővel való kiépítésében ne akadályoztassanak. Bármily természetesnek látszik is ezen kívánság, a főpapok mégis több napi vitát idéztek elő; és a nádor január 20—22-ik napjain külön értekezleteket tartott ez ügyben a kiválóbb protestáns követekkel és a papság nézetét osztó főrendekkel. Végre abban történt a megállapodás, hogy a nagyszombati evangelikusok faimaházukat téglával és kővel ujraépíthetik; e czélból a város követeinek hozzájárultával kiküldetik egy téglaégető mester is. Január 24-én a többi sérelmek vétettek elő. Ilyenek voltak az esperesi látogatások alkalmával elkövetett erőszakosságok a kath. esperesek részéről, kik daczára annak, hogy a zsolnai zsinat által a protestáns lelkészek kivétettek a kath. esperesek hatósága alól, mégis

[1] Berényi György Naplójában az mondatik, hogy a rendek határozatát a personalis vitte át a főurakhoz. «Az honnan megtérvén .. olyan választot hozott az uraktól, hogy ő nekik csak gondolatjokban sem volt, hogy valamit csak gondoljanak is, nem hogy cselekedjenek az ország statutumi ellen, melyek vannak az religióról irva, hanem az ő elméjök a jus patronatusságra nézett. Azért consentiáltak örömest annak, hogy az articulus is olyan legyen, mint az 1625. esztendőbeli, és az gravamenek közé is az 1625. esztendőbeli paragraphushoz hasonló paragraphust tegyenek most is...» U. o.

betolakodtak az evangelikusok egyházaiba és az illető földesurak és a k. kamara segítségével végrehajtották a visitatiókat. Jench János pozsonyvárosi evang. lelkészt azért, mert a katholikus szentszék ítéletéről kárhoztatólag nyilatkozott, Pázmány sürgetésére elűzték a városból. A pozsonyi tanács könyörgött Pázmánynál, legyen közbenjáró a királynál, hogy papjukat megtarthassák. De az ridegen visszautasította a kérelmöket. «Tudják meg — ugymond — hogy az én óhajom az, bárha egy prédikátoruk sem lenne. Igaz ugyan, hogy az ország törvényes engedményei a prédikátorok és a máshitűek kizárását tiltják; de, ha hatalmamban állana, megyémben csak katholikust tűrnék.» Komárom vármegyében rendszeres üldözés folyt. Bajcs, Bálványszakálos, Hetény és Mocsa protestáns lelkészeit az ujvári tiszttartó elűzte. Apáczaszakáloson a pozsonyi apáczák szintén lefoglalták azt a templomot, melyet protestáns jobbágyok a magok költségén építettek fel. Kolonics komáromi főkapitány Komáromból és Sz.-Péterről, Balogh István tatai főkapitány pedig Tatáról űzte el a prot. lelkészeket. Hasonló esetek nagy számban hozattak fel Gömör, Zólyom, Trencsén, Nyitra, Abauj és más felvidéki vármegyékből.

Ezen sérelmek egyenként megállapíttatván, orvoslás végett átadattak ő felségének, ki azokra csak január 30-án adott választ, azon szokott intés kiséretében, hogy a rendek hagyjanak fel minden magánérdekű sérelmeikkel, s azok helyett inkább az ország közügyeinek elintézésére fordítsák idejöket és munkájokat. A nádor is magához hivatta Szemere Pált és Barna Györgyöt, rábírni óhajtván őket, hogy ne ellenségeskedjenek, hanem legyenek azon, hogy a rendek a törvényczikkek szerkesztéséhez lássanak. Másnap az országos ülésen valóságos tilalom adatott ki, hogy t. i. *ő felsége akaratja ellen senki se merészeljen felszólalni.* Ez új czivakodásra adott alkalmat, mivel a követek szabadszólásuk jogát nem akarták feladni. Hivatkoztak a multra, hogy t. i. a követek ismételve replikáztak a király leiratára; és hogy jövőben senki se mondhassa, hogy a mostani rendek nem

mertek replikálni, tehát meg kell cselekedni. Lám 1618-ban és 1625-ben háromszor is replikáltak; 1630-ban csak azért nem, mivel ő felsége mindenben a rendek óhajához képest resolválta magát.

Azonban a főrendek arra igyekeztek őket birni, hogy ha már minden áron replikálni akarnak, tegyék azt szóval és ne irásban; és ha akkor sem kapnának kedvező választ, tegyenek erről említést a törvényczikkek előszavában. Midőn a rendek látták, hogy a főczélt, t. i. a sérelmek orvoslását el nem érhetik, elállottak ugyan a szótól, de azon világos kikötéssel, hogy a törvénykönyv bevezetésében kitétessék, hogy a király iránti tekintetből való elállásukból jövőre régi jogaik ellen semmi következtetés ne vonassék; továbbá kitétessék az is, hogy ők némely pontok ellen, ha nem is irásilag, de szóval mégis protestáltak.[1]

Ekként a további tárgyalásoktól elüttetvén, azon igyekeztek a protestáns rendek, hogy legalább a szerkesztendő törvényekben legyen valami a vallásszabadság megerősítésére nézve. Február 7-én küldöttséget menesztettek a nádorhoz, mely többek között a nagyszombati protestánsokra nézve azt kivánta kimondatni, hogy azok a rozzant imaház helyett nagyobb terjedelmű magas házat, illetőleg templomot építhessenek. A nádor csak annyit válaszolt, hogy erről előbb a többi tanácsosokkal akar értekezni és csak azután fog határozott végleges választ adni. Másnap csakugyan jelentette, hogy ő felsége megengedi, miszerint a nagyszombati evangélikusok tetszésök szerinti magas templomot építhetnek.

Ezen kívül még az 1630-iki országgyűlésen hozott s a donatiókra vonatkozó hatvanadik törvény czikkely adott alkalmat a vitára. A megyei követeknek az volt utasításul adva, hogy annak eltörlését követeljék; a klérus azonban erélyesen ellenezte azt, sőt olyan záradékot kivánt a czikkelyhez

[1] Szemere Naplója Kovachichnál. V. ö. Berényi György Naplójával.

csatolni, mely lehetővé tette volna az egykor egyházi kézben volt valamennyi birtoknak visszavételét a világi uraktól. A klérusnak ezen kívánságát a király is helyeselte; de mivel az által az erdélyi fejedelem birtokai is megtámadtattak, ennek követei Csernel György és Lónyay Zsigmond, az ellenzéki követekhez csatlakozva, erélyesen tiltakoztak a tervezett clausula ellen [1] és keservesen panaszkodtak a felett, hogy némely protestáns főurak, a helyett, hogy folytatnák a harczot, a vitáktól kifárasztva hazamennek.

Rákóczy fejedelmet mélyen érdekelte e kérdés. Február 22-én Fogarasból kelt levelében többek között ezt irja követének Chernel Györgynek: «A mely clausulát a klérus be akarna iratni az articulusba, s végben vihetné, nem itéljük bizony, hogy Magyarországban is állandó békesség lenne, isten se adja, hogy végben vinnék . . ha szinte egyebek reá mennének is, de Kegyelmetek a mi részünkről — vagy használna vagy nem — egy protestatio avagy contradictio nélkül el ne jőne. Ha most az 1630. esztendőbeli 60. §. articulust el nem bontja Kegyelmetek, ez után is isten tudja mint lészen. Elég isten ostora, hogy az emberek így elvonszák magokat, ki miatt veszett ez előtt is a haza szabad-

[1] «Ezen dolgot — irja Chernel febr. 4-kéről a fejedelemnek — ő felsége is (ugy reméljük az clerus instantiájára) propositióban is adta ki, melyet ha véghez vihetnének — kit isten ne adjon — bizony oda lenne sok uraknak várok, városok, jószágok és senki nem bízhatnék sem privilegiumához, sem pura statutiójához; Patak és Sáros több jószágai is Nagyságtoknak mind periclitáltatnék. Bizony súlyos és nehéz állapottal vagyunk itt, mert az kiknek ezt a dolgot keményebben kellene oltalmazni és ellátni, azok hallgatnak és csak könnyen mennek el mellőle, támaszkodnak csak egynehány szegény vármegyék követére, az mely miatt minémű nagy tribulatiónk és búsulásunk vagyon, csak az úristen tudja. Illésházy uram is tegnap mene haza, az többi is némelyek mentest mennek, most volna pedig az súlya az dolognak; az melyik itt vagyon is némelyik, annyi mintha otthon volna. Mindeneket meg nem irhatok; tegnapi napon is mind azon az artikuluson disputáltunk az pap urakkal, mi az kik az articulusokat compiláljuk . . .» *A magyar kir. kamarai* levéltárból.

sága, fogyatkozott az isteni tiszteletnek igaz exercitiuma; mi nem hiszszük, az úristen terjedjen reájuk, azokon pedig, kik megszólalnak az isten tisztességéért s a haza szabadságáért, nincs kétségünk bizony, hogy az úristen sokképen nagy áldását mutatja meg mind ez életben, mind a másikban. Jobb is mindenkor s dicséretesebb is istennek s hazájának szolgálni embernek, mintsem a világnak . . .» [1]

Mikor a fejedelem e sorokat irta, már akkor az országgyűlési viták a királynénak hirtelen bekövetkezett betegsége miatt befejeztettek febr. 15-én.[2]

A törvénykönyv hirtelen összeállíttatott s a király érzékeny szavakkal bucsúzott el a rendektől. Rákóczy sajnálta, hogy a vallás kérdése e gyűlésen el nem intéztetett; de egyuttal remélte is, hogy a jövő kedvezni fog a protestantismusnak és hogy nem fog sikerülni «az isten anyaszentegyházának e világi kegyetlenektől való elboríttatása.» [3]

[1] Ad generosum Georgium Chiernel ad comitia hungaro generalia Sopronium indicta in 1634. s. cels. legatum datarum par. Magy. kir. kam. levélt.

[2] Mi — irja Csernel Gy. Rákóczynak febr. 23-ikáról — a mostani országgyűlést 14. febr. végeznénk el. Úgy vagyon, hogy még lett volna talán vagy két hétig való igazgatásunk, avagy végezésünk; de majd csaknem félben kelleték hagynunk, mivel hirtelenséggel császárné asszonyunk ő felsége, igen megbetegedett és nehezedett vala ugyanynyira, hogy a doktorok is desperálván élete felől, hamar az áért meg nem változtatta volna, melyre képest császár urunk ő felsége, az országot felette igen kérette, hogy az előttök való dolgot muturálnák. És arra nézve, mintegy futva, igen hamar concludálnánk; ő felsége is semmi difficultásokat nem csinálván a végzésekben, a melyekben magunk között, elég sol altercatiokkal megalkudtunk volt. És igy 15. febr., ő felsége sok szép szókkal bucsúzék el az országtól . . . Én, egynehány gyűlésen voltam ifjuságomtól fogva, és hallgattam is, mikor ő felségek elbucsúztak az országtól; de olyan szép, atyai bucsúzást, nem hallottam, amint ő felsége tőn az országtól . . . *Fraknói*, Pázm. III. 382. l.

[3] «Ami kicsiny s igen vikony tetszésünkből — irja követének — az országnak jobb lött volna most mindenen által menni, mert félő, az mi utánunk valókra sem tekintet ennyi nem kezd lenni,

Egyébiránt az 1634/5-diki országgyűlés vallásügyi czikkelyei ezek:

XXVI. t.-cz. A karok és rendek az anabaptistáktól, — jóllehet azokat ideiglenesen megtűrték — szigoruan megkövetelik, hogy felekezetükbe egy keresztényt is bevenni, vagy ujra megkeresztelni ne merészeljenek.

Azok, kik ellenkezőt cselekednének, a dolog valóságának kitudása után minden befogadott s ujra megkeresztelt személytől azonnal ötszáz császári tallérban elmarasztaltassanak és elmarasztaltottaknak tartassanak, mely összeg fele részben a földesurat illesse, másik fele pedig ő felsége parancsából a vég helyek szükségleteinek fedezésére fordíttassék.

XXIX. t.-cz. A vallás szabadságának ügyére nézve megállapíttatott, hogy a koronázás előtt kiadott 1608-ik évi első t.-cz. és a hitlevél hatodik feltétele érvényben maradjon.

LXI. t.-cz. Hogy pediglen a győri egyház részére az előszándék minden birtokokból adni szükséges tizedeket és negyedeket azonnal és tényleg, igérete és intézménye folytán, ezután természetben szolgáltatás végett visszabocsátani, visszahelyezni méltóztatott, azért ő felségének a karok és rendek alázatos köszönetet mondanak.

—

Ezen országgyűlés után sem szünt meg a nádor és az érsek közötti viszály. Ugyanis Eszterházy, nádori tisztjénél fogva, mindenek felett a belbéke fentartására ügyelvén,

az alkalmatosság is elfogyhat, az keresztény emberek ennél is inkább megkevesedhetnek, noha bizony még eddig ugy tapasztaltunk, mennél inkább várták a papista atyafiak magok részére az jó alkalmatosságot jelen lenni, annál inkább az úristen megfogyatkoztatta őket, s most is mi elhittük az országgyűlését ő felségével nem a végre celebráltatták volt, hogy az templomok s egyéb hit dolgára néző dolgot csak igy halaszszanak továbbra, de ebben is az úristen mindnyájunkra kegyelmes gondviselését meg akarta velek ismertetni, ha meg akarnák ismerni, nincs kétségünk, az úristen azután is az ő anyaszentegyházára úgy visel gondot, azt bizony el nem hagyja boríttatni ez világi kegyetlenektől . . .» Rákóczy levele Chernelhez 1635. febr. 22. A m. kir. kamarai levéltárban.

semmi olyan lépésnek nem vala pártolója, mely a protestánsoknak méltó panaszra nyujtana okot, hogy a törvények és szerződések megsértettek. Pázmány őt e miatt avval vádolta, hogy «gyűlölséggel viseltetik a papok iránt, hogy kedvez az eretnekeknek és a katholikusoknak még eretnek palatinus alatt is jobban volt dolguk, mint az ő idejében; majd nádori díját panaszolta; majd ismét arról vádolta, hogy Bethlen Istvánt izgatja az erdélyi fejedelem Rákóczy ellen, sőt maga is törekszik a fejedelemségre. Az agg korában elnyavalyásodott nagy egyházi férfiú mind zsémbesebbé lett versenytársa ellen s Eszterházy panaszai szerint már abban is munkálkodott volna, hogy nádori hivatalától megfosztassék. E viszályoknak csakis a kardinál halála vetett véget, mely 1637. márcz. 19-én következett be.

Pázmány, a kath. egyház leghatalmasabb harczosa s a királynak legkedveltebb tanácsosa, kétségen kívül korának legnagyobb férfiai közé tartozott. Tudomány, ész és erős akarat egyesült benne. Neveltetésénél fogva erős meggyőződéssé vált benne, miszerint az egyén üdvöt s az ország jólétet csak a kath. vallás által nyerhet. Ezért egész működése odairányult, hogy a kath. egyház hatalmát emelje, a protestántismust pedig kiirtsa. Mint szónok, mint iró, mint főpap erre törekedett; és mivel mint érsek nagy hatalommal birt, a katholikusok tisztelettel, a protestánsok ellenben rettegéssel néztek feléje. Jelleméből hiányzott a vallási türelemnek azon szép vonása, mely Bethlent oly magasra helyezi kortársai között. Nem titkolta abbeli nézetét, hogy ha tehetné, az összes prot. papságot kiűzné az országból. Az országgyűléseken mindig azokkal szövetkezett, a kik a protestánsok ellenségei voltak. Ezt tette 1608., 1609., 1618. és 1625-diki országgyűléseken is.

Bethlenben méltó ellenfélre talált; de legyőzni nem birta. Legtöbb bajt okozott neki az által, hogy híveit egyenként elhódította; és így terveinek keresztülvitelében meggátolta. A Habsburg-ház nem kevesebbet köszönhetett neki, mint maga a róm. egyház. Soha az uralkodóház érdekei

nem voltak oly szorosan fűzve a kath. valláshoz, mint Pázmány korában; s ez magyarázza meg azon nagy szenvedések és csapások forrását, melyeket a protestántismusnak ez időben eltűrnie kellett.

Pázmányt a sírban egy hónappal előzte meg királyi barátja, II. Ferdinánd, a ki sok tekintetben hasonló jellemvonásokkal bírt.

Február 15-én szünt meg élni e király, a ki a kath. vallás uralmának helyreállítására fordított túlbuzgalmával s hajthatatlan akaratával annyi vérbe és gyászba borította országát és különösen protestáns vallású alattvalóit.

Ferdinánd jellemében tagadhatatlanul oly vonások is vannak, melyek az emberi nagyság tulajdonai közé volnának sorolhatók egy magánembernél. A saját indokolt meggyőződéséhez való szilárd ragaszkodás, a kitűzött magasztos czél felé való határozott törekvés szép tulajdonok, de csak akkor, ha az illető ugyan e tulajdonok jogosultságát másokban is elismeri. Ferdinándban e feltétel teljesen hiányzott. Másoknak őszinte meggyőződését nem tudta tisztelni. Teljesen hiányzott benne a királyi erények legszebbike: a más nézetűek iránti mérséklet és türelem. Az ő állhatatossága a makacsság, meggyőződése a vakbuzgóság jellegével bir.

Vallás ügyében nem tudott lenni sem igazságos, sem kegyelmes. Lelkiismeretét, melyet Lamormain jezsuita gyóntatója és Pázmány érsek majd élesztgettek, majd elaltattak, fölibe helyezte az országgyűlések határozatainak és az ország törvényeinek. Sem az ország közakarata, sem saját királyi esküje nem volt előtte szent, nem volt rá nézve kötelező, mihelyest az «egyedül üdvözítő» kath. egyház érdekeit látta fenforogni. Erősen hitte, hogy Istentől nyert hatalmával csak akkor él helyesen, ha azt az Isten egyházának, azaz a katholicismus erejének növelésére fordítja. Ő — mint maga mondá — inkább akart elpusztult, mint elkárhozott ország felett uralkodni. Ezen elv szerint járt el Stájerben, Tirolban és Karinthiában; ezen elv alkalmazása folytán apasztotta le Csehország három milliónyi lakosságát 780,000-re; ezen elv

következtében térített meg százezer magyar eretneket s alapított harmincznál több jezsuita-collegiumot.

Lorettói fogadalmát, melyet Magyarországra nézve Mária-Czellben megújított, hogy t. i. «kész volna életét pallos alatt végezni, ha vérével az eretnekséget eltörülhetné», egész életén át szemei előtt tartotta s ahhoz képest választotta meg barátait és tanácsosait. Az akkori európai kath. fejedelmek mindnyájan hozzája csatlakoztak s ezeknek anyagi segélyével képes lett volna híres fogadalmát be is váltani, ha a minden földi hatalomnál erősebb elvek bajnokai nem állottak volna utjába. Bethlen Gábor és Gusztáv Adolf a hozzájok csatlakozott protestáns magyarokkal, németekkel, dánokkal, svédekkel, angolokkal és hollandokkal, a lelkiismeret szabadságának zászlója alatt minden tekintetben ellenfelei és gátlói voltak Ferdinánd önkényes törekvéseinek. Azoknak lehet köszönni, hogy ez időben a vallásszabadság eszméje a népek kebléből ki nem irtatott és hogy különösen hazánkban a török segélyére is támaszkodó protestáns vezéreknek sikerült vallásuk szabadságát és ezzel együtt országuk alkotmányát is megmenteni.

HATODIK FEJEZET.

III. FERDINÁND TRÓNRALÉPTÉTŐL A FORRADALOM KITÖRÉSEIG.

1638—1643.

Az 1637—38-ki pozsonyi országgyűlés.

1637. szept. 21. — 1638. márcz. 26.

I.

III. Ferdinánd király és Lósy esztergomi érsek folytatják az üldözést. — A pozsonyi evangelikus templomépítés betiltása. — Ezért a rendek ingerülten jöttek Pozsonyba. — A király nov. 29-kén vonúl be a városba. — Királyi előterjesztések, sérelmek. — A nádor kifakadásai és a templomok ügyében beadni szándékolt panasz elleni törekvései. — A protestánsok ellenészrevételei.

III. Ferdinánd, ki még apja életében, 1625-ben megkoronáztatott, a kormány tényleges átvételekor nem hozott magával sem uj elveket, sem uj embereket. Mint apja szellemének és buzgalmának örököse, csak a régen taposott úton vezette az ország szekerét. Ugyanazon politikai elvek, ugyanazon küzdelmek jellemzik az ő uralkodását is, melyek elődei alatt oly sok vitának és oly sok vérontásnak voltak okozói. Az ország lakossága között kifejlődött ellentétes nézetek továbbra is fenmaradtak; a nemzeti és vallási sérelmek nem hogy szüntek volna, sőt ujakkal tetéztettek. Ennélfogva a kormány és nemzet közötti surlódások, különösen pedig a főpapság túlbuzgalmából eredő vallási háborgatások szüntelen izgalomban tartották a hazafiak kebelét.

Pázmány utódja Lósy Imre, ki sem észtehetségre, sem kitartásra nézve nem volt hasonmása elődjének, vallási vakbuzgó törekvések által akarta pótolni egyéb tehetségeinek hiányait. A törvényileg megerősített nikolsburgi békét nem tartotta magára nézve kötelezőnek. Az illető pontok határozott értelmének ellenére, fekvő birtokot adott a jezsuitáknak s ujra napirenden volt a protestáns jobbágyoknak erőszakos térítése és a katholikus hitre áttérni nem akaróknak üldöztetése. A nagyszombati protestáns templomot ismét a jezsuiták foglalták el. Léván, Szakolczán és több helyen a reformátusok nyilvános egyházi szertartásukban akadályoztattak.

Maga az országgyűlés szinhelye, Pozsony, már egy év óta nagy küzdelmet folytatott a kormánynyal épülőfélben levő ev. temploma miatt. Ugyanis az evangélikusok még 1635-ben elhatározták, hogy a fennálló rozzant imaház helyén egy uj nagyobbszerű imaházat, illetőleg templomot fognak a magok költségén és hitfeleik segélyével felépíteni. Ez ellen a pozsonyi katholikus prépost panaszára ő felsége egy tiltó rendeletet bocsátott ki, melyben a királyi kegy és városi szabadságaik elvesztésének terhe alatt a templomépítéstől ismételten eltiltatnak; mivel — úgymond — 1. a törvény nem engedi meg, hogy a lutheránusok templomot építhessenek; 2. a szabad vallásgyakorlat ugyan meg van engedve, de csak templom nélkül; 3. az imaház helye polgári, illetőleg közös tulajdon, minél fogva a katholikusoknak épen annyi joguk van hozzá, mint a lutheránusoknak; 4. a katholikus polgárok a kir. kamara előtt protestáltak az építés ellen; 5. főurak és nemesek is tettek kifogást az ellen, hogy azon a helyen a város jogainak rövidségére templom építtessék; 6. ezen építés a főurak és nemesek vallására nézve sérelmes és az eredeti katholikus egyházra nézve hátrányos; 7. a városok a korona tulajdonát képezik s a király kénytelen ragaszkodni jogaihoz; minélfogva a városi tanácsnak szigorúan meghagyatik, hogy a gyülekezetet a templomépítéstől tiltsa el.[1]

[1] *Lichner Pál*, Joh. Pogners Verzeichniss über den Bau der evangelischen Kirche in Pressburg von 1636 bis 1638. 7. l.

A pozsonyi evangélikusok ez ellen védekeztek. Küldöttségeket menesztettek a királyhoz, a nádorhoz és a kamara elnökéhez. Mindenütt az volt a felelet: szüntessék be a templomépítési munkát. Ezek hivatkoztak a törvényre és a szükségre — s a templomépítést új meg új tilalmak daczára folytatták. Ferdinánd királyi haragjával fenyegette őket; könyörgő követségöket, mely még Németországban is fölkereste, nem fogadta el. A nádor hiába fenyegetődzött; hiába kérte őket, hogy legalább néhány napi szünet által engesztelják ki a megsértett fejedelmet: a pozsonyiak nem engedelmeskedtek. Már meg voltak téve a hatalmi intézkedések a királyi parancscsal daczoló hitközség megtörésére, midőn II. Ferdinánd és utána Pázmány Péter is meghalt.

De ezzel az ügy nem fejeztetett be. A bécsi kormány és Eszterházy nádor — kire az uj király, III. Ferdinánd is bizta az ügy elintézését — hosszas perlekedés után csak azt követelte, hogy az építkezést legalább az országgyűlés folyama alatt ne folytassák; továbbá, hogy ugyancsak az országgyűlés alatt semmiféle isteni tiszteletet ne tartsanak, hogy az épülő templom vége ne félköralakú, hanem szegletes legyen, hogy az ajtók és ablakok négyszegletűek legyenek, és hogy maga az épület ne legyen magasabb, mint a közönséges házak, s a mennyiben a falak már most is magasabbak, egy ölnyi magasságban leszedessenek. Ez ügyben pedig ő hozzá semmiféle követséget ne küldjenek; mert nem hajlandó többé közbenjáró szerepet vinni ő felségénél. Inti őket, gondolják meg az őket fenyegető veszély nagyságát és tovább ne nyakaskodjanak.

A gyülekezet azonban a nádornak minden egyes pontjára válaszolt. Egyben, t. i. hogy az országgyűlés folyama alatt ne építsen, engedelmeskedett, de a többiben ellentmondott.[1] De a nádor, ki a többi pontokban hajlandó volt

[1] A válasz ez volt: 1. Was das Bauen im währendem Landtag betreffe, werde man ohnehin schwerlich bauen können, weil man damalen wegen der Menge des Landvolks und der vielen herumfahrenden

engedni, épen csak ebben az egyben nem akart engedni. A királyi személynök azzal fenyegette a pozsonyiakat, hogy még az országgyűlés megnyitása előtt, mint a királylyal daczolókat, perbe idézi. A pozsonyiak ismét Bécsbe futottak; majd a nádornál kopogtattak az isteni tiszteletnek az országgyűlés tartama alatti tartása ügyében.[1]

Wagen einen Stillstand werde halten müssen, damit bei dem äusseren Gebäu kein Mensch durch die von dem Gerüst unversehens abfallenden Steine und Ziegel beschädigt werde. 2. Was das Predigen an demselben Ort unter währendem Landtag anbelanget, könne man damit nicht innehalten, sintemal vornehmlich zu solcher Zeit unsere Leute und Dienstboten, wenn Herr und Frau bei der Hauptpredigt sein werden, sie nicht mit ihnen zugleich gegenwärtig sein können, sondern zu Haus hin und wieder, vornehmlich auf das Feuer, Achtung geben müssen. Und derowegen, damit das Gesinde die sonntäglichen Frühpredigten auch anhören möge, welche vor der Hauptpredigt gehalten werden, habe man hierzu keinen andern, als diesen unsern jeder Zeit gewöhnlichen Ort. 3. Was das Eck oder vermeinte Sanctuarium betrifft, oder dass man allda einen Thurm aufzuführen gedenke, da wäre das Gebäu gar nicht auf solche Form geführet worden, wie man etwa ihrer Majestät berichtet haben mag, sondern blos zu einer Sacristei, darauf nichts anderes gerichtet wird, als zwei Zimmer auf einander, zur Wohnung unserer Geistlichen, die wir nothwendig haben müssen, weil auch vorhin daselbst Zimmer und Wohnungen für unsere Geistlichen gewesen waren, derowegen könne man solches Eck nicht abtragen. 4. Was die Quadratform der Fenster und Thüren anbelangt, wäre die Gemeine nicht dawider, wenn wir nur Ein- und Ausgang, auch *Lichtes* die Genüge haben. 5. Was die Höhe des Gebäus betrifft, könne man davon nichts abtragen, wie solches auch der italienische Baumeister vom Schloss und andere italienische Maurer besichtigt haben und berichten können; zu dem wären wohl solche hohe Häuser in der Stadt, als dieses Gebäu, die dergleichen Höhe haben, zu ersehen und anzutreffen ... *Lichner Pál* Pogners Verzeichniss. 36. l.

[1] «Da durch Gottes Gnade der Landtag seinen Anfang genommen hat, haben uns ... die verordneten Abgesandten aus den Ständen, die der evang. Religion zugethan waren, bei uns angehalten, dass man ihnen vergünstigen wolle, damit sie in unserem Kirchenbäu ihre wöchentlichen Gebete und Sonntags-, wie auch Festpredigten in ungarischer Sprache halten dürfen. Diese Sache wurde hernach im Landhaus öffentlich erwähnt, und weil dawider niemand von den Landständen protestirte, sondern die Sache still vorüberging: also hat man auch den

Igy állottak az ügyek Pozsonyban és országszerte, midőn III. Ferdinánd 1637. szept. 21-ére összehívta az ország rendeit, hogy velök az ország javáról értekezhessék. A török fenyegető állása miatt azonban a gyűlés megnyitása elhalasztatott. De a rendek, kik többnyire határozott utasítással voltak kiküldve,[1] elég korán és nagy számban jelentek meg.[2]

ganzen Landtag durch in diesem Gebäu nicht allein die deutschen Früh-Sonntags-, sondern nach denselben auch die ungarischen Predigten, vornehmlich aber auch die ungarischen Frühgebete alle Tage darinnen verrichtet ohne jemandes Widerspruch.» U. o. 39. l.

[1] A liptói követek, jelesül: Palugyay Pongrácz, Szmrecsányi Péter és Kubinyi Mátyás a vallásra vonatkozólag következő utasítással voltak ellátva: «Quoniam ex parte liberi exercitii Religionis, superioribus temporibus, certae conditiones et declarationes extarent, sicut etiam in serie septemdecim conditionum declaratur habetur, supplicandum erit itaque apud suam Majestatem, dignetur sua Majestas septemdecim conditiones seu articulos Viennensis pacificationis, in omni earum parte cum effectu benigne et clementer observari retinerique facere. Atque propter evitationem scandalorum et odiosum religionis exercitium, una cum Templis et sepulturis ac usu campanarum liberum permaneat, juxta conditionem 6 velut pacificationem. L. Instructio Universitatis Dom. Nobilium, Comitatus Liptoviensis. Majláth B. gyűjteményében.

[2] Az 1637-ki országgyűlés követeinek névjegyzékét Szemere Pál akkori abaujmegyei követ ekképen állította össze:

I. A felvidékről:

Szepes vármegyéből: Máriássy János és Záborszky Miklós.
Sárosból: Usz István, Devény István, Sztánkay István és Keczer Ferencz.
Zemplénből: Butkay István és Kacsándy Mihály.
Szabolcsból: Keresy János és Bay István.
Bereghből: Kisfalussy István és Lipcsey György.
Ugocsából: Ujhelyi János.
Ungból: Tibay László és Bodó Lajos.
Szatmárból: Farkas István és Gyulaffy András.
Abaujból: Barna György és Szemere Pál.
Tornából: Vadass István.
Gömörből: Szakmáry Miklós és Bassó Mátyás.
Borsódból: Zákány András és Móré István.
Hevesből: Divéky András.

Feltünő volt, hogy Spanyolországból rendkivül sokan jöttek követségben e gyülésre, és hogy a király megérkezéséről semmi határozott hir nem érkezett Pozsonyba. Ennek következtében november huszadikán küldöttség ment a nádorhoz, megtudandó, mikor érkezik meg ő felsége. A nyugtalanság annál nagyobb volt, mert nyiltan beszélték: a király

II. A Dunán inneni vidékről:
Pozsonyból: Morócz Farkas és Hadricius György.
Nyitrából: Sándor László és Koronthály István.
Esztergomból: Konkoly Pál és Rózsa István.
Trencsénből: Sándor Imre és Mednyánszky Jónás.
Barsból: Szobonya Pál és Bossányi János.
Hontból: Bakó Ferencz és Fáncsy György.
Nógrádból: Horváth György és Komjáthy Ábrahám.
Pest, Pilis és *Soltból*: Batik János.
Zólyomból: Auguszti István és Osztroluczky Menyhért.
Túróczból: Keviczky Menyhért és Keviczky János.
Árvából: Kubinyi János.
Liptóból: Palugyay Pongrácz és Kubinyi Máté.

III. Dunántúlról:
Sopronból: Eörsy Zsigmond és Károly János.
Győrből: Czapáry András.
Mosonból: Szombathelyi Márton és Gervay János.
Vasból: Sibrik István és Gazdagh Fülöp.
Komáromból: Farkas Gáspár.
Veszprémből: Körböly István és Darázs István.
Zalából: Pernyeszy Ferencz és Lippay Gáspár.

IV. Horvát részről:
Szlavoniából:
Kőrös megyéből: Szakmárdy János.
Zágráb megyéből: Potnichovics György.
Varasd megyéből: Cserenkóczy Gábor.

A Szlavon-, Dalmát- és Horvátország rendeinek követei:
Bogdán Márton, zágrábi prépost.
Csernkóczy Gábor, váradi,
Petrikovich György, várasdi.

Negyedik Rend.
A szabad kir. és bányavárosok követei:
Pozsonyból: Szeleczky Jakab és Heuchelin Gáspár.
Sopronból: Artner Erhard és Vitnyédy István.

szándékosan késik, hogy a követek költség tekintetében kimerüljenek, és azután annál inkább hajlandók legyenek a királyi propositiók tárgyalásához fogni.

A nádor azon megnyugtató szavait, hogy ő felsége a német követek után várakozik, nem fogadták el, sőt az erdélyi követeknek azon kifakadásra adtak alkalmat, hogy

Nagyszombatból: Bogdanóczy György és Huszár Péter.
Szakolczáról: Horváth György és Túróczy György.
Kassáról: Debreczeni Mihály és Reviczky János.
Eperjesről: Questoris Jakab és Langfelder Dániel.
Lőcséről: Sándor János és Teuffel Kristóf.
Bártfáról: Glacz Miklós.
Szebenből: ?
Modorból: Radimóczy György és Kempius János.
Trencsénből: Leszenyei János és Ladiszlaides.
Ó-Zólyomból: Stimmely Timóteus és Venczelius Márton.
Korponáról: Kusztra Mihály és Csernák János.

A hét bányavárosból:

Körmöczről: Miller Zachariás.
Selmeczről: Hosz Gábor.
Beszterczebányáról: Raminger György és Keviczky Menyhért.
Libetbányáról: Márczius Kristóf.
Nagybányáról: ?
Szatmárról: ?
Németiből: ?
Varasdról: Simonics Szaniszló.
Kapronczáról: Szakmárdy János.
Kőrösről: Garay István.

A mágnások és özvegyek követei:

Az erdélyi fejedelem ***Rákóczy György*** követei: Chernel György és Bogády András.
Bethlen követei: Horváth György és Szigethy Miklós.
Forgách nádorné k.: Zsarnóczay Sebestyén és Farkas János.
Nádasdy Pálné k.: Vitnyédy János (?) és Ferenczy Péter.
Széchy Györgyné k.: Barna György és Rudnay László.
Battyáni Ferenczné k.: Hollósy.
Thurzó Mihályné k.; Berényi György és Turánszky Ferencz.
Széchenyi Istvánné k.: Kramarich György és Szele György.
Révay Pálné k.: Zukovy Sámuel.
Nyáry Istvánné k.: Zatureczky Frigyes.

az országgyűlés nem a németek, hanem a magyarok számára tartatik. A személynököt is felhivták, hogy addig, míg ő felsége megérkezik, hivja össze a rendeket, hogy némely szükséges tárgyak fölött előlegesen tanácskozzanak. De a személynök nem tartotta magát feljogosítva a felség megérkezése előtt gyűlést tartani. Türelemre intette a nyugtalankodókat.

November 23-án a nádor magához hivta a rendeket és hosszú beszédben fejtegette ő felsége késedelmének okait, melyek között legelső az, hogy az ország rendei még most sincsenek mindnyájan együtt. Egyúttal felhivta őket, hogy a király ünnepélyes fogadtatásáról gondoskodjanak, annyival is inkább, mivel a király «mint regnáló soha sem volt még hazánkban; asszonyunk pedig egyébiránt is soha nem látta Magyarországot». Míg a főhivatalnokok a fogadtatás külső fényéről gondoskodtak, addig a szabad kir. városok követei a Pálffy Pál által rajtok és vallásukon elkövetett sérelmekről tanácskoztak. Ugyanis Pálffy, ő felségének engedélyére való hivatkozással, el akarta venni a modoriak templomát, s midőn ezek ellentállottak, a pozsonyi káptalan elé idéztette meg őket; és mivel nem jelentek meg, templomvesztésre itéltettek. Hogy pedig ne mondhassák, hogy vallásukat szabadon nem gyakorolhatják, kényszerítették őket uj imaház építésére és egy okmány aláirására, melyben az foglaltatott, hogy a templomot «önként» átadták. Ez ellen a város jegyzője felszólalt, a miért a katholikus vallás ellenségének mondották. A réchei evang. lelkész, kit Keglevich István elűzött egyházából, beadta folyamodását, melyben kéri a nádort, hogy mint a törvények őre, a vallásügyi törvényben biztosított szabadságot védelmezze.[1] A nádor erre azt felelte, hogy mivel a parasztok a földesúr fundusán semmi joggal sem birnak, tehát a földesúr joggal vehette el tőlök a templomot s űzhette el onnét az evangélikus lelkészt. Hiába

[1] Forma libelli Supplicis — a bártfai követ naplójában M. n. múz. levéltárában.

folyamodott e részben közbenjárásért Illésházy Gáspárnál Martinides superintendens által. A sérelem nem orvosoltatott, — s így az országgyűlés elé terjesztetett.

Ezalatt november 29-dikén megérkezett a király, s Lósy Imre esztergomi érsek által fogadtatva, nagy pompával vonult be Pozsony városába. Mindenekelőtt a Sz.-Márton templomába sietett és csak a mise meghallgatása után ment szállására. Másnap reggel a barátok templomában volt; és csak deczember 1-jén jelent meg a rendek között, hol királyi előterjesztéseit átnyújtotta. Deczember 2-án a sérelmek összeirására mintegy negyven követet választott a követek háza;[1] kikhez még a főrendek is akartak a magok részéről néhány főpapot és főurat csatolni; de ezt a rendek ellenezték, nehogy a vallásügyi kérdést még jobban elmérgesítsék. Ugyanis a protestáns követeknek utasításúl volt adva, hogy addig semmiféle más tárgyalásokba ne fogjanak, míg a vallási sérelmek nem orvosoltatnak. Barna György, Szemere Pál, Chernel, Keviczky és Langfelder követségben mentek a nádorhoz, megkérdezendők tőle, hogy mit remélhetnek a vallás ügyében. A nádor azt válaszolta nekik, hogy hagyjanak fel e kérdéssel; ő felsége határozottan azt kívánja, hogy az ő előterjesztéseinek

[1] Neveik ezek: Mikulicz Tamás, személynök; Morócz Farkas, vice judex Curiae; Hadriczius György, palatinalis. Lippay Gáspár, curiai; Gazdagh Fölöp, személynöki protonotarius; Szenkviczy Mátyás, kir. táblai praelatus; Telekessy István, leleszi prépost; Kopcsányi Mihály, pozsonyi prépost; Mauroviczius Mihály és Czeglédy Albert, egri kápt. követek; Rohonczy István, zalavári apát; Cherenkóczy Gábor, horvát követ; Trsztyánszky Pál, Kerekes Döme, Mosdó Imre, Úz János, Szemere Pál, a királyi táblának öt ülnöke; Chernel György és Bogády András, az erd. fejedelem küldöttei; Pernyeszi Ferencz szalai, Sándor László nyitrai, Barna György és Szemere Pál abauji, Fáncsy György honti, Farkas István szatmári, Keresy János szabolcsi, Zákány András borsodi, Dévény István sárosi, Szobonya Pál barsi, Mednyánszky Jónás trencséni, Máriássy János szepesi, Szakmáry Miklós gömöri, Deviky András hevesi, Gervay János mosoni, Czapáry András győri és Darázs István veszprémi vármegyei követek; azonkívül a kassai, pozsonyi, eperjesi és nagyszombati városi követek.

tárgyalásához fogjanak. Ez azonban oly kívánság lévén, melyet teljesíteniök már utasításaiknál fogva sem lehetett, azon sérelmek összeirását folytatták, melyeket a katholikusok 1608. óta ejtettek az evangélikusokon. Ezek között kiemelték azt, hogy a nagyszombati katholikusok nem engednek a protestánsoknak e városban templomot építeniök; hogy a szakolczai protestánsok akadályoztatnak halottaiknak a közös temetőbe való temetésében, és hogy a földesurak mindenfelé elszedik az evangélikus nép templomait.

A deczember 4-én, a hontvármegyei követek, u. m.: Bakó Ferencz és Fáncsy György lakásán tartott tanácskozásban részt vettek a protestáns főurak közül is: Illésházy Gáspár fiával együtt; Osztrosith Imre fiaival, Nyáry Lajos testvérével, Balássi András és Simon, Zay János, Golenich és mások. Ezek azt határozták, hogy egy követség menjen ujra a nádorhoz, felkérendő őt, hogy a vallásügyi sérelmek tárgyalása czéljából legyen közbenjáró ő felségénél. Egyúttal átadták neki az összeállított sérelmek jegyzékét. A nádor vitába elegyedett a küldöttséggel, s egyúttal kijelentette abbeli óhajtását, hogy vagy húsz befolyásosabb követ jelenjen meg nála a végből, hogy a tárgyat előbb magán értekezleten minél jobban elintézhessék. A protestáns követek közül sokan azon nézetben voltak, hogy a nádorral nem szükséges vitába bocsátkozniok; neki nem szabad ellenfél gyanánt szerepelnie, mert ő állásánál fogva közbenjáró szerepre van hivatva, s ha igaz és törvényes a protestánsok kivánsága, annak teljesítését kötelessége kieszközölni ő felségénél.

De a nádor sokkal inkább volt érdekelve a katholikus álláspont iránt, semhogy a vitától visszatarthatta volna magát. Midőn a protestánsok küldöttsége nála megjelent, ezen kérdést intézte Osztrosithhoz: ismeri-e a bécsi békekötést? S annak igenlő válaszára figyelmeztette őt a záradékra, mely így hangzik: «a római katholikus vallás sérelme nélkül». Osztrosith erre azt felelte: «az előtt nem voltak oly üldöző főpapok, mint a mostaniak, nem is volt oly nagy egyenetlenség, mint van most. Azelőtt békének és szabadságnak

örvendettünk, most pedig zaklattatunk.» Például hozta fel Forgách özvegyének azon tettét, hogy birtokairól az evangélikus papokat elűzte.

A nádor ezt védelmezte. Szerinte Forgách özvegye jogosan cselekedett, mert kegyúri jogánál fogva szabadon rendelkezhetik földjével és jobbágyaival. A mi pedig — úgymond — a templomok visszaadását illető követelésteket illeti, tudjátok meg, hogy ezt se tűzzel, se vízzel, se vassal, se semminemű tractával nem fogjátok elérni soha; tanácsom az, hogy ettől elálljatok és ő felségét ne zaklassátok. Gondoljátok meg, hogy a királyné spanyol eredetű, a kit nem illik háborgatni, nehogy azt mondhassa rólatok, hogy «moslék» nép vagytok.

Erre az evangélikus küldöttek méltó felhevülésükben azt válaszolták a nádornak, hogy inkább meghalnak, semhogy re infecta hazatérjenek, mert őket kötelezik utasításaik.

Másnap a nádor közölte a királylyal és a klérussal a tanácskozmány eredményét, s azoknak elhatározását Osztrosith által közölte a protestáns rendekkel, t. i. azt, hogy azok semmiképen nem fognak beleegyezni az elfoglalt templomok visszaadásába; ő felsége kész inkább re infecta visszamenni az országból, a papok pedig készek inkább számüzetésbe menni, mint e követelést teljesíteni. Egyébiránt azt megengedik, hogy a nagyszombati kálvinisták templomot építhessenek magoknak, a szakolczaiaknak szabad temetkezési joguk legyen és hogy ezentúl senki se erőltesse a protestáns jobbágyokat a katholikus vallás fölvételére.

A két fél között oly nagy ür volt, melynek áthidalása, ha nem is épen lehetetlen, de mindenesetre nagyon nehéz volt. Egy hétnél tovább tartott még e felett a vita és pedig úgy a főrendek, mint a nemesi rendek tagjai között. A templomok elvétele, a papok elűzése, a temetők használatának megtagadása számtalan izgató jelenet alakjában volt felhordva a protestánsok részéről. Ez ellen a katholikusok azzal állottak elő, hogy a katholikusoknak még több sérelmök van. A nádor igyekezett őket megnyugtatni. Hiszen — úgymond — a vallásszabadság templom nélkül is megvan. Mikor azt kérdezték

tőle, hogy hol tartassanak a prédikációk, ha a templomok elvétetnek a protestánsoktól, röviden azt válaszolta: a biró előtt! És ha az a hely is elfoglaltatik? Majd meglátjátok! Az urak kegyúri jogát nem lehet — úgymond — kétségbe vonni. A parasztnak semmi joga sincs a földesúr birtokán, legfeljebb az, hogy bérét megkapja. A templom a földesúré s ez olyan papot állíthat oda, a minő neki tetszik.

A külön tanácskozásokban résztvett protestáns rendek [1] végre abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket külön fogják benyújtani ő felségének. Ezen szándékjokat bejelentették a nádornak, ki azonban mindenképen le akarta őket beszélni ezen szándék végrehajtásától. A vele közlött hét pontba foglalt sérelmek szólottak:

1. A jobbágyoktól elfoglalt templomokról.

2. A templomoknak a kegyúri társaktól és közös birtokosoktól való elvételéről.

3. A jobbágyoknak a katholikus vallás felvételére való erőszakos kényszerítéséről.

4. Az egyházak birtokát régen képező javaknak, földeknek, erdőknek stb. elfoglalásáról.

5. Némely szabad kir. városokban templomépítési tilalmakról.

6. A protestáns papoktól a tizenhatod rész elvételéről.

7. A protestáns papoknak római katholikus szentszékek elé való önkényes hurczoltatásáról.

Ezekre nézve a nádor azt felelte, hogy az első pontot a katholikus rendek semmiképen el nem fogadhatják, mert az ellenkezik a földesurak kegyúri jogával.

A másodikat elfogadják. A harmadikat szintén. A negye-

[1] Ezek voltak 1. a főrendek közül: gr. Illésházy Gáspár, Osztrosith István és Nyáry Lajos; 2. a nemesek közül: Bossányi Mihály, Bogády András, Barna György, Dévény István, Szemere Pál, Zákány András, Vittnyédy József, Fáncsy György, Máriássy János, Kacsándy Mihály, Berényi György, Fejérpataky Márton, Reviczky Menyhért, Szeleczky Jakab, Keviczky János és Langfelder Dániel. — L. Szemere naplóját decz. 5-ikéről. A m. nem. Múz. levéltárában.

dik pont, minthogy a földek a templomokhoz tartoznak és a templomokat a földesurak kegyúri joguknál fogva elfoglalhatják, nem teljesíthető. Az ötödiket elfogadják. A hatodikra nem adott választ; de a hetediket semmiképen nem akarják elfogadni.

Ez ki nem elégítette a protestánsokat s újra abban állapodtak meg, hogy sérelmeiket benyújtják ő felségének. A nádor ez ellen ismét kifogásokat tett. Ezen sérelmek — úgymond — nem köz sérelmek,[1] mivel nem az összes rendek nem a klérus hozzájárulásával irattak össze. Ő felsége elfogadja a köz sérelmeket, de magán sérelmeket nem. A főpapok, pedig kijelentették, hogy ha ő felsége elfogadná is a vallásügyi sérelmeket, ők magok részéről ez ellen óvást tennének. Lósy érsek azt mondotta, hogy ő felségének azt kellene a lutheránusokkal cselekednie, a mit tett egykor Szt.-István a pogányokkal, midőn azokat a keresztyén vallásra térítette. A lutheránusokat katholikusokká kell tenni; mert nem illő dolog, hogy a jobbágyok más hiten legyenek, mint urok.[2] Szóval, minden lehető okot felhasználtak, csakhogy a sérelmek benyujtását megakadályozzák.

Decz. 11-én nagyon élessé vált már a vitatkozás. A nádor már fenyegetődzött; a klérus pedig hozzá csatlakozott, hogy közös erővel, leszavazással kényszerítsék a protestánsokat sérelmeik mellőzésére. A főrendi ház részéről kiküldött bizottság tagjai, nevezetesen Jakusich György veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrosith István következő pontokba foglalták össze érveiket:

1. Császár urunk csak nem rég vevén kezébe a kormányt, ne kedvetlenítsék el ilyenekkel.

2. Császárné asszonyunk eddig soha sem látott magyart, beteges is, nem kellene tőlünk elidegeníteni.

[1] De his gravaminibus tale est judicium Palatini, ea non esse publica gravamina, quia non sunt ab omnibus Statibus h. e. a Clero etiam conscripta . . Bártfai követ naplója decz. 9-kéről.

[2] U. o. decz. 10.

3. A török rablásokról szóló hírek naponkint szaporodnak.

4. Ha a mult országyülésen igen sok fontos oknál fogva kellett félretenni a vallás ügyét, úgy százszorta több okunk van most, melyek annak sepositiójára kényszerítenek.

5. A római katholikusok immár seponálták; illő dolog, hogy az evangélikusok is seponálják. Egyébiránt a nádor gondot visel, mit kellessék cselekedni.[1]

Hogy ezen okok nem hatottak a protestáns követekre, az a már ismeretes utasítások után, természetes. De azért még sem hivatkoztak csupán utasításaikra, hanem következőkben foglalták össze nézeteiket a katholikusok által tett és még ezután teendő ellenvetésekre: «Ha a romano-katholikusok azt kivánják, hogy az ügy menjen voksra, erre azt felelik: mi evangélikusok voksra nem megyünk, 1. mert minékünk annál nagyobb és drágább privilégiumunk nincsen, mint a religió; s hitünk ágazatját azért voksra semmiképen nem bocsáthatjuk. A hit isten ajándéka lévén, vokssal hitet nem illendő igazgatni. 2. A római katholikusok ebben ellenfeleink, ő tőlök bántattunk meg; hogyan itélhetnek ők felettünk, holott pöröseink és biráink egyszersmind nem lehetnek. 3. A bécsi végezés, az 1608-ki koronázás előtti 1. t.-cz. a kir. diplomának hatodik feltétele és a vallásról szóló többi törvények oly világosak, hogy semmiféle magyarázatra nem szorulnak. Ily nyilvánvaló artikulusokat voksolásunkkal nem tehetünk kétségesekké, vagy azoknak értelmét voksolásunkkal meg nem változtathatjuk. Ha az Ulászló király II. decr. 25-ik t.-czikkét fogják sürgetni a szavazásra vonatkozólag, akkor azt felelik: 1. hogy mikor azt a törvényt hozták, akkor nem tárgyalták a vallás ügyét s az akkori idő igen-igen különbözik a mostani időtől; 2. semmit sem foglal az az artikulus magában olyat, hogy az egyszer meghatározott s többször megerősített törvényt és az ország közalkotmányát kelljen igazításba venni; 3. a közvetlen utána következő tövényczikk oly országgyű-

[1] Szemere naplója decz. 11-kéről. A m. nemz. Múz. levéltárában.

lésnek állítja azt, melyen a nemesség nem követek által volt képviselve, hanem személy szerint jelentek meg a nemesek magok; 4. azon törvényczikk a propositiók feletti eltérésről szól; mivel pedig még a kir. propositiókhoz nem nyúltunk, az új szokás és törvény szerint előbb a sérelmeket kell megorvosolni, mielőtt a propositiók tárgyalásához fognánk. Nekünk pedig nincs nagyobb sérelmünk a vallásinál, azért is itt (nem) alkalmazható az idézett törvény; 5. a boldog emlékezetű megholt császár urunk resolutiója is az volt, hogy a legközelébb tartandó országgyűlésen sérelmeink egészen orvosoltassanak.

Ha pedig a vallási sérelmeknek a béke kedveért való mellőzését kivánják, arra sincs módunk: 1. mivel a sérelmek megszüntetése a királyi diploma második feltételében biztosíttatott kiváltképen a mi részünkről, religióra nézve; 2. mivel ezelőtt is egynéhány országgyűlésen ezen ügy a rendek kölcsönös kibékülhetése czéljából elodáztatott, azon reményben, hogy azután a vallás ügyében nem fognak fölmerülni ily ellenkezések; de mivel naponkint épen ennek ellenkezőjét kell tapasztalnunk, hogy az afféle elodázásból még több baj ne következzék, kell az ügyet egyszer mindenkorra eligazítani; 3. a vallás szabad gyakorlata a diploma hatodik föltétele szerint, az ország békéje és felmaradása tekintetéből biztosíttatott; ez pedig úgy leszen meg, ha már egyszer valahára a vallásügyben felmerült sérelmek orvosoltatnak; 4. mivel császár urunk ő felsége propositióinak kiadásakor ily atyai szókkal biztatott bennünket: «a mit megboldogult atyámban elvesztettetek, azt bennem visszanyeritek»; a megholt császár 1634. Pozsonyban országunk gyülésén azt igérte, hogy az ország minden sérelmeit orvosolni fogja; 5. utasításainktól sem térhetünk el semmiképen; 6. az idézett törvényczikkekben sepositióról semmi sincsen; sőt az van rendelve, hogy a közügyek tárgyaltassanak.

A mi azon öt pontot illeti, melyeket Jakusits veszprémi püspök, gróf Pálffy János és Osztrosith István proponáltak az evangélikus statusnak; arra nézve ilyen választ adtak:

Az *elsőre nézve:* Ő felségét császár urunkat ezzel nem kedvetlenítjük el, mert ő felségének második conditiója azt tartja, hogy azonnal uralkodása kezdetén valamennyi sérelmet orvosolni fog; és a kiadott propositióban erről ezen szavakkal biztosította a rendeket: a mit atyámban vesztettetek, azt bennem visszanyeritek. Ő felségének ezen kegyelmes atyai szavaihoz teljes bizodalommal ragaszkodunk.

A *másodikra nézve:* Császárné asszonyunk ő felsége betegeskedésén szivünk szerint szánakodunk, kivánjuk, hogy isten ő felségét gyógyitsa meg, és kérjük őt, hogy a mi kegyelmes urunk előtt dolgunkat könnyítse.

A *harmadikra nézve:* A mi a török felől való hireket illeti, ő felsége és az urak gondoskodjanak felőle, hogy biztosságban lehessünk és az országgyűlésen jelenlevő végbeli kapitányokat küldjék haza, hogy tisztök szerint oltalmazzák a hazát.

A *negyedikre nézve:* A minémű okokért ez előtt országunk gyűlésén seponáltunk volt, tudniillik, hogy ezután a vallás ügyében efféle czivakodások nem lesznek: ebbeli reménységünkben igen megfogyatkoztunk, mert a katholikus status azóta sokkal több és nagyobb sérelmeket tett.

Az *ötödikre nézve:* A katholikusok könnyen seponálhatták a vallásbeli sérelmeket mi ellenünk, mivel miattunk semmiféle sérelmet nem szenvednek; de mi evangélikusok, mivel igen megbántódtunk, utasításainktól el nem állunk és a sérelmek mellőzésébe nem egyezhetünk.[1]

Ilyen okokkal fölfegyverkezve jelentek meg a protestáns rendek deczember 12-dikén az ország házában, hol a klérus nagy számban várta őket, elfoglalván a követek helyeit. Gyűlöletes kemény vita fejlődött ki ujra, melynek azonban egyéb eredménye nem lett, mint az, hogy az evangélikusok nem egyezhetvén bele a klérus követeléseibe, kimondották, hogy a következő napon sérelmeiket egyenesen ő felségének fogják benyujtani.

[1] *Szemere* naplója a nemz. Múzeumban.

II.

A nádor, a főrendek és a personális le akarják beszélni a protestánsokat sérelmeik beadásától. — A küldöttség tagjai és a katholikusok törekvései ellenök. — A megyénként előszámlált sérelmek.

Hogy az óhajtott audientiát megnyerhessék, Nyáryt bizták meg: tudná meg Trautmannsdorf cs. titkos tanácsos révén ő felségétől, hajlandó-e őket és mikor elfogadni? A királynak pár napra volt szüksége, míg tanácsosaival az adandó feleletre nézve értekezhetik. Ezek természetesen azon voltak, hogy az ügy elodáztassék, és hogy a felség válasza kemény és visszariasztó legyen. Széltében beszélték, hogy a protestánsok szakadást akarnak előidézni az országban, hogy összeesküvést forralnak, és hogy egyáltalában nem lehet velök boldogulni. Természetes, hogy ez még inkább felingerelte a kedélyeket. A nádor azt mondotta a nála megfordult protestáns követeknek, hogy haszontalan minden törekvésök. «A mint igaz, — úgymond — hogy isten isten, oly bizonyos, hogy semmit sem fogtok elérni, mert ő felsége mindent elhisz, a mit a klérus mond neki.»[1] A főrendek részéről hozzájok küldötte a szepesi prépostot és a két Forgáchot, Zsigmondot és Pétert, azon utasítással, hogy ezek a vallási sérelmek előterjesztésétől vonják el őket. És midőn ezek az üzenetet átadták volna, a personális ezen szavakkal fordult a protestáns rendekhez: «Hallottátok a főurak beszédét? Én is kérlek barátságosan és intelek benneteket, álljatok el szándékotoktól, hiszen a katholikus status erősen áll együtt, az emberek megtérésében a sz. lélek működik közre, hogyan állhatnátok ti ellent? Keressetek más módot a baj orvoslására; hiszen nem történik rajtatok olyan igaztalanság.» Erre Szemere abaujmegyei követ válaszolt. «Hát nem igazságtalanság az, uram, mikor templomainkat elszedik, papjainkat elűzik, szabadságainkat lábbal tapodják, ha-

[1] Matheides és Szemere naplója, a nemzeti múzeumban.

lottainkat eltemetni nem hagyják? Az orvoslás eszközét mi abban találjuk, hogy e bajok az ország békés fenmaradása tekintetéből, az ország törvényei szerint elintéztessenek és a törvénysértők ellen büntetés szabassék, s ez nyilvános legyen.» Utalás történt Lengyelországra, hol annyi különböző felekezetek daczára béke van, mivel ott a vallást senki sem háborgatja. A főrendek részéről Draskovics György győri püspök, Pálffy János, Forgách Zsigmond és Eszterházy Dániel személyében új követek új ellenvetésekkel jöttek a protestáns rendekhez. «Az, a mit ezek kivánnak — úgymond — egészen új és szokatlan dolog; nekik is vannak sérelmeik, de hallgatnak velök. Ám, ha a protestánsok minden áron be akarják adni a magok sérelmeit, legyen; de csak a katholikus vallás sérelme nélkül.» Erre a protestánsok azt felelték, hogy nem az az új dolog, a mit ők kivánnak, hanem ellenkezőleg, az az új dolog, hogy őket ilyenekkel meg akarják akadályozni sérelmeik átnyujtásában, holott ő felségéhez még magánszemélyeknek is szabad folyamodniok. Ha — úgy mondanak — jogtalan dolgot kivánunk, ne adja meg ő felsége; de ha igazunk van, miért tagadná meg kérésünket? Ha pedig úgyis megtagadja, újra kérni fogjuk. Erre a pozsonyi prépost emelt szót: micsoda igazság lenne az, hogy ő felségének, mint patronusnak ne lenne a ti városaitokban temploma? Igen, volt a válasz, ő felségének van kegyúri joga, arra nézve, hogy védje, de nem arra, hogy birja és elfoglalja a templomokat. Ekkor a personalis mondá: lehetetlen dolog az, a mit kivántok; hiszen a kassai, lőcsei, eperjesi, bártfai templomok, melyeket nektek kellett átengedni, tulajdonképen a mi templomaink . . .

Ilyen és ezekhez hasonló párbeszédek folytak, midőn a klérus részéről azon indítvány tétetett, hogy szavazásra kell bocsátani a kérdést. Ekkor Dévényi István a fentebb említett megállapodáshoz képest mondá: Itt két fél van; az egyik sértett, a másik sértő. Mi lévén a sértett fél, önök akarnak lenni a mi biráink? Az nem lehet. Senki sem

lehet egy személyben vádló is, biró is. Mi az isten nevében ő felségéhez folyamodunk.[1]

—

Deczember 15-én a protestáns rendek Illésházy lakásán gyülekeztek össze, azon szándékkal, hogy onnét indulva sérelmi iratukat ő felségének átadják. A nádor még egyszer le akarta őket beszélni s e czélból átküldé hozzájuk Eszterházy Dánielt. De azok nem engedtek, hanem a nádor egyenes tilalma daczára tömegesen mentek a király lakására. Heten, u. m.: Illésházy Gáspár, Zay Zsigmond, Chernel György, Fáncsy György, Bogády András, Farkas István és Dévényi István voltak megválasztva azon szükebb bizottság tagjaiul, mely a sérelmi irat átadására volt hivatva. Mielőtt azonban ezek bebocsáttattak volna, a katholikusoknak nyolcz tagból álló küldöttsége járt a királynál,[2] kérvén őt, hogy a protestánsok kérelmét ne fogadja el és ha sérelmeiket átveszi, azokat elébb velök közölni kegyeskedjék.

A király ezt megigérte nekik; és csak azután fogadta a protestánsokat. Illésházy vitte kezében a sérelmi iratot, s a mint a felség szine előtt megállottak, Bogády András kezdett szólani. Jobbágyi hűséggel és bizalommal járulnak — úgymond — ő felségéhez rövid, de fájdalom, panaszos iratukkal. Kérik, hogy azt királyi kegyelménél fogva elfogadni, megolvasni, megfontolni és az abban foglalt sérelmeiket kir. hatalmánál fogva orvosolni kegyeskedjék. A király válasza ez volt: Irástokat szivesen elfogadjuk s azt

[1] *Bártfai* követ naplója. A nemz. múzeum levéltárában. Szemere naplójában az is megvan, hogy a protestánsok a személynököt is magukkal hivták ő felségéhez. Ő nagysága — u. m. — mivel nekünk is Personalisunk, jöjjön el velünk ő Felségéhez ad exhibenda et porrigenda nostra gravamina; de ő nagysága nem annuált, sőt holnap (15-kére) hét órára hirdetvén bennünket, mi deklaráltuk magunkat: ő nagysága nehéz néven ne vegye, de az ő Felségétől audientiára rendelt óránkat (10 óra) el nem mulathatjuk.

[2] Ugymint: Lippay György egri püspök és kanczellár, Bánffy Kristóf, Csáky István, Pálffy János, Szenkviczy Mátyás és a horvát követek: Cserenkóczy Gábor, Szakmárdy János és Potnikovics György.

megolvassuk és megfontoljuk, s reá kegyelmes válaszunkat kiadandjuk.[1]

Ezen sérelmi iratban elmondják a rendek, hogy az országgyűlés kezdetén jobb szerették volna a királyt örvendő szivvel üdvözölni, s a tárgyalásokat nyugodtan megkezdeni, mint e panaszokkal alkalmatlankodni. Minthogy azonban a vallás gyakorlatának szabadsága nemcsak a bécsi békekötés, és a néhai Mátyás király által kiadott diploma ellenére, sőt az ország ismételten megerősített törvényei, jelesül: az ujabb királyok által elfogadott s megerősített koronázó diplomák ellenére is a kath. klérus részéről megsértetik; kénytelenek panaszaikkal némely ujabb vallási sérelmek elősorolása mellett ő Felségéhez járulni s azok orvoslását kérvényezni. Azon reményben vannak, hogy ő Felsége atyai kegyénél fogva nemcsak kegyelmesen fogja fogadni, hanem tényleg is orvosolni fogja azokat.

Nem akarják az összes sérelmeket fölsorolni, csak némelyeket említenek föl, melyek kiválóbb fontosságuknál fogva elég alkalmat fognak nyújtani arra, hogy 1608 óta idáig elkövetett sérelmek megszüntettessenek.

Ehhez képest elmondják, hogy *Ungmegyében* Kalmanzay Sámuel gyereni plébános az ungvári evang. lelkészt illető tizenhatodrészt nemcsak lefoglalta, hanem a város biráját is az egri káptalan széke elé idéztette.

Zemplén vármegyében Pálfi Katalin lefoglalta a garami templomot, mely mai napig használatlanul elpusztulva áll; ugyancsak ő az újlaki lelkészt megfosztotta parochiális jövedelmétől. Hasonló módon Hommonai Drugeth János elfoglalta a terebesi templomot.

Abauj vármegyében Cseh (Che) János mislei pap eltiltván a harangok használatát, az ottani templomot a

[1] Heute haben — irják a lőcsei követek deczember 15-ikéről — die Ewangelisch Ständt um 10 Uhr ihre gravamina Ihr. kais. Mayst. exhibirt. Darauf Ihr Mtt geantwortet: Scriptum vestrum libenter acceptavimus, quod perlecturi et ruminaturi sumus, resolutionemque benignam daturi sumus. Lőcsei lev.

hozzátartozó filiális egyházakkal együtt elvette és a lelkészt elmozdítván, jövedelmétől megfosztotta. Hasonlóképen Székely Balázs elfoglalta a szomogyi templomot, s a lakosságot szigorúan eltiltotta még a szomszéd templomok látogatásától is.

Szabolcs vármegyében Horvát Ferencz elvette a kenézi templomot s annak használatától úgy a lelkészt, mint a lakosokat eltiltotta.

Sárosban a már említett Pálfi Katalin nemcsak a szentpéteri templomot foglalta el, s ajtait s ablakait betörette, hanem az ottani lelkésznek lakát is megrohantatta s lerontatni akarta; midőn a lelkész még így sem hagyta magát hivatalos kötelességétől elriasztatni, kegyetlen .boszúból, a legnagyobb hidegben, nejével s gyermekeivel együtt erőszakosan kihányatta a parochiából s a mezőre kivitette; azonkívül a szegény elhagyatott lakosságot börtönnel, birsággal és minden kigondolható bántalmakkal illette, míg azt nem mondták, hogy inkább akarnak katholikus, mint protestáns papot.

Barsban Fráter Pál szentpáli szerzetesek vicáriusa a velikapoli protestáns lelkészt az ország törvényei és usus ellenére, valamint a patronusok biráskodásának mellőzésével, a jelen országgyűlés folyama alatt kizárta paplakából. Úgyszintén a kistapolcsányi és maróti prot. lelkészek kiűzettek egyházaikból. A már említett Pálfi Katalin elmozdította a nagykereszti evangélikus lelkészt, és nemcsak a szomszéd kegyurakkal közösen birt templomot vette el tőle, hanem a temetkezés és harangozás eddigi szabadságát is betiltotta; minélfogva azon templom ma is elpusztulva hever. A szentbenedeki apát a szemléri lakosokat annyi bántalommal, birsággal és börtönözéssel zaklatta, hogy lelkészöket kénytelenek voltak elbocsátani és ma sem szabad sehol vallásukat bántatlanul gyakorolniok. A szentgyörgyi, nagysarlói, fernádi, ölvedi és martosi protestáns lelkészek szintén elűzettek. A lévai birtokon a lelkészektől minden tizenhatodok, valamint más föld, szőlő s malombeli jövedelmek elvétettek.

A helvét hitvallásuaknak ugyanott már romokban he-

verő templomát nem szabad kijavíttatni. Az ágost. hitvallásúaknak azon templom helyett, melyet a jezsuiták a jövedelemmel együtt elvettek tőlök, nem lehet újat építeniök, sőt a papjoknak sem szabad a városban hivatalos kötelességét teljesítenie. Minélfogva az evangélikus rendek alázattal kérik ő Felségét, hogy hasonló zaklatások kikerülése czéljából a jezsuita atyák megbüntettessenek és az 1608-ban ő reájok vonatkozólag hozott 8. törvényczikk, hogy tudniillik az országban javakkal ne birjanak, érvényre emeltessék.

Komárom vármegyében az evangélikus lelkészek katholikus szentszék elé idéztetnek s tizenhatodaik elvétetnek.

Az apácza-szakálosi templomot, mely az ottani lakosság költségén épült, a pozsonyi apáczák elfoglalták. A hetényi, bajkcsi, úrvári és maczai evangélikus lelkészek Literáti Tamás érseki provisor által a lakosok akarata ellenére elűzettek; a bálvány-szakálosi templom pedig, mely szintén az illető lakosok költségén épült, ugyanazon provisor által elvétetett, a lelkész pedig elmozdíttatott. Kolonics, komáromi kapitány, a szentpéteri evangélikus lelkészt elűzte, a lakosokat pedig birság terhe alatt a katholikus vallásra kényszerítette. Hasonló módon járt el Balog István tatai kapitány, a ki az ottani evangélikus lelkészt elűzte és a prot. katonaságot a római katholikus vallásra erőszakkal és börtönnel szorította. A nagymagyari és izsáki nemesség és jobbágyság egyiránt, a saját költségökön emelt templomtól Nagy Mihályné által jogtalanul és erőhatalommal megfosztattak, mely a katholikus plébánusnak adatott.

Győr vármegyében a győri várban lévő protestáns katonaság sem a városban, sem azonkívül templomhelyet nem kaphat; a vallás gyakorlata végett közös költségökön szerzett imaház Pataházán tőlök elvétetett és az evangélikusok sérelmeivel a jezsuita atyáknak adatott át.

Ezenfelül a lelkészek a városba való meneteltől és szent hivatásuk teljesítésétől eltiltatnak. Ha pedig valamely evangelikus lakos meghalt, csak a legszigorúbb őrizet alatt szabad nekik a városon keresztül menniök. A győri káptalan pedig

e város összes lakosságának, a nemeseknek úgy, mint a jobbágyoknak, 12 forint büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a keresztelésnél, esketésnél vagy bármely egyházi szent cselekménynél evangélikus papot használjanak.

A győri püspök hasonlóképen két nemesi curiális fundust Pataházán, melyet annak törvényes birtokosai az evangélikus vallás gyakorolhatása czéljából végrendeletileg adományoztak, szomszédi jog ürügye alatt elvenni és a szabad vallásgyakorlatot megakadályozni akarja; a szigeti és révfalvi protestáns lakosoknak pedig tényleg betiltotta vallásuk gyakorlását.

Pozsony vármegyében Keglevics Ferencz, a récsei község ideiglenes birtokosa, az ottani templomot elfoglalván, a lelkészt a lakosok akarata ellenére elűzte. Az olgyai, czengei, vajas-vattai, nagy- és kismagyari nemesek az ó-budai papok által törvényes joguk és szabadságuk ellenére elitéltettek.

A Nagyszombatban lakó evangélikus lakosok és polgárok, jóllehet az ország törvénye értelmében nemcsak templomjavítási szabadsággal birtak, hanem erre nézve a legújabb soproni országgyűlésen külön határozatot is nyertek, mégis római katholikus polgártársaik részéről az említett törvények mellőzésével akadályoztatnak templomuk kijavításában és a kőmíveseket büntetéssel fenyegetik és ijesztik el a munkától. . . . Hasonló önkényt követnek el az evangélikusok ellen másutt is, midőn az evangélikus mesterembereket akaratuk ellenére a katholikus processiókban való részvételre kényszerítik, az engedetleneket pedig egy vagy két megintés után ismételt birságokkal terhelik, az ellenszegülőket pedig a czéhekből kizárják, s ekkép mesterségök gyakorlatában majdnem egészen megakadályozzák. Minthogy pedig az ilyen tények nyilvános botrányt képeznek s az ország törvényét és szabadságát sértik, azért az evangélikus rendek alázattal kérik ő Felségét, hogy a törvények ilyen nyilt áthágóit mások példájául szigorúan megbüntetni méltóztassék. Mindenki tudja, hogy Nyitrában mily üldöztetést

szenvednek a szakolczai evangélikusok, hol a róm. katholikus lakosok azokat a tűz által elpusztult imaházuk újra fölépítésében akadályozzák. A szokott temetkezéstől és minden isteni tisztelettől megfosztatnak, úgy annyira, hogy a város egész határában sem engednek nekik temetkezési helyet és mivel a közös föld, mely a gonoszoktól és vadállatoktól sem tagadtatik meg, nekik semmiképen sem engedtetik át, kénytelenek halottjaikat a határon kívül nagy fájdalommal és keserűséggel eltemetni. A már többször említett Pálfi Katalin a komjáthi templomot elvette és az evangélikus lelkészt földönfutóvá tette.

Bossányi Boldizsár özvegye elvette a suránkai templomot; Oszlány város tizenhetede az azon egyházhoz tartozó jövedelmekkel együtt elfoglaltatott. A kalocsai érsek a püspökfalvi lakosokat eltiltotta a csörmenti templomba való járástól és vallásuk gyakorlatától s az említett egyház jövedelmeit erőszakosan elvette. Ugyanezt cselekedte egynehány helyen *Trencsin megyében* is, hol az evangélikus lakosokat különféle kigondolt büntetésekkel, birságokkal és börtönözésekkel kényszerítette a római katholikus vallás elfogadására. *Nógrád megyében*, a dévényi protestáns lelkészt Bosnyák István és Balassa Imre özvegye kegyetlenül és jogtalanul az örökös földesúr jogainak sérelmével kidobták a paplakból s a templomát elfoglalták.

Sok súlyos dolgot kellene még itt — úgy mondanak — felemlíteniök, melyek sérelmekről, templomfoglalásokról, lelkészek elüzetéséről, jövedelmek elvételéről stb. szólanak; de mivel nem akarják ő Felségét ezeknek hosszas elősorolásával terhelni, itt megállapodnak. Alázatosan kérik ő Felségét, hogy az előszámláltakat általában és különösen nemcsak kegyelmesen visszaadni, hanem az ország törvényeinek világos megsértői ellen szigorú büntetést is szabni méltóztassék. Ezt pedig azért kivánják, mert a mint a bécsi békekötésből és a hatodik feltételből is kitünik, ő Felsége kötelezve van arra, hogy a szabad vallásgyakorlatot a közjó és az ország békés fenmaradása érdekében a törvények szerint fentartsa.

Egyébiránt ezen szabad vallásgyakorlat, mely 1608-ban a koronázás előtti törvényczikkben az egyenetlenség és gyűlölet megszüntetése czéljából engedtetett, nem csupán a karoknak és rendeknek, hanem egyszersmind a városi és falusi lakosoknak is szól. Innét világosan kitetszik, hogy az evangélikus status, midőn az 1608. óta elfoglalt templomok visszaadását a Mátyás király említett diplomája értelmében sürgeti, semmi olyast nem kiván ő Felségétől, a mi az ország törvényeivel ellenkeznék. Mert azon törvények és diplomák hajdan is gróf Thurzó György nádorsága idején sokáig ellenkezés nélkül életbe voltak léptetve és megerősítve.

Elfogadta és megerősítette azokat ő Felségének boldog emlékezetű atyja, midőn királylyá koronáztatott; elfogadta ő Felsége is, midőn 1625-ben Sopronban a királyi koronát elfogadta.

S ámbár az efféle templomfoglalásokat, paplakok és jövedelmek elvételét, evangélikus lelkészek elűzetését és különösen 1608 óta elkövetett zaklatásokat mindez ideig meg nem szüntették, mindez az idézett törvények erejét meg nem erőtleníti, minthogy a visszaéléseket és a közbejött erőszakoskodásokat senki sem helyeselte, annál kevésbbé szentesítette.

A sérelmek megszüntetésének elhalasztása az elhunyt király kívánságára történt. Ezekre nézve ő Felsége az ország karait és rendeit először Pozsonyban 1634-ben, azután pedig a következő soproni országgyűlésen, a kétségtelen elégtétel és valóságos végrehajtás reményével biztosította.

A most uralkodó Felség, midőn legújabban hű alattvalói körébe jött, különös kegyelmét nyilvánosan igérte meg; és midőn szerencsésen megkoronáztatott, a koronázási hitlevél második pontjában kegyelmesen biztosította az ország rendeit arról, hogy a sérelmeket mindjárt uralkodása kezdetén, a hat hónap alatt kihirdetendő első országgyűlésen teljesen orvosolni és megszüntetni fogja.

Mindezeknél fogva az evangélikus karok és rendek ismételve az Istenre kérik ő Felségét, ne engedje, hogy a

katholikus földesurak bármi ürügy alatt erőszakot követhessenek el jobbágyaik lelkiismerete ellen, és hogy a vallás szabad gyakorlatát gyászos szolgaságra juttassák, sőt inkább arra méltóztassék hatni, hogy az evangélikus vallású honpolgárok is örülhessenek azon szabadságnak, mely az ország békéjének fentartásához okvetlenül szükséges.[1]

III.

A király a protestánsok eljárását újnak és szokatlannak jelenti ki feleletében. — A nádor ujabb kifakadásai s erre a protestánsok válasza. — Nem ismerik el, hogy eljárásuk helytelen volna. — A király deczember 22-én új válaszában ismét kárhoztatja a protestánsok eljárását. — A nádor fenyegetései. — A protestánsok utasításaikra hivatkoznak.

Ezen sérelmek benyujtása után deczember 16-án a personális felhivta a rendeket, hogy most már a kir. propositiók tárgyalásához fogjanak. A főrendek részéről is jött üzenet, mely arra inti a rendeket, hogy miután a sérelmek ő Felségének átadattak, most már akadály nélkül vegyék tárgyalás alá az ország dolgait. De az evangélikus rendek nyakasan ragaszkodtak utasításaikhoz s ujonnan kijelentették, hogy addig, a míg benyújtott sérelmeikre ő Felsége válaszát nem kapják, más tárgyalásba bocsátkozni nem fognak. Hiába intette őket a personális, hogy mint kisebbség, mellőzzék privátügyeiket, melyeknél előbb valók a közügyek Minekünk — volt a válasz — a vallás nem privátügy, hanem közügy, mert a lélek elébbvaló mint a test, mert ettől az ország békéje függ. A klérus arra hivatkozott, hogy ők képezik az ország nagyobb részét; a personális pedig arra figyelmeztette őket, gondolják meg, hogy az országgyűlés nem csupán a protestáns rendek, hanem sok más országos ügyek miatt hivatott össze.

Mind hiába; nem engedtek.

[1] Katona, XXXII. 38. l. és Hist. Dipl. Appendix 16—20. l.

Másnap a nádor magához hivta a protestáns rendeket, hogy meghallgassák a kanczellár által hozott királyi resolutiót. Ezen királyi resolutióban egy szó sem foglaltatott, mely az ügy érdemére vonatkozott volna, hanem az eljárásra vonatkozólag az mondatik benne, hogy a mennyiben a protestáns rendek külön, a többi rendektől elváltan, nyujtották be sérelmeiket, az *egészen új és szokatlan dolog.* Kérdés, volt-e valaha arra példa, hogy az országnak egy része «Evangélikus rendek» czíme alatt saját privát panaszait ő Felségének «sérelmek» gyanánt benyujtotta volna az ország gyűlésének? Lehet-e ily ujítást megengedni? adhat-e ő felsége egyik rend sérelmeire választ, midőn annak egy másik rend ellentmond? Ő Felsége nem helyesli, hogy ily ujításokkal az idő a közjó kárára pazaroltassék; s erre nézve a rendek nézetét ezennel kikéri. A nádor nem titkolta haragját. Szenvedélyesen kikelt a protestánsok eljárása ellen. Fenyegette őket a király hatalmával, mely előtt — úgy mond — az egész világ tisztelettel hajol meg. Maga a török nagyobb tiszteletet tanusít a király iránt, mint a protestánsok; pedig irva van: féljed az istent és tiszteld a királyt. Figyelmeztette őket a királyi ház azon jelmondatára, hogy Concordia res parvae crescunt. De hogyan nőhetne közöttünk — úgymond — valami, mikor az alattvaló ellene van urának, a világi ellene van a papságnak! A protestánsok kivánságát nem lehet teljesiteni. 1608 óta emelgetik ők a követ, melyet valamennyi gyűlésen nem birtak elmozdítani; most pedig végbe akarják vinni s elmozdítani azt a követ, a mely alatt kigyók, viperák és békák lappanganak. De ezt nem fogják elérni, mert, mellőzvén ügyöket, oly tárgyakat fogunk elővenni, melyek a közügynek és az egész országnak üdvére szolgálnak.

Ezen heves kifakadás bámulatba ejtette a jelenvolt rendeket. Senki sem felelt egy szóval se; csak midőn azt hallották, hogy a hallgatás beleegyezésnek vétetik, akkor szólaltak fel a protestánsok, hogy itt nem akarnak válaszolni, mert ez nem illetékes hely ily tárgyak megbeszélésére.

Másnap az országházban összegyűlt rendek csakugyan felszólaltak a nádor goromba nyilatkozatai ellen és öt tagból álló küldöttséget menesztettek hozzá, azon kijelentéssel, hogy a rendek nem «disznópásztorok», hanem ő Felségének hű alattvalói s ennélfogva nem fogadnak el olyan korholásokat a nádortól. Az ügy érdemére nézve kijelentették, hogy az ő Felségéhez való folyamodás által nem vétettek. — A nádor belátta hibáját, csillapítólag válaszolt. Kérte őket, hogy ne magyarázzák rosszra szavait; ő csak azt kívánta, hogy tiszteljék a királyban a haza atyját és álljanak el követeléseiktől. A rendek ezzel megelégedvén, a personálist a végből küldötték a nádorhoz és a főrendekhez, hogy megtudja, vajjon az volt-e ő Felségének határozott válasza, a mit a kanczellár előadott, avagy más irásbeli választ várjanak még tőle? Erre azt a feleletet nyerték, hogy ámbár a királyi resolutió csak a kanczellár hű kezeire volt bizva, mindazáltal nekik is ki fog az adatni másolatban, ha hozzá fognak az országgyűlési tárgyalásokhoz. Ha azonban más valamit várnak ő Felségétől, akkor tudják meg, hogy ő Felsége az ország tanácsa nélkül semmit sem fog tenni. Ha az ország többsége azt fogja mondani, hogy a protestáns rendek eljárása *szokatlan ujítás*, akkor a király nem fog engedni.

A katholikus rész a klérussal együtt azt állította folyvást, hogy ők képezvén az ország többségét, nélkülök és ellenök a király nem határozhat. Ez ellen a protestáns rész felhozta, hogy az országot négy rend képezi, úgy mint: a főpapok, a főurak, a nemesek és városok rendje. A főpapok kivételével a főurak egy része protestáns, a vármegyék és városok követeinek legnagyobb része szintén az; tehát ők képezik az ország többségét. E részben is két ellentétes nézet uralkodván, nem lehetett az ügyet eldönteni. A nádor újra meg újra ez ügy mellőzését sürgette; a personális pedig a többi sérelmek szerkesztésére intette a rendeket. Midőn pedig a vallás ügyének eldöntése előtt még erre sem voltak hajlandók, akkor haragosan azt mondá, hogy maradjanak ott a sérelmi bizottság tagjai; majd meglátom — úgymond —

ki fog itt ellenkezni és más personálist keresni. Erre a protestáns tagok azt felelték: távol vagyon tőlünk, hogy valaki a personális ellen cselekedjék. Itt maradunk, de csakis maradunk, mert egy szót sem fogunk szólani; majd meglátja nagyságod, mit fog a mi hozzájárulásunk nélkül végezni!

A míg ezen sajnálatos czivakodások folytak az alsó házban, addig a főrendiház határozatilag kimondotta, hogy a protestáns rendek eljárása csakugyan *szokatlan ujítás*, s ezt a rendeknek küldöttség által adta tudtul, azon felhivással együtt, hogy fogadják el ők is e határozatot és ne kivánjanak ő Felségétől más választ. De ebből újra nagy zaj támadt. A personális a rendek nevében azt a választ adta a főrendi küldöttségnek, hogy a katholikus status kész a főrendek javaslatához járulni: de az evangélikus status, hivatkozással arra, hogy már több országgyűlésen mellőztettek a vallási sérelmek, oly czélból, hogy a további gyűlölködésnek és veszekedésnek vége legyen, és ennek éppen az ellenkezője éretett el, tehát nem ismeri el eljárását szokatlan ujításnak, ha ő Felségétől a sérelmek orvoslását követeli. Ezt annál inkább kell tennie, mert az utasítások erre kötelezik. A klérus azon állítására, hogy ők a «potior pars», a rendek azt kiabálták «mi vagyunk a potior pars»; a papok csak a papság nevében, de mi a nemesek millióinak nevében vagyunk itt. Ha minden nemes megjelenne az országgyűlésen — úgymond — majd kitünnék, hogy mely részen van a többség! A kanczellár e zajos vita után azt kérdezte, hogy mit akarnak tehát ő Felségének válaszolni? Szemere Pál azt felelte: ezúttal semmi válaszolni valónk nincs; beadtuk ő Felségének sérelmeinket, ő Felsége megigérte azokra kegyelmes válaszát, tehát azt várjuk; a mi fellépésünk nem szokatlan, mert minden egyes embernek szabad ő Felségéhez kérelemmel járulni. «Nem tudom — úgymond a kanczellár — miért panaszolkodtok ti a templomok és paplakok elvételeért; mi panaszolkodhatnánk inkább ezért, velünk történtek ilyen sérelmek. Ti védelmezitek a parasztokat a nélkül, hogy megbizó leveletek volna tőlök, hiszen

azokkal minden földesúr szabadon rendelkezhetik; szeretném tehát tudni, miért panaszkodtok? Erre ismét Szemere Pál válaszolt ekképen: «Uram, nagyságod minket a parasztok védőinek nevez, holott mi nem parasztok, hanem a nemesek követei vagyunk; tudjuk jól, hogy a mi nemesi szabadságaink azt hozzák magokkal, hogy a paraszt nem ellenkezhetik a nemessel. Hogy a főpapok és főurak nem panaszkodnak, az helyes, mivel előjogokkal és hatalommal birnak. De mi történik a szabad királyi városokban? Nagyszombatban nem szabad templomot építeniök, holott ezt az egész ország megengedte nekik. Szakolczán nemcsak hogy templomot nem engednek építeni, de még csak a temetkezést is tiltják, pedig még az állat eltemetésére is kell helynek lennie. Hasonló erőszakoskodások történtek Léván stb.

Mindezen vitatkozásnak csak annyi eredménye volt, hogy ő Felsége deczember 22-én új resolutiót adott ki, melynek meghallgatására a rendek ismét megjelentek a nádor lakásán. Ebben a király törvénytelennek és szokatlannak nevezte a protestánsok eljárását, miután csak a főrendekkel együtt s nem mint külön testület jogosítvák sérelmeiket benyújtani; odautasítja tehát őket, hogy a drága időt e tárgygyal tovább ne vesztegessék, hanem haladék nélkül fogjanak a gravaminák compilátiójához. A nádor a maga részéről «kemény szókkal és hosszú beszéddel», tekintélyének latbavetésével szintén azt parancsolta, hogy a többi sérelmekhez fogjanak, mert különben más compilátorokat rendel, és a törvények értelmében fog elbánni azokkal, kik ellenkezni fognak. A protestánsok ujra irásban kivánták magoknak kiadatni a királyi leiratot; de ez ismét csak azon feltétel mellett igértetett, ha hozzá fognak a többi sérelmek tárgyalásához. Ekkor megjelent a rendek között Jakusits püspök néhány főúrral együtt és hosszas vita után felhivják őket, hogy a ki «a decretumhoz akarja magát alkalmaztatni, az mindjárt velök együtt menjen a nádor lakására». A personális a katholikusokkal azonnal felkelt és ment. A protestánsok látván, hogy magokra maradtak, kevéssel utóbb szintén utánok mentek. A nádor ujonnan

kemény szavakkal korholta őket és fenyegetésekkel ijesztette, hogy ha holnap nem fognak rögtön a többi sérelmekhez, akkor ő nádori hatalmánál fogva másokat fog helyettök a bizottságba kinevezni és a távollevőket megbünteti. Ezzel szemben a protestánsok abban állapodtak meg, hogy küldöttségileg adják tudtára a nádornak, miként ők küldőiktől mint szabad emberek szabad országgyűlésre küldettek ki szabadon tárgyalni; de fájdalommal tapasztalják, hogy itt akaratjok ellenére erőszakoltatnak olyanra, a mit nem helyeselnek. Kijelentik tehát, hogy beleegyeznek ugyan a többi sérelmek összeirásába, de csak oly feltétel alatt, ha beadott sérelmeikre ő Felsége kielégítő választ fog adni.

Ezzel a munka valamivel előbbre ment; de nem minden akadály nélkül; mert a protestáns rendek erősen el voltak határozva, hogy ha ő Felsége a vallásügyre vonatkozólag nem ad nekik kielégítő választ, a királyi propositiókat tárgyalni nem fogják. Erre még inkább sarkalta őket a sérelmek összeirásánál tett azon tapasztalat, hogy a törvények világos szavai és értelme ellen elkövetett sérelmekről a klérus hallani sem akart, hanem mindig oly kérdéseket vetett fel. melyek alkalmasak voltak az ügy érdemének elejtésére és az időnek haszontalan czivakodásokkal való elpazarlására. Másfelől sarkalta őket a küldőik elismerése is, mely a megyei gyűléseken hazafias szavakban és határozatokban nyilvánult irántok.[1]

[1] Abauj vármegye 1637. deczember 28-dikán megelégedését fejezvén ki a követek hasznos és állhatatos magoktartása iránt, «buzdítja őket, hogy továbbra is utasításaikhoz ragaszkodjanak, s az ország szabadságának és immunitásának oltalmazásában, megbántott religiojoknak szabad ususában, helyreállításában» fáradságot ne kiméljenek ... «Annak okáért — u. m. — kegyelmeteket egész nemes Vármegyéül nagy és tökéletes bizodalommal, mint jóakaró urainkat és atyánkfiait kérjük, mindenekben egyetértvén az többi Evangelikus Statusokkal és nemes vármegyék követivel egyszeri kglmeteknek adott Instructiója mellől precipue et specifice in negotio Religiones ... ne recedálljon, hanem annak inhereálljon, melynek jó és hasznos kimenetellel való effectuálására kivánatos és kedves jó válaszszal körinkbe való egészséges megjövetelére Isten ő sz. Flsége klmeteket boldogul segítse ... Eredetije a Nemz. Múzeum levéltárában.

IV.

Az «evangelikus rendek» elnevezés feletti vita. — A protestánsok indokai. — A nádor és a personalis lebeszélései eredménytelenek. — A király meginti őket; de ők irásbeli biztosítékot kérnek; — maradnak követeléseik mellett.

Midőn a protestánsok 1638. elején [1] új kérvényt akartak benyujtani ő felségéhez s ennek átadásával Nyáry Bernát, Bakó Ferencz, Kőrösi János bizattak meg, a kath. rendek szóba hozták «*az evangélikus rendek*» elnevezését. Többségökre való hivatkozással szerették volna még e nevezettől is megfosztani ellenfeleiket. Ám irják magokat a protestánsok ágostai és helvét hitvallású hiveknek, de ne evangélikusoknak, mert ez szerintök a római katholikus vallás sérelmét képezi.

A protestánsok ezzel szemben hivatkoztak az 1608-ki koronázás előtti 3-dik törvényczikkre, hol világosan az «evangélikus rendek» elnevezés használtatik; hivatkoztak a szokásra és az eddigi joggyakorlatra.

Indokaikat a következőkben foglalták össze:

1. Mióta a nemes országrendek között, jelesül az 1606. és 1608. évektől kezdve a mostani korig, a religióról valami disceptatió vagy ellenkezés támadott, e nevezet közöttünk mindenkor, minden dietalis tractatusokban fentartatott; régi eleinknek idéiben is «Evangélikus status, római katholikus status,» és minden országgyűlésen ezen nevezettel illettük egymást.

2. A mi sérelmeinket és azután kéréseinket is ezen név és czím alatt «evangélikus status» adtuk be ő felségének császár urunknak.

3. Ő felsége is két rendbeli dekretumában minket úgy nevezett.

4. Az 1625-ki és 1635-ki soproni országgyűlésen is, mikor a vallásügy sepositiójáról volt a szó s mikor a sérel-

[1] Lásd január 5-én kelt folyamodásukat l. Acta Dietalia. Nemzeti Múzeum.

meket összeirtuk, azt ilyen szókkal irtuk: a vallás dolgában *utrinque* előfordult sérelmek. Mit kell ezen szón «utrinque» egyebet érteni, mint az evangélikus és katholikus statust?

5. Az 1608-ki koronázás előtti harmadik czikkben a nádorról lévén szó, az egész nemes ország is distinguálta, hogy két személy a római katholikus statusból s ugyanannyi az evangelikus statusból jelöltessék.

6. A jelen országgyűlésen is egész országúl egymás között forgott követségekben, szójárásainkban is mindig ezen nevezetes szókkal éltünk s így neveztük egymást: «evangélikus status, római katholikus status». Azért semmiképen ezen nevezettől «evangélikus status» mi evangélikusok el nem állunk.[1]

[1] *Szemere* Naplója január 9-kéről. Ugyanott áll a következő jegyzet: «Tegnapi napon kivántuk mi Evangelikusok, hogy quoad sextam conditionem csak bátor az mi nevünk alatt ilyen formán tegyünk emlékezetet az Religióról: Gravamina quae *Evangelici Status* circa negotium Religionis asserunt, iam sunt Suae Mtti humiliter praesentata, exspectantes superinde Suae Mttis Resolutionem. Ugyanezen nona die Januarii az Praelatus és Nagyságos urak Pysky csanádi püspöktől, Forgách Péter és Eszterházy Dániel úrtól izentek, hogy a concepta formát be engedik irni, tudniillik *Augustanam et Helveticam confessionem profitentes* ad suas in negotio Religionis Suae Mtti porrectas quaerelas asserunt se exspectare Resolutionem. Nos vero Evangelici deputarii talem conceptum ipsis remisimus: *Evangelicae Confessionis Status* ad suas in negotio Religionis Suae Mtti porrectas quaerelas humiliter se proferunt benignam superinde Suae Mttis exspectantes Resolutionem, — mely ezen utószori concepta formát midőn az uraknak odaküldöttük volna, megharaguván, az urak küldék kezünkbe Osztrosith István, Illésházy Gáspár, Sennyei Sándor és Nyáry Lajos uramokat, kik midőn a középső concepta formát persvadeálták volna, resolváltuk magunkat, hogy életünk fogytáig soha bizony az «Evangelikus» nevezettől nem recedálunk, el sem hagyjuk. Azután osztán csak magától. Előrsy Zsigmond uramtól az urak azt izenték, hogy látják ő Nagyságok, hogy erőt akarnának rajtok venni és erővel akarjuk magunkat vélek Evangelikusoknak neveztetni, melyet lelkiismeretök ellen nem cselekedhetnek, azért lássuk, mit cselekeszünk, de egy-egy átaljában erre ő nagyságok többé öszve sem gyűlnek, et sic cum rancorositate discessum est.

Nevezetes, hogy Szakmárdy István zágrábi követ «a-katholikusoknak» nevezte a protestánsokat, a mi ellen azok tiltakoztak is.

A legkitünőbb protestánsok erősen harczoltak az «evangélikus rend» elnevezés mellett. Nyáry, Illésházy, Bogády és Szemere kimutatták, hogy ezen elnevezés benn van a törvényekben, királyi leiratokban, nádorválasztási diplomákban és magában a gyakorlatban is. Ettől nem hagyják magokat megfosztatni, mert akkor ép oly könnyen fosztanák meg őket minden nemesi kiváltságaiktól is. Illésházy a nádor előtt védelmezte álláspontját. Ő — úgymond — állhatatosan ragaszkodik vallásához, melyben született és megkereszteltetett. Mit használ e nélkül a vagyon, rang és dicsőség? Mindezek hiuságok hiuságai, melyek itt maradnak a földön. Ő hű alattvalója ő felségének, ez lesz ezután is; de nem egyezhet bele oly dolgokba, melyek lelkiismeretével ellenkeznek. Azért inti a többieket is, hogy állhatatosak legyenek ez ügyben; gondolják meg, mit cselekesznek és ne engedjék az «Evangélikus» czímet magoktól elragadtatni. Nyáry hasonlóképen kiemelte, hogy e névvel a protestánsok régi idők óta élnek; ezt használják Németországban és a királyi udvarban is, midőn azt mondják: ime itt jönnek az evangélikus rendek.[1] De úgy látszik, hogy a katholikusok az «Evangélikus» név elvétele által el akarják venni tőlük szabadságaikat, szabadszólásukat, szabad vallásgyakorlatukat és végre még a «rendek» elnevezését is megtagadják tőlük.

A nádor és a personális a klérussal egyetemben még mindig azon dolgoztak, hogy az evangélikusok sérelmeit ő felsége el ne intézze. Azért naponkint vitatkoztak az egyes sérelmek felett s naponkint azon felhivással zárták be a vitát, hogy a protestánsok álljanak el követeléseiktől és fogjanak

[1] Nos hoc nomen a vetustate et antiquo usurpasse et passim hoc nomen tribuitur etiam in Germania et Suae Mttis aula, cum dicunt: da kommen die Evang. Stände . . . *Bártfai követ* Naplója — Kovachichnál.

a többi országos kérdések tárgyalásához. Jan. 13-án a nádor négy tagból álló küldöttséget menesztett a protestáns rendekhez, mely által tudtokra adja, hogy 1. a katholikus status semmi említést nem akar tenni ő felségénél az ő sérelmeikről, jóllehet azok a katholikusok ellen vannak irányozva; 2. hogy az «evangélikus» név, melyet eddig használtak, maradjon meg nekik ezután is, úgy a mint az a törvényben is foglaltatik; de azután erről említés se tétessék és a vita fel ne ujítassék; 3. hogy birják azt jogosan és törvényesen, de ujítást ne követeljenek; (itt oly jezuitikus fogással élt, hogy ő nem nevezte őket evangélikusoknak, hanem követelő atyafiaknak); 4. intette őket egyetértésre, hogy ne vitatkozzanak haszontalan szavak felett, mert nincsenek iskolában, hanem nyilvános helyen, hol dologról és nem szavakról kell tenni.

Erre a protestánsok kijelentették, hogy ők azt, a mit eddig jogosan és törvényesen birtak, ezután is birni óhajtják s ennek irásbeli elismerését követelik ő felségétől nagyobb biztosság okáért.[1] A klérus arra kérte őket, nyugodjanak meg ily tekintélyes küldöttség szavában. «Látszik — úgymond a válasz — mint akarjátok megtartani igéreteteket, mikor rólunk se most, se jövőre nem akartok említést tenni.» A personális, hivatkozással arra, hogy a mit az ország kanczellárja ünnepélyes szóval igér, abban megnyugodhatnak, inti őket, hogy ne kivánjanak irásbeli biztosítékot. De ezen vonakodás még inkább megerősítette a protestánsok bizalmatlankodását. «Egyszer mindenkorra elejét kell venni az ilyen egyenetlenségnek — mondá Szemere — adjanak nekünk biztosítékul szolgáló irást a kanczellár szavairól és azután mindenkinek az őt megillető név adassék meg. A nádor által tett intő üzenetre Bogády azt mondá: ha azt sem akarják megtartani és biztosítani, a mi a törvényben van, mit remélhetünk ezután a jövőtől?

[1] Szemere előadása szerint a nádortól és a personalistól kértek irásbeli elismervényt arról, hogy ők «Evangelikus» elnevezéssel a régibb országgyűléseken is éltek.

Midőn Nyáry azt kérdezte az esztergomi érsektől: miért nem akarják irásba foglalni azt, a mit szóval igérnek — tőle ezen választ nyerte: azért, mert az irott betű megmarad.

— Hogyan lehet a szónak hitele, — mond Nyáry — ha azt, a mit szóval mondotok, irásilag nem akarjátok megerősíteni?

— Uram, volt a válasz, nekünk hitelünknek kell lenni méltóságunknál fogva!

Nyáry tovább folytatta a kérdéseket: jelesül azt kérdezte, hogy a Bocskay fegyverfogása előtt statust képeztek-e a protestánsok vagy nem? Akkoriban az ország kétfelé volt szakadva és mind a két félnek szabad vallásgyakorlat engedtetett, pedig ott nem volt szó a papokról, jóllehet azok az elsők. Most ők nem akarnak bennünket rendekül elismerni, holott azon időtől fogva minden király rendeknek ismert el bennünket.

Illésházy is kifakadt a főrendek előtt. Most látja — úgymond — miképen bánnak el velök, . . . a zsidóknak és oláhoknak vannak saját főnökeik, sőt még a czigányoknak is van saját nevök; és mi hagyjuk elvétetni saját becsületes elnevezésünket? Nem kivánunk egyebet . . . én — úgymond — szegény legény vagyok, két lovam van, melyen ide jöttem; ezzel hazaszállítom nőmet; — megöregedtem saját vallásomban, nem illenék ily korban elhagyni hitemet, megtagadni megváltómat, még ha kényszerítenének is reá börtönnel, — eltűrök érette mindent és ünnepélyesen protestálok ő felsége előtt, kinek én hűségesebbb alattvalója leszek, mint a papok; de a vallás ügyében lelkiismeretem ellen semmit sem fogok cselekedni. Mert inkább kell engedelmeskedni istennek, mint az embereknek.

Mások is hasonló értelemben nyilatkoztak. Haszontalannak jelentettek ki minden összejövetelt, minden tanácskozást, ha szabadságaikat nem akarják elismerni. Beszélték, hogy ha most sikerül a protestánsokat az «evangélikus» névtől megfosztani, akkor három év letelte alatt megujítják a rákosi

országgyűlés azon határozatát, mely úgy hangzik, hogy «lutherani comburantur.»

Január 16-án betiltották a privát tanácskozmányokat.[1] Ugyan e napon ő felsége a rendekhez küldé gr. Trautmansdorf udvari tanácsosát és Brielmajer udvari alkanczellárját. Ezek a király nevében elmondották, mily zokon veszi ő fel-

[1] *Szemere* Naplójában olvassuk január 15-ről: «Ő nagysága Palatinus urunk igen nagy szomorú szivvel vagyon, hogy ennyi sok drágalátos időt sok kibeszélhetetlen kárunkkal csak hiába töltünk el. Mert midőn ő Nagysága sok atyai szép intésekkel intene bennünket nem hogy annak foganatja volna, de inkább reája panaszoltunk Érsek és Cancellarius s több uraknál, hogy ő Nagysága Eszterházy Dániel uram által azt izente volna közénk Illésházy úr házánál, vagy szállásán, hogy mivel ellene adtuk be Gravamináinkat super Religione — ezután immár minden utat módot felkeres ellenünk, valamit felkeresheT . . . Okát efféléknek mind azt látja ő Nagysága, mivel is az Hosztatban (?) *privatum conventiculumokat* tartunk, kinek sequeláit látja ő Nagysága, hogy mindenestől gonosz és contra Bonum omne pacis vagyon. Melyektől ez mai naptól fogvást ezután immár *tilalmaz ő Nagysága bennünket,* hogy többé ne legyen, mert egyátaljában nem engedi.

A melyekre Czobor uram ő nagyságától, item Bogády András, Farkas István, Keresy János, Osztroluczky és Fejérpataki uraimék által ő Nagyságának megizentük: 1. Okai mi semminek nem vagyunk, holott immár még csak az Evangelikus nevet is le akarják rólunk venni. 2. Az ő Nagysága atyai intésit, melyek nem tendálnak in Praejudicium Communis Libertatis et Religionis nostrae, örömest veszszük mindenkor; de vádolást mi nem cselekedtünk, hanem ő Nagyságokat is kértük érsek, kanczellárius és több urakat, hogy dolgainkat promoveálják, mert semmiképen nem recedálunk az Evangelikus nevezettől . . . 3. Semmiképen ő Nagysága bennünket nem tilalmazhat, mert nem privatum conventiculum, hanem mindenkor és minden időben celebráltatott országunk gyűlésében szabadságos volt mindenkor az követeknek mutua consultatiót és mutua intelligentiát tenni, sub corona Regni lévén és ő felsége a mi kegyelmes urunk jelenlétében nem in perniciem Regni, sem in derogamen Suae Mttis, hanem édes hazánknak s nemzetünknek libertásiról s szabad Religiónk felől s megmaradásunk felől, jobban egymást értvén egymással consultálkodhassunk. Nem is recedálunk régi Eleinktől reánk származott abbeli jó szokásainktól és ususunktól. Gyakorta az Clerus és az Cath. Status is cselekeszi . . .

sége, hogy már hét hét mult el az ő megjelenése óta és a rendek mind ez ideig semmit nem végeztek, hanem gyűlöletes czivódással töltik az időt; intették a rendeket, hogy mellőzve a czivakodást, a tárgyalásokkal siessenek, mert ő felségének más dolgai is vannak, melyek miatt nem időzhet itt soká. Ő felsége nem akarja megsérteni az ország szabadságait és törvényeit, de azt sem akarja, hogy ujitások tétessenek az alkotmányban; tehát haladjanak a rendek a régi törvényes úton előre. A nádor a maga részéről szintén ismételte az intést.[1]

De a protestáns rendek, látván, hogy sem a klérus, sem a nádor, sem a király nem akarja őket *irásilag* megnyugtatni; látván azt, hogy csak meg nem tartott elröppenő szóval akarják őket elhallgattatni, annál állhatatosabban ragaszkodtak követeléseikhez. A király fentebbi szóbeli üzenetére is csak azt felelték, hogy ha ő felsége «nem akar semmi novitást admittálni, . . . az evangélikus status sem kiván semmi novitást, hanem csak azon könyörög ő felségének, hogy az ő irott törvényen alapuló sérelmeit a sérelmek orvoslásáról szóló második feltétel szerint tollálja és *scriptotenus* resolválja magát.» Az elnevezés körül támadott nehézségek megszüntetése czéljából pedig azt kivánták, hogy használtassék azon kifejezés, mely a vallásügyben kiadott királyi diploma 2. és 6-dik föltételében, valamint az 1608-ki koronázás előtti harmadik törvényczikkben használtatott és pedig világos megkülönböztetésével az ott megnevezett vallásoknak.[2]

A nádor hajlandó volt némely sérelmeket orvosolni, csakhogy kibontakozhassék ebből a kínos helyzetből. Ujra magához hivatott nehány protestáns főurat és követet. De ezek törvényes és irásos biztosítékot követeltek, a mit a nádor

[1] Az efféle alkalmatlanságok — u. m. — az éjjeli conventiculumokból származnak; azért sub poena capitis interdicálja ez napságtól fogvást. Isten Sz. Háromság őtet úgy segélje, ha többször összejövünk, mindjárt citáltat. Szemere Napló.

[2] Diarium Diaetae Posoniensis Anni 1683. Rhéday-féle kézirat magyar nyelven a Nemzeti Múzeum levéltárában.

semmiképen sem akart nyujtani, mert az által megkötötte volna a katholikus egyház érdekében eddig oly buzgón működő kezeit s elidegenítette volna magától a kir. udvar minden befolyásosabb tagját. Keménységgel akart hatni a protestánsokra. Ad extrema ment már a dolog — úgymond. Messze néző suspitiók vannak fenn, ha ki nem mondják is; káros vége leszen a sok szónak. A törvény igen általános, s mindent magában foglal, kár tehát részletesen specificálni a felekezeteket; különben is a III-dik törvényczikkben meg van nevezve az evangélikus felekezet. A panaszoknak elejét akarja venni még e gyülés alatt, de lehetetlent ne kivánjanak tőle. Lám a szabad kir. városokban a katholikusoknak sincs szabad vallásgyakorlatuk, mégis eltűrik. Nem tartja szükségesnek, hogy bizottság menjen ki a sérelmek orvoslására. A vérrel szerzett szabadságok nem commissió elé valók. Ez pörös ügy, mely ha commissio elé bocsáttatik, sok kellemetlenséget fog okozni. Eddig — úgymond — morgó társunk volt a jobbágy, de ezután pörös urunk lenne; a nemes vármegyék pedig köteles szolgák lennének a földesurak ellen... Ő nem ajánlja, hogy ilyen új «tribunal» állíttassék fel. «Ezeken, ha meg nem nyugszik kegyelmetek — így végzi szavait — nem a Religiót, hanem mást vélnék alatta lenni, kinek kimeneteléről könnyű a gondolkodás».[1]

Mindez hiábavaló volt. A protestánsok egymást kitartásra buzdították, hogy a nádor kénytelen legyen belátni, miszerint itt minden intés, minden fenyegetés haszontalan. «Kénytelenek vagyunk — úgymond Szemere — magunkat categorice resolválnunk. Azért valamig minékünk a mi principalisink vagy más instructiót nem küldenek, vagy pedig helyünkbe más követeket nem küldenek; mindaddig a mi irott instructiónk mellől nem recedálunk, ad ulteriores tractatus dietales nem lépünk, valameddig beadott vallási gravamináinkra ő felsége kegyelmes resolutiót nem ád».[2]

[1] Diarium január 22-ről. U. o.

[2] Szemere Naplója, Nemzeti Múzeum.

V.

A király újabb tagadó válaszára az evangélikus rendek is megtagadják a további tárgyalásokban való részvételt. — A király végre enged; négy pontba foglalja nézetét. Az ezek feletti tanácskozások miatt a nádor dühössé lesz; de az evangelikusok rendületlenül küzdenek jogaik mellett. — A kir. resolutió ismét megtagadja tőlök «az evangélikus rendek» czimét.

Jan. 23-án elébb az országházba, majd a nádor lakására mentek a rendek, hogy a királynak újabb leiratát, melyet ismét az osztrák kanczellár intőbeszéd kiséretében adott át, meghallgassák. A leirat most is rövid és határozottan tagadó tartalmú volt. A király azzal fenyegetőzött, hogy ha a rendek a vallási vitáktól el nem állanak, zajgásaikat mellőzni fogja s nélkülök fogja az ország ügyeit elintézni.

Némán, szótalanúl, de látható boszankodással fogadták ezt a protestáns rendek. A nádor hozzájok fordult e kérdéssel: megértették-e mindnyájan?

Senki sem felelt.

— Hát mért nem felelnek kegyelmetek? kérdi boszúsan; hiszen a kocsis is válaszol, ha azt kérdik tőle, merre hajt; s kegyelmetek hallgat?

— Majd a szokott illetékes helyen fogunk válaszolni, — mondák ezek — ha nyilvánosan fel fog olvastatni a királyi leirat.

S ezzel csakugyan megindultak az országház felé, hol a leirat felolvasása után azt kivánták, hogy az irásban adassék ki nekik. Ezen kérelemmel egy küldöttség ment a nádorhoz, a ki nem látta jónak e kivánság megtagadását, nehogy ez által is új vitákra és így a többi sérelmek elodázására adjon alkalmat.

A protestánsok bámulatos szivóssággal ragaszkodtak azon álláspontjukhoz, hogy mindaddig, míg benyujtott vallási sérelmeikre ő felségétől megnyugtató választ nem nyernek, tartózkodni fognak más tárgyalásokba bocsátkozni. Tudták, hogy a király félre van vezetve, hogy tanácsosai hamis érvekkel idegenítik el szivét; azért a tények hamisítatlan fölterjesz-

tését és a fejedelemnek czélzatosság nélküli értesítését követelték. A nádor a klérussal egyetértve még mindig a merev tagadás terén maradt; sőt, hogy a maga álláspontjának szilárdságát a protestánsokkal szemben kitüntesse, ujra betiltatta a pozsonyi evangelikusoknak templomépítését. Ez olaj volt a tűzre. A kedélyek még inkább fellángoltak, — s általánosan el volt terjedve a hir, hogy a nádor ily erőszakosságok által lázadásra akarja ingerelni az evangélikusokat, a miért aztán teljes joggal és hatalommal lehessen őket egyszerre elnyomni.

De ez nem sikerült. A protestáns rendek bámulatos lélekjelenléttel és higgadtsággal védelmezték ügyöket. Kerültek minden alkalmat az összeütközésre, egyedül a törvényt tartván kezökben — bíztak a jó ügy diadalában. Ez a rendíthetlen bizodalom nem is csalta meg őket. A király tanácsosainak jobbjai — bár óhajtották a kath. vallás javát — beismerték az evangelikusok kivánságainak jogosultságát; figyelmeztették a királyt a lehető rossz következményekre; figyelmeztették arra, hogy ha nem enged, akkor a királynénak ezen országgyülésen szándékolt megkoronáztatása el fog maradni, mivel a protestáns rendek utasításaiknál fogva semmiféle ilyen tárgy felvételéhez nem nyúlnak, míg sérelmeik orvoslásáról törvényileg nem intézkedik.

És a király hajlott e figyelmeztető tanácsokra. Belátta, hogy a klérus tanácsát követve, országát, népét és uralkodó családját a legnagyobb bajba fogja keverni; és hogy ezt kikerülje, arról kezdett tanácskozni titkos tanácsosival: mit lehetne engedni a protestánsoknak, hogy azok megnyugodjanak? Január végén abban történt a megállapodás, hogy 1. a vallás ügyében ezen az országgyülésen oly törvény alkottassék, mely szerint a bécsi békekötés első czikke a hatodik feltétel, az 1608-ki koronázás előtti I. és III. törvényczikkek, az ottan foglalt elnevezéssel együtt érvényben maradjanak; 2. a nagyszombati és lévai imaház építése, a szakolczaiak temetőjével együtt megengedtetik; 3. a városokban és falvakban vizsgálatot rendel ő felsége és azután a

tapasztaláshoz és igazsághoz képest fog intézkedni; 4. ő felsége inti az összes rendeket, hogy egyenetlenségre okot ne szolgáltassanak.

Ezen négy pont közöltetett bizalmasan Osztrosith által a protestánsok legbefolyásosabb embereivel. A nádor ekkor is fenyegetésekkel akart nyomást gyakorolni reájok. «Ebben — u. m. — csak egy punctum változás nem lehet; ha erre reá nem mennek, vége leszen a gyűlésnek, és valami azután történik, magoknak tulajdonítsák.» De ezen eljárása által az ellenkező hatást idézte elő a már végelkeseredéshez jutott rendeknél. Némelyek egyszerűen visszautasítani kívánták a közölt négy pontot, sőt magát Osztrosithot is megtámadták, miért vállalta magára a közbenjáró szerepét. Mások csak kibővíteni szerették volna a négy pontot; jelesül azzal, hogy betétessék az elvett templomok visszaadása és a törvény áthágóinak megbüntetése. Barna György és Szemere Pál pontonkint kívánták tárgyalni az iratot. Az első pontra nézve kívánták, hogy az elnevezésnél az ágostai és helvét hitvallásúak megkülönböztetése világosan kitétessék. A második pontnál az imaház helyett tétessék *templom* szó, mivel a bécsi békekötésben is templomokról van szó. A nagyszombatiaknak és lévaiaknak imaház javítása, a szakolczaiaknak szabad vallásgyakorlata a temetkezéssel együtt engedtassék meg. A harmadik pontra nézve hasonlóképen kívánták, hogy a kiküldendő vizsgáló bizottság a nádor által, szokott módon — t. i. vallászkülönbség nélkül mindkét félből egyenlő számban — alakittassék; a végrehajtás pedig az alispánok és szolgabirák által eszközöltessék. Az «engedés» szó nem használandó, mivel itt csak az engedtetik meg, a mi a törvényen alapul. Dévényi még keményebb magatartást kívánt. Ha ezen ügyek — úgymond — a törvényben vannak, akkor nem kell eltérni a törvénytől, hanem inkább hozzá kell ragaszkodni. Mire való olyan felett vitatkozni, a mi világos. Hiszen ezt maga a nádor is elismerte, midőn igérte, hogy igyekezni fog az ilyen erőszakolásoknak elejét venni. Csak arról van szó, hogy a mi szóval el van ismerve, az tényleg

is végrehajtassék s erősíttessék meg új törvény által. Ne bonyolódjunk több irásba; ragaszkodjunk egyhez, t. i. ahhoz, mi a törvényben van, mert nem kisebb erény a megszerzett jogot megtartani, mint azt megszerezni. Ha azonbnn a nádor kivánságunkat igaztalannak fogja találni s azt fogja mondani, hogy az nem a törvényben gyökerezik, akkor nincs mi felett vitatkoznunk; várjuk be ő felsége elhatározását. Mert, ha ő felségének uralkodása kezdetén semmit sem vívunk ki, akkor soha többé nem remélhetünk semmit, mivel azután a jövő országgyűléseken alig fognak az evangelikus rendek ily szép számban összegyülekezni.[1]

Lónyay engesztelő hangon szólott. Ő eredményt óhajt elérni e tanácskozás által; s ezért a nádorhoz, mint közbenjáróhoz kiván fordulni s felkérni őt, hogy megértvén a protestánsok óhaját, végre valahára vessen véget a viták-nak, hogy a rendek más tárgyakra mehessenek át. A többség elfogadta e javaslatot és néhány társával együtt épen Lónyayt küldötték a nádorhoz, hogy a négy pont feletti megállapodásokat közölje vele.

A nádor kedvetlenül fogadta őket. Rosszalását fejezte ki a felett, hogy a bizalmasan közlött pontokat bővíteni s ez által ő felségének mintegy előirni akarják mit cselekedjék. Ha — úgymond — tudta volna, hogy ily nyakasan fogják magokat viselni, soha sem közölte volna velök e pontokat.

Midőn több napon át arra kérték, hogy legyen közbenjáró s tegye lehetővé a módosítások és kivánt bővítések elfogadását, ridegen és izgatott hangon válaszolá: ő már megtette azt, a mit lehetett. Megfelelt a törvénynek. Ott az irás, fogadják el; ha nem tetszik, jelentést tesz ő felségének és kivánni fogja az országgyűlés szétoszlatását. Ám lássák következményét. Aztán mérgesen kiáltva, cselszövőknek és árulóknak nevezte őket és felugorván helyéről, lábával top-

[1] Bártfai követ Naplója, Nemzeti Múzeum.

pantott s kezével hadonázott és keztyűjét odvetve, mondá: no, álljon elő, a ki velem párviadalt akar.[1]

E szavak Dévényinek szólottak, a kiről azon nap estéjén széltiben beszélték, hogy a nádor el fogja fogatni, mint békeháborítót. De Dévényi azt mondotta: «még eddig nem láttam, hogy követet felfüggesztettek volna, én sem félek tőle.» Mások azonban annyira megrettentek a nádor kitöréseitől, hogy még a siker reményéről is le kezdtek mondani. Minek küzködjenek tovább? Az erőhatalom ellen semmit sem lehet kivívni; ezt a küldők is be fogják ismerni! De a követek nagy része még mindig utasításra hivatkozott, s attól eltérni nem akart; sőt a nádor kitörései felett megbotránkozva követelték, hogy ez ügy vitessék ő felsége elé. Lehet-e a rendeket «árulóknak» czímezni, mint azt a nádor cselekedte? Ők készek tüzet, vizet, halált szenvedni, de az *áruló* czimét el nem tűrhetik. Ám döntsön ő felsége: lehet-e árulókat tűrni az országban, avagy épen az országgyűlésre küldeni!

Iszonyú zajjal és ingerültséggel folyt e felett a vita, midőn a főrendek részéről jöttek át néhányan a kedélyek lecsillapítására. A zaj meg is szünt, de nem az elégületlenség; mert a nádor és a király ellenséges indulata folytonosan táplálta azt. Még az nap jött a hir, hogy az udvarnál levő spanyolok és főpapok azt tanácsolták a királynak, hogy karddal cserditsen az engedetlen eretnekek közé.[2]

A nádor még január 31-én is szokott nyerseségével támadta meg őket; hivatkozott arra, mily sok templommal birnak a felvidéken és a véghelyeken, és mégis nyakaskodnak! Ő a maga részéről eleget tett a törvénynek s ép azért elhárítja magától a huzavona vádját. «Büntesse azt isten — úgymond — a ki oka az országgyűlés ily hosszúra nyú-

[1] Qui ita paratus est ad monomachiam. Orsz. napló.

[2] Relatio: hispanos et reliquos Pontificios svasisse Suae Mtti auf dass er nun mit dem Schwerdt unter die ungehorsamen Ketzer schlage, si werden ihr Blut und Gut bei Ihro Majestät lassen. — Bártfai követ naplója. Nemzeti Múzeum.

lásának. Én nem vagyok oka, sőt oly hű fia vagyok ez országnak, mint senki más; vagy az országgyűlést kell más alkalmasabb időre elhalasztani, vagy a protestánsoknak kell engedniök.» Ezek azonban csak azt válaszolták, hogy nem kívánnak igazságtalan dolgot, se nem forralnak rosszat; de kívánságuktól el nem állanak.

«Tehát végképen nem akarnak más tárgyalásokhoz fogni?» — kérdé a nádor.

— Nem, feleltek ezek röviden.

Ezzel tiz óra tájban szétoszlottak. A következő napon hiába várták az igért kir. választ. A nádor a kanczellárt vádolta a protestánsok iránti gyűlölettel. Majd február 2-án közbejött a gyertyaszentelő ünnep, melyen a király is részt vett a nyilvános körmenetben s jelen volt Lósy Imrének bíbornokká való felavatásánál. Végre február 3-án jelentette a personális, hogy ő felsége kiadta végső határozatát a protestánsok sérelmeire s ennek meghallgatása végett összehivta a rendeket elébb az országházba s onnét a nádor lakására. Ezek remény és félelem között nagy számban jelentek meg és csodálkozva hallották a nádor szemrehányó beszédét és szemlélték annak végeztével a lepecsételt királyi resolutiónak czimét, mely ismét az «Evangelikus rendek» elnevezés megtagadásával csak azoknak szólt, kik ő felségének folyamodványt nyújtottak be ily czimmel: «Az evangelikus rendek sérelmei».

Tartalma a fennebb említett négy pontnak ismétléséből állott — aláirva Ferenczfy Lőrincz udv. titkár által.

Az evangelikus rendek azonnal kikérték a leirat másolatát s kivánták annak felolvastatását. De a personalis ezt megtagadta és a római katholikusok ott hagyták a termet. A protestánsok ekképen magokra hagyatva, arról tanácskoztak, hogy mitevők legyenek ezen kir. leirattal szemben? Beszéltek: Barna György, Bogády, Fáncsy, Zákány, Zobor, Nyáry Albert és Dévényi István. Némelyek csüggedve engedékenységet, mások állhatatosan küzdve kitartást ajánlottak. A bártfai követ naplójában megjegyzi, hogy e tanácskozásban

Chernel György, az erdélyi fejedelem küldötte, ki mindig jelen szokott lenni a küzdelmekben, hiányzott és hogy Barna és Szemere Pál, kik eleinte hegyeket mozgattak, most fát sem mozgatnak többé, mely állhatatlanság felett Dévényi fejcsóválva csodálkozását fejezte ki. Abban állapodtak meg végre, nehogy ő felsége iránt engedetleneknek és lázadóknak tünjenek fel, Isten nevében hozzáfognak ugyan a többi sérelmek összeirásához, de előbb bejelentik a nádornak, hogy ők még egyszer könyörögni fognak ő felségénél más leiratért, hogy ekképen a küldők utasításában nyilatkozó akaratnak is elég tétessék. De a nádor ezt is ellenezte és a nála járt küldöttségnek azt válaszolta: ha ezerszer fogtok is folyamodni, más leiratot nem kaptok. Elég sokat nyertetek.

A ti elődeitek csak fegyverrel tudtak annyit kieszközölni, mint ti most; ha ez nem tetszik, adjátok vissza a király resolutióját.

VI.

A királyné megkoronáztatik. — A sérelmi bizottság tárgyalásai közben a protestánsok új határozatot kértek a királytól. — A nemesi szabadság feletti vita. — A kir. leiratra szóló replica, törvénykezés, erőszakoskodás. — A király bezárja a gyűlést.

A két félnek hosszas makacssága után, a kölcsönösen belefáradt rendek végre valahára hozzá fogtak a királyné megkoronáztatásához február 14-én.

De azalatt a sérelmek összeirására kiküldött bizottság kebelében folytak az egyes sérelmek feletti viták; jelesül: a klérus biráskodása sok panaszra adott alkalmat Nagy-Szombatban, úgy mint más városokban is. A papság azt az ügyetlenséget követte el, hogy külön tanácskozásban tiltakozott az ellen, hogy világiak tanácskozhassanak a papok ügye felett. Természetes, hogy ez még inkább ingerelte ezeket a papi dolgok szellőztetésére, nevezetesen arra, hogy a régibb törvényekre való hivatkozással kikeljenek a jezsuiták ellen, kik a törvények ellenére birtokokat szereztek az ország-

ban és a világi hatalomtól is segíttetve, újra a térítés munkájához láttak. A nádor és a personális védelmökre keltek. Sem ezekről, sem a nagyszombati sérelmekről templomfoglalásokról, kiközösítésekről nem akartak említést tétetni a sérelmek között.

Február 9-én Nyáry és Bogády több társaikkal audientiát kértek ő felségénél, új kérvényt óhajtván neki benyujtani, melyben, hangsúlyozásával annak, hogy nem akarván engedetlenek lenni, belementek a sérelmek összeirásába, arra kérik ő felségét, hogy a protestáns sérelmek érdemére, jelesül pedig a templomok visszaadására vonatkozó határozatát kiadni kegyeskedjék.[1]

Másnap a sérelmeket a felsőházban kezdték tárgyalni. Nagy vita kerekedett a földesurak jogainál, a nemesek beperelésénél és a sz. kir. városok szabadságánál. Még nagyobb lett a zaj az alsóházban a nemesek szabadságát illető pont körül; és midőn ez ügyben küldöttség akart menni ő felségéhez, a klérus ez ellen felszólalt, mivel ez által az ő tizedjövedelmei is érintve voltak. A király részint a nádor, részint Trautmansdorf udvari tanácsosa által akart hatni a rendekre, hogy hagyjanak fel ezen kérdéssel, halaszszák el a jövő országgyűlésre. Ő felségének sok a dolga más keresztény országaiban is. A tárgy nagy jelentőséggel bir, tehát annak eldöntése több időt igényel. A főrendek hasonló nézetnek adtak kifejezést.

Mindazáltal az országos rendek február 26-án beadták kérelmöket szabadságaik épségben tartása érdekében, mi ellen a főrendek egy más iratot nyujtottak be ő felségének. A következő napokon a két ház közötti ellentét kiegyenlítése képezte a tanácskozások tárgyát. A kanczellár a király nevében intette a rendeket, hogy álljanak el e vitától; de bizony még márczius első napjai is ezzel teltek el. A márczius 2-ki gyűlésről írja a napló: «így csaknem re infecta

[1] Supplicatio Evangelici Status, Suae Mtti ... die 9 Febr hora 5 pomeridiana exhibita. Acta Dietalia.

nemcsak azt a napot veszténk el, de kevésben mult, hogy a gyűlés is el nem oszlott.» [1] A rendek semmiképen nem akarták elismerni a főrendek ítéletét a nemesi szabadságokra nézve és csak midőn a kanczellár megnyugtatta őket, egyeztek bele, hogy ez ügy a jövő gyűlésig elhalasztassék és hogy most a sérelmek olvastassanak fel. A sérelmek oly nagy tömeget képeztek, hogy olvasásuk két órát vett igénybe; pedig a horvátok sérelmeit elhagyták egészen.

Márczius 9-én Ferenczfy Lőrincz királyi titkár felolvasta a rendeknek a sérelmekre adott új királyi leiratot. A nádor szokása szerint most is szemrehányásokkal telt intő beszédet tartott a rendekhez, hogy nyugodjanak meg ezen királyi leiratban. De ezek a márczius 10-ki ülésben «sok veszekedések után» azt határozták, hogy ő felsége resolutiója ellen «replikálni» fognak, mert abból sok maradt ki olyan, a mit a király diplomájában megigért és mert ő felségének ez az első országgyűlése, tehát a personalissal szemben kijelentették, hogy «nem volna jó desvetudóba venni azt, hogy ne replikálhasson az ország.» Aztán példát is akartak adni az utókornak arra nézve, hogy miképen teljesítették törvényhozói kötelességeiket. Különösen pedig a vallás ügyében akartak eleget tenni utasításaiknak. A personális és a nádor most is le akarták őket beszélni e szándékról, de a többség a replikát márczius 11-én csakugyan benyujtotta ő felségének.

Másnap a király összehívta tanácsosait, hogy velök a benyujtott replika felett tanácskozzék. Ugyanekkor Trautmannsdorf értekezett az evangélikus rendekkel külön. Két nap mulva leérkezett a királyi válasz, mely ismét csak általános kifejezésekben utasította vissza a protestánsok kívánságát és egyéb tárgyakat is felölelt.

A kanczellár ezen leirat elfogadását ajánlotta, mivel szerinte minden nehézség eloszlattatott. De Szemere ez ellen

[1] Rhédey Lajos-féle gyűjtemény. Nemzeti Múzeum.

felszólalt: Ezen leirat, úgymond, nehézséget foglal magában, azért új tanácskozás alá veendő.

Márczius 15-én Fáncsy lakásán külön tanácskozás folyt a felett, hogy vajjon replikáljanak-e még ezen leirat ellen, avagy pedig nyugodjanak bele? Dévényi István kiemelte, hogy a vallás kérdése még mindig függőben van; a nemesi szabadalmak nincsenek megerősítve; ő felsége már csak tiz napig akar itt maradni, hogyan lehet így megállani a küldők előtt? Úsz István azt kivánta, hogy várjanak jobb választ és ha nem kapnak, akkor óvással oszoljanak el. Chernel hasonlóképen abban a nézetben volt, hogy mivel erőszakkal a király ellenében semmit sem birnak kivívni, protestatió mellett végeztessék be az ügy. «Én — úgymond — nem akarom megsérteni lelkiismeretemet és küldőim megbizását ily körülmények között, midőn látom, hogy semmit sem bírunk kieszközölni, elég, ha őrt állunk az ügy felett.» Szemere más véleményben volt. Már csak a jövő kedvéért is azt kivánja, hogy még egyszer irjanak fel ő felségéhez, hátha jobban felgondolja számtalan kérvényeiket. Az, hogy ő felsége csak tiz napig maradhat az országban, nem tesz semmit; az ország szabad s azt nem lehet kényekedve szerint korlátok közé szorítnia. Az új feliratra nézve értekezni akar az evangélikus főrendekkel is, jelesül Czoborral és Lónyaival. Mások elégnek tartották csak az elvet fentartani és a biztosítékokhoz ragaszkodni.

A nyilvános ülésben abban történt a megállapodás, hogy csak néhány pontra nézve és csak szóbeli replika adassék elő ő felségének. Ezt a király is méltányolta s Lippay György kanczellár által márczius 16-án hasonlóképen szóbeli üzenetet küldött a rendekhez, melylyel a többség — úgy látszik — meg volt elégedve.

—

A következő napokon a törvénykönyv szerkesztéséhez fogtak. A protestánsok Reviczkyt bizták meg, hogy egy, ő felségéhez benyujtandó kérvényt szerkeszszen, sérelmeik érdemleges elintézése ügyében. A törvényczikkek szerkeszté-

sénél pedig panaszt emeltek ujra a jezsuiták ellen s kivánták, fejeztessék ki új törvényczikk által, hogy azok tényleg ne birhassanak jószágot a hazában; továbbá, hogy a papságnak ne legyen oly nagy hatalma a világi dolgokban. De ez ellen a klérus felszólalt s azt kivánta, erről ne legyen szó a törvénykönyvben, hanem valami más módon legyen segítve a bajon.

Márczius 21-én, kora hajnalban, a protestáns rendek külön összejövetelt tartottak a vallás kérdésében. Meghallgatták a királynak beadandó kérvény szövegét, melyhez csatolták a lévai kapitány azon levelének tartalmát, melyet az a megyék követeinek irt, mely szerint t. i. az még a király parancsa után sem engedi meg az evangélikusoknak, hogy templomjokat felépítsék, mivel — úgymond — erre nincs ő felsége által szentesített törvény, a királyi parancsot pedig csak a titkár Ferenczfy irta. Továbbá felszólaltak az illetéktelen egyházi adózás ellen is, azon reménynek adván kifejezést, hogy ő felsége a vallás kérdését szerencsésen fogja megoldani.

Másnap felolvastatott a szerkesztett törvények szövege, melyre némelyek észrevételeket tettek és miután a városok követeinek jogai felett egy kemény összeütközés történt volna, átvitték a tőrvényjavaslatot, hozzájárulás végett, a főrendekhez.

Márczius 25-én még egyszer felszólaltak a protestánsok, kérvén a personálist, hogy ő felségénél eszközölje ki a kérvényökre adandó kedvező királyi választ. De az nem vállalkozott reá. «Ha akarjátok, — úgymond — tegyétek meg magatokat, én nem teszem.» Nem is tette meg — s ekkép a törvényczikkek a főrendek részéről is elfogadtatván, benyujtattak ő felségének szentesítés végett és pedig — mint a napló mondja — igen malo exemplo, minek előtte beadták volna ő felségének az articulusokat, ad calamum diktálták azokat az egyik párból, a másik párt pedig ő felségének küldötték be.[1]

[1] Rhéday-féle napló a Nemzeti Múzeumban.

Másnap a nádor közölte a király észrevételeit némely törvényczikkekre, jelesül a klérus és a szentszékek ellen hozott azon intézkedésre vonatkozólag, hogy a tartozásokra és hatalmaskodásokra nézve a világi hatóságok döntsenek és csakis házassági ügyek tartozzanak az egyházi törvényszék elé. E tekintetben a király nem akart törvényt hozatni, hanem magának tartotta fenn az intézkedési jogot. Ezt a rendek, mint szokatlan és törvénytelen eljárást, nem helyeselték. Dévényi újra keserű szavakban tört ki. Mi lesz így belőlünk, ha mindenben hátramegyünk? Válik-e az becsületére a rendeknek, hogy midőn közmegegyezés folytán a sérelmek és királyi propositók s válaszok alapján törvényczikkeket alkottak, azokat azonnal kétségbe vonatni engedik? s önmagoknak ellentmondanak? Hiszen maga ő felsége állhatatlansággal és könnyelműséggel fogja vádolhatni őket, ha azt, a mit egy napon végeztek, más nap megváltoztatják. Mások is ingerülten nyilatkoztak. Inkább ne végezzünk, — u. m. — semmit, inkább oszoljunk el re infecta, semhogy az, a mit végeztünk, teljesítetlen maradjon... Nem azért jöttünk össze, hogy csak adót szavazzunk meg és a népet új terhekkel sújtsuk, — egyéb határozataink pedig figyelmen kívül hagyassanak.

Erre a nádor azt felelte: Mit tegyünk, ha ő felsége magának akarja fentartani a jogot; nem ellenkezhetünk a magunk királyával! Nyugodjunk bele ezúttal a király kívánságába. Az érsek a király ezen jogának igazolására a Tripartitumból olvasott fel valamit András király egyik decretumából. De a protestánsok azt feleltek, hogy az nem vonatkozik erre a tárgyra, hanem csak oly esetre, ha a király és az ország között egyenetlenség támad. Itt előlegesen megegyeztek a törvényczikkekre nézve, tehát utólagosan nem kell ellenvetéseket tenni. Egyébiránt ezt meg fogják jegyezni szükséges biztosítékul a jövő országgyülések számára.

A nádor közölte ő felségével a rendek ellenvetéseit; de a király nem mervén a klérus érdeke ellen cselekedni,

ujonnan is azt üzente a rendeknek, hogy ragaszkodik előbbi elhatározásához. Midőn a nádor márczius 26-ára arra hivta fel a rendeket, hogy a kebelökből eltávozó király bucsúüdvözletére siessenek: a protestánsok még akkor is azt kiáltották: hát a vallás kérdése hol maradt? Mit határozott erre nézve ő felsége? Mit mondjunk otthon küldőinknek? A kanczellár átadta nekik a király végleges határozatát; — s ezzel vége lett a gyűlésnek. A király még az nap délután két órakor Bécsbe utazott.

A törvénykönyv első czikkelyében a királyi hitlevél s annak a vallásról szóló 7-dik pontja is, szóról szóra beiktattatott.

Az erdélyi országgyűlések.

1638—1642.

I.

Az 1638-ki fehérvári tavaszi országgyűlésen az unitáriusok és judaizálók. — Rávius és Beke pártja. — A kolozsvári unitáriusok és reformátusok egyessége.

Rákóczynak uralkodása kezdetén sok baja volt nemcsak Bethlen Istvánnal, hanem Székely Mózessel is. Ezek a fejedelmi székből akarták őt leszorítani. A míg e baj fenyegette, addig nem igen volt ideje a vallási viszonyok rendezéséről gondoskodni. Mint láttuk, az eddigi országgyűléseken hozott vallásügyi articulusok, kivéve a zsidókra vonatkozó 1635: 1. t.-czikket, nem igen birtak elvi jelentőséggel. Most Rákóczy, a buzgó református, erre is kiterjeszté figyelmét és pedig valószinűleg azon rendek kétes magaviselete által indíttatva, a kik az unitárius vallású Székely Mózes fejedelmi jelöltségét előmozdítani akarták. Az unitárius vallás, mint láttuk, a négy recepta religió közé tartozott. Törvénysértés nélkül azt egyenesen megtámadni, avagy csak megszorítani is lehetetlen volt. De ürügyet mindig lehetett találni arra, hogy a Dávid Ferencz utódai, «a zsidózók felé hajló» unitáriusok ellen fellépni lehessen.

Tudjuk, hogy 1618 és 1622-ben kemény rendszabályok

hozattak a judaizálók ellen. Mindazáltal ezen felekezet mégis szembetünő módon szaporodott Erdélyben, úgy hogy 1635-ben ismét törvényt kellett ellenök hozni. Rákóczy abban is hü követője akart lenni Bethlen Gábornak, a ki minden vallási szabadelvüsége mellett is erélyesebben fellépett azon felekezet ellen, mely az unitáriusok tanának túlhajtásából a zsidóság eszmekörébe csapott át. Ő neki is az volt a szándéka, hogy az isteni tiszteletet oltalmazván «a recepta religiókon kívül hamis isteni tiszteletnek és sectának» hely ne adassék birodalmában. Minthogy pedig a judaizáló felekezet, a reformátió szellemének, jelesül pedig a szabad vizsgálódás elvének túlhajtásával mint új felekezet, az unitárius egyházból fejlődött ki: ez utóbbinak alkalmat akart szolgáltatni arra, hogy a szombatosokkal való közösségét visszautasíthassa. Határozottan kivánta, hogy az unitáriusok hitczikkelyei új vizsgálat alá vétessenek.

Minthogy pedig alapos gyanuja volt, hogy a politikai térről leszorított Péchy Simon nemcsak tanít, hanem ellene izgat is; minthogy e gyanúját meghittebb emberei, sőt Péchynek azon tette, hogy jószágait három veje között 1637-ben elosztotta, még erősítették: a vallási ügyekkel foglalkozandó gyülésre Péchy családját is megidézte.

Ez ügy az 1638. aprilis 23-kára Fehérvárra hirdetett országgyülésen csakugyan elővétetett.

Bonyolította kissé azon körülmény, hogy az unitáriusok magok is meghasonlottak egymás között, leginkább azért, mert háromféle nemzetiséghez tartoztak. Voltak köztük magyarok, szászok és lengyelek. Czivakodásra a főconsistoriumnak 1632. szeptember 2-kán hozott azon határozata adott okot, mely szerint azontúl csak magyar választható püspökké. E miatt a szász és lengyel nemzetiség sértve érezte magát, — és midőn 1636-ban a magyar nemzetiségű Beke Dániel lett püspökké megválasztva, ez ellen vádat emeltek Rákóczy fejedelemnél. Természetesen nem azt hozták fel ellene vádul, hogy magyar, hanem azt, hogy nem követi az unitáriusok elfogadott hitvallását. Az elégületlenek élén a

magyarul nem tudó Rávius Szőrös Mátyás, a kolozsvári szász unitáriusok papja állott, a ki a lengyel unitáriusokkal szövetkezve támadást intézett Beke ellen.[1]

Ily körülmények között Rákóczy meghagyta Beke Dániel püspöknek, hogy zsinatot híván össze, állapítsa meg az unitárius hitczikkelyeket és azokat nyújtsa be az országgyűlésnek. Beke összehívta lelkésztársait Tordára, majd Kolozsvárra és azokkal való tanácskozás után a következő hitvallás benyújtása által felelt meg a felhivásnak:

«Hiszünk a Jézus Krisztusban, mi urunkban, a ki által vannak mindenek; — a magasságbeli isten fiában, a ki által az utóbbi időben isten szólott, a kit urrá és Krisztussá tett, és a kit mindeneknek örökösévé, az ecclesia fejévé, közbenjáróvá, élők és holtak királyává és birájává tett.

Ez istennek fiát sem láthatlannak, sem halhatatlannak, sem mindenek felett való istennek, sem a kitől mindenek lettek, vagy magától való istennek nem mondjuk soha, hanem istentől való istennek, világosságtól való világosságnak, igaz istentől való igaz istennek, a bölcs istentől való bölcsnek, halhatatlantól való halhatatlannak, és hogy ezek adattak az isten fiának, amaz embernek, a ki fogantatott sz. lélektől és született szűz Máriától, mert mindezeket ő neki az Atya adta.

Ezeket pedig vallásunk szerint mondjuk, hogy világosban megérthesse minden, hogy a Krisztus mindeneket az Atyától vett és magától semmije nincsen.

Valljuk, hogy a Jézus Krisztus istennek amaz egy fia, kiről gyakorta az isten tanubizonyságot tett és a kit régen az asszony magvából Ábrahámnak megigért, annak utána a patriarcháknak az Ábrahámnak magvából, annak utána

[1] Szőrös Mátyás pap, az öccse Szőrös András, Kerekes Péter, Uzdi Tamás, Rozbiczky Pál, Szentgyörgyi István diák új sectát indítának, az mely miatt Kolozsvárott és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examinálták, az ki soha nem volt, az kik ennekelőtte unitáriusok valának és aztán meghasonlottak. Segesvári Krónika. 215. l.

Dávidnak magvából, és a kiről egyedül és nem másról jövendöltek minden próféták, kiváltképen Mózes, mondván: Prófétát támaszt tinektek az isten a ti atyátok fiai közül, hozzám hasonlót. Ugyanazon látható Jézus Krisztust mondjuk, hogy az Atya istennek egyetlen egy szülött fia és minden teremtett lények és holtak között elsőszülött, a kin kívül más nincsen; és a ki a világnak végezeti után az Atyának alája vettetik. Ugyanazt istennek is valljuk lenni, a hol kiváltképen az ő istensége a megszentelő lélek által és az elvett hatalom által világosan megmutattatik. A kit tisztelünk és segítségre hivunk, az Atya után, az ő parancsolatja szerint és az apostoloktól elönkbe irt regula szerint, a kik őtet segítségre hítták, nem úgy mint magasságbeli egy istent, hanem úgy mint annak fiát, mi közbenjárónkat, Urunkat, Messiásunkat és megváltónkat.

Valljuk azért, hogy mi nem akarunk egyebet tudni semmit, hanem a Jézus Krisztust, azt, a ki megfeszíttetett, a ki állandó isten mindörökké!»

Ezen hitvallás, melynek minden egyes tétele a szentirás idevonatkozó helyeivel van támogatva, átadatott ugyan az országgyűlésnek, de nem tárgyaltatott. Annak előleges megvitatására, hogy e hitvallás megegyezik-e azon elvekkel, melyeket az 1579-ki országgyűlés az unitárius vallás alapelve gyanánt elfogadott, a bevett vallások tagjaiból álló nagy bizottságot — minden hitfelekezetből 17 tagot — küldöttek ki, azon utasítással, hogy aztán nézetüket a julius hó 1-jére Deésre összehivandó országgyűlésen előadhassák.

Az erre vonatkozó I. Articulus így hangzott:

Az Judaizánsok ad diem 1. Julii Deésre evocáltassanak és ott finaliter dolgok decidáltassék, végeztetik.

Az mint azért Nagyságod kegyelmes Urunk, intimálja közinkbe küldött propositiójában, hogy mi is országul megtekintvén az Uristennek reánk való gondviselését, mi tőlünk is megkivántatnék, Istenünkhöz való háladatosságunknak megmutatása, mely úgy lehetne meg, ha az ő Felsége isteni tiszteletit, dicsőségét promoveáljuk és azoknak káromlóit

meggátoljuk, melyre minden keresztyén ember ugyan köteles is.

Úgy vagyon azért kegyelmes Urunk, hogy az Judaizánsok ellen elegendő articulusink extálnak, mind in Annis 1622 és 1635, melyeket most is minden részeiben az Nagyságod kegyelmes tetszéséből helybenhagyunk; excepto eo: hogy az kik az 1635 esztendőbéli Articulusnak continentiáiban praefigált terminusig nem convertáltanak volna, azokat az Nagyságod directora nem várván *Diaetát* vagy Terminust, Deésen az mely *conventus* lészen, prima die Julii Anni praesentis az unitaria religión levő atyánkfiai között való controversiónak, az három recepta religiókból bizonyos delegatus személyek előtt való eligazítására, arra az terminusra evocáltassa az Judaizánsokat, és addig director uram is inquiráltasson, s az evocatusok is pro sui defensione, inquiráltassanak, s oly készen legyenek utrinque, hogy ott finaliter decidáltassék dolgok, az 1618. esztendőbeli Articulusban specificált mód szerént, juxta contenta Decreti.[1]

—

Ezuttal még csak a kolozsvári unitárius tanács ügye intéztetett el.

Ugyanis az unitáriusoknak főfészke Kolozsvár volt. E városnak mind belső, mind külső tanácsa csupa unitáriusokból állott. Ebből a reformátusokkal sok összeütközés származott. Rákóczy ezen fehérvári országgyűlésen akarta kimondatni, hogy a város közigazgatásában «az orthodox religión lévő atyafiak», t. i. a reformátusok is részt vegyenek. De a város tanácsa megelőzte az országgyűlés határozatát. A fejedelemmel előlegesen megegyezvén, kész fogalmazványban a következő pontokba foglalt egyezséget jelentették be a rendeknek:

Nos Stephanus Rozas primarius, Caspar Zeöcz (Szücs)

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum trium Nationum Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum, in Generalibus eorum Comitiis, in Civitate Alba Julia ad diem 23. mensis Apr. 1638. indictis, celebratis Conclusi. — Veszely. i. m. 255. l.

regius Judex, ceterique Cives et senatores, ac universitas Incolarum et Inhabitatorum civitatis Colosvár, receptam unitariam Religionem profitentium etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Hogy mivel az elmúlt esztendőkben, a mi kegyelmes urunknak, a méltóságos tekintetes és nagyságos Rákóczy György urunknak, isten kegyelmességéből Erdélyország fejedelmének, Magyarország részei urának és székelyek ispánjának ő nagyságának etc. értésére lévén, hogy városunknak elei, isten után gubernálói, úgy mint a polgári társaság a centum paterek között az orthodoxa religión levő atyánkfiai közül, mind alsó és felső tanácsban nem volnának, noha ő nagysága minket tanácsul requiráltatván, intett kegyelmesen, hogy az országnak unióját is szemünk előtt viselvén, az orthodoxus atyánkfiai közül is bizonyos személyeket vennénk nemcsak a felső, hanem az alsó tanácsban is: mindazáltal mi arra, úgy és oly állapottal, a mint ő nagysága akkor tőlünk kívánta, nem mehetvén, és ő nagysága látván közöttünk a religió végett való egyenetlenséget és gyűlölséget és azt akarván atyaiképen szép egyességre hozni közöttünk, e mostani generalis gyűlésben, melyet ad vigesimum tertium diem Aprilis promulgáltatott volt ő nagysága országának, propositióiban a statusok eleibe támasztotta volt ez dolgot is, kévánván ennek igazítását a statusoknak deliberatiójok után articulusban való irás által jó helyben állatni. De mi inkább akarván ő nagysága kegyelmességéhez ragaszkodnunk, mint sem az országnak ebben való deliberatiójához támaszkodnunk, ő nagyságát becsületes atyánkfiai által alázatos könyörgésünkkel megtalván és ez dolgot azok által tractálván, végre az alább megirt, örökké megmaradandó articulusokra mentünk és léptünk.

Először. A mely articulusokat a mi kegyelmes urunkkal ő nagyságával végeztünk, mindazokat minden részeiben nem különben tartjuk és observáljuk, mint több szt. királyoktól és fejedelmektöl confirmáltatott uniónkat.

Másodszor. Négy esztendő alatt huszonöt orthodoxa

religión levő embereket beveszünk a száz emberek közibe, avagy azt cselekesszük, hogy a míg az huszonöt orthodoxa religión levő atyánkfiainak számok be nem teljesedik, a magunk recepta unitaria religiónkon való embereket a száz emberek közé be nem veszünk, s az huszonöt számból álló orthodoxa religión valók megmaradván mindenkor in perpetuum, a száz ember között a többi álljon a mi unitaria recepta religiónkból, úgy mint hetvenöt személy.

Harmadszor. Mindenkor az alsó tanácsban, úgy mint a polgári tisztre három orthodoxa religión levő atyánkfiait beválasztjuk. De mostan egy elsőben ilyen móddal, hogy az jövendő karácsonban Filstich Lőrinczet polgárrá választjuk. Ezerhatszáz harminczkilencz esztendőben, ha azt éri, Váradi Miklóst; ha ő meghalna, mást az orthodoxa religión lévő atyánkfiainak az elei közül. Ezerhatszáznegyven esztendőben meg harmadikat. Annak utána pedig e rendtartást úgy continuáljuk, hogy ha ki a három közül meghalna, avagy ha a felső tanácsban vitetnék is, de seccesivis semper temporibus az alsó tanácsban a polgárok között, ex praecipuis, három orthodoxa religión levő atyánkfiait tartunk continue in perpertuum mindenkor, úgy, hogy a felső tanácsban levő huszonöt orthodoxus az alsó tanácsban való három orthodoxus személyekkel együtt huszonnyolcz személyekből állók legyenek.

Negyedszer. Az orthodoxa religión való atyánkfiai közül is a bíróválasztást ennek utána megengedjük és in perpetuum usurpáljuk. Ilyen móddal mindazáltal, hogy a mint városunknak régi ususa szerint senki ennek előtte is a bíróságnak tisztire nem juthatott, hanem ha egyéb tisztektől üres volt is, de a sáfárságnak és adószedésnek tisztin elsőben által kellett menni, mivel a két tisztviselés által tudhatja meg városunkban levő minden rendbeli embereknek sorsokat, állapotjokat s a városnak minden teherviselését. Igy azért ezután is ez observáltatván, az orthodoxa religión levő atyánkfiai is elsőben a két tisztnek viselésén altalmenvén, annak utána istentől s az embereknek commune suffragiumából választassanak. És annak utána azon módot minden negyedik

esztendőben az orthodoxus atyánkfiai közül való bíróválasztásban fogyatkozás nélkül megtartjuk és continuáljuk. Ezt a módot és rendtartást pedig nem a tisztviseléstől való elidegenítéstől való elidegenítésre s orthodoxa religión levők gyalázatjára cselekeszszük, hanem ab antiqua mindenkor e mód tartatott meg közöttünk.

Ötödször. Városunkban az orthodoxa religión levő atyánkfiai templomikhoz, scholajokhoz és annak proventusihoz és ezek gondviseléséhez semmi nemű közünket nem mondjuk s nem tartjuk. Az orthodoxus praedikatorok és kántorok s mesterek házait szabadságban tartjuk, adót rajtok nem veszünk, sem más teherviselésre azokat nem kényszerítjük. Ez mindazáltal az ott lakó, mind a két ecclesiában szolgáló személyekről értetvén.

Hatodszor. Az ország közönséges uniója ellen semmi úton módon és szin alatt az orthodoxa religiónak s azon lévő atyánkfiainak oppressiójokra nem igyekezünk, s személyek ellen religiónkra nézve gyűlölséget, haragot, boszúállást nem viselünk, kárt nékiek nem teszünk; ha pedig ez ideig a religió miatt valami idegenség lött volna is közöttünk, azt utrinque egymás között in perpetuum sopiáljuk. Hasonlóképen az orthodoxa religión lévő minden rendbeli atyánkfiai is mindezeket nekünk praestálják, az országnak közönséges uniója és mostani végzésünk szerint, ha az unióban specificált poenát el akarják távoztatni. Mindezeknek pedig a feljül megirt articulusoknak minden részeiben, czikkelyiben fogyatkozás nélkül való megállására és épen való beteljesítésére kötelezzük mi magunkat és successorinkat keresztyéni hitünk alatt, et sub ammissione omnium libertatum et immunitatum nostrarum ő nagyságának, a mi kegyelmes urunknak s legitimus successorinak, ez országnak választandó fejedelminek és a megirt orthodoxa religión levő atyánkfiainak s a következendő minden posteritásoknak in perpetuum. Sőt ezeknek megállásáról in authentico etiam loco, a hol ő nagysága akarja, készek vagyunk ő nagyságát és successorit ezen poena alatt assecurálni. Mely dolognak

bizonyságára adtuk ez mi subscribált, városunk pecsétével megerősített obligatoria és reversalis levelünket. [1]

Az e gyűlésen hozott törvények VII. articulusa így hangzik:

Értjük kegyelmes Urunk azt is, hogy az egyházi személyeknek is kevés injuriájok volna, némely nemes ember atyánkfiaitól; hogy azért az egyházrendeknek is bántódások és panaszok megszünjék, az országnak az egyházi rendekről és parochiákról irott articulusi hogy illibate és intacte megtartassanak: végeztük, hogy mind az egyházi rend, mind pedig az nemes ember atyánkfiai tartsák ahoz utrinque magokat.

II.

A deési országgyűlés 1638. júl. 1-én. — Az unitárius hitvallás feletti vita. — Az egyezség szövege. — A szombatosok elitéltetése.

Az unitáriusok és judaizálók ügyének rendezése, mint láttuk, a deési országgyűlésre halasztatott el. Ez 1638. júl. elsejére volt összehiva. Voltaképen nem is volt ez országgyűlés, hanem inkább egyházi *convent*; de a mely országgyűlési tagokból állott és fejedelem által hivatott össze.

Beke Dániel unitárius püspök és társai, továbbá Rávius Mátyás kolozsvári szász unitárius lelkész és társai, és a fejedelem által kiküldött bizalmi férfiak tárgyalás alá vették az unitárius hitvallást. Felkeresték a János Zsigmond fejedelem korában összeállított és az országgyűlésnek benyujtott unitárius hitvallásokat, hogy azok alapján határozzák meg, melyik az igazi unitárius hitvallás és mi az, a mi abban a

[1] Datum in Civitata Alba Julia, instante Generali Dominorum Regnicolarum trium nationum Transylvaniensium, et partium Hungariae eidem annexarum Congregatione, die decimo mensis Maji. Anno 1638. Mich. *Samarjai*, Casp. *Beytsi*, Steph. *Bácsi*, And. *Haerman*, Mich. *Nyiró*, Casp. *Kovács*, G. *Nickel*. Ker. Magvető. IX. k. 152—155. l.

[2] Teutsch. i. m. 113 l.

zsidósághoz vezet. Tudjuk, hogy maga Dávid Ferencz is 1579-ben azért lett elitélve, mert ujítónak tartották, mert «az ő agyától koholt tudományt követvén, elhagyta az ecclesia egységét.» Most is az a vád emeltetett, hogy a zsidózók a bevett unitárius vallás czége alatt terjednek és veszélyeztetik az unitárius vallás tekintélyét. Azt kellett tehát tisztába hozni, kik a zsidózók és kik az igazi unitáriusok.[1] A főkülömbség a két árnyalat között az volt, hogy a zsidózók egyáltalában nem imádták Krisztust, annak segítségét imáikban nem kérték, míg az unitáriusok Krisztus istenségét elismervén, azt «invocálták és adorálták».

Az előlegesen összejött unitárius lelkészek az 1578-ban János Zsigmond alatt elfogadott hitvallást vették alapul, mely szerint hiszik és vallják, hogy a Názáreti Jézus istennek egyszülött fia, a ki a szentirás értelmében istennek nevezendő:

1. mert a sz. lélektől fogantatott;

2. mert a szent lélek által felkenetett és mérték nélküli lelket nyert;

3. azon hatalom és dicsőség miatt, melyet az Atya adott neki az égben és a földön;

4. mert az Atya isten az idők teljességében adta őt nekünk, hogy általa üdvözöljünk és az örök élet örökségét elnyerjük.

Ezen Jézus Krisztust hisszük tisztelendőnek és imádandónak, mivel az Atya mindeneket adott a fiúnak és meghagyta, hogy azt hallgassuk, benne higyjünk, őt tiszteljük és

[1] Rákóczy Gy. fejedelem 1638. jún 30-kán kelt levelében irja Tolnay István sárospataki lelkésznek: «Ezen az terminuson de vera religione unitarii, sint ne, vel non, nem lészen semmi disputatio, hanem csak azt keressük ki, kicsodák azok a szombatosok, kik az recepta unitaria religióról exorbitáltanak az Judaizmusra, mert csak azok a recepta unitariusok, kik az úr az Jézus Krisztust invocálják, adoralják mint istent; de atyjától adásra nézve 1579 az mint David Ferenczet condemnálták volt, azok mind megvannak nékünk, s csak arra az rámára fogják most vonni őket. Ker. Magvető IX. köt. 155. l.

imádjuk; a tudomány és bölcseség minden kincsét benne helyezi el, hogy az ő teljességéből mi is kapjunk, hogy tisztelvén a Fiút, tiszteljük az Atyát, és hivén a Fiúban, higyjünk az Atyában is, mivel az Atya a fiúban tiszteltetik.

Valljuk, hogy Jézus ama valódi Messiás, míg a földön volt, közölte és most is közli lelki javait a hivőkkel az ige és a lélek által, azért segítségül hivandó; az Atyaisten által minden javak azért helyeztettek el benne, hogy azokat tőle kérjük és reméljük. Innét van, hogy midőn a földön megjelent, sokan folyamodtak hozzá mondván: Dávidnak fia Jézus, könyörülj rajtunk; Uram Jézus fogadd el lelkemet. Nem azért, hogy az atyaistent, a kitől mindenek vannak, hivassák, nem is oly formán, mint a hogy az Atyát hivjuk, mikor mondjuk: Mi atyánk stb., hanem azon oknál fogva, hogy abban, a mit az atyaisten nekie adott, biztosak legyünk Krisztus bő ajándékiről, azon igérete szerint: A mit az én nevemben kérni fogtok, megadatik nektek. Adok nektek bölcseséget; örök életet adok nekik.

Állítjuk a szentirással, hogy Jézus ama Krisztus, ki mondatik a mi fejünknek, most is az egyház királya s szelleme által kormányozza az ő hiveit s uralkodik az elevenek és holtak felett. Mert az atya azért adta nekünk Krisztust, hogy a hivőket vezesse és nekik örök életet adjon, s az ég alatt egyedül ő legyen, a kinek nevében üdvözülnünk kell. S ámbár I. Kor. 15-ben mondatik, hogy akkor lesz vége, mikor a Fiú átadja az uralmat az Atyának s mikor mindenek alája lesznek vetve, ebből még nem az következik, hogy a Krisztus most nem király, mert az is mondatik, hogy addig kell uralkodnia, míg mindenek alája vettetnek.»

Július 3-kán volt az első érdemleges ülés, melyen Haller István elnökölt. Minthogy a fejedelem azt kivánta, hogy elébb az unitáriusok versengése tárgyaltassék és csak azután a a zsidózók ügye, Haller felhivta az unitárius két félt, hogy szabad vitatkozás útján mutassák meg igazaikat. Rávius Mátyás volt a vádló s így övé volt az első szó. Utána rögtön a vádlott fél, Beke Dániel püspök nyilatkozott. Mind-

ketten hálájukat fejezték ki a fejedelem iránt, hogy alkalmat nyújtott az ügy tisztába hozatalára. Haller elnök röviden válaszolt nekik. Következett a tulajdonképeni tárgyalás, melyet szintén Rávius nyitott meg, előadván abbeli vádját, hogy Beke és követői ujítók, mert nem tartják meg a Zápolya János Zsigmond korában megállapított régi unitárius hitvallást. A vád igazsága csak úgy tünhetett ki, ha a hitvallás illető pontjai összehasonlíttatnak azon pontokkal, melyeket Beke pártjának hivei irtak össze. Mindkét fél felolvasta a maga confessióját; és a jelenvoltak nagy csodálkozással hallották Ráviusnak azon vádját a Beke-féle confessió ellenében, hogy az nem vág össze korábbi confessiójával, sőt hogy az nem is az igazi, mert abban a Krisztus imádása vagy teljesen tiltatik, vagy elhallgattatik, vagy kárhoztattatik.

Ezen súlyos váddal szemben a vádlott is előadta védelmét s annak meghallgatása után az érdeklett felek és a hallgatóság kiküldettek a teremből, hogy a gyűlés tagjai szabadon, minden külbefolyás nélkül, dönthessenek. Ezután a gyűlés kijelentette, hogy hatáskörét az itélethozatalán kívül, a büntetés kimondására is kiterjeszti. Később a felek újra behivattak, hogy az eddig eszközölt vallatásokra vonatkozó észrevételeiket megtegyék. Meg is tették, de kifogásaik nem ismertettek el törvényeseknek; és mivel a vallatások rendetlenül vezettettek, kénytelenek voltak a tárgyalást félbeszakítani és a rendezés megtételére egy külön bizottság neveztetett ki.

Július 4-kén folytatták a félbeszakított tárgyalást. Mindenik fél a győzelem reményével védte álláspontját. S nemcsak papok, hanem világiak is belevegyültek a vitába; jelesül a főurak nevében Tholdalagi János kijelenté, hogy ők igenis imádják és igaz istennek ismerik a Krisztust. Ugyanezt nyilatkoztatta ki a püspök is, azzal indokolván Krisztus istenségét, hogy az atya átadta neki hatalmát.[1]

A következő két napon nem volt nyilvános ülés; de

[1] V. ö. *Haller* G. naplóját. Erd. Tört. Adatok IV., 48. és 49. l.

a jelenvoltak mégis azon törekedtek, hogy a két fél hitvallását egyeztessék ki. Az eredményt hátráltatta a sértett Bekének nyakassága, a miért júl. 7-kén a fejedelem megdorgálta s ezzel engedékenységre birta. Ugy jött létre a következő «conplanatio»:

«Az miképpen Dávid Ferencz condemnálása után Demetrius Hunyadi püspöknek idejében az unitaria religion levő miniszterek ezen megegyeztek, hogy az Úr Jézus Krisztusnak, az atya istentől adatott istenségét vallani, igaz istennek hirdetni kell és imádni és segítségül híni, segítséget tőle kérni, ez ellen pedig senki, se titkon, se nyilván ne tanítson, se ne szóljoh, sőt a szerint tanítson, prédikáljon és énekeljen, Jézus Krisztust pedig isteni tisztelettel imádják és directe segítségül hívják, úgy mint kinek hatalma vagyon üdvözíteni és el is kárhoztatni az embereket. Ez pedig az ecclesiastica disciplinának harmadik articulásának «de officio ministrorum» világosb declarátiójára az ecclesiastica disciplinában verbotenus beirattassék, kinek beirását nem difficultálhatják, mert in loco publico mind a püspök mellette levő miniszterekkel s mind pedig az unitaria recepta religion levő főemberek sponte megvallották. Az, mit azért ilyen publice vallottak és vallnak, méltán a disciplina articulusában is beirattatik.

A sacramentumok administrálásában is legyen a recepta unitaria religio és ecclesiastica disciplina szerint, a kisdedek, gyermekek, atyának fiúnak és szentléleknek nevében kereszteltessenek meg, az Úr vacsorájában a pohár a communicansok kezébe adassék, magok igyanak belőle, mint az unitaria magyar ecclesiában.

Az ecclesiastica disciplinát, úgy az mint már mostan, a recepta unitaria religiohoz conformáltatott, felvevén Ravius Mátyás, az ecclesiastica püspöknek elegendő gondviselése lészen rá, mostan az előbbeni tisztében és tisztességében beállatik és megtartatik.

Akárminemű injuriák és bántódások lettek volna ultro citroque Szőrös Mátyás és mellette lévők között és a püspök Dániel Beke s a hozzátartozó ministerek, kolosvári birák,

polgárok, a communitás s több unitaria recepta religion levő statusok között, azok mindenestől örök feledékenységben és amnistiában menjenek; és azokért sem most, sem ennek utánna is, egyik féltől is, sem titkon, sem nyilván, semmi nemű úton és pretextus alatt bosszúállás ne lehessen, ne is legyen: egymás ellen, ha káptalanokban avagy akárhol protocolumokban protestatiok és egyéb jövendő bosszúállásra való irások lettek volna, utrinque cassáltassanak és annihiláltassanak in perpetuum.

Mindazáltal a zsidózók és a Jézus Krisztus igaz istenségének és dicsőségének káromlói ez amnistiától most és ennekutánna is, in perpetuum excludáltassanak és pro exclusis habeantur.

Mentől hamarébb lehet az unitarius superintendens sinodust convocáljon és az unitaria confessiot és consensust s ecclesiastica disciplinat, a mint most eligazíttatott, minden unitarius miniszterekneк, mestereknek publicálja s igen serio injungálja, hogy mind miniszterek, mesterek és kántorok a szerint prédikáljanak, tanítsanak és énekeljenek, sub poena notae infidelitatis.

Azon sinodusban formáljanak és irjanak oly katekizmust is, mely conformis legyen per omnia a recepta unitaria confessióhoz, consensushoz és ecclesiastica disciplinához, a mint mostan eligazíttatott, mely katekizmust a jövendő terminusra reportáljanak a mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos személye elé és akkor jelen leendő tanács urak és táblabirái elé és ha a felül megiratott recepta unitaria religiohoz conformisnak találtatik, annakutána minden unitaria ecclesiákban és iskolákban a szerint tanítsák és tanulják.

Ha kik a mostani eligazított recepta unitaria confessio ellen vétenének, azoknak megbüntetésében való authoritást az országnak supremus magistrátusa, az unitarius püspöknek és consistoriumnak nem engedhet, holott ezelőtt való fejedelmek is azt az authoritást magoknak reserválták, a mint ezen dolog az országnak régi articulusából constal.

Ha azért az unitaria religion levők közül, akár eccle-

siastica s akár secularis personák legyenek, a most eligazíttatott recepta unitaria religio ellen tanítana, irna, vallana és újabb újítást indítana, ad instantiam directoris az országgyűlésre evocáltassanak és mint innovatorok és publicae pacis perturbátorok, comperta rei veritate, in nota perpetuae infidelitatis convincáltassanak.

Ha pedig az unitarius ministerek, mesterek külső rendtartásokban, erkölcsökben, magok viselésekben az ecclesiastica disciplina ellen delinquálnak, azokat püspök és a consistorium büntessék a disciplina szerint.

Ha kiknél akár ecclesiastica s akár secularis personáknál, oly könyvek, irások és káromlásra formáltatott képek volnának, melyek az mostan eligazíttatott recepta unitaria religio ellen valók, mindazokat a könyveket, irásokat és képeket minden ember felkeresvén, tartozzék a jövendő szent Márton napjára a fejérvári káptalanba bevinni, ennek utánna pedig, a féle könyveket, irásokat és képeket senkinek szabad ne legyen irni, nyomtatni vagy másunnan az országban behozni, sub poena natae infidelitatis.

Ha az unitaria religionak confessiója szerint könyveket irna is valaki, de azt kinyomtatni és kibocsátani, az országnak fejedelme híre nélkül semmiképpen ne merészelje, sub eadam poena notae infidelitatis.

Mivel pedig az aratás jelen lévén az unitarius püspök sinodust mostan mindjárást nem convocálhat, concludáltatott, hogy az mostani eligazíttatott unitaria recepta confessiót és complanatiót leiratván és kezekben vévén, innét ecclesiájokban redealván, az unitarius ministerek, ecclesiájokban első conciójokban publice publicálják és annak vallására s követésére és megtartására minden alattok levő hallgatókat kényszerítsenek.[1]

[1] Actum in Oppido Deés, die Septima Julii Anno 1638. Praesidente Illustrissimo Domino Principe Nostro, ac praesentibus ejusdem consiliariis, aliisque proceribus et primariis viris, per Status et Ordines Regni, ex tribus Nationibus, ac extra Unitariam Receptam Religionem, aliis tribus receptis in Transylvania, Confessionibus delegatis. Aláirva:

Ezen conplanatió pontjait a fejedelem és tanács urak jul. 9-én irtak alá.

Most már a zsidózók vagy a szombatosok ügye vétetett tanácskozás alá.

A szombatosok meg lévén idézve, nagy csapatokban jöttek fel Deésre s aggodalommal várták a felettök kimondandó ítéletet. Némelyek ingadoztak és utólagosan áttérés által akarták kikerülni a bajt. De a törvény értelme nem volt félremagyarázható s nem igen lehetett remélni, hogy attól akár a fejedelem, akár pedig a rendek eltérjenek. A közérzület is annyira ellenök volt ingerelve, hogy elítéltetésök bizonyos volt. Vétkük külsőleg abban nyilvánult, hogy vasárnap helyett a szombatot ünnepelték, husvétkor sótalan kenyeret ettek, a disznóhús evésétől tartózkodtak, családjuk tagjait meg nem keresztelték, hanem körülmetéltették. Volt olyan is köztük, a ki a Krisztust káromolta s ez főbenjáró bűnnek tekintetett. Most ezek mind bepereltettek. Az eljárás a nótaperben törvény által volt szabályozva s Rákóczy azt szigorúan megtartatta. Ki az 1635-ki országgyűlés által meghatározott terminust meg nem tartotta, az mind vád alá helyeztetett, fej- és jószágvesztésre ítéltetett.

A megjelenteket, kimondatván felettök az ítélet, a kamaraházzal szemben álló templomba zárták, honnét nagy csapa-

Rákóczy György fejedelem. Haller István, Kassai István, Tholdalagi Mihály, Zalánczy István, Rédey Ferencz, Czeffey László, Serédy István, Kőrössy István, Kemény János, Haller Péter, Balásházi László, Szénásy Péter, Nemes Tamás, Huszár Mátyás, Bassa Tamás, Fodor István, Kornis Ferencz, Wesselényi Boldizsár, Sulyok István, Mindszenti Gábor, Gávay Péter, Kamuty István, Cserényi János, Szerafin Bálint, Torma Péter, Petki István, Domokos István, Szentágotai Mihály, Goldsmidt Mihály, Forgács Bálint, Schuverisz Márton, Mann István, Szücs Lőrincz, Kolosváry Márton, Vég András, Scuteti Márton, Literatus Zachariás, Herman György, Szabó János, Kádár János, Beke Dániel, Francus Ádám, Rávius Mátyás, Tholdalagi János, Torma György, Mihály Dániel, Sárosy János, Kőrössy István, Farkas Ferencz, Gerőfy János, Bethlen Ferencz, Bejei Gáspár, Jó Mihály, Kovács Gáspár, Toroczkay László. — Ker. Magv. IX. 157—161. l.

tokban az ország különböző vidékein fekvő várakba szállították, hogy addig is, míg «észre térnek», várépítési munkára használtassanak. Az észretérés alatt azt értették, hogy az illető megbánva «tévelgését», újra felveszi a keresztséget.

Azóta, hogy Báthory István a székelyek leverése után tömeges perbefogásokat rendelt, hasonló per nem fordult elő Erdélyben. De Rákóczy György komolyan el volt tökélve a zsidózó felekezet kiirtására, nem gondolván meg, hogy vallási meggyőződés megváltoztatására csakis szellemi fegyverek, a meggyőzés és tanítás használhatók. A vádlottaknak legnagyobb része azzal mentette magát, hogy nekiek a törvényről, mely a zsidózást tiltja, tudomásuk nem volt, a püspök azt nem hirdette ki. De a mentség nem fogadtatott el; tömegesen fő- és jószágvesztésre ítéltettek.

Ilyenek voltak: Szabó István, János és Gáspár, Literáti Dániel, Kálbay János, Beke Katalin, ki fejváltság mellett maradt és özv. Géczy Istvánné kolosvári lakosok.

A főszombatos, Péchy Simon, nem jelent meg. Mikor az idéző levelet máj. 30-án kezéhez vette, beteges volt és azt mondá: «Az ő nagysága parancsolatját értem, mivel istennek fogságában vagyok, ő felsége dispositiójában vagyon életem, addig nem tudom mi következhetik, melyre nézve nem tudok kegyelmeteknek semmi bizonyost mondani.» Minthogy a kitűzött időre gyengélkedése miatt nem jelenhetett meg Deésre, jul. 7-én Szenterzsébeten hallgatták ki. Az ellene tanuskodó harminczhárom egyén nyilatkozataiból kitűnt, a mi különben is tudva volt, hogy ő ragaszkodik zsidó nézeteihez, a szombatot ünnepli, kovásztalan kenyérrel áldozik, nem eszik disznóhust és iskolát tart. Ezek alapján — három napi haladék mellett — fő- és jószágvesztésre ítélték. Hasonló ítélet mondatott ki több családtagjára nézve, jelesül leányára Zsuzsannára, a ki Kénosi Ferencz neje volt; Krisztinára, a ki Farkas Ferencznek felesége és Juditra, ki Angyalos István neje volt. Ez utóbbival együtt elitéltettek Borsos István és neje Vallon Borbála is. Nem kerülte el az elmarasztaló ítéletet Rákóczy egyik előkelő tanácsosának,

Keresztessy Pálnak özvegye, Kendeffy Zsófia sem, a ki ügyvéd által védelmeztette magát. Az elitéltek közt voltak még Orbán Ferencz Udvarhelyszékről, Szentmiklósy Mihály, Péchynek udvari papja és ugyanennek Margit nevű hajadon leánya.

A legsúlyosabb váddal illetettek közé tartozott Toroczkai János, kolosvári ötvös, a Máté püspök fia, a ki bolond ésszel «káromolta a Krisztust». Nemcsak istenségét tagadta, hanem mint embert is gyalázta. «Jőne csak a földre — mondá meggondolatlanul — a szőlőbe küldeném, hogy dolgozzék.» Ezzel valószinűleg a szőlőbeli munkásokról szóló bibliai parabolát akarta kicsúfolni. Ehhez képest az ő elitéltetése is bibliaszerű, s az itélet végrehajtása nagyon is tragikus volt. Ugyanis jul. 17-én Deésen öt czigány által agyonkövezteték, nejét pedig a városból «kiperengéreztették». Egy Csipár nevű kolosvári tanácsost, mivel szintén káromolta a Krisztust, a bitófa alatt elszenvedendő hatvan botütésre itélték. Ezek kétségen kívül kemény büntetések voltak, melyeket az illetők frivolitása csakis érthetővé tesz, de nem igazolhat. A vallásbeli meggyőzés vagy tévelygés maga nem sújtatott oly keményen. Mutatja az, hogy az alsóbbrendű megidézettek, ha visszatértek a keresztyénségre, csakis dorgálásra itéltettek.

Péchy Simont és papját, továbbá Orbán Ferenczet és többeket Kővárba küldtek. Voltak olyan perek is, melyek az őszi novemberi gyűlésre halasztattak. Ilyen volt Paczolay Péterné Kornis Borbála ügye, melynek vizsgálatából kitűnt, hogy ő még a perbefogatás előtt, jun. 14-én újra megkeresztelkedett. Ezen tény alapján Paczolayné ügyvédje a védelem folyamán erősen hangsúlyozta, hogy védencze, a ki tényleg áttért az unitarius vallásra, a ki azóta urvacsorával is élt, a ki disznóhust eszik és szombat mellett a vasárnapot is megszenteli, nem itélhető el úgy, mint azok, a kik tényleg a zsidózásban találtattak. A törvényszék ennek következtében felfüggeszté itéletét addig, míg e tekintetben az unitarius zsinat nem dönti el az előleges kérdést: vajjon Paczolayné tekinthető-e valóban unitariusnak vagy nem?

Ezzel a szombatosok ügye ezen országgyűlésen befejez-

tetett, néhány fontosabb esetnek végeldöntése az őszi gyűlésre maradván.

Hogy az ily szigorú eljárás megdöbbentette őket, az kétséget nem szenved. Hatalmuk megtört és azontúl nyiltan senki sem merte magát szombatosnak nevezni.[1]

III.

A beszterczei gyűlés folytatja a szombatosok elleni pert, Paczolayné a zsinat határozata szerint elitéltetik. — Péchy Simon jótállás mellett kiszabadul s áttér a református hitre.

Az 1638-ki novemberi országgyűlés Beszterczére volt összehíva. Itt a franczia követ fogadtatásán kívül a szombatosok ügyének befejezése is napi rendre volt kitüzve. Itt tárgyalták Paczolaynénak, Péchy Simonnak és leányának Margitnak ügyét.

Az elsőnek ügye, mint láttuk, a legközelébb elmúlt gyűlésen függőben maradt volt, míg az unitarius zsinat nem dönt benne. Ez pedig egy előleges vizsgálat alapján, melyből kitünt, hogy Paczolaynét gyermekkorában atyja Kornis Ferencz megkereszteltette ugyan, de anyja a zsidozó vallásban neveltette, aug. 11-én kijelenté, hogy *nem* tartozik az unitarius hitfelekezethez. Természetes, hogy a zsinat ezen kijelentése következtében az országgyűlési törvényszék nem mondhatott egyebet, mint azt, hogy Paczolayné tévelygő s ennélfogva fő- és jószágvesztésre itéltetik. Péchy leányának, Margitnak ügyét Rákóczy kegyelem útján intézte el; talán azért, mert atyja Simon, testben lélekben megtörve, hajlandónak mutatkozott a megtérésre. Egy sereg főur vetette magát közbe s nov. 11-én kezességet vállaltak érte, hogy megszabadíthassák a fogságból. A kezeslevélben hivatkoznak arra, hogy az 1635. évi országgyűlés kimondotta, miszerint a zsidózó tévelygésben levők azon év karácsony napjáig a négy bevett vallás bármelyikébe lépni tartoznak; ha pedig ezt meg nem teszik,

[1] *Szilágyi S.* Erd. orszgy. X. 17—29. l.

akkor a «fiscalis director» által bepereltetnek. Kimondatott az is, hogy az illetők a legközelebbi gyűlésen minden ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztandók. De sokan evvel nem gondoltak; és a bevett négy vallás egyikére sem tértek át, hanem megátalkodottan megmaradtak tévelygésökben. Ezek azonban különböző okoknál fogva mind ez ideig be nem pereltettek. Ez most az 1638-ki országgyűlésre halasztatott, melyen ezen kívül az unitariusok ügyének is el kellett dőlnie. A zsidózók megidéztettek Deésre jul. 1. napjára és ott, mivel a fent idézett törvény értelmében más bevett vallásra át nem tértek, fej- és jószágvesztésre itéltettek. Ezek között volt szenterzsébeti Péchy Simon is, ki «azon vakmerőségben találtatván és az országtul prefigáltatott terminusig a recepta religiók egyikére is az zsidózó tévelygésből meg nem térvén, citáltatott és azon sententiában esett volt . . .» Ezért a fejedelem az ellene kimondott és kihirdetett itélethez képest, őt is fogságra vetette, javait pedig elkobozta.

Azonban a rendek közül többen, jelesül: Ugron Pál, Apaffy István és Székely Boldizsár kéréssel járultak a fejedelemhez, hogy bocsássa meg vétkét. Ezt a fejedelem meg is tette, de csak azon feltétellel, ha az illetők kezességet vállalnak érette tizezer forintig azért

1. hogy immár vénségére az igazságot isten kedve ellen is vele megismertetvén, abban állhatatos, tökéletes, nem képmutató leszen.

2. sem titkon, sem nyilván, szóval, irás, izenet és egyezés által nem practikál, senkivel olyanokkal s oly dolgokban magát nem elegyíti, melyért derekas és helyes gyanut vonhatna magára.

3. Igaz, tökéletes hazafi és a fejedelemnek ő nagyságának is olyan híve leszen, hogy érette életét is elfogyatni kész és a mit a fejedelem megerősít, azt Péchy Simon is praestálja.

4. Erdély határán kívül a magyarországi részekbe, sem máshova nem megyen; de itt az országban szabad járáskelése legyen.

5. Valahonnan kezébe mennének levelek vagy oly tanácskozásokról és emberekről lenne tudomása, kik a fejedelemnek ártalmára lehetnének, azokat ő nagyságának nemcsak bejelenti, hanem azokat elfogván, ő nagysága kezébe küldi, a levelekkel ugyanazt cselekszi és a dolgot bejelenti.

6. A szenterzsébeti udvarházat az ott levő jobbágyokkal együtt, továbbá Szentábrahámot, a sárdi portiót, Héjasfalvát, melyekben összesen 70 jobbágy van, a fejedelem — noha nem tartoznék vele — kegyelemből visszaadja Péchy Simonnak és nejének Barabási Katának, hogy azokat holtig birhassák.

Ezért Péchy Simon és neje ezer tallért fizetnek a fejedelemnek, úgy azonban, hogy ezeknek holta után ezen összeget letévén, az örökösök tartoznak ezért azon fentemlített udvarházat és jószágot kezükből kibocsátani. Ha pedig azon udvarháznak és jószágnak tulajdonjogát még azok életében akarná a fejedelem valamely hívének átadni, a statutiót pure engedik véghezvinni. Addig is, míg birják, a jószágot nem pusztítják, nem kevesbítik és idegennek el nem adják, sem gondviseletlenség miatt szándékosan meg nem rontják. Péchy Simon azonfelül törvényes egyének előtt a fejedelem kívánságára bármikor kijelenti, hogy semmi néven nevezendő tulajdoni just magának, haeresinek, posteritásinak vagy legatariusinak, sem titkon, sem nyilván, az ő nagysága kegyelmessége nélkül semmi jószágában fen nem tart.

Ezek voltak azon feltételek, melyek alatt az urak, bizonyos összeggel jótállást vállaltak Péchy Simon személyeért;[1]

[1] Jótállók voltak: Barcsai Zsigmond 1000 frtig; Mindszenti Gábor szintén 1000 frtig, Nemes Tamás 1000 frtig, Dániel Mihály 1000 frtig; Ugron Pál 1000 frtig; Apaffy Györgyné és fia István 1000 frtig; Bagothay István 1000 frtig; Orbán Péter 1000 frtig; Tordai János 500 frtig; Domokos Pál 500 frtig; Henter András, Székely Boldizsár, Miháczy Demeter és Kispál Bálint együtt szintén 1000 frtig; Derzsi Mihály 500 frtig; Menyhárt György 400 frtig; Veres György 100 frtig; Gál György 100 frtig; Bú Tamás, Szép Antal, Vajda András és Gálfi Márton 100—110 frtig. Keresztyén Magvető XVIII. k. 309—311. l.

kijelentvén azt is, hogy ha ő ezen pontok ellen vétene, «eo facto halál legyen a fejére érette». És ha a kezesek az ő személyét nem adhatnák a fejedelem kezébe, ez minden akadály nélkül rajtuk vegye meg és jószágukat exequáltathassa, minden jogorvoslat keresésének kizárása nélkül.

Péchy Simon, meghatva az iránta részvétet mutató urak ezen eljárása által, nehány hónap mulva csakugyan áttért a reformált vallásra s ennek alapján a fejedelem 1639. máj. 21-én kegyelmet adott neki. Ezt látva a többi szombatosok, mint vezérét elvesztett nyáj, elzüllöttek és egymás után visszatértek részint a reformált, részint az unitarius egyház kebelébe. S ezzel ez ügy, legalább egy időre, befejeztetett.

IV.

Az 1639. májusi országgyűlés határozatai. — Az 1640-ki fehérvári országgyűlés. — A katholikusok sérelmei.

A fejedelem 1639-ben hadi készületekkel és diplomatiai alkudozásokkal volt elfoglalva.

E közben tartotta meg május elsején a fehérvári országgyűlést, mely a várak építésére új adókat szavazott meg. Intézkedések történtek az oláh papok viszonyainak rendezéséről és a vasárnapnak megszenteléséről. Ugyanis a műveletlen oláh nép között gyakran jobbágyi osztályból származott papokat alkalmaztak, kiknek fiai már nem akartak a jobbágyok közé soroztatni; mi ellen azonban a magyar nemesek tiltakoztak. Ugyancsak az oláh papok műveltsége alacsony szinvonalának volt tulajdonítható azon eljárás, hogy a házasfeleket mellékes tekintetekből egymástól elválasztották, a minek erkölcsileg igen rossz következései voltak.

Hogy e viszonyoknak gát vettessék, a következő törvények hozattak:

V. Articulus. Vagyon panaszunk kegyelmes Urunk az oláh papokról is, kik szintén olyan praerogativával akarnak élni, mint szintén az magyar praedicatorok; végeztük azért

és concludaltuk, hogy az olyan oláh papok tartozzanak földes uroknak honorariumot adni és az örökös jobbágyból álló oláh pap fia legyen jobbágy és föl is kérhessék. Az melyek pediglen az oláh papok közül, valami mód nélkül való dolgot cselekednének, házasokat egymástól elválasztanának, az oláh Püspökök és Esperestek, az ő régi vallások s rendtartások szerint annuatim, minden visitatiókor az olyanokat kikeressék és megbüntessék kedvezés nélkül. Ha pedig meg nem büntetnék, comperta rei veritate, mind Püspök s Esperestek tisztektől priváltassanak.

VI. Articulus. Az Hunyadmegyebéli nemes atyánkfiai jelentik kegyelmes Urunk, hogy az kik közülök tanulásnak okáért gyermekeket Szászvárosra adnák scholában, ha ott meg találnak halni, nagy summa fizetésen adnák ki gyermekeknek testeket. Végeztük azért, hogy ezután az olyan megholt gyermekeknek testeket ne tartozzanak pénzen megvenni, hanem szabadoson vihessék el onnét és in genere minden helyről. De ha ott halottjoknak harangoztatni akarnak s praedikátorokkal és mesterrel s deákokkal tisztességesen kikisértetni kivánnak, az olyanért illendő béreket adják meg.

XII. Articulus. Az székely uraink s atyánkfiai jelentik kegyelmes Urunk, hogy szentegyház jobbágyi lévén sok falukban közöttök, egyenlő terhet az falusival viselni nem akarnak; végeztük azért az Nagyságod kegyelmes tetszéséből is, hogy az mely jobbágyok tulajdon az szentegyház fundusán vannak, azok ne tartozzanak az falu között való tehervitelléssel, azon kivül a mely földet vagy testamentomban legáltak az szentegyház vagy falu közönséges földére telepítettek jobbágyokat, az olyanok az faluval tartoznak mindenekben egy terhet viselni.[1]

XXI. Articulus. Tetszik ez is, kegyelmes Urunk, hogy ennek utána senki vasárnapokon szőlőt ne szedjen, hanem akkor nyugodjék és az Isten parancsolatja szerént azt az

[1] Veszely i. m. 256., 257. l.

napot szentelje meg sub poena 12. floren. hungaricalium és a kik ez ellen impingálnak, exequálják az ott való tisztek, polgármesterek, város birái és az viceispánok s szolgabirák.[1]

A törvények máj. 20-án erősíttettek meg.

Ezen országgyűlés bezárása után érkezett Erdélybe Bercsényi Imre, mint a bécsi udvarnak megbizottja, hogy tudomást szerezzen magának Rákóczy terveiről és gondolkodásáról. Bercsényi nem akart hivatalos szint adni küldetésének. Elébb magánlátogatásokat tett a katholikusok között és csak azután kereste fel a fejedelmet Gyaluban, máj. 25-én. A fejedelem úgy, mint Bercsényi, eleinte gondosan került minden kényes kérdést, míg barátságos asztalnál rá nem került a sor Magyarország viszonyaira is. Rákóczy poharat emelt a császár egészségére. Bercsényi bizalmaskodása oly tárgyakra vezette a beszélgetés irányát, melyek a fejedelmet mélyen érdekelték és őszinteséggel kitárta nézeteit a magyar viszonyokra nézve. Szerinte a magyar király három módon fegyverezheti le ellenségeit: 1. adjon országának vallásszabadságot; 2. adja vissza phalzi Frigyes fiának Pfalzot és 3. kárpótolja a károsultakat. Az eszmecsere folytán Rákóczy különösen az elsőre fektetett súlyt, t. i. hogy a protestánsok ne háborgattassanak vallásuk szabadságában. Éppen nem titkolta, hogy e miatt Ferdinánd ellenségei őt is megkeresték s folynak a tárgyalások.

Körülbelül egy évig folyt e tárgy felett a csendes tanácskozás, miközben az erdélyi katholikusok is oly értelemben szólaltak fel, hogy a fejedelem által hangoztatott vallásszabadság az erdélyi katholikusokra is alkalmaztassék. Ugyanis Rákóczy a vallástürelem dolgában nem volt követője Bethlen Gábornak. Mint láttuk, a bevett vallások jogait nem sértette; de minden alkalommal kész volt a más felekezetek terjesztésére czélzó minden mozgalomnak útjába állani. Igy tett a judaizálókkal, az unitáriusokkal és így tett a katholikusokkal is. Különös ellenszenvvel viseltetett a jezsuiták iránt, a miért

[1] U. o. 114. l.

Eszterházy nádor nem egyszer szemrehányásokat tett neki. Mint erős kálvinista, azt akarta, hogy az ő hite legyen uralkodóvá Erdélyben. Innét volt az a sok panasz nemcsak az unitáriusok, hanem a katholikusok részéről is.

Mikor Rákóczy 1640. márcz. 15-ről ugyanazon év *április 24-ére Fehérvárra* összehívta az ország rendeit s ezek részt vettek a fejedelem kisebbik fiának, Zsigmondnak nyilvános közvizsgáján, a katholikusok felléptek sérelmeikkel és azoknak orvoslását követelték. Fősérelem gyanánt emelték ki, hogy nincs püspökjük, a vicarius jogai meg vannak szorítva s általában a katholikus papok hivatalos működésökben sok akadályba ütköznek. A sérelmek irásba foglaltattak.[1]

Ezekben előadatik, hogy ámbár a katholikus vallás bevett vallások közé tartozik, az azt követőknek még sem szabad sem püspököt, sem vicariust tartaniok, a ki jogosan ügyelne fel a katholikus népre és papokra. A többi bevett vallásoknak, még az oláhoknak is saját püspökeik vannak, kik egyházaik felett a hatóságot gyakorolják. Panaszképen említik továbbá azt is, hogy oly helyeken, a hol kevés katholikus lakik, nem engednek katholikus papot az egyházi functiók végzése végett; már pedig a f. é. 10. t.-cz. szerint saját házában mindenkinek szabad katholikus papot tartani. Sőt nemcsak az történik, hogy némely helyen tarthatnak katholikus papot, hanem még egy napra sem bocsátják be. Pedig ott van az 1630-ki törvény. Mert ámbár valamely vallásnak némely helyen nincs is szabad gyakorlata, mégis szükség esetén gyermekkeresztelés végett mindig szabad volt a papoknak olyan helyekre elmenniök.

Panaszkodnak továbbá, hogy a bán Lugosban rosszul bánik a katholikusokkal; a könyöradományt gyűjtő katholikus papokat elfogatja; a karánsebesi főpapot nemes emberek

[1] Az erre vonatkozó adatok datuma nem vág egészen össze, de a tény maga kétségtelen. Szilágyi S. május közepére teszi a katholikus sérelmek beadását. Lásd országgyűlési eml. X. 48. lap. Az országos levéltárban találtató okmányok szerint pedig aug. közepére adattak be a sérelmek.

által háromszor halállal fenyegette, ha a katholikusok vizsgálatára Lugosba jön, mint az előtt tette.

Elmondják azt is, hogy a fejedelem praefectusa, nem tudni a fejedelem parancsára-e vagy önhatalmúlag, István jezsuita atyát Gyulafehérvárból kiutasította. Kérik azért ő nagyságát a fejedelmet, hogy fejedelmi esküjéhez képest biztosítsa a katholikusoknak vallásszabadságát.

Erre a fejedelem azt válaszolta, hogy megengedi, miszerint a belföldi papok közül vicariust választhassanak magoknak, de úgy, hogy az egyházi látogatások alkalmával visszaélést ne kövessen el s hatalmát a kellő korlátokon túl ne terjeszsze. Ő megtartja az ország törvényeit, melyekhez a katholikus status ragaszkodik; úgy tudja, hogy senki sem háborgatja és senki nem üldözi őket. A lugosi bán ellen tett panasz alaptalan. Ha a török tartományokból átjött emberekre és egyházi személyekre felügyel, azt jogosan és kötelességszerűen teszi. Hogy idegen tartományból az ő tudta nélkül jöhessenek be emberek, azt nem lehet megengedni. A mi a praefectus által kiutasított jezsuitát illeti, az szintén helyesen történt, mert 1. a páter az ő tudtán kívül jött be az országba, 2. katonaruhában jött be, 3. nem elégedvén meg a római katholikusok igazgatásával, a törvénykezésbe is beavatkozott és 4. a mi fő, a ki elolvassa a múlt évek törvényeit, e sérelmet megszűntnek fogja találni.

A katholikusok azonban nem voltak megelégedve a fejedelem válaszával. Újra folyamodtak hozzá. A vicariusra vonatkozólag megjegyzik, hogy ha korlátozva csak belföldit lehet választani, akkor nincs teljes vallásszabadság. Ha pedig a belföldi egyházi személyek közül a fejedelem adna nekik vicariust, az még inkább sérelmet okozna, a mennyiben a bevett vallásfelekezeteknél ez nincs szokásban. Sem a fejedelem udvari papja, Geleji, sem a kolosvári lelkész nem belföldi. Radványi Bálint püspök sem az országban született. De a főbaj az, hogy a belföldiek részint vad házasságban élnek, részint felszenteletlenek és rossz életű emberek, a kik a népnek inkább botrányára, mint javára lennének. Ilyenek

közül vicariust választani nem lehet. Azt, hogy a fejedelem a törvényt meg akarja tartani, köszönettel veszik és kérik, intse meg a kolosvári birákat, hogy a katholikus papok által végzendő temetéseket ne akadályozzák. A karánsebesi ügy nem úgy áll, a mint a bán állítja; kérik tehát, parancsolja meg a bánnak, hogy ezután a karánsebesi főpapot ne akadályozza a katholikusok látogatásában. A kiutasított jezsuitát ártatlannak mondják. Az 1588-ki törvény eltörültetett 1595. és 1599-ben. Az 1607. és 1630-ban hozott törvények a négy bevett vallást oly állapotban kivánják megtartani, a minőben voltak. Akkor pedig a jezsuiták bent voltak. Báthory Zsigmond és Bethlen Gábor behívták őket, a minek a rendek nem mondottak ellent. Ennélfogva kérik a fejedelmet, hogy e részben kegyelmesebb választ adni méltóztassék.

Adott is a következőkben:

1. Válaszszanak a katholikusok három egyént, a kikből a fejedelem fogja kinevezni a vicariust; ennek teljes joga lesz egyházi látogatásokat végeznie, úgy mint más szabad országokban van.

2. Az ország törvényei megtartatnak, különösen pedig az unió következő feltételei: A négy recepta Religióknak szabados exercitiumi engedtessenek és illibate megtartassanak ez országban és in partibus Hungariae huic Regno in corporatis az ország constitutiói megtartatván, hogy minden helyeken a major pars tartson vallásán való papot, a hol pedig exercitiuma valamely helyben valamelyik vallásnak nem volna is, betegek gyóntatására és szükség esetén gyermekek keresztelésére szabad legyen bemenni a maguk vallásán való papoknak. Három nemzetből állván az ország, ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban bántódása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak országgyűlés előtt is megtalálni ő felségét.

3. Ugyanaz a törvény alkalmaztassék a Lugosra menő papra nézve is.

4. Az uniónak megerősítésére mindenki köteles; de a fejedelem nem úgy érti az uniót, hogy a jezsuiták szabad

lakással birjanak az országban; a régibb fejedelmek sem úgy értették, hanem csak hogy némely helyeken.

A katholikusok még erre is megjegyzést tettek. Ők nem találnak az országban három alkalmas embert a vicariusságra. Erre a fejedelem azt felelte nekik: hozzanak Magyarországból; de ne jezsuitákat. Ezután megengedte nekik, hogy a franciskánus barát Salini István legyen a vicarius, a kinek hatalma legyen a székely papokat világi karhatalommal is engedelmességre szorítani.

Mikor a jezsuitákról és azok tanításáról beszéltek neki, boszusan mondá: «kérlek hagyjatok békét, nem tűrhetem őket birtokaimban». S mikor figyelmeztették, hogy a külföldön azt fogják mondani, hogy üldözi a jezsuitákat, ezt felelte: «mit bánom én, akármit mondanak». Nem is igen tűrte meg őket; de annyit megengedett, hogy a kik az országban vannak, azok a törvény korlátai között továbbra is bent maradhatnak.[1]

A katholikusok panaszaikkal Ferdinándhoz fordultak.

Ez alatt a rendek befejezték tárgyalásaikat. Az alkotott törvényeket pedig a fejedelem máj. 17-én erősítette meg. Ezek között a vallásra vonatkozólag csak ez állapíttatott meg:

XI. Articulus. Végeztünk volt arról is kegyelmes Urunk, hogy az oláhok is hatalmasul ne ragadnának feleséget magoknak: de abból meg nem szűnvén, most is azont cselekednek. Concludáltuk azért, hogy az hol ezután afélét tentálnának az oláhok és valamely oláh pap megeskütné őket, arról az oláh Püspök az papságot mindjárt vonja le s foszsza meg tisztitől: az oláhok pedig valahányan lesznek, a kik a féle elragadást, tolvajságot cselekesznek, külön-külön az ellen az Dominus Terrestris ellen, az kinek az földén cselekeszik az raptust, díjok szerint való hatalmon maradjanak; és ezen articulusnak vigorával, az olyan oláhokon exequálván az viseispánok és szolgabirák az Dominus Terrestrist contentálják róla. Az olyan ragadozó oláhokat pedig az vice-

[1] Szilágyi, X. 48. l.

ispánok és szolgabirák megfogván, büntessék érdemek szerént, mint olyan tolvajló, ragadozó embereket. Ha pedig valamely nemes ember az olyan oláh papokat oltalmazni fogja, a kik tisztekben excessust csinálnak; az olyan nemes embereket is citálják az viceispánok és büntetődjenek az Articulusnak continentiája szerént.[1]

V.

Az 1641-ki fehérvári országgyűlés ápr. 23.

A nádor szemrehányásokat tesz a fejedelemnek a jezsuiták és a munkácsi vladika miatt. — A fejedelem elintézi az ügyet. — Az országgyűlésen törvényt hoz a paráznaság ellen. — A törvény szövege.

Az a körülmény, hogy Rákóczy a katholikusok sérelmeit nem úgy intézte el, mint azt a katholikus rendek kívánták, alkalmat adott Eszterházy nádornak arra, hogy a fejedelemnek éles szemrehányásokat tegyen. Még 1640. decz 12-én a nála járt Bogády fejedelmi követ által megüzente neki, hagyjon fel eddigi törekvéseivel. Különösen megtámadta azért, hogy a jezsuitákat üldözi. Rámutat a magyarországi protestánsokra, kik hasonló üldözésekért feljajdulnak és nem hagyják magokat elnyomatni. Sok egyéb tárgy felhordása mellett panaszkodik, hogy nincs «jó confidentia» közöttük, azért kéri Rákóczyt, küldjön hozzá oly követet, «a kinek ő is hihetne» stb.

Rákóczy Bornemisza Pált küldé a nádorhoz, hogy a vitás kérdéseket oldja meg. A nádor azonban, mint mindig, úgy most is határozottan a katholikus álláspontra helyezkedett és a jezsuiták mellett harczolt. A fejedelem követe hivatkozott a jezsuiták furfangos és veszélyes működésére; hivatkozott arra, hogy egy jezsuita páter katonaruhába öltözködött, és úgy járt az országban téríteni. Ezt a fejedelem nem tűrheti, azért utasította ki azokat, a kik országa

[1] Veszely, i. m. 257. l.

békéjét veszélyeztetik. A nádor azt kivánta, hogy a kiutasitott pátereket a fejedelem befogadja és az erre vonatkozó rendeleteit vonja vissza.

Még egy más vallási kérdésben is közbenjáróul lépett fel a nádor, t. i. a munkácsi vladika ügyében. Tarasovics Vazul, mint tudományosan képzett és erélyes férfiú, Munkács és Máramaros megye vidékén görög püspökké választatott volt s Rákóczy e választást még 1634-ben megerősítette. A püspök buzgó unionista volt, — és hogy görög hívei között az uniót terjeszsze, erős rendszabályokhoz nyúlt; szokatlan adót vetett ki és azokat, a kik ezért a fejedelemnél panaszt emeltek, egyházi átok alá vetette. Rákóczy elfogatta a püspököt és a munkácsi várban elzáratta 1640. november havában. Homonnai János hiába igyekezett őt kiszabadítani; közbenjárásért a nádorhoz és a császárhoz folyamodott. Rákóczi hosszas üzenetek és tárgyalások után végre szabadon bocsátá a püspököt.

E közben, 1641. április 23-ra Fehérvárra országgyűlést hirdetett. Sok elintézni valója volt úgy az anyagi, mint erkölcsi téren is. Az előkelő családok között a paráznaság oly mérvet öltött, hogy törvény útján kellett annak megszüntetése iránt intézkedni. Meg volt idézve Mindszenti Gábor, Bánffy Miklós «ángyával, Bánffy Kristófnéval való paráznaságért», és ugyanezen nő többekkel együtt «sodomiért». Ezen erkölcsi bajok kétségen kívül egyrészt az erkölcsi érzék hanyatlásából, másrészt pedig a papoknak a házasságkötés körüli lelkiismeretlen eljárásából származtak. Ezt akarták a rendek megszüntetni a következő articulus által:

Látunk ilyen fogyatkozást is, kegyelmes Urunk, hogy ha valamelyik religión levő Ecclesiákban, bizonyos okokra nézve, valamely házasuló szemelyeket öszve nem esketnek, azok mindgyárast más religión lévő Ecclesiákba mennek, és ott absque omni metu et differencia öszve esketik őket: Végeztük azért egész országul, három nemzetül, hogy a modo in posterum akár melyik religión levő pap és praedikátor effélét tentálni ne merészeljen, sub amissione hono-

ris et officii, hanem az olyan házasulandó személyek lakó helyektől azon Ecclesiában levő Praedikátortúl és falusi Bírótúl és Esküttől hitszerént való Testimonialist vegyenek, hogy ők tisztességbeli jámbor személyek, és az köztük való házasságban semmi frans et dolus nincsen; alioquin a feljebb megírt mód szerint semmiképen ne merészeljék.[1]

VI.

Az 1642-ki gyulafehérvári országgyűlés febr. 16.

A Rákóczy és Eszterházy közötti viszony. — II. Rákóczy György fejedelemmé lesz. — Hitlevelet ad. — Vallási törvény. — A bürkösi szász gyülekezet ügye. — A fejedelem végzése. — Áz 1643-ki 1646., és 1647-ki t. czikkek az oláh papokról

A fejedelem és a nádor közötti viszony napról napra feszültebbé lőn. A fentebb érintett üzenetek keserű érzést hagytak Rákóczy szivében, a ki mindinkább megerősödött azon meggyőződésében, hogy az összeütközést nem lehet elkerülni. A nádornak mély érdeklődése az erdélyi jezsuiták iránt; továbbá azon törekvése, hogy minden jövendőbeli zavarokért és romlásért a fejedelmet tegye felelőssé; végre az a sok kihivó üzenet, hogy alázza meg magát a császár hatalma előtt, mélyen sértette önérzetét és fejedelmi méltóságát. Réz András követét Jakusith veszprémi püspökhöz küldé panaszaival. A nádor — úgymond — már azzal fenyegeti, hogy a császár, mihelyt a birodalmi ügyek tisztába jőnek, ellene fog indulni. Ő jobbnak látná, ha a császár megtartaná a bécsi békét s a jogtalanúl elszedett templomokat visszaadná. A török viszonyok csak romlanak, ha a nádor kibeszéli a török hireket stb.

A nádor nem maradt adós e vádakra. O sem egyenesen, hanem Kornis Zsigmond útján válaszolt, természetesen

[1] *Teutch* Urkundenbuch. I. 114. és 115. l. Veszely, i. m. 258. l.

szintén szemrehányólag, a mi az óhajtott egyetértést épen nem mozdította elő.

Rákóczy minden törekvését oda irányozta, hogy a portával való jó viszonya fenmaradjon és hogy a közelgő válsággal szemben Erdélyben a rendet fentarthassa. E végből elhatározta magát, hogy fiát II. Rákóczy Györgyöt, még életében utódjául választatja a rendek által. A szokottnál jóval korábban, t. i. február 16-ra összehívta az országgyűlést Gyulafehérvárra, mi nem kis aggodalmat okozott a császáriaknak.

A mint az országgyűlés tagjai összesereglettek, némi magán tanácskozás után február 19-én Kornis Zsigmond előterjeszté a fejedelem propositióit, melyeknek bevezetésében az új fejedelem megválasztása ajánltatik a rendeknek. Voltak, kik ezt nem tudták összeegyeztetni a szabad választás jogával, de nem akadt egy is, a ki azt nyiltan merte volna kimondani. A választás minden ellenmondás nélkül, de nem feltételek nélkül, megtörtént. II. Rákóczy György kénytelen volt választási feltételeket fogadni el, melyeknek ötödik pontjában arra is kötelezte magát, «hogy mindeneket személyválogatás nélkül a régi recepta religiókban, és azoknak szabados exercitiumokban megtart, és másokkal is megtartat, és egyik religión való Ecclesiákra is hatalmasúl nem küld és el nem foglaltatja ő Nagysága: Religióknak respectussáért is senkit is hazafiai közzül meg nem vét, hanem ebből minden személyválogatás és discretió nélkül az boldog emlékezetű fejedelemnek dicséretes példáját követi. Tudván azt minémű hasznos megmaradására volt mind ő Felségének mind pedig hazánknak ebbeli cselekedete».

Ennek elfogadása nem ment oly zajjal, mint Magyarországon, hol a főpapság minden koronázási diploma elfogadása alkalmával megkisérlette a katholicismusnak előjogait biztosítani. Itt a vallások teljes szabadsága tiszteletben tartatott; minél fogva minden ily törvény szivesen és könnyen elfogadtatott a rendek által.

A most hozott törvények között az V-ik articulus

szól a vallásról, intézkedvén, hogy az oláh püspök tudatlan parasztokat papokká ne szenteljen, s a kiket eddig a tudatlanok közül felszentelt, azokat tartozzék a papságtól megfosztani és az illető földesuraknak visszaadni, és pedig tisztének elvesztése alatt.

«Kegyelmes urunk, Fejedelmünk, honnan vévén az oláh püspök authoritást magának, nem tudjuk, de ekkediglen sok rendbeli atyánkfiainak irástudatlan oláh jobbágyokból, kik teljességgel csak parasztok, és az urok szolgálatját kerengik, fizetésért oláh papokat creált belőlük: végeztük azért a Nagyságod kegyelmes tetszéséből is, hogy az olyan tudatlan paraszt oláh jobbágyokból ezután semmi szín és praetextus alatt ne merészeljen papokat tenni, sub ammissione officii. Akiket pedig ekkedig is olyanokat tett volna papokká, azokat is mox et de facto, levévén a papságot rólok, bocsássa földes uroknak kezekbe, sub eadem poena».[1]

Ezen kívül csak egy vallási kérdés vette igénybe a rendek figyelmét: t. i. a bürkösi gyülekezet ügye. Itt a szászok és a magyarok között merült fel vita a papválasztás alkalmából. Ezért Fabinus János szász ev. lelkész áradozó beszédben kelt ki a magyar nemesség ellen.[2]

A kényszerűség vitte őt oda, u. m: hogy szavát felemelje a szász ev. egyház jogainak védelmére. Sajnálattal látja igazságát azon mondásnak, hogy mindenki csak addig élhet békében, míg a szomszédja akarja. A szászokat is szomszédjaik háborgatják; azért kell megtámadott kiváltságaiknak várát védelmezniök. A bürkösi szász ev. egyház századok óta birt tizedekkel, lelkészszel, templommal és paplakkal és földekkel. Ezt a magyar királyok és erdélyi fejedelmek

[1] Arliculi Universorum Dominorum regnicolarum Trium nationum Regn. Transylvaniae . . . . Albae Juliae febr. 16. Anno 1642.

[1] Joh. Fabinus, ev. Pfarrers zu Prethei 1642 auf dem Landtage zu Karlsburg gehaltene Vertheidigungsrede für die Rechte der ev. Ecclesie in Bürkösch gegen die Angriffe der dasigen ungarischen Adeligen, nebst dem darauf erfolgten Privilegio des Fürsten Georg Rákóczy. Archiv des Vereines für Siebg. Landeskunde Ujf. I. 203. sk. l.

is elösmerték. Az illető lelkész a háborús időben viselte a rendes és rendkívüli kiadások terheit, a közjó érdekében.

Azonban történt, hogy a magyar nemesek új lelkészválasztás alkalmából magyar papot kivántak behozni. A ref. püspököt rávették, hogy küldjön nekik magyar prédikátort. Ez meg is történt azon felhivással, hogy annak eltartásáról gondoskodjanak. Azonban azok a szász parochiára helyezték el a református lelkészt, és a tized egy részét annak számára lefoglalták. Székely Mihály, ki az egész bajnak okozója, az elhalt szász lelkész özvegyét a parochiából kiűzte, a parochialis föld jövedelmét elvette, a templom és a parochia kulcsait magához vette és a szász püspök részéről oda küldött vizsgáló bizottságot szolgái által fegyveresen akadályozta meg működésében. Ezen hallatlan, a fejedelmek és királyok diplomáit sértő eljárást a magyarok csak azzal indokolják, hogy ők többségben vannak és hogy kivánják, miszerint ők is részesülhessenek az isten igéjének hallgatásában. De valjon ebből az következik-e, hogy a szászok jövedelmei, tizedei átadassanak a magyarok papjának? Hiszen ezen következtetés szerint a nemesek birtokai is odaadhatók lennének a jobbágyok papjainak, mert a jobbágyok többségben vannak és azok is részesülni akarnak az isten igéjének hallgatásában. Ha a magyarok sokan vannak és akarnak papot tartani, gondoskodjanak annak jövedelméről is. Azt sem ismeri el szóló, hogy a szászok az oláhoktól jogtalanúl szednék a tizedet, mert azt a fejedelmek régen úgy határozták, még mielőtt egyetlen oláh létezett volna az illető területen. Hogy a fundus nemesi birtok, azt elismeri; de nem nemesi a templom, a paplak és a tized és más tartozmányok. Ezek a szász nemzet tulajdonai — ezeket a magyar királyok adományozták nekik. Felsorolása után a II. Géza, II. András, Zsigmond, Mátyás, Ulászló, Lajos, János és János Zsigmond királyok, továbbá az erdélyi fejedelmek kiváltságleveleinek, hivatkozik a szokásjogra és azon áldozatokra, melyeket a szász nemzet az érintett kiváltságokért hozott. Hiába hivatkoznak a magyarok azon törvényczik-

kekre, melyek a templomot a többségben levő felekezeteknek adják. A nemesek sehol sem képezik többségét a hallgatóságnak; sem az unitáriusoknál, sem a katholikusoknál, sem a helvét és ágostai hitvallásúaknál.

De ha igazuk volna is a magyar nemeseknek, még sem kellene a rendes, törvényes utat mellőzniök. Van törvény, vannak törvényszékek; mért nem folyamodnak azokhoz? A mióta a katholikusok által épített templomok különféle felekezetek kezébe jutottak, azóta sok törvény hozatott arra nézve, mely templomok és paplakok kinek tulajdonát képezik. Ezeket meg kell tartani. Hivatkozik a Kamutiak és Macskásiak őseire, a kik a szászok jó szolgálatait elismerték, a kiknek csontjai a szászok templomaiban fekszenek.

Mindezeknek elmondása után kéri a rendeket, hogy a régi fejedelmek tekintélyének tiszteletben tartása mellett, a törvények megszegőit fékezzék és a szászok jogait visszaállítsák.

Ezen beszéd után vegyes bizottság küldetett ki az ügy megvizsgálására. Kiküldettek a magyar nemesek részéről: Gerendi István, Székely Mihály, bürkösi Literatus János és kövesdi Szarka Albert; — a szászok részéről bedig: Szentágoti Mihály n.-szebeni királybiró, Thelesius György szász superintendens, Fabinus János esperes, Richelius Péter és Aquilinus Lázár lelkészek. Megállapodásaikat a következő pontokba foglalva terjesztették elő Rákóczy György fejedelemnek:

1. A bürkösi nemesi funduson két lelkész legyen, t. i. magyar és német.

2. A németet a szász egyház az eddigi szász egyházi szokás szerint válaszsza, nevezze és vezesse be; a parochiában az lakjék és a privilegiumok szerint birja a parochiának minden jogait, a censust és más terheket ő viselje.

3. A tizedek két egyenlő részre osztatnak, hogy minden lelkésznek két quarta jusson.

4. A földesúri patronusok a magyar lelkész eltartásáról gondoskodjanak.

5. A templom javítása a magyarok és szászok közös költségén eszközöltessék.

6. A magyar lelkész családjával együtt a magyar püspök alá tartozik.

7. Egyik fél sem háborgassa a másikat vallásában vagy bármely más ügyekben, hanem mindenki tegye a maga kötelességét.

8. Ezen egyes eset alkalmából más szász gyülekezetben senki sem indítson hasonló mozgalmat.

9. A helybeli lelkészeknek kijelölt tizedeket, nem kévékben, hanem a fejedelem diplomájának értelme szerint kalangyákban kell híven kiszolgáltatni.

10. Jelen feltételek megszegői 200 magyar forinttal büntetendők a főügyész javára minden további kereset kizárásával.

11. Tiszteletben a korosabb járjon elől.

12. A szónoklatra nézve azon rend tartandó meg, hogy az egyik az egész héten át, a másik a következő héten át végezze kötelességét a reggeli órákban.

13. Ha netalán halál, baj vagy épen a patronusok hanyagsága miatt a bürkösi egyház egy éven át magyar lelkész nélkül maradna, annak fizetése, vagyis a tized fele a közös templom építésére fordíttassék; a szász lelkész részéről ugyanez teendő. Ha pedig a nemesek valamely oknál fogva nem akarnának magoknak külön magyar papot tartani, a harmadik quarta szintén a szász lelkészre szálljon, a negyedik quarta pedig a templom építésre fordíttassék. Hasonlóképen ugyanaz történjék, ha a szászok vagy nem akarnának, vagy nem birnának szász lelkészt tartani, — ha tudniillik vagy pestis, vagy más szerencsétlenség következtében oly csekély számra jutnának, hogy a fogyatkozás miatt papra többé szükségük nem lenne. Ha viszont jövőben, kedvezőbb körülmények beálltával ismét birnának vagy akarnának külön papot tartani, akkor térjenek a jelen egységre és lépjen életbe ujra a mostani rend.

Ezen pontozatokat a fejedelem 1642. július 12-én ki-

állított diplomájával helybenhagyta, megerősítette és mind a világiaknak, mind az egyháziaknak megtartás végett kiadatta; azokat pedig, a kik ezt áthágják, kétszáz frttal büntetendőknek nyilvánította.[1]

Az országgyűlésen hozott törvényeket a fejedelem május 9-én szentesítette.

VII.

Az 1643-ki gyulafehérvári országgyűlés.

Április 24-től május 21-ig.

II. Rákóczy Györgynek Báthory Zsófiával való házassága nagy fordulatot jelent a vallásügyekben. — Őrsy Zsigmond küldetése az országgyűlésre. — A hozott törvény szövege.

A magyarországi és erdélyi egyházi viszonyok további fejlődésére nagy befolyású esemény volt II. Rákóczy Györgynek Báthory Zsófiával való házassága. E házasság nem volt szerencsés. A vallászkülönbség és az ebből eredő nézeteltérések nem engedték, hogy az legyen. Az öreg Rákóczy György ellenezte is ezt a házasságot, de megakadályozni az ifjak szerelme miatt nem volt képes. 1643. február 3-ikán Fehérváron nagy pompával ment végbe a menyegző. Gelei Katona István, két más kálvinista és egy szász püspök segédlete mellett végezte az esketést. A császár követe Jakusith György egri püspök, a nádoré Vesselényi Ferencz volt. Erdélynek majdnem összes főnemessége megjelent, részt venni a fejedelmi ünnepélyességekben, melyek egy hétnél tovább tartottak. Maga az alkalom sok politikai és vallási vitatkozásokra adott alkalmat. Igy maga az öreg Rákóczy, fájdalommal emlékezett meg Jakusith püspök előtt a magyarországi protestánsok üldöztetéséről s azt az ajánlatot tette,

[1] Diploma ab illustr. principe dno Georgio Rákóczy p. Archiv des Vereines f. Sieb. Landeskunde Uj f. I. 212. l.

hogy orvosolja meg a császár a vallási sérelmeket és ez által biztosítani fogja magának, úgy az erdélyi fejedelemnek, mint magyarhoni alattvalóinak közreműködését külföldi ellenségei ellen. Jakusith kijelentette, hogy a császárnak tilos a vallásszabadságot megerősítenie s mélyebben nem bocsátkozván a vitába, február 7-én elutazott. Azonban Lónyay Zsigmond bizalmas üzenetet hozott Rákóczynak, mely szerint a nádor, a fejedelem hazaszeretetére való hivatkozással inti őt, ne igyekezzék szakadást előidézni.

Talán Rákóczynak erre adott válasza, mely a hazaszeretet hangsúlyozása mellett kilátásba helyezi a «közjónak» érdekében való fáradozását; talán az a körülmény, hogy a fejedelem fia egy katholikus nőt vett feleségül, bátorította fel az illetőket, hogy most szót emeljenek a katholikus vallás érdekeben.

A fejedelem márczius 15-én kelt meghivók által összehívta az ország rendeit április 24-ére Gyulafehérvárra, hogy velök az égetővé vált kérdések felett tanácskozzék. A császár és Eszterházy nádor Őrsy Zsigmondot küldötték Rákóczyhoz s egyúttal az országgyűléshez is azon utasítással, igyekezzék mind a két helyen kieszközölni, hogy a Magyarországon lakó birtokos alattvalók szabadon kimehessenek a császár ditiójába és hogy az erdélyi katholikus ifjak Bécsben tanulhassanak. Ha a fejedelem ezen kivánatoknak engedni nem volna hajlandó, fenyegesse megtorló rendszabályokkal.[1]

Mikor Őrsy Zsigmond Gyulafehérvárra érkezett, már akkor a rendek javában tanácskoztak a fejedelem előterjesztései felett. A fejedelem május 11-én szivesen fogadta a császár küldöttét s megigérte neki, hogy kivánságát közölni fogja a rendekkel. De Őrsy személyesen kivánta magát és megbízó levelét bemutatni az országgyűlésnek. Rákóczy ebben sem tett nehézséget. Előzékenysége annyira ment, hogy Őrsyt saját díszhintójában vitette az új országházban tanács-

[1] Szilágyi X. 69. l. és a Törvények és okiratok LII. a) alatt.

kozó rendekhez. Barcsay Zsigmond díszes kisérettel sietett elébe s vezette be a terembe, hol utasítását a rendek elnökének kezébe adá.

Eltávozása után elővétetett a tárgy, melyet a császár küldötte fölvetett. Majdnem egy heti tanácskozás után május 18-án a rendek irásban adták ki Őrsynek azon határozatukat, miszerint a rendek a régi, t. i. az 1591. és 1594-ki határozatoktól el nem térhetnek s az erdélyi alattvalóknak nem engedhetni meg a szabad járás-kelést a császár ditiójában, valamint a katholikus ifjaknak sem engedhetik meg, hogy a külföldi jezsuita iskolákban tanulhassanak.

Ezen határozat vétele után Őrsy a fejedelemnél bizalmas magánlátogatást tett, mely alkalommal azt kivánta tőle, hogy: 1. a császár kedvéért engedjen több szabadságot a katholikusoknak; 2. ne hallgasson ez ügyben az ő professoraira és papjaira; 3. ne hallgasson a törökre sem.

De Rákóczy, bármily jóindulatot tanusított is a császár küldötte iránt, határozottan és röviden válaszolta: hogy a katholikusok Erdélyben nincsenek elnyomva. Ennek tanubizonyságául felhozta a példát, hogy főgenerálisa Kornis Zsigmond s a mellett több tanácsos és főispán katholikus, kiknek vallása épen nem szolgál akadályul arra, hogy főhivatalokat viselhessenek. A mi a professorok és papok tanácsát illeti, arra nézve szintén megjegyzé, hogy a császár rosszul van értesülve, mert ő nem azoknak tanácsa, hanem az ország java és érdeke szerint szokott cselekedni. A töröktől pedig több oka van a császárnak tartani.

Ekként a magánkihallgatáson sem tudván boldogulni, Őrsy az ifjú fejedelemasszonynál, Báthory Zsófiánál próbált szerencsét, a ki ezidőben már Lorántfy Zsuzsánna fejedelemnő keze alatt színleg áttért volt a protestáns vallásra, de lelkében még mindig a katholikus hithez ragaszkodott. Mikor az ifjú II. Rákóczy meghivta ebédre s ott asztal felett az akkori idők szokása szerint a vallási vita megkezdődött, Őrsy kellő óvatossággal kivánt hatni a vakbuzgó nő lelkére. Ez nem csinált titkot áttéréséről, bevallotta, hogy az úrvacso-

rát már a protestáns szertartás szerint vette fel, ostya helyett kenyeret evett. «Nem tesz az semmit — mondá Őrsy — nincsen abban semmi bűn. Jóízűen megeszem én is a kenyeret a hússal — *csak szivében tartsa meg ősei hitét.*» Az ifjú férj csakhamar észrevette, hogy a beszélgetés rossz irányt vett s másra vitte a beszélgetés tárgyát.

Őrsy május 20-án távozott el Fehérvárról, magával vivén a rendeknek és a fejedelemnek irásba foglalt válaszát úgy a császárnak, mint a nádornak is. A fejedelem ugyanis a rendek akaratára és határozatára hivatkozva, tagadó választ adott; sem azt nem engedte meg, hogy a birtokos alattvalók és katonák a *rendek beleegyezése nélkül* a császár ditiójába kijárhassanak; sem azt, hogy az erdélyi katholikus ifjak Bécsben tanulhassanak. Ez utóbbit azzal indokolta, hogy ha valamire való derék ifjak mennek ki, azokat a jezsuiták azonnal körülveszik és rosszra használják fel.

Őrsy eltávozása után a rendek csakhamar elkészültek a törvénykönyvvel. — Vallás ügyében csak apróbb közigazgatási egyházi kérdés jött elő. Jelesül a

XXI. Articulus arról intézkedik, hogy

Az Ecclesiákhoz való jószágokban is a gonosztevőket a külső tisztek megbüntethessék.

Vannak oly panaszink is, hogy némely Ecclesiákhoz szentegyházakhoz jobbágy lévén, effélék sok insolentiákat cselekesznek és ha kiadják is őket tempore inquisitionis, módjok a tiszteknek nincs benne, hogy megbüntessék. Végezetül azért, hogy a kik Ecclesiáknak jószágiban laknak és insolentiákat cselekesznek, mind a jó példaadásra nézve, mind pedig azért, hogy az Ecclesiák székin criminalis causák nem szoktak decidáltatni: ezután az olyan malefactoroknak büntetésében légyen authoritások a secularis tiszteknek is és büntessék érdemek szerént.[1]

[1] Articuli Dominorum Regnicolarum . . . Alba Juliae die 24. Apr. Anni 1643.

Az 1643-ki országgyűlés után a közügyek mindinkább elmérgesedtek. A svédek és francziák felkeresték a fejedelmet, a ki keserű szemrehányásokat tett úgy a királynak, mint a nádornak azért, hogy az evangélikusok irányában nem tartják meg az ország törvényeit s ez által a sérelmek számát szaporodni engedik.

A háború kitörése után az erdélyi országgyűléseken vallásügyi vita nem fordult elő. A hozott törvények is csak az oláh papok bírságolásáról s egyéb jelentéktelen tárgyakról szólanak.

Vannak ugyan egyes nyomok arról is, hogy az unitáriusok ez időtájban folyamodtak a rendekhez, de a rendelkezésünk alatt álló adatokon az évszám hiányozván, az időpontot egész biztonsággal meg nem határozhatjuk. Mindazonáltal álljanak itt az illető hivatalos adatok.

A folyamodás így hangzik:

Mivel bizonyosan azt elhittük, hogy a mindenható felséges Isten véghetetlen irgalmasságából sz. lelkének általa indította a nemes országnak, a mi édes hazánknak minden rendit a recepta Religiók felől való uniónak és abban való szabados exercitiumnak continuálására való erős végezésekre és bölcs rendelésekre, hogy e dologbul is kimutatódnék az Istennek, a közönséges békességes megmaradásra való kegyelmes gondviselésének nyilvánvaló jele: ez okért Nagyságtokat és tikegyelmeteket közönséges végzése ellen rajtunk és Religiónkon levő keserves megbántódásunkról igen alázatos instantiákkal és supplicatiónk által megtalálnunk.

Elsőben. Kiváltképen a székelységben vagynak oly ecclesiák, a melyekben commissariusok is tettenek inquisitiót. És ha ez illyenekben főképpen az 1630. esztendőben iratott articulusok szerént hagynának élnünk, az más volna, de ezelőtt hallatlan törvénytelenségekkel bántattak ecclesiáink. Mert a hol a református urainknak akármi kevés számú kisebbségük legyen is, de azokat nem engedik, hogy a többségnek templomát, pap és mesterházát építsék, sem hogy papjának bért adjanak. Ámbár úgy lenne, csak minekünk

is azon ignobilitással hagynának élnünk; de ez ellen, a hol a mieink kevesebbek, nem hogy azoknak religiójokban való szabados exercitiumot engednének, hanem inkább az ellen, Dániel János uram nem tudjuk mire való tekintetre az elmult czirkáláskor erős büntetéssel, fogsággal és egyébbel való fenyegetéssel megparancsolta a kevesebb unitáriusoknak, hogy református urainknak templomukat, papházukat építsék, a bért is nem az unitáriusoknak, hanem a reformátusoknak adják, sőt prédikátorinkat arról eltiltották, hogy azoknak prédikállani se merészeljenek, a conscientiáknak nagy keserves fájdalmokra. Még házokat is ő kegyelme és ő kegyelmek hasonlóképen háborgatják, a kiknek a nem országtól kibocsátott commissáriusok pecsétek alatt a religióknak szabados exercitiumára való levelet adtanak és a kik felől a mi kegyelmes urunk ő Nagysága fejedelmi kegyelmessége szerint azt irta, hogy a mit a commissariusok találtanak, mindkét fél ahhoz tartsa magát, ha kárát nem akarja vallani.

Másodszor. Ez elmult napokban Dániel János uram néminémű Ecclesiákra drabantokat reaküldvén, igaz unitárius szegény embereket, a kik egy óráig is soha judaizansok nem voltanak, captiváltatott, erős fogságba vettetett, addig el nem bocsáttatott, míg conscientiájok ellen más religióra nem eskette őket; a többit is erősen mind egyképen, mind másképen ijesztette, rettentette, hogy ha religiójukat el nem hagyják, mind megfogatja. Ő kegyelmével együtt a református prédikátor uraim is a szegénységet egybegyűjtvén, másodnapot hagytak nékiek, hogy ha religiójokat el nem hagyják, mindegyig Fogarasba fogságra küldik. Amazok elijedvén a fogságnak kemény és súlyos voltától, kezet adtak ugyan, de conscientiájokban való keserves bánatokban esedeznek abból való megszabadulásra. Ilyen fogságfenyegetéssel megtöbbítvén az ő kegyelmek számát illegitime templomunkat elvévén, prédikátorunkat exturbálták. Az ilyen erőszakkal való térítés a mindenható Istennek is ellene vagyon; mert ő szent felsége egy pillanatban az egész

világot egy religióra hozhatná. De ő szent felsége igen bölcsen az evangyéliomnak prédikálása által térítette elejétől fogva e világot ismeretére. Ha ő kegyelmek evangélikusoknak tartják magokat, ne külső világi erőszakkal, hanem az evangyéliumnak hirdetése által térítsék az embereket a szent apostoloknak példája szerint.

Harmadszor. Marosszékben Sz.-Györgyön Rédey János uram is prédikátor uraimékkal együtt hasonló törvénytelenséget cselekedett. A szegény unitárius embereket az udvarban birsággal, erős fenyegetéssel begyűjtvén, erőszakkal abjuráltatta velök Religiójukat. A templomra hatalommal reaküldvén, erőszakkal okkupálták, senkivel semmit nem gondolván. A prédikátorházban, meghalt prédikátorunknak szegény özvegyét csak éjjeli nyugalomra is nem engedték, hanem exturbálták.

Negyedszer. A fehérmegyei ecclesiáinkban is, kiváltképen Hévizen, alsó Rákoson, Ürmösön és Hidvégen immár egynehány időtől fogva való keserves bántódásokat szenvedünk. Mostan ujólag erős fenyegetés alatt vagyunk, mert Hévizen, alsó Rákoson és Hidvégen erőszakkal a patronus urunk emberemlékezet óta prédikátorinknak járandó béreket épen elfoglalták, az ürmösieknek egy részét Hersel Kristóf uram; a mely az országnak articulusi és uniója ellen való nyilvános cselekedet. Mostan pedig Nagy Pál uram ő kegyelme nem elégedvén azzal, hogy prédikátorunknak tartozó bérit elidegenítette, hanem immár egynehányszor prédikátorunkat exturbálással fenyegette s mostan is fenyegeti s azt irja ő kegyelme, hogy tovább nem is szenvedi prédikátorunkat, noha az egész falu az unitárius religióban vagyon.

Nagyságtoknak azért és tikegyelmeteknek alázatosan könyörgünk, méltóztassék szeme elibe venni ilyen keserves bántódásinkat és az unióra való kötelessége szerint, istenesen e felől gondolkodván, itélje meg nagyságtok az efféle hittel való szövetségnek megváltoztatása miatt, eleitől fogva az úr Isten mely súlyos romlásokkal büntette meg az ország-

gokat. Hogy azért az Isten haragjából származott eféle büntetések hazánkon ne essenek, Nagyságtokat és tikegyelmeteket az Istenért és az ő szent fiáért kérjük: instáljon mellettünk a mi kegyelmes urunk, fejedelmünk ő nagysága méltóságos személye előtt, efféle törvénytelen bántódásokat ne engedjen ecclesiánkon senkinek cselekedni. Az unitárius embereket ne fogdossák, ne fenyegessék, ne vesztegessék. Hiszen ha a recepta unitaria religio ellen vétenének is, ő nagysága kegyelmesen observáltatta a deési gyűléskor való articulusokat, melyeket ő nagysága az országbeli statusokkal együtt pecsétekkel is confirmáltatott. A mely ecclesiákat ilyen törvénytelen fenyegetésekkel mind a jelen, mind a mult esztendőben elfoglaltanak, ő nagysága az articulus szerént méltóztassék oly commissariusokat rendelni, a kik a szegény embereket, az ő lelkiismeretök szerint való szabados confessiojokra hagyják, ne erőltessék külső világi félelemmel és fenyegetéssel conscientiájok ellen való confessióra . . .[1]

Hogy mi történt a kérvénynyel, nem tudható. A fejedelem vagy a rendek határozata meg volt hozva, de tartalmát nem ismerjük.

Az unitáriusok ugyanezen időtájban még egy más panászlevelökben elmondják, hogy sok sérelmük van, melyeket a református atyafiak részéről kellett szenvedniök; de azokat nem akarják mind előszámlálni. Csak néhány pontban foglalják össze panaszaikat azon kérelemmel, hogy azokat a rendek az elfogadott unio értelmében megorvosolni méltóztassanak: Ilyenek:

1. A hidvégi templom az unio és törvény ellenére erőszakosan elvétetett tőlük, daczára annak, hogy ott akkori

[1] Ad Spectabiles et Magnificos Generososque Dominos, Proceres, Magnates et Nobiles, Ceterosque universos nationum Regni Tsansylvaniae Status et Ordines Ecclesiarum rec. Unitariam Religionem in Transylvania profitentium humillima suplicatio. *Ker. Magy.* XIX. 91—93. l. Évszám nélkül.

időben más templom is volt. Ekként hitsorsosaik templom nélkül maradtak, sőt templomhelyük sincs.

2. Marosszékben Kálban sub specie Articuli elvették tőlök a templomot, de sem templomhelyet, sem templomépítési költséget nem adták; ellenben a parochiához tartozó minden appertinentiákat és javakat elvettek.

3. Udvarhelyszékben Kis-Solymoson is elvették a templomot és sem templomhelyet, sem költséget, sem parochialis javakat, ezüst poharak, harang, föld és rét helyébe kárpótlást nem adtak.

4. Ugyancsak Udvarhelyszékben Bezeden elfoglaltatván a templom, a helyett sem templomhely, sem költség, sem egyházi birtok nem adatott.

5. Ugyancsak Udvarhelyszékben, Bezedújfaluban, Ujszékhelyen sub specie Articuli vétetvén el az unitarius templom, sem templomhely, sem költség nem adatott, sem ecclesiasticum bonum nem dividáltatott.

6. Küküllő vármegyében Nagy-Teremiben ugyanoly módon vétetett el a templom. Itt templomhelyet ugyan adtak, de a templom felépítéséhez való költséget, poharat, harangot s egyéb parochiális javakat nem; sőt a negyedet, mely a pap fizetését képezte, egészen elvették, s a szegény pap és egyház sérelmével nem osztották meg.

7. A Musnában elvett templom helyett is kívánnak új templomhelyet és az építéshez szükséges költséget.

8. Fehérvárott szintén templom- és iskolahelyet kívánnak.[1]

Ugy látszik, hogy ezen panasz következtében vizsgáló bizottságok küldettek ki, hogy a törvény értelmében procedáljanak. A Musnában 1642. július 29-én járt bizottság összeszámlálta az unitáriusokat; megvizsgálta a templomot is. Minthogy arról győződött meg, hogy az unitáriusok száma

[1] Az unitarius Statusnak difficultása, melyet a Ref. Statusnak ő Nagyságoknak s ő kegyelmeknek alázatosan, de bizalommal és szeretettel kételenítettek demonstrálni. Ker. Magvető. XIX. 90. l.

háromszor annyi, mint a reformátusoké, ezért a templomot és paplakot az unitárius atyafiak kezében hagyja. De ezek egy év alatt tartoznak a reformátusoknak ezeknek tetsző helyen egy kisebb templomot építeni kőből, melynek költségeihez ezek egy negyeddel tartoznak hozzájárulni. Ha az új templom 1643. évi sz. Jánosnapig fel nem építtetik, az unitáriusok a mostan fennálló templomot mindaddig nem használhatják, míg az új fel nem épül. A haranghasználat joga közös. Vasárnap és sátoros ünnepek alkalmával a két pap egyetértése szerint, közösen egy harangozás történjék. Hétköznap, ha az unitáriusok nem akarnának harangozni, a reformátusok a kisebb haranggal harangozzanak.

De ez nem történt meg; a miért az unitáriusok azzal mentették magokat, hogy a reformátusok nem akarták kimutatni a nekik tetsző helyet s a megfogadott kőmivesek nem dolgozhattak. Ennek ellenében a reformátusok azt állították, hogy csak azért nem mutatták ki a helyet, mert későn szólíttattak fel s a kőmiveseket is csak 11 nappal előbb fogadták, mint a hogy a templomnak késznek kellett volna lennie. Ezért az unitáriusok — a kőmivesek kihallgattatása után — arra itéltettek, hogy a régi templomot az új templom felépítéséig nem használhatják.

Az unitáriusok a Magyarországon működő fejedelemhez fellebbeztek. Többféle oly körülményt hoztak fel, mely őket a templomnak meghatározott időben való felépítésében akadályozta. Ilyen volt a reformátusok szabódása, a pestis kiütése stb. Kérik a fejedelmet, hogy a kiküldött bizottság által jelöltesse ki a felépítendő templom helyét.

A fejedelem 1648-ban május 6-án Fogarasból azt irta, hogy a bizottság tegyen neki jelentést az ügy állásáról. Ez megtörtént július 4-én, a mikor a parochiális föld megosztásáról is referáltak.[1]

Az 1645-ben tartott országgyűlésen nem fordult elő vallásügyi kérdés. A következő évben azonban már a IV-ik

[1] *Koncz József,* Ker. Magv. XIX. 96. 97. l.

articulus egyházi tartalmú. «Látjuk — úgymond — azt is, kegyelmes Urunk, hogy némely tisztviselők, kiváltképen az oláhság között, fizetésért divortiumot csinálnak; végeztük azért egész országul, három nemzetül, hogy az mely tisztek ezután effélét tentálnának, comperta rei veritate, 200 frton convincáltassanak, toties quoties peccaverint.[1]

Az 1647-ki gyulafehérvári márczius 16-án tartott gyűlésen is csak némely oláh papok visszaéléseiről hozatott egy törvényczikk, mely következőképen hangzik:

V. Articulus.

Hogy az oláh papok és ecclesiastica personák, oly birságot ne exigáljanak, mely a külső tisztet concernálja, törvényt is ne revideáljanak, mely nem az ő forumokat illeti.

«Vannak oly inconvenientiák, kiváltképen az oláh papoktól, kik auctoritate sibimet ipsis vendicata, a secularis tisztek s bírák authoritása ellen birságlást exigálnak és törvényeket is tesznek. Végeztük azért a modo in posterum, hogy az oláh papok és az ecclesiastica personák oly birságot, mely a külső tisztet concernálja, ne exigáljanak, sem törvényt, mely nem az ő forumokat illeti, ne revideáljanak».[2]

Ezen törvényczikkelyek tartalma oly rendes vallási viszonyokról tanuskodik, melyek éles ellentétben voltak a magyarországiakkal, hol a bécsi kormánynyal szövetkezett klérus bámulatos kitartással küzdött a protestántismus ellen; és hol ennél fogva az országgyűlési vallásügyi tárgyalások folytonos izgalomban tartották a kedélyeket.

[1] *Teutsh,* Urkundenbuch ... I. 116. l.

[2] Artic. Dom. Regnic. Albae Juliae die 16. marc. Ann. 1647.

Az 1642-iki pozsonyi országgyűlés.

A bécsi kormány alkotmányellenes törekvései. — A nádor sürgeti az országos sérelmek orvoslását. — Az országgyűlés összehivatik; de eredménytelenül szétoszlattatik. — A rendek nyugtalanok; a nádor memorandumot nyujt be a királynak.

Az 1637—38-ki pozsonyi országgyűlésen előforduló szenvedélyes jelenetek után oly események következtek be, melyek egyenesen a forradalom örvényébe sodorták a nemzetet.

Az udvar nem is gondolt a törvények megtartására, még kevésbé gondolt az azoknak megszegéséből származott sérelmek orvoslására. Német tanácsosok nyiltan mondogatták, hogy a magyarországi kormányzatnak oly módját kell megalapítani, mely egyszerűbb, könnyebb és gyorsabb legyen, mint a milyen országgyűlések tartása mellett lehetséges. Tehát ismét a magyar alkotmány elleni azon szerencsétlen törekvés fészkelte meg magát Bécsben, mely annyiszor adott önvédelmi fegyvert a magyar nemzet kezébe. Az egymást érő vallási sérelmek ismét természetes szövetségesévé tették a protestánsokat azoknak, a kik a nemzet fenyegetett szabadságának védelmére keltek.

Rákóczy György erdélyi fejedelem lett most az elégületben hazafiak vezérévé. Ő a svédek és franczíák ösztönzése folytán már 1639-ben hajlandó volt fegyvert fogni a sokképen bántalmazott magyar protestánsok mellett; de a porta, melyre támaszkodhatott volna, határozottan megtagadta tőle a háború indítására kért engedélyt. Még elbizottabbá tette Ferdinánd kormányát és a főpapságot az, hogy az 1640 elején elhalt IV. Murad utódja, a kéjelgő Ibrahim maga kinálta meg békével Ferdinándot. S ámbár a következő évben történtek is némi összeütközések a királyi hadak és a törökök között, 1642-ben márczius 19-kén húsz évi béke köttetett a törökkel Szőnyben.

Ily körülmények között Ferdinánd kormánya alkalmasnak találta az időt arra, hogy a magyar alkotmány felfor-

gatására és a protestáns egyház megsemmisítésére vonatkozó tervét végrehajthassa. Egymást érték a politikai és vallási sérelmek.

A rendek és kivált a protestánsok ezekkel szemben azt sürgették, a mit a főpapokkal szövetkezett bécsi kormány végképen elodázni akart, t. i. az országgyűlés összehivását. Ebben látták ők, nemcsak az alkotmányos kormányzás biztosítékát, hanem egyszersmind a protestáns vallás szabadságának egyedüli törvényes alapját is. Szerencse, hogy a nádori széken ekkor olyan férfiú ült, a ki jóllehet a protestánsoknak határozott ellensége volt, az alkotmányos kormányzást a nemzet elidegeníthetetlen jogának tekintette. Eszterházy még 1641 végén egy terjedelmes emlékiratban figyelmezteté a királyt mindazon veszélyekre, melyek a törvények vakmerő megsértéséből származnak. Egyúttal felkérte, hogy a sérelmek orvoslására hivjon össze haladéktalanul egy új országgyűlést. «Sok igéret tétetett — úgymond a nádor — az országnak, mely nem teljesíttetett; sok törvény hozatott, mely nem hajtatott végre, — még a koronázási hitlevél sem. Különbség tétetik az önkénytes és kizsarolt engedmények között, s mert a vallásiakat ilyeneknek vallják, örökös aggodalom, gyanú, nyugtalanság fogja el a kedélyeket. Igy aztán az ország sem teljesíti a teendőket. . . . Tartasson ő felsége gyakrabban fő- és rendkívüli törvényszékeket, minthogy ezekkel úgy is tartozik, akkor nem kell az országgyűléseknek peres ügyekkel foglalkozniok. . . . A haladás egyik akadálya az, hogy a főrendek és a rendek külön tanácskoznak és üzenetek által közlekednek. . . Nagy baj a meghasonlás is úgy az egyházi és világi urak, mint magok az egyháziak között is, s fájdalom, sokan készakarva táplálják a meghasonlást, azt hivén, hogy így könnyebben megtarthatnak bennünket határaink között. . . . Panaszkodik a főhivatalnokok gyengesége felett. Nem szivesen bocsátkozik a kormánytól elfordult kedélyek szemlélésébe s e jelenet fejtegetésébe, miután már többször emlékezett a meghozott törvények végre nem hajtásáról; de minthogy ő felsége e pont körül őszinte nyi-

latkozatot vár, nem titkolhatja el, hogy a *honfiak* elidegenedtek az országgyűlések tartásától is, magokat teljesen elhagyottaknak, és semmi tekintet, még kevésbé szeretet által vonzottaknak vallják. Panaszkodnak, hogy a hivatalok osztásából az ország és a király jövedelmeinek kezeléséből, a haza közvédelmének gondjaiból kizárattak; panaszkodnak, hogy a végházak és végházőrök teljes elhanyagoltatása miatt ki vannak téve az ellenség kegyetlenségeinek; azon bú emészti őket, hogy ő felsége külföldi ministerei őket készakarva elhagyják, megvetik s mindenmódon gyöngíteni igyekeznek. . . .

Mindezeket, mondja folytatólag, hogy lehessen rövid idő alatt megorvosolni, nem tudom; de a legnagyobb rossz elkerülése végett, *hogy t. i. a nemzet annyi bajtól elnyomatva, mintegy kétségbeesésből, a maga és a szomszéd tartományok végromlásával is valamire ne vetemedjék*, alázatosan könyörgöm ő felségének, szánja idejének egy részét e nehéz ügyeknek is, s a mit helybenhagyhatónak és kivihetőnek vél, annak valóságos teljesítését rendelje el. . . . Most négy emlékiratot terjesztek ő felsége elejbe az ország bajainak orvoslása módjáról. Érdemes leszen ő felségének azon tanácsosaival értekezni, kik előtt e dolgok ismeretesek s hathatósan hozzálátni az ország megmentéséhez, melynek megmaradásától függ ő felsége egyéb országainak java is. Ezt tévén ő felsége — így végzi emlékiratát a nádor — kétségen kívül megnyerjük a hazafiak sziveit, birjuk kedvezéseiket s nem alkalmatlan, hanem a felség előtt kedves országgyűléseink lesznek.»[1]

Nem annyira a nádornak aggodalmai és javaslatai, mint inkább Torstenson svéd hadvezér föllépése és előnyomulása birta rá Ferdinándot, hogy 1642. márcz. 30-kán kelt királyi levelével május 29-kére Pozsonyba hivja össze az ország rendeit. De ugyancsak Torstenson lipcsei diadala oly rémületbe ejtette őt, hogy az országgyűlést november 11-ig

[1] Opinio Palatini Regni Hung. circa insituenda et facilitanda futura Comitia Regni. Toldy, Eszterházy élete. L. III. 2.

felfüggesztette. Ekkor is el akarta még halasztani, de az ország rendei és maga a nádor is oly hangon követelték a sérelmek orvoslását, hogy azt előre megtagadni nem lehetett.

Az udvar hangulatát jól ismerő nádor, sejtve a bekövetkező bajokat, le akart mondani hivataláról. Ebbeli elhatározását még a királyi meghivók szétküldése előtt bejelentette a királynak és a vármegyéknek.[1] Felhivta a rendeket, hogy mivel már ki van hirdetve az országgyűlés, gondolkozzanak más alkalmas nádorról. Körlevelében elismeri, hogy a palatinusság, melyet «nehéz igának» nevez, nem azzal a gyümölcscsel vitte, mint ő maga is kivánta volna és a mit a szegény haza szüksége vagy a rendek szolgálata megkivánt volna, de kénytelen lemondani oly hivatalról, melynek nem felelhet meg részint öregsége, részint *egyéb akadályok miatt.*[2]

A király és udvara nagy zavarba jöttek a nádor erélyes magatartása miatt, de a gyűlés megtartását nem lehetett mellőzniök. A rendek a meghivók hibás szétküldése miatt oly csekély számmal jöttek össze Pozsonyba, hogy e miatt a megnyitás elhalasztatott. Minden titkolódzás daczára eljutott Bécsből azon hir, hogy a kormány nem is szándékozik megnyitni a gyűlést, mert fél az ott kitörendő szenvedélyek viharától. Ez még inkább felingerelte a rendeket, kik a sérelmek orvoslásától várták egyedül a béke fentartását.

A nádor csak attól félt, hogy vallási háború tör ki a gyűlésen. Ennélfogva sokat forgolódott a türelmetlenkedő rendek között és miként a múlt országgyűlésen, úgy most is mindent elkövetett, hogy azokat a kényes természetű vallási kérdés tárgyalásától visszatartsa. Alig gyűltek össze a rendek, magához hivatá nov. 18-kán a befolyásosabb követeket és előadván ő felségének a 30 éves háború szerencsétlen folytatása miatti kedvetlenségét, aggodalmait, kérve kérte őket, hagyjanak fel a sérelmek emlegetésével. De ezek

[1] A megyékhez irt levél kelt Szemptén ápr. 6.

[2] Toldy: Eszterházy élete LVIII. és LIX. l

egyhangúlag ismét utasításaikra hivatkoztak, melyektől eltérniök nem szabad, nem lehet; egyúttal viszont arra kérték a nádort, vesse magát közbe ő felségénél, hogy ezen országgyűlés szerencsés és eredményes befejezhetése tekintetéből orvosolja a sérelmeket.

A nádor maga is elismerte a sérelmek sokaságát, sőt bizalmasabb emberei előtt keservesen panaszkodott a felett, hogy a klérus ellene áskálódik, hogy nádori tekintélyét sértegetik, hogy a németek garázdálkodnak a véghelyeken. Ő maga is előterjesztette ő felségének az ország sérelmeit s reméli, hogy meg is fog hallgattatni. Szemere Pál és Zákány András előtt kitört a papság erőszakosságai ellen és számtalan levelet mutatott fel nekik bizalmasan, melyek mind a vallásügyre vonatkoztak.[1]

A követek türelmetlenül várták az országgyűlés megnyitását, mi leginkább azon ürügy alatt halasztatott el napról-napra, mert a főpapok és főurak nem érkeztek meg kellő időben Pozsonyba. Ennek oka az is lehetett, hogy az elhalt Losy Imre érsek helyett ujonnan kinevezett új esztergomi érsek, Lippay György ünnepélyes bevonulását és felavatását várták, mi csak november 23-kán történt meg. E napon az összes klérus teljes díszben követte az umbellum alatt bevonuló érseket. Szent Márton templomában ének, zeneszó és ágyúdörgés mellett ment végbe az érseki beiktatás. Az ezt követő díszlakomán a jelenvolt protestáns követek is részt vettek és a jókedvű főpapokkal bor mellett vitatkoztak egyházi kérdések felett.

A következő napokon mind a főrendek, mind a követek külön tanácskoztak a teendők felől. A követek küldöttségileg kérték a nádort, hogy közbenjáró szerepénél fogva hivja fel a királyt az országgyűlés szokásos megnyitására és a propositiók előterjesztésére, mert különben ez az ország, a mely egyfelől oly nagy külveszélyeknek van kitévé, másfelől

[1] Mirabilia Scripta et Litteras Missiles ostendit Dnus Palatinus in Negotio Religionis. Nov. 21. Szemere naplója a nemz. múzeumban.

a közjogi sérelmeknek naponkint nagyobb halmaza által terheltetik, a végső szorongattatásnak s fölforgattatásnak tétetik ki. Kérje meg tehát ő felségét, ne engedje, hogy ily kétségbeesetten távozzunk el, nehogy aztán valami rémítő veszély jöjjön az országra.[1] A nádor szivesen ajánlkozott erre nov. 26-kán, sőt azt is megigérte, hogy személyesen fog Bécsbe utazni, hogy ő felségével közölje a rendek jogos kivánságát.

Azonban Bécsben már akkor el volt döntve a magyar országgyűlés bezárása és a rendeknek szétoszlatása. November 29-kén a királynak két tanácsosa, jelesül Khevenhiller és Kurcz, megjelent a rendek között és közölték velök a király abbeli elhatározását, hogy az országgyűlést szétoszlatni kénytelen. Ennek indokául általában csak az hozatik fel, hogy ő felségének gondjait most a külügyek foglalják el. Különben azt izente a rendeknek, hogy megengedi, miszerint a végrehajtatlanul maradt törvények a *lehetőségig* végrehajtassanak. A mi a vallásügyet illeti, készebb Magyarországtól távol maradni, semhogy abban valamit engedjen.[2]

A királynak ezen üzenete és váratlan intézkedése még inkább felingerelte a rendeket és az ország nyugalmát féltő nádort. Tanácskoztak a felett, hogy miként kellene az ország ügyeit békében vezetni addig is, míg az új országgyűlés — mint remélték — egy év lefolyása alatt össze fog hivatni. Felhozták, hogy mivel közönséges országgyűlésen kívül adót kivetni nem szabad, tehát jó lenne időnkint részleges országgyűléseket tartani, akár Kassán, akár más városokban is, mert különben az ország a legnagyobb zavarnak fog kitétetni. A lengyel és török követségek, a véghelyek és katonák, végre a sérelmek, mind oly tárgyak, melyek elintézésre várnak. De ezen véleményt nem helyeselték a főrendek. Szerintök, mivel a mostani országgyűlés rendes módon se meg nem nyittatott, se be nem záratott, felkérendő lenne ő felsége, hogy legalább egy hétre jelennék meg a rendek között,

[1] Eszterházy élete, 60. l.

[2] Kismartoni levéltár. Viennae die 17. nov. 1642.

míg az ország fenmaradására szükséges intézkedések megtétetnek. A részleges gyűléseket ellenzik; de a lengyel és török követség s több efféle kérdés elintézését kivánják. A török követségre Szelepcsényit proponálják, ki ellen azonban a rendek élesen kikeltek, mivelhogy pap volt.

Miután nem tudtak egyetértésre jutni, a béke megzavarásától rettegő nádor módot keresett arra, hogy az ő aggodalmai az ország rendeinek neve alatt jussanak el Bécsbe. Ó maga készített egy memorandumot s miután azt többen helyeselték, elfogadtatta elébb az alsó házzal, utóbb a főrendekkel is.

Miután a memorandum az országgyűlésen ünnepélyesen átadatott a király bécsi tanácsosainak, a rendek deczember 3-kán bucsút vevén egymástól és a nádortól, balsejtelmekkel távoztak küldőik és rokonaik körébe vissza.

HETEDIK FEJEZET.

LINCZI BÉKEKÖTÉS IDEJE ALATT TARTOTT ORSZÁGGYŰLÉSEK.

1644—1648.

I.

A bécsi kormány és a katholikus papság erőszakosságai válságot idéznek elő. — Rákóczy fegyvert fog, kiáltványt bocsát ki. — A béketárgyalások megkezdetnek. — Kassai országgyűlés. — A fejedelem propositiói. — A rendek helyeslik eddigi eljárását.

Az eredménytelenül eloszlott pozsonyi országgyűlés után gyorsan közeledtek a válság évei.

A bécsi kormány fejét vesztette, a klérus pedig vérszemet kapott. Amíg amaz tanácstalanúl, a külföldi viszonyok szerencsés fordulatában bizva, engedte a magyar alkotmány felforgatását; addig emez, a jezsuitákat visszahozva, folytatta a prot. templomok erőszakos elvételét és az ev. papok és tanítók üldözését. Az elégületlenség általános, a forradalom bizonyos volt.

Rákóczy György szemtanuja volt a magyarországi üzelmeknek. Csak nehezen tudta magát elhatározni, hogy azoknak véget vessen. Mikor látta, hogy felszólalásai eredménytelenül hangzanak el; mikor tapasztalta, hogy fejedelmi háza a bécsi udvaronczok gúnytárgyául lett; mikor megjelent «egy mocskos pasquillus, melyben még a kegyes életű és istenfélő idősb fejedelemasszony is nagy rútúl és mocskosan marczangoltatott,» akkor a közönyösnek látszó fejedelem nagy

tettre határozta el magát s a franczia és svéd hatalmakkal szerződésre lépve, megkezdte a harczot Ferdinánd ellen. — A nemzet szinejava hozzája csatlakozott. Kiáltványában, melyet 1644. február 17-kén bocsátott ki, azt hangsúlyozta, hogy hadai a lelki-testi, a vallási és polgári szabadság visszanyerését tűzték ki feladatokul. Az ország rendei közűl mind az evangélikusok, mind a katholikusok sokszor felhivták őt, hogy serkenne fel valahára e drága kincsek oltalmára. Ő nem akar hitet igazgatni, annál kevésbé elnyomni, ő csak azt akarja, hogy mindenki örvendhessen szabadságának. A klérus Magyarországot az ausztriai ház örökös tartományává akarja tenni s a maga vallásán levő világiakon is mind lelki, mind testiképen akar uralkodni. . . . A jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására, az evang. religió elnyomására behozatott. . . . A nádor tekintélye annyira alászállíttatott, hogy e tisztnek már csak a neve maradt fenn. Az evang. statustól az 1638-iki országgyűlés óta is számtalan templom és paplak elvétetett; az evangélikus vallásúak a tisztségekből kizáratnak; kereseteikben, ha igazuk van is, czélt nem érnek; az is megtörtént már, hogy némelyik jogát követelvén jószágához, életét veszélyezteté! A felvidéki 13 vármegye 1640 óta évenkint megkereste a császár ő felségét és a nádort, de minden eredmény nélkül: dorgálással, pirongatással eresztettek vissza. . . Ő tehát immár tovább nem tűrheti hivalkodó szemmel hazája veszedelmét, nemzete elnyomattatását. Bizonyságul hivja Istent, hogy nem magán ok miatt nyúl fegyverhez; az ország statutumait akarja helyreállítani és a haza és vallás szabadságát megvédelmezni. . .

A háború változó szerencsével, de nagy kegyetlenségek kiséretében folyt. A nádor, a ki sokszor majdnem ugyanazon panaszokat emelte a király előtt, melyeket Rákóczy, sürgette a békealkudozásokat. A király, daczára Lippay érsek harczias izgatásainak, beleegyezését adta a béketárgyalások megkezdéséhez. Május 19-kén *Szendrőn* találkoztak a fejedélem követei Lónyay Zsigmond és Kemény János, a nádor-

ral. De eredménytelenül váltak el egymástól. A polgárháború tovább dúlt.

Majd júniusban, a *sárosi táborban*, vétetett fel az alkudozások fonala, de szintén eredménytelenül. Mindössze három napi fegyverszünet eszközöltetett ki. A nádor ingerült és beteges volt, követeléseivel minden békét meghiusított.

Rákóczy augusztus hó elsejére *Kassára* hivta össze a felvidéki rendeket, hogy jelentést tegyen nekik a félbeszakadt béketárgyalásokról.

A közhangulat, daczára a főpapok erőszakosságának, békülékeny volt. Az összejött rendek véget akarván vetni a háború okozta szenvedéseknek, minden eszközt szivesen megragadtak, mely a tisztességes béke létrehozatalára alkalmasnak látszott.

A fejedelem hasonló szellemben tette előterjesztéseit. Rámutatván a háború okaira és következményeire, utal a béketárgyalások okmányaira és felhivja a rendeket, nyilatkozzanak őszintén: akarják-e és mi módon megkötni Ferdinánddal a békét? Ő, a ki velök egy czélra törekszik, csak a rendek beleegyezésével kivánja azt elérni és megvalósítani.

Propositiója ekképen szól:

«Megemlékezvén arról, hogy az emberek teremtetésének vége az Istennek a dicsősége legyen és a közönséges haza felnevelésének hálaadóssága leginkább annak oltalmában és gondviselésében álljon. Miótától fogva az Ur Isten minket ingyen való kegyelmességéből szabados dispositiója szerént, ez mi édes hazánkból szomszédos országunknak fejedelemségére hivott és előállatott, igyekeztünk mind azótától fogva szorgalmatos vigyázásunkkal azon: miképpen az ő nagy Nevének dicsősége, igaz tiszteletének szabad folyásával, az szegény nemzetünknek sok vérek hullásával keresett szép régi szabadsága is ez mi hazánkban szégyen és bántódás nélkül maradhatna, melyben ő kegyelmekkel és kedves posteritásával együtt jövendőben az mi maradékunk is csendesen és bátorságosan nyughatnának: és midőn mind ezekkel ellenkező akadályokat és megbántódásokat esmertünk és szomo-

rúan érzettünk volna is: nem mulattuk el még 1635. esztendőnél fogva egynehányszorig alkalmatosságokkal való privata requisitiókkal s mind pedig az egész nemes országgal együtt követeink által közönséges gyűlésekben beadott gravaminákban instálnunk Római Császár előtt, ő felsége előtt: *hogy ő felsége az evangélikus statusnak az Religió állapotjában való gravaminái t tollálni, és több megbántódott szabadságit is az nemes országnak az ő felségétől acceptált 17. conditiók szerint complanálni méltóztatnék.*

Mely közönséges és ő kegyelmekkel együtt való instantiánknak minémű haszna és effectusa lett legyen, hogy bő szóval ne declaráljuk azoknak, a kik mind ezeket fájdalmas szívvel experiálták: megmutatják csak az 1638. eszt. gyülésnek aktái is, és azután a Diplomák continentiája ellen elbomlott országgyülésnek haladéki és hasonló gravamináknak ez idő alatt is naponkint való nevekedési, templomok foglalási, és külső szabadságában való bántódási, kiket az Ur Istennek tiszteletihöz tartozó kötelességünkből, édes hazánk s nemzetünkhöz való szeretetünkből, annak nyomorúságos során való méltó szánakozásunkból, hivalkodó szemmel tovább nem nézhetvén, hogy a napról napra gerjedező tűz szegény nemzetünknek religiójában megmaradhatott és szabadsági megbántódásán igaz magyarsággal szánakozó kevés számát is szintén végre emésztetve kényszerittettünk vala édes hazánk és nemzetünk otalmazó fegyverhez nyulnunk és az ő kegyelmök közönséges megmaradására nagyobb gondviseléssel vigyáznunk, készek levén mindezekért életünket és az Ur Istentől nékünk adatott javainkat is szerencséltetnünk.

Meggondolván mindazáltal azt is, hogy a bátorságos és állandó békességnek nyugodalma feljebb való volna sok győzedelmeknél is, ugy igyekeztünk viselni azoltától fogva is hazánk oltalmára felvett fegyverünket, hogy a jó istenes, tisztességes és bátorságos békességnek is mediomit és alkalmatosságát meg ne rekesztenők és el ne mulatnók, kire nézve az fegyver között is minémű instantiákkal találtuk meg ő felségét, minémű requisitiókat és irásokat tettünk Palatinus

uramhoz ő kegyelméhez is az jó egyességnek mediumi felől, jó alkalmatossággal azokat is közleni fogjuk ő kegyelmökkel.

Noha pedig a mi istenes igyekezetünknek és méltó kívánságainknak semmi, avagy igen kevés tekintetit ismertük; sőt azoktól kívánságainknak méltatlanságának megmutatásával, hanem inkább azzal akarattunk rejiciáltatni, hogy mi az országnak egyedül csak egyik membruma lévén, az ő kegyelmök közönséges bántódásinak sérelme és annak orvoslásinak kívánsága nem minket illetne, mindaz által, hogy mi is semmit azokban magunk részéről el ne mulatnánk vala, melyeket az jó és tökélletes békességnek megszerzésére és helyben állatására szükségesnek itélhetnénk, és hogy mind Isten és ez világ előtt nyilvábban kitetszenék az mi igaz ügyünknek valósága és az közönséges jóra való méltó kívánságunknak igazsága, két izben bocsátottuk becsületes követinket Palatinus Urunkhoz ő kegyelméhez ezen jó békesség felől való Tractatusra oly punctumokkal való instructióval, melyekben hogy az ő kegyelmök közönséges javát, religiójának szabados exercitiumát és szabadságinak megtartását s ezekben való bátorságos nyugalmát és békességes megmaradását néztünk, azon Propositiónkat és aktáinkat in specie ő kegyelmek eleiben terjesztvén jó itélettel megismerhetik.»

Minthogy, úgymond tovább a fejedelem, ezen nagyfontosságú ügyeket nem akarta a rendek tudta és akarata ellenére elvégezni, azért hivta őket össze, hogy végezzenek mindazokban, «melyek az Istennek dicsőségére, hazánk javára, oltalmára és békességes megmaradására alkalmatosak lesznek».

Előterjeszti a lengyel király közbenjárását, és felhivja a rendeket, nyilatkozzanak a tekintetben, hogy akarják-e a békét vagy nem; s ha igen, mi módon éressék az el.

«Kegyelmesen intjük és requiráljuk is ő kegyelmeket, — úgymond végül — hogy ily jelenvaló nagy ügyében Religióját, édes hazáját, annak szabadságát, maga életit, kedves posteritását, javainak oltalmát és megmaradását nézendő állapotjában magának és édes nemzetének meg ne fogyatkoz-

zék; melyben való ő kegyelmeknek egyességét és készségét látván és megesmérvén mi is, mint szintén ez ideig ennek utánna is tehetségünk szerént édes hazánknak és ő kegyelmeknek fejenként semmiben megfogyatkozni nem akarunk. Ajánlva ő kegyelmöknek egyenkint és mind közönségessen minden időben fejedelmi kegyelmességünket.» [1]

A rendek ezen propositiók alapján megkezdték a tárgyalásokat. A béke szükséges voltára nézve nem volt véleménykülönbség; csak az volt a nehéz feladat, hogy miképen fogalmaztassanak a béketárgyalás alapjául szolgálandó pontozatok.

A rendek között nagy eltérés volt arra nézve, mit vegyenek fel elengedhetetlen feltétel gyanánt. Egy részük azt kivánta, hogy egyenkint soroltassanak fel azon törvények, melyeknek szigorú megtartását minden körülmények között követelni kell a királytól. Lónyay figyelmeztette a rendeket az ily részletezésből következhető veszélyekre. Ismerte ellenfeleit, a kik az ily eljárásból hajlandók lesznek azt a következtetést húzni, hogy tehát a fel nem sorolt törvényczikkeket nem is kell megtartani. Óvta őket, ne menjenek a részletekbe, maradjanak csak általános kifejezések mellett, s mondják ki, hogy a királyi diploma mind a tizenhét pontjának, a bécsi békekötésnek úgy, mint a még végre nem hajtott *valamennyi* törvénynek végrehajtását követelik.[2] Ennek lesz hatása, míg ellenben a részletezés kárára lehet a békekötésnek.

[1] Reverendissimis Illustrissimis Spectabilibus Magnificis Generosis Egregiis et Nobilibus Prud. et Circumsp. Statibus et Ordinibus Partium Regni Hungarie Superiorum Presentatum.

[2] «Nekem bizony — mondja 1645. jan. 23-kán a fejedelemhez irott levelében — soha nem tetszett, az mint Kassán publice is megmondtam vala, hogy *némely* articulusokat beirjanak, hogy effectuálljon ő felsége, és többeket elhagyjanak, mert sok az az articulus és haza szabadsága. Nemcsak azok, kiket mi beirtunk, az melyeket az országnak hol egy, hol más részében effectuálni kellene a közönség megmaradásáért, kire nézve az sárosi tractánkban is Nagyságod *in genere* adatta vala be, ugy hogy az 17 conditiók, az bécsi pacificatiók és az effekctuálatlan maradott articulusokat ő felsége *mind* effectuálja az

De a kassai rendek többsége más véleményben volt. Azt hitték, hogy ha csak általánosságban fogják kifejezni kívánságaikat, a külföld nem fogja megérteni, mi az voltaképen, a mit kívánnak és a minek érvényesítése czéljából kénytelenek voltak fegyvert fogni.

Egyébiránt a fejedelemnek eddigi eljárását helyeselték, intézkedéseit helybenhagyták és ujonnan felkérték őt arra, hogy a religió és haza szabadságainak védelmében tegye meg mindazt, a mit a nemzet becsülete és a törvény szentsége megkiván.

Másfelől Fehérpatakyt követségbe küldötték Bécsbe, még egyszer felkérni a királyt, hogy a béketárgyalások újabb felvételéhez járulni sziveskedjék. Küldetése eredményének meghallgatására új gyűlés összehivását határozták el.

II.

A tokaji októberi országgyűlés. — A császár és a nádor üzenetei. — A rendek felirata. — Panaszok és sérelmek. — A kiküldött követek névsora.

A király szeptember hó közepére Nagyszombatba küldte követeit, hogy a Sárosban félbeszakadt tárgyalásoknak fonalát ismét fölvegyék. — Rákóczy pedig, egyrészt hogy Fejérpataky jelentését előadhassa, másrészt pedig, hogy a maga részéről kiküldendő követeknek a rendek tetszése szerinti utasítást adhasson, október elsejére *Tokajba* hivta össze a felvidéki vármegyék követeit.

A rendek a kitűzött időben szép számban gyülekeztek össze.

Tizennégy vármegye és hat szabad kir. város volt képviselve követei által. A megalakulás formaságain csakhamar

jövendő gyülésen.... de hogy Kassán declaratióban vőnek az regnicolák *némely* punctumokat, elhagyván mellette *sokakat*, az vala oka, hogy mégis mutatódjék valami ok az keresztyénség előtt az igazi panaszokért való fegyverfogásnak....» Szilágyinál 211. l.

túlestek. Mindjárt az első rendes ülésen megállapították a tárgyalás sorát, mely szerint mindenek előtt meghallgatják a császárnak és a nádornak a békére vonatkozó kívánságait s azokra nézve megteszik észrevételeiket.

A fejedelmi üdvözlet szavainak elhangzása után, csakugyan felolvasták a császár üzenetét, melyet Fejérpataky hozott magával. Ebben az ország iránti jó indulat hangsúlyozása mellett Ferdinánd «kegyesen» kijelenti, hogy óhajtja a békét és hogy a további pusztítások megszüntetése czéljából kész a Sárosban félbeszakadt tárgyalásokat újból felvenni. De óhajtja, hogy valamint ő hajlandó haderejét kivonni a fejedelem birtokairól, úgy a fejedelem is vonja ki a magáét a magyar földről. Igy gondolja a békét állandóvá és biztossá tehetni.[1]

Felolvasták a nádor levelét is, melyet a rendeknek aug. 22-iki feliratára válaszképen írt. Elmondja ebben Eszterházy, hogy neki magának oly nagy kárai vannak e háborúból, miszerint inkább bosszuállásról kellene gondolkodnia, mintsem hogy «mediatorságot» viseljen azokért, a kik becsületének és életének vesztét keresik. De kereszténvi és hazafias érzése azt parancsolja neki, hogy könyörületes legyen és előbbre tegye a közügyet a maga személyes kárainál. Azért vetette magát közbe ő felségénél, kérve őt, hallgassa meg a fejedelem küldötteit és mutassa meg iránt atyai kegyelmességét. Ezt ő felsége meg is tette: követeit kiküldötte, hogy az országban levő tüzet megolthassa. A nádor inti a Tokajba jött rendeket, gondolják meg ő felségének méltóságát és hatalmát. Az ő szárnyai alatt tartatott meg eddig is Magyarország. Ezután sem tarthat fel bennünket más hatalom, sem mi magunkat nem vagyunk képesek megtartani. Azért — úgymond — úgy alkalmaztassák magokat, és kivánságaikat, hogy ő felségének sérelmére okot ne adjanak.

Hivatkozással Lónyaival folytatott levelezésére, végül

[1] Datum Viennae 29. aug. anno 1644. Ellenjegyezve Szelepcsényi veszpr. püspök és Orosi György által. Szilágyinál 48., 49. l.

még egyszer figyelmezteti a rendeket: «jól meglássák, kiért s mit mívelnek, s mint kivánnak együtt mindnyájan veszedelemnek bocsátkozni.»[1]

A felvidéki sz. kir. városoknak, jelesül Kassának, Eperjesnek, Bártfának, Lőcsének és Szebennek szintén irt a nádor hasonló hangú levelet. Mivel ezeknek lakossága túlnyomólag evangelikus volt, azért különösen vallási türelmetlenséggel vádolja őket, míg a királyt e részben egészen ártatlannak jelenti ki. Szemrehányást tesz nekik, hogy «kegyelmes urokat és fejedelmöket, a ki őket sem religiójokban, sem szabadságokban, sem privilegiomokban meg nem bántotta, elhagyták, sőt ellene támadtak s más szabadságot s religiót keresnek. Pedig voltaképen a katholikusok panaszkodhatnának méltán azért, hogy az ő religiójok elnyomatik a városokban.

Végül kihívó hangon azt mondja: «álljon elő csak legkisebbike is Kegyelmeteknek, s mutassa meg, kitül, micsoda szabadságában avagy religiójában bántódott meg, s mondja meg azt is, vagy mutassa meg, ha van-e csak egy szeglete is a katholikusoknak az kegyelmetek városában, s mégis religiót és szabadságot keres! Sed ingrassatus recalcitravit et recessit a domino salutario suo. Többet azért már mi Kegyelmeteknek nem irunk, s nem örömest mentünk ez irásunkra is; de legyen utolsó ez intésünk, s úgy nézzék a tractát is, hogy abban sok üdő és bizonytalanság is vagyon.»[2]

Látni való, hogy a nádor ezúttal is támad és fenyeget.

A rendeket azonban ekképen ijeszteni teljesen felesleges volt. A közveszély tudatában ők magok is óhajtották a békét. Ez iránti óhajtásukat okt. 7-én kelt *feliratukban* fejezték ki, melyet Ferdinánd királyhoz intéztek.

Nagy fájdalommal emlékeznek abban a hajdan virágzó országnak — leginkább vallásgyűlölségből eredő — pusz-

[1] Eszterházy levele a Tokajba gyűlt rendekhez. Semptaviae de 31. aug. anno 1644. Szilágyinál 50. l.

[2] U. o. 45. l.

tálásáról. A rendek látják, hogy ez az Istennek büntetése az emberek által elkövetett bűnökért; a rendek közt fennálló egyenetlenségért, mely vallási gyűlölködésből eredvén, kész az emberi és isteni jogokat felforgatni, a békét feldúlni, a végzéseket semmivé tenni és a királyt panaszokkal zaklatni és hamis informatiókkal terhelni.

Innét van, úgy mond, hogy midőn az ország a legsiralmasabb harczok után a boldog emlékezetű II. Mátyás király idejében hozott törvények által már felvirágozni és megnyugodni kezdett; midőn az ország békés fenmaradásáért a vallás szabadsága az ország más jogaival együtt a bécsi béke után országos törvénynyel lőn elfogadva és megerősítve s néhány éven át fentartva: utóbb a nyugtalankodók tanácsa folytán a törvény megsértetett s ezzel az országgyűléseken elég panasz és kérelem emeltetett; de az evangelikus rendek sérelmei csak elhalasztattak vagy elintézetlenül elutasíttattak, mi által az egyenetlenség csak növekedett. Ezt az 1638-ki országgyűlés irományai elég világosan bizonyítják.

Midőn pedig az erdélyi fejedelem, látva a szabadság és lelkiismeret elnyomásából eredő elkeseredést, több rendbeli haszontalan felszólalás után, kénytelen volt védő fegyverét felemelni, és midőn a szabadság visszaállítására megindított béketanácskozásokon semmit sem birt elérni s e miatt az ügy eldöntését újra a fegyverre kellett biznia: a magyar felvidéki rendek tanácsosabbnak vélték kérelemmel vetni magokat közbe ő felségénél a királynál és a fejedelemnél, hogy e bajt inkább béketárgyalások, mint kétes kimenetelű háború által szüntessék meg.

Ezért küldötték volt fel a kassai rendek Fejérpataky Mártont Bécsbe, hogy ott ő felségével és tanácsosaival értekezzék. Hálás szívvel fogadják ő felsége jó indulatát s kérik, hogy ezuttal előterjesztendő és már sokszor elodázott sérelmeiket a fennálló hazai törvények értelmében megorvosolni kegyeskedjék.

Ezen panaszok és sérelmek pontjait annál kevésbé

mellőzhetjük, mert azok szolgáltak alapúl és zsinórmértékül a következő tárgyalásoknál. Tartalmuk ez:

A bécsi békében megállapítva, az 1608-iki első törvényczikkben megerősítve, a királyi hitlevél hatodik czikkelyében elfogadva s több következő országos határozatban megujítva lőn, hogy a vallás az ország valamennyi rendeinek, a magok és a királyi ügyész birtokain, továbbá az ország békességesebb fenmaradása czéljából a végvidéken is, a bécsi béke és a koronázás előtti törvény értelmében szabad és sértetlen maradjon; és pedig olyképen, hogy a vallás szabad gyakorlata úgy a főuraknak és nemeseknek, mint a sz. k. városoknak és országos rendeknek a magok és a kir. ügyész birtokain, továbbá az ország végvidékén, úgy szintén a városokban és falvaknak, azoknak, a kik azt önkényt és szabadon elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen és senki bármily állású legyen is, vallásának szabad gyakorlatában sem ő felségétől, sem bármely más földesuraktól semmiképen és semmi ürügy alatt meg ne háborítassék és ne akadályoztassék.

Ezen biztosított szabadság megsértésével történt, hogy a jobbágyok földesuraik által nem a törvényben hangsúlyozott önkéntes elfogadás, hanem önkényes kényszer által, birságolás és más erőszakos módon kényszeríttetnek oly vallásra, oly szertatásokra és oly parochialis fizetésekre, melyek lelkiösmeretökkel meg nem egyezők. Minthogy pedig a szabadság fogalma minden kényszert kizár, az említett országos végzések szerint úgy kellene a bajon segíteni, hogy minden efféle erőszakosság és háborgatás megszüntettessék és minden kényszerített jobbágynak önelhatározására bizassék a vallás megválasztása.

Ehhez járul még, hogy a parochiájokból elzaklatott és jövedelmeiktől megfosztott protestáns lelkészeket egyházaikból száműzni akarják. Minthogy pedig világos, hogy a vallás szabad gyakorlata lelkészek és szentségkiszolgálgatás nélkül nem lehetséges: kétségtelen, hogy ott megzavartatik a vallás szabad gyakorlata, a hol annak folytatására szükséges esz-

közök elvétetnek. Ezen sérelem megszüntetésére igazságos lenne, ha az előzött prot. lelkészek, vagy azok helyett az ő vallásukhoz tartozó más lelkészek az elszedett régi parochiákba visszamenjenek, szokott jövedelmeiket élvezhessék, s egyházi hivatalukat szabadon gyakorolhassák.

Utolsó panaszuk e részben, hogy a földesurak nemcsak paplakokat, hanem templomokat is elszednek az evangélikusoktól s megtiltják nekik a temető és harangok használatát. Miből következik, hogy a szabad vallás-gyakorlat helyétől és módjától megfosztva a törvényhozás idején fennállott szabadságukat nem élvezhetik. Minthogy pedig az efféle új változtatások nem maradhatnak, a szabadság gyakorlására a végzések erejénél fogva megkivántatik, hogy a vallásgyakorlat a templomok látogatásának, harangok és temetők használatának azon módjára vitessék vissza, melyben az 1608-ki törvény keletkezésekor volt, s minden bárki által és bármiképen eddig elfoglalt templomok azoknak szabad vallásgyakorlatával, a kiktől elvétettek, visszaállíttassanak.

Ezeket, mint a megerősített törvények szerint igaz panaszokat, melyeket a protestáns rendek 1638-ban a pozsonyi országgyűlés alkalmával bővebben terjesztettek elő ő felségének, ekképen előrebocsátván, kérik a királyt, méltóztassék azokat nemcsak kegyesen elintézni, hanem az elintézetteket valósággal végre is hajtani.

Hogy pedig az említett végzéseknek megsértése a jövőben büntetéstől való félelem által is megakadályoztassék, és a rendek egyetértése kölcsönösen megerősödhessék: méltóztassék ő felségének az említett végzések megsértőit a jelenben úgy mint jövendőben is, mások rettentő példájául azon büntetéssel sujtani, melyet Ulászló király hatodik decretumának 8-dik czikke rendel az ország törvényeinek megsértői ellen; úgy azonban, hogy a katholikus és evangelikus statusból választandó küldöttség előzetesen vizsgálja meg az ügyet.

Felesleges volna ezuttal fejtegetni, hogy a mult pozsonyi országgyűlésen minő vita támadt az «evangélikus

rendek» elnevezése felett. Ezt mindenki tudja. Minthogy azonban ezen elnevezés alapja az 1608-ki törvény 1. és 3-ik czikkelyéből elég világos, és a szóló rendek nem látják, miért kellene az evangélikusoktól elvitatni a «rendek» elnevezését, melyet a katholikusok csak magoknak akarnak fentartani, holott minden szabadság, előjogaival együtt közös: kérik azért ő felségét, hogy ez elnevezés egyenlősége tartassék meg; a mit a katholikusok magok használni kívánnak, azt ne irígyeljék a velök egy szabadságnak örvendő lakostársaiktól; s ezután ne támaszszanak e tárgyban hasonló nehézségeket.

A szentszékekre vonatkozólag az volt a bécsi békekötésnek végzése, hogy ha netalán valamely visszaélések csúsznának be, azok javíttassanak ki. Minthogy pedig most olyan visszaélések tapasztaltatnak, hogy sokan azon ürügy alatt, mintha a kath. vallást háborgatnák, az evang. vallás iránti gyűlöletből pörbe fogatnak, s ugyanazon személy vádló és bíróként szerepel; továbbá a házassági kérdésekben nemcsak r. kath., hanem evangélikus vallású egyének felett is ítélnek — hogy tehát e részben is elkerültessék a vallás sérelme és teljesíttessék az 1608-ik I. t.-cz. abbeli rendelete, hogy a gyűlölség és visszavonás elhárítására minden vallásnak saját superintendensei legyenek: kívánják a rendek, hogy a házassági kérdésekben, melyek a protestánsok lelkiismereti szabadságát illetik, a katholikus szentszékek ezentúl ne hozzanak ítéletet.

Az 1608-ki koronázás előtti 8-dik t.-czikkben az mondatik, hogy a jezsuiták Magyarországban semmi állandó birtokokat és birtokjogokat ne birhassanak. Mindamellett az idézett törvény megsértésével nemcsak collegiumokkal, állandó birtokkal és székhelylyel, hanem tényleg birtokjoggal is felruháztattak, s ő felsége a legújabb pozsonyi országgyűlés utolsó előtti czikkelyében kegyesen megigérte, hogy a végre nem hajtott törvényeket végrehajtatni fogja: ennél fogva a rendek alázattal kérik e törvénynek végrehajtását olyképen, hogy a jezsuitáknak adott birtokok ismét előbbeni birtoko-

saiknak adassanak vissza, és hogy azon birtokok ezután sem ezeknek, sem más egyházi személyeknek vagy testületeknek ne adományoztassanak; sőt hogy a rendek békés nyugodalma szempontjából a nevezett jezsuita atyák az országon kívül maradjanak, minthogy más rendű egyházi férfiak, úgy mint a régi királyok alatt, elegendők az egyházi teendők végzésére.

Az 1609: 18. t.-cz. értelmében a tizedeket a régi szokás szerint kellene bérbe adni. De ez ellen a főpapok nagy visszaéléseket követnek el, a mennyiben a régi bérrel meg nem elégedve, azt a birtokosok terhére emelik. Végezendő volna, hogy a régi szokástól el ne térhessenek.

A többi pontokban panaszkodnak a földesurak törvényszéki jogbitorlásáról, birtok-átruházási visszaélésekről, különösen az egyházi rendnél; az országgyűlésnek három éven túli elhalasztásáról és általában a sérelmek mellőzéséről. Kívánják többek között, hogy a szavazásnál a megyéknek és testületeknek nagyobb súlya legyen, mint a magánszemélyeknek. Az egyházi személyek meghivásánál pedig tartsa meg ő felsége az ország törvényeit.

A bécsi békének 9. és 10. pontjában, valamint az 1608-ki koronázás előtti törvényben is kimondatott, hogy a kisebb és nagyobb hivatalok a magyaroknak valláskülönbség nélkül adassanak. De ezen törvény az evangélikusokra nézve mind ez ideig nem tartatott meg, mivel II. András 30. t.-czikkének sérelmével egyes személyekre nemcsak két, hanem több méltóság is ruháztatik, s így másoknak nem jut semmi. Kívánatosnak tartják tehát a rendek, hogy ő felsége az egyes személyek kitüntetésében mérsékeltebben, a valláskülönbség nélküli hivatalosztásban pedig bőkezűbben járjon el. Arra is kérik, hogy az egyházi hivatalok osztásánál figyelemmel legyen a nemesi származásra, a korra és az érdemre.

Teljesíttetni és végrehajtatni kérik a német katonák kivitelére, a törvénykezésre és politikai hivatalokra vonatkozó

törvényeket. Kívánják, hogy a törökkel való békét is magyar emberekkel tárgyaltassa.

Végül tanubizonyságul hívják fel Istent, hogy a jelenlegi mozgalomra nem ők adtak okot. Ők nem akarnak semmit ő felsége ellen, csak sérelmeik orvoslását kérik, mint kérték eddig is, fájdalom, eredménytelenül. Szerintük a béke helyreállítható, ha ő felsége általános amnestiát ad azoknak, kik a legújabb mozgalomban részt vettek. Könyörögnek ismételve, hogy a felhordott sérelmeket a törvények értelmében ezen béketárgyalások által megszüntetni és az ország rendeit régi szabadságaikban, dicséretes szokásaikban és jogaikban megtartani kegyeskedjék, az erdélyi fejedelem által óhajtott békével egyetemben.[1]

Ez volt a rendek kívánsága.

E pontozatokkal összhangzólag a fejedelem október 8-án a vallásügyben a következő utasítást adta követeinek:

«Az religiónak szabados exercitiuma templomok restitutiója; az bécsi pacificatiónak és az 17. conditióknak szentül való megtartása, effectuálása, praestáltatása és minden rendbeliekkel való megtartása, akadék, bántódás és sérelem nélkül. Ennek pedig áthágói, háborgatói ellen erős büntetés rendeltessék, kiben ő felsége és utána való igaz legitimus successori ne kedvezzenek senkinek. Az generális amnestia mindenkinek megadassék... Szóval a fejedelem a lényegre nézve ragaszkodott régebbi utasításaihoz.

A követség élére most is a higgadt gondolkodású Lónyay Zsigmondot állítá. Melléje adattak: Nyáry Bernát, Chernell György, Soporni Miklós, Kőrösy István és Zakány András.

A király részéről kiküldött követség tagjai ezek voltak: Eszterházy Miklós nádor, Lippai Gáspár, Rohonczi István, Csáky László, gr. Tieffenbach Rudolf, Qvenstenberg Gerhát és Mikulics Tamás.

[1] A tokaji gyűlés felirata III. Ferdinándhoz. Szilágyi Sándornál 51—61.

Ezeknek ujra sürgetniök kellett, hogy a fejedelem seregei vonuljanak ki Magyarországból, hogy ő maga a magyar ügyekbe ne avatkozzék; hogy a svédekkel és franciákkal kötött szövetséget bontsa fel; hogy az erdélyi urakkal együtt kötelezze magát arra, miként ő felségét többé háborgatni nem fogja stb.

III.

Az ónodi 1645. januári országgyűlés. — A fejedelem előterjesztése a béketárgyalásokról, ezt a rendek helyeslőleg tudomásul veszik. — A király kemény válasza.

A tanácskozások izgatottan és hosszasan folytak. A nádor csak mint *kérő* félt tekintette a fejedelem követeit s a felvidékieknek jogosultságát kétségbe vonta. Lónyay higgadtságával és érveinek hatalmával kivánt hatni. Nem engedte, hogy a magyarországi felvidéki rendeknek kérése külön szakíttassék a fejedelem ügyétől. Hosszas propositiók, replikák és duplikák következtek egymás után.[1] Mind a két fél, ha döntő választ kellett adnia, fejedelmére hivatkozott. — Rákóczy ily esetben mindig a rendek elé terjesztette az ügyet, hogy mondják el véleményöket; úgy tett mostan is. Híveit 1645. évi január elejére *Ónodra* hívta össze országgyűlésre.

A rendek készségesen jelentek meg, mert a napi események kellemetlenségei erősen sarkalták őket, hogy e nehéz állapotoknak véget vessenek.

A fejedelem őszinte bizodalommal eléjök terjeszté a béketárgyalások előhaladásának jelen stádiumát. Bemutatta követeinek részletes jelentéseit; a király követeinek azon hires replikáit, melyekben a kiküldött követeknek jogosultságát és törvényes követi minőségét kétségbe vonták. Egyuttal

[1] Lásd ezeket részletesen: «A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története» czimű dolgozatomnak 74. lapjától 134. lapig.

felhívta őket, hogy — ha szükségét látják — adjanak a biztosoknak újabb utasításokat.

A rendek megelégedéssel és hálával fogadták a jelentéseket; de egyuttal sajnálatukat is kifejezték a császári követek kötekedő modora felett, melynél fogva nem akarják elismerni a 14 megye nevében való szólásuk illetékességét; melynél fogva inkább «a magok szokásából és édes nemzetünkhöz való könyörületlenségből mintsem ő felsége intentiójából» azzal gyanusítják őket, hogy a haza «lángoló tüzét» segítik. Mert ugyan is — irják — mi szüksége lett volna ő felségének internuntius atyánkfia által küldött supplicatiónkat, mely specifice cira punctum religionis versabatur, admittálni s arra oly assecuratoriát adni, hogy postulata audire, idque, quod e re bonique Regni et nostri permansione foret proficuum ulterius, statuere dignabitur; ha a religió dolgában járó gravaminák sopiálásához kedve és akaratja ő felségének nem lett volna.»

A rendek a magok részéről újra kijelentik, hogy az eddig adott teljhatalmat megerősítik és a követeket lelkük üdvösségére kényszerítik, hogy különösen a vallás ügyében ragaszkodjanak a bécsi békekötés pontjaihoz, a 17 feltételhez és az 1608-ki határozatokhoz; de az azokkal ellenkező határozatokat kerüljék. A templomok visszaadásának követelésében, valamint a jezsuiták kiüzetésének, az idegen katonaság kivitelének és hivatalok osztogatásának kérdésében is kövessék a fejedelemnek előbbeni utasításait.

Ha pediglen az ezután adandó válaszíratukra is kedvezőtlen feleletet kapnának — mit nem hisznek, mert biznak a király kegyelmességében és minden országgyűléseken hozott törvények megtartását és végrehajtását illető biztosításaiban: akkor a fejedelem utasítása szerint, hagyják ott a tanácskozmányt és informálják a rendeket is «minémü karban marad az ultimaria resolutio». Emlékeztessék azonban a nádort Magyarországhoz, mint édes hazájához való kötelességére; s legyenek meggyőződve, hogy vallásuk és hazájok

érdekében kifejtett ezen munkásságukat az utókor is hálával fogja fogadni.[1]

Az ónodi részleges országgyűlés nem hozta közelébb egymáshoz az alkudozó feleket.

Fejér Gáspár e gyűlés eloszlása után azonnal sietett Nagyszombatba; de a háborús idők kellemetlensége következtében csak január 13-án kézbesíthette az ott levő követeknek az ónodi gyűlés határozatát.

A császári követek hasonló akadályokkal küzdöttek. Uroknak régen várt válaszát még ekkor sem kapták meg. A kanczellár, ki Linczben nemcsak új választ, de új utasítást is várt, a kiütött pestis miatt sokáig nem bocsáttatott ő felsége elé. — Végre kiadatott a papok tanácsa szerint készült kemény válasz, mely miatt a fejedelem követei félbe akarták szakítani a tárgyalásokat.

A nádor nyugtatta és tartóztatta őket. Mentegette magát, hogy ő és társai kénytelenek ama kemény resolutiót értésökre adni, de «egyépképen örömest facilitálni kivánják a dolgokat».[2]

A király éles resolutiója alapján január 8-án kiadott

[1] Missiles expeditae a Dnis Ablegatis 14 Comitatuum et 6 liberarum Civitatuum ex Oppido Ónod anno 1645. 12. Jan. ad Dun. Commissarios suos Tirnaviae . . . Lőcsei levélt. A vörösvári levéltárban hivatalos másolat kelte ez: Datum in confinio Ondiensi ex consultatione nostra die sexta Januarii Anno Domini 1645. Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Prudentibus item ac circumspectis Dominis N. N. Statuum et Ordinum Baronum Magnatum et Nobilium nec non sex Liberarum Civitatum partium Regni Hungariae Superiori ad modernum pacis Tractatum Tirnaviensem ablegatis Nuntiis etc. Dominis Amicis et fratribus nobis confidentissimis observandissimisque . . . Szilágyi S. 181—184. l.

[2] . . . jelenté palatinus uram ő nagysága, hogy noha magok is örömestebb el löttenek volna az tovább való disputatió nélkül, de minthogy oly dolgok voltak beadott feleletünkben, az melyekre mind az magok mentségére, mind az jövendő posteritásra nézve nem lehetett, hogy meg ne feleljenek, ehez képest nem mulathatták el azoknak kiadását . . . Szilágyinál 219. l.

válasz az ónodi rendek határozata ellen volt irányozva. A császáriak csodálkozásukat fejezik ki a felett, hogy a fejedelem küldöttei oly sokszor ismétlik régi okaikat és semmi újat nem tudnak mondani. Ők a magok részéről el nem fogadják a hosszas viták miatti szemrehányást, mert annak okai épen a fejedelmi követek, kik nincsenek teljhatalommal ellátva, hanem minden megállapodást országgyűlés elé visznek. Igy nem lehet végezni semmit.

Ha az ország szabadságát követelik, senki sem ellenzi azt; legkevésbé ő felsége.

Ha a vallás ügyét akarják rendezni; ki vonta azt kétségbe, hogy a parasztoknak is legyen szabad vallásgyakorlatuk? A mi a rendeket illeti, kétségtelen, hogy azok eddig is, úgy a kegyúri jognál, mint adományozás és gyakorlatnál fogva a templomok használatát élvezték, úgy hogy senkit sem lehet felmutatni, a ki őket akár vallásuk gyakorlatában, akár kegyúri jogaikban, akár pedig templomok használatában csak szóval is háborgatta volna.

Ennélfogva sem a vallás, sem az ország szabadsága miatt nem kellett háborút kezdeni. Azt a császáriak is akarják. Minthogy pedig a fejedelmi követek senkit sem neveznek meg, a ki azt a szabadságot megsértette volna, világos, hogy a vallásügyben tett nyilatkozatuk csak arra való, hogy a gyanut ok nélkül táplálják a lelkekben.

A mi a prédikátorok ügyét illeti, e tekintetben sem hozhatnak fel a rendek panaszt, csak a jobbágyok. Minthogy pedig az ország törvényeiben nincs olyan, mely a parasztoknak világosan megengedné, hogy a földesúr birtokán, annak akaratja ellenére, prédikátort lehessen tartaniok, azért a katholikus urak okosan cselekesznek, ha nem hagyják magokat megfosztatni azon jogoktól, melyeket eddig a parochiák és azok jövedelmei tekintetében élveztek.

A templomok ügyét illetőleg kérdik, hogy jogilag kit illetnek azok inkább: a földesurakat-e vagy a parasztokat? Az ország törvénye szerint a parasztnak kétségen kivül semmi egyéb joga nincs a földesúr birtokán, mint a munka bére.

Azon követelést illetőleg, hogy a földesurak által 1638 óta elfoglalt templomok visszaadassanak a parasztoknak, azt válaszolják, hogy azt lehetetlennek tartják, mert az a földesurak jogainak sérelme nélkül nem hajtható végre. Azt azonban nem ellenzik, hogy ez a kérdés a jövő országgyűlésre vitessék és ott olyképen intéztessék el, hogy sem a nemesi jog, sem a kegyúri jog sérelmet ne szenvedjen, de a mellett a parasztok jogos követelései is figyelembe vétessenek. Figyelembe kívánják azonban vétetni, hogy

1. minő méltatlanság lenne az, ha a földesúr, ki mielőtt a katholikus vallást elfogadta, teljes joggal birta a templomot, azután pedig, ha katholikussá lett, attól fosztatnék meg, a mit addig békén birt, és pedig megfosztatnék saját jobbágyai által?

2. Azon időből oly templomok is vannak, melyek a földesúr lakóhelyén épültek, némelyek ujabban protestánsokká lettek, mások pedig a katholikus vallásban maradtak, kérdik. ily esetben kinek legyen több joga? a parasztnak vagy a földesúrnak? Melyiknek itéltessék oda a templom? — A parasztot úrral összehasonlítani is méltatlanság, mert az ennek birtokán a munkabéren kivül semmi egyéb joggal nem bir; minélfogva csodálkoznak, hogy az ellenfél saját szabadságainak ellenére sürgeti a jobbágyok jogainak kiterjesztését.

3. Ehhez járul az is, hogy már több oly helyen, hol a katholikusok templomot foglaltak el, magok a parasztok vagy mindnyájan, vagy nagyobb részben áttértek. Ilyen helyen is vissza kell adni a templomot? E tekintetben a jog semmit sem használ; ha a parasztok itéletére bizzuk az elvett templomok ügyét, akkor veszélyes fegyvert adtunk nekik a nemesség ellen.

4. Nem értik világosan, mit akarnak akkor, midőn a templomok visszaadását kivánják, mert azon templomok, melyeket elfoglaltnak mondanak, már azelőtt sem voltak a földesurak hatósága alatt, s nincs olyan, mely nem volna azok fundusán. Mit tesz az tehát, hogy el vannak foglalva?

Ha az övéké voltak előbb is, ki és hogyan adja vissza? A parasztoknak soha sem volt saját templomuk, a földesúr birtokán azok egy talpalatnyi földet, egy fácskát nem mondhatnak magokénak; hogyan bizonyíthatják tehát azt, hogy övék volt a templom? Ha parasztok számára csak a templomok használatát követelik is, kérdés: inkább fogják-e azt megitélni a parasztoknak, mint a földesuraknak, kiknek birtokuk és kegyúri joguk van?

5. Épen ilyen itéletet mondanak, mint ha azon földesurak templomainak használatáról volna szó, a kik talán azzal volnának vádolhatók, hogy senkitől sem foglaltak, hanem maradtak a régi jog gyakorlatában. Ki lesz ily esetben is a biró, a közvetítő, a határozó és végső itéletmondó a parasztok érdekében?

6. Itt nem alkalmazható a bécsi békekötésnek illető pontja, mely azt mondja, hogy a háború idején el vett templomok mindenütt visszaadassanak; mert ott nem a földesurak és azok jobbágyai, hanem az ország rendei között volt viszály, jóllehet azon törvényczikk miatt a katholikusok ma is jogtalanságot szenvednek, a mennyiben annak határozatai nem hajtattak végre; mert világos, hogy a soproniak akkor foglalták el tőlünk a Sz. Mihály templomot, s ma is birtokukban van.

7. Azt sem kell figyelmen kivül hagyni, hogy több földesúr van, kiknek a parasztok ellenszegülni akartak, s azok jogát sértve, magokat döntötték veszélybe. Valóban ily kivánság nem tesz egyebet, mint hogy örökös gyűlöletet táplál a földesúr és jobbágya között.

8. Mely paraszt lesz oly vakmerő, hogy a maga urának templomát elvegye? ki merészelne valamit forralni saját ura ellen? S ha e tekintetben volna is intézkedés, a paraszt azt nem követhetné, mert a földesúr saját joga ellen nem fog itélni. Az a rendek minden joga és szabadsága ellen való, sőt képtelen és lehetetlen dolog, hogy valaki az úr és jobbágy felett itéletmondást bitorolhasson. Ha tehát a rendeket megnyugtatni kivánjuk, akkor nem illik őket ilyenekkel ingerelni.

Remélik, hogy az országgyűlés a katholikusoknak e részbeli panaszait nemsokára megszünteti s a nyugtalanságot lecsillapítja. Ezekkel mutatták ki a császári követek, hogy a fejedelem abbeli kívánsága, hogy a földesurak a templomok használatát átengedjék az ő jobbágyaiknak, alaptalan és törvénytelen . . .

A bécsi békekötésre vonatkozólag kijelentették, hogy nagy különbség van az akkori és a mostani idők között. Ezt nem akarják bővebben tárgyalni. Elmondották már, hogy a bécsi békére alapított kívánságaikban vannak olyanok, melyek a katholikus vallás felforgatását czélozzák, a mennyiben el akarják távolítani azon kutyákat, melyek a nyáj lelketeste felett őrködnek. Ez ellen a követek védekeznek ugyan, mintha eszök ágában sem volna ilyes. Ők ugyan nem láthatnak a lelkökbe, mivel a titkok felett nem ítél az egyház, de azon kívánság, hogy a jezsuiták és a német katonák kiüzessenek az országból, kivált a katholikus vallásnak ilyetén üldöztetése idején, odairányul.

Ezek után az ausztriai háznak és ő felségének Magyarország iránti érdemeit kiemelve, fejtegetik az «evangélikus rendek» kifejezését.

A szentszékekre vonatkozólag szóval állítják a követek, hogy csak a visszaéléseket akarják megszüntetni, de valósággal ellenök törnek. Azt akarják, hogy az evangélikusok házassági ügyei ne vitessenek ezen székek elé. Minthogy pedig az alkotmány minden efféle ügyet ezen székek ítélete alá utasít, a ki tehát ezt megmásítani akarja, az nem a visszaéléseket, hanem magát a szent széket akarja megszüntetni. Az ő ellenvetésük nem gyengíti, sőt erősíti a kath. álláspontját. Mivel ezeknek a házasság szentség, tehát a szent székek elé tartozik a házassági pör is.

Nem akarják említeni azon végtelen visszaéléseket és elválásokat, melyeket a prédikátorok az isteni törvények és az ország alkotmánya ellenére nemcsak megengednek, sőt elősegítenek, úgy hogy némely zsinataikon száznál többet is elválasztanak egymástól.

Nem értik, hogy mit akarnak következtetni a jezsuiták ellen hozott törvényből. Mert a bécsi békekötés ezen czikkelye vagy érvényes volt, vagy nem. Ha érvényes volt, akkor világos, hogy a királyi jog a jezsuita atyák mellett szól; ha nem, akkor annak megerősítése sem lehet érvényes, következésképen az 1608-diki VIII. t.-czikkből semmit sem lehet levonni.

A birtokügyek az ország gyűlésére halasztandók . . . .[1]

IV.

A bártfai februári országgyűlés. — A biztosok előterjesztései. — Az utasítás pontjai. — A fejedelem kívánságai.

A számtalan válasz és viszonválasz után,[2] Rákóczy február elejére ismét országgyűlésre hivta össze hiveit *Bártfára*; egyrészt azért, hogy a királynak jan. 22-diki leiratát, másrészt, hogy a franczia ujabb ajánlatát közölje velök.

A rendek kissé lassan gyülekeztek. Világos volt, hogy megunták a hosszas béketanácskozásokat, még inkább pedig a belháború szomorú jeleneteit. A fejedelem azonban mindent közölni akart velök, nehogy az esetleges balsiker esetén azt mondhassák, hogy nélkülök cselekedett.

Február 12-én megnyitván az ülést, mindenek előtt felolvastatta a fentebb közlött királyi választ, melyet az ónodi gyűlés határozataira vonatkozólag kiadott.

Klobusiczky András volt az előadó. Visszapillantva a mult országgyűlés lefolyására és a rendeknek biztató nyilatkozatára, társai nevében is köszönetet mond a rendeknek elismerő szavaikért. Ezután még inkább ösztönözve érzik magukat az eléjök tűzött feladat megoldására. Bemutatják a császári követeknek január 8-áról kelt iratát és az arra

[1] Succincta Responsio Dominorum Caes. Commissariorum ad Replicam nuper Ipsis exhibitam, per Dnos Ablegatos quorundam Magnatum Comitatum atque Civitatuum. — Lőcsei vár. lev.

[2] Lásd linczi béke 144—170. l.

adott feleletüket. Ez utóbbiban kijelentik, hogy ők nem disputatiókra, hanem végezésre jöttek oda. Minthogy pedig tudják, hogy még tovább teendő észrevételeikre mi lenne a válasz, azért úgy itélik, hogy e vitatkozásnak nincs más birája az istennél és a fegyvernél. Felhivják ennélfogva a rendeket, hogy addig is, míg a harcz újra kitörne, figyelmeztessék a nádort, viseljen gondot hazájára. Ők is figyelmeztették; el is vállalta. Külön pontokban nyujtották be neki a főbb kérdéseket. De azokban nem birtak vele megegyezni; valamint azokban sem, melyeket viszont a közbenjáró nádor adott nekik. A haszontalan viták eredményét tehát kötelességükhöz képest a rendek elé terjesztik. Bölcs itéletökre bizzák, hogy a nádor által kiadott pontokat elfogadják-e vagy pedig háborúra bizzák a dolog sikerét. «Mi — úgymond — mind ez dologban szolgák és hazafiak is, kiket kegyelmetek nem háborúság, hanem békesség szerezni bocsátott volt, megemlékezvén ebbeli hivatalunkról, kegyelmeteknek is nem egyebet inkább, mint az jó békességnek szeretetit tanácsolhatjuk.»

A jelen állapotokat tekintve a követek azt hiszik, hogy a meglevő pontok alapján a jövő országgyülésen eredményesebben lehetne tanácskozni, mint most fegyveres békekötés mellett. Most különben is a rendek közül sokan hiányzanak. Ők három hónap óta hiába fáradtak a béke létrehozásán, s ha kivántatik tovább is fognak fáradni, de a legközelebbi országgyülésig nem remélnek eredményt. Azért jobb lesz azt bevárni, mint bizonytalan kimenetelü harczra bizni a dolgot. Végül kérik a rendeket, vegyék mind ezt kellő figyelembe, tanácskozzanak és végezzenek legjobb belátásuk szerint és őket az eredményről értesíteni szíveskedjenek.

Az összejött 14 vármegye és hat szabad kir. város követei komoly tárgyalás után következő utasítással látták el a nagyszombati béketárgyalások folytatásával megbizott küldötteiket:

1. A vallás ügyében épségben tartván a bécsi békekötést, az 1608-diki koronázás előtti törvényczikket és a

királyi diploma hatodik feltételét, valamint más e részben hozott határozatokat, elvetésével az eddigi különféle akadályoknak és magyarázatoknak, határoztatott: hogy az ország minden rendei, a sz. kir. városok, úgy szintén szabadalmazott községek és a magyar véghelyeken levő magyar katonák szabad vallásgyakorlattal birjanak, a templomok, harangok és temetők szabad használatával együtt, és hogy szabad vallásgyakorlatában senki bárkitől, semmi módon és semmi ürügy alatt ne háborgattassék vagy akadályoztassék.

2. A parasztokról, hogy ezek saját hitvallásukban ne háborgattassanak és ne akadályoztassanak, azt kívánják határoztatni, hogy azok az ország jótévő békéjeért és nyugalmáért, akár végvidékiek, akár városiak, akár falusiak legyenek is, bármely földesuraknak vagy ügyészségnek birtokain a fentebb említett törvények és föltételek szerint vallások gyakorlatában és használatában sem ő felsége, sem miniszterei, sem más földesurak által bármi módon és bármely ürügy alatt ne háborgattassanak; azoknak pedig, a kik eddig háborgatva és akadályozva voltak, az ő vallásuk szertartásainak szabadsága megadassék s más szertartásokra ne kényszeríttessenek.

3. Abban is megegyeztünk egymás között, hogy ezután a városi és falusi nép akaratja ellenére és beleegyezése nélkül a prédikátorok vagy lelkészek paplakaikról el ne mozdíttassanak és semmiképen el ne üzessenek; sőt inkább az eddig elűzöttek és elmozdítottak visszahelyeztessenek és a városiak és falusiak többségének akaratja szerint helyettesíttessenek. Parochiális jövedelmök pedig épségben hagyassék.

4. Azon templomok, melyek 1638 óta mindkét részről elfoglaltattak vagy elvétettek, az ország békességesebb megmaradása kedvéért, a bennök folytatott vallásgyakorlat szabadságával együtt, azoknak, a kiktől elvétettek, az illető megyékben mindkét vallásból egyenlő számú küldöttek által tényleg visszaadassanak. A templomok további foglalásától és elvételétől, úgy az ország rendei, valamint a városok falvak és véghelyek tartózkodjanak.

5. Az evangélikusok által mult 1638-diki országgyűlésen az ő felsége elé terjesztett sérelmekre vonatkozólag határoztatott, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésig küldjön ki ő felsége minden megyében a két vallásbeliekből egyenlő számban választandó alkalmas biztosokat, kik az illető sérelmeket hitelesen összeszedjék s azokat vagy a rendek barátságos egyezkedése által, vagy ha ez nem sikerülne, a protestánsok megnyugvására ő felsége által ugyanazon országgyűlésen elintéztessenek és kiegyenlíttessenek.

6. Határoztatott az is, hogy a vallás ügyében felmerülendő sérelmeket ő felsége jövőben is a rendek közmegegyezése szerint orvosolja.

7. Abban is megegyeztek, hogy ő felsége a végzések megszegői ellen a jövő országgyűlésen megújítsa László király VI. decr. 8. t-czikket vagy pedig más méltó büntetést szabjon reájok.

8. Hogy mindezek a végzések bővebb magyarázatául és a rendek közötti viszálkodás megszüntetése végett a legközelebbi országgyűlésen a törvénybe iktattassanak, az szintén elhatároztatott.

9. A jelenlegi béketárgyalások alkalmával felvett többi ügyek, jelesül a szentszék állapota, a jezsuitáknak az országból kitiltása, a II. András decretumának Lajos király általi megerősítése a javak adományozásáról, Ulászló király 3. decr. 55. t.-cz. megtartása a tizedek haszonbérletéről, az 1548. 6. t.-cz. megújítása és megtartása, az ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítése, az országgyűlésre meghivni szokott személyek megválasztása és szavazata, az idegen katonaságnak az 1625. 24. t.-cz. szerint az országból kivitele, az országos hivataloknak valláskülönbség nélkül betöltése, a jog és igazság kiszolgáltatása, minden béketárgyalásoknak a törökkel és más szomszéd nemzetekkel született világi magyarokkal való intézése és minden egyéb a haza szabadságait és védelmét, a rendek és lakosok megmaradását érdeklő ügyek felől valami

azonnal az első országgyűlésen határoztassék vagy a már eddig hozott határozatok ugyanott azonnal végrehajtassanak.

10. Az egyetemes országgyűlés a mostani béketárgyalások befejezési napjától kezdve az oklevelek kicserélése után három hónap alatt, minden további halogatás nélkül olyképen tartassék meg, hogy ott az 1618-diki t.-cz. értelmében meghivatni szokott minden rendek szabadon megjelenhessenek és tárgyalhassanak s meglegyen az országgyűlésnek szokott régi szabadsága s ott az ország javát illetőleg eddig hozott, de végre nem hajtott törvények az 1638. 77. t.-cz. szerint valósággal végrehajtassanak és megtartassanak.

11. Ő felsége általános amnestiát adjon mindeneknek és egyeseknek az első bécsi békekötés alkalmával adott amnestia formája szerint olyképen, hogy az utolsó háborúban elvesztett javak és jogok, melyeket ő felsége vagy a nádor másoknak eladományozott vagy beirt vagy bárki bármi módon elvett, előbbi birtokosának vagy örököseinek azonnal és tényleg visszaadassanak és visszaállíttassanak. És az ilyen amnestia felől ő felsége külön oklevelet adjon.[1]

Ezen pontokat úgy lehetett tekinteni, mint utolsó megállapodásokat, melyektől eltérnie sem a fejedelemnek, sem az ő küldötteinek nem lehetett. A rendek nagy elismeréssel nyilatkoztak a követek működéséről. Február 27-én külön iratban is tolmácsolják iránt uk megelégedésöket.

Meggyőződtek — ugymond — arról, hogy hazájukhoz, nemzetükhöz és igaz keresztyén vallásukhoz hiven azon törekesznek, miként az országot emésztő tüz eloltassék. — Remélték, hogy ő felsége a király adott szavához képest kegyelmesebb resolutiót fog adni törvényes kivánságaikra. De ha már az isten annyira megkeményítette a katholikusok szivét, hogy miattok még legméltányosabb ügyük sem talál

[1] Conceptus in Congregatione Bartphensi ad diem 12. Febr. per Illustrm. Dn. Principem indicta, per Ablegatos No. 14 Comitatum et 6 Civitatum Liberarum Nuncios, pro Instructione nostratium, Tirnaviae Pacis tractandae gratia commorantium Ablegatorum formatus. Lőcsei levéltárból. Szilágyi a bártfai másolatot közli i. m. 261—263. l.

pártolásra a királynál, nem tudják mi a czéljok. Úgy látják, hogy a császár követei által kiadott utolsó pontozatok nemhogy a vallásról hozott törvények világosítására vagy a rendek megnyugtatására s a nép lelkiismeretének és külső becsületének megoltalmazására szolgálnának, de sőt azzal okot adnak a katholikusoknak arra, hogy a protestánsokat elnyomják s vallásuktól elszakítsák, lévén azokban sok homályos értelmű kifejezés. Jóllehet a királyi követek sok okot hoznak fel arra nézve, hogy a legutolsó országgyülés óta elfoglalt templomok visszaadása lehetetlen, mégis az összegyült rendek vallásos buzgalma nem engedi, hogy ily törvényes kivánságoktól elálljanak, és hogy a vallást illető ily határozatok országgyülésre halasztassanak. Hogy e kérdésben minemű kedvezőtlen határozatok hozattak ekkorig, szivbeli fájdalommal és keserves kárvallással tapasztalják. A meglett példákból tanulván és a felhordott okokat megfontolgatván, noha naponkint tapasztalják a háborúnak számtalan hátrányait, melyeket a hazájok pusztulása felett siránkozó hazafiak méltán a vallási gyülölködésből eredetteknek állítják; mindazáltal a kiengesztelődés barátai lévén, elővették a követek pontozatait és a királyi követeknek erre adott nyilatkozatát. Ezen kettőből csináltak ők Klobusiczky jelenlétében egyet, s ezt a fejedelemmel való közlés után felküldik a többi követeknek is, kérvén őket, hogy a vallási törvényeknek valódi értelmét tovább is keressék, világosítsák s ezzel édes hazájokhoz, szerelmes nemzetökhöz való szeretetöket és vallásukhoz való buzgóságukat megbizonyítsák.

Ha pedig a sziveket igazgató bölcs isten tovább is meghagyná szivök keménységét és nem érnék el czéljokat, akkor foglalják irásba a dolognak meritumát, megállapodásukat egy külön futár által közöljék ő felségével, kérvén őt, hogy adott biztosító leveléhez képest a vallásbeli sérelmeket a bécsi békekötés tartalma szerint intézze el. Ha ez sem sikerülne, szakítsák félbe az alkudozást ... és a békekötés folytatásának későbbi jobb reményével térjenek haza a rendek közé. Istennek atyai gondviselése alatt ennek utána

eredményesebben fog folytattatni a tárgyalás, mihez a fejedelem részéről is kellő informatiót fognak kapni.

Minekünk — ugymond — bizonyságunk az úristen, mind az kegyelmetek jó tanácsolására és mind szerelmes hazánk pusztulására és édes nemzetünknek csaknem utolsó veszedelemben forgására nézve is csak egyedül az jó istenes és állandó békesség, egymás szereteti és az közönséges haza oltalmára való concordia kelletnék. Azért is munkálkodtunk eleitől fogvást.

És úgy hiszszük, annak kivánatos végbemenetele sem részünkről, sem kegyelmes urunk részéről — meglévén ő nagyságának is édes hazánk és nemzetünk szabadságáért, religiónkért tett sok költségének méltó és illendő contentiója (melyben mi ő nagyságától el sem akarunk szakadni) nem múlik. De ha az úristen dicsősége és igaz vallásunk mellett kényteleníttetünk ezután is az mi keresztény religióinknak háborgatóitól az hadakozásnak incommoditását szenvednünk, ilyen veszedelmes állapotjáról szegény hazánknak azok adjanak számot az Istennek itélőszéke előtt, az kik okai. Mi bizván a mi szentséges Istenünkben, kinek áldott szent nevéért eddig is szenvedtünk, most is szenvedünk — segítségében, a ki igaz ügyünkben mellettünk lévén, bennünket oltalmaz az mi keresztény hitünknek háborgatóitól. Nagy bizodalmunk lévén az Kegyelmes urunk ő nagysága reánk való gondviselésében is, hogy az vitézlő rendeknek is incommoditásával, édes hazánk ezután már szintén ennyire nem bántatik, hanem szigorúbb fegyelem alatt tartatik az hadakozás, ha ugyan fel kelletik lennie és arra kelletnék továbbra is menni az dolognak . . .

Ugyanekkor előterjesztették a rendek a fejedelemnek a katonaság által szenvedett sérelmeiket. A mint egyrészről hálával fogadják, hogy «az Keresztyén Evangelika religióra nézendő dologban» nem enged a császár követeinek, úgy másfelől félnek, hogy ha a nagyszombati békealkudozásokból semmi sem lesz, újra ki fog törni a háború és az azzal járó iszonyatos pusztítás, melyet a katonaság elkövet, a

népet tönkrejuttatja. Kérik azért, hogy ezt hárítsa el az országtól és a megkezdett békét folytassa és megkösse.

Bármily nehéz volt is a fejedelemnek a fenforgó viszonyok között magát fékeznie, mégis megtette. Eltűrte a nádornak kifakadásait személye és vallása ellen. Eltűrte a jezsuitáknak azon garázdaságait, hogy a királyt nyilvános szónoklatokkal izgatták ellene, hogy küldötteire gúnydalokat szerkesztettek, és azokat — mint egy február 15-én kelt nagyszombati levél mondja — az illetők ablaka alatt énekeltetik.

Márczius 2-án követeihez irott levelében hangsúlyozza, hogy ő a rendek kívánságához ragaszkodik, attól eltérni nem akar.[1] A nádor haszontalan szószaporításaira nem akar többé válaszolni, mert látja, hogy csak a hadi szerencsét lesi, mint 1633-ban az eperjesi béketárgyalások idején. A fejedelem bizik ügye diadalában.[2] Egyébiránt azt kívánja, hogy az ő kívánságait ne irásban, hanem csak élőszóval adják elő, nehogy az irással újra visszaéljenek, mint már sokszor tették a császáriak.

A követek híven teljesítették urok kívánságát.

A bártfai országgyülés határozatait haladéktalanúl átnyujtották a nádornak és társainak, azon kéréssel, hogy azokat ő felségének elfogadás végett ajánlani szíveskedjenek.

[1] Elsőben az regnicolák kívánságira legyen meg az satisfactió s azt kövesse az miénk, mert mi egyáltalában ő kegyelmektől el nem akarunk szakadni, az mint hogy ő kegyelmök sem mi tőlünk . . .

[2] Az minemű ratiókkal és csak colorizáló idővesztő szapora beszédekkel fárasztotta kegyelmeteket palatinus uram, az mint hogy az regnicolák, úgy mi is szükségesnek nem látjuk, hogy bőven replicáljunk, mert annak sem vége sem haszna sem egyik, sem másik részről nem leszen. Az igaz igyet nem kell sok szóval és ratiocinalkodva oltalmazni és meggátolni . . . . nincs kétségünk, az uristen igaz igyünkre kegyelmesen fog vigyázni . . . U. o.

V.

A béketanácskozások folytatása és vége. — Tőrös János. — Az elfogadott békepontok örömet idéznek elő. — Az 1646-ki pozsonyi országgyűlés, — kezdete és lefolyása. — A békepontok beiktattatnak a törvénykönyvbe. — A vallásügyi törvényczikkek szövege.

A nádor és társai a bártfai országgyűlés határozatait Linczbe küldték a királyhoz, pro finali resolutione. A magok részéről készeknek nyilatkoztak a békére; minduntalan emlegették «az szegény haza pusztulását», de azért, valahányszor döntés alá került a kérdés, a király hatalmára és tekintélyére hivatkoztak. Maga a nádor napról napra izgatottabb és zsémbesebb lett. Türelmetlensége és indulatossága nem ismert határt. Végre a király belátta, hogy ilyen emberrel békét kötni nem lehet. Elhatározta, hogy a nádor mellőzésével Tőrös Jánosra bízza a béketárgyalások további vezetését; oly emberre, a ki tapintatosságával képes leszen a fenforgó nehézségeket eloszlatni.

És valóban Tőrös Jánossal egészen más szellem kezdett uralkodni a két fél követei között. A fölösleges szemrehányások elmaradtak, az egymás iránti bizalom és becsülés helyreállott. Nehány hónap alatt, jóllehet a király linczi tanácsosai keményen tartották magokat, létrejött a béke. Rákóczy elbucsúzik külföldi szövetségeseitől, a fegyveres zaj elnémul s a békeokmányok Linczben decz. 16-án kicseréltetnek.[1]

A vallás szabad gyakorlatára vonatkozólag kimondatott, hogy

1. az erre vonatkozó 1608-ki koronázás előtti t.-cz. a hitlevelek hatodik pontja s az országnak erre vonatkozó törvényei érvényben maradnak, s ekképen mindenki szabadon és akadály nélkül gyakorolhatja saját vallását;

2. e szabadság kiterjesztetik a parasztokra is, a kiket ezentúl a földesurak nem kényszeríthetik vallásukkal ellenkező szertartásokra;

[1] Lásd bővebben Zsilinszky: A linczi békekötés 187—230. l.

3. ezentúl az evang. papok el nem űzethetnek hivatalaikról;

4. a templomfoglalások megszünnek; az e részbeli sérelmek országgyűlésen orvosoltassanak meg;

5. a vallásügyi törvények áthágói megbüntettessenek;

6. mindezek a jövő országgyűlésen törvénybe iktattassanak;

7. a többi kérdések, jelesül a jezsuiták, tizedek, egyházi birtokok, a hivataloknak valláskülönbség nélkül viselése stb. kérdések a jövő országgyűlésen intéztetnek el;

8. a szóban levő országgyűlést ő felsége három hónap lefolyása alatt összehívja;

9. ő felsége bocsánatot ad és az elfoglalt birtokokat törvényes birtokosainak fogja visszaadni.

Ezen pontokon kívül, külön diplomában, még a fejedelem személyes kielégíttetésére vonatkozó más pontok is aláiratván, általános öröm fogta el a sziveket. Hálaadó isteni tiszteletek tartattak; örömöt hirdető lövések dörgése töltötte el a levegőt. Mindenki egy szebb, nyugodtabb és boldogabb jövőnek nézett eléje.

Azonban a közöröm korainak bizonyult. A béke csak a papiron volt meg, a valóságban pedig még mindig ellene dolgozott a béke és szeretet hirdetésére hivatott — klérus.

A békepontok végrehajtására kiküldött bizottság ismét hosszas és üdvtelen tárgyalásokba bonyolódott. — Tokajban, Lippay esztergomi érsek minden eddigi eredményt meg akart hiusítani, még azt is, hogy a király a kitűzött három hónap alatt összehivja az országgyűlést![1] Szerencse, hogy ott volt Tőrös János, a ki egyedül volt képes az érsek üzelmeit ellensúlyozni.

A jóakaratú király őszintén óhajtván a békét, az érseket engedelmességre és csendre intette. Az országgyűlést 1646. aug. 30-kára hívta össze Pozsonyba.

Az ország különböző részeiben, a vármegyékben úgy

[1] L. Zsilinszky: A linczi békekötés stb. 233—326. l.

mint a városokban, a követek megválasztása és az azoknak adandó utasítások elkészítése kemény vitákra adott alkalmat. A protestáns vidékeken a békepontok értelméhez képest a vallás szabad gyakorlását biztosító törvényeknek megerősítését kívánták; míg ellenben a katholikus papság befolyása alatt levő vidékeken az ellenkező irány jutott kifejezésre. Igy meglehetős izgalomban jöttek fel a követek; köztük a fejedelem követei is. A főurak és a főpapok majdnem teljes számban jöttek fel.[1] A király szept. 11-kén nagy pompával vonult be a városba s 22-kén adta ki propositióit. Három nap mulva az időközben elhalt Eszterházy helyett nagy szótöbbséggel Draskovics János horvát bán, buzgó katholikus férfiú választatott meg nádorrá. Ezután a linczi békepontoknak törvénybe való iktatása következett, habár a klérus ennek mellőzésével az országos sérelmek tárgyalását óhajtotta.

Az ebből keletkezett hosszas magánvitáknak a király azzal vetett véget, hogy Khevenhiller és Prikelmair biztosai által október elején átküldötte a rendeknek a békeokmányt azon határozott kívánságának kijelentésével, hogy azt azonnal a törvénykönyvbe iktassák.

A rendek többsége örömmel fogadta a király kívánságát, de Lippay György esztergomi érsek, az összes papság és a vele tartó nehány katholikus főúr nevében *ellentmondott* a békeokmánynak, a mennyiben nézetük szerint annak a vallásra vonatkozó része sérelmet képez a róm. kath. vallásra nézve. Ismét a sérelmek tárgyalását követelték.

Azonban a rendek okt. 4-kén azt üzenték a klérusnak, hogy a békeokmány beczikkelyezése előtt semmiféle más tárgyat elővenni nem hajlandók. Az erdélyi követek is ily értelmű emlékiratot adtak be a királyhoz.

A király ismét elrendelte a békeokmány tárgyalását és beiktatását, — és midőn tárgyalás közben a klérus ünnepélyes ellenmondást nyujtott be s e miatt általános felháborodás keletkezett úgy a rendek, mint a főrendek között, három

[1] U. o. 331—339. l.

heti viták és üzenetváltások után végre is abban történt a megállapodás, hogy a békeokmány egész terjedelmében a törvénybe iktattatik s utána ezen záradék csatoltatik, hogy «*a klérusnak és némely világi katholikusoknak ellenmondása figyelembe nem vétetik, sőt örök időre érvénytelennek nyilváníttatik*». Ezt ő felsége a király is elfogadta.

Ezzel kapcsolatban szőnyegre került a templomok visszaadása.

Természetes, hogy a klérus a templomok visszaadásáról, daczára annak, hogy a békepontokban az is benfoglaltatott, hallani sem akart. Ujra egy hosszú és elkeseredett harcz következett, melyben sem az országgyűlésből kiküldött biztosok jelentései, sem a tárgyalásban részt vett evangélikus követek érvei nem voltak képesek a klérust más útra terelni.

Az evangélikusok külön pontokba foglalták kivánataikat (nov. 2.), mire a katholikusok megadták a tagadó választ (nov. 5.); amazok a királyhoz fordultak sérelmeikkel (nov. 8.), a ki barátságos egyezkedésre hívta fel őket a katholikusokkal. De ez sem vezetett czélhoz. Mind a két fél makacsúl ragaszkodott álláspontjához. A protestánsok ismételten kérték a királyt, hogy a békepontok értelmében adassa vissza elfoglalt templomaikat. A királyi biztosoknak minden közbenjárása hiábavalónak bizonyult. — Decz. 5-kén a protestánsok, két nappal utóbb a katholikusok adták be sérelmeiket a királynak. Mind a két okmány szomorú emléke egy türelmetlen boldogtalan korszaknak.

Sem a királyi tanácsosok közbenjárása, sem a királynak decz. 22-ki leirata nem nyugtathatta meg a protestáns rendeket, a kik csak a kir. diplomában foglalt pontoknak szigorú és igazságos végrehajtását követelték. Karácson előnapján még egy kérelemmel járultak a királyhoz, melyben keserves hangon panaszolják el a katholikusok részéről szenvedett méltatlanságokat.

Végre Rákóczy fejedelem is beleavatkozott a dologba. Követeihez irott levelében erélyesen nyilatkozik a parasztok templomainak érdekében, és mivel látja, hogy a békeok-

mányba foglalt vallásügyi pontokat Ferdinánd nem birja vagy nem akarja végrehajtani s ezért háborúval fenyegetőzik; mert sajnálva tapasztalja, hogy ismét a kardnak kell döntenie ott, hol az igazságnak és törvénynek kellene határoznia!

E közben a protestáns követek folytatták a harczot a a visszaadandó templomok érdekében. Vármegyénként összeirták azon templomokat, melyek 1608 óta elvétettek az evangélikusoktól, számszerint 144-et. — A tények és érvek nyomása alatt végre a király követei és a katholikusok belátták, hogy engedniök kell.

Január (1647) 26-kán tett ajánlatukban 68 templomot voltak hajlandók átengedni, január 30-kán 84-et, végre február 12-kén 90-et. Még e felett is hosszasan folytak a viták; új meg új replikák adattak be, míg végre márczius végén egy közös javaslatban állapodtak meg, melynek alapján június 17-kén létre jöttek a következő törvényczikkek:

5. *Czikk.*

Miután ő szent felsége, ez országban a minap támadt belső egyenetlenségeket atyai kegyelméből, békés úton elintézni és nagymélt. erdélyi fejedelem Rákóczy György úrral és párthíveivel, némely biztosok közbenjárása mellett bizonyos feltételek alatt kegyelmesen békét kötni méltóztatott; és az ország karaitól s rendeitől kivánta volna, hogy azon béke iránt kiadott oklevélhez megegyezésöket adják, az ország azon összes hű karai és rendei, ő Felsége kegyelmes megkeresésébe alázattal megegyezvén, ő szent Felsége azon oklevelének jelen törvénybe igtatásával — nem állván ellen a papság és némely más kath. világiak ellenmondása, sőt az örökre semmi érvénynyel nem birván — elfogadták, helybenhagyták és megerősítették.

1. §. Az oklevélnek rende ez:

2. §. Mi harmadik Ferdinánd, Isten kegyelméből mindig Felséges választott római császár és Német, Magyar, Cseh,

Dalmát, Horvát és Tót stb. országok királya, ausztriai főherczeg, Burgund, Brabant, Stájer, Karantán, Kárniol herczege, Morvaország őrgrófja, Luxenburg, alsó és felső Szilézia, Würtemberg és a két Lusatia fdjedelme, habsburgi, tiroli és görczi gróf stb. Ezeknek rendében adjuk emlékezetül és tudomásul mindazoknak, a kiket illet:

3. §. Hogy midőn Magyarországunkban közelebb mult időkben némely belső mozgalmak és ellenségeskedések támadtak és a miatt a béke, csend s az ország nyugalma felháborittatott: Mi kegyelmes atyai indulattól indíttatva, azon feltámadt zavarokat, inkább békés egyezmény útján, mint fegyveres erővel kivánván elnyomni és lecsendesíteni, hogy a keresztény vér ontása kiméltessék és az országban a visszavonás elenyésztetvén, a hazafiak csendben és nyugalomban élhessenek; nagymélt Rákóczy György erdélyi fejedelem, Magyarország némely részeinek ura, székelyek grófja és a hozzá csatlakozott magyarok kivánataira s követeléseire kegyelmesen kijelentettük.

4. §. E kegyelmes engedményünk rende — miként az a nagyszombati egyezményben, valamint az emlitett erdélyi fejedelemhez küldött követünk, nemzetes Tőrös János hívünk, nemkülönben magyar kamaránk tanácsosa közbejöttével utólagosan is megállapíttatott — ekképen következik:

5. §. Először. Mi a vallásügyet illeti: Az 1608. évi koronázás előtt kiadott 1. czikk és a királyi hitlevelek 6. feltétele és az országnak más ez iránt következett törvényei érvényben hagyatván, nem állván ellent az eddig tett akadályok és magyarázatok, kijelentetett és határoztatott: hogy az ország minden karai és rendei, magok a szabad városok, valamint a szabadalmazott városok, az ország véghelyein levő magyar katonák, mindenütt szabad vallásgyakorlattal birjanak, templomok, harangok és temetők szabad használatával és senki szabad vallásgyakorlatában senki által, semmi módon, semmi ürügy alatt ne háborgattassék, ne akadályoztassék.

6. §. Másodszor. A magok hitvallásában nem akadályozandó s nem háborgatandó parasztok iránt, kijelentetett és

határoztatott: hogy azok is az ország jótévő békességéért és nyugalmáért, akár legyenek véghelybeliek és helységbeliek, bármely földesuraknak és ügyészségnek birtokain, a fentirt törvényczikk s föltétel ereje szerint, vallásuk szabad gyakorlatában és a fentebbihez hasonló használatában a királyi Felségtől, vagy annak tanácsosaitól avagy földesuraiktól, semmi módon és semmi szin alatt ne háborgattassanak, ne akadályoztassanak; az eddig akadályozottaknak, háborgatottatnak és kényszerítetteknek szabad vallásgyakorlatukat megkezdeni, gyakorolni és folytatni megengedtessék és vallásukkal ellenkező más szertartások végbevitelére ne kényszeríttessenek.

7. §. Harmadszor. Köztünk azon megegyezés is történt, hogy ezután az egyházak papjai és lelkészei, az ő városi és helységi papságukból, senki által el ne mozdíttathassanak és semmiképp ki ne zavartathassanak; kik pedig eddig elmozdíttattak, szabad legyen azokat visszahelyezni, vagy helyettök másokat alkalmazni.

8. §. Negyedszer. A vallásügyet és a templomok elfoglalását tárgyazó sérelmek feletti kérdések pedig, úgyszintén azok, melyek ő Felségének 1638. évben előadattak, mind az azután közbejöttek, a legelőbb tartandó jövő országgyűlésen, az ország nyugalmának és fentartásának érdekében és a szivek egyesüléséért vagy az országlakó urak barátságos elintézésével megszüntessenek, vagy királyi hatalommal az evangélikusok kielégítésével végkép kiegyenlíttessenek, és a kiknek részére fog a templom használata határoztatni, a papság jövedelme is azokat illesse; templomfoglalások pedig többé ne történjenek. Azon templomok, melyek ezen zavaros időben mindkét részről elfoglaltattak, az oklevelek kicserélése után azonnal az érintett evangélikusoknak, valamint a katholikusoknak is visszaadassanak. Azonban a jövő időben is mint a katholikus, mind az evangélikus hitvallásúaknak ezen vallásügyben felmerülő sérelmeit, mind úgy az evangélikus, mint a katholikus országlakóknak egyéb sérelmeit, ő Felsége a tizenhetedik feltétel értelmében, minden országgyűlésen teljesen kiegyenlíteni fogja, az evangélikusok megbántatása nélkül.

9. §. Ötödször. Szinte egyezség történt arra nézve, hogy ő Felsége a vallásügyi törvények áthágói ellen, a jövő országgyűlésen gondoskodni fog, vagy Ulászló király 6. rendelete 8. czikkének megujításáról s megtartásáról, vagy a végrehajtóval együtt méltóztatni fog illő büntetést is megállapítani.

10. §. Hatodszor. Elhatároztatott, hogy a szabályok bővebb kifejtése és az országlakók további visszavonásainak megszüntetése végett, a legközelébb tartandó országgyűlésen az előbocsátottak mind megerősíttessenek és hogy az ország köztörvényeibe beigtattassanak.

11. §. Hetedszer. Egyéb, ezen békekötés alatt mindkét részről felhozott és tárgyalt dolgokról, mint: a szentszék állapotáról, a jezsuita atyáknak az országtól való távoltartásáról, második András rendeletének első Lajos által történt megerősítéséről; a tizedek bérléséről szóló 1548. évi 61. czikk megujítása és sikeres megtartásáról; ősi birtokoknak egyháziak vagy világiak által tett vagy teendő el nem idegenítéséről; országgyűlésre meghívni szokott személyek megválasztásáról és az országgyűlésen a szavazatok egybegyűjtéséről és vizsgálatáról; külföldi katonaságnak az országból való kivitelérőt az 1624. évi 24. czikk szerint; hasonlóképen a magyar katonáknak az ország véghelyeiről való ki nem viteléről; az ország nagyobb és kisebb tisztségeinek s hivatalainak vallászkülönbség nélkül való osztogatásáról, jog és igazság kiszolgáltatásáról; valamint Magyarországra nézve a törökökkel vagy bármely más szomszéd nemzetekkel való egyezkedésnek született magyarokkal leendő eszközléséről és minden egyéb, a haza szabadságait és az ország s lakosainak védelmét és fentartását érdeklő ügyekről, hogy azonnal az első országgyűlésen valami bizonyos rendeltessék, vagy melyek már rendeltettek, ugyanott tettleg foganatosíttassanak, szinte elhatároztatott.

12. §. Nyolczadszor. Az ország szóban levő közgyűlését méltóztatni fog ő császári és királyi szent Felségének, jelen egyezmény bevégzésétől és az oklevelek kicserélésétől számí-

tott három hónap alatt — lecsendesíttetvén az erdélyi fejedelemmel való zavargás — kegyelmesen kihirdetni és minden további halasztás és késedelem nélkül akkép megtartatni, hogy az 1608. évi koronázás után kiadott 1. czikk szerint, az országgyűlésre hivatni szokottak mind, az országgyűlésnek régtől gyakorlott szabadsága szerint, ott bátran megjelenhessenek és működhessenek. Abban az ország javát illető egyéb, eddig nem foganatosított czikkek is, az 1638. évi 72. czikk szerint tettleg foganatosíttassanak és megtartassanak.

13. §. Kilenczedszer. Ő szent Felsége méltóztatni fog minden egyes országlakónak, a bécsi békekötés szerinti előbbi bocsánathoz képest általános bocsánatot engedni, akképen, hogy mindenkinek ezen zavaros időben ő Felsége, vagy az ország nádora, avagy mások által bárkinek adományozott, átruházott, vagy ő Felsége bármely hívei által bármikép elfoglalt és elvett birtokai és birtokjogai, előbbi birtokosainak, vagy örököseinek azonnal és tettleg visszabocsáttassanak, hasonlóképen visszaadassanak a könyörgő országlakók részére is. És az efféle bocsánat iránt ő szent Felsége méltóztatni fog külön oklevelet kiadni.

14. §. Mi tehát a fentirt összes és egyes engedményeket és czikkeket és minden bennök foglaltakat, a mint azok tárgyaltattak és határoztattak és ezen levelünkbe szóról szóra igtattattak, elfogadjuk, helybenhagyjuk és hitelesítjük, biztosítván az említett erdélyi fejedelmet s párthíveit és nemes Magyarországunk összes és egyes karait és rendeit is, királyi szavunkkal és jó keresztényi hitünkkel, hogy egyenként mindazon czikkeket minden pontjaik s záradékaikban mind magunk szentül és sértetlenül megtartandjuk, mind minden más alattvalóink által, kiket illet, vagy illetni fog, bármely rendűek s állapotúak legyenek, megtartatni fogjuk. Ennek megtartására utódainkat is, tudniillik Magyarország törvényes királyait kötelezetteknek akarjuk, ezen kezünk aláírásával megerősített levelünk erejénél és tanuságánál fogva. Kiadatott linczi várunkban, Felső-Ausztriában, deczember hó 16. napján, az Úrnak

1645. évében, római uralkodásunk 9. Magyar sat. 20., Csehország pedig 18. évében.

6. Czikk.

Az ország karai és rendei igen jól emlékeznek arra, miszerint az országlakók között templomok elfoglalása miatt eddig mily nagy visszavonások történtek, melyek hogy jövőre elháríttassanak, s a polgári egyenetlenségek magva kiirtassék és az országlakók inkább békében és kölcsönös egyetértésben éljenek, a különféle, minden oldalról tett vitatások és előterjesztések után, végre azután az ország karai és rendei közt a templomok és más járulékok foglalására nézve — ő szent Felsége hatalmának közbevetésével is — azon módon s úgy történt az egyezés, hogy az 1638. évben előadott és azután is következett sérelmeikben előszámlált templomokból ezen kilenczven templom adassék vissza az evangélikusoknak:

1. §. Abaujban: Somogy, Mizsle, Alsó-Meczenzéf.

2. §. Zemplénben: Varannó, Garan, Kucsin.

3. §. Sárosban: Szent-Péter, Fel-Sebes.

4. §. Szepesben: Káposztafalva, templom a szentélylyel együtt, Dunavecz, Krompach, a csötörtökhelyi kápolnába a katholikusok bejárása kivülről legyen, nem a templomból.

5. §. Hontban: Báth, Füzes-Gyarmat, Viszoka, Princzfalva.

6. §. Barsban: Velikapolya, Marót, Nagykerestyén, Keresztúr, Fenyőkosztolány, Kiskeszi, Zseliz.

7. §. Nyitrában; Komjáthi, egy a városon kívül fekvő Szt.-Péter nevű templom az evangélikusoknak és a városban paplak és iskola építésére elegendő és alkalmas hely adassék. Sopornyán, Negyed, Kas, Poruba, Hendlova fiókegyházakkal, Kraszna fiókjaival; Galgóczon a kórházi templom azon telken lévő iskolával és paplakkal s ahhoz tartozó jövedelmekkel és temető a városon kívül; Pöstyén melletti Szerdahely, Udvarnok, Bajna, Ujlak, Pásztó, Deáki.

8. §. Trencsénben: Alsó-Hricsó, Jeszenics és Predmér Kis-Szucsánnal.

9. § Túróczban: Sz.-András, Sz.-Márton, Mosócz, Turány.

10. §. Komáromban: Nagymegyer, Apácza-Szakállos, Bálvány-Szakállos.

11. §. Pozsonyban: Nagymagyar fiókjaival, Német-Guráb, Limbach, Süll, Taksony, Negy-Mácsid, Nagy-Szely, Vizközi-Kürt, Tarlós, Nagy-Szeg, Sz.-Abrahám, Iván, Szerdahelyen ugyan a helybeli templom a katholikusoknak jutott, az evangélikusoknak templom, paplak és iskola építésre Megyeri János és Borbély István telkei és azon elhagyatott telek jelöltetnek ki, mely Enyedi György kezén zálogban van, tartozmányaikkal és mentességgel, valamint Kálló Mátyás telkének kis része is. Sempczen a város közepén lévő torony mellett templomépítésre hely jelöltessék, temetőnek pedig a városon kívül, ha a városban könnyen nem lehet; paplak-, iskolaépítésre pedig Verboy János telke minden tartozmányaival és mentességgel az evangélikus városbeliek által, a birtokosoknak illő árban leendő kielégítése mellett a helvét hitvallású lakosoknak adassanak. Az ágostai hitvallásúaknak pedig — ha magok önkényt elfogadnák — templomnak, iskolának s paplaknak a már kimutatott másik telek maradjon.

12. §. Somogyban: Kis-Komárom városban.

13. §. Vasban: Gyarmat, Ujvár, Szt.-Grót, Opár, Perenye, Puszta-Szent-Mihály, Merény, Kiczláden, Bolfau, Kám, Sámfalva, Vép városban azon telek visszaadatik, melyből a lelkész elmozdíttatott, szomszédban lévő Sipos-Páléval — az evangélikus lakosok által illő díj kifizettetvén — templom-, paplak- és iskolaépítésre tartozmányaikkal s mentességgel.

14. §. Sopronban: Sándorff.

15. §. Mosonyban: Óváron a kisebb templom a magyar és német lakosságnak; paplak és iskolának pedig a kiküldendő biztosok által alkalmas s elegendő hely adassék. Miklósfalu, Levél, Német-Jándorf, Kémlye, Kálnok, Szolnok, Zarándfalva, Lépenyben az apátságon kívüli kisebb templom, Mecsér.

16. §. Győrben: Zámoly.

17. §. Veszprémben: Vaszar, Dobron.
18. §. Esztergomban: Farnád, Ölved.

7. Czikk.

A fentirt kilenczven templomhoz, melyek eddig az evangélikusok kezeiben voltak és melyek a közel mult zavarok alatt elfoglaltattak, semmi egyéb fiókegyházak vissza ne adassanak, mint a melyeket birnak és a melyek az érintett 90 templommal együtt kijelölve az evangélikusoknak engedményeztettek.

1. §. Kijelentetvén, hogy ha az anyaegyházat katholikusok birják és a fiókegyházat evangélikusok és viszont az anyaegyházat evangélikusok és a fiókegyházat katholikusok, egyik fél a másik által ne háborgattassék, mindazáltal úgy, hogy szabad legyen az evangélikus parasztoknak, ha akarják, vallásbeli papjokat oda vinni és tartani, vagy tanítás hallgatására máshová menni.

8. Czikk.

Először, Szakolcza szabad királyi városban lakó, helvét és ágostai hitvallásúak megháborított és sértett helyzetére nézve, azoknak vallásgyakorlatára kiadott épületeik visszaadása mellett, érintett vallásgyakorlatot folytatni szabad legyen; ellen nem állván ő Felsége biztos urainak a fentirt Szakolcza város tanácsához minap kiadott végrehajtási levelei.

1. §. Másodszor, a nagyszombati evangélikusoknak s másoknak templom-, paplak és iskolatelkei minden városi adózástól és fizetéstől megszabadíttassanak és menteknek tartassanak.

2. §. Harmadszor, hogy Nagyszombatban s máshol tartózkodó czéhbeli mesteremberek és kézművesek vallásukkal ellenkező szertartásra ne kényszeríttessenek és kik az oklevél elfogadása után, ez országgyűlés alatt megbüntettettek, teljesen visszahelyeztessenek.

9. *Czikk.*

Győr véghelyen templom építése az újvárosban megengedtetik, szabad gyakorlat pedig azon véghely kőfalain belül és kívül, és hogy az evangélikus vallás papja az érintett véghelynek falai közt lakhassék és házban tanítást is tarthasson.

1. §. Léván is megengedtetik az építés az ágostai evangélikus vallásbelieknek.

2. §. Tihanyban helyszűke és az apátság miatt építés könnyen nem történhetik; azonban szabad gyakorlat engedtetik és visszaadatik azon ház, melyben azelőtt az evangélikus pap lakott.

3. §. Révkomáromi és Holics városbeli evangélikusoknak is templomot építhetni és javíthatni és vallásukat gyakorolhatni szabadságukban hagyassék.

10. *Czikk.*

Az építést illetőleg, a mennyiben az elfoglalt és sérelmekben előadott templomoknál sokkal több maradt a katholikusok kezeiben, mint mennyi az evangélikusoknak visszaadatott; oly helyeken szabad legyen az evangélikusoknak vallásuk gyakorlása végett más templomokat, paplokat és iskolákat építeni, arra elegendő és alkalmas helyeken; efféle templomok, paplakok és iskolák végett a megyék alispánjai s a megyei közönség által hozzáadott, egyenlő számú katholikus és evangélikus vallású előkelő nemesek előtt, a földesurak által, a törvényczikkek kihirdetésétől három hónap alatt, kijelelés s mentesítés teendő.

1. §. Hanem a temetésért és harangozásért az evangélikusok részére is, a katholikusokkal hasonló s egyenlő díj közösen szolgálván.

2. §. Ezen templom-, paplak-, iskola-építést pedig azon helybeli evangélikusoknak bármikor jónak és hasznosnak látszatik folytatni, minden akadály nélkül szabadon tehessék.

11. Czikk.

Fizetésekre nézve, valamint evangélikus rendűek katholikus plébánosoknak, úgy a katholikus rendűek evangélikus papoknak semmi fizetést tenni kötelesek ne legyenek.

1. §. Továbbá az ungvári egyház jövedelmeit az evangélikus papok békével birják.

12. Czikk.

A szegény nép fizetését illetőleg: hol a papságnak s templomoknak jövedelmei vannak — melyeket ugyanis fentartásuk végett a plébánosok szednének — mint: jobbágyok, zsellérek, malmok, földek, szőlők, kaszálók, vagy ilyneműek, oly helyeken az evangélikusok semmi fizetésre ne szoríttassanak; hanem azon helybeli plébános papsági jövedelméből és katholikus hallgatóinak fizetésével elégedjék meg; valamint papsági helyeiken az evangélikusok is.

1. §. Hol pedig papságuk nem lenne, az evangélikus hallgatók azon vallásbeli papjoknak fizessenek, tudniillik, kinek szolgálatát s munkáját használják; úgy a katholikusok is a katholikus papoknak.

2. §. A hol pedig eddig az evangélikus hallgatók a katholikus papoknak nem fizettek, ezután is semmi szín alatt fizetésre ne kényszeríttessenek; úgy a katholikusok sem az evangélikusoknak.

3. §. Mely helyeken pedig a papságnak semmi jövedelmei nem volnának, hanem a plébánosok fentartása csupán személyes vagy jobbágyi fizetésekből történnék, azon helyeken ezután a jó béke kedvéért, a katholikus és evangélikus lakók által teljesítendő efféle fizetésök azon helybeli birák által behajtatván, két egyenlő s egyforma részekre osztassanak s azok egy része a katholikus papnak, másik része pedig az evangélikusnak, vagy azon más helybelinek ugyanis, kinek szolgálatát használnák, minden hiány nélkül átadassék.

4. §. Azonban a stóla-fizetéseket vagy jövedelmeket, minden helyeken a katholikus plébánosok és evangélikus papok vallásbeli hallgatóiktól egészen megkapják.

13. Czikk.

A visszaadni igért templomok, úgy egyebek is, melyek a zavaros idők alatt, vagy után elfoglaltattak és mindeddig ő Felsége kétszeres bizottmánya mellett is vissza nem adattak az evangélikusoknak, azok iskoláival, paplakaival, birtokaival és jövedelmeivel, valamint azon templomokkal is, melyek eddig az evangélikusok kezén lennének, bármikép neveztessenek, még jelen országgyűlés alatt mielőbb, az országlakók közül, mindkét vallásbeliekből egyenlő számmal kiküldendő biztosok által visszaadassanak.

14. Czikk.

Büntetést illetőleg, bárki, akár egyházi, akár világi méltóságú ezután templomokat, paplakot, iskolákat, jövedelmeket és azokhoz tartozó birtokokat elfoglalni, a rendeket vagy népet harangok vagy temetők használatától megfosztani tapasztaltatnék, vagy a fentebbi templomokat paplakokkal, iskolákkal, azok birtokaival s jövedelmeivel vissza nem adná; kik templom, paplak és iskolák építésére fentebbi módon, az evangélikusoknak alkalmas és elegendő helyeket vagy telkeket nem adnának; vagy azok építését az érintett helyeken akadályoznák; a rendeket vagy népet szabad vallásgyakorlatukban háborgatnák, vagy az ország törvényeit s királyi oklevelet vallás tárgyában megsértenék:

1. §. Először, az ilyenek az alispánok által, kikhez panasz tétetnék, mindenek előtt megintessenek, hogy az elfoglalt templomokat s egyebeket visszaadják és hibájokat kiegyenlítsék; mit ha megtennének, semmi büntetésnek nem fognak alávettetni.

2. §. Ha pedig ily megintésre is vissza nem adnák, vagy ki nem egyenlítenék, akkor megyékben az alispánok,

szolgabirák és a megye közönségétől, mindkét, úgymint katholikus és evangélikus vallásbeli, egyenlő számmal rendelendő előkelő nemesek által, előbb a dolog valósága kitudatván, annyiszor, mennyiszer 600 magyar forint büntetésben marasztaltassanak, az ország véghelyeire öt részben, hatodikban pedig a végrehajtóknak jutván, az elfoglalt templomoknak s egyebeknek visszahelyezése mellett — minden birói orvoslatoknak elmellőzésével — mindenesetre birtokon kívül, az egy felebbvitel engedtetvén meg, az ország közgyűlésére, a karok által teendő megvizsgálás végett.

3. §. Ezen megvizsgálás idejéig ugyanis, fentebbi véghelyekre eső ötszáz forint, biztosabb megőrzés végett szabad városokban tétessék le, vagy ha másként a megye közönségének alkalmasabbnak fog tetszeni, megtartassék; ha azonban birtokelvétellel hajtatott végre azon büntetés, akkor a végrehajtás alatti birtokok jövedelméről, a felebbvitel megvizsgálása idejére, érintett alispánok a megyéknek számot adni tartoznak; és azon alispánok, szolgabirák és esküdt ülnökök, mindkét vallásbeli előkelő nemesekből hozzájok adandókkal együtt, mint a kiknek ezen szabály erejénél fogva az előbocsátottakra felügyelni és felvigyázni kötelességök leend, azok végrehajtására kötelezetteknek tartassanak, hivatalaik és birtokaik elvesztése alatt; melyek az ország fő- vagy alkapitányai által a véghelyekre alkalmazandók és csupán közbecslés folytán megváltandók.

4. §. Nyilván kijelentvén, hogy a kik a fentirt végrehajtásnak ellenállni mernének, azokat az ország nádorispánja, vagy az országbiró, avagy azon részek főkapitánya, megkerestetvén az oly megyei közönség által, hol tudniillik az ily erőszakos ellenállás vagy végrehajtás megháborítása történt — a megkeresés ugyanis nem az érdekelthez tétetvén — hivatalukhoz képest a végrehajtás megengedése feletti megintést eszközölvén, ha azok engedelmeskednének, azért semmi büntetésnek alávetve nem lesznek; ha pedig az ily megintésnek nem engedelmeskednének, vagy pedig említett nádorispán, vagy az országbiró, avagy azon részek főkapitánya

megintést tenni nem akarnának, akkor az ily végrehajtásnak ellenszegülők ellen Ulászló király 6. rendelete 8. czikke megtartandó és az ott kitett büntetés végrehajtandó lészen.

82. Czikk.

Az ország összes karai és rendei az ország felső részében lévő 13 vármegyék közpanaszából nagy csodálkozással s egyszersmind sajnálattal tudták meg Kassa város kihágását, melyet mind belsőleg a vallási szabadság, mind külsőleg a a nemesi szabadság elnyomására, épen úgy polgáraik, mint a városban s azon kívül lakó és nem is törvényhatóságuk alatt levő nemesek ellen büntetlenül elkövetnek, magoknak valamely független köztársasági hatalmat bitorolván; miként azok ő szt. Felségének felterjesztett sérelmekben, hosszú sorban felszámláltatnak.

Mivel mindazok világosan a hazai törvények felforgatására és a nemesi közszabadság elnyomására látszanak czélozni: annálfogva a karok és rendek elhatározzák, hogy ő felsége kegyelmes intézménye szerint, azon szerzők és fők, kiknek ösztönzéséből és indításától vezéreltetve és ingereltetve, a város a fentebbi sérelmekben érintett tetteket elkövette, úgymint Nyeregjártó András biró, Keviczky János és Miskolczi György városi tanácsnokok, a királyi ügyészség kérelmére — kinek időközben is kötelessége lenne azoknak a sérelmekben előszámlált kihágásai ellen hivatalánál fogva vizsgálatot indítani — az ország nádora által, egy bizonyos és kitüzendő helyre rövid határidőre végérvényesen idéztessenek és azon nádor úr, egybehíván azon időre, a kezében kapható ország rendes bíráit és ő Felsége mindkét rendbeli tanácsosait és a többi királyi tábla bíráit is, az ügyet ellenök, mint kik ellen közpanasz tétetik, bíróilag elvégezze; és a dolog valódiságának kitudása mellett, őket más hatalmasok s hazai törvényeket megvetők példájára, kellő büntetéssel sujtsa.[1]

[1] Lásd ezen országgyűlés részletes történetét Zsilinszky i. m. 239—460. l.

Ezen törvényeket, melyek a hazai ágostai és helvét hitvallású evangélikusok vallási szabadságának második alaptörvényét képezik, Ferdinánd király június hó 18-án azon reményben erősítette meg, hogy általok az ország békéje hosszabb időre biztosítható leszen.

Azonban a rendek, kivált pedig a protestánsok előre sejtették, hogy a klérus és némely világi katholikusoknak örökre érvénytelennek nyilvánított ellenmondása szomorú következményeket fog maga után vonni. És a bekövetkezett események keservesen igazolták sejtelmeiket. A vakmerő törvénytaposásnak és a féktelen hatalmaskodásnak leggyalázatosabb korszaka csak ezután következett!

Az az erős érdekszövetség, mely az evangélikusok szabadságát ellenző klérus és a nemzet szabadságát fenyegető bécsi kormány között természetszerűleg kifejlődött, nemcsak a protestántismusnak már nagyon is megtépett fáját akarta gyökerestül kiirtani; vakmerősége odáig fokozódott, hogy a nemzet szabadságának és alkotmányos életének gyökerére is lesujtott a durva erőszak pusztító fegyvereivel.